

PETELEI ISTVÁN ÖSSZES NOVELLÁI IV.

Sajtómegjelenések és kéziratok 1878–1906

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

16.

Sorozatszerkesztők:

Debreczeni Attila, Imre Mihály,
S. Varga Pál

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Petelei István
összes novellái
IV.

Sajtómegjelenések és kéziratok
1878–1906

Sajtó alá rendezte:
TÖRÖK ZSUZSA

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2014

A kötet az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

A könyv megjelenését az Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadási Kollégiuma, valamint az OTKA PD 101133. pályázata támogatta

Lektorálta:
Hajdu Péter

© Török Zsuzsa, 2014
© Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, 2014

ISSN 1418-3242
ISBN 978 963 318 426 4

Kiadta: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Debreceni Egyetemi Kiadója, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Műszaki szerkesztő: Juhászné Marosi Edit
Készült Debrecenben, 2014-ben

Tartalom

III. kötet

SAJTÓMEGJELENÉSEK (1878–1899)

1878	Eszter és János.....	11
	Caleidoscop	21
1879	Betegek	28
	Miért nem farsangolt a medve?	32
	Beszéd a kicsi Borisról.....	35
	A bocskoros katona	41
	A kegyetlen halott.....	46
	Theoriák	53
	„Menyből az angyal lejön hozzátok...”	65
	Karácsonyi történet	70
1880	Sebestyén Eszti	74
1881	A veres kakas háza	98
	A „mi utcánk” betege	106
	A Lengyel Zsuzsi sorsa	111
	A köszörüs	116
	Titi anyó.....	128
	Szétfoszlott álmok	133
	Álmok	138
1882	A nagyanyó reménysége.....	145
	A Nemes Biri haragja	151
	Jön	157
	A Domokos Ferencz beszéde	162
1883	Gyermekség.....	168
1884	A kövesdi kőház lakói	173
	Az utolsó Bobori leány	185
	Az alku	213
	A mama szerelme	219
1885	Egy bárányról.....	242
1887	A vén nemes	247
1888	Bimbófakadás.....	255
	Ismeretlen katona	262
1889	A Csulakok	264
	A Lila kis regénye	269
1890	A Zúdor familia	289
	Vihar az éjben.....	296
	A tehénke	304
	Karácsonyi ének	312

1891	Kánikula.....	314
	Hóbortos történet	317
	Menyegző az erdőn	324
1892	Világosság az éjszakában.....	328
	A Kaki esete.....	331
	Tragödia	334
	A gólyák	337
	A czudar ut	341
1894	Éjjel a betegszobában	344
1895	Éjjel a malomban	348
	Úton	352
1896	A harangok	358
1897	Romanz	361
	A levél	367
	A csalogány	372
	A tiszta ház	376
	Két gyermek.....	381
	A fekete tulipán	384
	Báránnyelők.....	390
1898	Leányharag	394
	Éjjel	400
	A rossz szerződés	405
	Az asszony.....	410
	A gyermekek	416
	A szép Katica	419
	Amáli néni	424
	A láthatatlan kéz	429
	Sárka	433
1899	Özvegy asszony bűje	437
	Feltámadás	440
	Másodvirágzás	445
	A pehely a szél ellen	450
	Gát az utban.....	454
	A büntető	457
	A Mária inge.....	461
	A polgármester fia	464

IV. kötet

SAJTÓMEGJELENÉSEK (1900–1906)

1900	Téli reggel	471
	Orvosság.....	475
	Parasztszégyen	481
	A tegnap, a ma ellen... ..	487
	A gyáva	492
	A lúdasi pópa a másvilágon.....	497
	A szemfedél.....	499

	Nyomorúság	503
	Az első vihar	508
	A Kardos Kis Ferenc hagyatéka	512
1901	A Boros Samu háza	517
	Öreg asszonyok	522
	Czifra Kati	527
1902	A kiscalambosi papnak... ..	530
	A csók	535
	Akinek van valakije	539
	Az idegen gyermek	540
	Szeretik	544
	Falusi idill	548
	Vashti királyné.....	554
	Mari kirug.....	561
	Napsugár a télben.....	563
1903	Crescendo – decrescendo	567
	Jolánta	572
	Gyuri lop.....	576
	Márton bácsi	580
	Az utolsó mohikán	584
	Itt volt-e ma az uram?	587
	Apró történetek	590
1904	A préda	594
	Az élhetetlen	599
	Az én utcámból	603
	A Soros Béni története	608
	Két levél	612
	Mária.....	616
1905	Kis leány a vadászaton	619
	A csizma	623
	Apró képek.....	627
	Apró kép.....	631
	A Vass Laji története	634
	Gyerekek karácsonya	638
1906	Igazmondás	641
	Balog Eszti elment... ..	645
	[?] A végrendelet	649

KÉZIRATOK

Fogalmazványok

[Eszter]	655
[Az öreg Székely Károly]	657
[Margitka ángyó]	660
[Az izgatottság napjai]	663
[A szerelem és az élet]	665
[Sipos Pál]	668

Kisvárosi fotografiák	670
Kisvárosi fényképek	673
Karácsonyi történet	677
[Verzár]	683
A Nemes Biri haragja	685
A szamarak	695
Karácsonyi ének	720
[A jutalom]	722
Leánysors	727
Töredékek	
[Képzelt nagyság].....	743
Álmok	744
Gyenge üzlet	746
[Gyenge üzlet 2].....	749
[Eszter és a família]	750
Tavaszc.....	755
[Pilulák]	758
[Kercsóék]	759
[Hazaérkezés 1]	760
[Hazaérkezés 2]	761
[Erzsike és Mari]	762
A kiadásról.....	767
A szövegek jegyzetei	775
Rövidítések és jelölések	829
Szómagyarázatok	830
Szakirodalom	846
Kiegészítő bibliográfiai adatok	851
Betűrendes címmutató	855

SAJTÓMEGJELENÉSEK
(1900–1906)

Téli reggel

A beharangozásra mindenfelől szállingóztak a nyomdékokon a rorátéra. A hajnal sötét volt s jóformán csak a hó világított. A siető vikleres öreg asszonyok kezében lógó lámpák lángja úgy libegett, ahogy a repülő szikrák szállnak a kürtőben. A lépések alatt élesen csikorgott a hó. A harang tompán kongott, mintha a föld alól szólana. A gyerekek nyargaltak a pogány hidegben, s a nagytalpu férfiak dübörögtek a bagariáikkal a templom grádicsán.

Az orgona mély basszusa szinte hullámokat vágjt a homályon. A luszter gyertyái álmosan pislogtak, s az oltárt inkább csak sejtette a szem. A padok szélére itt-ott gyertyavégeket ragasztanak az okulárés vén nénik, dideregve rántják elő a viklerből a nagybetűs csiki imádságos könyvet. A felharsanó orgonaszó amint átzúg a hideg hajón, az emberek a kabát prémjét a torkukra szoritják, mintha szél viharzott volna át. A padok után a nagy ajtó mellett vágni lehetett a sötétet; itt-ott gyuródik még a nyughatatlanul dübörgő későn érkező s a tréfakereső legénykehad. Az éneklők meleg párája gyenge fátyolt sző a meghajtott fejek felé.

– Mennyi hát...

Didergő férfihang beszél.

– Mennyi hát... Az ott szabó embernek a pupos háta, aki sokat ült görbén; tul ott hivatalnoknak a háta... látod?... akinek a jobbválla lennebb áll, mint a bal... a szegeleten valami csaló mészáros széles, kövér háta lesz... üljön reá a sátán... Gyülölöm a kövér embert, mikor annyi hitvány, sovány, éhes nyü mászkál ezen a világon... Uff... micsoda veszett hideg ez a kő, amelyiken állok... A korcsmában mégis csak barátságosabb volt a levegő.

Finom orosz-lakk cipőjével idegesen topogott, váltogatva a lábait.

– Rég, persze, rég láttam ennyi hátat egy csomóban... a gyermekkoromban tán... Mégis ha hajnalban miséznének állandóan, nem mondom, hogy néha nem itt végezném be az éjszakát máskor is... A gyermekkoromban?... Ah! volt-e valaha gyermekkorom?

Az ajaka reszketett a hidegtől. Egyszerre azonban amint az evangéliumra fölemelkedtek a padokban, – a pajtásának a vállára ütött s szinte hangosan mondta:

– Odanézz... ez aztán a leány-hát... Mily sugár, mily gömbölyü. Fogadok egy üveg pezsgőbe, hogy a kabátjának a bélése nem szörme. Az leánytest... az idomait érzem a posztó alatt. Ott... ott, amellet a lötyögő csizmadialeányes, csontos legényhát mellett... Nézd... a csodában!... azt, látni kellene az ellenlbasát... ha beváltja, amit a háta ígér...

És a pajtása keze után nyult, hogy a padsor elejébe kerüljön. Azonban a tömeg elzárta az utakat. A lecke bevégeztével helyére ült mindenki s a leánytest eltűnt a szeme elől. Egy ideig lábujjhegyre emelkedve kémlelődött, aztán csüggedten sugta: „Eltűnt...” s aztán körülnézve, suttogva tovább folytatta:

– Mind csupa idegen arc... sehol egy ismerős arc... Pedig egyszer mindenkit ismertem, mint a magamét. Azóta a gyermekek megnöttek; az ifjak deresek lettek; az öregek elmentek. – Nem veszed-e észre, milyen furcsa az, hogy egyszerre mindenki fiatalabb lesz körülöttem

– mint te? Csak a minap mindenkit te köszöntöttél, mert te voltál a fiatalabb s már tégedet köszönt előre az új sarjadék. De hova lett az én leányhátam...?

A nyüzsgölődő álló népség görbén nézett a folyton fecsegő uriemberre. A feddő tekintet-re a legközelebbi legénykéhez fordult váratlanul s így szólt:

– Én Jánosi Pál vagyok – barátom Csatt Zoltán... Szolgálhatok tán valamivel?

A legényke zavartan habogta: „Kérem alássan...” és utat nyitott előre. Erre a padok mellett fölnyomultak, a Mária-oltár irányában megálltak.

– Ah – folytatta tovább – itt van az én gömbölyű leányhátam. – S előre nyujtotta a nyakát, hogy a leány szemébe nézzen. Belenézett, s arra hirtelen visszakarta a fejét s a társához szinte megütődve sugta: „Gyönyörű...”

Aztán messzire, előre nézett, gondolkozva, hogy hol látta e gyönyörű arcot? Összerázkódott és a nyakán összehuzta az asztrahán gallért. Az oltáron csengettek az Úr testének felmutatására. Mély csendesség borult a templomra s az orgona elhallgatott... Jánosi lesütötte a fejét: „látta-e? álmodta-e e szemeket?” A nagy ablaküvegre a ködbe betekintő hajnal világossága kékes acélszínű lehetetet rajzolt... Jánosi észrevette s behunyta a szemét. Az orgonaszóra vontatva sugta ismét:

– Azt hiszem kissé kábult a fejem... Tán többet ittunk-e ma? Mert többet beszélek a szükségésnél... Nem?

Aztán félszeggel a leányra pillantva, lemondva legyintett s szinte komoran ismételte: „senkit se ismerem... senkit... de mire is már? Istenem.”

Hirtelen összeszedte magát. Tolakodva rászegelte a szemét a leány fejére. A luszter gyertyáinak lángjai bearanyozták a fehér arcot s ujjait, míg a testét a sötét betakarta: „Gyönyörű” ismételte. Levette aranyfoglalatú szemüvegét, megtörülte, feltette s a pajtásához fordult:

– Nem szeretem, hogy csufondárosan mosolyogsz... valami csakugyan megzavar... nem tudom, de úgy érzem, mint amikor egy szemmel többet kapok a kártyában, mint amennyi szükséges, s azt előre sejtem. Nem szeretem, hogy mosolyogsz... izgatsz vele s kissé ideges vagyok.

Azonban gyors elhatározással a pad szélén ülő legényke (egy veresnyakkendős, vereskezű, karcsura bogombolt, hegyes bajuszu fickó) vállára tette a kezét, hogy fölkelte az ipszét a helyéről.

A legényke végigmérte Jánosit s beljebb, szorosan a leány mellé huzódott, hogy helyet csináljon. Jánosi konokul kiintette a legénykét a padból, a barátjára mutatva, mintha azt mondaná: „ketten akarunk beülni a helyedre.”

A legényke komolyan mondta:

– Nem lehet.

A leányka szelesen hozzátette: „Egymáshoz tartozunk.”

S bárha a hideg amugy is rózsásra csipte az arcát, mégis látszott, hogy a hajáig felpirult erre a naiv vallomásra s zavartan nézett a legénykére. Arra mind a ketten mosolyogtak; a legényke hálásan a leány keze után nyult.

A mise végét elnyujtva hirdette a pap az oltáron, s utána fölemelkedett a padokban ismét mindenki. Az ablak üvegeit szürke világosság fogta át s a gyertyavilágok a padok szélein elhalványodtak. A mozgolódásra köhögtek mindenfelől s az orgona harsányan zugott át a sietősen világosodó nagy hajón. Taszigálódva cihelődtek fel a padokban, a nagy ajtót kinyitották. Az emberpárától megenyhült levegőn beözönlő csikorgó hideg gyorsabb mozdulatra ösztökélt mindenkit. Jánosit a társaival a falhoz szoritották, s a leányka kézenfogva lépett ki a padból. Olyan parányi lába volt, mint egy rózsalevél; a szemét lesütötte, de egy hamis kis

sugárt vetett a szögeletéből az idegen urra. – Jánosi megszorította a társa kezét, beszédesen ráintett a fejével, mondva: „Utána megyünk.”

A szenteltvíz-medencénél érték utol. A leányka mosolyogva vette észre s majdnem egyszerre léptek ki a piactérre.

A ködöt még nem tudta elüzni a reggel. A körvonalok bizonytalanok mindenfelé és a köd a sétatér fáit szertelen nagyra nevelte. Az utcán a leányka erőszakolt fecsegéssel, a legényke oldalához szorulva, gyorsan indult meg, bárha látszott, hogy tud az idegen urról, aki szemmel tartja őket.

Jánosi merészen a leányka mellé állott, a társa a fickó oldalához nyomult.

– Megfázott a kisasszony?

A leányka mosolyogva tagadólag intett; a fickó dühös szemekkel méregette végig az idegent. A Jánosi társa cigarettét vett elő s megérintette a fickó karját: „Nincs gyufája, barátom?” S megkínálta.

Szárazon lökte oda: „Nincs s nem kell.” S mindjárt nyersen rákiáltott: „Mit akarnak?” Csatt merészen karonfogta a lángoló szemű fickót s bizalmasan lehelt reá:

– Mi véletlenül a vacsoránk végén vetődtünk be a rorátéra; a barátom rég látott hajnali misét s kíváncsiak voltunk reá. Maga, uram, barátom, gyakran szokott járni a rorátékra?

– Nagyon siet, szép leány? – kérdezte halkán Jánosi.

Lopva a legénykére tekintve, vontatva felelte: „Az édes anyámhoz sietek haza.”

– Elfutad, szép leány, a gyors menetben...!

A leány nekibátorodva mondta: „Mi nem ismerjük egymást!”

A legényke boszusan kirántotta a karját az idegen ember karjából s nyersen vetette oda: „Hagyjanak nekünk békét.”

– Magáé-e ez a szép kis lány?

– A maguké bizonyosan nem.

Az emberek elsietve mellettük, csodálkozva tekintettek reájuk. A vár felé vezető görbe sikátorba lépve be, négyen nem értek el egy sorban, Csatt ismét karonfogta a rugódozó legénykét, hogy hátrább maradjon vele.

– Én ismerem az arcát, szép leány... Ébren láttam-e, vagy az álmomban, de szép kék szemét, puha ajakát, bájos gödrös állát ismerem... ismerem...

A leányka sietve hátratekintett a mérges legénykére, de kissé kezeesebben mondta:

– Mi itt fenn lakunk a kerekes kút mellett.

Jánosi vontatottan lépett: „A kerekes kút mellett? Ismerem e helyet... én idevaló vagyok...”

– Én ismerem önt.

Kiérve az élre, Jánosi megállott. A legényke hevesen a leányka mellé nyomult. Az utca néptelen lévén, itt féktelenül, durván Csattra kiáltott: „Menjenek el innen, amíg jó dolguk van” – s rázta az öklét. Végig minden kapu zárva volt az ébredő reggelen, csak a kerekes kút mellett zajongtak a cselédleányok s szemben a kúttal egy kis kapuban keszkenős asszony várakozott valakire.

Jánosi zavarodottan megállott s hátrább maradt. A leányka előre szaladt. Csatt csak egy percig tartóztathatta a mérges fickót, hát inkább maga is vele sietett.

A keszkenős asszony megnézte a jövőket, egy féltekintettel fogadta a leánykát, s tétovázás nélkül Jánosi elé lépett.

– Visszahozta a leányom magát, Jánosi Pál. Engemet keres?

Az uriember zavartan mondta: „Nem...”

– Azt hittem... rég tartozik nekem ezzel a látogatással. Azóta, hogy utoljára ezen a kapun kilépett, mind várom, Jánosi Pál. Mi hozta hát vissza?

– Ha tudtam volna, hogy magát itt találom, el nem jöttem volna.

– Pedig boldognak hazudta magát egyszer ezen a kapun belül, Jánosi Pál, mig... mig egyszer itt hagyott.

A leányka a kapuzábéja mellé huzódott, szorosan a legényke mellé. Csatt egyszerre megérezte, hogy nincs dolga a barátja mellett. Kinos csendességben állottak, csak a kút kereke nyikorgott keservesen, s a cselédek fecsegték mellette.

– De amint kiléptem ezen a kapun, Mari! Mindjárt megvigasztalódott maga... mert mikor magáért az apám halála után visszatértem, nem reám várt könnyben, hanem egy más férfinak a karjában... s boldog házasságának a gyümölcsével, ama szép leánykával játszadozott vigan.

– Boldogan? Azt mondja...? Aki megmentett a szegénységtől, az elhagyatottság szégyenétől, a szegény uram, már a föld alatt van... ne mondjon rosszat róla, Jánosi Pál.

– Mit mondjak...? Lássá, én magamra élek még... Ebben a versenyben ki a nyerő, Mari? ki a vesztes...? Maga a családi élet baját és örömét mind végigélte... én magamra éltem. És tudja-e, honnan jövök most is ide? A templomon át a korcsmából, Mari.

A kerek kút mellett is elhallgattak csodálkozva a cselédek. Jánosi észre se vette, hogy rájuk figyel mindenki. Mintha egy rég lefojtott zsilipet nyitna fel egy láthatatlan kéz, omlott a keserű vád az ajakán:

– Én elvadultan élek, lássa...! Megfordítottam az életemet, hogy ne foglalkozzam régi ismerőseimmel... Magáért, Mari... Aztán megszoktam... Amint alkonyodik, akkor kelek fel s egy-egy füstös fogadóban, ostoba cimborákkal élek, teli pohárral... kártyával... pénzzel vett szerelemmel... Reggel lefekszem és így kikerülöm az agyarkodó, megutált verejtékező embereket... És lássa, egy ostoba reggelen csal el a bűnöm a hajnali misére és ime magába botlok. Mari, akit kivált kikerülni vágytam. A hajam fehéredik... És maga vádol szemtől-szembe, Mari... Eh! hiszen szinte szavalok. Bocsánat...

Egészen kigyult. Látszott, hogy restelkedett a kitöréseért. Megtörülte a homlokát s körölnézett, mintha nem tudta volna, hogyan került a havas, elhagyatott utcára? Mintha felébredt volna, észrevette a kis lányt a kapuzábé mellett, s a barátját...

Könnyen biccentett a fejével, köszöntésül a kalapja karimáját érintette, s ismét bizonytalanabban, szinte zavartan mondta:

– ...Bocsánat... A leánya arca a maga leánykori képét ébresztette fel bennem, Mari!... Isten áldja...

S hangosan szólt a barátjához:

– Testvér... Virrad... Én hazatérek... Velem tartsz?

A keszkenős asszony kék szeméből egy kövér csepp buggyant ki: a gyerekek a kapuzábé mellett egymásra mosolyogtak s vigan befordultak a kis udvarra.

Orvosság

– Jól van, Muci? – kérdezte Koppel Benedek, az őszülő számadó őrmester a feleségétől. Levette a köpönyegét, azt rendesen összehajtva fölakasztotta, s a kardját leoldotta. A terített asztal mellett ülő fiatal embert észre se vette. „Voltak-e változásai ma, Muci? s mit csinál a feje?” A feleségére se nézett, amíg kérdezősködött, megkerülte az asztalt, megigazitotta a székeket s váratlanul a fiatal ember térdére nagyot csapott.

– Hát most a vörös nyakkendők a divatosak, Andor urfi? Ocsmány a gusztusod, – mondta vigyorogva megbívalva a selyem-csokrot. Aztán joviálisan pofonveregette a fickó kicsattanó arcát s folytatta: Az ilyen szép fiunak akárha csak egy hóhérvégét hurkolnak a nyakára – az is illik oda. Jó formájú fiu vagy!

Senki se felelt. Az asszony fölkel, hogy kinézzen a konyhára. Az urfi az egyik kosztosuk volt, de vacsorára csak őt fogadta el az asszony, mert egy idő óta a hátulsó kis szobát ő bérelte ki. Fekete szeme szegletéből boszus pillanatot vetett az urára. A fickó azonban szeliden mosolygott az arcütögetésre.

Alig szóltak az asztal felett. Az őrmester sűrűn töltötte a bort, de csak magának s elgondolkozva ivott, egy-egy figyelő tekintettel nézve az urfit, hogy szemét mindjárt a feleségére fordítsa. Ilyenkor a fiatal ember sietősen, zavartan valami beszélgetésbe kezdett.

– Szép őszi napokat élünk.

– A te buzavetétednek mindegy, akár szép, akár csuf az idő s mégis aratni fogsz, tinta-nyaló urfi! Miért is táplál annyi tekergőt az ország, ahányan vagytok? Aztán neked miért szép különösen ez az idő?

– No mert szereti a szépet, – szólt közbe türelmetlenül az asszony.

Az őrmester nagyot csapott az urfi vállára mosolyogva: szereti a szépet az urfi? azért visel veres hurkot a nyakán? Mintha marhavérbe mártották volna. Szeretem, hogy ezek a tacskók szeressenek valamit. Szeresd a rubrikát az adóhivatalban, tekergő!

Az urfi szerényen mosolygott, de fel-felhuzogatta a vállát, mert sajgott az ütés helyén.

Az asszony fölkel s úgy téve, mintha észre se vette volna az ura kötekedését, bort öntött az urfi poharába.

Az őrmester úgy koccintott, hogy az urfi bora kiömlött az abroszra. Arra kedélyesen megfogta az urfi fülét s megbívalta.

– Élhetetlen kölyök vagy, urfi! Cucli az éfele népségnek, nem bor! Végigmocskoltad az abroszt, olyan borral, mit nem a te pénzeddel fizettek ki.

Az asszony az ura vállára tette a kezét s az urfira figyelmeztetően intett. Az őrmester gyorsan visszafordította a fejét s észrevette az asszony jelbeszédét s kissé elborult az arca.

– Jó na! Mi jóbarátok vagyunk, jó kamerádok vagyunk. Jó fiu vagy; az asszony szeret téged, én is szeretlek – én aztán igazán, s úgy megszorította a fickó karját, mintha csiptetővasba szorította volna. Az urfi savanyuan mosolygott s arrább huzta a székét.

Az őrmester kedélyesen évődött:

– Arrább huzódsz tőlem, urfi? kellemetlen vagyok neked, s azért huzódsz vissza? Halljam! Ha kellemetlen vagyok neked, gyere vivjunk meg az asszony kegyéért s az maradjon urnak ebben a házban, aki erősebb. Jó?

S arra előrelökte az öklét az urfi mellébe s vállon taszította meg rögtön: „Védd magadat; szedd elé a tintás ujjaidat... állásba... állásba... ne hagyd magadat, magyar! Előre... a csipőd szabadon áll... most a nyakadat fogom találni.”

Hangosan kiáltott; a szeme égett. Az asszony közikbe vetette magát.

– Megbolondult? Mit akar?

Az őrmester abbahagyta a dulakodást rögtön s feléje fordult: „Nem szabad, hogy te Anikó, hogy te közénk állj. Mi csak tréfálunk Andor barátommal, mert mi igen jó barátok vagyunk. De ha téged érhetne egy véletlen ütés, abból szerencsétlenség származhatna a te állapotodban. Az Isten őrizzen attól, Anikó! Engemet is, tégedet is.”

Az éjszaka leszállt teljesen. Koppel az ablakhoz lépett, kinyitotta s a rezgő csillagokra szegezte a szemét. Az arca égett és kidugta a fejét a hűvös levegőre. Mélyen lélekzett. Ah! a gyanyu emésztette. Nappalát, éjszakáját elfoglalta. Ha a feleségével köze se volna az urfinak, nem tűrné el a durvaságokat, hanem visszaadna szót, ütést... Ha köze van az asszonynyal, meghunyászkodik az ura bántalmára és alássan tür inkább.

Az öklét összeszorította a zsebében. Ez a fickó mérlegeli, hogy mit kockáztat... Jobban szerette volna ha dulakodni kezdett volna vele.

Visszafordult: „Kifujtatom a fejemet, Anikó, – mondá s kiment az udvarra. – Sokat ittam ugy-e...?”

Amint az ajtót betette, az asszony suttogva a fickóhoz fordult.

– Ügyelj! Szeretnék megcsókolni ott, ahol megütött a gyalázatos. Megcsókolni a szeme előtt, hogy lássa. – Én nem félek tőle. Fáj, ahol megütött?

Kigyult az arca és lihegett. A paraszti vér felágaskodott benne. Erős nagy teste kiegyenesedett, s benfekvő nagy szemei kigyultak. Minden familiája a faluban, ahonnan szolgálatra került a városba, a bántalomra ütéssel szokott felelni. A mezőn a törökbuza kapálásán, a kemény szántáson, a kaszáláson a szerszámokkal feleltek az incselkedőnek, vagy a roszakaratu ellenségnek. – Az csak volt. – Anikó azóta ám ha bársony kabátkában megy a piacra a szolgáló előtt s pettyes slájerrel védi arcbőrét a szél ellen: Anikó szét tudna verni egy sereg nyavalyás németet, ha százszor őrmester is, mikor a szeretőjét bántja.

– Ezzel ni, – és ragyogó fogsorait megkocogtatta rózsaszín körmeivel, – ezzel tudtam volna széttépni, mikor a melledbe lökte az öklét. Hát te, mi vagy? Hát miért nem csaptad vissza?

Az urfi kihúzta a kezelőjét, lesimitotta elválasztott haját s urasan legyintett:

– Csak tegye... te mégis az enyém vagy s nem az övé.

– Ugy? A tied?

– Akármilyen dühös az öreg, – hadarva közbevágott – csak pukkanjon meg; bánom is én! Mert hallhatod, hogy dühös az öreg. Én megértem, ne félj, hogy mit akar. Mikor ő reám vigyorog, akkor szeretne megölni. Én csak kacagom. Tessék! mert semmit se tud... Mi kacagjuk az ő mérgét.

És az asszony keze után nyult. Anikó hátratette a kezét.

– Vajjon nem félsz te tőle? – kérdezte vontatva.

– Én? Az urfi összerántotta a kabátja szárnyait harciasan. – Én? Azt az arkangyalát! Szeretném látni, akitől én félek. Olyan már nincsen. Állítsd a pisztolyom elé, a kardom elé, hogy lássad: félek-e én? Szeretem az ilyen kérdést. Hogy én félnék valakitől?

– Jó, jó – kissé kedvetlenül csendesítette. – Az ablak nyitva van, te igen hangosan beszélsz.

Az urfi suttogva az asszonyhoz hajolt.

– Akarod, hogy reggel fölkeresselek jókor, Anna, csak azért is, hogy lássad: – ki fél. Akarod, jó?

Az asszony elfojtott hangon mondta:

– Szeretném csuffá tenni Benedeket, csak azért is... a durvaságáért. – Szeretném, de te gyáva fickó vagy, azt látom.

Az ajtón az őrmester lépett be. A fiatal ur vette a kalapját és negédesen mondta:

– Mulattattam a kedves nőt, mig sétáltál kinn... Már jobban érzed magadat?

Koppel valamit kedvetlenül morgott s rá se nézve, levetette a kabátját. Azt is szép rendezen összefogta és vetkőződni kezdett, nem fogadva a fickó köszöntését.

Anikó végiglépegette a szobát, s a butorokat helyre ráncigálta, odavetve az urához:

– Van valami baja magának?

Az őrmester megnézte erősen az asszonyt s szótlanul tovább vetkőződött.

Az asszony zajosan csattogtatta az étszereket az asztalon s ismét rákezdte:

– Mi a baja? Nem szeretem, ha itt dul-ful valaki nálam. Mi a baja? Tudni akarom.

Koppel bebujt az ágyba s a fejére huzta a paplanát. Onnan békitően kiszóltott:

– Bántottam magát?

– Bánt, ha panaszodik valaki nálam. Én dolgozom reggeltől estig, mint egy napszámos... én... van étele, itala, rendes háza... hát mi a baja, mi?

Komolyan feléje fordult: „Ne izgassa fel magát, Anikó”, s a párnába belehuzta a fejét teljesen.

– Hát mi vagyok én, – harsányan kiáltotta, – valami nyavalyás vagyok én? Ezt mondja valaki nekem? De itt másnak szabad parasztoskodni előttem? Ugy-e? de az én nevem „hallgass”, mint egy kutyának? Engemet nem kell tisztelni... mert én nem vagyok urfajta...

Az ablakon benézett szeliden a hold s az eperfa meggyérült lombja között látszott, mint rebegnek a csillagok a tiszta levegőn át. Koppel elfújta a saját gyertyáját.

*

* *

Konokul elhatározta, hogy nem tör ki, amíg félreismerhetetlen bünt nem lát. Tán még akkor se. Beburkolta a fejét, hogy ne halljon és ne felelhessen... Ha kiköt az asszonynyal, kockáztat egyszerre mindent. Mi neki az asszony? a szépséges, erős, meleg test; a tiszta szoba; a jóízű étellel megrakott asztal; a csöndes esték; az irigylő tekintetek az uton, melyek kísérik Koppel Benedeket vasárnap délután, karján a feleségével. Az asszony...? Kivel együtt jár egy édes álom, amire alig mert gondolni: ama kis ember, kit várni oka vagon.

Harapdálta az ajakát kinjában és kihevült. A kis poronty... ha jön... kié?

Mindjárt alkudozni kezdett magával... surolgatva a homlokát... Kire fog mosolyogni, ha jön? gyenge ujjával kinek a bajszát fogja borzolni? első szavával kit fog hívni? Koppel ölében fog játszani a fényes gombokkal és kardját huzoválni fogja... Kié? A vadember megébred benne, ha nagyon firtatja. Tán megcsalják ötet? Akkor tépni, marcangolni tudna, mint egy megveszett farkas.

És érne el vele valamit? Oh uram vess borogató kendőt a sebre... Ha turkálhatna a nyavalyás fickó bendőjébe... inkább a Koppel gyermeke lenne az a kis emberke, aki jönni fog? Sőt százszorosán árva lenne. Koppel a tömlöc szalmáján rothadna; anyja segítség nélkül, éhesen, rongyosan járna kilincsről-kilincsré... aszott emlőn senyedve az ártatlan kis bogár...

Vagy ha pusztá gyanura elkergetné az asszonyt a gazfickóval, ki befurakodott a Koppel csendes életébe, hogy megrontsa azt, – mit érne el? Azt, hogy ismét rettenetesen egyedül maradna Koppel, míg ők ketten boldogan, kéz a kézben haladnának végig az életen. A gyermek rájuk fog nevetni, ölükbe ő fog mászkálni tapsolva...

Ha igaz...

És messziről, dühös irigységtől kidagadt szemmel nézne a gyönyörű asszony után... rámeredve ringó csipőjére, sima, telt fehér mellére... kemény karjára. Oh! ordítani tudna Koppel és úgy megmarkolta a párna csücskét, hogy szétszakadt a körme alatt...

Az egész éjjel nem hunyta le szemét.

Most elérzékenyedett s mintha a torkát szoritaná valaki, fájdalmat érzett a mellében; mindjárt a méreg járta át az ereit s düh gyulasztotta ki a testét. Forgolódott a forró ágyban s olvasgatta a kakukk verését, amint az óra kis kapuján kiállva, jelentette az időt. Oh, soha ki nem józanodik Koppel; vajjon sirjon-e? öljön-e? várokozna? rászökne-e? Kire? Állati fenekedése, ha egy pillanatig a feleségére készítette fel – kiüzte a fejéből a gyilkos gondolatot. Igen szerette őt. Megbüntetné-e a fickót, ha Anikót bántaná? És jobban fogja-e szeretni Koppelt az asszony, ha széttépné a veresnyakravalós zsványt?

Az óra ketyegése izgatta. Felült az ágyban s szivarra gyujtott. Elrágta a keserü végét; elhányta s fölkelt. Néha megállott a nyugton alvó asszony előtt s úgy elnézte, hogy rámosolygott s arra pödörgette fehér szálakkal beszótt bajuszát. Az ablak párkányára könyökölt s megkönnyülten sóhajtott fel, amint szürke köd mosta el a keleti ég alatt ágaskodó havas éleít. Rámeresztette a szemét, elszunnyadt gyötrődötten, s mire felébredt a kakas harsány kiáltására, öklével dörzsölte ki fájó szempilláit. Egészen fáradt volt s fáj minden tagja, míg róttá az udvar flaszterét.

Ő pontban 7 órakor kell, hogy az asztala mellett üljön az irodában, a „Raport Buch”-ot beírni; áhitattal tanulni a Befel rovatait, melyeket a fensőbb hatalom az napra a számadó őrmesternek kirendelt.

Az orrát bedugta a mosdótálba óvatosan, nehogy az asszonyt felzavarja s lábujjhegyen járt le s fel. Hat órakor még félhomály volt. Segített a szolgálóleánynak, hogy teljen az idő a konyhában s a szemetet az urfi ajtaja küszöbére seperte, miközben keserü képpel nagyokat nyelt.

A szemét nem tudta elvonni arról az ajtóról s szórakozottan tette föl a sapkáját s gombol-gatta a köpönyegét, hogy kiinduljon a pontos időre, úgy hogy mikor az utca derekán járt, akkor vette észre, hogy a kardját otthon felejtette: „Uff” – kiáltott föl ijedten. „Uram ne vigy a kisértetbe” s visszarohant.

Majd összeütköződött a szolgálóleánynyal, ki éppen az ajtón lépett ki az utcára: „Hova megysz?” – kiáltotta, s azzal tovább rohant a kardja után.

A kapun belépve azonban megállott megütődve.

Az urfi éppen akkor lépett ki a szobájából.

Az urfi: szép, pirossal himezett hosszú hálóingben, sárga papucsban, piros harisnyával a lábán.

Az urfi szépen megfésülködve, récefarkokkal a fülei mellett, tolvaj módra szétnézett.

– Hé hova? – ordított rá Koppel. – Hé gazfickó, hova? A kapun amint kilépek, már mozgatsz... Azelőtt; csak az imént, mintha döglött volnál s már mozgatsz amint kilépek a kapun?

Rárontott és megszorította az ing nyakát s facsart rajta egyet.

Andor levegő után kapott tátott szájjal. Nem tudott szólani.

A hálószoza salukátere megmozdult s az Anikó szeme ragyogott ki a nyíláson. Az őrmester észrevette és még jobban megrázta az urfi nyakát. A falhoz szorítva Andort, fricskát pattintott az urfi orrára.

– Halljam a hangodat. Mi kell? Becstelen. A szolgáló után leleskedsz, amint kiteszem a lábamat? A szolgálót lesed arcátlan az én tisztességes házamban? Az?

Andor ijedten rebegte: „Az, az...” s igenelve bólintott.

Az őrmester lopva az ablakra nézett s házsártul rángatta a legénykét. Magyarázólag, mintha valakinek mondaná ismételte: „A szolgálót lesi... bevallja... A szemtelen... a cselédet...”

Lökdösve, mint egy podgyászt, mélyebb hanggal szidta:

– Hát ez a te becsületed...! nálam, ahol becsületet látsz! az én tiszta feleségem szeme előtt... én előttem te bunyik... mint egy tolvaj, kilopódsz a szobádból, amint kilépek a kapun s szégyent csinálsz az én házamnak. Hát – minek nézed te az én házamat...? Mi?

Andor gyámoltalanul emelte fel a karjait, mintha repülni szeretne.

– Én semmit se akarok... becsületemre... én egyáltalán semmit se akarok...

Koppel a dadogó szóra ismét elvörösödött.

– Halt – ordította... Ruht! Habt acht! Meg se moccanj, mert ütlek. Halt! Ne remegj! Fel a fej... be a has! Mit kerestél a konyhában...?

A fickó remegve mondta: „Téj.”

– Hazudsz. Mars! Gyalázatos, gaz fickó vagy, ki innen; ki ebből az udvarból, ki ebből a házból. Az én becsületes fedelem alatt nincs helyed egy percig se...!

A salukáter félszárnya megnyílt, az asszony kissé kidugta a fejét: „Valami baj van?” – kérdezte, közönyösen másfelé nézve. „Mit csinálnak ott kinn? Nincs itthon a cseléd?”

– Nincs – rebegte Andor...

Az asszony becsapta a táblát: „Ne csináljanak botrányt itt” – mondta és behúzódott. A didergő, félő figurából egyszerre kijózanodott, mintha jegesvízzel öntötték volna le. A büntető ura a kemény kezével, megnőtt. A cseléd...? Mintha kacagott volna valaki benn a szobában.

Koppel ismét a falhoz szorította a fickót a salukáteri csattanásra és ordította: „ki innen, ki! ki!” és segített a hálóingés urfin. Előre lökte a kapu felé, nagyokat taszítva rajta.

– Ki...! rivalta – ne botorkázz...! ki, egyenesen! – A kapu sarkánál ismét megszorította, aztán kilökte az utcára.

A hálószoza ajtaja ekkor kissé megnyílt. Koppel becsapta a kaput s beriglizte. Aztán a hátulsó kis szobába rontott és felölelt egy csomó holmit, hogy a fickó után dobja. Szép nadrágjai, kalapjai, nyakkendői libegtek az ölében. Felrántotta a kaput s kihajította.

Elfuladtan kiáltotta: „Mi van még?” s egymásután hányta ki a kapu felett a keféket, tintatartót és poharakat, s kiáltotta: „Elhordd magadat rögtön. Nehogy meglássalak a kapum körül...”

A szomszédházakból a cselédek kiállottak a kapukba. Andor azon egy szál himezett hálóingjében futva megindult.

Anikó kiszólt a hálószoza ajtaján.

– Hét az óra, Benedek... Maga még elkésik egy ily haszontalan dologért...

Koppal kiderülve közeledett feléje:

– A kardomat felejtetem idehaza...

Parasztszégyen

– Eszter! Eszter!

A havasi víz bugva omlott le a mederben, el-elnyelve a sasorru, feketeszemű, lesült, csontos arcu legény kiáltó szavát.

– Eszter! hej! A legény a mély víz tulsó martján állott előregörbedve, ügyelve a piszkos kis falusi udvart.

– Eszter! hej! – Az ajtók az udvaron be voltak zárva; az ablakban álmodozott néhány cserép virág; s az alkonyat homályában aludni látszottak a hitvány fészerek.

– Eszter!

Nagykésőre egy félfedelű szin alól, a kézvonó bakról egy borstos arcú vén, gyenge ember nyögve emelkedett fel, a forgácsokat lerázva az öleből, a víz innenső martjára sántikálva.

– No!

– Hajtson át kend egy kötelet. Nyeszte tőkét vonszolok kendnek az erdőtől idáig s itt a tüdejét kiordítja az ember, amíg kend megmozdul.

– Nem engemet hívtál, ha jól hallottam, Marci!

– Hát hívja is már kendet a farkas sátán... de kendnek hoztam a tőkét... hajtsa át kend a kötelet s huzza át a vizen.

– Erőtelen a karom már arra végre.

– Szólítsa hát kend Esztert, majd áthuzzák ketten...

– Eszti!...

A víztől harmatos kis kertből sugár, meztlábás leány lépett ki a hívásra.

– Engemet hívott?

– A nagyapádnak hoztam eszközfát, Eszter, hogy legyen dolgoznivalója. Vonjátok át a vizen. Szilfa... Reám hasonlít; egyenes, mint a nyíl s olyan kemény, mint a vas...

– Nem a mi erőnkhez való munka az, Marci, hogy áthuzzassuk az apóval víz ellenében.

– Azt akarod-e inkább, hogy magam vigyem az udvarotokra? Hát jó szívvvel fogadsz, Eszter, ha én viszem?

– Igen nagy kerülő az magának, Marci.

– Nagyobbat is megtennék én érted, Eszter.

– Hát már mégis csak nem nekem hoztad a fát, Marci?

– Érttem ne fáradjon Marci...

A legény hátat vetett egy görbe fűzfának s szivarkát sodrott, kedvtelve nézve át. A leány a víz feketedő fodrán járatta a szemét, hogy ne lássa a kiabáló legényt és megfordult, hogy bemenjen. A legény érdes hangja hallatszott ismét:

– Ne menj még be, Eszter! Reád is gondoltam, Eszter! Egy bokor bábakalácst szakitottam neked a cserepeskőnél (s áthajította a vizen a csokrot) mert ott is az eszemben vagy, Eszter!

– Rosszul teszi, Márton; de ezt halkabban mondta, nehogy durvának látszódjék. – Másnak vigye, aki méltóbb rá.

– Párod sincs a világon, Eszter!

– De annak ugyan aztán van párja – kiáltotta az öreg ember – hiszen te is tudod...

– Ne kotyogjon kend mindenbe, amit nem biztak kendre... Semmi se bizonyos a világon, tudja kied!

A leány vontatva vette fel a bolyhos virágot.

A víz szélén egy bátor éhes kis madár a vízből kilátszó köveken ugrált, halacszkára ügyelve és a faluban az istállók ajtajában bögték a borjuk, az édes tejre vágyakozva. A kis udvar kapujának a csikorgására a leány megfordult... Valaki benézett az utcáról. A leány gyorsan arra indult, s tudva, hogy ki van ott kívül, a virágot a kapu sarkához hajtvta, kilépett.

A legény ott kinn kesernyés szóval támadt rá:

– Kár volt, hogy a bábakalácsot elhajítottad, mert láttam.

– Ha láttad is, aztán?

– Aztán?... Sok lesz két legény egy leányra... Vagy a Marci virágja, – vagy én kellek neked. Megárt két legény egy leánynak, virágszálam...

– Leli valami, Sándor?

– Hát ha nem kellett neked a Marci virágja, miért nem dobtad vissza neki?

– Hogy tehetem? mikor tőkét is hozott nagyapónak.

A legény végignézte a leányt, meg-megmarkolta a levegőt indulatosan. A leány csüggedten nézett reá:

– Sokat bántasz, Sándor! mióta hazajöttem.

– Sokat bántasz, Eszti! mióta hazajöttél...

– Azelőtt csak nyájas szavad volt hozzám.

– Azelőtt csak hozzám volt nyájas szavad, Eszti...

A leány türelmetlenül csattant fel:

– Hát most kihez van még?

A legény felugrott, mintha rugó dobta volna föl.

– Vigyázz magadra! Azt akarod, hogy beszéljek?... Láttam azt a virágot, amit elvetettél, amint engemet megláttál s egyebet is tudnak rólad, hogy esténként ki kerülgeti a házatoikat...

– A mi házunkat?

– Hát tégedet, szép gyűrűsöm... tégedet éppen... Az Isten legyen azonban irgalmas mindenkihez.

Az éjszaka csendesen bontogatta fátyolát s elcsendesedett az utca. A majorság taszigálódva helyezkedett el a fák ágai közé, a libák szép sorban lépegettek, a pulykák kotyogva a szín alá és a békés kérődző tehén körül dongtak a megnehezedett levegőn a fekete bogarak. Az utca fordulójánál, a hármaskereszt mellett odalgott az elfeketedett bokrok védelme alatt egy rongyos alak. A legény éles szeme reáismert, néhány nagy ugrással rácsapott.

– Éppen kend jár az eszemben, vén tolvaj – rival rá.

A öreges ember ijedezve kapálózott:

– Elmenj innen, bolond! Közöd van velem?

A legény a gallérjánál fogva tartotta:

– Valamit forralsz most is a gonosz fejedben, Boldizsár, hogy itt kullogsz... Mert azt beszélnek a te rossz szád után... azt beszélnek... hogy éjjeli mesterségedben: azt beszélnek, hogy baktéroskodásodban... itt az Eszti, a jegyesem ablaka alatt te láttál valamit... Mit? Ki vele... ki vele mindjárt...

– Ne vessz meg, Sándor fiam! ne rázd a galléromat, mert nem az apád vette...

– De kirázom a lelkedet, ha nem beszélsz...

– Hiszen akkor beszélhetek aztán... Bolond vagy, Sándor! Mit lássak? Én? É-é-n? fojjon ki a szemem, ha látok sötétben. Mit akarsz, hogy lássak?

– Megérdelem, hogy szégyenits, Sándor?

– Félsz attól, amit ő tud?

– Az Isten megver érte, Sándor.

– Az Isten megvert veled...

S messzire ellökte a ravaszképű vén parasztot s eltakarta a szemét. A megkinozott bakter odább ódalgott. A leány rebegő ajakkal kérdezte:

– Mit tudjon rólam Boldizsár?

A legény levette a kezét a szeméről s szelidülő tekintettel nézegetve az elborult leányt, halkabban mondta:

– Nem tudom mit beszélek, Eszti! Látod! nagyon belénőtöttél a szivembe és féltelek... Ne haragudjál reám.

Az udvarról a vén nagyapó szakította félbe a keserű beszédet:

– Szavatok volt? Ne az utcán igazítsátok el ami dolgotok van... Bejössz Sándor?

– Ne api! Sürgős a dolgom, egy gazembert kell nyakon csipnem; – s alig köszöntve a leányt, a vén paraszt után iramodott, ki a keresztek mellett elsuhan gyorsuló léppéssel.

Az apó a nagy, cserepes kemencében meggyújtotta a forgácsot az üst alatt. A szállongó füsttel megtelt levegőn átlángolt a tűz, bevilágítva a törpe, sötét szobát.

A leány szótlанul ült le a cserepes padkájára s piszkálta a tüzet. Valami, úgy lehet, megcsipte a szemét s köny szivárgott ki a héja alól.

– Az anyád leánya vagy. Annak is bőven szabták ki a könyzacskóját, mert minden semmiséget kioldozott, mint a tied. Csak a füst csipi a szemedet? Azért nem szeretem a szóke fehérlépet.

– Csak a füst, apó, csak a füst...

A víz már muzsikálni kezdett az üstben, mikor a kapun dörömbölt Marci a szilfatönkkel. Már egészen besötétedett csendesesen és a felhős égbolton egy pár csillag csillámpolt ki. Halaltszott, amint a tőkét hozó szekér odább dőcögött a hangtalan fekete utcán, mig Marci átnyulva a törpe kapun, megfogta a kampót, kitérve a szárnyát.

– Miért hozta most el Marci a tőkét? – a szoba küszöbén állva, az elkeseredés bátorságával öntötte ki a szivét a leány – miért most hozta el? Holnap reggel is lett volna rá ideje, hacsak azt nem akarja, hogy zuvatoljanak felőlem. Mert megszólának is már, ne féljen! hogy sötétben járnak hozzám a legények.

Marci berugta a tőkét a lejtős udvaron.

– Hát csak beszéljenek a faluban... én tudom ki vagy, milyen vagy! s a legszebb vagy nekem a világon; ha másnak nem kellesz is, nekem a legjobb vagy, Eszti! – s a leány keze után nyult jókedvűen.

A leány haragosan rántotta ki a kezét. Marci felrántotta a vállát, hogy ne is hallja a választ s a vén ember vállát veregette meg barátságosan.

– Italt hoztam, ihol, ha meg nem veti api... s egy tele, az alján jószagu füvekkel megágyazott üveget tett az asztalra s maga is mellé telepedett, szembekönyökölve az öreg emberrel.

– Kend is görbén néz reám ebben a házban, mint más? Kend csak nem? Kend csak tudja, ki vagyok, mi vagyok? s nem vagyok rosszabb, mint akárki! A portám sem gazosabb, mint akárkié s a karom se erőtlenebb, mint akárkié... mi? Nem jó azt próbálgatni!... No, izlelje meg api s átnyújtotta az üveget, a száját megtörülve a szokmánya ujjával.

Aztán visszavette, maga is hajtott egyet s a karját előre tartva, szivarkát sodrott ismét.

– A leányt úgy növeszti az Isten, mint a virágot a mezőn – akárkinek. Nem különösképpen valakinek, hanem annak a gyönyörűségére, aki leszakítja. Utána kap Péter is, Pál is, aki ügyesebb, aki erősebb – azé legyen, azt mondja. Hát a kied unokáját se teremtette a felséges Isten éppen Bokor Sándornak, hanem annak, aki leszakítja. Hol van az megírva, hogy nem az enyém éppen?

Nagy füstkarikákat fujt s úgy könyökölt le, hogy a félasztalt elfoglalta. Valami arcátlan hunyoritással nézett a leányra. A víz forrott az üstben. A leány kerülve a Marci tekintetét, megfőzte az ételt s az öreg ember elé tette.

– Akkor a tehen is azé az utonállóé az uton, ha ő az erősebb... minthogy a tehenet se teremtette az Isten valakinek különösképpen.

Az apó minden nagyobb felbuzdulás nélkül mondta nagykesőn. Marci úgy tett, mintha nem is hallaná, visszautasította a kínálást s apránként szopogatta az üveget.

– Szép szőtteseim vannak az anyám ládájában, amit az ő két kezével csinált s olyan gyolcsok véggel, mint a tiszta selyem...

Eszter rá se nézett a legényre, hanem a tüzhely körül forgolódott.

– Az ágynemüim a mestergerendát érik s olyan csupok rajta, amiket a nagyanyám varrt még leánykorában... és egy rókatorku bekecs, amit a királyné is elviselhetne.

Az apó gondolkozva evett. A falu elnémult egészen, úgy hogy a megdagadt víz zubogása hallszott, amint lesimult ágyában. A leány leült ismét a cserepes szélére s lehajtotta a fejét. Az apó csendesesen mondta:

– Szép gazdagság, Marci! de az unokámat az Isten másnak rendelte mégis...

– Beszélte kend ő felségével?

– Szóltak ők vele.

– Rosszul értették meg. Beszéljenek vele újból.

A leány ingerülten szólt közbe:

– Mert maga perelne az Istennel is.

– Még a pokollal is érted, Eszti. S kipereltek tégedet magamnak, ha százszor jegyessed is van már... szépen: ha jössz szépen... s erővel, ha nem eresztenek. – Kihívóan nézte meg s ivott. – Jó dolgod volna Eszti, telt házba jónél... Szekér a szinben; rakott láda a házban; asztag a csüröskertben; meleg sziv a gazda bordája alatt – mi kell még ezenfelül kívánni valód?

– Van egy, Marci. Az, hogy ne üljön itt... én nem hívtam, nem is tartóztatom, s ha én már más választottam, ne szégyenítsen mindenki előtt azzal, hogy itt üljön olyankor, mikor nincsen annak az ideje... Már éjszakába megyünk... mit mondanak, ha tudják, hogy idegen ember itt ül nálunk...

A nagy, csontos legény fölemelkedett.

– S elhajtsz? Azt hiszed olyan bordában szóttek, hogy elmozdithasson valaki onnan, ahol maradni akarok?... Ügyelj! Jóni fogsz te sirva utánam, ha kikergetsz...

Nagy lépésekkel méregette a kis szobát: kinyitotta az első ház ajtaját, visszatért; eltapos-ta a szivarát s ismét járt, konok tekintettel nézegetve a leányt s bement a sötét szobába hátat vetve a megvetett ágynak. Mikor a bakter künn hangosan elnyujtva kiáltotta ki a tiz órát, Marci indulatosan rászólt a leányra:

– S másnak ígérted magadat, Eszti? s nincsen egyéb szavad ezentul, Eszti?

– Azt hiszi, félek magától?

– Utolsó szavad?

– Az... az... nó... köhögte az apó.

– Az utolsó? Hát elmegyek, de elviszek valamit innen... a te jó híredet... Gyere utána. Megtalálok nálam...

És amíg beszélt, gyors fogással megnyitotta az utcára nyílt ablak szárnyát s felugrott a párkányára.

A leány rémülten rohant be a szobába s megfogta a legény szokmányát.

– Mit akar, az Istenért?

– Hagyj békén... Kihajtottál, kimegyek...

– Mit akar? Ha meglátják, mit mondanak rólam?

– Mondtam... jösz utánam, – kiáltotta és kirántotta magát a leány kezéből s kiugrott.

A bakter csak alig haladt el a ház előtt. Marci halkán rászólt:

– Csapj lármát, Boldizsár... Tátsd ki a szádat...

A vén paraszt tele torokkal üvöltötte:

– Tolvaj... tolvaj... fogjátok meg!

*
* *
*

Az utcára szaporán egy csomó ember verődött össze. A mély sötétben mindenfelől szál-lingóztak, egymásba ütődve, zavart kiabálással. „Fogd meg!” – kiáltották. „Kit?” „Fogd meg!” A megnyitott ablakokból hallatszott: „Tolvaj, tolvaj!”

A bakter ordította: „Állj meg, hová futtok? ne félj, amig engemet láttok...”

– Mit fogott meg kend? cibálták mindenfelől. Az utca megnépesedett, a kapuk csikorogtak, a kuvaszok ugattak dühösen.

Boldizsár tulharsogta az egész lármát: „Ne kiabáljatok... Nincsen baj, ha engemet láttok.”

– Mit vittek el? – kérdezték mindenfelől. – „Lovát?”

– Semmit...

– Hát mit üvölt kend?

– Üvöltök, mert az a regula... mikor valaki az ablakon ugrik ki... Hát akkor mit csinálna kend?

– Kinek az ablakán ugrott ki?

– Ott ni! Virág Esztit dugják... vagy mi a csoda.

Egyszerre megcsendesedtek. Valaki azt kiáltotta: „Nézzük meg, mi baj van ott.” S arra mind arra fordultak. Addig néhány fehérnép cihelődött fel akkorra, kérdezősködve, kiabálva. Valaki átugrott a sövényen: kitérta a kapu mind a két szárnyát. Egy asszony átesett a szilfatönkön az udvaron és szitkozódva jajgatott a sötétben.

A kis pitvarban pisláncolt a lámpa s az öreg ember ijedten állott az asztal mellett. Zavart kiabálással szölingátták. Az elesett asszony rákiáltott:

– Mi az istennyilát áll ott kend, vén számár? Mi történik itt? Már becsületes ember nem lakhatik itt kend mellett. Részeg kend?

– A kisasszony cicázott, nem az öreg...

– Hát cicázzék a tüzes pokolban, ahova való, de ne itt, éjszaka idején. Mit csinál kend?

– Állok itt, látod, ha szemed van. Marci ven...

– Bár lenne szeme kendnek inkább, hogy ne szégyenkedjenek a kend orra előtt... Nem szégyenli magát kend, hogy orcátlankodjanak a fedele alatt. Az unokáját szépen nevelte fel, megfordulhat tőle az anyja a sirjában.

S arra körülnézett tágas csipőjére tett kézzel.

– Hát te hol vagy a sötétségben szépséges virágszálam? mert nem látlak. Hol bujkálsz az emberek szeme előtt? A te ablakon szökdösnek ki a legények? s botránkoztatod az egész sort...

– Héj, – kiáltotta, – ha van itt még tisztességes leány... hazatakarodjatok... Itt nincs helye becsületes leánynak, ahol az ablakon szökdösnek ki a legények... Ki tudja minden szegelyben hány van eldugva... kibe botoltok... Haza menjete...

Az öreg ember zavartan dadogta: „Nem tudod mit beszélsz.”

– Én nem tudom? Én csak azt tudom, hogy fölvernek tolvaj-kiabálással az ágyamból a kend unokája mián... Hát kend mit tud? Mi?

Az emberek széledezni kezdtek az ajtó körül. A harcias hölgy fujt mérgében s abban a pillanatban a sötétből egy sugár legény bukkant ki.

– Te is itt vagy, Sándor? Éppen te hiányzol.

– Félre innen, – kiáltotta a legény, kört írva a karjával. – Mi történik itt?..

– Lassan – szólt a megütött...

A sötétből valaki ráfelelt...

– Csak házsártoskodjék... mert az ő bőrére jár a játék... Ha nem ő védelmezi a jegyesét, hát ki a tömlec ügyelje?

A legény rekedten kiáltotta:

– Haza takarodjék mindenki, akinek kedves az élete... s a következő percben a sötétben ráugrott a bakterre s torkon ragadta.

– Kend beszéljen...

– Én? Hogy szólhatok Sándor, ha a torkomat szorítod?..

Tizen kiáltották: „Ne bántsd Boldizsárt.” „Az ablakon szökött ki valaki.” „A házat őrizte.”

– Ki volt? – kérdezte magából kikelve...

A bakter nyögve felelte: „Marci...”

Az emberek megfogták a legényt, hogy kiszabadítsák a baktert, de otthagyták mindjárt, mert az udvar végéből a víz partjáról zavart zaj hallatszott... Aztán valaki elkiáltotta magát: „A vízbe ugrott valaki.” „Ne hagyj!” ordította tíz torok. „A leány ugrott a vízbe... Eszter, jaj...”

– A szégyene kergette – mondta az asszony, de ő is arra rohant. Minden kar a víz felé meredt. A fekete tükrön a vaksötétben is látszott, mint bukkant föl egy fej s mint tünt el viszont. Egyszerre több ember ugrott be utána...

A bakter torkáról lehanyatlott a legény karja s mind a két tenyerébe szorította a fejét rettenetes ijedelmében. Mindjárt körülnézett, mintha álomból ébredt volna meg és a keletésből kifacsarta egy rettenetes fogással a támasztó bunkót. Elfordult a víztől, hanem rekedten mondta:

– Megkapom én ebben az éjszakában... a másikat... ha Isten van az égben...

És előrerohant a hegy ellenében, ahol a Marci háza áll...

A tegnap, a ma ellen...

Ezt itt jól meg kell érteni, hogy a vasútépítő vereshaju mérnök, bizonyosan, nem szenvedhette Harko Pétert. – Miért? a Jézus tudja! különben nem éhezett volna éppen a Harko Péter tagjára s nem pecézte volna ki az utat azon a vonalon, ahol a régi nagy Harkók sokszázados tölgyfája törekszik az égre.

A berken tul is vihette volna; – a hegyen is vihette volna, és akárhol vihette volna, ha akarta volna (a világ elég nagy), de ő durván, midőn Péter bá' így szólt: „nem eladó az a hely, tens ur!” nagyot kiáltott: „Nem adod, barátom? midőn én pénzt adom sokat neked érte...”

Hiszen a pénz szép dolog, de a becsület több annál. Azon az oldalon verejtékeztek a Harkók, mióta a világ... abból éltek becsülettel, termőhelyének minden silinkáját ők szántották, kapálták; minden bokrát, szálfáját ők ápolták, nyesték; kezük nyomáról beszél a vízfolyásos árok fűzfás martja, disze; a rengeteg tölgy sátora alatt hány ivadék pihent meg a takarás perzselő déli verőfényén s az aratás muzsikás kalákáján. „Nem, tekintetes ur! – mondotta a szolgabirónak is Harko Péter – nem adhatom oda azt a tagot, hogy kettédarabolják, mert az Isten ellen volna.”

Az ifju szolgabiró ur megveregette a rezonérozó öreg ember vállát, jóízűen mondván: „Eligazítjuk mi az Istennel a dolgot, öreg! – de maga álljon csak félre onnan.”

– Nem én, uram (a Péter bá szeme kilobbant), amíg egy szikra erő marad a karomban. Félreállok, ha tetszik s nem állok félre, ha nem tetszik – mert az a föld az enyém, uram!

A csendőrmester is beleszólt a vitába. „Majd megtanítjuk magukat, hogy mi a muszáj.”

Amire a Harko Péter két veje (izmos vállu, hatalmas emberek) és a feleségeik és a komissziót csodáló egyéb falusiak, a csendőrök iránt való öröklött idegenkedésből, mindjárt a vén ember mellé álltak.

Mikor ki akarják parancsolni Harko Pétert a saját tulajdonából, akkor jött igazában annak a tudtára, hogy az a tag igen drága neki. Sokszor ő maga ócsárolta, szidta termőerejét rossz esztendőkből; agyagos, helyenkint kavicsos, itt sáros, tul sziklás helyeit; de felszökent az értéke, amint el akarják venni tőle. Miért? Nem az övé-e kétségtelenül? Ő se kívánja a másét. Az övét se kívánja el más.

– De nézze csak, bátyám, – mondta a szolgabiró ur enyhébben – ahajt már építik a vonalat, hát itt kell annak a folytatása legyen.

A rábeszélő hangra felfortyant Péter bá:

– De ne legyen a folytatása az én tagomon, tekintetes uram, ha az enyém, és indulatosan hátralepett a szolgabiró urtól.

Hátralepett és kigyult szemmel mérte végig a tátogó falusiakat s dacosan felrántotta a vállait.

– Nem adom, s pontum. Ma elveszik az enyémet, holnap elveszik a kentékét, mert ilyen idöket élünk. Uj szekér-ut kell az uraknak s kirugnak minket abból, amiket mi jussoltunk becsülettel. Majd, ne félj! elvisznek innen mindent, az uj szekerükön s mi dögnek vethetjük a lovainkat... Nem adom... Itt nem spacirozunk vele...

A bajuszának a bunkója indulatban mozgott s mohón leste a falusiakat, hogy: mint gondolkoznak a szavain. Ő mindegyikkel jó atyafiságban élt. Mig csak igen meg nem öregedett, bírószkodott közöttük s senkise mérközhetett vele vagyonban.

Az ő tagja! Ma itt akasztott hozzá egy darabot, holnap ott a tulsó felén. A félhatárt elzárhatta, ha megharagították, mert a dülő-ut az övéen vezetett át. Mennyit nyomorgott, mennyit veselkedett, izzadt, hogy egy-egy tenyérnyi helyet szerezzen hozzá. A domb tetejéről látta a napsütötte Marosvölgyét, hol a város felé visz az ut; s a görgényi havasok élet, honnan a rossz idő jön. A jószága ott fehérlik a megzsenedült erdő szélén s vesszőkerítésben fejk a gyapjas juhokat – és most itt jön egy veresszörű sehonnai német s kettédarabolja, mintha a senkié volna.

Nyájas tavaszi délután volt. A buza puhán, mint a selyemcserge takarta a barázdát, s oldalt az eke hasította az omlós földet. Szálló madár csiripelt a sugaras levegőn s az alantas helyek sárgultak az aranyszínű békavirágtól. A falusiak összebujtak egy csomóba, mint a juhok, ha valami veszedelmet orrontanak meg. A Péter bá vejei komoran lehorgasztották a fejüket s a feleségeik házsártosan megtaszígták az embereket, kérve: „Hát engedik-e kentek?” A falusiak morogtak.

A mérnök mosolyogva közeledett az öreg emberhez: „Nézzed, barátom! én mondom neked egygyet.”

Péter felcsattant:

– Nekem ne mondjon egyet se... Én nem vagyok a maga barátja, hallja! Nekem minden familiám nemes ember volt s nem puszipajtáskodott minden emberrel...

A mérnök negédesen előrelépve, a kiveresedett öreg ember kezét meg akarta fogni s kacagva csittította: „No, nézzed, barátom!... nézzed...”

A kiegyenesedett öreg székely úgy mellen lökte az idegent, hogy messze esett. A falusiak megmozdultak, mintha erre a jelre vártak volna.

A szolgabíró hevesen rikoltott, a csendőrök pedig előreszöktek, hogy megfogják az elvult embert.

A Harko Péter két veje közbelépett, az egyik így szóló lenyomott hangon: „Nem lesz jó idenyulni, csendőr ur!”

– Fogd meg! – kiáltotta valaki az urak közül. A csendőr keményen rászólt: „félre az utból.” A két asszony eléjükbe szökött: „Soha se onnan”, sikoltották. A falusiak tömegében, senki se tudja honnan, egy csomó bunkósbot emelkedett fel s a feszült pillanatban egy lélekzetvételnyi ideig nehéz csendesség lett, úgy hogy a szemelgető csordából egy tehén bús felbőgése hallzott.

Akkor a keményen összeverődött tömegből az öreg Harko Péter előrelépett határozottan, egyenesen s félkarral elhárítva a gyermekeit, így szóló, ha reszkető ajakkal is:

– Félreálljatok... ez az én dolgom... Baja van-e valakinek velem?

Egyszerre, mintha átfőmálódott volna: méltóságos, parancsra született ur lett: „Itt vagyok, mondta. A fegyvert vállra... Senkinek se legyen bántódása miattam.” S levéve a kalapját (gyér, ezüstös, lány haja át volt fésűlve piros koponyáján) a szolgabíróhoz fordult: „Mit parancsol velem, tekintetes uram?” A szolgabíró kedvetlenül intett. Egy szó se hallzott. A csendőrök az öreg ember után megindultak s utánuk hátul, rendetlenül szállingóztak a falusiak.

A tagot pedig persze ketté vágták.

Jó magas töltést emeltek a közepére s mellette kiásták a földet, ahol máskor a kukoricacső szakállával enyelegni szokott a völgyön tekerő szél, – a vén cserefát pedig kidöntötték tőből. A szerbtövis, mintha tudta volna, hogy szabad a vásár neki: kiburjánzott a tarlón s az aranyka elterpeszkedett a lucernáson, – valamint azon idegennyelvű taliánok, kik furcsa talicskáikkal, másformájú ásóikkal, csákyáikkal, rongyos, becsavart lábszáru fehérnépeikkel ellepték a falut, hogy megrontsák, kiegyék azt – s behozzák a vasutat.

Az öreg székely a tömlecezt járta – míg idegenek a régi nagy Harkók birtokán garázdálkodtak...

Mindent felforgattak a faluban is.

Esténként harsányan énekeltek; elszerették a leányokat; megverték a legényeket; és apró kerekesezkekkel hozott tölgyfa-talpakokat raktak végig a töltésen.

Harko Péter rónáin tehették... Tornácos kőháza, mintha álomba merült volna; jó szóért, tanácsért nem volt kiért odajárni... Péter bá Isten tudja hova! elvegyült valahova a világba.

A tömlecebe mégse tudták tartani az ellenségei, mert semmi hiba se sült reá... Csak a magáét védte...

De elvegyült... Mikor kieresztették a tömlec kapuján (az a kis idő meggörbítette Péter bát és ráncai az arcán mélyebbek lettek) egy kis hajlós vesszőt tört le emlékül, a kapu sarka mellett, s elindult valamerre. Szégyelt hazamenni. A tekintélyét ott hagyta a kapun belül... a régi nagy Harko...

Elindult... Egy fia szolgálatban volt a Küküllő völgyén – de oda se ment. Hogy kivájon tiszteletet tőle, kit magát a tömlöcből eresztették ki? Harko Péter leromlott. Mintha egy gödörbe esett volna le...

Mindenki ismerte a Maros mentén. Egygyel kereskedett, a mással barátkozott. A kalapját szemére vonta, ha ismeretes udvar nyitott kapuja előtt elment. Keserü harag mardosta. A járatlan ösvényeket kereste, nehogy megismerje valaki.

Mindenkire haragudott. Magára is. Erre az egész új világra, mely nem a régi tekintélyt becsülő tisztes. Itt már minden szabad! S falvak ellenében menve, amint a vasut gőzgépével találkozott, a gögösen, pőfékelve rohanó vasállattal, az öklével megfenyegette. Az utját vajjon kitől lopták?

Valahol a kukoricát kapálták a szászok között. Egy darabig nézte, nézte a munkát, éhes is lévén, egy heverő kapát megfogott s ott maradt egy szó nélkül... a régi nagy Harko... ki cselédjeinek szokott már csak parancsolni odahaza.

Mikor a buzafej pirosodni kezdett már a szászok kövér siátságán, egy éjjel, tulajdon ama hajlós vesszőággal a kezében, melyet a tömlöc kapuja mellett tört le... a víz folyásával szemben szinte akarata nélkül is, hazafelé indult, mintha csak szökött volna.

A Harkók tagja felett huzódott meg a szálas bikkben hazaérve s lopva ügyelt le égő szemmel a völgybe. Restelt hazamenni egyszerre... ott lenn fiokoztak. A veje villázta a megfonnyadt füvet, amit a felesége gyűjtött a tag alján. Az ökrök kérőzve legyezték magukat a járom mellett. A nap égetett; a levegő rezgett a sugározónben. A töltés arcátlanul ágaskodott a völgy közepén. Mellette a kiégett, megrepedezett sárgaföld az árokban.

Tönkretették szántsándékkal a régi birtokot, amihez úgy ragaszkodott minden Harko... kettévágták a derekán. Megölték... A vén fát is, melyről irnak az eklézsia régi iratai, s ár-

nyéka alatt játszadoztak századok óta a Harko gyerekek... letarolták... A keserűség eltöltötte a vén embert, behunyta a szemét, hogy ne lásson. De látott és hallott, bárha süket némaság feküdt a tájon. Igen, de a titkos percegések, az élő levelek alatt; mozgolódások a zabtábla vékony szára között, az álmos cseppenések a bükk lombos ágai között, izgatták a Harko Péter fejét, úgy hogy fáj. Bántotta a fény, az élet. Nesztelenül fordult meg, betakarta a szemét a karjával. Ám a fényes vékony vasvonal, mint egy kés éle villogott, lezárt, táskás szemébőre alatt, melyet a töltés tetején végigvontak. Tán lekiáltott volna a leányának, aki ott alól dolgozik, de mit mondjon? azt, hogy itt a tömlőcből kieresztett apád? gyere ide?... Ha sajnálná Pétert, tán megütné.

A keserűségtől, hőségtől, fáradságtól kábultan amint ott hevert, egyszer oly mély korgás morajlott végig a völgyen, mintha a föld beteg beléből bugyborékolta volna fel. A vasut jött messziről. – Harko felült... utálattal meredve arra felé, ahonnan bősülten rohant előre a vasállat, füstölve, fujva, sziszegve, éles füttyentések között...

Rohant előre, átdübörgött a Harkók tagja testén – és a föld nem nyílt meg alatta. Rohant... s mire jól megnézte volna, már csak azon helyen révedezett a szeme, ahol ama vadállat mián a csendőr a Harko vállára tette a kezét. És eltűnt a szörnyeteg a berken túl, csak kéménye füstje emelkedve fel az igazságos ég felé... Péter bá' az öklével megfenyegette.

Mire felocsudna, a szénásszekér már elindult. Nehezen fölemelkedett s az erdőszélen lesunnyogott a tag szélén, a dűröckölő malomig, mely üres volt. A száraz kerék szárnyai közé egy durva sombunkót dugott valaki. A felháborodott öreg ember megmarkolta... Látára a rontás vágya ágaskodott fel benne. Nem tudta kihuzni: Oh! mi se kellene egyéb, mint hogy a vastalp alá feszítse valaki ezt a szijas bunkót – hogy menne izre-porra a gögös szörnyeteg.

Arra hirtelen elhatározás kelt benne s megindult a falunak hogy segítséget hozzon. Mi kell? Egynehány erős kar, lelkes szivek... s hajrá! Jaj az ellenségnek!...

A veje ökörszekere rég ott cammog a völgy torkán.

– Hé Mihály, Mihály... kiáltott rá... Ho visszatérj...

Amint futva tértek vissza a gyermekei, egy kissé szorongott s rosszul érezte magát.

– Látjátok, nem veszttem el! Ne csodálkozzatok... nem szeretem... itt vagyok, látjátok...

Félrehuzta a kezét a leánya csókjától. Hanem komor szemrehányással nézett a vejére, végigmutatott a töltésen:

– Miért engedted, hogy kettévágják a földemet, Mihály? Pocsékká tették... Hiszen jusod van benne, Mihály...

A kemény ember levette a kalapját, de felrántotta a vállát.

– Gyáva nép vagytok!... Semmik vagytok!... És te is, a nénéd is – mennyien vagytok – mégis hagyátok?... a szemetek előtt történt...

– Mindegy, – folytatta – gyere Mihály! Hoztál-e fejszét? Gyávák vagytok... Mindegy, siess... gyere... A dűröckölő malom akasztóját, gyere, vedd ki nekem.

Mihály kételkedően nézett rá. Vajjon józan-e az apósa? a megöregedett, ragyogó szemű vén.

– Mi végre apám?

– Ki ellenében? – kérdezte Mihály.

– Még kérdezed? Hát nem látjátok-e? A vasszekér itt pöfög a szemetek előtt az apátok vagonában... Mozdulj! Veszed a bunkót, te egyet, én egyet s végezzünk vele. Rontsuk le. Az Isten is velünk...

A férfi álmétkodva nézett az öreg emberre.

– Nem teszem meg – mondta lassan.

– Nem teszed meg? Te, kit a semmiből emberré tettelek... Nem teszed meg? Én dolgoztam, megtartottam, megnőveltem ezt a birtokot. Nem teszed meg? Megszenvedtem érte. A tömlec fenekét jártam érte... És nem teszed meg? Gyáva, gyáva...

Hadonázott mind a két kezével és rikácsolt, mintha az eszét veszítette volna el.

Messziről a dübörgés hallatszott ismét. A vasló – homlokán messzefényes piros szemét felgyújtották – jött robogva, haza felé.

– Nem teszed meg? Hívd ki a nénéd urát, leányom! hívd a falut... Nem?... Nincs egy férfi az egész faluban?

A föld rengett, zugott, száguldva jött a vasló a töltésen.

Az öreg ember rémülten meredt rá. Így közelből látva iszonyatos volt, amint jött, futott, rohant közelebb, közelebb...

Valamit rebegett, de a hangja a zajban elveszett.

Mind a két karját fölemelte és elvadultan felugrott a töltésre s nekirohant.

A leánya iszonyatában felsikoltott. Az öreg ember fölemelte az öklét s szembement az ellenséggel.

Az alkonyat csendesen leszállt...

A gyáva

Egy nyári délután érkezett hozzánk a fürdőre az atyhai tanító s a malomba szállt meg a nagyobbik ágyához. Érkezését onnan tudtuk meg, hogy aznap a fürdőközönség a malomhoz sétált ki, mert látni akarták a szerencsétlenség helyét, ahol a molnárné összetörte magát. Az ágyó, a perlós fehérnép összekülömbözött ugyanis a malomkerékkel, minthogy tán igen lassan, vagy tán igen gyorsan forgott, – elég az, addig piszkálta a kerék küllőit, míg a lapát megfogta a libegő szoknyát s úgy odacsapta a molnárnét a lajhoz, hogy a Gábor arkangyal trombitáig, az soha semmire se hallgat immár.

Mind kisétálván a malomhoz, az atyhai tanító (egy sovány, gyérbajuszu, savószemü emberke) gazdaképpen magyarázott nekünk egyet-mást, minthogy az ágyó siket ura boldogtalanul szepegett egy vásott malomköven ülve, úgy hogy mire se lehetett használni. Felállott a gát védőjére, a lobogóra s fontoskodva beszélt a részleteket. A tanító felesége – mert együtt jöttek – révézetesen megfogta az ura rokkját: „ügyelj magadra, Marci; a teremő szent nevére, Marci! – nyögödözte – az igen veszélyes hely, Marci! valami történhetne veled, Marci! Mi lenne velünk, Marci,” s több eféle...

Rekkenő alkonyat volt. A sok rongyos falusi nép, munka után mind arra felé jöttek, csodát látni s szép vásárt csaptak. A molnár elmenekedett a zaj ellen s az égerbokros berekbe húzódott, s mi is oszladoztunk hazafelé. A tanító a bátyját nyomon kísérte a berek felé s elmenőleg hallanom kellett, amint a bánatos emberhez így szólt:

– Én megveszem jó szívvél, István... kiáltotta.

– Vidd el, – mondta kelleetlenül a molnár, – már vigye el akár a fészkes nyavalya miattam.

– De pénzt adok érte, bátyám – ordította a siket ember fülébe – becsületesen, ha nem romlott meg az erkölcse...

– Nem, morogta a molnár lemondóan – már mi a fészkes nyavalyát is csináljak velem...

Már nekem semmi se kell a világon... Vidd el...

– De a borjával adod? – ordított a tanító.

A molnár tehenéről beszéltek. A tanító el akarta csaklizni a tehenet a bátyjától. A beszédes vizet, a virágos völgyet a halott asszony körül még melankolikusabbnak láttam... Egy tehén! A molnár bután nézett maga elé s legyintette a szürkülő levegőt.

– A keresztanyám hagyatékából megkaptam a jussot – kiáltotta – száz pengőt egy sumában, Mihály!... kifizethetek a tehenért, ha adod...

Egy tehén... Vágyakozva, félve várta a választ. Hogy kábitsa a bátyját, folytonosan beszélt:

– Ott jártam Farcádon a jussomért. A Kalondán gyalog jöttünk az asszonynyal; az apostolok lován, Mihály! mert nem telik szekérbérré... A nyelvemet majd elvesztettem a nagy melegben, mert hajnal óta mind jövünk... De készpénzzel ki tudlak fizetni, ha ideadod a tehenet illendő áron... Azért szeretem ezt, Mihály, mert egyszer a tied... s másszor... másszor...

Úgy kiabált, hogy köhögött. Egy tehén! Ábrándja egy szegény embernek. Az egy tele kamara, melyből az édes, bizonyos tej sohase apad ki.

Félrecsaptam az ösvényről, hogy ne halljam az éhes ember beszédét. A mohó birvágy lekiáltott minden szavából. Bizonyosan jó vásárra volt kilátása. A malmot elöntötte a falusi nép s felkurkászta minden zege-zugját, pedig a vacsoracsillag már kinézett a sima, tiszta égbolton. A tücskök cirpelték az aszott mezőn s az uton hazaballagó csordavezető cimeres tehene kolompja bongott... vajjon nem a halott asszony tehene-e? Hosszasan bőgött a borja után, utáltam s elfordultam. Még a szürke, feneketlen csendesség se altatta el a felindulásomat s egész este hallottam a csorda száraz kopogását s ama kolomp komoly hangját. A tanítót egyenesen meg tudtam volna verni.

Miért pedig?... Az ember úgy él, ahogy lehet, minthogy muszáj lenni... Ki tudja, micso-da nyomorúságban huzza a keresztjét a hegytetőn guggoló diófás, agyagos, szakadékos, köves falucskában... A szemesé a világ... Egy tehén... Egy nagymarju, széles-szügyü, nagy tejtükrös, erkölcsös tehén: maga a gazdagság. A tanítónak ime pénze van... sohase volt ennyie egy csomóban. Az ángyója már nem sir utána, ha a maga pajtájába köti... Oh! Ki se nézze le a szegény ember álmát... s vágyát. Az élet igen nehéz.

Másnap mégis, a kura alatt, a fürdőzés közben, a tanító kapzsi tekintetének az emléke meg-megelevenedett az eszemben, s a tanító hitvány feleségét – a sétatér lombjai alatt, kedvetlenül láttam. Bizonyosan csak azért maradtak a molnárnál, hogy lefőzzék a busuló embert.

Ebéd előtt a birbices kirakta a pörgettyűjét a fogadó verandáján s a golyót megpördítette, hogy játékra csalja az asztalhoz a fiatalságot. Azon esztendőben sok pénzes ifju gavallér, aranyláncos, drágaköves-gyűrűs, finomul öltözött legényke gyült fel a fürdőre, akik könnyen bántak a bankóval s így ebéd előtt, egy kis mulatságból, szívesen heccölődtek a birbircessel. A golyó pergésére akkor is a társaság körülfogta a gyűrött arcu, gyérszakállas ember játszóasztalát s nagy zaj között rakták meg a táblát. Minden épkézláb odatódult körülöttük: a harisnyát kötő asszonyok, a jókedvű leányok, gyerekek és öregek. A birbicesnek – tudom – igen rossz napja volt akkor. Keményen koppasztották. Az öreg ember sovány arcáról az üzleti mosoly nem mult le, és keményen izzadt. Meleg is volt. Egy átlátszó fülű hektikus fiu felállott a székre s kikiáltott minden nyerst: „Ötvenhetet fizetett ki egyszerre!” – kiáltotta szenvedélyes örömmel. „Huszonhármat fizetett!” – sikoltotta és tapsolt. Mindenki mosolygott. Nagyon jó kedv kerekedett. A körből kiabáltak a pincérre. A sörözők is felkeltek s közelebb mentek. A tömeg szélén lábujjhegyen, kiragyogó szemmel, tátott szájjal állott az atyhai tanító. Az előtte állót megszólította:

– Nyerne? – kérdezte és nyelt. „Persze” – vetette oda a kérdező. „Egyre tizennégyet fizetett?” – kérdezte ismét mohón. „Hagyjon békén engemet” – mondta türelmetlenül.

A zaj nőttön nőtt, de nemsokára a fogadós fehérkötényes legénye kiállott a fogadó ajtajába s megrázott egy csengettyüt, ami azt jelenti: hogy az ebéd készen van.

Arra a játékot abbahagyták egyszerre: „Délebed ideje”, – mondták egymásnak, s a tömeg oszladozni kezdett. Némelyek haza siettek, hogy az ebéd ki ne hüljön, mások a terített asztalok mellé telepedtek, igen beszédes jó kedvben; betüzve az étlap sorozatát.

Az atyhai tanító azonban a birbices mellett maradt.

– Játssz velem? – kérdezte restelkedve, halkan az öreg embert. A birbices kedvetlenül s kissé gunyosan kérdezte: „Tetszik uraságnak?”

A tanító körülnézett. Tán a feleségét kereste a szemével. Mindenki el volt foglalva. Egy percig gondolkozott, aztán billentett a fejével s benyult a mellénye bélésébe varrott zsebbe, amit az öröksége átvételekor varratott oda a feleségével. Egy gondosan összehajtott ujságpapirost vett ki, azt nagy körülményesen kibontotta s egy tizesbankót vett ki belőle.

– Teszek, – mondta és nyelt.

Mert a tehénnek koszt is kell aztán, egy léces kerítést kell csináltatni a borjunak is, hogy ne szopja ki az anyját – s rátett egy forintot a táblára.

Elment... sebjaj!... utána kettőt tett a tábla másik felére.

Az öreg ember megpergette a golyót. A tanító előregörbedve rámeredt a táblára. A golyó döcögött már... a kezével komendirozta az ostobát... elfordult.

– Dupla, vagy semmi... rebegte megijedve. Mindjárt kigyult az arca s levette a kalapját. – „Vagy semmi” – sóhajtotta...

Néhány perc mulva előrehuzogatta a kabátja szárnyát és az inge gallérját, mert megizgadt. A tizesbankó elment.

– Mily jó szénába való idő van! – mondta mosolyogva, közönyösséget szenelegve az öreg embernek: „igen jó szénába való idő nagyon!”

– Valóban jó az idő – felelte nyugodtan.

Azalatt benyult ismét lassan a lajbi titkos zsebébe, hogy kivegye az ujságpapirost. A keze reszketett, a papír úgy szólt az ujjai alatt, mintha síró madár csipegett volna, amíg kibontotta, hogy még egy tizest vegyen ki belőle.

Azt a roppant pénzt csak nem hagyhatja az öregnél. Azt senki se kívánja. A nyereség vágyában is reszketett, de a veszteség is keserítette. Azt nem hagyjuk. Egyszerre nagyobb összeget tett reá. Az mindent visszahoz.

Az asztalok mellett már csörömpöltek a leveses kanalakkal, de a játszót észrevette egy pár gyermek és azok odahúzódtak:

– Nyert, bácsi? – kérdezték.

– Mindjárt – nyögte, s keze a lábízében motoszkált. A golyó dühösen pergett: „Na... na... elég...” rebegte. Már csak gyalogol, dülöng... még egy, még egy... Istenem! – még egyet fordul.

Egypár ebédlő is otthagya a tányérát s odajárult ételközben.

– Szép játék – mondta mosolyogva a birbices.

A tanító összeszedte magát. A hiuság szólalt meg benne.

– Nagyon jó szénába való idő van – mondta – nagyon jó idő... a szénának.

Kibontotta az ujságpapirost s egyszerre több tizesbankót vett ki. Az izzadság gyöngye megállott kiálló pofacsontján, aztán végigcsorgott az arcán.

– Ez igazi szénába való idő – fanyalogta s egy egész tizest tett egyszerre. Körülnézett. A feleségét kereste. Már elbutulva, fáradtan, fásultan, révedezve nézett föl a foltatlan kék égre, míg a golyó dörömbölt az asztallapon.

– A veres... a veres – kiáltották az asztal körül.

Elfordult. – Gyermekkorának emlékein kalandozott a tanító esze s az ágyón, ki a malomban a ravatalon mozdulatlanul fekszik a gyertyák között. A faluban harangoznak. A halottnak huzzák.

Remegő kézzel tett még egy tizest. Már alig tudta mit tesz. Még csak egypár tizes ropogott az ujjai között. Alig állott. A lajbiját nem is gombolta már be.

Egyszerre a feleségét vette észre, kinek a feje bukkant ki a sétatér bokrai közül: „Gyere ide, Ester” – kiáltotta, mint a vízbefuladó... rekedten.

A gyerekek ismételték: „Ester, Ester...”

– Tetszik még? – kérdezte a birbices.

A tanító nemet intett s megtörülte a homlokát. Csodálkozva megnézte a vizet a tenyerén.

– Nagyon – rebegte.

– Nagyon jó szénába való idő van, – mondta egy kegyetlen ifju legényke.

– Az... az... igenelte komolyan a szegény ember.

Megfogta a felesége kezét s mindjárt az első padnak a szélére leült. Nem tudott volna tovább lépni.

– Minden elment... suttogta törődözötten.

– Elment? hova?

– Semmi se maradt a pénzből... és lehajtotta a fejét.

Kábult volt, a fák, a házak, mintha mind lábra keltek volna éppen a szeme előtt... mert tovább nem tudott látni.

– Minden elment. Nyerni akartam, Ester. Elment... És az izzadság gyöngyeivel összelegyedett az a néhány csepp, mely a szeméből szivárgott ki. – Már se pénz, se tehén...

– Rosszul cselekedtél, Marci...

Nagy későre így szól ismét: „A gyermeknek is kellett volna valamit venni Parajdon, mert majdnem meztelenül van” – és babrált a réklije csücskével.

A tanító agyába a nagy ürességben mindenféle haszontalanságok fészkelődtek meg. Előbb a szorzótáblát mondta el gondolatban, s közben meg-megakadva, surolta a homlokát s rá-rivalt nyersen gondolatban a hibáért, mint a rosszul számoló iskolásgyermekre. Aztán egy pattogó vers virágozott ki az agyában: „Ki áll amott a szirttetőn?” – s skandálta élvezettel. Aztán fáradtan hátradőlt erőtlenül a pad hátára.

Az asszony megérintette s a malom felé indultak. Mintha részeg lett volna, nem érezte a lábát, s vonszolta. Az istálló előtt elmenve, a borju felbőgött. Arra felébredt s oly keserű érzés facsarta meg a szívét, hogy majd leroskadt.

Semmi, semmi. Amire áhítozott, amiről ábrándoztak, a semmibe omlott... Jőve, menve az országuton, míg az örökségért jártak, igen boldog napokat éltek. Hány tervet csináltak! mennyit kacagtak!... Vége...

A malmot halotthoz illendő csendesség ülte meg.

Nem ment be. Az asszony mind merőbben nézett az urára s némi rebegegssel kérdezte: „Mire gondolsz, Marci?”

– É-n? – kérdezte elnyult hangon s felhuzta a vállát. – É-é-n? Semmire, Eszti...

– Minden elveszett, Marci?

– Óh minden, minden...

– No hát, megélünk, ha elveszett, mint eddig, Marci! Jó az Isten...

A tanító felfenyegetett:

– Nincs is az égben...

Az asszony gyöngéden megfogta az ura kezét, megszorította, mintha csak a kis gyereket bátorítaná, s szeliden simogatta.

A tanító kirántotta a kezét, a szeme kigyult, s mintha valami roham rázkódtatta volna meg, a csillogó víz felé rohant.

Az asszony remegve ment a nyomában.

A gátkötő lobogója előtt állottak. A tanító rálépett a veszedelmes vesszőkötésre.

Az asszony megértette egyszerre, mit akar, s ha a szája széle vonaglott is – nyersen rákiáltott az urára:

– Hova mégysz? Te gyáva! Szöksz? Gyáva... Utállak...

A tanító megállott a durva szóra, s kerek szemmel nézett az alázatos asszonyra.

– Gyáva vagy... Odahaza egy kicsi gyermek vár reád, akinek kenyeret kellene keresni. Te megszőksz a munkától... És a házában a helyén van minden. Dolgozni két jó kézzel,

ifjúsággal, gyermekkel ajándékozott meg a kegyelmes nagy Isten. És te futsz! Te gyáva... a gátvesszőre lépsz, mert elvesztetted azt, ami nélkül eddig is megéltél. Gyáva vagy... Utállak.

És elfordult.

A tanító egy pillanatig gondolkozott, aztán visszalépett s komoran a földre sötötte a szemét.

Az asszony a halálosan sápadt emberre nézett, alig visszafordulva. Aztán egyszerűen, mintha csupán közönséges dolgokról beszéltek volna, így szólt:

– Lehajlik a nap, míg haza érünk, Marci! Jó volna, ha elindulnánk haza. A gyermek éhes lesz... A botodat az ajtó mellett hagytad. Megkeressem-e?

És visszafordulva, megfogta az ura kezét s erősen megszorította.

A lúdasi pópa a másvilágon

A lúdasi vén pópa szépen elszenderedett az Urban, minthogy ő igen szelid istenes ember vala.

Egyenesen felszállt ama hatalmas sugaran, melyet utána küldtek, a menyországba, hogy ott örökkévaló életét megkezdje. Mig azonban Péternek a kapu előtt bementa volna a nacionaláját, szóbeszédképen így szólt:

– Uram! Néhány lúdasi hívem költözött el előlem a földről ide, kik nekem kedvesek voltak. Oh! kötelezz le nagy ur: mond meg nekem, messze kell mennem, hogy találkozzam velük, velük együtt dicsérhessem a véghetlent.

– Ludasiak?... Nem tudok róluk, fiam! Felelt komolyan Péter.

– Elkerülte magas figyelmedet óh Uram! Mivel igen egyszerű emberek voltak életükben, de az imént elköltözött előttem Stán Juon, Palko Togyer deu lui, Sturka Abrám a feleségével már csak itt van óh uram! Mit se tudnál erről óh Uram?

A nagy szakállas Péter felütötte a deftert, megnyalazta az ujját s úgy forgatta a leveleket, így mormogott: „Nem... ily nevek... nem... nincs itt fiam... efféle portéka itt?...”

A pópa orra lehorgott erre bezzeg és sopánkodva szólt: „Óh uram! Egy lúdasi sincs? Óh diliorga óh! Senki se volna itt azok közül, kiket oktattam, őriztem, vezettem? Óh szentséges Ur? Senki Ludasról... A tisztító vízben lesznek mind,” vakargatta fejét s igen elbusult a felvilágosításon, álló helyébe megfordult s az utmutató gerenda felhívása szerint balra tért, hogy megkeresse elköltözött hiveit s a purgatóriumba ment, mert mint mondám, igen szives, jó fajta ember vala.

Zsombékos, tövises, szűk kanyargós ösvényen vezetett pedig oda az út süppedések szélén, s békák kerek szeme világa mellett keskeny vonalon ment megdegélt a pap a gondolattól remegve: „Vajjon ott találja-e a ludasiakat?” Hát hol lennének? Istenem ha életökben lopkodtak, lopkodtak de a földi törvényekkel soha nagyobb ütközések nem volt – hát hol lennének?... Már hol, mint a purgatóriumban?... Szorongva, félve, remegkedve alázatosan kopogtatta a purgatórium ajtaját így szólván:

– Fényességes angyal! – vezess óh engemet, az ur szegény cselédjét! az én szegény lúdasi hiveimhez, hogy szorongattatásukban vigasztalással lelki üdvösségükre legyek... óh vigy elejükbe fényességes angyal!

Az angyal így szólt: „Nincsen itt senki jó pap! Nincsen itt senki a ludasiakból... Elhiheted jó pap, itt nem is volt se ipa, se fíja, egy se...”

A vén pópának az a kicsi haja is, a mi maradt, mind az égnek állott: „Oh, óh, – óbégatta, óh az én szegény nyájam. Nincsenek itt? Hát hol vannak? Oh! ott sültek, (orditá) ott égnek, ott bőgnek a pokolban, oh szegények, óh Juon Sztán, kinek 6 ökre vala, óh Sturka Abrám a te jóizü elemózsiáddal és kimult Togyer, Togyer... mily életrevaló jó keze fogásu valál, görcs facsarja most a tagjaidat, óh... szegény fiam, igen...” nyögődözte, de úgy hogy a fehérszárnyu angyal csendet kért tőle, mert megzavarta óbégatásával a purgatóriumban elmélkedőket.

Roskadozva, de mégis, mégis, a vén pap még inkább balfelé baktatott a pokol felé, szepelve, kétségbeesve.

Az, a merre ment, aztán ugyan volt, az az ut rettenetes volt a pokol felé. Meleg volt s a zsarátnok pokolul égette a vén pap talpát... nyálas kigyók tekeregtek a tövises uton, s oly szag, de oly égő nyers hus büz vette körül s a mélységből oly fogcsikorgatás, üvöltés szakadt fel, hogy szegény pap majd leesett a lábáról.

Már csak alig vánszorgott, megtörve a kétségbeeséstől és fáradtságtól.

Ne félj! A pokol ajtaján nem kellett kopogtatni. Maga Lucifer biczegve bár, de elejébe szökött, s vigyorogva maga kérdezte: „Mi kell pap? Mert hiszen pap! Nem szeretem a szagodat. Alo mars a merre látsz!”

– Nem, rebegte nyögve – nem mehetek el Sátán ur! A ludasi hiveimet keresem. Már megkerestem mindenfelé őket, óh fekete ábrázatu ur! mindenfelé. Látnom kell már őket, hogy kiöntsem szívem keserűségét előttük. Itt kell hogy legyenek. Vezettesd ide őket, inszállak óh nagy ur!

– A ludasiak? Nem ismerem őket.

– Nem? Hát Juon Stánt? Szturka Avrámt a feleségével, egy gömbölyü fehérnéppel... Togyer Palkót deut? Te sem ismered őket?... Oh nagy fene ur! Egy sincs? Lehetetlen. Magam kísértem ki a temetőbe. Ne komázzatok velem, szegény lélekkel. Hát hogy ne legyenek valahol, mikor a földön sincsenek.

Lucifer felhuzta a (pupos) vállát, vigyorogva így szólt:

– No hát láss csodát pap..., egy igen élest füttyentett, hogy elszédült a pap tőle.

No volt is ott mindjárt gyülekezet aztán. Mindenfelől rohantak előre a kormos ördögök egymást leütve. A levegő megnehezedett a kénszágtól s a helytelen mozdulatok mián majd leguvadt a vén pap arcbőre.

Lucifer kikiáltotta a kérdést: „ki tud a ludasiakról... emelje fel az ujját... A ludasiak: Sztán Juon, Szturka Avrán... és a többi... elég nagy fertelmes had! Ki tud róla?”

Egy ujj sem emelkedett fel. Lucifer így szólt: „Látod pap! Azt hiszed, az ördög örökké hazudik? Látod, egy ludasi sincs.”

Mig ezt mondta messziről egy sánta, hitvány ördögfióka biczegett s úgy messziségből emelgette az a körmös ujját. Lucifer parasztul rákiáltott. A kis ördög reszketve így szól:

– A ludasiakat keresi valaki? Itt vannak, óh Lucifer! Itt vannak. Kellenek-e valakinek?

– Hát hol vannak?

– A *vasasládában* vannak, óh Lucifer... A *vasasládában* zár alatt, óh Lucifer!

– És miért nem főzitek őket a közös kádban... miféle pazarlás ez, he?...

– Mert nem lehetett megőrizni tőlük a tüzpiszkáló vasakat, a fogókat és vasfujtatókat.

Minden percben eltűnt egy-egy belőlük. Ezért bezártuk őket... a ludasiakat a *vasasládába*... Ezért vannak ott, óh Lucifer!!

A szemfedél

Egy városvegi nyári táncteremnek az ajtajában egy veres szakállu, aprószemű otromba nagy embert ily kedveskedő szóval állított meg egy viseltes fehérnép:

– Jól ég a szivara, Joachim ur?

Rápillantva vontatottan odadobta:

– Ég? Miért?

– Nem ismer meg? Én Mári vagyok, a gyermekágyas beteg a kórházi kis teremből. Már elfelejtett?

A párás táncteremből muzsika, kurjantás, lábdübörgés zaja dőlt ki a félig nyitott ajtón:

– Mári? a halott gyermek anyja? – kérdezte unva az alkalmatlankodót, félreapta kissé a kalapját s beindult a terembe.

– Ugyanaz, Joachim úr... a kicsike meghalt... igaz (a hangja rebegett). A tánc igen szép idebenn... Bemehet én is, Joachim ur?

Látszott, hogy erővel szóba akar állani a férfival, ki kitérta teljesen az ajtót. „Szabad a bemenet” – mondta elutasítóan és belépett.

A fehérnép utánanyomult és megállott mellette: „Iszik meg velem egy üveg sört, Joachim ur?” – kérdezte nyájasan.

Nagyon dulakodtak, verejtékeztek inasok, mesterlegények a muzsikaszóra benn.

– Van itten édeskés izü fekete külországi sör is... és városi sárga löre is... melyet inna Mári? – Barátságosabban fordult a fehérnéphez:

– Ha nem táncol, Joachim ur, ott van egy üres asztal, ahova leülhetnénk.

– Jó – mondta kezesebben – a kedvéért leülök, Mári... de nem akar egyet fordulni tán? s rávigyorgott.

– Én jó szívvvel táncolok, Joachim ur, de ha maga nem akarna, inkább nézzük a táncot egy kicsit... jó?

Áttörtek a veszettül forgó párok között az emelvényen álló veres abroszszal letakart asztalhoz.

– Én most falun lakom – mondta és leültek – a saját házámban, Joachim ur, amit a bátyámtól örököltem. Ott meg is látogathatna Joachim ur, mert igen közel fekszik a házam a városhoz és magamra lakom, de tudom, hogy kevés ideje van.

A férfi lármásan csengetett a pincéért:

– Minden másodnap az enyém most is, Mári, és a szerda délután másnap reggelig – és fölemelve a fekete lével tele poharat, átnézett a világoasság felé: – Jeles ital! – mondta élvezettel.

– Saját házam van, Joachim ur, most; nem úgy, mint amikor a kórházban szigorogtam. Örököltem, Joachim ur, amint kikerültem a kórházból – ellakhatik benne akárki... és is-tállóm van, nagy szilvákert mellette, egészen le a Marosig – igen szép hely az utcáiban. Egy nagy kereszt áll a kapum előtt. Rám találhat onnanfogvást akárki.

Joachim ivott, csatintott a nyelvvel és apró szemével végigmustrálta az előtte ülő fehérnépet. Mily formátlan volt! a szeme is keresztben áll, az arcbőre olyan színű, mint a hetüs

zsemlye – de háza van az utcáson... egy kereszt előtte, ahonnan megtalálhatja akárki. Éhes ez a férfiura. Mint ajánlgatja magát... mint splendoroz a legényekre!

Por szállongott a rebegő nehéz levegőn és egy rossz klarinét visitó hangja. Udvariasan odaszólt: „Kereszt van a kapuja előtt?” – de nem nézett rá, mert csuf volt, bár ő fizeti a sört... „és onnan fogvást akárki megtalálhatja...”

A fehérszép elveresedett: „Csak az találhat meg, a keresztnél fogvást Joachim ur, aki tesz nekem. Mert Joachim ur, amiért megtörtént velem az a szerencsétlenség, azért én szemérmes leány voltam egész életemben, tessék elhinni nekem. Nekem még a kezemet sem fogta meg addig senki... Nekem dolgom volt egész életemben és az eszemet többit járattam a templomon, mint a táncmulatságon. Hanem ha egyszer jön egy gonosz csaló férfi... jól van és elcsavarja a fejünket s aztán ott hagyja a szegény leányt, (mindenki a Teremtő kezében vagy) azért maradhat az ember jóra való, szemérmes leánynak, asszonynak a világon. Azt hittem, meg is halok szegényemben, mikor észrevettem a szerencsétlenségemet... és sirtam éjjel-nappal, jajgattam kétségbeesetten. De az Isten sok mindenhez ad erőt az embernek, Joachim ur.”

Betakarta bogos ujjával szegényében összenéző zöldes szeméit. A polka mind vesztebb lett a teremben s a pár mind nehezebb.

– Nem kóstolja meg, Mária, e jeles italt?

– Szeretem látni, ha maga jóízűen iszja, mert én mindig kedveltem magát, Joachim ur.

A veresképű ember meglegedetten hunyorgatott e jó módu fehérszép, bárha elesett egyszer... hiszen felkelt. – Megitta fenéig a korsóját, kackiásan végignézte Márit, új sört rendelt s bizalmasan szembekönyökölt vele.

– Sokat sirtam, a szegényemért is Joachim ur és a szegénységemért is. Mert akkor nagy nyomorúságban éltem, azért szolgáltam is. A rossz sorsomért mentem be Joachim ur a kórházba a terümmel, pedig úgy félttem attól a nagy háztól... Hanem mindent elfelejtettem egyebet, mikor a szívemhez szoríthattam a betegágyon a gyermekemet, oh Istenem... Istenem...

A hangja egészen megcsendesedett. A féktelen zajban egy szava sem hallatszott, nem is nézett a veres emberre, de kivirágoztak az emlékei az ajakán:

– Szőke haja... látott-e valaki akkora haját, olyan semmi kis leánykán? És mily ráncos volt a nyaka a kövérségtől és az ujjai, ah parányi... kis ujjacskaim... és nem csillámolt-e a szemé mint a csillag?

Megtörülte a homlokát; az ajaka vonaglott; elhallgatott és elfordult.

Valaki, alant, földhözvágta a táncosnőjét s arra lármás dulakodás támadt a pár körül. Joachim fölemelkedett (kissé ingott). „Bolondok” mondta és fölemelte a korsóját. A zene abbamaradt, amire ordítottak a legények és döngötték a padlatot.

– Magára él Mária – kérdezte kiáltva – a házában? Mért nem megy férjhez? Szépen élévte magát már Mária. Akárki elvinné, ha akarná. A kórházban gazul lepusztult volt, mikor a kis gyermek meghalt. Élhetetlen volt a kis poronty, jól emlékszem... de most szépen élévte magát Mária, mondhatom szépen.

Ismét lehúzódta egymás mellé: „Nem bánja, Mária, ha még sört hozatok?” – kérdezte vigyorogva.

– Maga jól bánt velem akkor, Joachim ur, az Isten áldja meg... mikor elvitték a gyermeket tőlem. Nem is felejttem el. Azt mondták, hogy én nyomtam meg álomban a szegénykét... ami nem igaz, nem igaz. Én nem tehettem.

– Ne is beszéljen róla, Mári, mert nem jó megbolondulni, Mári. Én fogtam meg akkor magát, mikor kezét emelt magára, mikor... né izé... Isten teremtette... Ne nézzen olyan vadul, Mári kisasszony, mert oly szemetetszik csinálni, mint amelyet *akkor*... csinált volt.

A fehérnép rácsapott a Joachim kezére és szenvedélyesen megszorította és hevesen mondta:

– Ki érti meg azt? Senki. Azt hitték akkor, hogy megbolondultam. Igende... igende én egy nyomoru kinlódó leány voltam egész életemben. Szegény voltam, csuf voltam, azt mondta mindenki. Soha én rám nem nézett férfi... vajjon az anyám megcsókolta-e? azt se tudom, mert csuf voltam... És akkor születik egy kis leányom, aki az enyém... Ezt érti? érti ezt valaki? Az enyém. Az enyém tökéletesen. Mi ketten vagyunk... egy kis leány és én... Mily gyönyörű volt, mily puha, édes... akkor... elpusztul. Mit gondol? Elviszik tőlem. Nem jó dolog ilyet tenni az emberrel. Örökké vágytam a gyerekekre. Elvitték... Most is vágyakozom rá. Óh mint vágyakozom rá.

Egészen kigyult az arca; a szeme félelmes lángban lobogott (egy megháborodott nyöstény az elveszett kölykére éhezve), az ajaka szélén hab tolakodott ki.

A betegápoló megütődve emelkedett fel és megszorította keményen a fehérnép karját: „Elment az esze, Mária?” a muzsika abban a pillanatban hallgatott el. A zsvijav tompább lett. Egy-egy rekedt hang ordibált: „Ujsza... hogy volt!”

...Mári felocsudott; lélekzetet vett, mosolyogni próbált: „Persze... igaz... ne beszéljünk róla... a gyerekekről. Igaz... azonban jöjjön velem, Joachim ur... Valami dolgom van magával... Nem vagyok én bolond. Örökké kerestem, hogy beszéljek magával. Kerestem az utcán... a kórház ajtájában lestem hosszú idő óta, hogy beszéljek magával. Valamit mondani akarok...”

A hangja suttogó lett s bizalmasan a férfira dőlt.

– Ne tartson tőlem. Most a gyermekemről beszélünk. Éppen róla akartam beszélni magával, de itt nem beszélhetek ebben a vásárban róla. Jöjjön velem, legalább odáig a terem végébe, ahol senki sincs. Csak valamit mondok – az Isten áldja meg, hallgasson meg... Nézz, itt mindenki reánk néz... pedig valamit mondanom kell. Még azt hiszik, hogy részeg vagyok.

Megfogta kissé a részeg ember karját. Némelyek észrevették alulról a készülődésüket és csufolkodva kiáltottak: – „Visznek, galamb?” „Varju az” – tette hozzá röhögve valaki. Joachim ki akarta rántani a karját. Mindenki rájuk ügyelt. A félhomály szeliden betakarta őket, amint fennebb értek a roszzsul világitott teremben a teritetlen asztal előtt.

– Látja... el kell már mondanom. Rég készülök rá... Nagy baj történt... akkor... tudja... mikor a kis leányomat elvitték volt. Sokszor látom őtet... minden éjjel... Tudom, hogy szemfedő nélkül temették el a kis lányomat. Én tudom, ugy-e szemfedő nélkül? Nincsen nyugtom érte... Én látom, hogy így fektették be szemfedő nélkül. Csak azt szeretném, Joachim ur, oh tegye meg, ha Istent ismer... vigyen el neki, a leányomnak egy szemfedőt... a szegénynek.

– Én, én vigyem el? Hová? Mári?

Álltak mind a ketten. Alul zajongott a táncban megdühödött népség.

– Azt hiszi, hogy bolond vagyok, Joachim ur? Nem – szép, csipkés, finom selyem szemfedőt vettem a leányomnak. Most jó módban vagyok, Joachim ur... Annyi kis leányka hal meg a kórházban... oh küldjék el valamelyikkel az én kis leányomnak, ha meghal egy kis leány ismét... egy idegen kis leány... mikor kiterítik, oh, tegye reá az én szegény kis leánykám szemfedőjét. Hogy ő, az én szegény kis leánykám, tudja meg, hogy én ezt neki szán-

tam, de akkor nem volt módom rá. Megteszi-e, Joachim ur? Megteszi-e a kérésemet? Rátesszi-e, egy idegen kis halottra?

A veres ember fellélekzett: „Csak ennyi? Hát miért ne? De hát jó valamitől az, Mári?”

– Én nyugodtabb leszek, Joachim ur és neki, az idegen gyermeknek is jól fog esni és beszélni fog az én kis gyermekemnek a másvilágon rólam.

A cigány ismét táncnótába kezdett, a legények viszont dübörögni s kurjantani kezdtek.

Tántorogva tértek vissza a hegyről szó nélkül.

Előbb megfogozkodott Joachim az asztalokban, aztán karon ragadta Márit, mikor a világosságra értek. Az asztalon friss korsó állott. Mári az elkeseredés mohóságával fenékig itta a sörét. Joachim felkurjantott. Aztán lekönyököltek s elhallgattak.

Későre így szólt bizalmasan: „Szerdán látogassam meg?”

– Szabad ideje van akkor?

– Egészen csütörtök reggelig...

Nyomorúság

Néhány lépcsőn lement a fiatal ember, hogy a szobába lépjen. Az ajtó nem volt bezárva. A házmesterné az udvarról utána kiáltott: „Kit keres, ifju ur?” A nyers hang bántotta, benyitott és betette az ajtót: „Keres valakit?” kérdezte az utána siető fehérnép.

Vonakodva felelt: „Az anyámat keresem.”

– Az anyját? Itt Tódorfi, az ügynök lakik.

– Az apám.

Mig a lámpával bibelődött az asszony, így szólt: „Az anyja? Azt a mult hét végén földelték el. Nem a temetésére jött, ifju ur?”

A szoba hideg, nyomorúságos, rendetlen volt, s a levegőn savanykás, dohos szag lengett. A kaszten félig kihuzott fiókján összegyűrt virágos szoknya hevert s az ócska butor tetején (ahová a házmesterné a füstölő lámpát állította fel) a metszett poharak között egy félrenyomott sarku női báli cipő hevert. A fiatal ember lehajtotta a fejét és a világosságtól elfordult: „A mult hét végén?” rebegette.

– Régebben is meghalhatott volna a szegény asszony, de azt mondják, hogy valakire várt. Nem magára, ifju ur?

Aztán utána tette: „Ha megvárja az apját: égve hagyom a lámpát. Ilyenkor szoktak hazatérni ő is, a szépséges gyermekei is.”

A kaszten felett a lámpa-világosság a gombostüvel falra akasztott szomorujelentésre fénylett, mely körül gyűrött fekete csipkeráncba szedve diszlett: „Az önfeláldozó anya”, „a család csillaga” 44 esztendeig élt. A fiatal ember a penészes falhoz szoritotta a homlokát s a szóztalan keserűség rázta a testét. Mikor a házmesterné kilépett az ajtón, lehullott egy székre s hangosan zokogott.

Kissé megfázott. A széles, törpe ablak alsó üvegeit fehér virágokkal telerajzolta a tél; a felsőn mégis látszott az utcán járók térdei és gyermekek feje... 44 esztendőt élt... mennyit szenvedett! Az esze végigszáguldott az emlékein. Amott a sötét szegelyben lehelte ki a lelkét az ágyon... szőke, könnyen siró, husos ajaku, sugár, szép asszony volt... most a lila-virágos kalapjára emlékezett; csipkés, kacér nyári ruháira: „Oh lelkem, lelkem” rebegette és végigméregette a szobát: „Lelkem, szép édes anyám”, s megcsókolta a szomorujelentést a falon. A gyengén megerősített papiros bántó nyiszogással suhant le, s amig bajoskodott volna vele, benyitott az apja.

– Eltették őtet, – rebegette, amint meglátta az apját.

– El, Zoltán, a te segítséged nélkül – felelte, de nem közeledett a fiához.

Sovány, kiálló pofacsontos, kurtára vágott, őszbeforduló, hegyes szakállu, veres arcu ember volt.

– Elkéstél a temetéséről (az ajaka körül valami keserű vonás látszott, amint beszélt), ettől is, mint mindentől, amivel a segítségünkre lehattél volna. Elment... Pedig várt reád, az utolsó napokon sokat emlegetett tégedet... Sokat emlegetett... Az anyák ilyenek, tudod... de nem várhatott meg, amig neked időd akad, hogy meglátogasd őt.

A fiu tekintete kerülte az apja szemét: „És az öcsém? És a hugom?”

– Hogy jutottak az eszedbe?... Számon kéred-e tőlem őket? Vagy testvéri érdeklődés ez? Nem látom a szemedet, hogy lássalak... Nagy ur lettél... Hivatalnok lettél. Az anyád bizony elment. Igy pusztul el minden a világon...

Keserű hangon át valami erőltetett, csinált durvaság érzett.

– Az igaz, nincs valami nagy jussunk hozzád, urfi. Csak neveltünk, ápolgattunk, ruháztunk kicsi korodban. Nagyon nyavalyás poronty voltál... Igenis... Hanem mikor felcseperedtél: nem a mi erszényünken tanultál, de a jó stipendiumon, az állam bugyilárisán, hát természetes, hogy kutyába se veszel minket. Azért bátorkodom csodálkozni azon, miért tudakozódsz a hugod után és az öcséd után? Az öcséd óh! derék kenyérkereső fickó, aki a pénzét megosztja az édesapjával... punktum – velem. Csak annyit akarok mondani, hogy jobb lett volna, ha anyád követ hozott volna a világra helyetted. Ő helyt van már, jó helyt van már a földben.

Nyersen beszélt, mint aki szándékosan durváskodni akar. A fiu fel nem emelte a fejét.

– A leveledet későn kaptam, apám.

– Küldöttséget kellett volna küldeni utánad – kiáltotta pátoszszal. – Telegrammot; harminc krajcárt érted kidobni; egy garas is sok érted, urfi! Mit adsz te nekünk; te szégyelsz minket. Az apád csaklíz, balekokat főz le, hogy lyukas ne legyen a cipője. Te szégyelsz minket, urfi! Csal az apád, hogy ne éhezzék. Menj, hogy ne lássalak!

A két karját magasra emelte fel a feje felett s az ajaka keserűségében rebegett; mikor az ajtó előtt való lépcsőn zaj, apró láb kopogása hallatszott.

Az ajtót egy csinos sugár leánya csapta ki, s futott be a homályos szobába. Egy sugár, fehér, igen csinos leányka. Vad bőr a nyaka körül, testhez simuló fekete posztóruha takarta formás mellén, s drága prémes kalap ült szőke haján.

– Megszöktél, vén fiu – kiáltotta vidáman az apjára s akkor észrevette az idegen fiatal urat.

Megállott, megnézte és megütődött, a szó megakadt a torkán s a kezét leejtette. Ijedt szemével azt kérdezte az apjától: „Most érkezett a bátyám?”

– A hugod megijedt tőled.

– Tőlem? Miért? – s feléje nyujtotta a kezét. A leány zavartan ráemelte a szemét s köny csillant meg a pilláján.

– A mennykőbe! – kiáltotta az ajtó előtt egy nyers férőháng. – Hová lett az a gyilkos fruska?

S mindjárt a nyitott ajtóban két fickó termett, kalappal a fején, kigyult arccal. Berontotak s az ajtót becsapta valamelyik.

– Ni, ni, – mondta az egyik, – te vagy, Zoltán bátyám, az urfi!... Hát mi hozott haza?

A másik fickó szorosán a leány mellé állott s a dereka felé nyult, hogy átölelje.

– Te Zoltán bátyám! hiszen ez fene nagy öröm, hogy lealáztad magad közénk; ez az ur – folytatta magyarázólag az idegen fiatal emberhez fordulva – ez a mi tisztelt testvérünk, a Zoltán bátyánk. Egy tudós ember; egy értékes ur, egy hivatalnok, ez pedig Csáti Lőrinc, a mi barátunk.

A kopaszodó, zöldszinű, sovány fiatal ember megbiccentette a fejét s a leányhoz dőlt: „Nélkülöztük Nelli, ha egy pillanatig is elhagyott minket.” Az ölelésből kisiklott gyerek a bátyájához simult.

– S ti, csattant fel Zoltán – ilyenkor este s feltett kalappal rontok be a mi házukba – s megfogta a huga kezét.

A megütődés pillanatát az apa szakította meg: „Az én lakásom ez! Te rendelkezél itt, ha én megengedek valamit?”

– Igaz, és te, apám, megengeded?

– Tőled kérjek engedelmet hozzá? Adsz te nekünk valamit? Ruházol minket? Táplálsz minket? Fizeted a lakást? Ide gyere hozzám, Nelli, ne félj senkitől.

– Hogyan, te a régi bolond vagy, Zoltán bátyám? a kötekedő Zoltán? De lelke! – vigyorgva közeledett a bátyjához – de lelke, megjöhetett már az eszed. Hiszen mi itt mind jó barátok vagyunk, Csáti a mi barátunk. Mi mind jó barátok vagyunk. – A kigyult arcú, tántorgó fiatal ember ravaszkodó vigyorgással kérdezte: „A kalapomat irigylik a fejemen? barátom uram. Kivánja? Odaadom.” Aztán a leánykához fordult: „Mégis, Nelli, a cukros mandulát nem felejtettem el; nézze, itt van; kóstolja meg, s lecsapta a csomagot és felült az asztal szegeletére. A cukros mandulák végiggurultak az asztalon. A durva jelenettől elmúlt a leánya ellágyulása, féltekintettel nézte meg a bátyját; önkéntelen mozdulattal egy mandula-szemhez nyult, az ajakához vitte s félénken az apjához fordult: „Hideg van itt, apa?”

– Hideg? A pezsgő kimelegít a vacsorán, amit megrendeltünk, Nelli. Befüt az neked. Jössz, apa? érted jöttünk. Hát te medve Zoltán, nem tartasz velünk? Aki velünk jön, velünk lesz, aki nem jön, itt marad!

– Oh, Cicero – dadogta a részeg – új Cicero, szónokok-gyöngye, oh Cicero! hadd halljam a fuvolahangodat – s mind a két tenyerével befogta a fickó arcát.

A cukros mandulát mégis letette csendesen a leánya s meleg tekintetet vetett félrehuzódó bátyjára s rebegeve kérdezte: „Zoltán, mikor foglak látni?”

A fiatal ember reszketve, szenvedélyesen rákiáltott:

– Ne szólíts meg. Azt hittem, a régi édes kis hugomat találok idehaza és találok egy... egy...

– Ne merd befejezni, Zoltán, a mondatot, én megtiltom, az apád. Itt én parancsolok. Ott az ajtó, azon tul patvarkodhatsz, de itt benn nem.

A fiatal ember egészen kikelve magából, az asztalra csapott.

– Ez ocsmányság, dögleletesség, ami itt van, – lihegte – s te megtiltsz nekem valamit? Még halottszagu a levegő s te megtiltod nekem, hogy a hugomat kihuzzam a fertőből.

Az öreg ember fenyegetően emelte fel a karját s a fia elé szökött. A részeg ember vigyorgva előretolta a nyakát a feldühödöttek közé.

– Még egy Cicero, – dadogta, – hiszen ez szaval szépen, mint valami komédiás az utolsó felvonásban... Ez pénzt ér, orditson, üvöltsön barátom! neki magyar, a mindenét!

A leány a verekedéstől félve, kézenfogta a részeg embert s remegve az ajtó felé vonzotta.

Amint ismét ketten maradtak a szobában, a fiatal ember lerogyott a székre, mintha az ereje elhagyta volna. A homloka odaütődött, amint az asztalra borult, hogy az apja ne lássa. A lépések zaja hamar elmúlt az ajtó előtt. Valahol egy zongora szólott az emeletből. Kocsikerek kattogtak az utcán; messze, egy toronyban valahol Szent Antal csengetyűjét huzzák. Az asztalra borult fiatal ember teste vonaglott, néha mély, zokogó hanggal szakítva meg a nehéz csendet. Az apja közelebb lépett a fiához; arcáról az erőltetett harag lemaradt, s rátette a kezét a fia vállára. Később a kemence elejébe huzódott s lassan-lassan babrálva tüzet gyújtott, hogy az idő teljen. Vissza-visszanézett a fiára, lekapva mindjárt a szemét s szégyennel vegyes bánat ült ki az arcára. A tűz fellobogott. Halkan így szólt: „Igy van... így, Zoltán, no hát mindent láttál. Inkább talán éhen haltunk volna meg, Zoltán? Jó... Tán jobb is lett volna; de hogy nézzen a halállal szembe egy kis leány, akit csábit az élet öröme? mikor drága pénzt ajánlanak a szépségeért... Zoltán. Oh menj el innen, Zoltán.”

– És csak most – (szinte csukló hangon mondta, mintha valami mélyből szólana fel) – csak most temettétek el az anyámat s már is... már is.

– Nem, Zoltán. Ő tartotta fenn a betegségében az anyádat, a betegségben, a nyomorúságban. Nagy ur a szegénység, Zoltán... ne ítélj te el minket, Zoltán... Oh menj el innen!... Ő temette is el... és mit tegyek én már?... mit tegyek már, fiam?...

*
* *
*

Gazság élni ennyi szégyen között. A huga eladva... Az öcscse kitartott, – az anya a sirban... az apja, az apja... Még ki se hült a haló ágy párnája, melyen az édesanya vergődött, és a torát pezsgős vacsorán lakják... egy festett leány; egy kitartott fickó; egy részeg tékozló; és egy szerencsétlen öreg ember. A bűzös ár elborít mindent. Az édes gyermekkor emlékeit, az álmokat és a jövőt... mindent. Mindenki be van mocskolva, a bőron át a csontig. Ha szét-tépnék izekre és szétháynának, egy egész világot megfertőztetne. Ez egy igazi fekete halál. Jaj, aki hozzáér.

Kibeszélhetetlen irtózat ült az arcára.

A bolthajtásos nagyszobát megtöltötte a lámpa füstje és senyvedt a kemencében a kőszén kotlós tojás szagu gőzzel betöltve azt. A fiatal ember fel-felemelkedett az asztal mellől, a kezébe temette égő fejét, aztán ismét leborult az asztal szegeletére.

A cukros-mandula piros szemei mintha a képébe vigyorognának s a rettenetes sötétségbe alig tudott be-benyilalni a messze csillámpoló lámpa.

Nem... kimenni ismét a világba ebből a szobából és szembeállani ismét becsületes igazi emberekkel ezzel a folttal, melyet a homlokán kapott idehaza Zoltán... és tudni tovább kétségtelenül, hogy odahaza a büzlő mocsok fortyog szüntelenül, melyben hever testvére ifju teste; az öcscse és fehéredő apja. Oh, felhőrgött, mint egy meglőtt vad. Irtózott magától. Amint az egyik keze a másikhoz ért véletlenül, elhuzta az ujját a mezitelen bőrtől. A gyomra fel volt háborodva és az izzadság kiverte minduntalan a homlokát.

A kézi táskájának zárját amint felnyitotta (hogy irószert keressen ki belőle) a zajt elviselhetetlennek találta. Mégis papírt vett ki. Valakinek írni akart valamit. Zavart volt.

„Mikorra e sorok a szemed elé érnek, édes szép leánykám...” – így kezdte a levelet.

Nem. Széttépte.

Főnöke mennyi jóval segítette, mennyi jósággal gyámolította:

„Oh ne ítéljen el, méltóságos uram” – így kezdte a másikat.

Nem. Képtelen volt az írásra.

Az óra kinn előbb egyet ütött a toronyban, aztán kettőt.

Megérezte, mikor a kapun jöttek be az apja és az öcscse. Vajjon a huga is? Zoltán úgy, ahogy volt, rádobta magát az ágyra, melyen az anyja kilehelte a lelkét... csak az imént... Istenem.

Nagy zajjal érkeztek haza. Az öcscse teljesen részeg volt. Az apja támogatta be. A leányka (ah! ő is megjött) élesen kacagott. A kalapját magasra hajította.

– De mi bűdösség s melegség van idebenn? – dadogta a részeg fickó s ledobta magát az ágyra ruhástól. Az öreg ember fáradtan lekönyökölt az asztalra. A leányka ravaszkodva sugta:

– Elaludt a bácsi... a Zolti s a bátyjára mutatott. – Nézd csak, mily medve lett ez a kedves fiu! Na... ugy-e?

Magasra rugta parányi cipőjét s kacagott féktelen kedvvel. Aztán zsarnokoskodva az apjára ripakodott, megfenyegetve kesztyűs öklével: „Rögtön lefeküdj, api, én nem tudok lefeküdni, ha te itt reám meredsz, amíg levetkőzöm. Rögtön ágyba, ágyba, api, mert kissé émelygek, api... egy, kettő mindjárt az ágyba.”

Az ujjával megérintette Zoltánt mosolyogva s rátette a fejét egy percig a bátyja szakállas képére: „Szép fiu”, sugta az apjának, aztán lefeküdt. A kisebbik bátyja már horkolt nehezen. A leányka sokáig forgolódott, nyögött és egy-egy dévaj szócskát mondott félálalmában.

Az első kakas megszólalt valahol, mikor csendesen Zoltán fölkel, végigtámolygott a fal mellett a kemence ajtajáig.

Hallgatódzott.

Senki sem mozdult.

Bátrabban bementette a vaskanalat a kőszéntartó ládába s egymás után meggyurta szénrel a vörösen izzó zsarátnokot. Kinyitotta a kemence alsó szelelőjét, aztán leült a földre és várt. Kékes lángok nyalakodtak fel a kőszén tetején. Zoltán belefujt az izzó halomba.

Az arca egészen el volt változva.

Aztán mikor lángolt a szén, óvatosan fölemelkedett s lerántotta a kemence pléhcsövét.

A rettenetes csendességben valaki halkán így rebegett:

– Én láttalak... fiam... Zoltán.

Az apja volt.

Fekete, irtózatosszerű füstöt okádott ki a kemence.

Zoltán az apja felé ugrott.

– Menekülj, – rebegette – ez a halál, apám... a halál.

Egy-két perc alatt rettenetes erővel dőlt ki a fojtó fekete füst. A szoba szegeletében valaki köhögött, s az öcsce torkából egy-egy csukló hang szakadt ki. A lámpa kialudt a kasz-
tenen.

Zoltán önkéntelen mozdulattal az ablak felé fordult.

Valami vad ösztön ébredt meg benne, hogy beverje az ablakot s még egyszer... oh, csak egyetlen egyszer... még egyszer tiszta... Isten-adta levegőt szivjon.

A székben megbotlott, s elvágódott végig a földön.

Az első vihar

Az idő éjfél felé járt. A csillagos, holdfényes őszi éjszaka megillette Jeremiás Antit az ügyeletes szobában, s álmosan, a körmét rágva meredt ki a rendőrségi nagy udvarra.

Agglegény volt, kopasz fejjel, szőrös, mogorva ábrázattal; szelid, apró kis testtel. Mint-hogy egy vén nénjén tul senkije se volt és mert a tegnapot mindjárt el szokta felejteni, hogy a holnapot ne félje, bezárta az ügyvédi irodáját, s egy darab bizonyos kenyérért a rendőrséghez állott be.

Mert pedig mindenkivel jól szeretett élni és tulajdonképpen csak igazán gibicnek születt, aki maga ne kockázzék, hanem csak nézze a játékosokat; lelkesedve a más szerencséjén, busulva a más malőrjén, – a hivatalában senki se félt tőle.

Állván a rácsos ablak előtt (mig az előszobában a rendőrlégények bátran csapkodták a mocskos kártyákat egy kézi lámpa világa mellett), amint egy leánykát taszigáltak be az ügyeletes szobába: Anti serényen visszafordult a legényhez: „Szépen fogja meg, Szabó!” mondta.

– Szépen? tekintetes alkapitány ur! Egy óra óta hurcol a fene fruska az utcán az orromnál fogvást. Előbb azt hittem, hogy tartozik valakihez, mert egy erősebb perszona után sétafikált a színház után – de ez egy kitanult pillangó. Egyszerre megszökött a társától, hogy kínálgassa magát a kávéházból kijövőeknek... de engemet nem lehet kifigurázni. Pedig nincs helyben a nyavalyás! Mit simogassam őtet, tekintetes alkapitány ur?...

A leány a lámpa fényköréből visszavonulva az árnyékba huzódott. Az Anti közeledtére elfordult és szalagos kis gallérjának a szárnyával eltakarta az arcát. Virágos köntös fedte ifju testét s repülő kacér kalap szőke haját. Anti megérintette a vállát: „Várt tán valakire?” kérdezte. Az elfojtott, siró, gyerekes panaszhangra a rendőr nyersen rákiáltott:

– Komédiázz, rügyecském! Azzal nem mégysz itt sokra. Nem mered megmutatni a po-fácskádát a tekintetes alkapitány urnak?

Anti kiintette a legényt: „Várt valakit leányom?” kérdezte ismét.

Zokogás között szepegte: „Az anyámat.”

– Az anyját? Elvesztette valahol? Az igazat kell megmondani.

A szelid hangra egy percre visszatekintett, aztán alig érthetően rebegte: „Az anyám.”

– Elhagyta tán?

Várt. Leült az íróasztal mellé s a papirosokkal babrálva, csendesesen így szólt: „Magunkra vagyunk csak, leányom... forduljon vissza...” S mindjárt meglepetve kiáltott fel: „Hát te vagy, Lujzika? te, a kis Selling Lujzika? hol jársz te?”

A leány tétován nézett körül: „Idehoztak”, rebegte sirástól ellágyult ajakával s megtörülte nagy kék szemét.

– Miért nem vagy odahaza?

– Senki sincs odahaza.

– Senki? Hát az anyád?

Rebegve sugta: „Valahol van.”

Anti felkelt és előretolta az ajtó zárját. Az előszobában röhögtek a legények: „Csiszta bank” kiáltotta egy rekedt hang.

– Valahol van az anyád? Hol?...

– Utána jöttem.

Félve körülnézett s panaszosan mondta:

– Erősen megszorította a karomat a rendőr... nézze itt... és megtagadta, pedig én semmit se hibáztam azzal, hogy itt kinn jártam és vártam. De nem kínáltam magamat...

– De ide jöjj közelebb, no, bátran kis Lujzika, a te szomszéd bácsidtól nem kell tán félni. Ugy, mintha csak nálam volnál a nénémnél... a te nénédnél, ahova átmenekedtél az elszakított köntösöddel, eltört játékaiddal... no ide jöjj bátran... Itt... de mintha egyszerre nagy leány lettél volna. És mily csecsésen kicsipted magadat éjszakára, kis Lujzika. Hiszen te igen szép leány lettél...

Kissé biccentett a fejével, s bátrabb mosoly futott át az ajakán: Ugy-e? – kérdezte? s tartózkodva bókol.

– Az anyád után mentél? Hova? – a leány keze után nyult s megszorította. A leány nem szólt, de lehuzta a kesztyűjét, s bizalmasabban így fektette karcsu fehér forró ujjait az Anti kezére. A vállát kissé felhuzta:

– Én nem is tudom – suttogetta titkolózva – ő ámitott engemet. Higyje el, az anyám ámitott engemet. Azt mondta nekem, hogy neki a színházba kell, hogy menjen minden este, a cukrászatba, hogy ő ott áruljon... Azért ő szépen felöltözködött, elment s az álomból azzal költött fel valamikor, hogy cukrot hozott nekem haza... De én tudtam, hogy ez nem is igaz... Azonban tegye be az ablakot, mert meghallja valaki, amit mondok...

Leült a székre az Anti helyére s a homlokát a kezébe temette félénken tünődve: hogy beszéljen-e? Mégis felnézett az előtte álló jó emberre.

– Tudtam, hogy ámit engemet. Mert a színház nem is tart olyan sokáig... hát akkor hol lehetett, mondja?... Néha – akadozva folytatta – néha hozzám jött valaki... va-la-ki... de ezt nem mondom el, de csak egy néhányszor... A valaki nagyon kedves férfit volt hozzám, úgy beszélt velem, mint egy igazi nagy leánynyal... de én láttam, hogy mikor az anyám kikisérte, mosolyogtak egymásra és valamit suttogettak. – De nem tette be az ablakot... ott... mert hallom a toronyóra ütését, lássa.

Künn a mélységes csendben éjfél vert az óra.

– Lássa, lássa tizenkettőt üt az óra s ő még sincs odahaza... az anyám. Én tudtam eztet... én megéreztem.

S ingerülve felugrott, kicsi öklét ökölbe szorította, az ajaka ismét vonaglott, szeme könnyel telt meg.

– Ő megcsalt... én tudom, és nem szeretem őt, én utálom őtet. Én utána mentem igaz. A legszebb ruhámba öltöztem s elmentem, hogy meglássam őt, meglestem, mikor kijönnek a színházból az emberek... Én itt jártam, a színház sötét utcájában, de engemet senki se látott meg. Én észrevettem az anyámat, akárhogy beburkolta a fejét a nagy sottis selyemkendőjével... mégis megláttam: „Jó estét” – így szólt Miklóshoz... Miklós no... így hívják: Miklós... Miklósnak hívják... „Jó estét” – így szólt. De Miklós úgy tett, mintha észre se vette volna az anyámat és továbbment az emberek között. Akkor én követtem messziről az anyámat.

Megcsipte az Anti karját hevesen:

– Követtem messziről. Tudtam... én tudtam, hogy hova fog menni. Követtem messziről, besurrant az anyám... szégyen, gyalázat... az édesanyám... szépen felöltözve, besurrant

gyorsan a Miklós sötét kapuja alá. Attól fogva ott sétálok és várok reá... Én látni akarom őtet szemtől-szembe... Én láttam, amint kigyult a világosság a Miklós emeleti szobájában... A tulsó oldalon voltam, és láttam, mint libegtek a függönyök s az emberi árnyékok... Oh utálom őtet... tudja pih! utálom. Láttam, s ugy-e, hogy kisírtam a szememet. Csuf, ugy-e?

Az előszobában a kártyajáték lármásabb lett; ugyan csapkodták a zsiros lapokat. Benn ráfigyeltek a zajra...

– Akkor odajött az utcán a paraszt rendőr és eltaszigált engemet s megszorította a karomat, pedig én csak látni akartam az anyámat... Most menjünk, – tette hozzá hirtelen – oh menjünk... oh édes! menjünk, hogy lássam őtet s beszéljek vele, mikor kijön a szeretője kapuján... Jöjjön az Isten szent nevére velem...

– *Ott* akarsz kimenni, kis Lujzika, a rendőrlegények szeme előtt? – kérdezte, mert a leányka elszántan megfogta az ajtó kilincset.

– Igaz... szégyen lenne... oh vigyen ki valahol máshol, a föld ég a talpam alatt... Én látni akarom... látni – és ismét siróba fakadt – az anyámat.

A bolthajtásos nagy szoba másik felén egy sötét folyosóra tértek ki.

– Haza vigyelek, kis Lujzika?

– Haza? Hol lakom én már?

És a csuf kis emberke karjába kapaszkodott görcsösen s beturta a fejét a férfi felöltőjébe... Aztán hirtelen elkeseredett: „Én nem megyek haza; az anyám haza fog jönni és meg fog csókolni... Én nem engedem meg neki... én utálom őtet...”

A nagy tér egészen üres volt. A lámpák álmosan pislankodtak a házak mellett. A nagy régi templom feketén meredt fel a csillag felé. Szél zörgette a fák száradó leveleit. A lépését futásra gyorsította s amint kiértek, vonszolta maga után a kis embert szenvedélyesen.

– Lássa, – kiáltotta, – még világosság szűrődik ki az emeleti ablakon. Még ott vannak. Mit tesznek vajjon? Tán rólam beszélnek s kacagnak ott rajtam – és az éjszakába beburkolt házra mutatott kifeszített karral, domborodó mellét merészen előre szegve.

– Én sem megyek el innen... addig... mondta és a hátával az ellenes ház falához támaszkodott. Oh maradjon velem édes... így csak nem vonszol el valaki, ha maga itt van. Én pedig nem megyek el addig.

Lihegett, mintha elfáradt volna.

Azonban az ellenes ház kapuja éppen akkor csikorgott meg. A leányka hevesen megrázta a férfi karját: „Én megyek... Csak oda át... én látni akarom, aki kijött a kapun... Maga ne kövessen.”

Anti megfogta a virágos viganót, magához vonta a leánykát s átfogta vergőlődő derekát s elérzékenyedve sugta: „Maradj velem, édes kicsi Lujzika!... Mit akarsz ott? mit mondanál az anyádnak – az édes anyádnak... Az ördög segít téged ebben a szerencsétlenségben és ösztökél szegény. Maradj te velem, te akarsz perbe szállani azzal a szerencsétlen asszonnyal?”

– Nem... én látni akarom szemben, és hangosan, panaszkodva, elkeseredve, parancsolva élesen kiáltotta:

– Anyám... anyám...

Mintha sikoltott volna.

Valaki megállott az éles kiáltó szóra, aztán futva megiramodott a sötét alaktól. A lába kopogott a köven.

A leányka erőszakosan ráncigálta ki magát a fogó kézből: „Ereszszen, ereszszen” – kiáltotta hegyesen.

– Mit akarsz mondani neki? Az édes anyádnak?

– Nem édes anyám. Én utálok őtet.

Egy gondolattól megkapatva, megszorította a leány karját:

– Te nem őtet utálod... Te szeretsz valakit, Lujzika! Mit mondott neked Miklós, aki ott fenn lakik? Igazán beszélj...

– Igazán? – vergődött s kerek szemmel meredt a sötét utra: Igazán? azt mondta, hogy szeret engemet, tudja!

A futó alak oda tul beleveszett a nagy nyugodalmas éjjel sötétébe.

Lihegve, szorongva suttogta:

– Elveszítjük őtet...

– Hagyd őt az utján... Hova mégysz most? Követed őtet odahaza?

A leány eltakarta az arcát s keservesen felsírt:

– Hát hova menjek már én?

– Akarsz hozzám jönni, kis Lujzika? A néném a te nénid, a kebelére von szeretettel. Akarod-e?

A fejét lehajtotta, lehajolt, hogy megcsókolja a férfi kezét.

A Kardos Kis Ferenc hagyatéka

A jó öreg Kardos Kis Ferenc bácsi! Az ily szép, önfeláldozó jellemek már ritkák!

El lehet mondani a sirdombja fölött, hogy a feleségéért, a jóízű, fiatal, ragyogó Katáért élt és halt. – Kissé sokáig kászolódott, amíg el merte venni (mindig sokadozó volt a cselekedetében s lepegő a beszédében) s már fehér szálakat szőtt az idő a hajába, mikor hazavitte volt, de senki se mondhatja, hogy a boldogságán ne törekedett volna.

Előbb igaz, szürke, egyszerű munkás életet élt vele (szántva, vetve), de amint látta, hogy az asszony elégedetlen s buslakodik unalmában és világi örömökre áhítozik: kinyitotta a háza nagy, vasas kapuit a vidék színe-java előtt. Sőt később, mikor látta, hogy az asszony csak az ily életet szereti (mily szép, lármás, csapongó élet sarjadosott a vén házban), maga is beleállott a forgatagba s életének utolsó egy-két esztendejét valóságos dühös, féktelen örömközött élte le. Ime: így szolgálta a felesége kedvét.

Elérzékenyedve emlékezem reá a száraz, meggörbült, magostestű, álmoszemű, keskenyajaku, meggondolt cselekedetű, hosszukaru, nagylábu, egyszerű bácsira, amint látom őt kigyult arccal, a drága borokkal megterhelt lakómázóasztal végén... vagy a feleségével egy fényes kocsikabkján, négy toporzékoló ló gyepelőjét fogva – s úgy tetszik nekem, mintha a szép Katáért kifordult volna tökéletesen a természetéből... Az asszonyért, ki így szerette ezt.

Az asszonyért... akiért egészen gyámoltalan lett, mert azért se haragudott meg, ha Kata leplezetlenül kimutatta, hogy Szeredai Pistát, a lokházi birtokos gavallér embert a szeretetre legméltóbbnak találja. Nem; – csak az asztal végén a két öklébe támasztja a fejét s valami kesernyés mosolylyal követi a szép asszonyt, amint csintalankodott Pistával... s egy csepp köny szökken a szeme szélébe, de sohase támadt reájuk. Aztán látom, amint egyszerre csak felpattan a székéről, összeüti a bokáját, felkurjant, s pattint a feje felett az ujjával, muszka kapszlikat sütve el s a felesége mellé sündörög: „Boldog vagy *igy* Katám?” – kérdezi.

Néha el-elviszi az asszonyt hazulról s a külföldet járja vele – de Szeredai csak megtalálja őket s együtt mulatkoznak tovább s Ferenc bácsi nem is háborog érte. – „Mi leli Ferenc bácsit hogy türi?” – kérdezzük álmélkodva, és a tiszta, idős asszonyok csóválják a fejüket; a leányos anyák pedig, ha szóba kerül a Ferenc bácsi neve, úgy tesznek, mintha nem hallanák a szót.

Mi leli? – kérdezzük, s kérdezzük akkor is, mikor egy őszi napon (mintha ama nyirkos, ködös idő lelke boritaná el a kedvemet), a kertjében, a sok százados tölgyek aljában Ferenc bácsi egy golyót küldött az agyába – mi lelte őt? Hiszen erősen szeretett s mindene volt az életre, ami csak kellett (igy: szántóföldek, erdők, marhák, arany és ezüstje, nevének becsülete, stb.), mért ölte meg magát?

Egyszerre megbocsátottunk neki mindent, hogy csak akkor horkanjunk fel ismét, amint láttuk, hogy a bús eset után, néhány hét múlva, Szeredai Pista már minden cók-mókjával behajtott a Kardos Kis Ferenc bácsi portájára; beült a griffes nagy bőrös székbe, melyben még jóformán ki sem hült a Ferenc bácsi helye, s andalog szerelmes feleségével tulajdon azon nagy kertben, ahol a százados tölgyek alatt az imént csordult ki a Ferenc bácsi vére...

Azonban Pista mindjárt kirukkolt a magyarázattal. Ő, a bajuszát pedergetve, a homlok-bőrét felhuzva – ahogy érthetetlen dolgokat ad elé az ember – mutogatott egy levelet, amit nekik hagyott az öreg, s dévay grimaszt vágva, mondja: „nagyon szeretett minket.”

A levél szép és törvényerejű irás volt: „Neked hagyom Szeredai Pista! fogadd el örökségbe a házamat, régi öröklött vagyonomat, minden vagyonomnál drágább feleségemet, ha inkább szeretitek egymást s nem tudtok boldogan élni, ha én is köztetek vagyok.” Így szólt, és megparancsolta mind a kettőjüknek, hogy örvendezzenek egymásnak, s urai legyenek mindenkinek, a pitvartól a hálózásig, amint hittel összekelnek – „ah, szeressétek egymást – írta – jó élnie annak, aki boldog...”

Hány szem nedvesedett meg, amint néztük a jó Ferenc bácsi kezevonását, ki ily gyöngéd és erős, önfeláldozó, önzetlen tudott lenni ama rettenetes pillanatban, mikor azokért, kiket magánál jobban szeretett, gyilkos fegyvert emelt magára...

Mikor kikisértük örökös nyugvó helyére, Szeredai Pista erős kézzel megkezdte mindjárt a kormányzást. Ő nem lágyult el, mint mi. Ő nem gyászolónak látszott, hanem, mint egy diadalmas hadjárat győzője, ki – amellet, hogy izes és értékes hadisarcot szerzett – de jeles munkára rendeltetett ki. Sokkal zárkózottabb, méltóságosabb lett s kilovagolván, oly nyájas leereszkedéssel köszönt reánk az uton, hogy az embernek viszketett a tenyere a láttára.

A kertből, ahol andalogtak a vén fák alatt (Kati merengőbbnek látszott, de a fekete ruha igen illet gömbölyű testén), hamar kiléptek s egy hónap se telt el, vendégeket fogadtak: „A mi boldogult barátunk – mondta Pista magyarázólag a kérdező szemekre – végakarata értelmében teszünk így, ki eltiltotta nekünk a gyászt” – így hamarosan összekeltek.

Pista teleszájjal beszélt a nagy terveiről. „A nagy vagyonnal nagy a kötelesség” mondta s bebizonyította, hogy „boldogult barátunk” ősi, slandrián gazda volt s pompás ábrándjaival elkápráztatott, melyek szerint fogja reformálni társadalmi életünket...

Egy központja legyen a vidéknek; egy kiindulópont legyen az ő háza, ahol a jó eszméket elvessék... s nem tagadom, Ferenc bácsiról szives galantériával beszélt, mintha csak veregetné a néhai vállát...

Kati gondtalanul – mint ahogy a falevél ring a mély víz színén – az urára támaszkodva, gondolkozóbban, mint régebben, de derülten élt s mindenkinek feltűnt, mily vak ragaszkodással simult Pistához, mint csodálta, mintha mindenkitől tartva, az ő oltalmába menekedne. Hiszen voltak sokan, akik szerették volna meglakoltatni őt – tán a szerencséjeért, mert Kata szegény házból való volt, s sok az irigy ember a világon! – de ágáló, meggazdagodott, hódító urára nem volt szerencsés dolog görbén nézni.

Szépen folyt az élet nálunk s megcsendesedtek a kedélyek; minden fényes lett a Szeredai Pista háza körül – és mint ahogy a pillangók sűrögnek-forognak a tűz körül alkonyatban – már mindenki járnai kezdett a boldog pár körül; – – ősz felé, mikor betakarítottuk már a mezőt – egy csuf esős napon, egy csomó hosszumagyarkás, vékony lábszáru városi úrféle érkezett meg a Szeredai Pista vaskapuja elé...

A sok odajáró uri emberek közül úgy kiváltak, hogy még a parasztok is azt mondták rájuk: „Azok nem igazi urak...” Ezek besurrantak a kapun, vigyázva nézgelődtek a csürös kertben, a házakban; kopogtatták a grádicsokat vékony pálcáikkal, mintha arról akartak volna meggyőződni: ha igazán kőből valók-e? Alássan süvegelték a szolgálakat s oly ostobán féltek a kutyáktól, ahogy uri ember nem szokott félni.

Ezek bementek a nagyságos urhoz (ki se jött elibük) sokácskáig időztek benn, ki se kísérte őket s a kapus (mostanában szerezte Pista, aki szerette a parádét) így szólt: „rosszfajtájú csöcselék... nem hiszem, hogy az ur *hivota* volna őket.”

Nem... mert egy hét sem telt el, visszatértek hivatlanul viszont, s oly bátrak lettek, mint-ha csak haza érkeztek volna. Egyik megütötte a kopót, s rendelkezni kezdtek a cselédekkel... Nagy hóharmat volt az azelőtt való éjen s a falevelekkel, tele hárslevelekkel beterített uton nagy ropogással mentek fel a palotába. Az egyik benézett az istállókba s felírta a lovakat, a csikókat meg a kocsikat, a másik elkérte a gabonás kulcsát s számba vett a magtárban mindent... Szeredai Pista nem kergette ki őket, hanem járt a nyomukban s úgy fujta a füstöt a szivarából, mintha egy kis gépet táplált volna. Egyuttal kimentek a határba s megjárták, bár nem volt valami sétára való alkalmas idő. Az egész helység ezekről az éhenkórászokról beszélt és senki se tudta elképzelni: mit keresnek a gazdag Szeredai Pistánál?

S mindenkinek jól esett, mikor ugyanazokat a cudar embereket néhány nap mulva megugrasztotta Pista. Ezek, ezuttal a cseres oldalában találták meg Pistát, ki vadászgatni ment ki. A szép Kata is vele volt, csinos, fényes lakk-cipőben tapiskálva a megernyedt erdei ösvényt. A hosszumagyarkás emberek bátran mentek az erdőpásztor oldalán és tiszteletlenül üdvözölték Pistát.

– Ki, – rikkantott Pista rájuk kigyult arccal – ki innen rögtön... – és leemelte a fegyvert a válláról.

– A mennyországot emlegette nekik – beszélt az erdőpásztor este a parasztoknak – de nem dicsérte, amire futni kellett mindenkinek a látóhatárból.

Akkor dühében valami durvaságot kellett hogy mondjon a feleségének is, mert sirva lépdelt a felbőszült férfi után, oly megtörve, ahogy sohase láttuk a szép Katát...

Mi lelhetett ezeket a boldog, gazdaggá lett embereket? tünődünk mind... A szegény Ferenc bácsi az életével váltotta meg őket e boldogságra; ime mégse tudják használni? hanem emésztődnek, mint akármilyen szükségben senyvedő emberek?

Kissé megvigasztalódva láttuk, hogy másnap a régi jó időbe zökkentek vissza. Éjjel havazott és – emlékezem – a ködös hajnalban egy pár huszártiszt érkezett a városból s a Pista vidéki vadászpajtásai közül néhány uri ember lóháton, hogy aznap megzavarják egy pár nyugodalmas rókának az életét.

Kata még nem volt eléggé biztos a lóháton – csak a második urától tanult nyeregbe ülni – s ha az urak valami heves rohamot intéztek egy-egy ináló ravasz után, egy-egy árok mellett, Szeredai Pista visszatekintett a feleségére s kurtán rászólt: „Tartsa valamelyik urat maga mellett” és azzal továbbvágatott... Mintha megelégette volna a szép Katát... Az ebédet alkonyatkor mégis a nagyteremben szolgálták föl s Kati természetesen asztalfőn trónolt. Igen szép volt. A merengés – szinte azt mondanám: tünődés – igen illett neki. Sápadt volt s oly odaadással, szinte alázatos bocsánatkéréssel ügyelte az ura pillantásait, hogy azt mindenki észrevehette... Cigányokat hozattak a városból s oly igazi kutya nagy mulatságot csaptak, hogy még az asztal mellett voltak (a hó sűrűen hullott) reggel, mikor a hosszumagyarkás urak ismét beszemetelenkedtek a szép fehér udvarra.

Szeredai Pistának az arca kiszederjesedett, amint besugta az inas a fülébe, hogy: kik keresik őt. Azonban Kata megfogta az ura kezét, azt suttogetta: „Tán én beszélnék velük, Pista?”

Pista kirántotta durván a kezét – a bor hevítette fel – s félhangon (de odafigyelve mindenki, a csendben minden szó hallatszott) így szólt:

– Helyes... ugyanis a maga örökségéről van szó, kedvesem...

Kata kerekre nyitott szemmel rámeredt egy percre, aztán lehajtotta szép fejét s csendesen felelte: „igaz” s kiment az idegenek elé. Az urak pedig puncsoztak zajosan tovább s a kinnvalókról egy szót se beszéltek többet.

– Hát egy percig se lehetek nyugodtan? – kérdezte fojtott, keserű hangon Kata a hosszú-magyarkás emberektől.

Azonban az egyik így felelt hangosan: (a cselédek tátott szájjal hallgatóztak.)

– Nem nagyságot zaklatjuk... bocsánatot kérünk, a nagyságos ur adóssága hoz ide... bocsánatot kérünk.

Kati elfordult: „Lehetetlen, – rebegte... – Mi sokat örököltünk... valami tévedés lehet...”

Hátul egy kerekhasu, rosszfogu csuf ember így szólt:

– Öröklés?... adósságot örökölt a nagyságos ur... ezt örökölte... bajt örökölt...

Hanem nem tudta tovább folytatni, mert a társa meglökte oldalba.

Kata bement, rátette a kezét az ura kigyult homlokára s míg merően, hosszasan megnézte, a szemén kibuggyant a könny: „Megcsipte a füst a szememet”, mondta és magukra hagyta az urakat.

Azon télen nem szolgálta Katát az egészsége... Meghuzódott a termete (mintha megnyult volna, ami körülmény leányos bájjal ékítette fel) elszintelenedett s ezért visszavonultabban éltek. Maga Pista majd mindennap belovagolt a városba s később ott is maradt néha éjszákára is... Azért a régi cselédek egy részét el is bocsátották s Katát mind ritkábban láttuk lóháton, minthogy a lokházi lovakat visszavitték a Szeredai Pista régi istállójába, s a lovászelegényeket is eleresztették...

Karácsony este egészen váratlanul az iskolateremben fölgyújtott karácsonyfa köré gyűlt parasztok között megjelent a szépséges Kati is... Lesétált azon szent estén, minthogy félt egyedül otthon maradni a nagy, nagyuri házban. Egy kis szöszke kölyöknek a fejét megsimogatta az anyja karjában; az apja eleresztette a nagyságos asszony iránt való tiszteletből a felesége derekát.

– Maguké? – kérdezte vonagló ajakkal – ah beh boldogok és gazdagok, hogy gyermekük van... Aztán megfogta az anya karját és lesütött szemmel, halk szóval kérdezte: „boldogan élnek-e odahaza?...”

S mindjárt levont egy drága gyűrűt az ujjáról s a menyecskének adta: „szeressék egymást” – mondta komolyan... A tanító ekkor intett s arra a gyermekek a karácsonyfa alatt egy verset énekeltek a három királyokról, de az álmélkodó kölykök mind a pompás, gazdag aszszonyságra néztek, amiért csuf össze-visszaságban kántálták el a nótát.

A tavaszon azt beszéltek nálunk, hogy a Szeredai Pista ősi kuriáját is lefoglalták, tulajdon azok a hosszú-magyarkás, komisz emberek, a Kardos Kis Ferenc bácsi adóssága fejében, amit az örököseire hagyott. És elvettek Pistától is mindent... „Mehetnek, amerre látnak” – mondták kárörömmel, – mert a szegény embereket nem szereti senki.

Ott Pistánál persze nem volt valami sok dolguk a hivatalos embereknek, mert az ő régi vagyonát már rég leélte a Pista valamelyik őse.

S csak aféle tengés, lengés volt az életük, amiből – úgy tudtuk – a Kardos Kis Ferenc bácsi vagyona ránthatta volna ki őket... Hanem persze az életének utolsó két esztendejében keserű dühében elpredált mindent az öreg s az örököseinek még annyi terüt is hagyott a nyakukba, hogy össze kellett roppanniuk alatta...

...Még semmit se mozdítottak meg a helyéből, mikor a zsengülő rozsvetés szélén (a kék eget szántották a pacsirták, s kakuk vert boldogan valami homályos bokor árnyán) láttuk Pistát, a mindig csinos, feszes, ropogós járásu szép férfiut, amint a kuttyájával betért a nagy kertbe, s az ösvény végén, a vén tölgyfák alatt megállott, ahol a felesége egy padon ült csendes busongással.

Egészen hangosan szólt hozzá Pista, úgy, hogy a korláton kívül akárki meghallhatta:

– Hiszen igen jó helyt siratja azt a vén gazembert... Az ülőhelyétől csak néhány lépésnyire loccsantotta szét furfangos agyát a vén tolvaj, aki koldussá tett engemet...

Az asszony fölállott és elfordult az urától:

– És engemet is, mert a maga szeretetétől is elrabolt, amint koldussá tett minket... Oh! rettenetes boszuálló volt... Látom – jaj– a sirből kinyuló, fenyegető karját. Magát is veri Pista, – de engemet ver – jaj! Látja-e?

A Boros Samu háza

Boros Samu, a szürszabó, sárfalu házban született, nőtt fel, abban deresedett meg és abban lépesedett meg. Magára sokat tartó, ravasz hirü, jó beszédü ember lévén, nemcsak polgártársai, de (kivált választások idején) az uri renden valók is barátkoztak vele. – Volt egy hallgatag, keszkenyős, alázatos felesége (kinek házi használatban „hallgass” volt a neve) s miután e jámbor párát kikísérte volna a temetőkertbe, a torán a polgármester, a főkapitány és más nevezetes uri emberek ott lakozván a Samu asztalánál, a patikárius így szólt: „Samu barátom! im oly számos tisztelői vannak, hogy uri háza már nem képes befogadni”, mert a régi házban csakugyan a teménytelen ember alig fért el a terített asztalok mellett. – Samu erre így felelt: „Nem is hagyom *így* én tekintetes uram a házamat, hanem Isten segítségével megépítem, hogy kedves városunknak valósággal disze légyen...”

A régi ábrándjait foglalta szóba, így beszélvén. Egész életében arról álmodozott, hogy emeletes házat szerez magának, melynek az ablakából lepökhessen az utcán járó népségre. Mindig ily nagyra vágyakozó ember volt; uraskodni, ágálni szeretett. A járása peckes, a beszéde válogatott, virágos s nem egyszer este hevesen, avagy finomul gesztikulálva, most szidva, most kegyesen bocsánatot osztva szónokolt magában ama bizonyos „népeknek”, kiknek előtte jár Boros Sámuel... De a néhai „hallgass”-nak mi érzéke se volt az előkelőség iránt s ha Samu durváskodott valami szegény emberrel, vagy ha egy vörös krajcárt hajigált ki ok nélkül: a „hallgass” képes volt elkeseregni egy szegületben egy hétig, alássan könyezve, szó nélkül. S minél jobban szavalt Samu, annál bővebben permetélt az asszonyi szem, melynek áradatában megolvadt a Samu kevélysége. Hja! a háborukat nem egyforma fegyverekkel viselik. Elég az hozzá, ama nagy ház, melynek ablakából lepökheti Samu a „népséget”, álomnak maradt mindedig...

Amint azonban a toron kifejezte a vágyát Samu – betette maga után az ajtót. A borozó mesteremberek éljeneztek a kijelentésre s az uri renden valók is ugrasztották Samut. – „Emeletes lesz a ház?” – kérdezte a patikárius. „Fog-e kocsit tartani?” – tudakozódott a főkapitány, ki nagy kupec volt. – Samu nekihevülve, magát kevélyen megszegve, igenelt mindent. Az ember sokat beszél a jó társasáért...

Ám másnap valaki az utcán, egyéb beszéd hiján, így köszöntötte a gyászoló férfit: „Két emeletü házat épít, Samu bácsi? hallom...” s napközben egy kömives, mélyen köszönve, így szólt: „Ne felejtessen ki a munkából, Samu bácsi...”

Szent Ur! A Samu szive megremegett... im beszélnek a háza felől. „Persze, fiam...” mondta kegyesen... „Még most a tavaszon építjük?” tudakolta valami szájas ács... Gangoosan ment végig a piactéren, leereszkedően köszönt az iparosoknak. A „hallgass” valóban tökéletesen el van temetve... Samunak új párja vagyon: egy ház... Odahaza végigjárva a rongyos ház szobáit s a szép nagy színekkel teleépített udvart, az ujjaival szántotta a levegőt, kirajzolgatva az új ház formáját.

Néhány nap múlva a patikárius (rátarti szép kövér uriember) így szólította meg: „Csakugyan házat épít, barátom?” Samu – mások is hallván a kérdést – merészen felelte: „Hogyne...” „Azt hittem, csak tréfál...” tette hozzá a patikárius... Samu felfújta magát: „A férfiszó nem gyerekjáték” vette oda és ekkor igen tekintélyesnek képzelte magát.

Mindenki tudni kezdett a Samu házáról. „Jól teszi, Boros – mondta a polgármester – gazdagodik a város egy szép házzal.” – „Egészséges nagy szobákat csináltasson – mondta a főfizikus – első az egészség, Samu...” s a Samu tőszomszédja (egy penészes százgalléru, irigy, rossz máju, pénzzel kereskedő ember) irigyen rátámadt egyenesen: „Megbolondultál? – kérdezte. – Házat építsz, számár! hogy tönkre tedd magadat, csak azért, hogy mutogasd magadat...” Samu előkelően rálegyintett: „Nem kérek kölcsön rá tőled,” vágta vissza. „Azt is megérhetem”, dunnyogta a gonosz ember...

Pedig valósággal... némi baj van ezzel a házzal. Van annyija Samunak... amennyije, de házra valója igazán nincsen... Ha téglába teszi, amit összekuporgattak, nem marad a mesterségre sem, még ha a rókamálos bundán való ezüstgombokat is odaadja. Aztán miből éljen meg?

Azt a szerencsétlen beszédet csak könnyelműen ejtette ki a száján... s mintha minden ördög szárnyra vette volna. A város megtelt az építés hírével s rettegni kezdett Samu arra a gondolatra, ha igazán meg kell csinálnia.

Pedig meg kell csinálni... Ha nem épít, oda a becsülete, oda a hitele. Mindenki gazdag embernek tartotta addig őt... „Hát nincsen aprópénzed?” kérdezte a szomszédja. Ha épít tönkre megy... És pedig nem valami kis tatarozásról van szó. „Disze legyen a városnak”, intette a polgármester. „Két emeletet emel?” kérdezte a kótyagos polgár. Apránkint mind rosszabbul érezte magát Samu. Ha visszaszívhatná! Néhány napig nem ment ki az udvaráról; szobáról-szobára bandukolva, lehorgadt fejjel róttá az udvart. Csak este mert kinézni s szorongva nézett ki az utcára, nem kérdezi-e a sötétből valaki: „Mikor kezdi, Samu bácsi?...” Hátha elfelejtik az egész szóbeszédet, ha nem látják Samut, miért is elbujt a világ elől. Egy hét alatt egészen lesoványodott magányos töprengésében s persze a munkát se kezdhette meg a műhelyben. A dolgot kereső szürszabó-legényeknek azt mondta: „Busulok a feleségemért... nem dolgozhatunk még...” A legények így szóltak: „Tán épített, a ténsur?” s arra Samu összeszorította az öklét.

Mind izgatottabb, mind kiállhatatlanabb lett. A tavasz vége felé a korláton átszólt a rossz máju szomszéd, csufondárosan, így: „Elkésél az építéstől, Samu!” „Ne félt engemet, Józsi”, felelte kesernyésen. „Féltelek bizony, Samu” – hangzott ismét, mire Samu dühében egy követ csapott a korláthoz s reszketve dadogta: „Bajlódj az apáddal, uzsorás.” „Megkese-rüld, kecske” – hangzott vissza... Samu toporzékolt s káromkodott az irigy szomszédra.

Azonban mind világosabban látta, hogy építenie kell. Vége a becsületének, ha vonakodik. Ha beletörik is, építenie muszáj. Minden fiókot százszor kikurkászta és összeszámított minden krajcárt... Oh! Mégse elég...

Ha későre kezd az építéshez, a vonakodásból azt veszik észre, hogy nincsen pénze Samunak, s akkor még kölcsönt se kap. Mit tegyen? Tépte a haját és egy nap azért erős elhatározással kinyitotta a kaput a szekereknek, és ácsokat állított a fedeleknél. Az Isten kezében vagyunk. Lesz, ami lesz.

Hozzákezdett s bárha káromkodva kiáltott az ácslegényre, mert „lelketlenül” vágta be a fejszét a szarvzatba, mégis – a tisztesség okáért – kiállott az utca közepére s felfújta magát, méltóságteljesen dirigálta a dolgozókat, gyér ősz szakállát simogatva.

Az első napokban valami boldogságféle melegítette, az általános érdeklődés, mely körülvette a háza dolgát. Minden sétáló ember mintha ott adott volna találkozót. Egész udvar támadt Samu körül az utcán. Tanácsolok, kritizálok, dicsérek, kicsinylök. A percesek az új ház előtt telepedtek le s a kofák gyümölcsös kosaraikkal ott állottak meg. Samu nyájasan hallgatta a véleményeket s amint az alapokat ásták javában, alkonyatkor maga is a munkások közé állott, szorgosan ügyelve, mintha az ásó nyomán valamit keresne:

– Kincset keresel? – kérdezte agyarkodva a szomszéd.

– Bánod tán? – vetette oda.

– Nekem építetd azt a házat, – mondta fenyegetve. Samu elfordult elsárgulva: „Tömlec neked” morogta, de sötétig meg nem mozdult a helyéről.

Miért is másnap az a hír futott szét, hogy Samu egy fazék pénzt talált a pince helyén... Némi ezüst huszasokat találtak csakugyan a munkások reggel, szétszórva a földön. Samu azon reggel nem volt látható.

„Aranyat kapott... egy veder huszast”, beszéltek suttogva a cigányok. A mesteremberek összedugták a fejüket. Egy perc alatt mindenki tudta. Pénzt talált Samu. Délfelé, amint meglátták Samut, a mesteremberek bizalmaskodva közeledtek hozzá: „Nekünk megmondhatja, Samu ur! Sokat kapott?” Samu mosolygott s dörgölte a kezét, – de mit se felelt.

Délután mindjárt két téglamester is vetekedett egymással Samu előtt s a tutajosok kiálták a gerendákat nyakra-főre, és másnap oly eleven élet kezdődött a Samu háza előtt, mintha valami kis vásár vette volna kezdetét.

– Most csak emeletes lesz mégis a háza? – kérdezte a patikárius, mert az urakig is eljutott a hír.

– Miért ne? – vágta oda könnyedén Samu.

Csak az ő szíve tudta, mily könnyedén. Amint a fal nőtt, a zsebe aszerint apadt. Már alig volt benne a keservesen összegyűjtött garasokból valami és a fedél még sehol se volt.

Egy éhezett német pléhes mind a hét gyerekével járt a Samu nyakára a munkáért. Egyszer botot emelt izgatottságában Samu. „Ez aztán a hazafi”, mondták az ácsok s megéjleneztek. De ezt az utolsó éljenzést élvezhette Samu, mert a következő szombaton a kőmivesmester egyenesen rátámadt Samura: „A mult szombaton is a magam zsebemből fizettem ki a legényeket s ha most nem ad az ur: félbehagyom szégyenre az egész munkát.” A napszamosok mind körülvették a pallért. „Elfelejtettem” – dadogta Samu... „Ha mi is elfelejthetnénk az evést, szép lenne” – vetette oda parasztul... De mégse verte meg a lázadót Samu.

Nem. Sőt Samu odahaza összekapart minden garast, kasztenek fiókjából, lajbikat felkurkálva, a „hallgass” ócska köntösének a zsebjeit. Oh! ha félbehagná a falat a pallér: hiszen akkor agyoncsapja egyenesen Samut. Tán kapna más pallért, de új becsületet hol szerezzen aztán, ha a most meglevőt elveszíti? Teljesen kiizzadt erre a fenyegetésre. „Vegye elő a pénzesfazekat, tekintetes ur! – sugta titkolózva a pallér – ha penészesek is azok a máriások... nem beszélek én soha senkinek...”

– Elé... eléveszem, fiam... elé, – mondta szorongva, csendesen.

– Hát csakugyan vannak?

– Hogyne, fiam – suttogta rebegő ajakkal.

A pallér gyanuskodva nézett rá. „De hétfőn reggel ne is álljunk addig dologba, tekintetes ur? Olyan bizonyos?...”

Honnan vegyen Samu? honnan Istenem! Körülnézett, mintha attól félne, hogy mindjárt elsüllyed. Hol keressen? Senkit se tudott. Akárhányan féltek tőle, de senki se jutott az észé-

be, aki igaziba szeresse s akihez bizalmasan fordulhasson. Azon egész éjjel forgolódott az ágyában s törte a fejét.

Vasárnap azonban mégis felvette a sinóros fekete magyarkáját s kiment azzal a felsarjadó reménnyel, hogy valakit talál az uton, aki kisegitse őtet. Bolondság! Az udvara teljesen fel volt turva: lerombolva még a színek is, melyeket munkás elődjei vertek a szükségekre. Az egyikben a nagyapját céhmesternek installálták a kötélverők;... a másikban meg a szépanyja varrta a kozsókokra a virágokat a szücslegényekkel. Munkás elődei nemes levelei... Mi se maradt belőlük... Csak egy nagy kapu áll még, amit hiúságból állított fel a Marosra vezető kertre Samu. A kapuzábéra feliratta: „Béke a bemenőknek. Boros Samu életépárjával, Német Máriával emelte Isten segítségével...” Elöl pedig, az utcára nézőleg az égnek mered az uj ház fala... csonkán, félbehagyva.

A piac a templomból kijövőekkel volt tele. Mindegyiket ismerte, de senki se közeledett bizalmas szeretettel Samuhoz. Ödöngött köztük, de csak nem támadhatja meg őket, hogy kikiáltssa nekik a szegénységét s pénzt kérjen tőlük. „Adjatok nekem pénzt, mert nincs...” Mi lenne, ha kikiáltaná. Az emberek elmentek mellette mind, haza igyekezve. Egy szegény asztalos így szólt Samuhoz, jól megnézve őt: „Nem beteg, Samu bátyám?” Elfordult tőle. A nagy piactéren az uri emberek sétáltak a napfényen. Azok alig biccentettek Samunak. Nem volt választásos idő. A patikárius valami tréfás szót vetett Samuhoz. Nem is értett Samu tisztán. Kissé zavart volt.

Holnap nem állanak munkába a kőművesek. Az emberek kacagva fognak megállani a Samu csonka háza előtt.

Amig hazaért, megizzadt. A szomszédja, az uzsorás, a maga kapujában egy kurtaszáru pipából füstölt.

– Nagyon lehorgadt az orrod, Samu... Mi lelt? – kérdezte. – Elfogyott tán a munició? Samu megállott. A szó fojtogatta s önkéntelenül bölintott feléje.

– Igazán? Megakadtál?

– Adnál nekem, Józsi? – kérdezte rebegeve.

A hitvány ember vontatva kérdezte: „Sok kellene?”

Samu mohón ismételte: „Adnál?”

– Nem! – mondta szárazon. – Nem adok neked. De hát a talált pénz? Csak komédia?

Samu lehajtotta a fejét, megalázottan s meg sem mozdult.

„Komédia volt az egész talált pénz?” Teljesen megzavarodva keservesen felnyögött. Oh! kimondta a titkát... és kinek? Mintha a fejére ütött volna valaki.

A harangozásra a szomszéd bebicegett a kapuján s Samu hátravergődött valamikor az udvarára s leült a hátul épen maradt kamara ajtajába. A meleg levegő szinte rebegett. A vasárnap délután mián egészen csendes volt az utca. Samu nem is hallotta a lépéseket, amint átlépve a lebontott korlátan át rászólt a szomszéd:

– Mit ebédeltél, Samu? – kérdezte.

Samu fölemelkedett: „Miért?” kérdezte.

– Gyere, beszéljünk ketten.

– Adsz pénzt?

– Mire? A minap uzsorásnak neveztél, kővel hajigáltál meg: azért adjak? Hát te mit adsz?

– Neked testálom a házamat, ha senkinek se szólsz felőle.

– A házadat? bolond! Hát hol van? Mit ne szóljak róla másnak?

– Senkinek, hogy pénzt kértem tőled.

– Minek?

– Szégyenlem.

– Adjak? Igen, ha mindjárt kipusztulsz innen, ha félreállsz s elmégysz innen, akkor adok.

Nem szeretem a képedet...

– Kiüznél?... Gaz vagy...

– Gaz vagyok? De pénzem van.

– Gaz vagy – nem is kell a pénzed; van nekem amennyi kell...

Az utcán, a ház előtt, egy csomó vasárnapi sétáló lézengett, köztük a pallér, amint magyarázott valamit.

A szomszéd csendesen megfordult: „Majd utánam jössz még, Samu... Itt lakom a szomszédban... Én nem költözöm ki...”

Mindennek vége van. Elárulta magát az ellenségnek... Szégyenének a hire elmegy. Mindenki tudni fogja, hogy Boros Samu bukott ember. Holnap kikacagja mindenki, paraszt és ur! Nem parolázik vele a kaputos, nem süvegelik a mesteremberek... Oda a becsülete, az élete...

A keserűség fojtogatta. Mint tudott szólani ama vén gazembernek. Tán még felállhatott volna Samu. Már a földön hever Samu, a fekete földön. A kőmives belépett az udvarra az emberekkel. Bizalmasan közeledett Samuhoz s suttogva, – hogy más ne hallja – kérdezte:

– Holnap pénzt látunk, tekintetes ur?

Samu kinnal mosolygott: „Holnap? Akármennyit...”

– Beállunk mind a munkába, tekintetes ur, s az asztalos jön mérni az ajtókat. Mind két szárnyasok legyenek?

– Mind... mind, – felelte Samu – és a hallgató idegen emberekre tekintettel, így folytatja – mind a legszebben, ahogy tudja...

A kőmives tovább sétált az udvaron.

Későbbben a Maroson túl ágaskodó erdős hegyhát tetejére fekvő veresszélű felhőkre meredve, leült Samu az ép kapu küszöbére. A felhőket bearanyozta aztán a lemenő nap, mindenféle bolond formákat rajzolva belé. Künn zajongtak a cselédek az utcán. Samu nem látott és nem hallott igazán.

„Emelte élete párjával, Német Máriával”, – így szólt a kapu írása. Mintha valaha hallotta volna Samu ezt a nevet. Aztán összeszedte magát és ránézve a betűkre... két csepp bugygyant ki a Samu szemtáskájára. Felkelt s megfenyegette az öklével a csonka falakat.

Aztán amint teljesen besötétedett, Samu egy jó erős posztószületet választott ki a rongyos zsákból, szétszórva a tartalmát az egész kamarában, és támolyogva a kapuhoz járult reszkető karral felhajtotta a keresztgerendára...

Öreg asszonyok

Mindenki elveszettnek tartotta Ákost.

Bárha csúf szőke fiu volt (az apjára hasonlított) mégis az asszonyok rontották el. Kicsi korában az anyja, az édes Amália néni, a finom, engedékeny, szép néni, aztán az öreg Anna Mária néni, az apja testvére s végül minden egyéb fajta fehérrépek.

De nehogy valami czudarságot képzeljenek most Ákosról. Az volna csak hátra! A gonoszságra erő kell. Ákos gyenge volt és csak abban volt hajthatatlan, hogy semmi jót se tagadjon meg magától.

Olyan házból való volt Ákos, a hol kopogós cipősaroknak s a hangos szónak helye sincsen. Ott puha szőnyegen indul meg kegyed az első lépcsőfokon és a deszkapadlótól onnan kezdve elbucsuzhatik. Ott finom illatok veszik körül kegyedet; régi módi illatos virággal töltött selyem párnácskákból édesítve a levegőt. És a belső szobában, abban a kékfehér csikos selyem nagy karosszékben, ha kegyed Amáli néni fehér haját, nyájas szemét, tiszta szép arcát látja meg, mindjárt kezet szeretne csókolni neki. Igen, ha Amáli néni felbátorítja reá! Mert bárha szives mosolylyal fogadja kegyedet s kedves szempillantással helyet kínál is, mégis mindjárt megérti, hogy őt tulmerész tettel avagy merész hangos szóval illetni – nem szabad. Azt hiszem, még a tűz se merne valami begyesen pattogni az Amáli néni jelenlétében.

A néni félbe se szakítja a munkáját, (ah! mióta ismerem azt a szürke selymet, melyre al-mavirágokat himez), hogy bátran, bizalmasan érezze magát. A sárga rézzel kivert rózsafa munka-asztal mellette áll; a tetején illatszeres flakonok s bonbonierek, a miből kegyedet megfogja kínálni cserében a csinos hirecskéért, a miket a városból szedett össze.

S kegyed nem merné elmondani mégis neki a manapság kapós botrányos történeteket, hanem csak az ártatlan szerelmi bájoskodásokat: leánykák ábrándjairól, sóhajairól, gavallérok nobliségéről. Mert ő csak ezt kedvelte.

Ott, arra a finomlábu butorra teszi a sarkatlan papucsú, betanitott öreg cseléd a kávé, mert Amáli néni nem mozog szivesen. Kissé ajangok, hogy ily intim vonásokat jegyezzen fel róla, de el kell mondanom, hogy egy perczczel nehezebb lett a néni s ez a mozgásban feszélyezi őt. Kegyed ugyan észre se veszi, mert a néni mindig gondozott s csinos, és se szóban, se öltözködésben a pongyolaságot meg nem engedné magának.

Az ura halála után csak a fia maradt mellette – mint mondtam – s a zajos Anna Mária, az ura testvére, de e darabos, nagytokájú piros urihölgyről is csak azért vagyok kénytelen beszélni ez ártatlan történetben – mert Anna Mária, az Ákos keresztanyja volt, s ha Ákos valami helytelen dologba elegyedett, Anna Mária bátorította fel reá, vagy ő védelmezte (nagy kiabálások között) az „ő fiát”, rontva Ákost az illetlenségig.

Igen! Abban a gyanuban tartom őt még most is, hogy ő tudott az Ákos nagy ballépéséről. Ő mint afféle világi perszona, ő fraternizált a színészekkel és azt hiszem, ha ő akarta volna, megakadályozhatta volna Ákost, mikor Pósánéval, a komédiásnéval a nagy barátságot megkezdte.

Ez a barátkozás nagy pletykákra adott okot nálunk. Mindenki locsogott róla uton-ut-félen. A perszóna csinos színész nő volt (mint az efféle népek szoktak lenni), eleven, mint az ördög. Kicsiről kezdve addig-addig mentek, hogy még a gyerekek is ujjal mutattak rájuk. Együtt kocsikáztak, együtt gyalogoltak s este a keleti soron (hol az egész város előkelősége sétifikálni szokott) együtt jelentek meg. Sőt a sötétebb helyeken karon is fogóztak, mint azt több érdeklődő szemmel látta.

A botrány akkor lett tökéletes, mikor a komédiás-trupp felszedte a sátorfáját, elmentek egy távolabbi városba és elvitték magukkal Ákost is.

El-vit-ték. Mert a becézett szőke selyem fiu magától nem tehetett ilyet.

– Sőt, mondta másnap indulatosan Anna Mária Amália néninek, sőt vissza se jön. Erre elkészülhettél, kedvesem. Ezt a szegény fiut te fojtottad le, mint a pezsgőbort dugóval az üvegbe. No, ez a gyikszerű fehérnép (ez a Pószáné) kidugta az üveget s most foly a tartalma és habzik. Ez bizony a te lelkesen szárad, kedvesem.

És (bocsánatot kérek a durvaságért) csapkodta a lábszárait mérgesen, hogy csattant. Amáli néni leverve kérdezte:

– De hogy hibáztathasson valaki engemet, oh édesem, engemet... engemet s megtelt a szeme.

Azokon a napokon vendég a vendégnek adta a kilincset Amáli néninél. Akármiről beszéltek, a sorok között Ákosról beszéltek. Az érzelmesebbek mintha kondoleáltak volna. Azonban egyenesen senki se hozta szóba Ákost. És Amáli néni, ha a régi nyájas, finom hölgy volt is, mintha bágyadt mosolyával, fátyolozott szemével Ákosról beszélne.

Levelet nem hozott Ákostól a posta, se másnap, se az utána következő napokon. A látogatók suttogva kérdezték a vén szolgát az előszobában:

– Semmi hír?

Az öreg busan intett, tagadólag.

Mindenki az Ákos szerencsétlenségével foglalkozott és a szobákban csak lábhegyen jártak, hogy ne sértsék vele Amáli nénit.

A ki egyedül lármásan (mintha egy szakaszt vezényelne) beszélt a napokban, Anna Mária volt.

– Zárasd be az ajtót, Amália, mert csak a te fülednek akarok beszélni, hogy megértsed. Én elmegyek, Amália, fiunk után. Ha nincsen senkije a szegény fiunak, hát megyek én utána. Tudod, hogy nincs cigány-természetem s utálok a kóborlást, de elmegyek, hogy lássam a fiut. Az anyja ne szakítsa szét a hálót, a mivel megfogták őt, de én széttépem; ne félts engemet. Széttépem.

S ugy, mintha az északi sarkot meghódítani indulna, teménytelen bagázsával megrakodva a nagy S formájú fédereken ringó batáron elment. Jaj annak, a kit meg kell ráznia...

Azonban egy sort ő se irt. Eltelt egy hét, Anna Mária néninek mi hire se volt, mint a fergetegnek, ha elült a nyári vihar után.

Édes Istenem!

Mint emlékezem arra az esős péntekre, mikor egészen csendesen (szinte lopózva) fordult be Anna Mária néni az Amáli néni kapuján. A cselédek lármásan rohantak fel a hirrel, sőt Amáli néni is kimozdult a csikos selymes karszékből, bárha nehezen.

– Egyedül jössz? Hát a fiam?

– Csak nem hitted, hogy a zsebemben hordom?

– De él? De semmi baja?

– Honnan lenne baja? De ez a türelmetlenség nem illik a te korodhoz.

És amint a cselédeket kiharancsolta, előbb kínos csendesen leült, láthatólag zavartan, hogy mint kezdje a mondanivalóját.

– De a fiam, a fiam...

– A gyerek az én vérem is tán. Azt nem szükséges annyit emlegetni, hogy: kié. A fiu szerelmes, nagyon szerelmes...

– Egy komédiásnéba, így mondtad. Elmulik.

– De nem mulik el, biztosítlak. Nem mulik el. Nevezzük inkább „hölgy”-nek az illetőt, egy művésznőnek, egy hölgynek, ki növendék leányokat ábrázol.

– Pénzért, ha jól értesültem... De ha a fiamról beszélnék... tán.

– Pénzért? Maga szereti a gyóntatópapiját, kezét csókol neki, pedig pénzt fizet neki. No a Pósané száját inkább csókolnám meg, mert legalább szép. Pénzért? Sülyedjek el, ha nem szép.

– Veled jött a fiam vissza?

– Ákos? Mikor felhajszoltam őket, úgy burukkoltak, mint egy pár gerle. És csókolóztak, ha eszük volt. Ne fordítsd el a fejedet, Amáli. A hölgy barna. Nagyon szeretem a barnákat. Ugy beszél mint a muzsika. Nagyon szeretem a szépen beszélőket. Mind a ketten megöleltek. Nagyon szerettek. „Óh édes néni így, édes néni úgy.” Én azt mondtam: nem, én nem. Nem én vagyok az anyátok. Ahhoz forduljatok. No, nem jól mondtam?

– Mit kértek?

– Mit. Azt kitalálhattad volna, kedvesem. Én azt mondtam: nem, (megvastagította a hangját). Nem, nem, százszor. Az én hiremmel soha se lesztek egymásé. No mit mondasz?

– Oh mit gondolsz?

– Én is azt mondtam: nem, nem.

De akkor a fiu kirohant; én utána. Ő egy másik szobába (mert nem együtt laktak, szavamra mondom) én utána s ő így szól: meghalok hát. Mi kell hozzá? egy pisztoly az Isten nevére! Nekem nem kell az élet. Én megyek a sirba, mert mit csináljak e földön?

– A sirba...

– Te hagyta volna, Amáli? Hagyta volna, hogy szétloccsanjon az agya, hideg legyen a teste s sötét a szeme? A pisztoly, tán az asztalfiókban lehetett. Ráültem az asztalra s rákiáltottam: Vissza, vissza! Ő így szól: „én meg akarok halni!” Az ijedelem majd engem ölt meg. Ő így kiált: „Ide az apám fegyverét a kezembe!” Nem, nem! kiáltottam kétségbeesve...

Amáli néni finoman mosolygott a heves beszédre. Anna Mária néni a mosolygásra bőszén kiáltotta:

– Mert neked nincs szived... nem is volt! Nincs...

– A szívem? De pisztolya semmi esetre se volt neki... Az apja pisztolya itt van a zöld szekrényben. Nézd meg, ha kételkedel... Sohase nyult hozzá Ákos... Mindig ideges volt: nem mert a kezébe pisztolyt venni.

– A zöld szekrényben?

– Megjjesztett tégedet, kedves... Csinosan csinálta?...

Anna Mária néni haragosan ugrott fel a helyéről s az indulattól reszkető hangon mondta:

– Csalódtam benned... A farkas jobban félti a kölykét, mint te...

– Az arczodról látom, hogy a fiainak nincs semmi baja...

– Hanem te mindent kicsinyelsz... Persze egy előkelő hölgynek nem illik kétségbe esni. Én nem vagyok finom dáma. Nekem nagy dolog egy asszonyka becsülete... Mert a fiad megszőktetett egy uri nőt. Sárba keverte a jó híret, megtaposta a becsületét... Hát azt is kicsinyled?

Amáli néni igen elkomolyodott.

– Akkor, mikor azzal a pisztolylyal (ezt csendesebben mondta Anna Mária néni) történt, odafutott a nő. Mert szereti és félti a fiad életét. „Óh ne hagyj így gyalázatba, kiáltotta. Soha emberek szeme elé nem kerülhetek ily szégyenben... Vagy a karodon, vagy a sir ölébe...” És a kinek érző szive van, azt hiszi, ketté reped...

Amáli néni halkán szakította félbe:

– Ákos szöktette meg?

– Hát én? Én tán szöktettem meg? De így szóltam: „Ha a fiunk megszegyenitette, helyrehozza. Soha hitvány ember nem volt a nemzetségéből.”

– Ugy! Ez igaz.

– Igaz, ugye? És akkor a nyakamba borultak mind a ketten. Én azt mondtam: „Ezt az ölelést az anyátok nevében fogadom el.” Ákos azt mondta: „Menjünk haza, menjünk a mamához.” És oly mohó volt, hogy azt hittem, megbolondul örömében.

– És elhoztad?

– Ne-e-em. Mert a nagyobb baj akkor kezdődött. A megbántott hölgy vonakodott. Sirt és kétségbeesett. A szived megesett volna rajta. Mellgörcsök fogták el és fuldoklott, hogy azt hittem, meghal. Nem lehetett rávenni, hogy reánk hallgasson. Az eszméletét is elvesztette s oly forrósága volt, hogy majd meggyult. Ő soha emberek elé nem kerül. Ő inkább buvik a vadon mélyébe, vagy a vízbe temeti szégyenét. Vagy az Ákos karján megy büszkén az emberek szemei elé, vagy a sirba. És ott virrasztaltuk egész éjjel. Felsirt, mint egy gyermek, aztán mindjárt felugrott lázasan és úgy elváltozott az arcza, hogy alig lehetett ráismerni.

Amáli néni csendesen ingatta a fejét.

– És Ákos is sirt, mint egy gyermek. Ez szerdán volt... Azt hittem, megöszülök azon a napon... Ő nem mert a te szemed elé menni Amália. Mert attól félt, hogy te megtagadod őt, elüzöd őt; pedig neki nincs egyéb bűne, mint hogy szereti Ákost. Akkor azt mondtam én: „Jó. Nekem már semmi se kell a világon. Én a magam gyermekévé fogadlak titeket. A házam, a mim van, a tietek.” És még se jött velünk...

– És?

– És én mentem el a paphoz.

– Meggyóntatni?

– Megeskettetni.

Amáli néni egyszerre szigorúan, ijedten kérdezte:

– Megesküdtek? Te megengeded?

– Itt vannak.

– Itt vannak?

Amáli néni rémülten nézett körül.

– Lenn az utazó kocsiban vannak.

Egy hosszú perczig csendesség lett. Aztán Amáli néni megrázta a kis ezüst csengetyűt a szolgának:

– A nagy kaput – bezáratod. Ma koci nem jön hozzánk.

Később halkán, kissé gunyosan kérdezte:

– Megesküdtek? Azt mondtátok, hogy azon nő férjes asszony. Ha jól értettem: „Pósánét” mondtál. Tehát van egy bizonyos Pósa. Megöltétek? Vagy azt sem kell olyan komolyan venni? Vagy tán elvált olyan hirtelen?

– Oh van, van... dadogta zavartan a katonás öreg asszony... van egy Pósa. De nem az oltár előtt kötötték volt meg...

– De azért az irásai, a keresztlevele és minden szükséges mind megvoltak készen? És meghurczolt női becsülete? Mind épek voltak?

Aztán felkelt; finom kezét az Anna Mária vállára tette s rebegve mondta:

– Kifiguráztak tégedet, szegény öreg barátném. A fiamat elhozod mindjárt. Nagyon vágyakozom utána. Neked is van már leányod. Neked hagyom.

És úgy ellágyult a hangja s az ajaka úgy reszketett, hogy attól kellett tartani: mindjárt könyezni kezd...

Czifra Kati

Czifra Kati egy rosszkedvű őszi alkonyatban a legszebb köntösében mutogatta magát a kávéház ablakai alatt.

A rügyfakasztó, illatos, langyos tavaszon a Czifra Kati egy kacsintására tiz tekerdő áll megmeredt szemmel, tátott szájjal; – de ily lucskos hűvös őszön a legények feltürt gallérukba behuzva a nyakukat, kezükkel a nadrágzsebben talpálnak odább, se látva, se hallva.

Czifra Kati járván kesernyésen, az utca végén egy kis paraszt leánykát vett észre, aki tétován állingál, csekély batyut lóbálva a kezében.

Csinos rügyecske volt, olyan köntösbe öltözve, amilyent Czifra Kati hordott egyszer, leányka korában: baboskék keszkenyővel a fején, csikos szöttes szoknyában és százánczu kivart köténnyel jóízű, alig fejlett sugár testén.

Nézelődve jobbra-balra, egy kikent borbély-legény a műhelyből megszólította:

– Keres valamit, szép leányka?

– Nem tudom... – felelte vontatva; de mindjárt valami kollégisták zajosan surrantak el mellette, a szoknyáját hamisan végigsimogatva. A leányka kacér duzzogással rácsipent: „Na – na, mit akar?” – így szólt, de mosolygott. Az egyik diák – már pelyhedzett a bajusz-kája – visszavigyorgott s hozzáért a leányka ujjához. „Menjen, nem szégyenli magát!” – duruzsolta rá a leány összeráncolt homlokkal – de látszott, hogy nem haragudott.

Ekkor (az őszi alkonyat sietve teringette ki sűrű fátylát a széles utcán) egy nagyfejű, szőrös, fekete, erős, nehézjárású ember ballagott felfelé az utcán, lóbálva ezüstfejű pálczáját és Katit észrevevén, kedveskedő parasztsággal titokban hozzászólt:

– Dögre leleskedel, varjum?

– Reád... te jó madár – suttogetta vissza bosszus hangon Kati, de szintén felnézett.

Az ember rácsapott a feketedő levegőre a pálczájával s kedélyesen a foga közül szürte: „Arcátlan vagy” – mondta s továbbment.

A lámpagyújtogató gyerek végigrohant a vaskampójával a járdán; cselédleányok vizes kannákkal, vihogva suhantak lefelé: kocsi robogott a flaszteren, s füttyös inasgyerek ütődött az ácsorgókba. Nagy zaj volt. A lámpa világa a kis parasztleánykára sütött.

Ah! Czifra Katit ajándékozta meg egyszer... valamikor... a bérmaanya egy tulajdon olyan köntössel, babos kendővel, amilyent az a kis paraszt leányka hord s egy csiki imádságos könyvvel (az első lapján egy sugár angyal volt lepingálva, liliomággal a kezében.)

Kissé bosszus volt Kati, de az emlékei is megrohanták.

A fekete ember megállott a paraszt leányka előtt s megszólította.

Bárha semmi köze se volt Czifra Katinak a mások dolgával – mégis a járdákról az utközépre ment, hogy ügyeljen ama kis leányra.

– Megrontják, – gondolta keserű szájjal.

Nagy körben kerülgette, félszemmel ügyelve rá.

– Benyálozza az a fekete pók – morogta félhangon – hogy lenyelje aztán.

Közeledett a leánykához s az előtte sátorozó fekete ember lábszárát meglegyintette libegő szoknyájával.

– Ez a kis leány falumbeli – szólt bizalmaskodva s bárha látta, hogy a megszólított uri ember bosszankodva elfordult, még közelebb nyomult mellé.

Egy szemérnyi irigykedéssel mérte végig a leánykát a lámpavilágban; egy parányi sajnálkozással tán; egy csepp bosszúsággal a fekete, durva ember, – és valami megmagyarázhatatlan vonzalommal a paraszt leányka iránt. Kata szorosan melléje lépett.

A népes utcán járó-kelők közül valaki köszöntötte az uri embert. Ez hirtelen elfordult Katitól, köszönt és továbblépett.

Kati a leánykához fordult:

– Eltévedtél?

– Nem... ide jöttem a városba.

– Miért? Szolgálni jöttél?

Ránézett s igent bólintott.

– S estére jöttél? Hol fogsz hálni?

A leányka felhuzta a vállát.

– Tudja az édesanyád, hogy bejöttél?

Halkan mondta: „Nincsen.”

– Tán apád?

– Miért kérdi?

A fekete uri ember mohón visszatért s a falusi leányka keze után nyult, mintha észre se vette volna Katit.

– Velem jön hát kis leányom? – kérdezte. – Beleülünk egy kocsiba, jó?

Kati közbevágott: „A kis leány nem megy sehova.”

A férfi megfogta a remegő leányka kezét és hízkelkedő, mély, meleg hangon folytatta:

– Meleg szép szoba, jó vacsora várja kis leány.

Kati érdesen lökte oda, leerve a férfi kezét.

– Menj el... Nem engedem, ne bánts. Menj el, mert botrányt csinállok...

A hangosabb szóra a férfi – úgy téve, mintha nem is hozzá szólanának – néhány közömbös lépést tett tovább.

A leányka gyorsan odaugrott Katihoz:

– Miért küldi el? Nekem nincsen lakásom, igazán...

– S ennél a fekete póknál akarsz lakni?

– Valahová csak kell mennem.

Kati gyanakodva nézett reá: „Tetszik tán neked?”

A leányka megrántotta a vállát: „Nem csuf ember.”

Álmélkodva csapta össze a tenyerét: „Azt hiszem rossz vagy... rossz... Hogy hívnek?”

– Bagi Klárinak... Klárika... így hívnek odahaza.

– Az apád is meghalt?

Valaki elment és keményen megnézte Czifra Katit a lámpafényben s meglassította a lépését. – Kati gyorsan kihuzta magát önkéntelen mozdulattal és rákacsintott az idegenre. Egyet lépett, mintha megigézték volna, előrenyújtá erős gömbölyü karját a gallér alul s a jövevényhez csatlakozott. Azonban visszanézett a kis leányra. A fekete pók melléje mászott. Czifra Kati hevesen visszalesett, a szeme kigyult, habozva mondta az idegenhez: „Nem kedves! nem, nem lehet, most nem mehetek innen... nem.”

S visszarobbant a leánykához:

– Szentelen vagy, – mondta hangosabban a fekete emberhez – nem engedem. Azt hiszed, ismerem ezt a leánykát? Nem. De titeket ismerlek. Nem engedem, hogy elvessen.

Egyszer én is így, őgyelegve, tudatlanul kerültem ide közétek és miattatok, nézd mivé lettem. Ezt nem engedem. Menj el. Félj! mert kiáltani fogok.

Egy perc alatt üres lett a hely.

Kati kiegyenesedett. Valósággal szép lett; erős, félelmes, tiszta lett felháborodásában.

– Velem fogsz jönni, Bagi Klári. Egy kis szobám van, ahol elférsz ma. Holnap hazaviszlek a faludba. Senki sincs benne; senkim sincs a világon. Se szomszédod, se rokon, se barát, se gyermek... Én a szégyen vagyok... Ilyen akarsz lenni? Velem jössz ma; holnap haza mégysz...

Felsőhajtott – mely rokon volt a sirással – erősen megszorította a leánya kezét s továbbvitte.

– Látod milyen szép a köntösöm?... Ha a templomba megyek, a padban elhuzódnak mellőlem. Ha sirok, kikaczagnak. Kell neked ilyen szép köntös? A piaczon utat nyitnak, hogy nem érjenek hozzám. Sötétben megölelnek; világosságon leköpnék... Mít akarsz? El akarsz menni azzal a fekete ördöggel, hogy ilyen szép köntöst vegyen neked?

A jól világított utcából betért egy homályos sikátorba a leánykával. Szinte vonszolta:

– Látod, milyen szép a köntösöm? Oh, ha még egyszer csikos szőtttest viselhetnék, mint te s kékbabos kendőt a fejemen... Menj haza. Valaki lesz, aki dicsekedve visz az utcán: az urad; – gyereket fogsz ringatni az öledben: a tiedet; – esténként énekelve a kerekas rokka mellett, lenfonalat eregetve. Az uton megismernek, köszönteni fognak téged bátran... Oh, ha én is viselhetném még egyszer... Menj haza.

A leánya ijedten nézett a hevesen beszélő fehérnépre.

– Csupa selyem a köntösöm, toll a kalapom... de csupa szégyen, gyalázat járni benne. Fel akarod cserélni a tiedet vele? Oh, Bagi Klári... mennyit sirok benne, mennyi könnyet hullattam benne; megfürödhethném benne, ha összegyűlné.

Az uton menők megállottak s utána néztek, mert Czifra Kati hangosan beszélt.

– Hazaviszlek... Hova való vagy? Az én vidékemről való vagy? A köntösödről tudom. Haza... Mennyi szégyent tettem... ennyi jót is, hogy irjanak fel felőlem az égben. Haza...

S hevesen rántva fel egy kis ajtót belépett.

– Itt lakom, látod! – mondá reszkető hangon s mindjárt hangosan sirni kezdett. Leroskadt egy székre lihegve, zokogva.

A leánya kábulva állott előtte.

A kisgalambosi papnak...

A kisgalambosi papnak volt három gyereke, két fia s egy leánya, de egyéb világi vagyona nem volt. Az eklézsia szegény volt; amint tehát a gyerekek ki kezdtek nőni a pampóból, így tűnődtek a feleségével:

– Miből neveljük fel ezeket a gyermekeket, Pál, – szolt az asszony, egy szelid, életterlen fehérség – miből járassuk őket az iskolába? mert kivált a leánykából, láthatod, tanítónéknak kell lennie az esze mián.

Amire, tűnődve bár, így felelt a pap: – Ki a mezők liliumát, Ágnes! Ki ételt, italt rendel az ég madarainak, majd kegyesen ki fog oktatni minket. Az, arra, hogy mit kell tennünk velük.

A papné pediglen a köténye csücskét facsargatva, szünetlenül ejtegette – mint a konok nyári permete – az aggodó szavakat:

– A kis Katicának, tehát, tudod, a tanítóképzőbe kell mennie; jó; a kis Imrét, látod, papnak teremtette az Ur, mert, hiszen hallottad, mint szavalta a „Talpra magyart” az examenen, hogy könybe borult mind a két szeme; a Jóskáról ha még nem is nyilatkoztatta ki az Ur az ő szent akaratát, de ki kell taníttatnunk, ha már reánk bizta ötet... de hol szerezzük ki a neveltetésükhöz a szükséges pénzt? – nézz körül Pál, üres házunkon, üres kamaránkon, honnan szerezzük elé mindazt, ami neveltetésükbe kerül?

A pap pedig mindjobban összezsugorodva a kérdések terhe alatt, súlyosakat sóhajtvá, csak valamikor éjfél felé nyitá a száját ily szókra:

– Tudom, Ágnes, tudom már, mit *kell* tennünk, mintha csak az Ur szólalt volna meg bennem. Így legyen. Ti, Ágnes, mind bementek a városba, itt hagyva engemet magamra. Valamit csak megvonhatok magamtól, az utolsó fillérig elküldöm nektek. Meghuzódol, bizol és imádkozol. Én eléldegélek valahogy, te neveled a gyermekeket; tanuló kosztos-fiukat veszel magadhoz, innen is cseppen, tulról is cseppen, majd csak kikerül s felneveljük őket, hogy teljesítsük így az Ur akaratát, mikor reánk bizta őket...

Az asszony felült az ágyban s így szolt:

– Az Ur beszél belőled, Pál, – és másnap reggel (szép őszi idő volt, mikor az iskolák kezdődtek) otthagya az ő szeretett jó urát magára; felrakta gyenge gezemicéit, a gyermekeit egy szekérre, s bement a városba, az Isten kegyelmébe bizva, elszánva a gyermekeiért minden küzdelemre.

A kisgalambosi pap háza így kiürült.

Nagyon kiürült. A hangtalan semmi elterjeszkedett kertben, csürben, szobában, minden zeg-zúgban gyermekeivel, a buta visszhanggal, a napsugáron játszó porszemekkel.

Egy héten egyszer valamelyik presbiter felesége bement a kihalt papházba; főzött valamit a tiszteletesnek, s a jövő hétig abból éldegélt csendesesen. Bujva ifju éveiben szerzett könyveit, szentírását; seperve, törülgetve az ő hideg oduját; egyeztetve a dulakodó házasségeket; ke-

reszelgetve az örvendőket; vigasztalva a holtak felett kesergőket; – lemondva világi örömeiről: pipájáról, poharáról, ruhabeli ékességeiről, minden fillért a fogához verve, a kisgalambosi pap, mint egy széles erdőbe elbujt remete, élt, élt, hogy annyit megtakarítson, amennyi szükséges gyermekeit nevelő édes társának a városban.

A falusi emberek ezt látva, így szóltak: „Ez igaz jó ember”, s maguk is jobbak lettek s senki se merte volna durva szóval megbántani őt, avagy megrövidíteni őt valamivel, ami csak dukál neki; így: kalákába eljártak a papkertbe, hogy azt megmiveljék; mezőit becsülettel megdolgozták; képét tisztességesen beszolgáltatták – nem válogatták ki a termény leg-hitványabb részét, hogy ezt a papnak odadobják; a maguk kézimunkájával, vagy igás marháik segítségével szívesen szolgáltak neki.

Az asszonyok pedig így szólván: „Szegény papné, ki gyermekeivel itt hagyja édes urát – szeressük mi is őtet”: maguk is jámborabbak lettek. Így: be-benéztek sorra a papházba, hogy vajjon nem becsülné meg valamelyiküket valami házi dologgal a pap; sőt szőttesfélékkel is bejárultak szemérmesen, mondván: „ha nem vetné meg a tiszteletes asszony e paraszti egyet-másokat, örömünkre szolgálna”, és finoman fonott lenekkel, csirkékkel, tojással kerti terményeket szívesen hordtak, hogy segítségére legyenek az igaz jó asszonynak, ki elhagyja tűzhelyét s édes urát az Istentől rábizott gyerekeiért.

Benn a városban pedig a papné éldegélt csendesen. Egy kis lakásban oly sok jó ember elfér; a kosztos tanulógyermekek hoztak lisztet, zsiradékot, ottan-ottan disznóaprólékokat, s a szépen növvő Katicának fehérneműket; a papnak rendelt Imrének nyári szőtteseket, a kövér Jóskának, – de mily betyár legényke lett belőle a kollégiumban! – úgy hogy mindenük kikerült a sok semmiből, ami csak kell. A kis Jóskára is kirendelte a maga akaratát az Ur és csak hallanák önök, mint fujja tele pofával a kórusban Jóska a kántor mellett, hogy:

„Te ró-lad zeng di-csé-re-tünk.
Nagy Is-ten, té-ged tiszt-te-lünk”

s hogy mint cseng ki a hangja, mily buzgón, fellángolva csicsergi az Ur nevét dicsérő éneket, – oh, önök is mosolyognának rajta s szívesen megsimogatnák piros orcáját... Akárki meglátja: kántor lesz Jóskából, ha az Isten megtartja.

És eltelt az egyik esztendő a másik nyomában. Nőnek a kisgalambosi pap gyermekei és a reménység bennük. A kis Katica szép, sugár leányka lett, az iskolában ő az első; a legelső az Imre s oly komoly, tisztességtudó, tudományban szorgalmaskodó, alázatos az érdekem előtt; bátor a gyengék érdekében; oh! mindenki meglássa, a kis Imrét csakugyan az Ur szolgájának teremtette az alkotó. A papné sohase is teszi a kezét az ölébe. Ha száz keze volna, mindeniknek tudna dolgot adni. Mily dusan terem a foltozni való az ily szegény gyerekek gunyáján, mily telhetetlenek a kosztos izmos székely gyerekek; azt senki se képzelhetné. Annyi ágyacskát vetni minden este; annyi orcácskát jól megmosni reggel, annyi kis háborut elcsitítani, oh mily sok erőt ad a szerető édes anyának az Isten, s kisdéd örömeiben mily elégedetté tudja tenni...

Reggeltől estig így törve magát, izzadva, akár mint egy szegény özvegy, a papné egyszer arra ébredt, hogy egy bájos tavaszi napon a szelid, szűz édes kis leánya egy peccés levéllel hazatér az édes anyja elé s a nyakába borulva így szól:

– Ime, édes anyám, már én tanítóné vagyok; látod, a jó Isten megsegített titeket is, engemet is.

S nem sokkal rá (olyan ez, mint mikor a mesében aranyeső ered meg a szegény vándorló árvákra) Imre is bejárul az anyja elé az ő pecsétetes levelével, mondván:

– Már ne féltsetek engemet se, édes szüléim, itt vagyon az én passzusom is az életre, az Ur, látod, meglátott minket, én is pap vagyok immár.

Csak Jóska... a kis kántorrügy... s oh a kisgalambosi papház falai között mindjárt élet fog sarjadni; ismét társat ad az Isten a magában buslakodó férjnek, párt a kiküldetett árva asszonynak... A pap asztalára *meleg* étel kerül mindjárt; a Semmi elfut a házból; a kert mindjárt virágozni fog s édesgető szókat vesz szelid szárnyaira az illattól terhes kóborló szellő... A papné ide és tova hazatér, csak egy esztendő még a kis Jóska okán... és már az édes tavaszon a virágba szökkent mezőn, a csobogó patakok selymes partján, a virágos almafák üde lombjai alatt már – vágygyal a szivükben, boldog andalgással, kézzel a kézben járják ismét a pap a papnéval az ismeretes ösvényeket, mintha csak a meghalt mézes napok ismét feltámadtak volna az ő kedvükért...

Minden mosolygott a nyáron reájuk; érettük illatoztak a virágkelyhek, értük kelt fel mosolyogva a dicsőséges nap s mind a ketten jól megértették is: a pap és papné. Ugy rendezkedtek, mintha csak új házasok lettek volna, egy-egy butordarabot szereztek ide és oda; csinosgatták a fészüket; ösvényeket vágtak a kertben; szerelmes madarak lakóházaul bokrokat ültetgettek... sőt... sőt e nyáron – szemérmes szégyenkedéssel – oh! ismét apró főkötőket kezdett kötöztetni a papné; apró pampókat kezdett horgolni; kis pakolórongyokat kezdett hasitgatni a viseltes holmikból, mert vigyázni kellett a papnénak ismét... ismét, hogy apró babácskát fogadhasson el, kit jámbor életük jutalmául – ad nekik az Ur...

Az ősz pedig ismét eljött és a papné még egyszer, hát utoljára, a városi lakásba költözik a kis Jóskaért s a bába néniért; a papné aztán a karácsonyi napok után hazajön, hogy el se hagyja az urát holtáiglan, holtomiglan, mint azt esküdték egyszer az Ur oltára előtt...

*
* *
*

S ki is feslett a rügyecske.

Éppen karácsony táján megszületett a parányi kis gyerek, késő őszük diszére egy kis leányka, ha hiszik, ha nem, de határozottan szép, szőke hajjal, rancos de körmökkel ékes kézzel; oly kövér nyakocskával, hogy még rancos volt a tövénél; piros ajkacskával s oly élénk, vigyori szemmel, mint valami egérgének...

A pap is bement a városba a nagy ünnepre, karjába vette a gyereket, ölelgette, csókolgatta, hupucáltatta s énekeket énekelt felette hangos szóval Salamon király dicsőítő énekeiből. Mily disz! mily öröm! Köztük fog felnőni a kis leányka, öregségüket gagyogása fogja felderíteni... dicsőség, dicsőség a nyugalmatokat osztó igazságos nagy Istennek. Akár sohase tenné le a karjából a kisgalambosi pap, már őszülő szakállával dörzsölgetve a parányi jövevény orcáját s mily szívesen mindjárt haza vinné az elárvult papházba, bárha ropog odakinn a fagy, erdő, mező vastag takaróval befedve.

Am a betegágyból, még ha gyenge szóval is, az asszony így szólt:

– Első mindig a kötelesség, Pál, aztán az öröm csak... Menj haza, én társam, nehogy a karácsonyi ünnepeken hiányodat lássa valaki odahaza. Hagyj még minket egy kicsinyég... aztán mindjárt, Pál, mihelyt megengedi az idő, elhozod a lombos csergékét a szánban, szal-

mával jól megrakod a szán alját s ami pelyhespárna belefér mind... aztán megyünk mind, mind... Oh milyen jó az Isten, Pál!

„Dicsőség legyen neki” – visszhangozta a pap és hazament, hogy hirdesse odahaza a Betlehemben született isteni fiucska jöttét – oly ujjongó örömmel a maga szívében is, amint az angyalok hirdették vala Őtet a pásztoroknak hajdanában.

– Hazament s miért? miért? – ki tudna végére menni az Ur utain?... a kis leányka megfonnyadt mindjárt, amint az apja kezéből letette, mintha az élete gyökereszálait valaki kiszaggatta volna.

Megfonnyadt, alig sirdogált az a kis baba; csak nyöszörgött, szipogatott; egyet-kettőt kapkodott a kezecskéjével, a levegő után a szájával, pislogva, mint a fészekből kihajított madárfióka; rángatta a lábacskaikat, ah – alig néhány nappal az apja elmenetele után – kis feje hátracsuklott s fényes szemeit lefogta a rettentő Halál. Meghidegedett.

Igen sok volt a jóból a kiscalambosi papnénak.

Igy rendeltetett felette – mintha egy fenyegető ujj emelkedett volna fel a levegőbe: „Elég legyen az örömből, különben elbizakodik a te szived...” és sirva, sirva édes álmainak elmulásán, az édes anya felkészülődött egy nagykendő alatt, álmatag téli alkonyatban, Jóskát kézenfogva, egy csepp deszkaházat hozott neki s az asztal tetején megvetették a parányi, örök időkre bezárult rügyecskének az ágát, mind azokból a rékliből, főkötőkéből, pólyálórongyokból, miket a virágos fák lombja alatt boldog kedvvel készíttetett vala édes reménységgel... Már nekie ugye kell soha többé ily egyetmás... az ezüstszálakkal beszótt fejü bús kiscalambosi papnénak...

De örökös ágyat vetve bár, így szólt:

– Miért busítsam meg ideje előtt az én édes jó uramat? Miért tudatnám vele az öröme rendelt ünnepnapokon a bút, mely sujtott minket? Ő ujjongjon s szive dicséretet zengjen a nagy Isten nevére ez ünnepnapon; miért keserítsem meg őtet és mindazokat, kik hallani fogják őtet a nagy ünnepeken. Hadd élvezze a vigasságot Pál, hadd deritse fel az ő hiveit, – mert bár feltámaszthatom-e őtet, ha elbusitom is, megmondván neki mindjárt a váratlan csapást. Nem, (mondta) nem tudatom őtet az ünnepi örömek napjai alatt – és leborult a kis koporsóra keserves sirással...

Mikor pedig a kiscalambosi harangok a toronyban megkondultak, hiva az örvendező népeket, kik énekelik odahaza: „Dicsőség az égben a nagy Istennek, békesség a földön az embereknek”, akkor, azon órákban, a gondban, búban megöregedett édes anya, messze az édes urától – csendesesen sirva, roskadozó lépéssel kikísérte a leánykáját, fagyos röögöt dobva utolsó örömére.

A kis Jóska, a kántorrügy így szólt:

– Hát mi? édesanyám?

– Igen de, – zokogta, nem kifizethetetlen-e az elmúlt öröm, ha annyi könnyel vettük? és ráborult a semmiség üres bölcsőjére, meglevenedve emlékezetében butor, ágy, nyoszolya; hallva nyögését, utolsó sóhaját és sirt... sirt...

S ugy történt, hogy karácsony ünnepe után oly szépen feltüzött ismét a nagyságos nap, akárcsak tavaszon. Az eszterhajról nagy zajjal letördeltek a jégcsapok; a mezőkön apró tócsák keletkeztek a marhalábak nyomán; a hóvirágok nyüzsgölni kezdtek a verőfényes partokon; füvek, fák ábrándozni kezdtek a tavaszról, az ágakon pedig tovaszálló verebek csiripelve rendezgették ünnepi köntöseiket, amíg lágy levegő kezdett átáramlani a levegőn. A kiscalambosi pap egy kölcsönként szekéren nagyon elkezdett pakkolódni, hogy a felesége s a parányi leánykája után induljon... Jól megrakta a szekér alját szalmával... a pelyhes pár-

nákat mind kihordta az ülésbe, a lombos csergéket el nem felejtette, s jól befütve a papház kemencéit így szólt a presbiterek feleségeihez: „Mindjárt visszatérek, édes jó asszonyaim, öreg napjaim örömét hozom, kit jutalomért adott az Ur... Várjanak minket szerető jó szívvvel, édes jó asszonyaim...”

A lovak kocognak, ime a város végén...

– Hajtson kend, István bá, gyorsabban, gyorsabban, az Isten áldja meg. Nógassa, nógassa... öröme megyek...

A csók

Benkőn nagy változást vettünk észre.

Elhanyagoltabb lett a ruházkodásában; nem borotválkozott rendszeren; lármázni nem átalld az utcán, s lumpolni kezdett.

Hajnal felé vetődött haza valahonnan (a mi utcánknak került, bárha nem itt lakik) botorkálva, a korlátok mellett.

Benkő egy feszes, nagy gonddal tatarozott, gögös beszédű, kényes járásu vén ficsur volt, irnok a városnál, de oly követelőző, mintha az övé volna az egész város. Ő úgy néha egy-egy verset követett el az idevaló ujságban, jól lehordva az egész világrendet, amiért költőnek is tartották, de ennek a fejében megkívánta, hogy őt valami mély, sőt rendkívüli lénynek tartásák, mert aki elmulasztotta volna, hogy őtet előre köszöntse, azt ő végignézte s haragot tartott vele. – Benkő persze hajdan nagy ur volt s az emberlenéző tempókat nem tudta elfelejteni.

Benkő – mondom – errefelé tért mostanában a lakása felé. Ha valami koránkelő szobaleány nézett ki az ablakon, Benkő kihuzta magát és turva a cipője orrával a zizegő szalmát, melylyel ekkor be volt terítve nálunk az egész utca, – hangosan rászólt a leányzóra az ő arrogáns orrhangján így, „Miféle nap van ma, Cica?” vagy valami ilyesfélét, csakhogy lármázzon.

„Lassan” intett valaki Benkőre, minthogy ekkor a nagy Ábrahámfiné betegen feküdt az utcánkban, s ezért hintették be a doktorok a flasztert a zajtompító szalmával. „Elmenj”, felelte a polgárnak, s legyintett, ezt fejezve ki a kezével: „mit elegyedsz te az én cselekedtembe”, s annál inkább zajongott.

Igen, látszott, hogy szántszándékkal akart durvaságot elkövetni a lármájával. Amit annál inkább rossz néven vettünk, mert Ábrahámfinét a magunk betegének tekintettük; egyszer azért, mert oly tekintélyes lett az utcánk azzal a szalmával; másodszer, mert annyi sok uri kocsi fordult meg ekkor itt nálunk (résztvevő, nagyuri népek) mint hajdan, mikor még bálokat tartottak az Ábrahámfi-ház termeiben. Hízelt nekünk, hogy e híres asszonyság éppen a mi utcánkban lett beteg.

Az, híres, szépséges fehérlép volt valaha Ábrahámfiné: királyi falat. Egy kompaktor leánya volt csak, de a Tábla kardos kancellistái, sőt a senátor urak úgy dongták a sülyedt kis házat, ahol felnövekedett, s úgy gitároztak, fuvoláztak az ablaka alatt éjjel – mintha a szépséges Mária a gubernátor ágyékából szármadt volna.

Egy finom, nagy familiába került is Mária s amit bájról, illatról kiizzadtak akkoriban ifju legények rimes sorokban: róla énekeltek; s ami szép ünnepeket csaptak: érette rendezték.

A kocsik úgy tanyáztak akkor az Ábrahámfi ház előtt az utcánkban, mint most ismét; csakhogy akkor muzsika szólt fenn, kocka csengett ezüst kupákban, a bál folyt a viaszkgyertyák mellett.

Emlékezünk rá; a Benkő kocsija volt a legszebb akkor. Ő is legyeskedett a szép Mária mellett, mint mások. A lovainak a sörényét, farkát úgy festette berzsenyvel, mint a hajdan való nagy magyar urak szokták, s ha kucsiroztatta a híres szép menyecskét, kancákat bujtatott el a városi udvarokon szertesét, hogy a hámba fogott mének arra járva röhögjenek.

A szépséges Mária ura: Ábrahámfi, egy kedves természetü uraság, az csak mosolygott a bolondságokon, s tudom, mikor Benkő egyszer úgy elfelejtkezett magáról, hogy midőn egy landerisnek a forgatagában szilajon magához szoritotta Máriát s felkapva a levegőbe, csattanó csókot lopott a kívánatos asszony forró ajakára, – a finom Ábrahámfi úgy tett, mintha mit se látott volna, a szolgára szól, így: „Adolf, mért nem figyel? a középső csillárban füstölög a nagy gyertya...”

Hire ment e mondásnak. Az ottlevők szorongva álltak meg a táncban (mert az olyan csók csattanása nagy területre elhallszik), de Ábrahámfi mosolygott, kedveskedett, dörzsölte a kezét finomul s még azon éjjel kockán elnyerte a Benkő künn álló kocsiját lovastól, szerszámmostól.

Sőt még mintha ettől a csóktól fogva kezdett volna igazi meleg barátságot kötni Benkővel: elválthatatlanok lettek. Együtt bomlottak városszerte: ittak, duhajkodtak, elől ment Ábrahámfi; kockáztak, kártyáztak, a vidéki urfikat is beleugratva a vig életbe és a végén – hogy minden jó dolognak, ah! egyszer vége lesz – a végén, megmaradt a szépséges Mária még kívánatosabban, mint valaha; az Ábrahámfi soha el nem fogyó mosolya, de kivált Benkőnek semmije se maradt a csupasz testén kívül.

A Benkő vagyona püh! elszállt mint a pehely. Az anyja-hagyta kőöntvények, násfák, skópiummal himzett selyemköntöse, smaragdjai, gyöngyei – erdei, ősi szántói el mind a kockán...

Ábrahámfi pedig csak mosolygott... Szembe nem szokott ő nézni, ha beszélt; de valami mosoly játszik az ajakán örökké, tán gunyos, tán elnéző, tán ravaszkodó... nem szeretem az ilyen embert. Igen, még akkor se szállt el a mosoly az ajakáról, mikor egyszer valami utazásból a feleségével hazatérve, így szóltak hozzá: „Benkőnek nyoma veszett...” Mosolyogva így felelt: „Benkő? Ki is volt csak?”

S mikor évek múlva ismét csak visszasüdüngött hazafelé Benkő (a bűnöző vissza szokott térni arra a helyre, ahol vétkezett), Ábrahámfi mosolyogva felelte a kérdezőknek: „Én tehetnék Benkőért valamit. Hát megkerült? Az ember ifjkorában sok mindenfélével ismerkedik meg, hogy legyen, akit elfelejtsen, mire megjön az eszünk.”

S mosolyogva élt; tehetete, mert nagyon megszedte magát – kivált a Benkő vagyonából, – mire megjött az esze.

Benkő akkor lett irnok nálunk. Sohase láss ilyen embert! Az csak olyan rátartó, büszke urfi maradt, amilyen volt. Oly egyenes, piperés, mint régebben; egy pehely, rücsköt rajta nem talál. A nadrágja mindig vasalt, a fehérneműje fényes, a nyakravalói, mint a pillangó szárnyai, a kalapja ragyogó s a járása ruganyos, kényes. Minden úgy, mint mikor még inasok sűrögtek körülötte. Mindezt tán nem illik közletről vizsgálgatni; néhol tán foltozott, tán feslett, tán összeragasztott, de az ember, aki benne jár, finommá teszi a rajtavalót.

Ő nem szólít meg senkit, de aki hozzá fordul, ahoz udvarias és kedves. Még a hivatalban is, ha a főnök rossz kedvében rászólt, oly elnéző szivességgel hallgatja, mintha kegyet osztana. A hivatalbeli társait észre se veszi. Az ő pocsi nélkül való asztalára dőlve, veti arisztokratikus szálkás betűit s ha az irodavezető ur rámutat az írására s így szól: „Olvashatatlan...” Benkő nyájasan néz rá: „Valóban? A szeme fáj?” de senki se meri folytatni az ilyen beszédet.

Senki se tudja: hol lakik? mit eszik? de senki utjába nem áll Benkő és senkit se enged az ő utjába lépni.

Az ujjai között forgatva a pálcáját, sétál a város vége felé, mintha szórakozni indulna, néha füttyörészve, ha valaki közeledik, mindig ugyanazon uton... Mi ugyan egyszer se lát-

tuk a mi utcánkban addig, míg, akkor, le nem terítették a flasztert szalmával az Ábrahámfiné betegsége idején.

Ekkor, – mint mondám – alig ismertünk rá. Elhanyagolt, illetlen, zajos ember lett Benkőből; dülöngözve jött fel a hegyen, a korlátok mellett; turva a szalmát a lábával a flaszteren. Sőt egyszer megkopogtatta a pálcájával az Ábrahámfi-ház kapuját, megállott előtte és egy követ behajított az udvarra, nagy csattogást okozva odabenn;... aztán továbbment.

„Részeg”, – mondták, akik látták. Azonban még azon nap estén az Ábrahámfi-ház utcára néző ablakait mind kitárták sorban, bárha hideg őszi napok jártak. „Nincs már ott benn – mondtuk – kit óvjon az ablaküveg.” S amint kiállott a félutca a szalmatakaróra, hogy megbeszéljük a nagy esetet... hát ismét Benkőt vettük észre a félhomályban, amint húzódott fel a hegyen, errefelé.

Az utca elején mindjárt megállott, rámeresztette a szeméit a nyitott ablakokra, kissé mintha megszédült volna, aztán levette a cilinderét, mélyen köszönve valakinek, hajadonfejjel tétozott egy-két percig, arra megfordult és mintha roskadozóbb lépéssel, visszabalogott, amerről jött.

Másnap – ki gondolt többet Benkőre? – a temetőrendezés egészen lázba ejtette az utcát. A házat gyászba öltöztették; itt nem kíméltek semmit; igazi bársonyt szegeztek a falakra s gazdag drapériákkal ékítették fel a kaput. Szinte nem is illett a nagy sürgés-forgás ahhoz a nagyságos, titokteljes, mély némasághoz, mely (mint valami roppant fekete madár a szárnyaival) takar be minden halottasházat.

Másnap viszont Benkő tetszett fel az utcákban, oly kutatón méregetve minden házat, korlátot, mintha valami neki ismeretlen helyen járna és ödöngésében nagyon kezes lett a járókelőkkel szemben. Köszönt mindenkinek szeliden, nyájasan, még a csizmadia kisasszonyoknak is, de nem jött fel egészen az Ábrahámfi házig, csak ott a széleken fraternizált a kis-utcabeli gyerekekkel.

Délután nagyon szép volt az egész ünneepség. Az egész város ott volt; hatlovas kocsik, papok, fáklyások, testőrök, dalárda, testületek; uri emberek, a többiek kedveért; szegények csodát látni.

Sírás nem volt, mert igen előkelő volt az egész dolog, de zsongtak, mint egy megbolygatótt köpü. Minden harang zugott... az óra hármát ütött s Ábrahámfi kilépett hajadon fejjel a kapun, fanyarul mosolyogva, lesütött fejjel.

Alig lehetett mozogni az utcánkban; mindenki előre tolongott a test köré s megindult ez a sok ember.

Egy vén sánta varga, az utca végén, a temetés után nézve, így szólt: „Szép solemnitás... szép élet, instálom, mert többen vannak a temetésén, mint amennyien a keresztelésén voltak... nem igaz-e uram?” Így beszélve Benkőt szólította meg, ki nem ment a temetésre, hanem távolról, mint egy közönyös sétáló, ballagott messze a menet után. „Mi?... Mi tesszik?” dadogta Benkő zavartan a varga kérdésére, mintha nem tudta volna honnan jön a kérdező hang. „Nem ismerte Ábrahámfinét, uram? Szép perszóna volt...” folytatta a varga... Benkő mosolygott bután: „Jó napot... jó napot kívánok” felelte bólintva. A varga megszívta a fogát s elfordult: „Ez bolond...” morogta.

S mind haladt tovább a temetés, befordultak a három keresztnél. Benkő megállott a vargától nem messzire és hozzátámaszkodott a falhoz. Szívart vett ki, de mikor meggyúlt a gyufája, elejtette a szívart is, mert a fordulónál a hatlovas kocsi eltűnt. „Furcsa” – morogta Benkő, – levette a kalapját és kigombolta a mellényét. „Mit akar?” – kérdezte az egyik kezé-

től, mely esetleg a szeme elé került. A varga előbb megcsóválta a fejét, aztán így kiáltott: „Urfi... urfi...”

Erre a hangra Benkő összerázkódott és megfutamodott a temetés után. Nemsokára ismét meglátta a menetet. Éppen akkor ért be a tömeg a temetőkertbe. A harangok zugtak és recsegni kezdtek a rézhangszerek újból.

Benkő viszont megállott s felnézve a vártemplom tornyában lógó harangra, ő is taktusban hajtogatta a fejét szünetlenül. Ismét mosolygott, de az ökleit összeszorította, mintha ütni akarna. Az utca kiürült; az emberek betolakodtak a nagy kapun.

Akkor felemelte Benkő mind a két karját, mintha be akarna kapaszkodni a felhőégbe. Az ajaka elkezdett rebegni, a szeméből kibuggyant a könny s eltorzult a képe. Az egész teste mintha vonaglott volna s zokogó, csukló, csunya hang buggyant ki az ajakán s így szólt hangosan: „Lelkem... lelkem...”

S aztán a méltóság koldus urfi, mint egy bolond, megiramlott ama sikátor felé, mely a nagyerdőre vezet. Minthogy nem ügyelt, megbotlott a rögökbe, leesett arccal elnyulva...

De amint a temetőben elhangzott a muzsikaszó, felkelt Benkő és elbotorkált a mezei ösvény felé.

Vissza se fordult. Ekkor látták legutoljára Benkőt nálunk.

Akinek van valakije

Egy bakát temettek a városban. Valamiért nekibusult erősen (mit firtassam már, hogy miért?) a szívének fordította a puskáját, aztán vége lett... Nagyon szép parádéval temették el. Egy kényes szakaszvezető dirigálta a csapatot a koporsó előtt és a katonabanda fujt keserves nótákat. A cselédlányok mind kiálltak a kapuba és a járókelők megállottak a komédián, bárha pogány hideg idő járt s a karácsonyi vásárra hozott fenyőfákkal megrakott szekerek mellett egész sokadalom tolongott.

Topp... topp... egyformán lépegettek a bakák, s a posztóval betakart dob rekedten dübörgött. Az oláh templomban a hegyoldalon sirdogáltak a harangocskák s a hosszuszakállu pap dörzsölgette a kezeit, fázva, topogva. Az egész piac elcsendesedett, míg áthaladt a temetés.

A kut előtt haladt már a menet. A havasról jött szekeresek, kik fenyőágakkal zöld erdőt csinálnak, a havas téren álmélkodva összebugnak: „Gyönyörű a halál a városon.” Oly közel érnek a katonák a havasi szekerekhez, hogy majdnem surolják a faágakat – s egy komisz baka, ime, a sor szélén igen elkomorul.

Elkomorul... valami jutván az eszébe. Egy tömzsi, vállas, kemény, törpe legény az. *Onnan* vala ő. Rá van írva a formájára. Egy nehéz, otromba, cammogó járásu, szőrös fickó az – van valami benne a medvéből – nagy álkapcsa, lobogó, mélyen benn fekvő szemei. Megy, nézi, nézi meredten a fenyőágakat, és egy friss havasi leánykát ügyel, ki a szántalp mellett áll, kozsókkal a derekán, rojtos, csikos keszkenyőbe bebonyálva; kékszemű, duzzadt ajaku, hosszukás, szépséges kis arcu... nézi a leánykát s rámeredve az oláh baka, eltéveszti erre a lépését... Eltéveszti a lépését.

– Te marha, – morog rá a szomszédja – mit teszel?...

– Mi-i?

Ő semmi hibát nem követ el... Ő tán csak álmában lépdél... a lelke azonban odahaza van... a kis, deckavágó fűrészmalom mellett gunnyasztó házikóban, ama parányi katlanban a rohanó havasi patak mellett, melynek gerendából összerótt csatornájában suhan le a kék víz a jégcsapokkal kicsipkézett kerékre. A házikóban egy öklömnyi ablaküvegen bizonyosan a város felé néz egy sugár, szépséges, sápadt leányka, az ő szerelmes bakájára gondolva...

A bombardon recseg, dübörög... topp... topp... egyformán lépdélnek keményen a bakák s a sor szélén járó kemény oláh legény kihajlik a sorból s beleharap a fenyőfaágba mely a havasi szekér mellett zöldül...

Beleharap... és rágja, őrlí fehér fogaival a keserű faágat s nyeli boldogan... oh, bizonyosan azt se tudja, mit tesz?

– Barom, – morogja a társa, – abrakolsz?

Az idegen gyermek

József napjára megébred az álmából a Cserényi-udvar... Szíjjan lógó batárok döcögnek fel a meredek dombon; rézveretes, szűrös lókészséggel felruházott tüzes lovak, bör-echós zörgő szekerek fordulnak be a füves udvarra. A vén Józsi bácsi a tornácon egy hársszékből ül – kampós bottal a kezében – s számon véve az érkezőket, így szól:

– Örvendek... Vártalak a nevemnapjára... Jól vagytok-e mind?

Ő máskor nem igen találkozik az ismerőseivel, de a nevenapjára várja a tisztelgőket s fogat fen arra, ki talán elfelejti ezt a napot. Egy sor szobáját csak e napra nyitja ki, ha ugyan egynéhány madár-család nem jár belé a törött ablaküvegeken, s ott hosszú asztalokat teritnek néhány napra: a közeli, a távoli atyafiak, a keresztgyermek s tán néhány pap részére, akikkel kivált szeretett évődni az istentelen bácsi.

Máskor egy szegeletbástya-szobában lakik, pipálva az ablak közben, – mely oly mély, mint egy kis folyosó – s ott várja reggeltől kezdve az alkonyatot, mikor lefekszik az ember. Mi dolga sincsen; se várnivalója, se felejténivalója. Oda is viszik a kis cselédek (mindig ily csinos kis paraszt leánykákat tart maga körül) a kerek, terített asztalkát; ott majszolja végig az ebédet, egy-egy szót ha vesztegetve a leánykákra. „És aludtál nyugton, te halvérü, az egész éjjel az ágyadban?” – kérdezi gonoszul és megcsipi a friss, kemény testet – „nem szégyenled magadat?” De aztán akár félnapig egy szót se szőtt, mert kevésbeszédü ember volt.

Ha pedig mégis rájött, hogy emberformát lásson, beparancsolta a tanítót a faluból – alázatos szőke ember volt – dominózni, vagy dohányt vágatni vele, avagy felrakatni a hitvány párát egy-egy pihent csikóra, hogy járassa meg az udvaron, – aminek rendszerint keserves következményei voltak – de ezt a luxust is ritkán engedte meg magának. Szombatonként pedig az ispánnal rendezte el a gazdasági dolgot egy hétre, ami abból állott, hogy a ragyás, hegyesorru, ravasz parasztot lehordta elvből kegyetlenül, s a kampós bottal megfenyegette. Többet aztán nem bajlódott a künvaló munkával egy hétig ismét. „Mit szereztél magadnak a nyáron, te rabló?” – szölt néha így kedélyeskedve, – „mit harácsoltál ismét?” És haragudt rá s élehetetlennek szidta, ha mi ujat se szerzett.

Néha meg összeveszett a faluval időtöltésből, ha valami ujmódi adót jelentett be a bíró. Arra feltiltotta a mezei utat, vagy a malmot, – hogy járjanak a hatodik határba a gabonájukkal – s leszidva így a bíró személyében az egész modern világot, mindjárt meg is békült, mert lenézte a nyughatatlan nyüzsgő új emberbandát. („Óh, most annyi mindenféle ember van a világon, a régi büszke, uri tiszta faj helyett”), s pipálva, hallgatva ült tovább a bástyaszoba ablakközében, resteskedve, szunyokálva magában nap-nap után, télen-nyáron, egyformán.

S amint beszélek róla megelevenedik az emlékezetemben. Látom dohányszinü, zsinóros hosszú kabátját; csizmaszárbba huzott, viseltes, fényes, kockás nadrágját, sovány lábszárain lotyogva; kozáksípkáját, hosszú, gyér, fehér-szakállas, keskeny fején; kék, pislogó szemeit... s még ama kesernyészaggal elegyes savanykás szagot is érzem, mely körülöngte őt az ablakközében... „Az öcsém képe”, mondja, amint egy ezüsthéjű, elmosódott daguerotypiára mutat, mely előtte a falon lóg.

Az öcscse... Akit elvesztett egy falusi oláh templom oltára mellett, és a Bese-erdőben találták meg megfagyva, holtan...

Ez volt az egyetlen pajtása, amint öregedni kezdtek („nincs hozzánk való a környékben”, mondta gőgösen), de az öcscse megbotlott, elvett egy bársonyos szemü, testes, paraszt oláh fehérnépet s arra bezárta az ősi ház ajtaját előtte. Valahol lakott az öcsem... „Az ur elvette”, mondta. Hirt se volt szabad mondani felőle... de a nagyságos Halál visszaadta őtet. „Megerült a Bese-erdőben”, – mondta, amint hazahozták egyszer a sok százados tölgygyel beárnyékolt kriptába. Az erdőben fagyott meg... Ugy beszéltek. A heti vásárból tért hazafelé... boros volt... megfagyott... s arra előkerítette a régi daguerotypiát, felakasztotta a szeme elé és pillátlan veres szemhéjai könyben áztak. Oh, mindjárt senki sincs a Cserényiek közül... az ősfoglaló Cserényiek közül, senki... A világ aztán éljen tovább, ahogy tud...

Csak így, József-napján hagyta ott a bácsi az ablakfülkét és vitette a hársszéket a kőtornára, hogy nyájasnak lássák az érkezők. „Szépen összeválogattad a lovakat – mondta az egyiknek, – te neveltetted őket, reménylem?” – „Hallom a fiadnak a jó hírért az Universumon, – kedveskedett a másiknak – maholnap kitar a főispánságból...” „Csak nem nekem hoztad az aggancsot, – mosolygott a harmadikra... kedves vagy... te lőtted természetesen?...” És amint egymásután fordultak be a vén batárok az ébredő gyepen a tornác elé, a vén bácsi ki sem fogyott a mosolyból, kézzorításból. Fel sem kelt ülőhelyéből, de észrevett minden megdicsérni valót. Némelyik a házanépével érkezett; a leánykák egy szál virágot, egy kis kézimunkát hoztak neki. „Édesek vagytok”, – mondta, de elérzékenyedés nélkül, mint természetes adót kegyesen fogadva. Az asszonyoknak bókokat mondott, a leánykákat homlokra csókolta, a fiataloknak odanyújtotta a kezét. A tornác hamar megtelt a bácsi körül, s a kikopott lejtős, pádimentumos meszelt szobákban verte fel a csendet a nyüzsgő, jókedvű nép.

A falu is begyült ilyenkor az udvarra, a kerítés mellett összeverődve, zsinatolva. Az istállókban dubognak a lovak s a kocsisok mindent kicsinyelve, dicsekedve a maguk jómódukkal, vásári lármát csapnak az udvar fenekén.

A tanító a falusiak közé elegyedett – egy cifra paraszt asszony mellett állott. – A bácsi feléje meresztette a kampós botját és odaintette: „Micsoda, domine, – őtet magázta egyedül – elvonja a tudományt – kérdezi maliciával – a tudásra szomjas uri nép elől? Álljon mellem...” És a papra előre köszönve a sapkájával: „Csak az áldása hiányzik – mondja sunnyogó alázattal – egyéb minden jó van itt, szent atya...”

Igen derült az öreg bácsi. Jól emlékezem erre a József-napra, e szép, napsugaras tavaszi langyos időre; az ünneplő népre; a méltóságos s egyszerre nyájas öreg urra s hosszú, lengő fehérszakállas, szép szelid arcára, és tünődöm: kire hasonlított is ugyan? Ugy tetszik nekem, az imádságos könyvből ismerem, amint a gomolygó felhők közül néz alá...

Egy percre odaintette a tanítót és halkán hozzá szólt:

– Ki az amott a korlát mellett, a nép között, domine, az az asszony? a lilaszinbársony réklijével, sárgaselyem köntösével? Ismerősnek tetszik nekem?

A tanító zavartan babogott valamit, de vendégember került oda, s mintha nem is várta volna a választ többet a bácsi. Ámbár úgy tetszett nekem, mintha a szemét azon fehérnépen tartotta volna a bácsi. Egy szép kis fiucska is állott a lilabársonyos asszony mellett urfiruhában, de hosszú hajjal, mely kilengett kalapjának széles karimája alól.

Az uri vendégek már kezdtek beszivárogni a szobákba, mert a napsugaras völgyön a tavaszi csaló szellő kezdett futkosni a lombtalan faágak között. A bácsi azonban nem mozdult

a helyéből, szórakozottabban felelgetett a kérdezősködésekre; de mintha odakötötte volna valami a helyére, s beküldött a pipája után.

– No gyerekek, hát nincsen-e labdátok? – kérdezte egy selyem fiutól maga mellett. – Nem Fejérvári-csemete vagy? Az orrodról ismerek reád. Hiszen csak nem félsz egy kis büdütől, bárha arany óralánc fityeg a kabátod zsebéből? Zoltánnak hívnak? Nem? Az első szülöttet így hívják örökké a te familiádban.

– De Zoltánnak, bácsi. Hogy én félek valamitől? – vetette oda hetykén. – Fiuk! – kiáltotta harsányan – kinek van labdája? Ki a magyar, gyepre! Lássuk.

A bácsi szemmelátható kedvteléssel nézett a gyerekekre: „Vagytok-e elegen?” – kérdezte s arra valahonnan mindjárt előkerült egy széllabda s kisorakozott a vendégszobából vagy öthat legényke a téres udvarra. Az idegen gyermek, a lilaszinbársonyos asszony mellett állva a parasztok között, kissé kilépett a tömegeből s kimeresztett szemmel nézett a készülődőkre.

– Elegen vagytok-e már? – ismételte a kérdést a bácsi. – Senki se hiányzik-e?

Mintha valami olyan kedves gondolat motoszkált volna a fejében, hogy amaz idegen paraszt gyereket is be kellene fogadni a játékba, mert mind arra nézett. De ilyet mégis nem mondott.

Hirtelen egy pár utbanálló kocsi félrevonszoltak; a parasztok meghuzódtak a korlát mellé egy csomóban; a tornácra is kicsődült az uri nép, nagyhirtelen felvetettek egy ütöbotot, marok után markot rakva, nagy zajjal kezdtek osztakozni, hogy ki lesz benn, ki kinn.

A kis Zoltán kurjantva hajigálta fel a labdát próbából s nekigyulva fogdosta ki. Hurrah! A labda szállt fel ismét, s egyszer nagy magasból a parasztok közé hullott, a kis szőke fiucsának a kalapját verve le. A gyermek idegenül, haragosan az anyja mellé huzódott s megbántva dunnyogott. Zoltán csengő kacagással rohant a labda után s egy percre megütődött mindjárt, a kellemetlenséget látva, melyet okozott.

Jónevelésű gyerek, szépen, nyájasan hozzáfordult: „Megütöttelek – mondta – ne haragudj, én nem akartam igazán! Akarsz?” – Az idegen fiu azonban duzzogva félreállott s hátat fordított neki.

A bácsi egy kissé fölemelkedett az ültéből, hogy jobban lássa, mi történt a parasztok között. Nagyon érdeklődött az idegen gyermek iránt.

Azonban hamar felállottak a labdázók s a kis Zoltán mindjárt elfelejtette az egész esetkét, beállott a kinnvalók láncá közé.

Mindjárt magasra verték fel a labdát. Zoltán mint a vihar száguldott utána, hangosan kurjantva. A szeme ragyogott, s az arca kigyult a futásban. A kalapját magasra felhajtotta s hirtelen ledobta a kabátját: „Ni csak... ni, vegye el valaki!” – kiáltotta, de senki sem ügyelt reá. Arra ráhajtotta a kabátját a léces korlátra a parasztok háta mögé és továbbrohant a labda után egy ingujjban.

A vendégek mind kigyültek az eleven zajra a tornácra. A játék izgalma ráragadt a nézőkre s az öregek se sajnáltak egy-egy biztató hangot a gyerekektől. A bácsi is felállott, a botja kampóját megfogta az egyik kezével s a másikkal a tornác korlátjára támaszkodva, átnézett a játékosok felett, a parasztok csapatjára meredve.

Hurrah! Ismét döngött a labda. A gyermeklábak pattogva rohantak a gyepen. Mindenki a labdára ügyelt... Oh... Józsi bácsi ajaka is kinyílt, úgy vigyázott... Ott tul... a lilabársonyos asszony mellől a kis fiu lassan, óvatosan hátrahuzódott és a kis Zoltánnak a korlátra hajtott kabátkájával babrálni kezdett. Mit akar vajjon? A bácsi le nem vette róla a szemét.

Akkor éles fütty hasította át a levegőt. Egy percre mindenki megállott. Alant, a Maros völgyében pöfögve, dübörögve rohant át a vasut.

A bácsi leült s valami keserű boszuság ült ki az arcára: „Undok... – morogta – fene undokság...”

Egy kis keresztleánykája melléje huzódott: „Mi bántja, bácsi?” – kérdezte kedvesen.

Valaki így szól: „Haragszik a bácsi az ujmódi vaskocsira. Azt utálja. Nem-e, Józsi bácsi?”

A bácsi lustán legyintett: „Hagyd el” – mondta csendesesen.

A vaskocsik egy perc alatt odábsiklottak, eltűntek a domb mellett. Azonban a percnyi megzavartatás mián egy asszonyhang így szól: „Megállj, Zoltán... meghülsz. Mindjárt vedd fel a kabátodat.”

A tanító előreugrott szolgálatkészen, hogy felsegitse a kabátot a fiúcskára.

A parasztk is oszladozni kezdtek, mert a hosszuhaju fiúcska óvatosan a nagykapu felé huzódott és a cifra, paraszt oláh asszony követte messziről.

A bácsi észrevette: „Hova mennek?” – kérdezte csendesesen.

– Ki? – kérdezték mellette.

– Senki – felelte kedvetlenül.

– Hát ki következik – kiáltotta valaki – a labdaadásban. Előre... nó.

Azonban nem kezdte el senki mert Zoltánnak valami kellemetlen dolga keletkezett a tanítóval, mert hevesen forgatni kezdte a kabátját.

– Hol az órád? – kérdezte. S mindjárt hangosabban kiáltotta: – Az órád... valaki ellopta az órámat.

A tanító kételkedve kérdezte: „Itt volt-e?” de arra mindjárt kibuggyant a köny a Zoltán szemén s vonagló ajakkal rebegte: „Hát hogyne, hogyne? Csak most itt volt...”

A tanító hirtelen felkiáltott: „Ne mozduljon senki.”

A játék megállott. Mindenki odafigyelt.

A hosszuhaju fiúcska már majd a kapuhoz ért. A tanító utánarohant és megfogta a gyereket.

A fiúcska kirántotta a karját.

– Mit akar velem?

– Senki se menjen ki. Egy aranyóra elveszett. Megállj!

A bácsi ismét fölemelkedett megdöbbenve a helyéből. De egy szót se tudott mondani.

A gyerek sívalkodott.

– Ne nyuljon hozzám. Én Cserényi Jóska vagyok...

A bácsi tompán szólott. Némely szó, akármily csendesesen mondják is ki, messzire hallszik el.

– Nem igaz, – mondta.

A cifra paraszt asszony hangosan így szól:

– Igaz. Ő Cserényi Jóska... az én fiam.

A bácsi megtörülte homlokát és Zoltánhoz fordult:

– Ne szólj az óráért, gyermek. Szébbet kapsz tőlem, ha elveszett.

Aztán a tanítóhoz fordult:

– Ereszsze el, nem szabad bántani őt nálam... A gyermek hazudott. Az nem Cserényi...

Olyan Cserényi nincsen... Az ott egy oláh fiúcska... Ereszsze el.

De leroskadt.

És a szemehéja ismét úgy kiragyogott a belegyült nedvtől, mint mikor az öcscse hideg testét hazahozták volt a Bese-erdőből.

Szeretik

- Sietsz, Pepi?
- Dolgod van velem, Klári?
- Van-e tűz a szobádban?
- Ugy-e, ismét megismersz? Megengedte az urad, hogy ismét szóba állj velem?
- Az uram? Kikergetett.
- Ugyan? Azért sirsz? Mi van a karodon?
- A kis fiu... a fiam. Nagyon fázik.
- Alig hallom, amit beszélsz. A fiad? Kikergetett az urad, ebbe a kutya hidegbe. Az urad gyermeke?
- Mit beszélsz? Én becsületes asszony vagyok.
- Tán fázol... Nekem nincs uram, de meleg szobám van. Hozzám akarsz jönni? Gyere. Ügyetlenül tartod azt a gyereket. Add ide.
- Nem... nem adom.
- Add ide, mert reszketsz. Gyere no... fussunk, hogy ne lássanak meg velem az utcán... minthogy te becsületes asszony vagy. Itt lakom a szomszédodban, a régi lakásomban. Menynyi idős?
- Másfél esztendő... már nyolc foga van és járni kezd.
- Fiu? Nagyon szereted?
- Ó... Nagyon fázik. Rég itt állok az utca szegelyén. Nem tudtam, kit szólítsak meg.
- Pedig te becsületes asszony vagy. Siess. Meg is vert tán az urad? Nem felelsz? Megvert, tudom. Fuss... hiszen nem tudsz szaladni te szegény; meggémberedett a lábod a hidegben. Jöjj. Ime a lakásom. A régi. Lépj be, de gyorsan, hogy ne fusson ki a meleg.
- Ó, a tűz ég. Milyen jó.
- Pakold ki. Ó... ni csak. Micsoda fényes szemecskéje van, mint a pulykaorrvirág gyöngye. Hiszen nem alszik.
- Nem. És nézd a fogait... be is van oltva.
- Itt gödör van a szája mellett.
- Áll is már, Lacinak hívják.
- Mint az apját, ugy-e? Vesd le a zsákját. Olcsó gyermek-holmiid vannak.
- Szegények vagyunk, Pepi.
- Pedig becsületes asszony vagy. Látod, itt vannak, barátom, nálam szép holmik. Nézd a sifoneremet. Fogd csak meg. Az a bluz selyem. A szoknyám is selyem. Grenadin... s velencei a csipkéje. Ül le. Fűttözz. S kikergetett?
- Nézd itt a csuklóját, milyen kövér. Tud tapsolni. Ah! „Hol csücsülnek a babák?” Látod? Látod?
- Ni beh boldog vagy... Nem csufultál meg, Klári. S mégis kikergetett. Éhes tán a kicsike?
- Éhes.

– Ne félj, barátom! Van itt a fiókban minden. Tej kell? Mi kell? Bárha nem számítottam a látogatásodra... minthogy te becsületes asszony vagy. Hiszen szép is a te mesterséged. Dolgozol, mint egy kapás... rongyokban jársz... s az urad kiver télvíz idején... gratulálok a becsületedhez! Megcsaltad tán?

– Én?... Mit gondolsz.

– Ó te lilium... Jó. Ma este nem megyek ki. Nekem nem parancsol senki, – kényelmesen eldőlt a diványon, formás lábait lógatva, – úgy élek, mint a madár – bárha nem vagyok becsületes asszony... De szép gunyáim vannak (bársony is), tele a kamarám, táncolok, ha tetszik... kacagok, ha jólesik... Hát kellett neked a szép állásod? Iparosné vagy... teénsasszony vagy és nyomorogsz... kirugnak...

A gyermek felkapaszkodott a kemence párkányára, rábámult a tüzre s roppant komolyan így szólt: „hő.” A fahasáb fellángolt, szétomlott, így tett: „puh” és szikrák repültek föl belőle. A gyerek is így szólt: „puh” s megijedt és az anyja ölébe tántorgott, átölelve a térdét.

– Ó, nagyon szép gyerek. Add ide nekem. Szeretném megölelni. Sóvárgok utána.

– Nem megy el tőlem.

A jégvirágos ablak előtt siető fekete alakok suhantak végig és a járók talpjacsikorgása hallatszott a nagy csendben.

– Egy kissé irigylem tőled: jó. Ez az első?

A gyerek felcsuszott az anyja ölébe és odasurolta kipirult orcácskáját az anyjához, akár egy kis macska.

– Aztán lesz még – kesernyés kicsinyléssel folytatta – aztán lesz még egy csorda kölyköd. Bőgni fognak s agyondolgozod magadat értük... egy-egy rongy után izzadva. Fene-élet...

A gyerek rámeresztette mosolygó szemét a beszélőre s kítátotta csepp száját, szellőztetve apró fogait.

– Reám néz... nézd... Becsületedre, reám néz. Engemet néz. Milyen furcsa, hogy úgy reám néz. Egészen kimelegít a nézése... Te... te, lelkem... Ha megölelném, Klári! nem esnék neked rosszul? Tetszem neki... Becsületedre, zavar, hogy úgy reám néz.

Közelebb huzódott s restelkedve megfogta a gyermek kis kövér kezét. Elcsendesedett, elpirult... s elgondolkozott. Tartózkodva, vontatva, halkán kérdezte később: „S esténkint játszol velem?”

– Varrogatok rá, ha alszik. Az uram is bejön olyankor a munka után. Nagyon szereti őtet is, s kiterjeszti a karjait így elejébe, aztán tapsol. Az uram felkapja, énekel neki, harsányan. Ha lefekszünk, közbül tesszük az ágyban... de reggel hozzám simul. Engem jobban szeret... igen... jobban szeret engemet.

– Mért jobban?

– Mert egész nap velem van. Az uram nagyon sokat dolgozik egész nap a műhelyben. Mert annyi minden kell az életre. De ő sohase panaszkodott a fáradtságért.

– Hanem – némi irigykedés érzett ki a hangjából – mégis megvert.

– Tudod, az nem úgy van. Ő sohase bántott engemet, mert nagyon szeret engemet és minket... Hanem ma reggel, mikor kimentem a piacra, hogy a délebedrevalót megvegyem, az uton utánam szólott valaki. Tudod ki? A Károly... A Kati nagynéni fia, aki urfi lett... valami irnok... valami jegyző... valami nem tudom mi? de uriformájú... a haját úgy belefésüli a homlokába... prémes téli kabátot hord s pálcát visel. „Állj meg, Klárika”, így szólt hozzám, pedig nem is hittem, hogy megismer, mert rég láttam. „Ejnye, de kivirágoztál, Klárika...” és mellém állott. „Tetszel nekem, szép gömbölyű lettél” – mondta s velem jött, pedig kosár volt a karomon, egészen a házunkig, s mindenféle bolondságokat mondott.

– S hallgattad. Pedig te anya vagy...

– Azt mondd te is. Hiszen én nem tettem rosszat. Hát mi van abban? mikor mi játszva nőttünk fel, mióta tudom magamat. Ezt mondtam az uramnak is, mikor a műhely ablakán meglátott minket s a szeméből láttam, hogy nem tetszik neki Károly. Délben alig is szólt hozzám. „Mi ütött hozzád, Laci?” – kérdeztem. De ő elfordult egy szó nélkül s még a gyerekre se tekintett. Aztán így kezdődött a baj. Pedig én megmondtam Károlynak a kapuban: „Ne jöjj be hozzám már, mert én asszony vagyok...” De ő kacagott, megfogta a kézcsuklóm, „éppen azért” mondta incselkedve. Örökké ilyen bolondos volt egész életében.

– Aztán?

– Aztán? Aztán estefelé mégis eljött Károly. „Jóizü falat vagy, szeretnék belédharapni...” mondta, s narancsokat hozott nekem, s egy veres gyöngy-nyakdiszt, amilyenre örökké vágytam: „Nem is hittem, hogy a te hegyes csontjaidra ilyen gusztusos takaró nőjjön” – mondta és megölelt, mint régebben. Akkor belesett az uram... „Jólesik neked?” – így szólt hozzám durván és még egy szót mondott, bárha inkább ütött volna meg, s becsapta az ajtót. Én utána szaladtam, mert láttam a szemét... s otthagytam Károlyt. És akkor történt...

– Ne sirj... Megütött.

– Akkor nem. De miket mondott! Azt hittem, hogy megöl s mikor visszakergetett a műhelyből – az inasok előtt majd kiégett a szemem a szégyentől, de ő nem tudta, mit beszél. Már Károly nem is volt a szobában. Aztán utánam rohant az uram nemsokára s kihajította a narancsokat az ablakon, betörte az ablakot vele, és a gyöngyöket is. „Menj, menj, ne lássalak, mert kettéváglok... megöllek...” – ugy ordított s az öklével fenyegetett. „Rögtön kitakarodj, – üvöltötte – ki az én becsületes házamból.” Ó, én ugy féltem tőle.

A gyerek ránézett az anyjára és elkeseredett az arca. Az ajaka vonaglott és sirni kezdett.

– S megütött. A gyalázatos...

– Ne... ne... Miért beszélsz így az uramról?

– S tudnád védeni a gyalázatot?

– Nem. Azért tette, mert szeret – és magához szorította a gyermeket s elcsitította.

– Ó, ostoba.

– Akkor felkaptam a fiamat. Őtet nem hagyom, és kifutottam. Nem tudtam, mit teszek. Nagyon féltem. Nem mertem bemenni. A fiamért nem mertem, tudod... De a fiam nagyon fázott... Ekkor jöttél te...

A jégvirágos ablak alatt valaki ismételtlen megállott s besötétítette teljesen a szobát.

– Nagyon félek, Pepi – rebegte.

– Mitől? Elfujom a gyertyát. Bezárjam a táblát?

– Vajjon ki áll odakinn? Ugy remegek. Hátha ő az.

– Ki? A Károly?

– Ó. Utálom. Hátha az uram?

– S szóba állnál vele?

– Én? Mit gondolsz? Hátha ő kísért a szemével, amikor kifutottam s látta s tudja, hová menekültem; – tán meglátott veled... Hátha tudja, hogy itt vagyok és utánam jött.

– S szóba állnál vele. Te bolond... Ha ő az, hát hadd szenvedjen. Hiszen reszketsz. Itt van jó meleg szobád, itt elférsz. Megosztom veled a falatomat... Ketten fogjuk szeretni a fiadat, ketten kényeztetjük. Ne ügyelj arra, aki ott kinn van.

– Nem... nem. Az ablak előtt, látod, nem távozik, aki ott áll?

– Várj, bezárom a táblát. Ne félj. Nem jöhet be.

– Ó... Attól félek, hogy nem jön be.

– S tudnád szeretni ezután is?

– Ő is szeret, mert utánam jön. Ó, nézd, nézd!

És felugrott s felrántotta az ablakot s rebegő hangon – félig sugva, félig sirva, de szeretve, félve, de vágyva – így szólt ki:

– Mind a ketten... itt vagyunk, Laci!

Egy lenyomott, mély férfihang így szólt kinn:

– Jöjjetek ki.

– Látod, Pepi... Látod... Én... kiáltotta diadalmasan. Szeret ő minket. Ő hiv minket, mert szeret minket. Ő hiv minket...

És felragadta a fiát, kapkodva, izgatottan; a keszkenyőt elejtve, ismét felkapva, esze nélkül göngyölte be mindenfelé a kis emberkét s kacagva, remegve, boldogan kiáltotta:

– Ő szeret minket... nagyon szeret minket...

És kifutott a fiával.

– – A leány ott benn, akinek ó, mindene van: selyemruhái, finom ételnemüi, drága butora... szeretői, pénze... utánanézett a rohanó szegényes teénsasszonyra, meg se mozdult, kezeit az ölébe ejtette s nézett, nézett utána, s lerogyva a diványra, köny csordult ki szempillái alól.

Hangtalanul suttogta:

– Mint szeretik... Ő. A fia... az ura...

Falusi idill

Ujbuza zsenyéjére urvacsorát hirdetett Vitéz, a pap, a jövő vasárnapra.

Az Isten szeme kacagott a mezőn száradó kalangyákra: halk neszszel pergett ki az acélos buzaszem; fonnyadó lucerna savanykás illata terjengett, s a völgy koszoruján a tölgyfalombok bágyadtan dőltek egymásra a rekkenőben.

Amint kitódultak a templomból, a cinteremben a pap tréfás durvasággal így szólt Adorjánhoz, a presbiterhez, megveregetve az öreg ember vállát: „Bünbánati hetet tartson, vén gonosz; istentelen cselekedetek hijján, káromkodás nélkül. Szálljon magába, bátya!”

– Abba, – tóditotta az új tanító, egy kikent urficska, ki csak egy esztendeje került Kövesdre – pazarul ráfér kentekre.

A vén paraszt végignézett az urfi kockás plundráján, rá morgott, megtörülte a homlokát, elfordult s arról beszélt a pappal: hogy honnan szerzi be az új kenyért, bort a jövő ünnepre, aztán vontatva, fanyarul vetette oda a tanítónak: Ne dugja az orrát, öcsémuram, a nagy emberek beszédébe.

– Kend az a nagy ember, Adorján presbiter? – pattant föl.

Az öreg kicsinylőleg egy velevivásu üstökös vén paraszthoz fordult: „Mely idétlenül pityeg a csirke.”

– Hajtsa ki kend az udvaráról, ha alkalmatlan – felelte nyugalmasan a megszólított és felrántotta a vállát.

A pap felesége – egy karcsu, formás, szőke, structollas kalapos hölgyike, felpattant: „Miért parasztkodnak a tanító ural?”

– Mi-e? – kérdezte Adorján tagolva, elnyujtva, de a pap békitőleg közbelépett. A templomból az utolsó vén asszonyok is kitopogtak a hűvöst lehellő ajtón, a torony körül elterülő gyümölcsfaiskola szikadt útján elszéledve. A levegő szinte rezgett a nagy hőségben, utcahosszant egy teremtet lélek se lézengett künn.

– Ne elegyedjék a falusiak beszédébe, lelkeim – mondta mosolyogva a pap a feleségéhez, karonfogva továbblépve vele. A tanítót nem szeretik a faluban...

A menyecske fellobogva, kirántotta kezét az uráéból: „Miért? – Inkább: miért türi maga a parasztságaikat?”

Vitéz kedvetlenül végigmérte az asszonykát, egy szót se szólt, de ismét megkereste a kezét. A tanító hátul követte őket, boszusan, kihez se csatlakozva. A vén emberek elköszöntek a paptól, de az urfira rá se néztek.

Amint beléptek a pap udvarára, egy begyes kakas vészkiáltására Vitéz a felhőtelen égboltra pillantva berohant a házba, hogy fegyvert kapjon le a falról. Egy héja keringett a jegenyefák felett s az aprómajorság káricsálva, ijedten menekült a nyitott színekbe.

– Gyönyörű vagy – suttozta a tanító az asszonynak.

– Ügyeljen...

– Ah, ha megölelhetném most ringó derekadat...

– Nézzen fel a magasság felé maga is... félek, nehogy ide ügyeljen valaki.

– Senki se néz ránk. Most a héja a legelső személy itt, mely a csirkékre vadászik.

– Menjen, gonosz... Hát nem les maga idegen jószággra?

– Oh jóízű, édes falatom, – suttogta s az asszony mellé simult.

Vitéz óvatosan lapult meg a fal mellett a puskával a kezében. A jegenyefa tövéig lopózva, féltekintettel a feleségére pillantott a fickó közelében. A puska megrándult a kezében s a félkarjára ejtette, de mindjárt megmarkolta a csövet s feltartotta az égboltnak. A gyilkoszemű rabló ott fenn gyors iramlásra határozta el magát valamiért s felinalt a felhők közé, hogy mindjárt akkora lett, mint egy csunya, összeszorított ököl. A pap kedvetlenül elhajtotta messze a puskát.

– Elmenekedett. Puskavégre kerülsz még, – fenyegetett fel. – Hé, – kiáltott a kocsisra – vidd be a fegyvert. Az efajta buta zshivány nem tanul és nem felejt. Vissza fogsz térni és én is eszemben tartlak.

Olyan komoran, fenyegetően mondta, hogy a papné önkéntelen mozdulattal huzódott el a fickótól, s ahogy az a hitvány ülő nem is érdemelte meg.

Mosolyogva közeledett Vitéz felé: „Minden nem sikerülhet magának se”, – mondta értetetlenül kigyulva. – A tanító urat magunkhoz hívtam ebédre. Jól tettem-e?

– Rossz vadász vagyok ugy-e, – fordult a tanító felé. Nem baj... Maguk, fiam, egy szaladó nyulra lőnek, egy bujkáló, remegő fogolyra... Nem, (a hangja kissé remegett) ha éhen vesznék se küldenék halált élő vérbe, hanem ami megtámad, karmol, harap, rabol, ártatlant megkerít, annak nekimennék. Jön be? Az asszony meghívta, hallá-e? ebédre, ha megelégszik velünk.

– Igen... oh...

– Ne szóljon hazugságot, fiam! udvariasságból. Mi nem vagyunk már valami mulatságos emberek. Én deresedem ma, holnap... az asszony se fiatalodik. Én indulatos ember vagyok, Klári már nem kacag úgy, mint tiz esztendő előtt a jegyességünk alatt. Akkor úgy szólott, mint az ezüstcsengettű.

Az asszony tréfás duzzogással kérdezte: „Mi leli magát? Nincs már megelégedve velem?”

Vitéz felsóhajtott: „Oh mennyire... istentelen módon” – mondta és az ujjai láthatólag remegtek, amint megfogta az asszony kezét.

A délutáni istentiszteletre egyedül ment el a pap. Az idő elkomorodott. Az égboltra nagy, zöldbe játszó, sötétszürke firhangot terített ki egy roppant kéz odafenn, melynek az alját mind lejjebb ringatta úgy, hogy mikor a recsegő orgona megszólalt, sötét lett benn, mint a rossz lelkiismeret. Vitéz szórakozottan olvasta az imákat s az ének alatt a tenyerébe temetve az orcáját, lekönyökölve hallgatott. Az eső megeredt s mintha egy roppant, beteg gyomor korogna, mélyen morgott a dörgés messziről. A cinteremben a vén presbiter így szól: „Igyekeztek haza, tiszteletes ur, mert megijednek az otthonvalók. Nehéz idő készül.”

„Megijednek, kik?” A pap felkapta a fejét. Éles villámlás szakította meg a gomolygó felhők áradatát s ropogva csattant utána a dörgés. A zápor megeredt nagy cseppekben. „Megijednek?” Ez a kevésbeszédű paraszt ok nélkül semmit se mond. Mintha valami bántót mondott volna, mikor azt mondta: „megijednek.” Az Adorján társa, az üstökös vén paraszt lepegve tette hozzá: „De csak nincs egyedül odahaza a tiszteletes asszony?...” „Mi bajuk vele?” – vetette oda komoran a pap. „Mi?” – kérdezte lomhán az öreg paraszt.

Vitéz kilépett a templomajtón. Ezek gyanakodnak, avagy tudnak valamit. Mit? Vajjon nemcsak a tanítót utálják-e? Nem is vett tudomást a záporról, mely dőlt, csapkodva a lombokat, kopogtatva a zsindefyfedeleket. A parasztok összebujtak a cinteremben, mint a juhok, Vitéz egyedül, nagy lépessel haladt a záporban hazafelé. A parasztok valami szégyent szimatolnak s beszélnek bizonyosan. Az égiháboru csattogott s minden kátyu egyszerre

megett a szennyes vízzel. A szél belécsapta a vizet a Vitéz arcába. „Mit tudnak-e vajjon?” Olyan felháborodás dult benne is, mint idekinn. Egyenesen lépett be a bolthajtásos szobába, nagy vizpocsétákat csinálva a talpával.

Szinte sötét volt benn. „Ilyen időben? Te vagy-e az?” – hallatszott az asszony rebegett hangja.

– Egyedül van? – Egészen tompa volt szava.

– Az kellene csak (az asszony felelt valahonnan és Vitéz elejébe ment) a Jenő maradt velem, a tanító, hiszen tudja.

– Hiszen te remegsz?

– Az időtől.

– Tudom... A-zért, a-z-ért siettem haza.

De minden ok nélkül élesebben, szinte kiáltotta: „Hát hol a tanító ur?”

– Itt... itt... én és ott a sötétben mozgott valaki.

A pap feléje lépett. A nehéz csendben a dörgés zugott odakinn. Az asszony Vitéz mellé simult: „Már nem félek, hogy itthon van”, – mondta s az ura vállára tette a kezét.

A pap lerázta a fehér ujjakat, mintha valami férget zavarna le. A villám belobogott a firhangokon.

– Ne remegj, – mondta komolyan, – a jó lelkiismeretnek nincs félnivalója. És felnyitotta az ablakot, mert fuladozott a rekkenőben s arcát kitartotta az esőcseppeknek. A vihar mint ha elvette volna a hangukat. Vitéz ledobta a kalapját és bement a másik szobába, hogy ruhát váltson. Nagyon sokáig babrált odabenn, de nyugodtnak látszott, mikor visszatért.

– A tanító ur hol van?

– Kinézett.

– Ki? Adósa vagyok a köszönettel, mert rólad gondoskodott.

És utánament a tornácra és keményen a szemébe nézett, de kezét nyújtott neki. A zápor szünt, már csak szitált a víz a tócsákba. De remegett a keze, amint a tanítót érintette.

Igen figyelmes lett és beszédes Vitéz. Nem eresztette el hamar a tanítót. Üde, édes illat terjengett az eső után a kertben; kísértelt velük s aztán bort hozott fel a pincéből. Ifju korából beszélt gonoszokdó históriákat a vacsora alatt. Valami zavar látszott a szemében; nem nézett arra, akihez szokott, de lassankint már kezesebb s szinte fecsegő lett. Este, mikor magára maradt a feleségével, szilajon átkarolta, de abban a percben eltaszította a bágyadtan hozzádőlő asszonyt s mindjárt bement a dolgozószobájába, bezárta s ugy ruhástól lefeküdt a divánjára az egész éjszakára.

Másnap se fogyott ki Vitéz a figyelmességéből. Reggel tudakozódott az asszony álmai után s mikor a templomba elment, sajnálkozott, hogy magára hagyja: „Mi már csak az egész világ vagyunk egymásnak – mondta – senkink sincs egymáson kívül – ugy-e?” Dicsérte a csinoságát: „kivánatos vagy, jóízű, friss vagy, szép virág vagy, – mondta hizelegve mosolyogva rá. – Én már elborzosodtam, mint a műveletlen föld, de te most virágoztál ki.” Délután puskával ment ki a mezőre s csak estére ígérkezett haza; szidta a sorsát, mely kizavarja a felesége mellől. Elmentében bekiáltott a tanító ablakán: „Jöjjön át, öcsém, estére hozzám. Megunja az én társaságomat Klári.” A vén presbiter hallván ezt, így szólt: „Igaz a, igaz a”, s cifrán morgott.

Másnap is mind dolgot kapott magának a mezőn. A sarjürendek közt ödöngve rugta az illatos füvet, félhangosan beszélt, aztán rakatta a buzát a szekerekre s noszogatta a heteseket.

– Magadban voltál? – kérdezte az asszonyt.

– Kivel legyek? – vetette oda az asszony.

– Ki is legyen? Igaz, – mondta gunyosan.

„Hazudik” – gondolta keserűen. Ráesett a domboldalról a papházra s keserű nyál gyűlt meg a szájában s az ökle összeszorult.

Pénteken tanácsgyűlésre el kellett utaznia a városba. Az egész héten át buzgón kereste a dolgot a házon kívül... Sokkal derültebbnek, beszédesebbnek látszott s a figyelme sohase lankadt. Egy szál virág, egy falat izes gyümölcs nélkül haza nem került. Mindennel meg volt elégedve, mindent megdicsért s mindent megköszönt. Néha végiglengette a kezét az asszony gömbölyű testén, kedvtelten: „Mintha megtaláltalak volna ismét” – mondta: „Elvesztettél valaha?” – kérdezte kacéran és az ölébe ült. Néha egy percig így szólt magához: „Mi leli az uramat?” De a szüntelen kényeztetés kedvére való volt s elnyomta magában a feltóduló aggodalmas kérdést: „Mi leli az uramat?” Benézett a tükörbe s könnyen így magyarázta meg magának: „Másodszor virágzik Vitéz, mint az akácfa...” Ez kedvére való volt.

– Nem tudlak nélkülözni, Klári, – így szólt Vitéz az asszonyhoz. – Jöjj velem a városba a tanácsülés idejére. Néhány napot töltünk ott. Ugy fogunk élni, amint esküvőnk után, mikor még nem volt háztüzünk, Klári! Fogadóban fogunk lakni csak ketten... csupán ketten. Diszcedni akarok veled.

– Bemenjek?

– A tanítót megkérjük, hogy helyettesítsen engemet addig. Elvégzi jól – s itt marad. Jöjj, akarod?

Az asszony egyszerre gondolkozó lett:

– Nem, – mondta. – Elmegyünk máskor. Nincs ruhám.

Vitéz úgy megmarkolta az asztalt, hogy megreccsent a marka alatt. Egy szót se tudott szólani. Az asszony hizelegve közeledett felé.

– Oly nagyon akarod?

– Fárasztana...

– Az ilyen kirándulásra készülni kell.

– Jó.

Mikorra Vitéz elkészült az utra a tanító ott állott már az ámbituson: Vasárnap se jön haza a tiszteletes ur? Hát az urvacsora?

Alig hallotta. Mindent jól eligazított. A vén presbitert maga mellé ültette a szekérré s vele indult el.

– Jól el fog végezni mindent idehaza a tanító ur – mondta elborulva.

– El... dörmögte Adorján. El... mindent el – de egyebet nem szólt.

*

Másnap éjjel érkezett vissza a pap Adorjánnal. A szekerét a vén presbiternél hagyta, kirántott egy dorongot a kerítésből s végigbaktatott vele a vak sötétben a falu utcáján. A dolgozószobájának az ablakát kirántotta egy fogással és ott lépett be.

A vén Adorján utána lopózott Vitéznek és nesztelenül huzódott meg az ablak alatt.

Egy ajtó nyikorgott meg a szobában benn, s mint egy macskanyávogás vinnyadt ki az illatos nehéz éjszakába. Aztán egy másik sarok nyikordult meg s ekkor egy férfihang hallzott: „Jaj... jaj” és elcsendesedett minden. A vén paraszt halálos aggodalommal került az ámbitusnak s megdöngötte az ajtót. Száját a kulcslyukra tapasztotta s így szólt mély, recsegő hangján:

– A könyörülő nagy Isten nevében... dolgom van benn, tiszteletes ur. Ereszsen be...
Benn halk nesz támadt.

– Én Adorján, a presbiter vagyok. A nagy Uristen nevében, tiszteletes uram... nyisson ajtót...

Akkor csuf, rekedt kacagás hallszott ki s a következő percben végig csapódott ki az ambitus ajtaja.

– Kend az, öreg, jó emberem, Adorján? Hát forduljon be. A ház szegeletébe ne nézzen. Kend jó, szemérmes fajta székel, aki nem szereti a meztelenségeket, de ime a kezem alatt egy nyü büzlik, vonaglik az ágyban. Tudtam, hogy ott van. Tudtam... kend is kitalálta az uton, hogy tudom. Tudtam. A sötétben tettem rá a kezemet. Tudtam, hogy hol kell, hogy legyen a torka: a szegeletben, ahol én pihentem eddig... oh. Nézze a lelkem! Csak két szót jajgatott. Aztán elájult. Elájult, mint egy nyavalyás fehérnép.

Félreállott.

– Gyujtson kend világot. Elájult, még meg se fogtam jól. Nézzen oda, az asszony kimászott már az ágyból.

– Ne nézze, tiszteletes ur. A szekeret hozom. Nem fogtam ki. Menjünk innen, ne emészsze magát a gazokért.

– Be van fogva. Ugy-e? Várjon még, jó emberem. Elmenjek? Miért? Oh. Nem. Kihordjuk őket innen. Kidobjuk innen. Miért hagyjam itt őket? Ők kellene egymásnak. Nekem egyik se kell. Kihordjuk a határba őket. Adja csak elő azt a szekeret, vén ember. Hazamenet szóljon be az üstökös Kercsó Mózeshez. Fogja be ő is az ökreit. Most, ebben a percben. És a kend ökreit is be kell fogni. Álljanak csak meg itt a parokia ajtaja előtt. Addig én állok itt az ajtó előtt. Jaj, jaj annak, aki megmozdul. Az asszony az ágy megett kuporogjon. Oh ocsmány, izzadt, savanyu test... hadd hüljön. Ám, mégis, oh fertelem, utálat... büz... Fogjon meg előbb, Adorján, engemet, mert a düh borít el s akkor szakgatni fogok...

– Menjen, nem; zárja be a dolgozószobám ajtaját. E paráznak még be se zárták, a gyalázatosak. Adja ide a kulcsot. Én bezárom az ambitus ajtaját s mind a kettőt őrzöm magam, itt az éjben, míg kend jön. Verje fel a falut. Hadd jöjjenek ide mind. Mind, aki szuszog. Példát adok a gyengéknek... Induljon, menjen kend... hát menjen már, futva. Oh nem. Előbb hadd csókoljam meg a kend két orcáját. Kell, hogy szeressek valakit. Édes, jó, öreg, hü, igaz ember. Köszönöm, hogy: nem gyilkoltam...

Még az éjfél is alig kongatta el az óra, már ott állottak a szekerek az ajtó előtt.

A pap egyenesen állott a küszöbön.

– Vigyétek a kasztent. Az övé. A töltött székeket. Az övé. Ne mozduljon meg ott valaki az ágy mellett... Lövök... Ne nyüzsgölődjék senki az ágyban. Lövök... Fogja meg a konyhaedényeket... Le egymás után a szegekről. A képeket a falakról. Az övé. Semmi se maradjon, ami emlékeztessen rá. Köteleket hozzatok... Megkötni jól mindent a szekeren. Messze utra megy. A cifra asztalt hányd oda a tetejére. Tépd le a függönyöket. Rongy. Minden mocskot ki innen. Csend az ágy megett. Jaj, aki moccan.

Tizen is sürgölődtek künn. A keleti égen rózsaszínnel festette meg a hajnal az ég peremét, aztán gyenge lilahab vonult melléje.

– Az ég szeme nyílik. Ne nézzetek oda az ágy mellé, irgalomból. Mi van még odabenn? Bontsd az ágyat. Ganajra vele. A fáját fejsze alá. Vágd, Kercsó! Oh ez jól esik. Forgácsra vagdosd. Hányjatok valamit ama rimára. Egy rongyot irgalomból.

A hajnali harangot megkondította valaki. Vitéz felzudult.

– Bolond!

Aztán ordítani kezdett: „Hallgass vele, a haranggal hallgass. Az Isten nyelve hallgasson ma. Itt Vitéz Nagy Ábrahám üvölt, az állat, akibe tört döftek.”

Hajnalra a félfalu kigyült az utra. Vitéz szüntelenül beszélt:

– Tegyétek a szekér tetejére ama fehérnépet, aki az enyém volt. Gyöngén... Harmat a teste. Szépen bánj vele. Valaha trónon ült. Szerelmes sziv királynője volt.

– Indulj – szólt. – Hajtsd a *másikat* alól; ne nevezd névvel...

A paraszt suhancok utcahanttal meghajigálták, piszkos porral és piszkos szókkal az összegörnyedt fickót, ki igazán, mint egy nyü, összegomborodva hevert, kezeivel védőleg takarva el az ábrázatát.

Vitéz pedig belépett ekkor az üres szobába. A küszöbről előre esett. Az ereje akkor hagyta el.

Vashti királyné

Elkeseredéssel a szívében, magára érkezett haza Katalin asszony. A pakkszekérről le szállt a város végén s szinte futott a néptelen utcákon át, hogy minél kevesebb embert lásson. Jó reggel volt még, alig járt valaki.

A háza kapuján csengetett; a vén cseléd majd meghalt csodálkozásában, hogy a nagyságos asszonyt látja. Mindjárt ráivalgott:

– Mit bámészkodsz? Én vagyok... mi bajod velem? Nyisd ki a kaput, mert mindjárt jönnek a pakkszekerek. Mit tátongsz ott... Itthon maradok... van valami bajod velem?

Amint beszélt, idegennek találta a saját hangját. Fel volt zaklatva minden idegszála. Meg volt alázva, halálosan megsértve. Nem tudott sirni, de tépni, zuzni tudna.

Az ura hazakergette.

Felpakolta a stafingját, a butorait, a ládáit ökor-szekerekre, egy csorda részeg pajtása szeme előtt, s az egyik szekér tetejébe felrakta Katalin asszonyt is. Összeszorította az ajakát s az öklét. Egy ígét se ejtett ki az uton.

Az urát egy egész hétig nem látta azelőtt.

Pedig szerelemből ment hozzá. Mindenben szertelen volt, az érzéseiben is. Bele volt veszve Kosaly Mózesbe. Lemondatta a megyei hivatalából. Legyen az övé egészen. „Ugy fogunk élni, mint valami trónjáról lemondott istenek”, mondta, és ura falusi birtokára húzódott meg, hogy idegen ember lehelete ne fertőztesse meg körülötte a levegőt. Együtt hajszolták a vadat az erdőn; együtt üzték városok ellenében a jóvérű lovakat: „Találunk egymáshoz”, mondta, s kacagva mérte végig az urát. Hasonlítottak is egymásra a kedvteléseik és gondolkozásuk. Gyönyörködtek egymásban és majd felgyujtották lángoló érzésükkel a vén nemesházat, míg csak bele nem fáradtak.

De a második nyáron, mintha az ura elfáradt volna egy cseppet. A csókja nem perzselte tán úgy; az ölése lett tán bágyadtabb, de Katalin elhanyagoltabbnak, sértődöttnak érezte magát. „Valami bajod van?” – kérdezte. „Te elégtél meg engemet, Katalin?” – felelte és mind a ketten gögösebbek voltak, semhogy a magyarzkodásig alázkodtak volna meg. Senki se tudja, hogy kezdődött ez... De mind a ketten kerülgetni kezdték egymást és igen szűk kezdett lenni nekik a falusi ház. Arra egy nap bement Kosaly a közelfekvő városba magára, boszusan, hogy megijeszze a feleségét. Katalin asszony úgy tett, mintha észre se vette volna az ura távollétét. Ezért másnap Kosaly csak azért is bement ismét a városba s alkonyatra tért csak vissza, de akkor másodmagával. Másodmagával... a Katalin asszony régi, visszautasított udvarlójával: Jobb Miklóssal. Tudta, hogy megbántja vele a feleségét. Azt is akarta... Az országoton ismerte meg Katalin asszony a jövőket s minden vércseppje az agyába tódult boszuságában. Tehát odaállott a szekér elé s gunyosan így szólt: „Visszatér? ily hamar... Nem hívtam!” „Sajnálja, hogy visszajöttem?” – kérdezte az ura; megfordult a szekérével, rácsapott a csikóra s visszatért, ahonnan jött...

Csak másnap reggel találkoztak. Katalin asszony bezárkózott a hálószobájába és reggel mind a kettőt ott látta meg a nagy, falusi kert hársfa-sétautján: az urát és a régi udvarlóját, Jobb Miklóst. „Csak azért is?” – tört ki a kérdés Katalin asszonyból s arra kilépett közéjük s

lefojtotta az indulatát. Csak az ajaka rebegett egy kissé, a szeme fénylett élesebben. Az ura kacagva szólott hozzá, inkább bár ütötte volna meg. Oh... mind, mind, jól látja azt a reggelt Katalin asszony, amint kicsapta egymásután a városi ház bezárt zsalukátereit, ahova visszazárta őket az ura.

Aztán egy darabig otthon ült Kosaly. Az elkergetett régi udvarló, Jobb Miklós – ez a nyájas, vigyorgó gaz – minduntalan ki-kínézett a „boldog szökevényekhez...” kedveskedve Katalin asszony körül... S Kosaly hagyta.

Mi lelte őket? Ki a hibás? Amint nézegette a szobákat Katalin asszony, hangosan kiáltotta: „Ki a hibás?” Mint ahogy két részeg dőlingezik egymás mellett, úgy taszigálták a napokat egymás mellett. Hibát kaptak egymásban, gyanuval fogadták egymás szavát és elkapták a szemüket egymásról, ha véletlenül összevillant. Idegenül érezték magukat egymás mellett, aztán haraggal gondoltak egymásra... Mindegyik azt várta, hogy a másik alázkodjék meg. Egyszer egy egész napig maradt oda Kosaly. Az asszony szorongva várta, s amikor hazaérkezett, csupa dachból felült az üresen maradt kocsira, s mintha észre se vette volna az urát, behajtott magára a városba... Erre pedig, oh... csak most... most egy hétig hagyta magára Katalin asszonyt az ura. Oh, összeszorított öklével rácsapott az asztalra Katalin asszony... És ezen éjjel verte fel Kosaly a házát, részeg kompániájával csak félig felöltözött felesége elé lépve s így szólott: „Rólad beszélünk, Katalin! Mit se ér a magányos élet... Szép asszony nélkül sívár a multság is. Ebben maradtunk mind. Ekkor én így szólottam: »Van nekem szép feleségem, gyönyörű, édes asszonyom, ő töltögetni fog nekünk, a pohár jobban izlik úgy.« Így van-e Katalin?» »Jöjjetek hozzám« (így szólottam), az én engedelmes, jóízű feleségemhez, ő szívesen lát minket... asztalt ő fog teríteni nekünk. Így van-e?» Tán részeg volt; tán csak meg akarta alázni az asszonyt... Így szólott. Aztán folytatta, – de nem mert a Katalin asszony szemébe nézni. „Mind itt vagyunk, csak némely gyávák nem mertek idejönni... Ott a mi régi hivünk, Jobb Miklós, a gyászvitéz, ő nem mert eléd jönni... pedig eddig ő velünk együtt ütötte a kutyát... De mi itt vagyunk... Most asztalt terits nekünk feleség, töltesd meg is karafinával... feleségem... én kívánom...”

A keserűség kitört Katalin asszonyból s ajtót mutatott nekik: „Kitakarodjatok innen!” De Kosaly fenyegetően kiáltott fel: „Nem... én itthon vagyok. Ez a ház az enyém. Aki nem érzi jól magát itt, az mehet...” És kórusba röhögtek fel a cimborák. „Nem férsz meg velünk?” – kiáltotta és szalasztotta az egyik fickót a bérese után, hogy fogják be az ökörszekereket, a másikat a szobaleányok után, hogy pakolják be a felesége bőrös ládáit... A harmadikat a szakácsné után, hogy palacsintát süssön a megehült kompániának. És mind letelepedtek az ebédlőasztal mellé s megrakták borosüvegekkel, míg Katalin asszony bezárkózott előlük a hálószobába...

Künn unszolta, hajszolta egy rekedt hang a cselédeket s hordták a házból a butorokat, a ládákat, a cserepes virágokat... és valamikor megdöngötte a Katalin ajtaját egy erős ököl: „Jöj ki, – hallatszott – jöj, szép feleségem... Ül a szekered tetejére, minthogy te nem férhetsz meg velem. Itt... ezen a házon csak egy ur van... Ez én vagyok... Aki ellenkezik velem... az pusztul... Ül a holmid tetejébe... Nyisd ki az ajtót. Ha nem tudod kinyitni... betöröm...”

Igy volt. Az éjszakában lángok égtek. A cimborák lámpával világították ki az utat... „El a világgal, – hallszott ugyanaz a rekedt hang – mindenki takarodjék be. Itt nincs komédia... Gyászos legyen a Kosaly Mózsi udvara, mint a gazdája lelke... A világosság költözik ki belőle... Embert ne lássak...” S még látta Katalin, hogy mikor kiindultak a szekerek a kapun, egy ember végigvágódott a földön egy hang nélkül...

Egészen hazug helyzetbe került. A háza, ahol felnőtt, idegen hely lett neki. Az ablakát is átallta kinyitni. Minden tekintet, mely érte, bántotta. Vagy kémlelő, vagy szánó, vagy bántó. „Kit keressz itt? – kérdezi a közönyös szem, – hol az urad?” „Oka kellett – mondja az irigy szem – hogy legyen az uradnak, amiért elkergetett.” „Jóizü babám – mondják az ifju emberek szemei – majd vigasztallak én...”

A régi összeköttetéseit nem merte megújítani. A barátnéi elkerülték. Már nem a régi Vajda Katalin ez, de nem is a Kosaly Mózes felesége. Hát ki? Hogy hívják már? Az ember azt se tudja, mint szólítsa meg... Akikkel pedig nem barátkozott, megalázkodjék-e előttük és magyarázzgasson valakinek azért, hogy ne ítéljék el őt?

A napok rettenetesen lustán cammogtak. Senkije se volt. Az anyját rég vesztette el. Az apját csak az imént. Üres minden, körülötte csak a mélységes keserűség. Miért esett belé? Hibázott-e? Mit? Csak a gyűlölete nagyobb tán még...

Kereste az okot magában, amiért megalázta az ura és semmivé tette. Nem kapott. Tehát féktelen gyűlöletét feléje fordította. Fellázadt a világ rendje ellen, mely eltüri a szerencsétlenséget, de inkább a gyász kutféje ellen. Hánytorgatta a Kosaly minden szavát, tekintetét. Csupa ámitás, gázság minden lépése. Hogy eshetett a kelepcebe? És a kezeit tördelve, szinte futva méregette a kongó, néma szobákat, egy-egy vad, félig sikoltó hang erőlködött ki az ajakán. A féktelen düh napról-napra nőtt benne. Az éjszaka hizlalta, a napfényes világosság nem enyhítette. A testét elsanyargatta, az arcát elsápasztotta.

Egy percben az foglalta el az agyát, hogy elmenekszik. Otthagy mindent, amihez hozzánőtt: gyermekkorától fogva. Embereket, emlékekkel tele házat, kertet – s új életet kezd, új emberek között. Arra fellázadt. Miért? Van-e joga arra valakinek, hogy lenézzé őtet? s menekülnie szabad-e? Megpecsételné az ellene támadt gyanut a szökésével. Gyávaság lenne ez. Mit tegyen?

A fejét a kezébe temette, aztán végigrohant a kert elvadult utain s megvillant a fején egy felhő, féktelen boszuterv, amivel visszafizet mindent. Az éles késtől az éles golyóig, oh, mihez kezdjen? A tehetetlenség érzése testi fájdalmat okozott neki. Hol bánthatja meg leginkább az urát?

Az agyán kergetőző gondolatok között mind többször elővillant Jobb Miklós neve is. Vajjon nem ő csalta-e a mocsárba Katalint? Nem ő rontotta-e meg az urát? Azelőtt haraggal néztek egymásra az urával, mert vetélytársak voltak. S mégis mikor először tántorodott meg az ura, nem őtet vitte-e először a feleségéhez ki a falura? És mikor csuffá tette Katalint – csak ő maradt el a komédiától. Ah! világos, világos. A gaz, sima róka; ő a kerítő egyedül... Mind világosabban látja, mint csalja, rontja lépésről-lépésre az urát. Jaj... jaj neki!

És amint mind bizonyosabbnak találta a gyanuját, egészen fellélekzett. Ő volt, ő. Megnőtt, megelevenedett. Természetes boszujának az utját megtalálta. Jó híréért, a bukásáért ő fog fizetni. Egy-egy percig szegyenkezett, mert úgy tetszett neki, mintha az urát védelmezné, mikor a kísértő sátánra keni a nyomorusága okát. Hát jó. Szerette az urát. Vége. Jaj mindenkinek, aki összetörte őtet.

Egy nehéz éjszaka után tanácskozni kezdett tükrével. Rendbeszedte fekete haját. Szépnek találta magát s végigsimogatta formás derekát, s szeméinek a ragyogását bírálhatta, mint ahogy a puszta csövét vizsgálhatja a vadász. Gonddal felöltözött és minden cél nélkül kilé-

pett a háza kapuján. Rá tudta volna vetni magát Jobb Miklósrá, ha szembetalálná. A szembejövő ismerősre ő köszöntött előre valami fanyar, kihívó mosolylyal. A szívébe nyilalt, ha szüknek, hűvösnek találta a biccentést, amivel fogadták a köszöntését. Mégis merészen haladt. Célja volt. Meg fogja rontani a megrontóját. A templom ajtaja előtt tévovázott egy percig. Csodálkozott magán, hogy: mit is keressen ott? Az Isten akkor jutott az eszébe. Ah! A büntető Isten is az ő pártján kellett, hogy legyen... Belépett. Az ájtatoskodó nénik csodálkozva fordultak felé. Dacosan kiállotta a tekintetüket, bárha a torkában fojtogatta a keserűség. Ah, a szenteltviz-medence előtt (szinte felkiáltott) Jobb Miklós ácsorgott ott. Az Isten is ime! vele van...

– Elkerült engemet – sugta hozzá. Mintha nem is a saját hangja lett volna, de mosolygott. Az ujját nem merte a szenteltvizbe mártani.

Együtt léptek ki az utcára. Mintha valami diadalt aratott volna. Kiáltani tudott volna. Felpirult a homlokáig, az orrcimpája idegesen rebegett.

– Egészen magamra élek... miért nem keres fel?

Valami udvarias, rövid feleletre merészen, kacéran folytatta: „Az estéim türehtetlen hosszuk... s az éjszakák...”

Nem is látta az embereket maga körül. Mintha lázban lett volna. Lopva rá-ránézett a kísérőjére: a régi csodálója-e még? Vajjon nem csufult-e meg?

– Mikor látom? – folytatta, mikor végigjárt az utcákon a fiatal emberrel s a kapujáig ért. Szinte futva ment be, s lihegve, fáradtan dobta le magát a diványra.

Az egész napon át türelmetlenül várta. Leste. Puha pongyolát vett fel; meztelen karját becézgetve simogatta s a haját sendergette. Kivánatosnak kell lennie. Maga a bünbevivő Vágy volt... Nem jött. Tán a nyakába borult volna, hogy elvegye az eszét.

Régebben bomlott utána Miklós. Tudta, hogy majd belepusztult, mikor elvesztette Katalint... Kissé kifüzte a pongyolája gallérját s hófehér nyakán babrált ideges, finom ujjáival. Még este is mind várta. Nem jött. A vágy majd beteggé tette. Másnap délben szép, vajszinkezttyűs, fehérnyakkendős, finom, szemérmes, feszes látogató jött.

Tartózkodás nélkül szólt rá: „Nehezen vártam.”

Ez a féktelen odaadás nem visszatetsző-e, kérdezte magától; minthogy az ifju embert zavartabbnak találta. Kutatva nézegette végig s a kacér fogásból ő is kissé visszahuzódott, de csak mint a macska, mely azért lapul meg az egér előtt, mert ugrani akar.

– Hogy hívjam magát? – mondta, s fogai ragyogása kivillant mosolygó nedves ajaka közül, – hogy nevezzem? (látható remegés futott át a testén). Miklós... de kergetett a sorsom – jó-e, rossz-e, ki tudja? – Sokszor kérdeztem, hogy nevezzem magát, Miklós? Az édesapám bibliájában – hiszen papeleány vagyok, nem felejtette-e el? – megvan irva az én történetem. Rányitottam, amint hazajöttem, a szent könyvben a történetemre. Mintha az én részemre lágyult volna meg a könyv sarka azon a helyen, ahol mi vagyunk megírva. Rányilott magára. Tudja, babonás vagyok. S azóta kérdem: hol van maga a történetemben?

– Én is benne vagyok a szent könyvben, Katalin?

– Nem tudom. Akarja: keressük meg ketten? Minden megvan abban a könyvben...

A lábát keresztbe tette úgy, hogy keskeny nyerges lába kibukkant a pongyola csipkés szegélyéből; kissé hátradől s végigmérte a fiatal embert.

– Vasztinak hívták az elődömet. Vaszti királynénak. Nem tudja a történetét?... Hét napig mulatott Asverus király Suzanban, ki százhuszonhét tartomány koronás ura volt... hét napon át mulatott a méd urakkal az ő palotájában. Éjjel és nappal ittak és megrészegedtek mind. Látja a történetem elejét, Miklós? Nem hét napig mulattak maguk is az urammal?

Mikor csengő szekerekkel jöttek ki hozzám mind... de maga, Miklós, nem, maga nem akart már akkor kijönni velük...

A napsugár ráomlott a kívánatos asszony kigyult arcára.

– Ott hever egy legyező, Miklós, az asztalon, fogja meg s hűsítsen... Nagy a melegem. Ezért a szép keleti történelemért megérdemlem, Miklós... Legyezzen. Meg van gyulva a vérem... Már rég egyedül élek itt magamra... Hát – folytatom már – miután hét napig ittának, mikor megrészegedtek, a király így szólt szolgálóihoz: „Hozzátok élém Vaszti királynét az ő királyi ékességében, hozzátok ötet ide, hogy gyönyörködjünk mi ő benne, mind, én és cselédeim azonképpen; az én asztalom mellé, hogy töltené a mi kupáinkat...” És elküldé a cselédeit, hogy jöjjen – de Vaszti királyné, mikor megmondták, így felelt az ő királynának, „nem megyek hozzája, bárha parancsolta volna, én nem megyek elejébe...” Ekkor pedig a főemberek így szóltak: „Kergesse el a király ötet, hajtsa ki a palotájából, minthogy ő nem engedelmeskedik az urának...” És a főbb emberek mind unszolják a királyt és ő elkergette így a királynét... Így taszították ötet le a trónjáról, így kergették világgá ötet...

– És én? – kérdezte halkán Miklós – az én szerepem hol van?

– Lanyhán legyez, Miklós... A vér mind felrohant a fejembe. Ah, nem jó egyedül élni az embernek, mondja a szent könyv... Melegem van. A maga története?... Folytassam? A király főtanácsosát pedig úgy hívták: Mamukán. Tán az ő tanácsára parancsolta be a király a terített asztalok mellé a királynét, s ő miatta üzték tán el a király mellől... Ez maga, Miklós? Azt hiszem ez a méd tanácsos szerelmes volt az ő királynéjába. Senki se tudja, hova lett a királyné annakutána. A szent könyv se írta meg a történetet tovább. Mi lett belőle? Mit gondol maga?...

A fiatal ember szeme ráragyogott a mosolygó szép asszonyra.

Akadozva, megzavarva dadogta: „Mit gondolok? Mit gondol... szerelmes volt a királynéba Mamukán?”

Katalin kikapta a legyezőt. A keze hozzáért a fiatal ember kezéhez s felszisszent élesen: „Nos?”

– Ha nincs meg a szent könyvben, akkor nem volt több története a királynénak. Ha szerette, megszerezte magának a királynét Mamukán s elvitte... és a boldog embereknek nincsen története, Katalin... Elrejtette az emberek szeme elől s élt vele holtig... Nem ezt kérdezi tőlem, Katalin?

Az asszony felugrott, ráütött a legyezővel a vágyban égő ifju emberre s elfordult.

– Persze – maga így gondolkodik most: Ime, itt van egy elromlott asszony. Ennek szabad efélét mondani... Mert volna maga is ilyet ajánlani nekem, ha az uram itt volna, Miklós? Elbujni a világ elől? Menjen... nem akarom hallani... mert úgy megbolondítottak az események, hogy félek magamtól: nem teszem-e meg? Azután (egy hideg fény villant ki a szeméből) azonban Mamukán... vajon nem fondorkodta-e ki a királytól ő, hogy elűzze Vaszti királynőt? Ah, nem félt-e a királyné törétől?

– Oh, hátha esze nélkül szeretett ő is?

Katalin asszony kiegyenesedett s megfordult.

– Menjen, – mondta. – Sért. Olyan prédának lát-e az ut szélén, akihez hozzákaphat akárki? Nem akarom látni...

– A Vaszti királyné törétől nem félt tán, de a gyűlöletétől inkább – ha szeretett.

Szembefordult az asszonynyal.

– Megbolondít, Katalin! Sohase volt merszem, hogy így szólhassak magával, de lássa, félek, nem tudom mit beszélek, s kitör belőlem mindaz a keserűség és mélységes vágy, amit

magamba fojtva hordozok mióta csak tudom magamat. Gyermekkoromtól óta való álmom maga, s ahogy a bennelakó Isten nevét nem meri hangosan kiejteni a zsidó – nem mertem hangosan megnevezni, aki bennem él. Eddig maga fojtotta belém a szót. Nem mertem ki-mondani. Hidegsége fagyasztotta belém. De egy parányi melegség a szeméből: felpattant a sirom köve! Az Istenem kikel. Ne forduljon el, Katalin. Imádom...

Katalin asszony ablakáig ment. Kitárta a szárnyakat.

– Menjen... Nem akarom hallani. Sért... Menjen. Ne halljam. Menjen...

Aztán az ajtóig lépett, megállott s röviden így szólt: „Várom...” Kilépett s hallatszott a kulcs csattanása, amint bezárta maga után.

Győzött. Felnézett az égre és felfenyegetett.

Hiszen csak a kezét kellett kinyújtania s Kosalyt büntetné meg. Szégyenbe döntené. Az ő féltett becsülete porba esne. Mert az ő nevét viseli még. Oh, de hát a másik. A kerítő... Aki megrontotta a Katalin boldogságát...

A heccnek vége csak ezután lesz. Hadd szenvedjünk mind egyformán...

Alkonyatban a kert elvadult sétautján várt. Tudta, hogy jönni fog Miklós. Kell jönnie. Tisztában volt magával... Előbb behajigálta egy utazóládába, amire szüksége lehet. Bezárta a belső szobáit, ahol felnőtt; még tele volt édes anyjának az emlékével. Oda nem fog benyitni többé. Egy-egy percig elérzékenyedett, arra fenhéjázólag fölemelte a fejét s megrázta. Várt s benézett a homályba. Lehetetlen, hogy ne jöjjön Miklós. Ez orvvadász... Tán az estét várja... Készen volt. Egészen természetes dolognak tartotta, mikor a kapuban meglátta. Elejébe ment.

– Vártam, – mondta. – Mit akar? Mit tesz velem?

A fiatal ember a keze után nyult. Katalin idegesen rántotta vissza:

– Mit akar? Illetlen hozzánk, hogy idillt játszszunk. Akar velem valamit? Nézzen meg. Alkalmas vagyok-e arra, hogy játékot üzzön velem valaki? Akarja, hogy eltűnjünk innen, hogy a nyomunkba se érjen senki? Készen van-e rá?

– A rabja vagyok. Élek, ha rám néz... s elveszek, ha elfordul tőlem. A sorsom a kezében van. Menjünk. Elrejttem és szolgálom, amíg lehelet tart bennem. Csakhogy egy levegőt szivjak veled... egy-egy odavetett tekintetedért, elfelejtkezett kézszorításodért. Oh boldog leszek. Itt hagyunk mindent... Oh akarod-e?

Egy vén hársfa derekához dőlt, mintha fáradt volna:

– Menj, – mondta, mosolygott a tegezésre, – készen várlak... Reggel jöjj... itt találsz... Menj, igen bágyadt vagyok...

*
* *
*

A Katalin asszony házának bezárt kapuján mosolygó reggel csengetett Jobb Miklós. A vén cseléd komoran, kisírt szemmel állott elejébe:

– Senki sincs idehaza.

– Nekem se?

– Senki sincs itt. Egy levelet hagyott a nagyságos urnak. Ő elutazott az este, valahova. Az Isten verje meg, aki elüzte őtet innen. Nem is tér vissza.

A levél így szólt:

– Utálom magát, Jobb Miklós, mint mindenkit. A mindenkié leszek... csak a magáé sohasem. Ne keressen, mert könnyen megtalálhatja. Rosszá tettek. Az leszek egészen. A fertelembe taszítottak. Oda megyek egészen... Annak a szeretője leszek, akit kapok... Akárkié, ha kell egy ilyen portéka valakinek. Az egyiktől elrabolt a másik. Hadd szenvedjenek mind a ketten. Gyalázatba üzött az egyik. Visszatérés nincsen. Hadd legyen teljes a gyalázat. A másik sohase férjen hozzám. Szervedjen, amint szenvedtetek... Én megyek: kacagni, mulatni, amíg birom. Eleget sirtam már.

Mari kirug

A kis Mari (nem emlékeznek a félhosszu, köntösös, lágyhaju, szóke, szelid, kövér bakfis-ra?) haza megy. Az iskoláit elvégezte – kitünőre, úgy, hogy még a magasabb matematikából is egyese volt. Az igazgatóné az iskola „csillagá”-nak nevezi őt, s egy gentleman (jogász; a homlokán a haja) végigmustrálja a kipirult leánykát, csettint, s így szól félhangon: „teringet-tét.” Ez okon, amint az utcán végigmegy Mari, benéz egy kirakat üvegébe, mosolyog, megbillenti a derekát, kipirul, s szelesen – a szoknyái libegnek – taszigálódik, s oly szép lesz, hogy az ifju emberek megfordulnak utána, s lehajolnak, hogy a Mari fénylő szemébe nézzenek. Lehajolnak... mert Mari, ah! (bizonyosan még nőni fog!) de egy cseppel törpebb, se-hogy kellene lennie.

Mari haza megy. A vasut nagy váróháza folyosóján csintalan kedvvel sétifkál, mutogatja magát, ahelyett, hogy régi szokása szerint, a szegletben üljön a kuffere mellett. Ah, nagyon boldog szabadsága érzetében. Szeretne kiáltani, szeretne kacagni, szeretne szeretni.

Mindig kísérelve szokott haza járni. Egyszer Annamária néni jön utána, másszor Elizabeth madám (a bajszos vén butor) – de Mari már végzett; a diploma a zsebében, ő tudja már, mit akar. – Megrázkódik; a bilincsek lehullottak.

Mari ki fog rugni. Megjutalmazza magát a jó bizonyítványért. Nem értesíti az otthonvalókat, hogy mikor fog megérkezni. Magára utazik és – óh! – a szive gyorsabban dobog – oly kupéban fog utazni, ahol szivaroznak. Mily merész gondolat! Ahol szi-va-roz-nak: fiatal urak persze. Ő ott lesüti a szemét... mereven ül... az urak így szólnak: „ah!” és „oh!” de Mari fel se néz. (Bárha mindent látni fog.) Alattomosan belülről mosolyog, s vizsgálódik a betóduló népség között, s forgatja bájos fejcskáját. Egészen kihevül... Oda száll fel, ahol a legtöbben ülnek... Már csengetnek, egyszer, kétszer... Észre se veszi, hogy magára van ebben a nagy tömegben.

A bérszolga unszolja: – Mind elfoglalják a jó helyeket. „Mindjárt... mindjárt” – mondja méltóságteljesen, s legyint, s az ajaka rebeg. Azt várja Mari.

Egy szökéssel felugrik a legzsufoltabb kocsira, mert az ablak mellett emberfej emberfej mellett áll. Bekukkant a folyosóról. Már itt öreg urak hevernek; már a függönyt huzzák össze a lámpa körül; ezek aludni akarnak... Mari visszakapja a fejét. Odább egy madárképű hölgy magára áll a kupé közepén egy kis honpolgárral a karján, aki bög. Tán csipi. Senkise mer közeledni... Tovább. Ah, egy bokor ifju ur a harmadikban. Az ablak mellett egy szóke ur mereng. A pályaház villamos gömbjeire kapcsolja ábrándos szemeit. Finom füst szállong ki a nyitott ajtón. Mari kissé reszket izgatottságában. Szigorun int a bérszolgára s belép.

Az ifju urak helyet szoritanak a szép leánynak. A szóke szeme otthagya a gömböket; a többiek lekapják az egymásra rakott lábszáraikat, s rámerednek Marira.

Mari lesüti a szemét, a legegyszerűbben ül. Mily merész ő!... Nagyon elégedett magával... Csengetnek. A vonat kinos rángás között... brum... brum... kidübörög.

Ah, egyszerre feszes csend lesz a kocsiban. Az ifju urak szétnyomkodják a cigarettéket a hamutartón, a vonat megiramodik.

– Óh, bocsánat, – szól be a kalauz az ajtón, egy öreg, szemüveges kövér ember, – óh, bocsánat, kedves Nagysád! Nem vettem észre, hogy helyet méltóztatott keresni. Magára utazik, Nagysád?

Nos? Mari feszesen biccent.

– Bocsánat! Kegyeskedjék parancsolni velem... Méltóztassék: a női kocsi a rendelkezésére áll... A kuffert akár magam átviszem... Ha ugy...

Mari felugrik. Mit tegyen? Szét se mer nézni. Hogy rámered mindenki! Tán átlátnak rajta. Mily szégyen. Sirni tudna.

Roskadozó lépéssel átlép a madárképü, boszus hölgy kocsijába.

A kölyök mindjárt elkezdett bőgni.

Napsugár a télben

Az utcám szegeletháza a Kerestei Sándoré, ez előkelő nagyon öreg uri emberé. Miután a gyermekeit elhelyezte, ő meghúzódott egy nagy, kettősfedelű tornácos házban és egy szegény fazekas árváját, az utcából, vette maga mellé, hogy ne legyen éppen egyedül. Nehéz, hirtelen természetű ember lévén, a gyermekeivel nem tudott összeférni; és a fiai, leánya, kik családot alapítottak maguknak, elkerülték az apjukat. Idővel, hogy az öreg embernek a szemei annyira megromlottak, hogy alig látott velük: mind komorabb, barátságtalanabb lett és úgy élt, mintha nem is köztünk, de mintha valami lakatlan szigeten élne.

Nálunk az volt a szokás, hogy esténkint kitelepedtünk az utcára: a kapu elé kitett padokon tereferélni, míg a gyerekek a porban játszadoztak, az ifjak egy-egy gitár mellett énekeltek, mulatkoztak; a Kerestei-ház ablakait, ajtait ilyenkor bezárták, sőt még a világosságot is eloltották, hogy oly rejtelmes, komor és fekete lett, mint maga a rossz lelkiismeret.

A ház cselédei is mind aféle öreg, szóvalan cselédek voltak; a fazekas árvája is oly visszavonuló, tartózkodó leány volt, hogy a házra igazán szorongó érzéssel néztünk és aki elment előtte, önkéntelenül meghalkította a beszédét. Az öreg ur idővel mind vakabb, vakabb lett és látszott, hogy amint kijött néha dél felé járkalni az utcára, a fazekas árvájára támaszkodva, ha hangos szóval köszöntötték is, csak nézett erre-arra, de elnézett piros szélű üvegszerű szemeivel s nem látott odafelé, a hova visszafelelt. Mind sajnáltuk, mert jófajta embernek tudtuk s nem felejtettük el, hogy a maga korában szívesen segített a szegény emberen jó tanácsal – prókátor volt – és bármiféle segítséggel, ha nyavalyás koldus kopogtatott az ajtaján.

Egy nap az őszön, az utcám derekán, a fazekas házát licitálták el. Az árván maradt putri gazdája – a fazekas iszákos, rossz fia – úgy eláradt, hogy a korcsmáros zsidó kotyavetyére dobta az adósság fejében. Az a váratlan dolog esett, hogy a dobszóra uri vevők jelentkeztek a rongyos házikó körül: nevezetesen a Kerestei fia, egy robusztus uri ember, valami nagy kataszteri hivatalnok a feleségével és a Kerestei nagy, veres leánya, egy nagymódu kereskedő felesége. Az utcám még alig ocsudott fel a bámulatból, hogy mi közük van uri embereknek egy oly rongy portéka licitálásához, már újabb meglepetés érte. A végrehajtó ugyanis alig kezdett a mesterségéhez, az utcám szegeletháza kapuja nyílt meg és maga az öreg Kerestei, a fazekas árvájára támaszkodva tipegett a licitációhoz.

A következő beszéd folyt ekkor: „E helyre te rendeltél minket, apám, – mondta a nagy hivatalnok – de mi végre? mit tegyünk?” – „Én? – felelte álméltkodva az öreg Kerestei – sőt ti hivatok meg engemet egy levélben, hogy jelenjek meg itt egy engemet érdeklő árverezésen, – mit jelentsen ez, nem tudhatom.” A licitáltató zsidó vigyorgott, dörzsölte a kezét s sakál tekintetét idegesen röpitette az egyik haragvótól a másikig... Mi tudtuk, hogy mind a két félt e ravasz kuvasz csalta ide a másik fél nevével, hogy publikumot szerezzen a licitációhoz. Elég az hozzá, így kerítette össze az apát a gyermekeivel, de nem volt haszna ebben. Az ifjabb Kerestei fenhéjázó csufúsággal szólt az apjához: „Csalódtunk! Mi azt hittük, hogy családi érdekből rendeltél ide minket, mert a kedves fogadott leányod családi vagyonáról van szó.” Az öreg így felelt: „Az én fogadott leánynomnak nincs szüksége arra, hogy titeket

hivjalak ide segítségül. Elég vagyok én is egyedül arra, hogy megvédjem minden bajtól.” A Kerestei nyelves leánya – a boltos felesége – meggondolatlanul odadobta hirtelen: „Meddig?” Az öreg Kerestei arca ólomszínüvé vált és elhallgatott. Aztán darabosan rárivallt a durva fehérnépre: „Amíg élek... De azt kérdezed, meddig élek? Ha tőled függne, hamar vége lenne, – de az Isten kezében van az, szerencsémre, nem a tietekében.” A fiu restellvén pedig a szóváltást, enyhébben szólt az öreghez: „Na, na apám, ne emészd magadat, még károdra válhatna a méreg!...” „Menj, – szólt zordonan az öreg ember – nem akarok tudni rólatok.” „Te, (a zsidóhoz fordult), ha mi követelésed van e házikó gazdáján, gyere hozzám. Kifizetem. Ide csöditettél minket. Rosszul tetted. De javára fordul valaki másnak ez a durva támadás, melylyel illettek minket... valaki másnak... Majd meg fogják látni azt!” – végezte fenyegetően és reszkető kezét az árva leány gazdag, fényes, szőke hajára tette s megindult, hogy hazatérjen. A nyelves boltosné utána sziszegett: „Ugy viszed, mintha a kedvesedet vezetnéd, apám...” Az öreg visszafordult: „Ne nevezd – mondta – apádnak.” Gyöngéden átölelve a leányt: „Ne is halljad őket, Jolán” – mondta lágyan. A boltosné még egyet rikoltott utánuk: „Gratulálunk, apám, gratulálunk... A te korodban szép siker ez!”

Oh, mi megvultunk botránykozva. A leánya szeméből láttuk, peregtek a köncsepppek; az öreg roskadtan vonszolta a lábait... bizony megtudtuk volna verni a lelketlen perszónát...

S ennek az áldatlan csuf jelenetnek kinos folytatása is lett. Egyszer, hogy az utca mind erről a nyilvános botrányról zsvatolt; másszor másnap fényes délben oly szégyenteljes látványnak lettünk látói, amelyet többé ember nem láthatott.

Ekkor ugyanis a kint járók magából kikelve, futva látták a kis Jolánt, amint fejét mind a két tenyerével befedve, ijedten rohant haza; megtépett köntőssel, kalap nélkül, vonagló ajakkal. A hír egy percre szétszaladt az utcán: „Azt megtépték”, – mondta az egyik szomszéd. – „Dehogy, – mondta a másik – megnyirták, mint a becstelen asszonyokat.” – „Összerontották” – kiáltották utcahosszat. – „Hát nincs törvény már?” – zugták mindenfelé. – „Ki tette?” – kiáltották az egyik kapuból a másikba. – „A boltosné” – riadtak mindenfelől a kérdezőkre. – „Ki is tehetné más?” – „Mi történt?” – tudakolták mindenfelé és oly zugás, zürzavaros morgás töltötte be az utcát, mint ahogy a vásárban, mikor rablót üz a felbolygatott paraszt nép.

Mindjárt pedig délebed után, egy öreg cseléd kijött a házból, és négy polgárt hívott be közülünk, minthogy az öreg ur ezt így parancsolta. Az egész utca a ház elé vonult és irigy szemek kísérték be minket, a mint beléptünk a széles, nagy, kongó gangra. – „Mi fog történni odabenn?” – pussogták mindenfelé s igazi ijedelem fogta el a sziveket, mikor kocsi állott meg a szegeletház kapuja előtt s a nagy esperes a sekrestyésével szállt ki belőle. – „Beteg lett tán az öreg?” – kérdezték egymástól. – „Vagy a szegény árvát ijesztették halálra?”

Eső kezdett zuhogni kinn: az emberek az eszterháj védelme alatt a falak mellé szorultak, szólanul, szorongva, de haza nem ment senki.

És belépván a nagy pap, az öreg Kerestei így szólt:

– Főbenjáró dologban kértem ide, főtisztelendő uram! és hívtam be négy tiszteletreméltó szomszéd emberemet, hogy tanui legyenek azoknak, amiket mondanom kell. Kérem, hallgasson meg engemet...

Mi sohase láttuk belül a Kerestei-ház szobáit; a mély ablakközök mián félhomályos, nagy arcképekkel telerakgatott falait; a kissé dohos, dohányfüsttől kesernyés nagy, kongó dolgozótermét, öreg, kemény, vénségétől fekete butorait; mind ujak voltak nekünk, és a komorságával lenyűgözött minket.

– Idekértem, hogy igazságot tegyek, – mondta tagolt, határozott szóval az öreg ember s ráütvén az öklével az asztalra, az ajtó megnyilt mindjárt. – Ti is, – szólott ki – ti is, öreg cselédeim is álljatok meg ott az ajtóban, minél több fül kell ide, hogy hallják mind, amit mondani fogok... és mert ti a szivetekkel is hallani tudjátok az én igazságtételemet, senki-nek sincs itt inkább joga lenni, hogy hallják a szómat ... mint ti.

És így szólott:

– E leány mellettem, ragaszkodik hozzám. Elboruló világosságomnak ő a fényessége; elkomoruló lelkemnek ő a felderítője. Valahogyan megtűr engemet s a hangjából érzem, hogy meleg szivből erednek azok... Azért vettem őt magam mellé, mert neki senkije se volt, és úgy lett, hogy az én mindenem ő lett. Mivel pedig mind több irigységgel látták, hogy mint ragaszkodunk egymáshoz – annál inkább huzódtunk egymáshoz... Erről pedig elég...

Felsőhajtott és legyintett.

– A tegnap halálosan megbántottak engemet, éppen azok, kik a vérük szerint védeniük lett volna kötelességük, ha megtámadna valaki. E leány, irántam való ragaszkodásból, ma, tudtomon tul, elment, hogy kiegyenlítse azt a viszályt, melyet ők támasztottak. Elment, hogy a gyermekeimet kérje, hogy ne bántsanak engemet, és felajánlta magát, hogy elmegy a házamból, ha ő a botránykő közöttünk. És arra megcsufolták őtet...

Erre kissé felemelkedett ültéből az öreg Kerestei, fél öklével az asztallapra támaszkodott, fél kezével magához vonta a leányt. Fehér szakállá eltakarta a leány megnyirt, ijedt fejét.

– Megcsufolták érdemtelenül. Nem látom megbélyegzését, de érzem. Ő mit se mond, de érzem, hogy ezt mondták: „Te becstelen vagy, eladtad magadat egy vén ember telhetetlen kényének, az ilyen fehérnépet megnyirták hajdan, hogy megkülömböztessék a becsületes asszonyoktól” – és megnyirták őtet...

A vén Kerestei hangja erősebb lett.

– Becstelennek neveztek egy ártatlan leányt, s amiben gyönyörűségem volt: selymes, meleg, puha haját lenyiszálták. Irigyelték az örömet. Szépségéből csak a lelke szépségét, s az ujjaimon át ifju ékességét: a haját éreztem. Mind a kettőért elégtétellel tartozom: neki. Jó hírét becsületes nevemmel, lenyirt haját asszonyi koszorúval takarom el. Tanunak azért hívtam ide becsületes szomszédaimat és azért kértem ide főtisztelendő uramat, hogy ki mondjam, ime: én tiszta észszel, erős akarattal, meleg szeretettel magamhoz csatolom őtet s feleségemmé teszem.

Kezét kinyújtotta.

– Fogja meg a kezünket, főtisztelendő uram. Én feleségül veszem e leányt. Én bekötöm a fejét ott, ahol megbélyegezték. Nevemnek és vagyonomnak a részesévé teszem. És kérdezem tőled, édes leányom: elfogadsz-e engemet?

A hangja bizonytalanabb lett.

– Én már rom vagyok, én semmi se vagyok már. Mit se adhatok neked a világi örömekből, és utálatos önzőképpen, a magam gyönyörűségeért, elrabolok egy keveset ifju idődből... De csak egy keveset, mert már csak egy kis arasznyi utam van idefenn. Felelj: elfogadsz-e engemet erre az időcskére? A kegyelmes élet kipótolhat, ha most megrövidítlek egy kissé. Vess számat magaddal. Felelj bátran...

A leány alázatosan meghajtotta a fejét, egészen az öreg ember melléig. Az öreg Kerestei ismét hangosabban folytatta:

– Ez tehát a feleleted... Ime, főtisztelendő uram, tehát, régi szokás szerint, e tisztességes tanuk előtt: feleségemmé teszem ezennel e leányt... S egyező akaratomkat az egyház képví-

selője előtt kijelentjük. S most add ide a kezedet, édes... jaj annak, aki bánt tégedet. Az Isten velünk vagyunk... Főisztelendő uram, áldjon meg minket az ő nevében...

Végre felemelte magasan a homlokát.

– Valaki sir itt, – mondta az indulattól rebegő hangon. – Senki se sirjon. A feleségem sirna-e tán? Ez örömnapp... napsugár a télben. Más sirjon ma, odakünn.

Crescendo – decrescendo

Kovács Kálmán, a boltos, a második feleségét a hegyek közül hozta. Szelid, félénk leánykát kapott, egy papnak az árváját, aki kívülről hasonlított az elsőre. Belülről: nem. Mert alig lehetett szavát venni, mikor megkérte az anyjától; csak pirult, remegett. „Semmit se készítgesse, asszonynéni – mondta – a leányát, mert én teli házba viszem. Az első feleségem stafirungja azon módon új, én vettem minden darabját; azt mondhatnám, érintetlen portéka mind. A szegény lelkem, csak egy esztendeig használhatta. Találni fog rá minden holmija: mellbe, sluzba, csipőbe.” „De kedves fiam, – szakította félbe az édesanya – miféle testrészeket sorolgat eléje? Nézze, hogy elpirult a szegényke. Nincs szokva az ily bátor szavakhoz.” „De viseli a rávaló darabokat, – felelte zavarodottan – nem szégyen az, asszonynéni...” – és meglepődéssel telt el a szíve.

Édes, aranyos kedvű volt a megboldogult, de egy kissé világi kedvű. Masamodleány volt azelőtt; bátor, szapora beszédű, hamis, tréfás baba, aki körül úgy dongott az ifjuság, mint a legyek a mézescsupor körül.

A pap-árvát a boltos: az alig mosolyogni, csak pirulni tudó félénk leányt – a boldogultért felügyekvő könyeket elnyomó – nyugodt örömmel nézte. Ez a neki való, igazi társ: dolgos, igénytelen, szerény s hálára képes azokért a jókért, melyek rá várnak. Nyughatatlanul sürgette az anyósát: „Nincs sok időm a sátorozásra, asszonynéni, – magyarázta – a bolt nem nélkülözhet engemet s a ház ugyanvalóst nem az asszonyt. Minden nap kár. Semmit se adjon, – mondta dicsekedve – mindenünk van: a kalaptól a cipőig... az ágytól a bölcsőig...” „Ismét a bölcső...” – szakította félbe feddőleg az anya – „vigye, de ne beszéljen” és hirtelen el is eresztette vele: az idegen, erős, szőröképű, jóhírű emberrel. Az Isten szeme legyen rajtuk.

Rajtuk is volt. Nagyon szépen összefértek, boldog egyetértéssel éldegéltek. Az asszony kijárt a pudli mellé, ha elvégezte benn a dolgát, s mindent megtanult hamarosan: mi, hol, melyik fiókban áll? A vevők szívesen elegyedtek szóba a szelid szavu menyecskével: a gyerekek nagyon szerették; a bolt környékén lakó ifjú népek: diákok, kishivatalnokok valósággal becézgették, amint a merész tekintetükre el-elpirult a csecsés kis portéka a pudli mellett. A boltos az ilyen széptevésre olyan lett, mint a vadkan, de különben tetszett neki az egész dolog. „Jó órában léptél be az üzletbe, mondta – kétszer annyian járnak a boltot.” Reggel beálltak a munkába; este jókedvvel számolták össze a kasszát és jól elterefértek az asztal mellett, ha idejük volt rá. Ha aztán ily elégedettek voltak, azt is észrevette a boltos, hogy a kis Klárinak a szemei szépek, kékek; a szája parányi s szép bársonyos az arcbőre...

Tavaszi idő járván, – mikor minden szebb lesz a földön – egy vasárnap így szólt hozzá: „Jőjj, kis Klári, nézegessük meg sorban, mi van a kasztenekben, mivelhogy ilyenkor időnk is van a bolondságokra.”

A megboldogult, jókedvű, piperés fehérszék létének, sok csinos egyetmása voltak. (Soha se volt beteg; a gyermekágyban kötött belé a halál.) Halála után a pontos boltos összepakolta szépen vastag papírba, nemei és fajtái szerint a fehérszéküket, jól átkötözve kemény spárgával. Ilyenképpen: külön osztályozva a használati, a fényüzési cikkeket; a háztartási és utcára való tárgyakat – mind felirattal megjegyezve – és ekkor élvezettel bontogatta ki a pakkokat, hogy elbájozza és elkápráztassa a tudatlan, falusi ártatlan asszonykát.

Mily finom egyetmások voltak! Izgatón parfüm szállingott ki belőlük. A boltos egyenként, kényesen emelte ki az ujjai között s kedvtelve rázogatta meg a menyecske szeméi előtt, némelykor jóízűen csettintve a szájával. Próbáld fel ezt, próbáld fel azt. Minden illet rá. A ruhája egy csipetnyit rövid tán az új módi szerint; de a cipője annál jobban látszott ki; egy másli, aranyorszínű, fejedelmi cipő. Bájos kis kutya vagy – dadogta, megölelte s arra mind a ketten jókedvűek lettek. Felöltöztette teljesen. Bekapcsolta, befűzte s amint egy kék, fehérharsányos nyári ruhát elrendezett rajta, – a nyakánál kissé ki volt vágva – átölelte Klárit s így kiáltott fel: „Szegény király bácsi! ha neki volna ilyen szépséges menyecskéje!” Mert Kovács Kálmán igaz, királyhű, derék ember volt.

Az asszonyka is meg volt elégedve a dologgal. Kissé bizsergett a vére, amint a kacér holmit felöltötte és minthogy ünnep is volt, a feldicsért köntösben az urával neki is indult a városnak, hogy kiszellőztesse kissé a kincseit. Sokan jártak a piacon. Gyönyörű idő járt. Az ifjú emberek utána néztek; az idősek megálltak egy percre, hogy jobban lássák; az asszonyok pedig irigyen végignézték. Valósággal üde, ennyivaló; egészséget lehelő, mégis gyenge; félszégében csak gyerekes, tartásában mégis hivallgó személyke volt. Kovács Kálmán egy darabig dühösen fujt, de mert Klári lesütötte hosszú szempilláit, szerencsésen hazatértek. Klárika egészen ki volt gyulva, és otthon kérés nélkül átölelte az ura nyakát a pudlin át.

Másnap már nyughatatlankodott Klárika a hűvös boltban; szórakozottan árulgatott. A boltos így szólt ekkor: „Nincs-e kedved arra, hogy kimenj ismét az utcára? Az egészségedre jót tesz.” Mert mégis a hűségét bizgatta az, hogy oly csinos felesége legyen.

Az asszony felpiperázta magát ismét s ekkor, amint a templom előtt elhaladt, a járókelők közül egy idegen szőke fiatal ember jól megnézte Klárikát és így szólt hozzá:

– Hova siet, kisasszony?

Klári hirtelen félig a fiatal emberre pillantott és önkéntelenül odadobta:

– Én nem vagyok kisasszony... én asszony vagyok.

A fiatal ember mindjárt az asszonyka mellé sorakozott:

– Igazán? Egy ily aranyos babáról nem is hinné el az ember, hogy asszony lenne már. Olyan, mintha a bimbójából csak most kifakadni készülő virág volna.

– Miért mondja ezt? – kérdezte lesütött szemmel Klári, de oly izgatott volt, hogy fáj.

– Mert öröm mondani ezt. – S mindjárt hozzátette udvariasan: „Megengedi, hogy mellette menjek?”

Klári végigvonta a szeméit, minthogy a cifra ruhában volt – a maga régi, falusi köntösében észébe se jutott volna – és könnyen megrántotta a vállát: „Miért ne, – mondta – az utcán járni mindenkinek szabad.”

Annyira egyszerűen mondta, mint egy kitanult kacér, de meggyorsította a lépését mégis önkéntelenül. Egy összeverődött tömegen át az ifjú átdulakodott, hogy helyet csináljon az asszonykának, s ekkor így szólt: „Én Seper Gusztáv vagyok, a járásbíróasztól” és meghajtotta magát.

Klári egészen bátran kérdezte már: „Idevaló ember?”

– Nem. Most neveztek ki ide.

És amint továbbmentek, apránként összeismerkedtek, úgy, hogy amint a külvárosi utca felé közeledtek (ahol az ura boltja volt), úgy hallgatta a fiatal ember szavát, mintha örökké ismerte volna. Be se állott a szája: nagyon kedves fiu volt ez.

Klárinak valami ekkor az eszébe jutott – a cifra ruha sugta tán – és halkabban mondta: „Ügyeljen, – mondta titkolózva – az uram boltja ott van (s ujjával a kis, igénytelen üzlet felé mutatott) s ő félt engemet az idegen emberektől.”

Az ura a boltajtóban állott és mereven ránézett az asszonykára. Klárrika úgy megijedt, mintha egy puskacső meredt volna rá. Reszketett az egész testében. A bolt tán üres volt és Kovács kemény lépéssel eléjükbe lépett s szigorú szemmel nézett rájuk.

Az asszonyka ajaka rebegett. Majd elájult ijedtében. A vér kitakarodott a testéből mind s megijedve, zavartan felelt a kérdező tekintetre:

– Az unokatestvérem... ez... a... szomszéd faluból – és rámutatott a fiatal emberre.

Azt se tudta, mit mond.

– Ugy? – kérdezte a boltos – ugy? – és dologtól veres erős kezével pogányul megrázta az ifjú emberét. – Ugy? mily szerencse! – és előre mutatott, az ajtón zajosan betessékelve a vonakodó fiatal urat.

*
* *
*

A boltos bekísérte őket. A megboldogult piperés, tollas, másli, csipkés szobája volt ez: kirakva szerteszét a cifra holmik a bespárgált pakkokból. „Unokatestvér? Apáról-e? anyáról-e” – kérdezte, de akkor valaki belépett a boltba s Kovács kifutott, hogy kiszolgálja a vevőt.

Az asszonyka remegve a felindulástól, a fiatal ember zavartan, szótlánul állottak szemben egymással.

– Nézze, – rebegette Klárrika – hibát tettem. Most maga mit gondol rólam?... Nem tudtam, mit tettem. Hazudtam... mert féltem... Most maga valami csufat gondol rólam... Csak elvesztettem a fejemet.

A fiatal ember felvonta a vállát: „No hát semmi baj! Semmi rosszat se gondolok... aztán jók leszünk... Klárrikának hívják?... szeretem a nevét... a személyét egészen; – kedves...”

Az asszonyka elfordult. A sirás feltört a kebléből: „Ne beszéljen így... oh, ne beszéljen” – rebegette.

– Mit tesz? – kérdezte a fiatal ember és melléje állott, hogy megfogja a kezét. – Ne sirjon... nézze... Miért? én nem bántom.

Klárrika kétségbeesve zokogott és elrántotta a kezét. „Oh, mert szégyenlem magamat... Az anyám megtudja... és az uram megtudja... Elvesztettem a fejemet... Ez az utálatos ruha csinálta... ez az utálatos... Hogy álljak a szemük elé – és maga mit gondol rólam? Oh, – és hirtelen feléje fordult – oh menjen el mindjárt innen. Az Isten fizesse meg! Én elvesztem, lássa, ha most nem könyörül meg rajtam.”

A kezét könyörögve fogta össze: „Oh menjen el innen – és könyben uszó semeit ráemelte. – Az uram elkerget, az anyám eltagad, ha megtudja... Mit tettem?... oh!”

– Semmi, – kissé lenyomott, meghatott hangon mondta a fiatal ember – semmi baj... De azt nem is kívánhatja, hogy itthagyjam? Mit mondana az ura? De nekem is fájna, ha itt-hagynám.

– Oh felejtsem el mindjárt. Mintha csak egy haszontalan szemét került volna a lába elé s kikerülné... Oh menjen el, hiszen maga jó ember... ugy-e? Megsajnál egy szegény, semmi asszonyt... Menjen el, menjen el. És kerüljön el... Az Isten megáldja, meglátja... Ugy szegyenlem magamat...

A boltban sürgött Kovács nagy igyekezéssel. Az asszony képéből kikelve, ijedten ügylet rá. „Már jön! – rebegte – mindjárt jön be az uram... Jaj! hát nem könyörül meg rajtam?”

Az ajtó megnyílt s Kovács nagy zajjal lépett be: „Micsoda? – kiáltotta – még így álltok egy helyben? Így fogadod az unokatestvéredet, Klári? Nagyon resteltem... Rögtön... ide üljön le, ott foglaljon helyet...”

– Nem, bocsánat, – mondta az idegen – nem. Csak véletlenül botoltam Klárikába. Az utcán véletlenül találtam meg Klárikát... de már mennem kell... Én elutazóban vagyok... Csak véletlen találtam meg Klárikát... Én elutazóban vagyok... Bocsánat...

– S elvinné az álmunkat? – kérdezte kedvetlenül – itt hagyna minket? még csak vacsorára sem maradna nálunk?

Az asszonyka kerekre nyílt szemmel nézte.

– Nem, – mondta az idegen zavartan – fájdalom, én elutazóban vagyok... Ez véletlen öröm nekem... Jöjjön Klárika, hogy öleljem meg szépen... bucsuzóra... Megengedi uram?

*
* *
*

Elment. Az ajtó bezáródott, szépen, lágyan.

Klárrika fölnézett, megállott és fölsóhajtott. Nagyon könnyünek érezte magát. Hirtelen visszafordult, megölelte az ura nyakát. – Szép idő van – mondta, mintha ujjongott volna. – Nagyon fellelkesedtél – felelte az ura, de mintha visszautasítana valamit.

Elment... Végignézett az utcán. Elment.

Könnnyű lépéssel bement Klárrika a cifra szobába, könnyü idegenkedés borzongatta meg. Valahogy nem szép ez a sok csecse-becse szerteszét. Nem tartozik Klárikához. Más asszony diszei voltak. A maga ruháján is végignézett, oh, mintha egy más ember dörzsölődött volna hozzá. Ezt a kékcsikos köntöst másra szabták... bizsergett a bőre, mintha hangyák mászkálnának rajta.

Elment... Vajjon nem jön-e vissza? Erre némi nyughatatlanság borzongatta meg. Ha visszajön! Önkéntelenül elmosolyodott, de a szemhéja rebegett. Ha visszajön... az atyafia... De megfogja tudni az ura. Erre sétálni kezdett le s fel a szobában és apránként majdnem futásig fokozódott a járása. Az izgatottsága növekedett. Hirtelen kilángolt a névtelen ijedelméből és félhangon megszólalt: „Ah, te utálatos, – mondta a ruhácskájának – te utálatos, te okoztad ezt, te kerítettél össze egy idegen emberrel... Utállak, te!” és összegyűrte a ruha csücskét, mely a kezébe került. Aranyporszinü cipője mintha rávigyorogna Klárikára... „Pihá! – szólt rá – kerítő. Utállak... utállak...” A szobában szerteszét mind undok dolgok ezek: máslik, tollak, csipkék és kezdte összeszedni őket, halomba hajigálta be a szekrénybe. Ebbe a munkába egészen belefáradt.

Estére egészen elernyedte. Rosszkedvü, szóvalan lett. „Tán az unokatestvéred után busulsz?” – boszantotta az ura. Az asszony felrántotta a vállát kicsinylőleg: „Bánom is én” – mondta. De éjjel mégis csak vele foglalkozott. Nem aludt, és reggel felé valósággal rémületté fokozódott az ijedelmé: „Oh, visszajön... visszajön... – rebegte, amig porolt, takarított a

szobában – visszajön... És akkor kisül, hogy hazudtam, csaltam.” A rémképek mind sokasodtak a fejében... Az ura meg fogja vetni: „Rosszvéru vagy, – fogja mondani – céda vagy...”

És az anyja?...

Oh az anyja! Nem is jutott addig az eszébe. A tiszta, szigorú, lesimitott fehérhajú papiasszony az ő édesanyja. Aki utálja az álságot, a hazugságot. Mind izgatottabb lett. Kipirult és kisápadt utána. Megfogta a homlokát a két kezével: „Oh megzavarodom!” – nyögte fel. S az udvar fenekén futkosott le s fel. Az egész napot nyughatatlanságban töltötte: „Eljön-e – tudakolta a Sorstól – eljön-e ismét?” Este szótalánul vonult meg egy sötét szegelybe. „Én kezdek haragudni az unokatestvéredre” – mondta ingerülten az ura. Klárika élesen kiált fel: „Oh ne is említsd soha!... soha... ha szeretsz egy küssé.” „Miért? – kérdezi összeszorított ököllel – megbántott tán?” „Engemet? – cseppent fel – mit beszélsz? Hogy bánthatna meg?”

Másnap mégis bepakkolt mindent, ami csak szerteszét állott. „Sohasem veszem fel” – mondta és bekötötte a kemény spárgával. Aztán tulzott gyöngédséggel környékezte az urát. Kísérte minden lépését, mint egy hü kutyácska. Ok nélkül megszorította az ura kezét és hizelgő tekintettel simogatta. Ha esetleg kitekint az utcára, Klárika elkapja a fejét mindjárt. A félelme tér vissza ilyenkor. Néha így szól az ura: „Menjen ki ismét az utcára, jót tesz az magának.” Hevesen félbeszakítja: „Nem; soha, soha. Én csak itt érzem jól magamat... Oh be jól érzem magamat itt... csak itt... itt.” És hozzá dörgölőzik az urához.

Hogy elfelejtse a félelmét, a hizelésbe öli magát és esténként gyermekkorának, apró semmiskedéseinek a történetecskéit fecsegi az urának. A boltos nem fejteget okokat és nem elemezget, hanem tetszik neki és gyönyörűséggel átöleli a feleségét: „Te ki vagy cserélve, lelkem, – mondja – én igen szeretlek...”

Néhány hét múlva igen megsápad az asszonyka. Az izgalom sajtolja tán ki az erejét. Amint a félelme enged egy küssé, gondolkozóbbá, álmodozóbbá lesz. El-elnéz messze, bágyadtan, révedezve, a libegő nyári levegőre s visszásan felelget, ha felzavarja valaki valami kérdéssel.

Néha már megjelenik üres szemei előtt a sugár, gyöngéd, szóke fiatal ember képe, ott, a templomtér előtt: „Olyan, mintha egy bimbóból kifakadt virág volna...” így szólt egyszer Klárikához... Bucsuölelésének az emlékére megmelegsik és a szeme megnedvesedik.

Falusi, formátlan ruháin végignézve, titokban felnyitja a szekrényt és megsimogatja gyöngéden a kéksráfós kacér köntöskét, melyben szépnek találta őtet az idegen.

S ez az „idegen” mind nő, nő a távolban. Hallani véli hizelgő hangját, szeme sugarának a melegét érzi... oh vágyik rá; mint vágyakozik rá.

– Ha jönne, – rebegi – ha jönne... – és mosolyog s összeborzong, mintha tavaszi meleg szellő simogatná.

De nem jön. Oh, soha, sohasem.

Az őszön pedig, mikor befütik az oszlopos, nagy, zöld kemencét és a sárga lángnyelvek nyalakodnak fel a sűrű levegőbe, amint Klárika álmodozva egy kis gyermekfőkötőn babrál egy horgolótüvel – el-elfelejtkezik magáról, néz, néz messze el... halkán dudol, anélkül, hogy tudná: mit tesz?

Jolánta

Malackorában vette Máli néni a tavaszon. Tarka, mangalica-fajta volt, nagyon jóétű, amin meglátszik a jó kura. Kényeztette; a falatját is megosztotta vele. Egy almacsutkát, egy főtt murkot, egy sajhajat félretett a délebédről, hogy neki vigye. Ha megvakarta a hátát, mindjárt lefeküdt, hálásan pislogott fel és meglegedetten morgott. Az egész ház érdeklődésének a központja volt. Apró történetek ki nem fogytak az elmésségéről, ragaszkodásáról. A néni eljárt tudakozódni a szomszédokba, hogy megtudja: mint esznek ott a hizók; mit esznek, mikor korpát, mikor darát? hogy az ő kedves állatjának mind többet és jobbat nyújtson. Szinte becsületbeli kérdést csinált abból, hogy az ő malaca a legkövérebb legyen az utcában.

Esténkint, mikor Máli néni összeült öreg testvéreivel egy kis márvásra, tereferére, a beszélgetés első, legfontosabb tárgya a „cuni” volt. – Máli néni kihivta a kártyáját; ragyogó szemmel merengve elnéz s így szól: „A négy kupa kukoricából egy szemet se hagyott meg ma délre.” A két néni meglegedett vigyorgással bólingatott a kedves hirre... Mári néni, a maliciózus, ezt kotyogja közbe: „Klasszinak, a szabónak volt egyszer egy fekete kanja, mely borsókás volt...” Erre megdöbbenve elhallgattak, mereven fentartva a kártyákat s nagy későn a harmadik néni, Biri néni így szól: „Borsókás? Mily szerencsétlenség! Aztán mit tett vele Klasszi?” „Szappant főztek belőle...” „Szappant? Istentelenség!” „De miért mondd ezeket?” kérdezte komoran Máli néni. „Mert kolontos – mondta megrovólag Biri néni – kolontos volt Mári egész életében.” De erre Mári néni, hogy elterelje a beszédet a kedvetlen tárgyról, úgy tesz, mintha nem is hallaná a nénje szidását, közbevág hirtelen: „Ki tesz a királyra? Ki hívta ki? Hát nem játszunk?”

Mári néni a legkisebb volt a hármuk között, azért minden kicsiségért úgy korholták, mint hajdanában. Ő magázta a nénjeit s kezét csókolt nekik a régi, tekintélyt becsülő időből való módon. Nem is biztak meg a szavában és „könnyelműnek” nevezték, ha tréfálkozott. A nénjei mind gazdagon maradtak hátra. Máli néni versengett egész életén át Biri nénivel a vagyonszerzésben. Örökké dolgoztak, verejtékeztek s fanyarok, kedvetlenek, egymásra boszusak voltak. – Mári néni a tücsök volt közöttük: hegedülvén cincogva; a téli időre keveset gyűjtve be, de vigan, tréfás kedvvel. A nénjei örökké igen ifju eszünek tartották is őtet. Pedig – oh! mily nagyon – vének voltak mind a hárman. Akkora sima hely sincs az orcáikon, mint az ujjam, és összetöpörödtek.

Öregségükre roppantul összebarátkoztak. A kenyérszerző időkből vetekedtek, dulakodtak, de amint a velő fogyott a csontjaikból, mire idegen, új világ sarjadt fel körülöttük – ösz-szeszorultak s el se tudtak lenni egymás nélkül. Amint alkonyodott, már nyughatatlanul keresték egymást s a város három részéből összegyűlve egyiknél, vagy a másiknál, hogy egy ócska, piszkos játékkártyával a kezükben – Mári csalt – elbeszélgessék az időt kilenc óráig: „Emlékezel erre? emlékezel arra?” és ki se fogytak az apró kis történetekből, ártatlan csalafintaságok emlegetéséből, összetört reményeikről, kisedd örömeikről, veszteségeikről. A napfényes élet elriasztotta őket, az alkonyat összekerítette. Nagyon összeszeretkeztek... össze-

bujtak, mint valami kis gyerekek a sötétben, és ha régebben szidták egymást, öregségükre védték egymást, akár az utolsó csepp vérig...

Már minden megváltozott... oh, minden megromlott a világon. Egyszerűség nincsen, jószág a szivekben nincsen. Most minden úgy fel van puffadva... „Nézd meg: slájerban, mily gangosan, a csipőjüket riszálva, erre-arra tekintgetve mennek az istenházába.” „A mi időnkben lesütött szemmel, szótlánul járultak Ő elejébe.” „Igaz, – mondja Mári néni – kivált Almási Kata, a nagyorru, aki restelt nappal járni.” Arra ráütnek a kártyával a Mári néni kezére: „Oh be bolond vagy; soha se volt egy csepp eszed se...”

A két nagyobbik néninek szép családja van: leányaik férjnél, fiaik megházasodva, és gyermekeik. Mind fáin, nagymódu uri emberek, kik kissé félvállról beszélnek a nénikkel, ha tanácsokkal akarják ellátni őket. Mit kinlódtak velük, míg nevelték és kenyérbe juttatták őket; mennyi önmegtágadással sanyargással kuporgatták össze a vagyont az ő részükre. A vagyon jó... jó... de az aféle céltalan szóbeszédre nagy embernek nincs szüksége. Kissé restelték az öreg asszonyok koppadt bársony kabátait, necben tartott gyér, lengeteg hajait, csontszélű okuláréit, fogatlan szájuk okoskodó beszédét. Mári néninek nem adott gyereket az Isten. „Jól imádkoztál” mondják neki a néneji, a gyermekeik rátartiságán elsavanyodva. De Mári néni így szól: „Rosszul imádkoztam: hát kiért éljek én, mondják, néném? Azért az egypár macskáért, kutyácskáért, ami körülöttem él?” Mind a hárman magukra élnek, kised munkáikon babrálva: takarítgatva, harisnyát kötögetve, tollat fosztva; szegelettől szegeletig ödöngve unottan.

Az estéli összejöveteleket rendszerint panaszszal kezdik. Egyik se aludt az éjjel. „Be se hunytam a szememet virradtig.” „Az órák ütését hallgattam, elolvastam. A kutyák mind vonítottak egész éjjel.” „Hogy bírják ki friss egészséggel – kérdi Mári néni – ezt a szüntelen álmatlanságot?” „Nem hiszed?” riadnak rá mind a ketten. „Hát hazudunk mi?” fortyannak fel. „Dehogy, néném! tán csak megterhelték a gyomrukat és attól álmodták azt, hogy nem aludtak”, mondja Mári néni engesztelésül „Mi? – kiáltanak hevesen – mi terheltük meg a gyomrunkat, te kolontos, mi? Hát tudunk mi enni... enni egyáltalában?” – Mert egyik se tud enni... Az ételek ize is megromlott. Hol vannak azok a koszt-abonák: azok a gyöngyöshurkák borssal meg kásával töltve; azok a ropogós mézes magyarók? „Meg se tudnók már rágni”, mondja meglapulva Mári néni.

Az igaz. Fogak tekintetében elszegényedtek. Hosszu a történetük azoknak. Mily későn jött az egyik, mint vesztek el a többiek kínos éjszakák után... annyi a beszélni való felőlük. – Az első szó mindig a Máli nénéié, mert ő a legidősebb közöttük; a többi lesi az alkalmas percet, mikor mondhatja el az ő esetét. „Tudom... tudom...” szóltak közbe, ha Mári néni belekezd valamibe. „Hát mi a csudát ne tudnának maguk? – vágja vissza sértődötten Mári néni – hát van is már új dolog a világon?”

Nincsen, bizonyosan.

Amint nagyon lehajlik az este – úgy nyolc óra felé – álmosak, türelmetlenek lesznek és megunják a kártyát. Valamelyik felszólal: „Mári! csalsz!” „Nem játszom”, mondja a másik és odavágja a kártyát. Arra duzzogva elhallgatnak és bogos, ráncos kezüket az ölükbe ejtik. A múlt emléke átsuhan a fejük felett. Vontatva belekezd valamelyik: „Mint meghidegedett az idő...” „Havazott az éjjel...” „Havazott...” Máli néni maga elé néz és így szól:

– Ilyen, szakasztott ilyen este volt, mikor a beteg fiamat hazahozta az uram Pestről... Hány esztendeje annak...? 30? 31?... nem, 29 esztendeje éppen...

– Szép szál fiu volt... Az Isten nyugtassa meg... – mondja halkán Biri néni.

– Lelkem, Mári néni, – így szólt hozzám a szép fiu és megölelt kétszer is... Nem is volt beteg még akkor...

– Ti nem láttátok, de nekem a szivemet szinte kitepte, mikor a köhögését hallottam. „Adjon egy csepp vizet, anyám, – azt mondta – mert mindjárt megfúladok.” A könyvek ölték meg... a bibliotékák... az Isten sülyeszse el az aféléket...

– Mert roppant tanuló fiu volt; bujta azokat az istentelen nagy könyveket. Egyszer nálam azt mondja...

– És micsoda széptekintetű fiu volt, – szölt közbe Mári néni – az asszonyok bolondultak utána.

– Mert kellett is annak, ha egy könyvet láthatott; mit tudsz te abból?

– Már azt ne mondja nekem, néném! Hát Jolánta, a szegény özvegy... csak itt nálunk; hát még idegen városokban – ki tudja?

Arra elhallgattak.

– Jolánta, az özvegy. A Szent-György utcában lakott. Az ura halála után oda vitte azokat a nagy virágu, magas hátú karosszékeket; azokat a sokfiókos, polituros kaszteneket... Emlekezel rá... Mindig virág volt az asztalán...

– A fiam vitte neki – rebegi Máli néni – minden reggel vitt virágot neki.

– Este felé is vitt, ha jól tudom, néném lelkem – mondja Mári néni.

– Szép, leányos, sugár, karcsu menyecske volt Jolánta – mondja álmódzva Biri néni – azóta se láttam olyan könybe feredő szemeket. És a kezére emlékeztek-e? Nagyon fehér volt; igen fehér volt a keze. Nem dolgos kezek voltak azok...

– Nem is arra volt az teremtvé, hanem hogy szerelmesen simogassák aztat...

Máli néni elkomorult:

– A sors rá is sujtott. Nem szerettem. Mit kapaszkodott a fiamba. Inkább dolgozott volna. Olyan fiu kellett neki? „Maradj velem, Pista” azt mondom neki este. „Nem, nem, – sürgött-forgott, s azt mondja – halaszthatatlan dolgom van.” Utána lopózom a falak mellett, – hát hova megy? Rohant, mint egy bolond... Hozzá ment. Ez az ő halaszthatatlan dolga... Nem szerettem őtet. Én nem tagadom, én nem szeretem most se.

– Rég volt... nagyon rég volt.

– Rég volt nektek. Az édesanyának csak úgy fáj, mintha tegnap sebeztek volna meg.

És bólingatnak, bólingatnak csendesesen. A szép, karcsu özvegy felidézett emléke belevész a sötét semmiségbe. Csendesesen ingatják a fejüket. Bang... bang...

– Kilenc az óra – drága a gyertya. – Mári néni összesepri a kártyákat; felgyújtja a gömbölyü üvegü, lapos utcai lámpást; felöltözteti Biri nénit, bepólyálja a nyakánál: „Meghidegedett az idő erősen”, mondja és egy tekintettel bucsuzgatnak el egymástól. Az ajtónál Biri így szól: „Nagyon meghidegedett az idő.”

– Tudom, – felel Máli néni – tudom, a cuni miatt mondd. Alig mozog. Ugy szuszog, hogy az ember szive megesik rajta. Nagyon megnehezedett.

– Fogadok, – mondja Mári – fogadok ötven kupa zsirra...

– Hiszem, – mondják mind a ketten – hiszem... Ötven kupára becsülöd?

– Még többre, – mondja lelkesen Mári – még többre.

– Na ne mond, Mári – feddi az ujjával fenyegetve, de mosolyogva, mert jól esik neki a hízog taksálás. – Várjuk a végét...

Másnap pedig napközben is összeülnek a nénik. Az idő kitisztult szépen. A fák mintha kivirágoztak volna a zuzmarától; a hó csikorog a lábak alatt. Annyi mindent kell összeszerkeszteni egy ilyen napon: szegfűt, koriandert, sót, salétromot; zuzni a fűszereket; fényesíteni

a pléh konyhaszereket. Mind a hárman nagy gazdasszonyok és mégis, mégis Mári ily kolontos volt egész életében – miért, miért nem, fényes délután előveszi a keszkenyőjét s hova, hova nem, ellesz a Máli néni házából. „Dolgom van”, mondja magyarázólag és míg kimegy megvakarja előbb a cuni szép fehér nagy fülét s elmegy a város vége felé valamerre. „Hova megy az esztelen ebben a hidegben?” mondja Máli néni. „Örökké ilyen fuzsitos volt. Szökik a dolog elől”, mondja Biri. „Ne mondd, – védi Máli néni – csak nehogy megfázzék. Pogány hideg ereszkedett le.”

Azon este nagy nyughatatlanságban korán oszolnak szét. Odahaza ülnek, mert jókor kell felkelniök. „Én tudom, – mondja Biri – be se hunyom a szememet.” „Én se.” „Én ugyanvalóst sem”, mondják s reggel mégis elkésnek, mert – oh Istenem, Istenem – a vén Máli néni már két rettenetes sonkával cibeg fel az udvarról, mikor megérkeznek. Alig bírja. „Nem is láttatok ilyet... soha, soha... az Isten remekbe teremtette... tisztán remekbe...”

A víz forr a konyhában és sűrög minden teremtett lélek odakünn. Az öregek csak a szalonnát vágják már apró kockákra benn a szobában, magukra.

Mári így szól csendesen:

– Hogy hol jártam a tegnapi délután? Hol? ki se találják. Nem, sohase találják ki.

– Mondjad, Mári – de föl se néznek a munkából.

– A város végén jártam, Máli néni... ezen a város végén, a fűrészek mellett.

– Mi volt a dolgod ott?

– Tudják?... Jolántánál voltam; éppen nála jártam...

A dolgos kezek megállanak és összenéznek egyszerre mind a hárman.

– Jolántánál? Mi dolgod volt vele?

– Nagyon megöregedett. Ugy, mint mi. Még jobban, mint mi, mert a nyomoruság összezsugorgatta... Nagy szegénységben van... Tegnap reggel a szomszédasszonyom beszélt nekem róla. Azért mentem el hozzá...

Máli néninek rebeg az ajaka: „Odamentél?”

– Tudom, hogy maga, néném, nem szereti őtet. Ne haragudjék reám, de irigy rá, hogy a fia szerette... Azért nem szóltam arról, hogy hova megyek... de nagy nyomoruságban van.

– Azt mondod, Mári, nagy nyomoruságban?

– Semmije sincsen. Oh Istenem, semmije sincs. Egy-egy darab fáért bejár a városba, hogy ne fagyjon meg. Elmentem... azt gondoltam...

A kések megállanak. Egy szó sincs sehol, csak künn a konyhán csattognak a husvágó bárdok.

Máli néni lehajtja a fejét s úgy elgondolkozik.

– Mondott valamit? – kérdi Biri néni.

– Mit mondjon? Egy tapasztott lyukban kucorog az ágyon. Mi lett a szép formájából!

Máli néni még egy szót se szól, csak mind mélyebben hajítja le a fejét és egy csepp rácsöppen a szeméből a szalonnahalomra és halkán, remegőn fölsóhajt.

Aztán megkerüli az asztalt lassan és ráncos orcáját (az nem zsiros) hozzá érinti a Mári nénihez. „Jószivü voltál, Mári, egész életedben, az Isten fizesse meg azt neked... Szegény...”

Egy kisség leülnek mind a hárman. Az érzés előnti a szívüket.

Halkán rebegi: „Mit küldjünk neki?”

S mindenki mond egyet-egyét s úgy megsirnak az öregek – a cuni teteme felett...

Gyuri lop

A jégen hirtelen elült a zaj: a katonabanda éppen bevezgett egy nótát. Siket csend lett; a korcsolyázók hangtalanul siklottak odább. Ekkor egy boszus hang hangzott át a téren – „kölyök!” riadt valakire egy hadnagyocska a nyitott csarnokban. Rá egy rekedt kappan-fiuhang felelt: „Lassabban, hé!”

A gyerekek a zaj irányába iramodtak; a leányok megállottak a jégen; mindenki odafigyelt. A hadnagyoskával szemben egy csupaszképű fiu kakaskodott. „Arcátlan”, csengett a tiszt hangja és arra egy pof csattant el.

Arra nyughatatlan zsvivaj támadt. „Mi az... mi a baj?” kérdezte még az is, aki látta, mi történt. A mamák felugrottak az ülőhelyükből s a fiatal emberek felrohantak a lépcsőkön. Egyszerre hárman is megragadták a rugdalózó fiu karját: „Ereszszetek, hogy öljem meg a cudart, – sikoltotta a fiu – hagyjatok, hogy menjek át a lelkén. Megütött.”

A hadnagy lenézőn nézte végig az ugráló figurát és elfordult.

– Légy férfiu, Gyuri! – szólt a fiuhoz egy legényke, erősen tartva a vergődőt. – „Lovagias légy, Gyuri! – toldotta meg egy csinos, kinyalt fiu, erőszakkal megvastagodott hangon és a kezelőjét kihuzogatva – megvan annak a módja, hogy elégtételt végy...” – Odább egy nagybajuszu kövér polgár sugta: „Ez a soldatka... a polgárság esküdt ellensége... akiket mi fizetünk...”

A hadnagy egy szóke leányka felé lépett: „Bocsánat, Jolán, – mondta izgatottan – sajnálom a botrányt, de nem tehettem másképpen... Engedje, hogy végezzem be a korcsolyája megerősítését.” A leányka tagadólag intett: „Nagyon fel vagyok zavarva – rebegette, de kacéron nézte végig a katonát – nem tudok korcsolyázni.”

A banda előtt fölemelte az őrmester a pálcáját s megreccsentek a trombiták. A jég megelenedett; a csarnok kiürült. A hadnagyot tizen is körülvették a jégen: „Mit tegyek, – magyarázta – ez a majom üldöz a birkaszemével, amerre megyünk Jolánnal... Azt mondtam neki: »Takarodjék innen, ne fixirozzon.«” „Kinek parancsol?” kiáltja reám. „Reám... Azt hiszem, részeg... Utánunk jön, mikor a Jolán korcsolyáját erősítem meg. »Menjen innen«, mondom neki, amikor a hátam mögé szemtelenkedik. Hát megkaptam, amit kerestem.” – „Persze, persze”, helyeselték a magyarázatot s körülvették diadalmas zajjal.

A fiu körül pedig a csarnokban kiürült a hely. Mindenkinek valami dolga akadt, hogy otthagyják a pofonvert gyereket; csak egypár idős asszonyosság kérdezősködött részvétellel: „Mit csináltak magával, fiam?” A „fiam” mogorván elfordult. A torkát keserűség fojtogatta s úgy zugott a feje, hogy alig értette a szót. A pof sajgott kívül is, belül is. Kipirult s zavartan nézett körül. Jolán is látta; Jolán a tánciskolából való ábrándja. És az egész világ is. Oh! A szeme kigyult és úgy reszketett, mintha fázna. A muzsikaszó, az emberszó zaja fizikailag fájdalmat okozott neki. A korcsolyázók futása bántotta, a szemét behunyta, hogy ne lássa. A körmeivel kaparta a tenyerét. „Mit tegyek?” A sirás fojtogatta. Az öklével döngötte a láb-szárát, hogy megkeményítse magát. Mi lenne vele, ha bőgni kezdene. Anélkül, hogy tudná miért, az anyja neve lebbent el ellágyult ajakán.

Attól fogva csak vele foglalkozott az agya. Az özvegy, magában élő, édes, szép anyjával. Öreges betüit hibás leveleiben látja, dolgos keze lágy simogatását érzi. Az anyja... És köny szívárog ki a szemhéjai alól. Gyorsan elfordult és összeszorította az ajkát, és hogy magát bősztitse, rebegte: „Megölöm... megölöm őt...”

A kinyalt fiu amint elsiklott előtte, rászolt (oly ideges hangon, mintha a háta mögött szólana valaki) és megfogta remegő kezével a kabátját: „Megölöm őt, Loránd!... segítség nekem”, rebegte. A csinos fickó barátságosan bólintott rá: „Szívesen – felelte – rendelkezhetsz velem... Bíz rád magadat.” „Okvetetlenül, – felelte a fiu, leeresztette a hangját és férfiak módjára megrázták egymás kezét – okvetetlenül, okvetetlenül...”

Kissé megkönnyebbült e szóváltásra, mintha már egy kicsit elvégezte volna a dolgát. Bátrabban nézett szét és kissé furcsának találta, hogy annyi ember van a jégen. „Okvetetlenül, okvetetlenül” ismételte. Tán mindenki tudja is, hogy miről tárgyalt ő a barátjával.

Felemelt fejjel, büszkén indult haza, (hogy kitalálhassák a járó-kelők, mi bosszu forr Gyuriban) de kábultan ért haza. A fejét a tenyerébe hajtva, fáradtan ül le. A másnapra való leckekönyveit, füzeteit messze eltaszította tűnődve, kábultan nézett ki az ablakon, anélkül, hogy látna. De fiatal agya körül incselkedni kezdett egy kis táncnóta és önkéntelenül füttyülni kezdte. Amint észrevette, hogy mit tesz, megriadt, mintha rákiáltottak volna. Az alkonnyatig ott ült, váltogatva a lábszárait és amikor a barátja berontott az ajtón, jóformán nem is tudta, miért jön.

– Rosszul végeztünk – mondta lihegve a szép fiu, homlokára göndörített haját simogatva. – Vén Klepsrida professzor elegyedett bele a mi lovagias ügyünkbe. Nem engedik, hogy vivj, Gyuri, férfi módra. Igen... Tudsz-e vivni, Gyuri? Sebj! de löni a becsületéért mindenki tud. Nemde? De nem engedik, hogy löjj...

– Miért?

– Mert gimnazista vagy. Előbb végezd el az iskolákat, azt mondták, akkor vivj. A vén, gyáva profi találta ki ezt a kifogást. És nem engedik, hogy vivjunk. Nevetséges... Ők ezt nevezik tanszabadságnak! Előbb tégy érettségit. Jó, – azt mondom – jó; mi elégtételt kapunk akkor? Jó! De hátha nem teszed le az érettségit? Oh! velünk nem lehet játszani; nekünk prompt határidő kell. Jó, azt mondom: a tanév végéig várunk, akár lesz érettségink, akár nincs érettségink. De akkor lövünk. Első a becsület. Nem jól mondtam-e?

Gyuri lélegzetet vett.

– De – mondta elnyújtva a szót – keményen beszéltél-e?

– Mint a szikla. Az ellenfeled egy szót se szólt. Mondhatom, ő is lovagiasan viselte magát, de ha egy profi elegyedik bele a lovagias ügybe, akkor tudhatod, mi lesz abból... Ah! gyáva had! Pfuj! azt mondom.

Gyuri ököllel verte a levegőt. Hogy el volt odázva a halálos veszedelem, egyszerre vérszomjas lett. Keserűen kérdezte: „Mit tegyek most? ah!” kiáltott fel.

Loránd intően komolyan emelte fel a mutatójúját. „Meg kell fékezned az indulatodat, Gyuri! Mutasd meg, hogy férfi vagy. A vizsga után megölöd és punktum. Vagy ő öl meg a becsületért s punktum. Addig mit tehetsz? Tettlegességre vetemedj? Ez gyávaság egyrészt, másrészt ő az erősebb. Addig tanulod a fegyverforgatást. Van időd rá elég. Akkor lelövöd. Ennyi!”

Ennyi! Mikor az ajtót betette Loránd után s meggyőződött, hogy a barátja leért a lépcsőn, felugrott fürgén, tapsolt és mert a táncnóta még mindig ott incselkedett a feje körül, hangosan füttyülni kezdte. Az arca kiderült. Ez el van végezve.

A logaritmus táblákra rányitott a könyvében vaktában. De a számsorok szürkén, bután néztek rá. Összszavardott. Ez el van igazítva, igen, de hát az év végén mi lesz? Egy fekete pisztoly-lyuk mered rá a szürke levegőből, melyből egy óngolyóbis sivit át a levegőn Gyuri felé. Rosszul kezdte érezni magát és aztán oly keserű lé gyült a szájába, mint amaz epe, amilyennel a keresztre feszített itatták a hóhérai. Elűzte e pogány képeket a fejéből, de éjjel a fekvőhelyén csak vissza-visszatértek. Az izzadság gyöngyei kivertek a testén, amíg forgolódt a paplana alatt. Teljesen kimerülten kelt fel.

Hiszen ha kell, hadd álljon ki Gyuri a golyó elé, de mindjárt. Hanem szüntelen látni ama fekete lyukat és hallani örökké ama buta golyónak a sziszegését, mely az élőbőrön bekopog és kizavarja az agyvelő körül az életet... oh! Azzal a képpel kelni és feküdni; leülni a terített asztal mellé, eljárni az iskolapadba; a templomba istentiszteletre; a vásári zajba s látni örökké a golyó nyomában egy mozdulatlan, hideg, merev testet, mely a földön hever és mely szakasztott Gyurira hasonlít – oh rettenetes, rettenetes... A könyveit elhajigálta. Mire forgassa? Ugyan kinek?

Édes terveit minek szövögesse? Az anyja papnak szánta Gyurit. Egyszer, majd az első misén, glóriával a homlokán – sirva járul elé mindenki. Vége...

Ha beteges lenne Gyuri. Az éjjel fagy odakünn: Gyuri hát fölkel loppal az ágyából és öltözetlenül, mezitláb surran végig a gangon és lefekszik a padra, hogy betegegjen meg. Dideregve tér meg az ágyába... Oh, ha beteg lenne! Kórágját könnyes szemmel vennék körül. A hadnagy is! Mire? Amint fölgyógyulna – a végzete vár rá...

Előbb félénken lép be a füstös kávéházba, azután csak oda jár, hogy ne lásson, ne halljon, ne emlékezzék. Az iskola padja felett, a leckeórák csendje alatt sistereg a célt kereső óngolyóbis. A templom orgonája bus bugása, mintha temetésre szólana Circum dederunt me... A társai örömei bántják. A terveiket hallja és nem érti. Az esze máshol barang. Istenem! Az arcszine megsápad, a teste lesoványodik.

– Gyakorlod-e magadat – veti oda Loránd a kérdést – a mesterségedben?

A mestersége? A pisztoly.

– Meghiszem azt... minden nap... minden órában, míg a szálló falevelet lyukasztom át – feleli hányivetően, de az ujjá reszketne, ha a kakasra tenné.

– Lelőjük őt... – mondja ádázan Loránd.

– Ugy-e? – rebegi Gyuri és elmereng.

– Csakhogy – teszi hozzá Loránd – oly bus, tűnődő vagy néha, hogy valaki azt hihetné, hogy félsz. Ügyelj, Gyuri! férfitu légy. Még diszkvalifikálhat valaki, ha azt hihetné, hogy gyáva volnál.

Gyuriban fölágaskodik az ifjувér: „Megtiltom, hogy így beszélj hozzám. Megtiltom...”

Megtiltja... de amint az ébredő verőfényes tavaszi mezőkön magában kóborol (oh a nap mint rohan egymás után) egyszerre a Loránd beszédére egy nagy, nagy gondolat ötlük az eszébe. Diszkvalifikálhatja valaki? Miképpen? Akkor vége lenne a kötelezettségének? Ha valami hibát követne el Gyuri, nem kellene ama fekete lyuk elé állania. Megáll, messze elnéz. Diszkvalifikálhatják... Mily gondolat.

A barátai tán lekicsinyelnék, de a világ – a jeges-sarktól kezdve egészen Afrika naptól perzselt mezejéig – mily nagy. Gyuri egy cseppet foglal el csak. És élni... élni... kacagni, örvideni. Itthagyni mindent és élni, élni. Belekapaszkodott e gondolatba és megragadta. Nem szökni, ah! ez gyávaóság volna. Inkább meghalni százszor, de ha diszkvalifikálják, – be volna végezve az ügy. Nem ő állana félre, – de a társadalom nem engedné őt a golyó elé. És kik csinálják a szabályokat? Az emberek. Ki adta az életet? Az Isten...

Mit tegyen? Mintha megrázták volna. Ujongani szeretne Gyuri. Valamit tennie kellene, amiért a társadalom nem fogadja el Gyurit. Akkor a bátorsága hire érintetlen lenne.

Amint visszatér a városba, a kávéház elé kitett asztalkák mellett gyérül már a kisvárosi publikum. A hadnagy is ott ül a társaival...

Gyuri büszkén elfordítja a fejét tőle és belép a füstös bárkába. A billiárdgolyó csattan a kávéház fenekén; a kártyázó kupecsek csapkodták a festett lapokat. Valami történik künn. A tisztek fölugranak a székekről, egy nagyragu katona elejébe mennek.

Gyuri kitekint. Az üresen hagyott asztalkán egy ezüst szivartárca hever az üres konyakosüveg mellett. Hirtelen egy gondolat cikázik át a Gyuri agyán. Egy lépés csak és Gyuri – mentve van...

Ha ellopja a tárcát az asztalról – akkor diszkvalifikálják Gyurit... A vér előnti a szemét. Szinte fölkiált. A gaz gondolat megragadja és megrázza.

Kioson s körülnéz tolvaj módon. Remegve bár, előrelép s a tárca után nyul. Senki sincs sehol. A fényes tárcát becsapja a zsebébe.

Egy pincér rászól az oleander mellől:

– Urfi... hé! Az a másé.

Gyuri megáll. A térde majd összeroggyan, egész testében reszket s ájulás környékezi...

– Mit mond? – dadogja.

– Mit mondok? Az a tárca a hadnagy uré...

Hirtelen kikapja és messze eldobja a tárcát, mintha megégette volna az ujjait.

A hadnagy éppen visszatér a pajtásaival.

Gyuri betántorog az ajtón s eszméletlenül roskad le egy székre.

Márton bácsi

Tamási, a nyugalomba vonult mészáros és egyházi templomozás után benézett Márton bácsihoz évődni egy kisség.

Éppen akkor liferálták ki, nagy nyögődözések között a kövér Márton bácsit a tornácra – a terjedelmes karosszékre behelyezve őt, a pipát pedig a szájába – s Tamási reggeli köszöntés helyett a bácsit így boszantotta:

– Szép szerencse öreg embernek olyan formás perszonát szerezni a házába, amelyet szerrez a Jancsi fiu Márton bácsinak.

Márton bácsi a pipaszárát nyugton áttévén a szája egyik szegeletéből a másikba, így felel:

– Az én házamba? Micsoda szerencséről beszélsz?

– Ne tegye magát, Márton bácsi! A menyére menendőről szólok, a szép komédiásnéról, akinek Jancsi, bizonyosan a Márton bácsi kedveért, kurizál.

– Az én házamba, te kolontos? Az én kedvemért, te?

– Mit hint port az én szemembe? Hiszen szép perszona az ipsze. Jóizü, husos, dalosszáju, világi kedvü fehérnép, amilyen után futkosott Márton bácsi egész világéletében. A kezemet teszem a tűzbe, hogy Jancsi csak azért kurizál most is, hogy az apjának a kedvébe járjon. Aztán elvéteti vele. Idehozza, a maga házába?

Márton bácsi megpiszkálta a pipáját, kiverte a hamut a földre, morgott, összeráncolta a homlokát és kedvetlenül elfordult:

Nagykésőre vontatva megszólalt:

– Jól teleltek-e a buzák, Józsi? Jársz ki a mezőre? Jó dolgod van, hogy birod magadat? Én nem győzöm már a járást A besztercei szilvák, látom, szépek, virágosak. Jó termést ígér...

A ház végében, a hegy oldaláról derülten mosolyogtak le a szilvafák. Tiszta, szüzfehérbe burkolták a fejüket, mint megannyi oltár elejébe menő menyasszony s a virágok finom, kesernyés illata lengett a langyos levegőn. A békességes, derült nyugalomban így folytatta:

– Ül le oda a grádcásra, Józsi. Innen látjuk az utcán járókat. Mi a hír a piacon?

Régebben a vén kancák kilépdégéltek a piacra a kóberes szekér előtt Márton bácsival, de úgy megromlottak a flaszterek, – minden megromlik! – hogy a döcögéstől fáradtan ért haza a bácsi. Tehát nem ment ki. A régi kollégáiból egy-egy – csupa ismeretlen népek sűrögnek, futkároznak már az ócska utcákban! – be-benézett Márton bácsihoz egy kis szóbeszédre, valami csöndes márvásra, de ő maga nem igen mozdult ki hazulról. Mányi néni csoszog a pampóban: a kamarából a szobába, a szobából a kamarába egy csomó kulcscsal, de azokkal neki annyi a dolga, hogy nem ér rá bajlódni Márton bácsival, ha csak éppen nem a megterített asztal mellett. Az igaz, hogy ezt az asztalt minduntalan borítják s terítgetik a meztlábás cselédké s hordják a jóillatu, forró ételeket.

– Ismersz-e valakit, Józsi, azok közül, akik itt eljárnak a nyitott kapum előtt? – vetette oda buta szóbeszédképpen. – Mintha idegen városban lagnánk, Józsi? Na ugye-e? S beszélnek a városban a fiamról? – tette hozzá váratlanul. – Mit, te?

– Hát semmit.

– De arról beszéltél, hogy a fiu összeszűrte a levelet valami komédiásnéval. Arról szóltál, úgy tetszik nekem...

– Tetszik magának? Hagyja el, Márton bácsi.

– A feleségem sóhajtozva nyögődözött nekem a fiamról. Én nem látom a fiut úgy, mint eddig. Elhidegedett tőlünk... Az anyja úgy beszél a fiunkról, mintha elkárhozott volna... Találta a fiut... valami truppel, jó reggeli időben, amint egy korcsmából omlottak ki. Dajnáltak... Fehérnépek is voltak velük. Az egyik összebujva Jancsival ment hátul...

– No, ne... milyen keserűen vonaglik a szája, Márton bácsi! Még megbetegíti magát. Hát mi? Fiatalok... Legfeljebb bucsuztak a teatralisták. Mert elmennek. Mind. El, Isten ucsse... Tán csak bucsuztak és akkor láthatta Jancsiékat Mányi néni, amint bucsuztak...

– Te is tudsz róla? Az egész világ tud róluk... Láttad? Hát megbolondult tán a fiam; ha éféle néppel együtt dorbézol is, s aztán reggel a világ szeme előtt megindul velük az utcán...

– No hát nagy dolog is az? Nem ifju-e a vére?

– De az utcán, mindenek szeme előtt. A fiam cancellista. Tanult fiu... uri fiu... Ismered ama női személyt? Tán megboszorkányozta?

– Megboszorkányozta? Mi elmaradtunk a világtól. Már süveget emelnek az éféle népeknek az utcán; nemcsak az olyan ifju cancellista, de akár a prézes is... Mi lemaradtunk; a világ előbbre ment.

– Még tán védelmezted?

– Nekem meresztli a szemét? Azt hiszi, hogy megjídek a szemétől, Márton bácsi? Nézz-e... Öreg ember, legyen bölcs ember... Mit akar? Tudja a bibliából, mint vakult meg Tóbiás?

– Mi a bajom a bibliáddal?

– Pedig nem rossz tudni azt is. Megtanulja belőle, hogy nemcsak olyan ifju legényekkel történnek váratlan szerencsétlenségek, hanem istenes férfiakkal is. Mert úgy tartotta a fiát Márton bácsi az oldala mellett mindig, eldugva a világ elől, ahogy magában ült, üldögélt Tóbiás ama bibliai fal tövében egyedül, felfelé nézdegélve a szálló madarak után. És amint ott magában elzárva ült: a csicsérgő madarak fészkeből egy kis pizok hullott a Tóbiás szemébe. Csak egy kis pizok onnan felülről... És arra megvakult mindjárt Tóbiás mind a két szemére. Így, Márton bácsi! a Jancsi fiu szemébe is a maga öreg házából kikiváncozva, egy kis éneklőmadár fészkeből a Jancsi szemébe egy kis pizok hullott. Arra megvakult.

– S megvakult? – A pipát kivette a bácsi a szájából.

– Megvakult... – a maga beszédétől becsipve, mohón folytatta Tamási. – Utánajárt ama komédiásnének, amerre csak ő járt. Éjjel az ő ablaka alatt gitározott; nappal ötet kerülgette és versifikált vele. A néember szive nincsen kőből... a legény szerelmes... hát mi legyen abból? Mindenki tudja aztat... csak maga nem tud róla, Márton bácsi. Az egész város látja. A szemük előtt foly az egész. Sohase látja őket egyedül, csak ketten. „Tán elvette feleségül?” tudákolják az emberek... „Még nem, – felelik – de összeköltöztek...” azt mondják...

– Összeköltöztek? – mordult felháborodva.

– Hát ezt se tudja? Ifjak dolga az... na, ne borsolja fel magát, Márton bácsi... Hiszen kiszederjesedett egészen az orcája... Bolond is, aki magának beszél valamit...

– Összeköltöztek! – kiáltott kigyulva – és én ne tudjak róla... én? és az édesanyja, aki táplálta, nevelte? Egy komédiásnéval... Oh bünök büntetése... Összeköltöztek? El is vette tán? Az én becsületes nevemet odaadta egy komédiásnének... Hiszen én még élek. Nem adom oda neki. Nem adom.

Egy kissé felemelkedett. A pipát kiejtette s a szék karja megreccsent, amint hozzátámaszkodott, hogy felkeljen. Nem tudott.

– Mányi! – kiáltotta. – Mányi! Hallod-e? Asszony, hagyd oda a fazekaidat. Mindennek hagyj békét, Mányi!... Gyere. A fiad elveszett. Hát nem tudsz mozogni? Hallod-e, a fiadnak vége van. Elveszett.

Aztán Tamásira riadt.

– Hozzám ne beszélj. Mi vagy te itt? A feleséggemmel beszélek. A feleségem fiáról van szó... nem rólad, nem is rólam. Ki se tátsd a szádát. És csak most mondjátok nekem ezt? És eztet bizonyosan tudod? Nem aféle pletyka? Összeköltöztek?... Mert te aféle kolontos ember vagy. Nem tudod, lám, mit beszélsz. Összeköltöztek? Hiszen szép kompániába keveredtünk... Igaz-e, Mányi? Te is tudsz róla?... Megszaporodunk. Leányod lesz... egy komédiásné...

Az erőlködésben elfáradt. Hangosan lélekzett és értelmetlenül nézett ki a kapun. Egy pár rongyos ember állingált künn, csodálkozva nézve be a nagy, füves udvarra. Tamási lassan felkelt és betette a kaput. Az öreg, tiszta néni egy hang nélkül az ő vén ura mellé simult és rátette kezét megnyugtatóan a gyér fehér hajszálakra és egy pár könnyecppjét rápotyogtatta a bácsi remegő kezére.

– Nézze, Márton, – szólalt meg csendesesen – a pipája eltört. Tán mást hozok ki magának. Hát nem is lát engemet itt maga mellett?

Künn szekerek dörömböltek az utcán. Egy kis cseléd veres abroszszal jött ki a tornácra, hogy megterítse az asztalkát a Márton bácsi széke mellett. A legyek dongva repültek fel. A szolgálócska sűrűgve elseperte a pipa cserepeit s a hamut a pádimentumról. A néni így szólt:

– Jó, hogy itt vagy, Tamás! Egyél velünk. Nézd, barabolyt hoztak a cigánypurdék a bárány sült mellé, és egy kis foghagymával sütöttem meg, mert így szereti Márton. Ül mellénk egy asztalhoz. Hát meg se kóstolja, Márton? – tette hozzá, mert a bácsi maga elé nézett, mintha nem is látna, nem is hallana.

– Elveszett, – bölintott sűrűen nagykesőre Márton bácsi. – Ne szóljatok hozzám; senki se szóljon hozzám. A fiu nem tud a becsülethez. Kifigurázott minket... Jó. – Mi öregek vagyunk. Mikor késő korunkra adta őt az Isten, azt hittük, hogy jutalomként adta, pedig büntetésül adta.

– De meghül az asztalon minden, Márton bácsi...

– Kifigurázott minket, – folytatta maga elé nézve. – Jó! De a becsülethez se ért a fiu. Egy asszonyt vitt a gyalázatba. Megette a szívét. Elbolondította. Összeköltözött velem, isteni és emberi törvények ellen. Megbüntetem...

A szemét összehuzta boszusan, rázogatta a fejét és a kezével fenyegette a levegőt.

– Hallod, Tamási! Én is tudom a bibliát, ámbátor hogy nem vagyok egyházi ember, mint te. Hát azt tudod, Tamási, hogy miképpen gyógyult ki Tóbiás a vakságából a bibliában? Így volt: Egy hal keserű epéjével kenték meg az ő megvakult szemeit és arra viszont láthatott Tóbiás... Én megkenem a keserű epével a fiunknak a szemeit, hogy lásson ismét és abban legyen az ő büntetése, hogy lásson ismét... Megnyitom az ő szemeit.

A hangja emeltebb, határozottabb lett.

– Ide ügyelj, Mányi! Én ezt akarom: Te menj el a fiadhoz s így szólj neki: „Mert te gyalázatba csaltad azon nőt, akivel összeköltöztél, elrontottad az ő hírét, az apád így akarja: Menj el te Jancsi fiu oda, ahova megy a te kedvesed. (Az öreg bácsi akadozva s tompábban beszélt.) Menjél oda, kérd meg ötet becsülettel s vedd el ötet feleségül az oltár előtt. Ezt az apád követeli. Vedd el őt hitestársadul, csak így nyerhetsz bocsánatot az apádtól. S addig ne kerülj az ő szeme elé és hire után ne nyulj, míg csak a becsületnek eleget nem teszel.” Ezt

mondd el neki, Mányi! Ezt rendezem én... És most, most... te Tamási! Te rossz barát! töltsd meg a pipámat. Ügyelj jól, hogy szeleljen. Mert te nem igen értesz valamihez.

...És aztán nehéz hetek következtek Márton bácsi házára. A kaput betéve tartották. A bácsi ki se vitette a karosszékét a tornácra, dacára annak, hogy melegedni kezdett az idő s a legyek a nagy ebédlőszobában szimatoltak. Az asztal végére vitték a bácsi székét s a pipáit. Megcsendesedett felettébb Márton bácsi. Nem tréfált Mányi néniel, nem zsörtölődött a cselédekre. Az öreg pajtásaival, ha betértek hozzá, nem figurált velük, nem évődött. A fiáról sohase beszélt, de ha így szólt: „Van-e pénze elég?” a néni tudja, hogy a fiuról beszél. „Lesz-e lakása?” szólt egyszer. „A fiunknak?” kérdezi a néni. De a bácsi úgy tesz, mintha nem hallaná a kérdést s így folytatta: „Az udvar ellenkező oldalán... odaköltöztetheted őket... Ellakhatnak...” A néni szeme felragyog erre: „Megbocsájt nekik?” Erre így felel: „A mai sóskamártás, Mányi! nem volt jó; igen sok rántást tett bele. Vénül maga, minden nap felejt valamit.”

Összemegy a bácsi. A szeme körül a táskák megnagyobbodnak s a pofacsontja mintha megnőtt volna. Nem is engedi a borbélynak, hogy lekaparja a kiserkedő szőrököt: „Mire már?” kérdezi legyintve s egész nap inkább szunyókált egy hang nélkül.

És egy nyári napon Mányi néni kihevülten szól be az ajtón:

– Oh Márton, Márton! nagy dolog történt. A gyermekek megjöttek... A gyermekek érkeztek meg az udvarodra... Bejöjjenek-e? Benyithatnak, Márton?

A bácsi kipirul a hirre.

– Adja ide a kabátomat, Mányi! adja a kabátomat... Csak nem ülhetek így egy ingujjban... Mányi!

– S jöjjön a fia, a gyermekek, Márton?

– Miért?

– Hogy a kezét csókolják meg a sok jószágáért.

– Magára van a fiu?

– Nem egyedül van, Márton, hanem úgy, ahogy maga akarta, Márton.

– Nem, Mányi! Én nem akarom látni őket. A becsületért el kellett vennie, de látni... látni... nem akarom őket...

Ebéd után mégis így szól a bácsi:

– Kimegyek a tornácra. Vigyék ki a székeket. Én nem tartok senkitől. Nekem nem kell szégyenlenem valakitől valamit. A cseléd vigye ki a székeket.

S kettőtől kétfelől támogatva megy a bácsi a tornácra, míg hátul kiterjesztett karral kíséri ki őket a néni. Minden jót vár ez uttól.

Szemben a bácsi székével, az ellenkező tornácon, egy ragyogó szemü fehérnép ül egy karosszékben. Egyik lábát átveti a másik lábára, hogy finom bokái kacéron ragyognak ki Márton bácsira a fodros szoknyák alól. És papírszivarkát sodor a formás fehérnép; rágyujt s kihívóan bodor füstöt fuj karikába felfelé.

A háta mögött egy elborult képű ifju férfi áll szóttalanul.

Márton bácsi átnézvén oda a fehérnépre, így szól:

– Mégis, Mányi! nem vagyok elég erős. Nem győzöm látni, amit látok. Reszketést érzek a belsőmben. Menjünk be innen, Mányi...

S amíg a cselédleánykák besegítik a bácsit az ajtón, egy-egy könnycsepp szivárog a bácsi ráncos orcájára.

Az utolsó mohikán

A legutolsó szombatos portájának a kapuját az imént tettem be. Szűk, székely élet ez Bözöd-Ujfalván. Az udvaron egypár görcsös, vén fa; jobbra vedlett, füstös, kétszobás, pitvaros, szalmafedeles lakóház; törökbuzás, furrott-oldalu kas az öklömnyi ablak előtt; a kapuval szemben az istálló, egy szűk, falusi görbe sikátor végén. A lakója se számos. Egy öreg, tisztos, harisnyás székely, a falu birája: Sollos József; öreg asszony, a gazda hütös társa, s két atyafi leányka, kiket az öreg örökbe vett maga mellé, hogy ne legyenek éppen magukra – az utolsó szombatos fészke ez.

Egy hitbéli meggyőződés utolsó képviselője. Több nincs belőle. A história egy darabja végződik vele.

Kezdődött pedig egy dus uriházban; megfogva egy elbusult nagyur agyában; kikelve egy geniális államférfiu szárnyai alatt, akkor erős fejedelmi udvarban; megerősödvé a viharok között; megnöve az üldözések között, sanyargatások alatt, s titokban vallva erdők mélyén, tömlöcök sötétjén, s vér, koldusság árán is vallva; – s mostanságra beszorult egy szegényes falusi házikó sárfalai közé – hogy mindjárt elmuljon végképpen.

A legutolsó szombatos...

Egy tisztára magyar hitbéli érzés felgyulása ez a szombatosság. Székelyföldön, székely szivben született. Nem tanulták el másoktól, nem elegyítettek más nemzetbelit. Hősei, mártirjai mind maguk közülük telt ki. A maradékaik századok után belefutottak a zsidóságba. Szombatos csak egyetlenegy maradt már: Sollos József uram, a büzöd-ujfalvi biro. Ha ötlet elföldelik, a sirja felett megfordíthatják a szombatosság nemes cimereit.

Ez a szombatosság a história olyan darabja, hogy esztendőre meg lehet mondani, mikor született. Nem sokára valaki megmondhatja pontosan, hogy mikor mult el teljesen. A szombatosság 1588-ban született. Volt egy székely főember, névszerint: Eörsy Andris, ki Szent-Erzsébeten élt a maga uriházában, ki minekutánna elvesztette szeretett élete párját és gyermekeit, a szenvedések között a bibliában keresvén a vigasztalódást, „addig olvasgatta a bibliát, míg kitalálta belőle a szombatosságot.” Kitalálván, irogatni kezdett róla, leveleket küldözgetett felőle atyafiainak, s ismerőseinek, meggyőzni igyekezték őket arra, hogy a mennybe vezető ösvény az ó-szövetségben van megmutatva; s egy okos, szeretetreméltó ifjut szereztvén maga mellé, ki hathatósan taníthatná a más hiten levőket, ha ő elvégzi földi életét, maga rálépett az ismeretlen utra, mely az örökkévalóságba visz.

Az ifjut Pechy Simonnak nevezték. Nagyeszü, lelkes; szegény volt, a szive befogadta a jóltevője hitét. Elment világgá, hogy képezze az elméjét, s hazatérve fényes állásokat töltött be az erdélyi fejedelmi udvarban. Kancellárius lett, hadvezető is volt, s miután ugy megnőtt, hogy egészen a fejedelmi trónusig nyujtotta volna ki a kezét – lebukott egészen a fogarasi tömlöc fenekéig. Itt, hogy elvett tőle a rossz sors minden örömet és diszt – viszont visszatért az Eörsy Istenéhez.

Emennek az imádásának a helyes módja megvan írva a biblia ó-szövetségi könyveiben. Nagyjában tulajdon az, minthogy a hithü orthodox zsidók imádják a mindenekfelett való Urat. A szombatot ünneplik, – tisztátalan állatot nem esznek, – eltörhetetlen jellel jegyzik el

magukat az Ur szolgálatára; s egyetlen nagy Istent imádnak egy személyben, senkit se ismerve el kívülre.

A tömlöc szenvedései között a Pechy hite erősödik. Kiszabadulván hirdeti, s át tudja plántálni a körülötte levőkbe. Jár, tanít portáról portára. Ir, buzdit. Verses könyveket ír, imádságokat szerez. A hívők szaporodnak. Falvak népei, udvarházak urai sereglenek körülötte. Pechy nagy ur, s nagy tudós. Ha nem is minden vagyonát s befolyását szerezte vissza, de hatalom mégis. Rohamosan gyülekeznek körülötte; Erdély megmozdul.

Ekkor veszedelmesnek tetszik Pechy ismét. Igen hatalmas kezd lenni. Rácsap az országgyűlés. Ismét a tömlöcbe viszik Pechyt. Elveszik mindenét, s a hiveinek a vagyonát és életét fenyegetik.

A hivei a nyomás mián kitartanak. Egy része szinleg visszatér, de titokban vallja a Pechy hitét. Másrésze a kezébe veszi a vándorbotot, s elkalandoznak Konstantinápolyig, Afrikáig, hogy a zsidók között vallhassák a hitüket zavartalanul. Pechy maga kikerülvén másodszor a tömlöcből nagysokára, megtagadja szóval, amit tanított, hogy megtarthassa rongy életét, de titokban (mint a téli időre fordult vad medve) bezárkózik a maga odujába és aztán?...

Pechy a legendába vesz, Pechy eltűnik valamerre. Senki se tudja, hol veszett el. Elárvult hivei azt hiszik: meg se halt... Valahol elkeveredett és lelke lelkükkel él.

Ő bátorítja tán őket. Oh, mennyit szenvedtek pedig századokon át. A fejedelem is, minden hitű papok király-bírók és dullók nyomták. Mégis megéltek, titokban gyülekeztek erdők mélyén, kőszikla odukban istentiszteletre; külsőleg úgy éltek, mint a többiek, de nem dolgoznak, mikor tiltja az ó-szövetség könyve; nem esznek tilalmas ételeket; gyermekeiket nem becstelenítik meg kereszt-jellel, s nem temetnek keresztény módra. A házuk egy zugát berendezik a hitük szokásai szerint, s el nem hagynak századokon át a maguk hitbéli szokásaiból semmit. Nincs papjuk, ki összetartsa őket. Mind papjuk ők a vallásuknak. Imádságos könyveiket dugdossák, mint a drágaságokat, s hagyják ivadékról-ivadékra, a törvényt szájról szájra. A Pechy lelke élt velük.

Amint pedig az imént letűnt század derekán tul frisebb szellő kezdett lengedezni, amint a szombatosokra szabott nyomás meggyengült, bárha lepusztultak csendesen a századok alatt és a megyékből, városokból, falvakból összeszorultak egy kis udvarhelyszéki falucskába: Bözöd-Ujfaluba, feltámadtak és kérelmeztek Eötvös miniszterhez, hogy: hagyjanak békét nekik. Haynald, a püspök, még körükbe ment és ékes szavával megpróbálgatta őket, hogy térjenek vissza, és kereszteteket ajándékozott nekik. A szép szóra azt mondták: „mily szép szavú ember, kár, hogy nem szombatos”, a kereszteteket pedig elhajigálták az ágyak alá.

S ekkor (1867.) egy tanulatlan zsidó, aki szappanoslegény volt (Wolfinger neolog), közéjük kerülvén, ilyenformán szólott hozzájuk: „Miért zárkóztok el? Az ég kiderült. Mindenki vallhatja, amit hisz. A ti hitetek majdnem a mienk. Minket nem üldöznek már a hitünkért. Miért nem jöttök hozzánk? Együtt erősek leszünk. Magatokra elveszték. A vagyon, a segítség nálunk van. Jöjjetek át hozzánk. Körülméltetitek magatokat. Egy zsinagógában zengedezzük a Jehova dicsőségét, egy almemoron. Ne késlekedjete.”

És meghallgatták a szappanoslegényt és Pechyt, a kancelláriust eképpen győzte le Wolfinger.

Mig a Pechy cselédjei voltak, hittel tele, a históriai emlék élő bizonyosságai, maga az érdekesség voltak; erejük, szívósságuk, hitük ereje tiszteletreméltó volt, – lettek most szegény, rongyos, rossz zsidók, akiket elnyelvén egy erős nép, senki számba se vesz.

Építettek zsinagógát. Hitvány, sárfalu, törpe. Az ablakait ha betöri a szél, nincs miből megcsináltatni. Tartanak rabbit. Egy erős kezű, kemény ember ez, akit az égi hit tart tán

fenn, mert a hivei csak ötven forintot tudnak adni neki fizetésül évenként. A zsinagóga rongyos, künn is, belül is. Az almemor farészei igaz nemzeti színre vannak festve, a padok disze (amennyire a piszoktól látható) tulipános, de külömben semmin se látszik, se szobán, se ékességben, hogy itt székely ember imádkozik. Kivülről is úgy festenek ezek az új zsidók, mint a legsötétebb Galiciából valók. Pájeszt nevelnek és oly kaftánokat viselnek, mint annak a rendje. Amint kijönnek a zsinagógából, megszólítom az egyiket ujongva: „Aztán maga tud magyarul?”

– Hát hogy tudjak másképpen? – feleli méltatlankodva.

Hetenként kétszer ünnepelnek. Szombaton a zsidó hitükért, egyszer a keresztényekért, és ezenfelül minden ünnapnapon innen is, tul is. No és magukért. Ami okán szegények és rongyosak. Várják a segítséget a gazdag sorsuaktól. Nem kapnak. Milyen szegények! Jehova nézzen reájuk irgalommal...

Az utolsó szombatos Sollos.

Egy méltóságos ur ez a harisnyás székely. A faluban mindenféle vallásból van egy-egy bokor. Van katolikus, református, egyesült, nem egyesült oláh, unitárius stb., de birónak Sollost választják, aki magában egy vallást képvisel.

– Hát maga miért maradt szombatosnak?

Kitér a kérdés elől.

– Ilyen is legyen, uram, – feleli. – A nagyapám is e hiten volt. Aztán nem is voltam idehaza, mikor áttértek a többiek, mert Olaszországban katona voltam. Aztán... – némi gőggel teszi hozzá – aztán székely nemesember vagyok, uram...

Hatvanon felül való ember. Szép, erőteljes, kevésbeszédű, komoly ember. A mestergerendáján ott áll a Pechy szerzette zsoltáros könyve. (Mikor levettem, két pók tanyázott a fedelén.) Két kis atyafi-leánykát vett maga mellé. „A maga hitén tartja őket?” kérdezzük.

– Nem, – feleli s legyint. – Mire már? Más iskolába járnak... más a világ... A vallásból ki csinál már nagyot?

Ő maga olvassa a bibliát, gondolkozik és bölcselkedik.

Tartja a hitét. Magában. A feleségével, Nagy Eszterrel. Több nincs.

Szegény ember. Maga dolgozza köves, hitvány kevés földjét, de beszédében, viselkedésében maga a méltóság, annyi nyugalmas erő, hogy megnó a mi szemünkben.

A szegényes, füstös, hitvány szoba meghat, ahol egy erős, szívós hívő férfiú apja emlékéért él a vallásával, – de amint kinyitjuk a portája kapuját kimenőben, a szomszédos életről csunya rőfögés hallszik át a font kerítésen. Áthajlunk. Egy pár ocsmány disznó szuszog a pocsolójában. Társalog a barátnéjával...

Itt volt-e ma az uram?

– Itt volt ma is az uram nálad, Erzsi? Felelj bátran. Ugy teszel, mintha csaláson találnálak s azt te restelnéd. Elpirulsz, ha kérdezek. Mire való? Én tudom, hogy idejön. Én szerzem az alkalmat neki is, neked is, hogy... hogy... találkozzatok... Itt volt ma is?

– Itt.

– Illik ez a leányos zavarodottság neked. Ez növeli az értékedet, Erzsi. A hajadat – látom – lesimitod a homlokodra. Illik neked. Így szereti az uram. Nekem mondta valamikor, hogy így szereti. Nos? Kedves volt?

– Hogy feleljek erre?

– Nos? Bátran... Merész volt az uram? Megfogta a kezedet? Hát a derekadat is? Tán... a derekadat? Nem? Künn voltatok a záportartónál, a malom gátja mellett és elandalogtatok. Andalogtatok? Szép az idő nagyon. Oh. Ez a szép ősz is beáll kerítőnek. Gyöngéd volt? Szótalanok voltatok? Unni is kezdem már a dolgokat. Nagyon lassan haladtok. Az erőm kezd kifogyni. Vagy élehetlen vagy te, Erzsi, vagy nem kedvel ő tégedet. Ugy-e, nem kedvel tégedet? Nem tudod vonzani őt?

– Mit feleljek?... Itt volt. Ugyane helyen ült, ahol én vagyok...

– Nos? nos? Merész volt? Mit teketóriázik? Egy kis molnár-leánykával mit sokadozik? Hát megölelt legalább?

– Oh, mit gondolsz?

– Mit gondolsz? Azt te ne kutasd, hogy mit gondolok. Mi közöd hozzá? Én csak azt szeretném tudni: hogy haladtok? Ha én megengedem, hogy szerelmeskedj az urammal, – te ne nyavalyogj... Örvendj rajta. Ujjongj rajta és hálával borulj a lábam elé. Bolondulj meg a szerencseért, mely ért tégedet. Az uram ur, izről-izre, szép, sugár, mint egy virág. Erős és gyöngéd. Gazdag a lelke is. Maga a finomság és igazság. A familiája csupa nagy ur... eh, mit mondjam én neked? Ugy sem érted. Neked? ti a sárban, a nyomoruságban vonszoltátok a kereszteteket mióta tengézték ezen a földön. Oh... A szenvedély elragad. Igen hangosan beszélek és sértlek. Sajnálom. Már vége az indulatomnak. Ne haragudj. Nem akartalak bántani. Mire? Visszatérek: Kedvelt ma tégedet az uram?

– Itt ült, ahol én vagyok most...

– Itt ült? És csak ült? Látom, fölvetted a virágos karton-ruhát, amit én csináltattam neked. Nagyon szereti az uram ezeket a gyöngédszinű, virágos karton-szöveteket. Kissé esetlenül hordozod. A nyakadnál a betürést felgomboltad. Elrejtetted a fehér bőröd. Muto-gasd, bolond! Az a te szerencséd, hogy fehér a bőröd. Mutogasd kissé. Kacérkodj vele. A nyere-mény nagy. Érdemes a fáradtságra.

– De mit... mit tegyek?

– Mit tégy? Még azt se tudod? Oh. Hát tanitsón-e valaki arra, hogy mint kedveljen meg tégedet. Légy eleven, légy kedves, ingerlő. Az érzékeire hass. De te ezt a szót nem érted. A falusi iskolában nem tanítják efélére a parasztokat... De ugy csinos vagy... A bőröd szép fehér, bársonyos és gömbölyű, jóízű vagy... Ugy tetszik, a szemed kék. Ő szereti. És a kö-

nyeket... A hajad majd akkora mint az enyém és világosabb az enyémnél. De erős vagy... egészséges vagy... Én hitvány vagyok, látod... erőtelen. Sokat voltam beteg...

– Bántom valamivel? Hiszen könyezik...

– Ne lásd meg. Egyszer ki kell magyaráznom magamat. Könyeztem? Nem miattad... csak magamért. Nem is igaz. A köny gyengeség, – én erős vagyok. Én akarok valamit, erősen. Jaj neked, ha gyenge volnék. Hazudsz, hogy én sirnék. Én tudok akarni ha belehalnék is... Látod, kijöttem ide hozzád a malomberekbe, hogy tanítsalak ki tégedet: mint ejtsd meg az uramat. Mert így akarom. Ha nem akarnám, ok nélkül mesterkednél te is, akárki is. Mert az uram szeret engemet.

– Szereti?

– Szeret. Csak nem mersz kételkedni? Szeret... de nem úgy, mint ahogy én szeretem őtet. Nem, úgy senki se tud szeretni, mint én. Én benne élek. Az üdvösségem ő, az örömem ő, a büszkeségem, a diadalmam, a hitem. Ha reám tekint: remegek; ha az ujjával érint, elhagy az erőm. Általa élek; hogy mellette élhetek. Az ő árnyéka lenni, egy levegőt szivni vele, hallani a léleketét – óh, nincs ahhoz fogható boldogság. Egy jó szóért, amit hozzám hajítana egy esztendőben egyszer, meg tudnék birni az enyészettel... és ő érette meghalni gyönyörűség volna nekem. Az uramért, az édes... az édes... uramért.

– Nézze... hiszen reszket.

– Megtiltom, hogy rólam szólj. Ki vagy te? Nem hozzád beszélek. Azt se tudom, hogy beszélek... Csak kipattan belőlem amit tán mondok... mint a rügy a fából. Akaratom ellenére is szóltam hozzád? Megtiltom, hogy észrevedd...

– Bánom, ha megsértettem.

– Szóltam valamit? Igen. Föl akartalak világosítani. Már a nyár óta kisértgetlek s bűnre csábítlak. Ugy látom, hogy te adhatod meg azt az uramnak, amit én nem adhatok neki. De te nem érted ezt. Meghalnék, ha látnám, hogy valakit megszeretne ő kivülem. És ezzel a tiz körmömmel tépném szét, aki közénk merne lépni. De te senkise vagy, egy kicsi paraszt molnár-leány: Erzsi. Senkise vagy. Egy vadvirág vagy a mezőn, amelyet a gomblyukába tűzött annyiszor az uram, ha a völgyön andalogtunk gondtalan sétánkon. Te nem tudsz felnézni reá, éppen úgy, mint az az utszéli virág. Igen magasan van neked.

– S megmutat neki engemet, hogy hajoljon le értem.

– Keserűség, boszúság van leány, a hangodban. Hiszen bolond vagy. És ha ebbe a világtól elzárt völgybe plántált tégedet a Teremtő, – oh, szerencsétlen, – mindegy neked, ha egy barom legel le, vagy ha egy félisten hajol le utánad és örömére a kebelére tűz. Bolond. Én mutatlak meg tégedet neki. Szerencsétlen... Reszkess boldogságodban. Miért vágyakozol nagyobb öröme? Nem látod, hogy én kétségbeesem, megháborodom a kinomban és mégis én vezetem őtet hozzád, hogy boldoggá tegyem.

– Miért, miért?

– Mert szerencsétlenné teszem őtet. Nincsen gyermekem. Sohase is lesz... Szegény nevelőleány voltam az ő házukban. És megszeretett. És csak engemet az egész világon. Mindenkin felül, engemet, egyes-egyedül engemet. Mindenki ellenünk volt, csak ő volt melletttem. Sirtam és mégis akart. Sirtak, átkozódtak, mégis csak engemet akart. És aztán, esztendők után, tudom, oh, tudom, tudom, hogy gyermekem nem lesz sohasem. Neki kötelességei vannak. Egy nagy vagyon békőiban született. Ha nem lesz gyermeke, vele végződik be egy nagy familia. A história egy fejezete záródik be vele, ha nem lesz gyermeke. Én miattam. Gyüölött népek jutnak az ő örökébe. Miattam. Egyedül miattam. Én szerencsétlenné teszem őtet. Én miattam. Egyedül miattam.

– És, és?

– És én idecsalom hozzád, Erzsi, az én édes uramat. Az én egyetlen örömet, boldogságot, hogy adj gyereket neki. Tégedet nem fog szeretni. Te senkise vagy... a kicsi molnár-leány, a semmi Erzsi. És ha meghalok is – megváltom őtet általad, az uramat, kit jobban szeretek az életemnél. Ha tudom, hogy gyermeked lesz, elbukok az életből; eltűnök... soha, sohasé találja meg a nyomomat senki. Elvegyülök a semmiségbe, amelyből az ő utjába kerültem. Hát értessz-e? Légy az övé, legyen a tied az ő neve, a vagyona... csak a szeretetét nem adom. Nem adom. Tégedet nem fog szeretni. A szive tele van velem. Ha a víz fenekén, ha a földdel elegyedik össze a porom... csak engemet fog szeretni... Ah! benézhetsz-e a szivembe, hogy meglásd, mint töröm szét, mert örültem szeretem őtet...

– Összeesik, egészen elváltozott. Vigyázzon. Elesik...

– Vigyázzak? Hazudsz... Én – ime megsimogatom a homlokomat – és vége a gyengeségnek. Vége van már. Én erős vagyok. Tehát, kis molnár-leányka, Erzsi: nézd, már nem remeg a hangom. Kérdelek ismét, mint az imént: itt volt ma is az uram nálad, Erzsi?

– Igen... Bárha én semmi se vagyok, itt volt nálam, és bárha én parasztleány vagyok, így szólt hozzám: „Mily szép buzavirág színű szemeid vannak, gyönyörűségem.”

– Hazudsz... nem így mondta.

– Mondta. Bárha én senki se vagyok, csak egy vadvirág az ő utjában, így szólt hozzám: „Mily forrók a kezeid, szép kis leányom; mily édes, szívhezszóló a hangod... tudnál-e szeretni engemet...” és magához ölelt.

– Hazudsz... százszor hazudsz. Nem nézett ő reád.

– Reám nézett. Bárha engemet nem szerethet senki, mégis a nap, amint az orcámra tűzött, ő ekkor így szólt: „Írigy vagyok a napsugárra, mely csókolja az orcádat; jöjj – így szólt hozzám – jöjj a lombok árnyékába, jöjj a berek enyhe félhomályába, édes, szerelmes leányom.”

– Te rothadás... te hazug, utolsó...

– Féljen hozzám érni. Én vagyok az erősebb. Igaza van... Ő a legszebb férfi a világon. Én szeretem őtet. És ő is szeret engemet. És elmentem vele, kézenfogvást a berek árnyékába és elmentem volna vele, ha azt tudtam volna, hogy meghalok is nyomban... De mit hadonász a karjaival, szegény méltóságos asszony... oh... oh miért omlik le, össze, mint a rongy a földre? Hát nem maga akarta-e?

Apró történetek

I. A LEGNAGYOBB UR

Kiosztogatják a katonák absit-levelét. Vége a szolgálatnak, a legények hazamennek. Beadják a risztungot a magazinumba; kiüresítik a strozsákat; kinyújtózkodnak a hálósűr ajtajában s nagy tolakodással tódulnak ki a kaszárnya kapuján, feketefüles ládikával a kezükben. Kire szekér, kire szerető, szüle vár a fiukra a fás téren.

– Aztán mihez kezdesz, Ábrahám Mózsi most?

– Mi? Hát hazamegyek.

– Az apád házába?

Nem felel. Néhány lépés után szól csendesebben:

– Se apám, se anyám. A bátyám, Andris bátyám, a házanépe és a részem vár reám.

– Gyermekei vannak Andris bá'nak?

– Nincs annak egy csepp se, csak két leánykája.

– Odamégysz?

Ábrahám Mózsi kikotorja az utolsó gyujtószálkáját a zsebe fenekéről, elévonja óvatosan a szalmás szivarvéget, mely a mellén két gomb közén szerénykedik; ráfuj; körülményesen behelyezi a foga közé; tempósan rágyujt, felfelé fujja a füstöt, kisercent s így szól:

– Oda? Előbb sehova se, hanem így szólok be az ablakon: „He, Andris bátyám, adj ki a részemből egy idei kövér bárányt és adj ki egy veder bort a kapun, a tavalyi termésünkből egy átalagban; s keresd ki a régi rudalómat a vasas kamarából.”

Elnéz. Tervel. Bőv füstkarikákat fuj ki.

– Aztán? Aztán meg se állok, kihuzódok a cserepeskő aljáig a fenyvesbe s beveszem magamat a régi kalyibába, nyársat faragok, tüzet élesztek, megsütöm a bárányt, beverem az átalag fenekét és addig eszem, iszom, amíg tart a pecsenyéből, borból és amíg belém fér. Aztán lefekszem a hátamra s addig alszom, amíg meg nem unom. De senkinek se parancsolok, nekem se parancsoljon senki.

– Jó... Aztán?

Ábrahám Mózes kinyújtózkodik, megpödrí a bajuszát, rápökik a szivarvégre, eloltja és bedugja a gombjai közé, hetykén végignéz a kérdezőn s nagysókára így szól:

– Aztán ha megunom a jó életet, bemegyek a faluba, felkapom a legnagyobb követ s beverem a plébános ablakát.

– Haragosod?

– Nekem? Fenét... Nem is ismerem. Uj ember nálunk.

– Hát aztán mi a bajod veled?

– Ő a legnagyobb ur a faluban.

Többet nem szól, de mikor a város utolsó házát is elhagyja, csendesen morog a bajuszába:

– Aztán beállok a munkába.

II. A HŐS

A féléjszakát a bokrok mentén járta az ösvényt a kis Kántor Rózsika a szomszédomban – sirdogálva... A tavaszon lehalványkodott. Az arca megsápadt, a keze megkeskenyedett, és a köhögés néha úgy el-elfogta, hogy egy lépést se tudott tenni, míg a fuladozó, huzó, éles hangra a madarak felrebbennek.

Reggel egy szekér állott meg a kapu előtt s egy kemény, sugár katona – egy igazi baka-őrmester bizony – szállt le és bekiáltott:

– Rózsika.

Az elejébe járókra rá se igen nézett, hanem végigszáguldott az udvaron s a kerten, kiabálva: Rózsika, Rózsika...

A fehérhaju édesanya taszigálta elő Rózsikát. Szép, sugaras, jókedvű nap volt; a mályvák virágoztak. „Mindjárt, mindjárt”, mondta vonakodva Rózsika.

– Itt vagyok, Rózsika, látod, (hallottam a korláton túl). – Megjöttem. Itthon maradok is. Félénk hang felelt rá: „Miért?”

– Miért? Hogy itthon maradjak. Te kérdezed? Vége a szolgálatnak. Ha akartam volna, benn maradhattam volna, amint megirtam neked... Nagyon tartóztattak... de reád vágytam.

– Vágyott reám?

– Lel valami? Meg se öleltél. Megkeskenyedett a tested is, a kedved is. Nem vagy a régi. Nem kívánsz úgy, mint én tégedet. Azt kérde: vágytam reád? Hogyne. De meg se öleltél...

– Mindjárt... hallottam. Mindjárt...

A katona hevesebben folytatta:

– Leülsz, ahelyett, hogy a karomba szaladj. Elfáradtál? Én futva jöttem a sófalvi hegyeken a szekér mellett felfelé, hogy hamarabb lássalak. De tégedet valami lel. Te reám vártál évek óta s én reád vártam. Fedelünk, hideg tüzhelyünk vár reánk, hogy bemelegítsük. Jaj. Ezeket kell, hogy magyarázgassam neked, mikor hazajövök? Hátha visszamennék a kaszárnyába? Mit gondolsz?

Egy szó sincs.

A korlát hasadékán át látom, mint tördeli feltörő dühében a katona a faágakat, s látom Rózsika lesütött fejét az égő, piros folttal az arcán.

– Menjen vissza, Gergely, ha hívják.

– Te monddod? – kérdi tompán.

– Én.

– Te monddod? – kiáltotta durván.

A Rózsika kegyetlen köhögése erre úgy hangzik föl, mint valami válasz.

Látom, amint erre a katona szilajul átkarolja a leányt, felkapja a padról, magához szoritja és keresi a szájával a Rózsika ajakát.

Rózsika kifeszíti a derekát és viaskodva szabadulni igyekszik; mind a két kezét a katona arca elejébe tartva. A katona lassan elereszti a leányka derekát s kedvetlenül elfordul.

– Nagyon hagymás a szád...

Hirtelen szakgatott hangon gyorsan felel:

– Utáljon is meg, Gergely. Ereszszen is el. Azt akarom. Én nem magához való vagyok már. Én megváltoztam. Azóta, hogy maga elment, sok idő telt el. Ha ott várják a kaszárnyában... menjen... itt nem marasztják. Én ugyanvalóst nem.

– A házunk? – folytatja siróba készülő, remegő hangon. – Amiket egymásnak ígértünk, én azokra nem akarok emlékezni. Én valami mást várok... Nem tudom mit... De nem magát.

– Felcseréltél valakivel?

– Ne kérdezze.

– De előbb átmegyek a lelkén valakinek; annak, akiért felcseréltél...

– Mire? Azzal jobban lennénk mi? Nem. Menjen vissza... Oh, unjon meg... Én meguntam már magát, Gergely... Oh, menjen, menjen vissza, mindjárt...

– Te semmi... te.

– Vessen meg. De menjen vissza, az Istenért, mindjárt. Oh...

És fuldokolva köhög fel ismét, s tántorogva, a bokrokba kapaszkodva lépdelt odább a fuldühödt katonától. A köhögése élesen szakad föl a melléből s áttámolyogva botorkázik el a korláthoz, hozzádől s hozzászoritja a fejét, pihegve, fuldokolva.

A katona meredten áll egy helyben.

A leányka a semminek sugva rebegi el a maga hősiességét.

– Hogy kössem az én nyavalyás életemet az övéhez. Oh lelkem... lelkem. Bár utálna meg, felejtene el... hogy ő boldog legyen... Bár menne el mindjárt, hogy ne szakadjon meg a szívem...

És zokogva simul le a korlát mellett. Hallom, amint az érdes deszkát surolja beteges teste.

III. A SZÉKELY

– Nem szabad (beszéli a papunk) a székelyt megítélni, ha valami bolond dologba elegyedik. Azért belül csak olyan csendes, nyugodt ember. Ha iszkitelik: út... azután csak olyan, mint a legényem, Gyuri, a rabviselt Gyuri. Halld csak a történetét:

S így kezdi:

„Nem ismertem jámborabb, türelmesebb fiut Gyurinál, a legényemnél, aki a kertemet őrizte két esztendőn át becsülettel.”

„A gyerekek kíváncsiak a barackokra”, mondta az ő leppөгő beszédmódján s a fa alá vett ágyat éjjelre, hogy a szomszéd fiucskák „kíváncsát” mérsékelje. „Cibálja meg a haszontalanokat”, intettük. „Miért?” felelte a vállát megrántva (nagyon kevés beszédű volt). „Másképpen is célt ér az ember.” Inkább sétált a gyümölcsös fák alatt s nagyokat rikkantott, hogy észrevegyék őtet a haszontalan gyerekek tul.

Egyszer így szólt:

– Adja ki a benlévő ötven forintomat, uram, egyszerre, mert szükségem van rá.

– Mire kell ennyi tenger pénz egyszerre, Gyuri?

– A törvényen kell a büntetést lefizetnem, ha nem akarom, hogy elvegyék a házunkat.

– Ugy? Így megbüntettek?

– Meg, uram. Esztendők óta huzom, halasztom a fizetést, de már muszáj.

– Ha muszáj, persze, Gyuri. De hát miért büntettek meg így, Gyuri?

– Nagy annak a sora, – mondta vonakodva, s egyet nagyot rikoltott a szomszéd felé, s tovább ballagott, hogy ne kelljen felelnie.

Dél felé elékerült és ott folytatta a beszédet, ahol reggel elhagyta.

– A Sátoros Kis Jóska maradékai kapják a pénzt és semmiféleképpen se lehet halasztani már.

– Hát mit tettél Sátoros Kis Jóskával?

Lustán mondta:

– Megkosztoltam, uram.

– Megkosztoltad? Mit tesz a szó?

– Nem a szó tette. Meghalt.

– Ki?

– Sátoros Kis Jóska.

– Nem értem.

– Azért büntettek meg, mert megkosztoltam ötöt egy karóval.

– Agyonverted egy karóval?

– Megesett, uram.

– Te? Megöltél valakit?

– Nagyon gyenge volt a koponyája.

– De te megütötted?

– Muszáj volt, uram, mert mind rámentek az öcsémre.

– Mi baja volt velük?

Komorán maga elé nézett Gyuri, s lefojtott, rekedtes hangon mondta:

– A táncba voltak vasárnap délután az öcsém a legényekkel... Mi, uram, csak ketten élünk az anyánk házában az öcsémmel: Lászlóval. Én neveltem fel ötöt... Már csak ketten vagyunk. Én akkor vasárnap otthon ültem, a szakál-szárítóban, a kapunk mellett. Akkor arra nyargal egy muzsikus cigány: Vigyorgó, s azt mondja: „Fuss, Gyuri, mert ütik agyon az öcsédet.” „Azt-e, mondom, csak nem?” „De azt, ide s tova, mert mind reámentek.” „Azt csak nem engedem”, mondom, s arra nekiiramodom a tánchely felé. Már hallom az ordítást, amint közeledem. „Üssed, hallom, amig szuszog.” „Azt csak nem”, mondom és körülnézek, hogy valamit ragadjak a markomba, s ne menjek oda csóré kézzel. Hirtelenében kiragadok a kerítésből egy karót, és odarontok. Hát László alól van és hárman is fojtogatják. Hej, a vér mind a fejembe tódult, s azt ordítom: „Félre.” Arra kereken suhintok. Az ember nem lát olyankor. Megfognak a legények és Sátoros Kis Jóska megüt egy bottal, mert látta, hogy meg vagyok bolondulva. Arra csak egygyet ütöttem és arra mind megállottak...

– Sátoros Kis Jóska is?

– Nem, ő eldőlt. Én pedig hazavittem Lászlót.

– Oda se néztél, hogy mit tettél?

– Mit néztek, uram? Eleget mondták aztán nekem a törvényen, hogy mit csináltam. S aztán vittek el Enyedre két esztendőre.

– Enyedre? Mit csináltál te Enyeden, Gyuri?

– Semmit se, uram... Bezártak.

– Te a tömlőcben ültél?

– Hát mit csináljon az ember, ha muszáj, uram. (Lassabban mondta): Két esztendeig ültem.

– És onnan jöttél hozzám szolgálni, Gyuri? A tömlőcből? Nem mondtad...

– Azzal nem dicsekedik az ember, instálom. Aztán nem kérdezte senki...

– Nem, igazán...

Aztán elhallgatott komoran, s egészen rekedt lett a hangja, mikor felüvöltött ismét, hogy figyelmeztesse a szomszédi roszhajlamu gyerekeket, kik leselkednek a barackokra.

A préda

Élt a vidékünkön két kurtanemes ember, névszerint: Vajda Dani és ördög Mózszi, akik időtöltött korukban nagy zakatát csináltak közöttünk.

Gazdálkodó, jómódu emberek voltak. Vajda éppen nálunk lakott magaépítette kőoszlopos házában a feleségével és leánykájával; – Ördög pedig a tőlünk szomszéd faluban élt agglegényül a nagypja régi, kicsi házában.

Ők távolról atyafiak voltak, de nem éltek barátságban. Nem gyüölködtek nyiltan, de nem is keresték egymást. Ifjukorukban együtt katonáskodtak, de hogy Vajda megházasodott, kétfelé vált az utjuk. Ördög nem valami mutató ember volt. Himlőhelyes, nagy, horgasorru, otromba, vastaghangu, szóval vén legény volt, mikor megtelepedett nálunk. Vajda ellenben formás, csinoskodó gavallér féle ember volt az ő babos nyakravalóival, őzgombos, hátul pántos, szürke kabátaival, kamásliival, s mátyástollas puhakalapjaival.

Amint letelepedtek, mind a ketten a Sugó patak völgyére vetették magukat. Ez a völgy a két község között feküdt és a régi pajtasok a küzdőhelyük részére ezt szemelték ki. Ami föld eladó volt itt, azt megvették akármi áron, sőt máshollevő birtokaikat is eladogatták és a Sugó völgyén fekvő földekre cserélték be. Itt gazdálkodtak. Hajnaltól mind a ketten itt verjétekeztek versenyt estig. Mintha csak ellenőrizték, lesték volna egymást, mert ha összetaláltak, legfőleg egy-egy fejbiccentéssel köszöntötték egymást, mintha nem is volnának ismerősök. Vajda néha kivitte a feleségét – egy formás, szőke, eleven, gömbölyű fehérnépet – a birtokra: aratáskor, szénatakaráskor, de Ördög ilyenkor nagy lépéssel elhúzódott a szemhatárról. Láthatólag nem szenvedhette az asszonyfélét.

Sohase is látták, hogy odahaza, ha nagy kutyautéseket rendezett – cigánybandával, napokig tartó ivásokkal a vidéki birtokos társaival – fehérnépet eresztett volna be a kapuján. Még cselédfélét se tudtak nőneműt Katin kívül mást – aki a hatvanon jól tul volt – az Ördög portáján.

Munkás, szerző, törekvő emberek lévén, úgy meggyarapodtak, hogy Vajdának – ki több örökséggel is kezdte az életét – 300 hold felé becsülték a vagyonát; viszont Ördög Mózsziét alig kétszázra taksálták, mert ő legényéletet élt, ami drágább mulatság falun. Mind a ketjüknek megvoltak az uri passzióik. Vajdának a lovak voltak a gyengéi – valami híres, rakoncátlan mént tartott, amelyik csak a gazdáját tűrte maga körül, – Ördög viszont kemény vadász volt, aki csak golyós puskával ment vadra, magához méltatlannak ítélvén a sörétes fegyvert.

Ha itt-ott, megyegyűlésen, követválasztáskor belélegeyedtek a közéletbe, persze egymás ellenében állottak, s lícitáltak egymásra akár áldozatkészségben, akár pártállás tekintetében, úgy azonban, hogy nem is néztek egymásra, mintha nem is tudnának egymásról.

Deres fejjel egyszer Vajda szép, uj, lakkos bőrsőfedelű kocsiival ment be a székvárosba valami restaurációra a feleségével és egy csinos, csikyszerű nyulánk s elevenségű leánykával,

aki akkortájt kapott hosszú köntöst. A restauráció végén, a megyebál aajtájában összetaláltak mind és Vajda megszólította Ördögöt:

– Te is benn maradtál a bálra? Nem szokásod.

Ördög a Vajda leánykájára szegezte szurós szemét és kurtán így felelt:

– Uj kocsid van, látom.

– Táncolni is fogsz a bálban? – kérdezte Vajda csufondárosan.

– Nagy a leányod, – felelte.

A Vajda felesége közbeszólt:

– Az én leányom Rozi. Megismerte, Ördög? Reám hasonlít, – azt mondják – leánykoromból. Emlékszik még tán reám...

Ördög levonta a szemét az ifjú leánykáról és az elhízott asszonyságon megjáratta, de egy ígét se felelt. Nehéz lépéssel végigrecsegett a termen, beült az étterembe, körülrakatta az asztalát buteliával s tompán döngetve a deszkát az öklével, komor tekintetét olykor végigjárta a publikumon, éjfélig ivott s akkor hajadon fejjel kiment az éjbe, felült a bricskájára és hazament, és úgy lefeküdt az ágyába, hogy vagy két hétig fel se kelt belőle.

A Sugó völgyén vették leghamarább észre az Ördög Mózsi hiányát. Vajda átküldte a béresét a határmezgyén, hogy megtudja a tul kaszáló paraszttól, mi történt a tekintetes urral, („de nehogy az én számmal tudakozz, hacsak valami nagy nyaklevesre nem eheztél.”)

– A gutta ütötte meg, tekintetes ur! – hozta a hirt a béres. – A nyelvét érte tán, mert alig vakog, azt mondják, s mióta bevette magát a hálószobába, ki se bujt...

– A nyelvét? – kérdezte odahaza begyesen a Vajda felesége. – Pedig nem váslott meg a használatban, mert még az én kérdésemre se felelt a bálban, a paraszt!

Természetes, ez a hir nem volt igaz, mert néhány nap mulva ismét egy gyűrött cédulát hoztak Vajdához, mely így szólt:

„Beszélni szeretnék veled, Vajda Dani, azért gyere hozzám, mert perelik a bőrömet.”

Se több, sem kevesebb az egész levél, de ebből is látható, hogy semmi baja se volt az Ördög nyelvének, mert beszélni akart.

Még azon este mindjárt átment Vajda. Nem volt ismerős a szobákkal és a gyér világosságu, pipafüstös oldalházba a vén Kati szakácsné vezette be a tekintetes urat.

– Vége van a gazdánknak, – mondta az avasszagu vén asszony, – mentében... eljött az órája... jaj nekünk, jaj neki, jaj mindenkinek...

Ördög kigombolt, durva hálóingben egy bőr-karosszékből görnyedezett a sötétes szobácska szegeletében.

– Bajod van, hallom.

– Pászt mondtak nekem felülről. Most jöjjön más. Ezért hivtalak.

Köhögött és huzott a melléből.

– No, nem kell megijedni.

– Én? Te! Nem szégyenlsz ilyes szót a szádra venni. De a birtokom gazdátlanul marad, ha elpatkolok, amiért annyit izzadtam.

– Eladod? Nincs ahhoz való pénzem.

– Nem is eladó. Nem kupec beszél veled, nem zsidó, aki a lelkét is eladná. Ez a birtokom, egy élő lélek, akiben éltem. Pász... esik ki alólam. Gondoskodni akarok róla.

Megsimogatta a homlokát és kinosan morgott.

– Nincs pénzem, – ismételte önkéntelenül Vajda.

– Nem is kívánom a pénzedet. Sohase szerettelek. Most se. De összeszorítja a gégémét az a gondolat, hogy utánam beleáll a barázdamba valami oláh vagy szász. Inkább te. Csalá-

dos vagy. Inkább ti. A birtokunk határos. Atyámfia vagy... Ellenségem voltál. Egész életedben. Ne szólj. Megettél volna, ha tehetted volna. De én vagyok az erősebb. Legyőzöm magamat. Családos vagy. Feleséged van, leányod van. Magyar vagy, kell-e a birtokom?

Vajda kábultan ismételte:

– Nem értelek. Nincs pénzem reá való.

– Kell is nekem? Hová vigyem a pénzedet, ha levág a kaszás? Neked adom szinte ingyen.

Adj írást, hogy amíg élek, fizetsz rongyos ezer pengőt esztendőnkint. Bolond beszéd, hogy egy esztendőről beszéljek. Végem van. Én megyek. Egy hetem sincs. De nem akarom, hogy gyanuba vegyenek tégedet, ha tiszta ingyen adom neked. Azt fogják mondani, hogy Ördög ezért adta ingyen, mert a Vajda feleségének a szeretője volt leánykorában. Azt fogják mondani, hogy tán azután is a szeretője lehetett és azt fizeti meg a birtokával. Én nem adom ezért ingyen. Én életjáradékra adom. Kell? Ah!

Elhallgatott. Nagy kezét a fejére és az oldalára szoritotta. Nyögött.

Vajda nyugodtabb lett, mihelyt a kért összeget hallotta.

– Ezt meg kell gondolni, – mondta csendesen.

– Menj. Gondolkozzál. Mindjárt előlegképpen az első esztendei ángáriát követelem.

A temetésemre kell a pénz... Én nem félek. Hát te félsz, hires?

Vajda tagolva ismételte:

– Ezt meg kell gondolni...

Ördög összevonta a homlokát elégedetlenül.

– Menj. Tudakozz. Kétszáz hold a birtokom. Tudod. Egyezert fizetsz érte, ha van szemed. Menj. Gyáva vagy... Tudakozz. Én elfáradtam. Menj. Nem szeretlek látni.

Amint elment Vajda, a vén Kati sopánkodva kísérté ki a sötét tornácon.

– Nagyon odavan a gazdád... – próbálta Vajda.

– Sem étel, sem ital nem kell neki. Ah, lelkem, Istenem. Egy gyermek földhözvághatnak...

A városi doktor holnap jön ki hozzá. Csak megérhetné szegény gazdám a holnapi napot...

Csakugyan, másnap a városi doktor kocsija a Vajda kuriája előtt nyargalt el. Vajda a kezét tördelve járta a falu utcáját. Egészen megzavarta a nagy ajánlat. Miért gondolt rá Ördög? Igazat beszélt-e? De hiszen a doktort is kivitette. Ravasz kutya volt egész életében. Nem forral-e valami cudarságot furfangos koponyájában? Meg fogja várni Vajda a doktort. Hadd vallassa ki ő.

A doktor ifju ember volt. A Vajda felesége és a leánya kedvesen fogadták, s az ifju ember minél tudósabb színbe szerette volna magát beajánlani.

– A ház barátja betegünk? – kérdezte gyönyörű, könnyed gesztussal, – kétszeres kötelességünk tehát, gyöngédtelen, riasztó véleménynyel ne szomorítsuk meg a hölgyeket. A beteg állapota kétségtelenül nem normális. Szívverése rendetlen, életereje lehanyatlott. A legrosszabbra is gondolhatunk, de nincsen kizárva a legjobb megoldás is, ha komplikációktól nem kellene félnünk. Véleményt mondani egy életről, mely lüktet, és mondhatnám, funkcionál. Az utolsó percig a tudomány nem adja fel a reményt. Legyenek meggyőződve, nagyságos asszonyom és bájos kisasszony, hogy semmi sem mulik el, ami csak betegünk érdekében tehető lesz...

A kapuban szerette volna Vajda érthetően megkérdezni a csinos papagályt, hogy: meghal-e Ördög Mózsai, avagy nem? De ki áll jót arról, hogy holnap nem fogja-e elmondani Ördögnek, mi iránt vallatták ki. Átallta.

Estefelé ismét egy nagy szekér dübörgött végig a falun, mely az Ördög háza felé tartott. Az ismerős cselédek ültek rajta.

Egy nagy, nehéz koporsót vittek trappban.

Vajda megizzadt láttára. Éjjel nem aludt. Reggel megverte a cselédeit és kit se küldött át a szomszéd faluba, hanem maga ment el.

– Él-e még a barátom? – kérdezte remegve a vén Katitól. Egyszerre a koporsót látta meg a bolthajtásos portikusban és megkönnyebbülve sóhajtott föl. A koporsó üres volt.

A félfa az udvarban tolongott. A rossz hír felzavarta a községet. A kántor nagy lépéssel méregette az utcát, mint a kutya, mely megérzette a nagy vadat a sűrűségben.

Vajda belépett az ebédlőbe. Dohos hidegséget érzett. Megborzadt. Nem is kopogtatott; benyitott egyenesen óvatosan a homályos betegszobába.

– Hát jobban vagy, látom, testvér, – dadogta s Ördög Mózsi felé ment.

A beteg szót se szólt. Csak lágyan intett. Halkan suttozta: „Végem van.”

– Dehogyan van véged, – tette hozzá Vajda. – Jobban vagy. Az ügyünkbe jöttem. Meggondoltad-e? Igen sokat kívánsz, testvér. Ezer forint. Nagy ur az. Az ember vegye le a kalapját, ha kimondja. Meggondoltam.

Ördög nyögve rebegte:

– Ne beszéljünk róla. Én nem kívánom. Nem adom oda...

Vajda élénkebben folytatta:

– Hiszen magyar vagy, ur vagy. Egy kimondott szó: az kontraktus... Én se komiszkodom. Te se komiszkodj. A feleségemnek elmondtam a véleményedet. Szentírásnak mondja. Szépen beszél rólad. Ha én tönkre megyek is, egy régi kebelbarátom kívánsága törvény nekem. Ha akarod, a közjegyző délután itt lesz. Legalább nyugodtabb leszel. Én hozom ki. Nem mintha féltenelek. Sok jó napot élünk még, testvér. De engedj te is az összegből. Na, mit szólsz?

Ördög lemondóan legyintett és aztán kinyújtott karjával az ajtóra mutatott: „Menj, menj,” nyöszörögte... „Siess, siess.”

*

S így történt, hogy a közjegyzővel megkötötték a szerződést egy szál gyertya világa mellett, ami oly megnyugtató hatással volt az Ördög Mózes szomorú állapotára, hogy másnap reggel (szép nyári idő volt) kibotorkált a szegény a kötornácra s a kávéját ott költötte el csendesen.

Verebek csiripeltek és Ördög morzsákat hajigált a falánk kis arcátlankodóknak s mosolygott, amint dulakodtak a pimaszok. Persze, beteges mosoly volt az.

Aznap künn is maradt Mózsi a gangon és rá is gyujtván a pipájára, ez a mosoly mind természetesebb kezdett lenni. A koporsót pedig, mikor elvitette a granáriumba, éppen félhangon kacagott a markába, amit azonban ki se hallott meg természetesen.

Mikor pedig Kati a gazdaságban folyó munkáról tett jelentést, egészen kedélyesen nyugtatta meg a vén hölgyet.

– Nekünk semmi dolgunk nincsen, Kati, csakhogy jól éljünk. A munka a Vajda Dani atyámfiaé. Kend, Kati, eszerint végezze a dolgát. Vajda izzad, mi pihenünk. Ne féljen kend a szükségtől. Holtig élünk. Vajda atyafi fizet.

Rövidesen neki is gömbölyödött az Ördög ábrázata. Kutyaival, puskával bujta a havas belét, s nem egyszer füttyörészve ért haza, a mely művészetet ekkortájt tanulta meg.

A nyár perzselő volt. A buzamező magját megszáritotta és az aszály lesütötte a kukoricát. Vajda, mint a ketreche zárt vad, dulva járta a Sugó völgyét. Néha átnézett az atyjafiához, átkozó kedvben. Azonban Ördög bezáratta előtte a portikus cserefa ajtaját s káromkodva kiáltott ki a kocsisra:

– Mit bocsájtssz be az udvaromra minden tekergőt, hogy rontsa a levegőt itt?...

Ő belőle is most hajtott ki a dühös gyűlölet az atyjafia iránt. Amióta jól megkárosíthatta, úgy mocskolta, mintha ötet teperte volna le. A Sugó völgye felé se nézett. „Kiharapom a bőrdőből, te telhetetlen, – izente neki a jegyzővel, – ha egy krajcárral elmaradsz a terminusról. Föld kell neked? Bujj alája három singgel, ha szereted.”

Tavasza végrehajtást vitt Vajda ellen az ángáriáért, abban az órában, amelyvel elmúlt a terminus. Maga is elment a foglalásra.

Ott minden fel volt fordulva. Az esztendő rosszul fizetett. Az igavonó barmok éhesen ödöngtek; a híres ménesnek hire se volt; a lakkos kocsi pedig a tyúktojást tojt. A végrehajtó – egy robusztus paraszt – teleszájjal gyötörte az adóst. Ördög a kurián kívül, a bricskája tetejéről nézett be vigyorogva a korlát felett.

Akkor valami nagy dolog történt benn. A végrehajtó elhallgatott, a majorság ijedten rebent szét és minden épkézláb ember a kötornácós ház utolsó szobája felé iparkodott.

– Mi történt? – kérdezte egymástól mindenki. – Mi? – kérdezte a Vajda felesége, rohanva át az udvaron. – Mi? – sikoltotta az ifjú leányka. – Mi? – kérdezte maga az egész udvar, amint egy percre siketen elnémult.

A végrehajtó cammogva lépett ki legelőbb a kapun és tátott szájjal, hang nélkül rálehel a bricskán álló Ördögére, ami mégis jól meghallatszott a nagy csendességben:

– Meghalt. Egy szót se szólt. Jól talált... egyetlen lövésre.

Ördög megkapta a gyeplőt és rávágott a jóvérű lovakra. Meg se mozdulhattak, mert görcsösen tartotta a szíjjukat s két hátulsó lábukra állottak, a levegőt csapkodva az első lábakkal. Aztán Ördög villámgyorsan leugrott a szekérből és átvágott az udvaron.

Az asszony akkor lépett ki a hátulsó szobából. Kidagadt, könyben uszó szemmel. Megállott előtte. Azt se tudta, hogy beszél, de így szólt:

– Ezt én nem akartam, Rozi, az Isten úgy segítjen... Én utáltam, mert elvett tégedet tőlem. Majd megbolondultam utánad. Azért éltem, hogy megboszuljalak... de a gyilkosa lettem. Ezt nem akartam... az Isten úgy lásson meg. Vártam... Legyőztem... De engemet is letepert az Ur, ki mindenünk felett vagyon.

Az asszony rá se nézett, s elment. Ördög ama szoba ajtajának a félfájára dőlt, melynek padlóján Vajda átlőtt fejével hevert.

Az élhetetlen

Beléült a városvégi korcsmába s bort rendelt. A kesernyés, savanyuszagú, legyektől hemzsegő nagy ivó üres volt. A ronda ablaküvegen, – mint valami lyukas darócon át – látszott a berek, s fölötte a gyapjas erdő.

Lekönyökölt, a hajába turta az ujjait és mélyen sóhajtott. A bor ízét nem érezte. Egymásután hajtotta föl a poharakat. Sápadt volt, de a szeme ragyogott. Amint egy üveg kiürült, csengetett és a mosatlan konyhaedényre emlékeztető vén néberre rámondult:

– Nincs erősebb bora?

– Van pálinka is...

Amint a kövér edény kifordult, megtapogatta a revolvert a zsebében, kivette, a padra tette maga mellé s rásandított.

...Vége. Ez az utolsó barátja. Egy ujjnyomás a ravaszon s Nagy Kálmán beledől a semmi-be. Ez sikerülni fog.

Neki semmi dolga se sikerül. A sors kidobta az életbe 35 esztendő előtt s azóta csufolkodik vele. Módot adott rá, hogy megkezdjén mindent, de féluton rávigyorgott az igyekezetére s meggátolta abban, hogy bevégezzen valamit. Ez az egy sikerülni fog.

A borból mohón töltött s ivott. Mintha csak vizet csurogatna le a torkán. Kinézett a napfényes, poros utra. Üres volt. Haszontalan üres semmiségek rajzoltak az agya körül s valósággal kényszerítette magát arra, hogy a revolverre gondoljon. Végezni akar. Egyszer igazítani fog végképpen. Azért jött ki a városból, hogy végezzen az életével.

Tulajdonképpen nem valami katasztrófa üzte ki e kálváriai utra. Csak megcsömörlött az élettől s a birkózástól. Akármibe kezdett, a sikere elejébe állott valami.

Az öklébe könyökölt és inventáriumot csinált:

Egy jómódu kereskedő fia volt. Mulatós, kényelemben nevelkedett gyerek volt, akinek az életeutjából elsepertek minden göröngyöt. Szavaló, éneklő, selyemfű lett. Amihez könnyen jutott, abban ragyogott; ha nehézség gördült elejébe, azt megkerülte. Tele volt ügyességgel, csinos tempókkal, mindenki gyönyörködött benne, s amint egy majálison táncolt a leánykákkal, a vén penzionált generális így szólt hozzá: „Ki fia vagy, szép legényke?” – és az aranyhaju unokáját hozzá vezette.

– Táncolj vele, Tilda; ez a legszebb fickó a majálison.

Igy szólt. – (Kálmán, a fonnyadó ember, elhuzza a kezét a revolverről és fanyar mosoly eleveníti fel az arcát ez emlékre.)

De mindjárt odafurakodik a kövér boltos és esetlenül meghajol a generális előtt:

– Az én fiam, akivel parancsolni méltóztatott...

Kálmán elkedvetlenedik... A kis Tildát egy nyavalyás kadét-rügy elkapta és elvitte. Restelte Kálmán az apját.

...Mikor aztán az életbe lépett, arra ébredt meg, hogy tulajdonképpen semmit se tudott igazítani: – csak csinosan forgolódni, meghajolni és finomkodni. A pajtásai, a nehézkes otromba fiuk, minden hasznos dolgot eltanultak előle. Ha komoly dolgokról vitatkoztak, Kálmán elhallgatott. „Mondd el a véleményedet” – unszolták. Belülről egy kissé elkomorodott

ilyenkor, de kívülről valami sejtelmes mosoly alá rejtette el a tudatlanságát. Ez sikerülni kezdett. Milyen elmélkedő hire lett... Ez az álarc tetszett neki, le se vetette, hogy ne kelljen a tanulással kinlódni.

A pajtásai meglibbentették a szárnyukat s szállani kezdtek fölfelé a hivatalos uton. Ő elmaradt. Arra is várt, hogy az ő hóna alá nyuljon a világ és vigye őt előre. A világ nem tette. A hiúságát bántotta ez a méltatlanság; keserűbb lett és haragot kezdett tartani a világgal. Ha nem törődik vele a világ: jó; ő se vele. Ekkor verseket kezdett írni...

Ebbe az emlékebe belefeledkezett és az előtte álló bor ízét keserűnek találta. Már finom, szőke bajusza hosszúra kinyult az orra alatt, még semmi se volt. De ekkor – egy keddi napon – a város végi csorgó előtt finom, parányilábu urileányt látott meg, amint a csuszós köveken át egy pohár vizért igyekeznek.

– Engedje meg, hogy szolgáljam, szép kisasszony.

– Nagyon kedves, uram, – felelte a piruló leány s mosolyogva fogadta el a tele poharat.

A virágok erre a mosolyra illatozni kezdtek; a napfény valósággal szökdelni kezdett.

– Én a generális unokája vagyok, – mondta a leány.

– Én... én... – dadogta Kálmán és meghajolt csinosan, minthogy nem mondhatta, hogy ő még mindig a boltos fia.

Azon a nyáron, míg csak a virágok virágoztak, ott kéz kézben andalogtak; rebegő vágyban, édes ábrándban, – őszre pediglen jött egy penzionált kapitány, és a szőke leány így szólt hozzá:

– Öreg kapitány! A karja, mely utánam nyúl, erős és én rátámaszkodom, mert egyedül vagyok a világon. – S elmentek karonfogva az oltár elé, minthogy Nagy Kálmán még semmi kenyérpályára nem lépett.

Erre aztán a Kálmán önbizalma elveszett. Szerelmi verseit elégette s teljesen elsavanyodott. Miért? tünődött, a durva, nyers csöcseléknél miért kedvez a sors a finomabb, gyöngédebb lények fölött? A hiúságát sebezte meg a méltatlankodó sors. Éreztetni akarta a sértődöttségét s visszavonult a barátaitól, uri kisasszonyaitól; és lógó, bő kabátokat szabatott magának; a nadrágja alját feltúrta, gyűrött kalapokat szerzett s az apja társaságába elegyedett. Vasárnaponként kuglizni járt velük, esténként garasos kártyajátékokra ment el. De, mert ezeket a vereskezű boltosokat kicsinyelte s félvállról beszélt velük, – kimarták Kálmánt a társaságukból. Egyedül maradt lebegve, mint a Mohamed koporsója az ég és a föld között.

Be nem állott a pudli mellé, de mert a törekvése nyilvánvaló volt, régi, uri kompániája is elhúzódott tőle. Ekkor valami keserű dühvel rávetette magát a könyvekre. Összeszorított ököllel meg akarta mutatni az egész világnak, hogy ő többet ér, mint e közönséges, szürke népek. De csak egy darabig jutott el. A fejtörő, durva rögökkel tele ösvényen igen nehéz előremenni. Megakadt minduntalan; elfáradt, mielőtt egy lépést tehetett volna és tehetetlensége érzetében durva lett és összeveszett mindenkivel.

Oh, mégis egy könyv szivárgott ki a szemhéja alól, s eltorzult az arca... Mert ekkor hunyta le a szemét örökre a vén boltos, az apja. Egy csomó macska maradt utána, amiket nagyon szeretett; egy halom tajtékpipája, amiket örökké szitt, – de egyéb vagyona nagyon szűken maradt. A pudli kiadta nap-nap után, sok verejtékezés fejében, mindazt, ami csak kellett az urfi Kálmán szemének, szájának; – de hogy kidőlt mellőle a csendes boltos, csak úgy ígérte segíteni tovább Kálmánt, ha dolgozik mellette.

Nem. – Képtelen volt reá. Fehér, hosszukás, szépen ápolt körmeivel ékes kezére nézett, s az egyforma, hétköznapi napokra gondolt; – nem, lehetetlen Kálmánnak, hogy a pudli mellé álljon.

Azzal a kevéssel, ami maradt, behúzódott a vén házba; furt-faragott az apja gyalupadján időtöltésből, s miközben szükesen éldegélt, azt vette csak észre, hogy a homloka nap-nap után nő, s még aránylag ifju évei dacára fonnyadni kezd az ábrázata.

Ez az egyformán, disztelenül vánszorgó napok emléke volt a legkinosabb az életében. Pattintott az ujjával, és hogy elűzze a csunya képeket az eszéből, harsányan kiáltott:

– Hát vén asszony! nincs már bor ebben a butyikban?

Töltött, ivott s a revolvert óvatosan bedugta ismét a zsebébe. A legyek meglepték kopaszodó fejét, felcsapta a kalapját és nehezen tért vissza a helyes hangulatba.

Pedig mindez csak az imént történt...

Ez akkor esett, mikor a vén kapitánynak takarodót fujtak az égben, s az öreg katona minden rezonirozás nélkül, ropogós lépéssel bemasírozott a legislegfelsőbb regimentbe és magára hagyta ismét a generális unokáját, a szép szőke Tildát...

Ekkorra egy kissé nekigömbölyödött a szelid nő, s mikor a kosárral kiment a piacra bevásárolni – Kálmánra ismét biztató mosollyal tekintett. Ugy látta Kálmán.

Hazakisérte. Egyszer, kétszer, aztán nap-nap után. Két szegénységből szűk mód lesz, – de mód, ha összeteszük szépen, s e mián kihuzta a derekát ismét Kálmán és a régi, szép mondásaiból kiásott néhányat a bemohosodott múltból.

S ez az utolsó csalódás. A legislegutolsó. A revolvert érezte a zsebében Kálmán. Mert egy ifju hadnagy került elé valahonnan; szép, ruganyos, jókedvű fiu és Tilda így szólt Kálmánhoz:

– Nézze: mit akar a hadnagy? Ő a nagypapa barátjának a fia... és szeret engemet. Maga már, Kálmán, ugy se házasodik, mert öreg. Mondja, mit tegyek? Ő postás lesz az én kedvemért...

Vége. Kálmán nem arra született, hogy küzködjön valamivel. Bezárta az apja háza ajtaját, a revolverét bedugta a zsebébe és kihúzódott a városvégi korcsmába... Közel a csorgó onnan. Valami regényes formát keresett arra, hogy szépen végezze be az életét. Ami vallo-más is legyen, szép is legyen és megható is.

Azonban megfázott a gondolattól. A bor kimelegiti tán. Az alsó ajakát rágta éles fogaival és visszatartotta a lélekzetét, hogy keményítse magát. Egy pattintás a ravaszon – és vége a küzdelemnek, s a csalódásoknak... Egyedül is van a nagy, üres mezőn, mint a kukoricaszár, mely a hóból kimered, ha magasabbra vágta a gondatlan munkás. Egyedül... Keseríteni kívánta magát, hogy erősítse magát a határozatában. A zsebéből egy plajbászszal kuszán irott cédulát (melyről azt hihette akárki, hogy nagy felindulásban, az utolsó pillanatban irták) vett elé és maga elé tette. A sok bor csakugyan felverte a vérét. Az arca égett s a szeme lobogott. Megy. Egy mozdulat és Kálmánnak vége van. Ez a legkönnyebb dolog is.

„Jöjjön utánam két csendőr, – így szól a cédula – a berek nagy szikla csorgójához. Ott találják a testemet. Sokat szenvedtem. Isten bocsásson meg nekem; én megbocsátok azoknak, akik bántottak.”

Egy kissé összegyűrte a cédulát, nehogy igen ujnak látszassék. Aztán a vén néember után kiáltott:

– Ismeri az órát, asszonynéni? – kérdezte.

– Há mért ne, urfi?

– Nézze. Ezt a zsebemből magának hagyom, az órát. Tegye maga elé s nézze. Nekem már nem kell. Aztán, ha a mánus egy félóráig előrehalad, – oh, mi lesz akkor! – elmegy a zsandár-kaszárnyába...

A vén portéka lesütötte a szemét.

– Én nem járok már oda, urfi...

– Mindegy. Erősítse meg magát. Magának adom az órát; csak adja oda a levelet az őrmesternek. Ennyi az egész... Megértette? Egy félóraig vár. Érti?

Fölemelkedett. Nagyon nehéznek érezte a lábait. Végigtörülte a homlokát. Ki volt gyöngyözve. Szorongást érzett a mellében s kinyújtózkodott keményen, hogy erősítse magát. Fájdalmat érzett a gyomrában s az arca elsápadt. Megindult. Az ajaka ismét ellágyult. Még nem elég kemény Nagy Kálmán. A keze reszketett. Kissé görbén állott meg, mert a revolver – úgy érezte – ráfeküdt az oldalára.

– Még két üveg bort adjon, vén asszony, – mondta érdesen.

– A bor árában hagyja, urfi, az órát?

– Oh, aljas haszonlesés! Fogja, fizetek mindent, – mondta és kilépett az utra.

Alig tudott állani. Egy székér szénával haladtak az ökrök, nagy port verve föl. Az árokba állott eléjükől. Ott hűvösebb volt a levegő s előrebakatott a sáros füveken gázolva. Érezte, hogy nagyon lassan halad előre. De a cédula jutott az eszébe, mely a vénasszony kezében maradt. Erre megemberelte magát. Egy félórája van csak. Fölsóhajtott, fölnézett az égre, s egy köny pergett le az arcán. A boros üveget kinyitotta és nagyot huzott belőle.

A nagy szikla mohos oldala csak amott zöldül. Vékony vizerecske csuszik az aljából a füvek között tovább. Leült előtte. Nem is érezte a víz hidegségét. Kábult volt. De bizonyos, hogy a csendőrőrmester már a kezéhez kapta a cédulát. Mily felfordulás lesz most a kaszárnyában... Már lótnak-futnak, kiabálnak össze-vissza. Az emberek megiramodnak... Egyszer látott ő egy ily zenebonát a vásárban, az apja boltjában... Elájult a szorongásban egy ifju leány... A mellényét kibontották... Mily fehér volt a kebele. Vizért szaladtak mind... Mások a korcát vágják föl, egy bicsokkal... egy ember...

És eldőlt Nagy Kálmán a mohos sziklához ütve a fejét...

Csak arra ébredt meg, amint a nagybajuszu őrmester fölemelte a vizes füvekről Nagy Kálmánt.

– Az ilyen cselekedet, tisztelt uraság, törvénytelen és büntetendő – mondta feddőleg. – Nézze, a revolvere egészen elázott. Elteszem. Egészen el fog rozsdásodni. Nem szégyenli magát?

Az én utcámból

A vén rác Boglán halálával üresen maradt szegeletházba egy szürke professzor került kö-zénk: Kökösi Gergely, aki a növénytant tanította a gimnáziumban. Ártatlan uriember volt, akivel hamar összeszoktunk. A gyerekek ugyanvalóst, mert nagyon szerette őket; de meg az asszonyok is kedvelték, bárha Kökösi kerülte őket s nem valami mutatós külsejű ember volt. Széles homlokával, az állával, elkeskenyedett ábrázatával, hegyes orrával, apró szemével valami madárra emlékeztetett; a válla kissé ferdén állott s hosszú, lógó karjai határozottan szárny-nak voltak gondolva. Azonban, mondom, kedvessé tudta magát tenni a jóságával.

A Boglán régi, elvadult kertjét gyönyörűen rendbeszedte. Azt bujta minden szabad ide-jében és a kapuja nyitva volt a szűkségben sinylő szomszédságnak. Appellátákat, instanciá-akat irt a pörösöknek s levelet se restelt írni (vásárnaponkint) bus leányok nevében, idegenben szolgáló legényeknek. Ilyen volt. Egy öl virággal végiment hajnalban az utcán és a törpe ablakpárkányokra egy-egy csokrot helyezett el az asszonyok részére. Persze, mindez olcsó szivesség volt, de tudtuk, hogy ő se volt gazdag. Tán ezért is szerettük egyrészt. Nem volt semmi rajta, amit irigyelni kellene...

Amit kissé feltudtunk neki, az volt, hogy nem elegyedett az utca mulatságaiba. Este, mikor nálunk mindenki kiült nyári időben a kapu elé: egy kicsit gitározni, énekelgetni, pletykálgatni, ő elvonult tőlünk, – mintha kicsinyelt volna minket, – még ha hívtuk volna is. Pataki, a gazember csizmadia, így szólt: „Rossz a ténsur lelkiismerete, nem mer a becsületes emberek társaságába állani.” De ezt a beszédet senkise vette számba.

A professzor urat inkább azért lehetett volna megrónni, mert a barátait nem válogatta meg. Egy korhely német kapitánynyal fraternizált, aki gyakran ellátogatott a külvilágból az utcánkba egy aranyhaju fiuval a kezén. Ilyenkor, amint a német kivágta a Kökösi kapuját és becsapta maga után, a vén Zsuzsi (a Kökösi gazdasszonya) trappolt mindjárt végig az utcán-kon a zsidóhoz, hogy bort hozzon. Éjnek idején pedig, ha valami vad üvöltés reszkettette meg a levegőt, mi megfordultunk nyugton a paplanunk alatt s így szóltunk: „Semmi... csak a professzor vendége énekel a kertben.” Hát ezt a barátot nem tartottuk illőnek, akár a szomszéd urhoz, akár általán hozzánk. Ez a barátság esztendőkön át tartott s a garázda németet (senkinek se köszönt az utcában) ki nem állhattuk.

Egészen föllélekzett tehát az utca, mikor arról értesültünk, hogy a német elszelelt a vá-rosból. A felesége halt meg és ő maga szerencsésen elment az atyafiaihoz valahová Flandriá-ba. Csak a vén Zsuzsi sóhajtott föl a kapu előtt este:

– A fiát igen sajnálom, – mondta.

– Rossz gyökérből sarjadt növény; – mondta Pataki, aki szerette a virágos beszédeket
– a fiatal uracska rosszizü gyümölcsöt termett volna.

Amely vélekedésre kicsinylőleg legyintett Zsuzsa: „Csak te fogd be a szádat, Pataki”, mondta. „A gyerek gyönyörű volt, a gazdám pedig úgy szerette, mintha a tulajdon vére lett volna.”

No, ha úgy szerette, hát része lett benne igaziban. A hír elterjedése után való napon ugyanis egy komfortáblí robogott át az utcánkon, melyen a professzor ur diadalmasan hozta a szőke fiut, egy nagy pakkal a kocsis lábánál.

– Ágyneműt hozott az ur a kocsis lábánál, – magyarázta este Zsuzsi – a fiu részére, mert nálunk fog lakni állandóan Aladár. Ily gyönyörű neve van a fiunknak, – tette hozzá dicsekedve, – éppen Aladárnak hívják...

– Csak úgy potyára kapta? – kérdezte vigyorogva Pataki. – Szép percentet szedend utána, ha kiképezi, bárha ő sem kinlódott vele, mikor csecsemő volt.

A fiu, igaz, már nyurga legényke volt, mikor közénk került és bárha Aladárnak hívták: mindjárt másnap unalmában végigkurkászta az utcánkat. Minden udvarba benézett; legyeskedett a menyecskékkel és beleelegyedett a madarászó fiuk bandájába. E rongyos had szivesen kompanizált Aladárral; egyszer: mert urfi volt; másszor: mert a professzor madarait remélték kifoghatni az ő segítségével. A Kökösi madarai híresek voltak. Ott zsinatoltak a környék madarai a gyümölcsfákon s a liceum bokraiban úgy trilláztak esténként a fülemülék, hogy hallatukra az öreg emberek szive elszorult. Sőt maga Pataki, a deresfejű gazfickó se unta összeismerkedni Aladár urfival s az utca mosolyogva nézte, mint hajlong előtte, fecsceg vele gesztikulálva.

Vad András, a mészáros az öklével fenyegette meg a csizmadiát és benyitott a professzor udvarára, hogy figyelmeztesse őtet a „fia” sikereire.

– Köszönöm a figyelmeztetést, – felelte szeliden. – Aladár mindenkit meghódít. Nagyon kedves fiu. Kedélye van, szive van, esze van. A rozsdától pedig nem félttem az aranyat.

Csakugyan, az „arany” egy kis idő múlva elment Patakival horgászni a Marosra. Délután mentek el és sötétedésre se tértek vissza. Jól emlékszem. A várhegyen kilencre trombitáltak a katonák, hosszasan elnyujtva. A toronyóra ütése végigkongott az esti levegőn; a berekből szénailat szállongott... Kökösi eltűnődve járt le, föl az utcán (nem is felelve a kérdezősködéésre), mikor a berek ösvényén bukkant föl feketén néhány alak. A tanár ur arrafelé sietett s Aladárt láttuk, amint vonakodva ment az „apja” után; Patakit, amint kullogott hátul és egy rongyos, cafra, paraszt oláh leánykát, amint térült el a falusi utra vezető csapáson.

Ezt az estét azért jegyeztük meg, mert ekkor indult meg a lejtőn Aladár urfi, mely a piszokba vezetett.

A professzor ur bement vele az udvarra, de mi sokat beszélünk az esetről.

Másnap reggel az urfit az iskolába vitte Kökösi, de egy óra múlva már ott lábatlankodott az utcámban, be-benézve az udvarokra. Leült az eperfák aljába és oly kedvesen szapult az uj tatáját, hogy multság volt hallgatni.

– Mit csináljak én vele? – mondta. – Unom. Oly keserű, mint a penészes turó, és oly cudar kosztot ad, mint egy tömlectartó. Mi nem így szoktunk élni a papánál. A mama nagyon híres énekesné volt valaha, a papának csupa uri barátai voltak. Ott nem kinlódta a rendhagyó igékkel és a logaritmusokkal. Zenét! Azt szeretem én!

Mi kacagtunk... pász...

Pataki a kapuhoz támaszkodva (a térdeit lógatva) feszelgett és szólt:

– Aztán miért ment el a papa?

– Mert úgy tetszett neki. Csak nem seperhette ki a szobákat és nem főzhette meg az ebédet, miután a mama meghalt. Na, nem? Valaki csak kell, aki dolgozzék? Azért adott oda engemet a tanárnak, mivelhogy ő örökbe kért engemet. Hát ha kellett: legyen ő uriember, mert a smuciánt ki nem állhatom.

Az asszonyoknak tetszett az arcátlan beszéd és Pataki így kiáltván: „zseniál, zseniál”, karonfogta Aladárt. Az urfi kirántotta a kezét a csizmadia karjából: „Ne fogj meg, csiszlik, engemet”, – vetette oda, de mégis csak elment vele valamerre, úgy, hogy sok ideig nem is láttuk őket.

A professzor urat ez a szökés nagyon megzavarta. Az iskolába se ment; ügyelő, kereső, váró szemmel vigyázott az utcák torkolatára és ha valaki megszólította, összerázkódott, mintha álmából riasztották volna föl s zavaros, visszás feleleteket adott.

Egy este ekkor Vad András egyenesen nekiment parasztosan Kőkösinek s így szólt: „Mi leli az urat?”

– Miért? – dadogta a tanár. – Én?

– Maga. Valami leli. Az ur házának a kürtője nem füstöl rendesen; az ur lajbiján nem fityeg az arany óralánc; az ur elvadult tőlünk...

– De hát miért kiabál? – hallottam a Kőkösi emeltebb hangját. – De miért lármáz így, Vad András?

– Miért? Mert szeretem az urat s ki akarnám vájni a bajából. Az ur kibékített engemet a feleségemmel egyszer, mikor elvertem hazulról a szegény párát mert örökké siratta elföldelt kis fiamat és megvesztem. Az ur békített ki akkor az én jóságos asszonyommal, most én állok az ur mellé. Mert most az ur vergődik a buban...

Az utcám körülvette (távolról bár) a hangosabban beszélő embereket, de Vad András úgy körülnézett, hogy az ácsorgók elszéledtek. A gitár pengett szerteszét és messze valahol a „Bus-kati” valzerét fuvolázta valaki a gyerekek viszont háboruzni kezdtek a porral az utca közepén és a mészáros kézenfogva a tanárt, belépett vele a vén Boglán udvarára. Csak a kapuzábnál állottak meg s hallottam a korlátan tul, amint szólt hozzá:

– Az ur tönkretette magát. Én tudom a takarékpénztárból, hogy az ur tönkretette magát. Akkora adósságot csinált ott, amiből soha ki nem gázol. Tünődtem: mire kellett az a töménytelen pénz az urnak? Hiszen az urnak semmi se kell. De megvilágosodtam. Mert akkor verte adósságba magát, mikor azt az urficskát ide közénk hozta.

– Hallgasson... szomszéd... hallgasson, – suttogta rekedten, gyorsan Kőkösi.

– Az ur vette ezt a fiut pénzen; még pedig sok pénzen. Nem éri meg... higgye el. Kitől vette? – kérdeztem magamtól. Az anyja meghalt... az apja elment. Hát tőle vette pénzen... az apjától, a korhely, vén némettől. Nem adta az urnak ingyen; az ur hát inkább tönkretette magát, csakhogy megszerezze... Szerencsétlen. Az ur ne akarja bekötni az én szememet. Engemet se tegyen bolonddá. Az ur vette azt a gaz kölyköt. Ezért nincs tűz az ur főzőkemencéjében: ezért nincs óra az ur lajbizsebjében. Az ur tönkretette magát ezért az urficskáért.

Ekkor hallottam:

– Jöjjön, szomszéd ur, a házba. Ne beszéljen ilyen hangosan. Az emberek ügyelnek reánk. Jöjjön be a szobába.

És hallottam, amint bementek a házba, s az ajtót betették maguk után.

Nagyon felzavart ez a párbeszéd. Ugy rebegett bennem valami, mintha félttem volna valamitől; mintha valami veszedelem suhant volna el az utcánk fölött, egy csuf bőregérre hasonlóhoz, mely az éjszakát keresi. Pedig szép, enyhe, őszi este volt. Az elpihenni készülő énekesmadarak még taszigálóztak a gyümölcsfák lombján csipegve; de a tehének már nem kapálóztak az istállókban. A sündisznóra vadászó kutyák vakogtak élesen a berekben és fütttyentettek a rendőrök a szomszéd utcákban. Az én utcám lassankint csendesedett el.

A gitárokat bevitték, s az utolsó, érzékeny nóták végső hangját egy-egy becsukódó ajtó csattanása vágta ketté. Oly csend lett, hogy hallatszott, amint taszították elé a reteszeket a kapukon. A csillagok reszkettek a mély, sötét égbolton s oly gyorsan omlott le a nehéz éjszaka, hogy – jól emlékszem – mikor megnéztem a zsebórámat – egy szál gyufa mellett, – alkalmatlannak találtam a ketyegését. Pedig tizenegyet alig mutatott. A szomszéd házból a Vad András tompa, recsegős hangja szűrődött még ki és a tanár suttogása; de az is elhalt aztán. Csak a gyertyafény sugárzott ki vékonyan a betett fatáblák hasadékaiban.

S én mégsem tudtam pihenésre térni. Nagyon szerettük az öreg professzort. Néztem a szivarom égő végét s ültem egy szegelyben a petuniás ágyam mellett álló padon – akaratom ellenére.

Egyszer valami nesz ért a fülemhez. Minden idegszálam föl volt ajazva, tehát jobban hallottam. A korláton kívül valaki suttogott valakivel.

– Ne féljen... – hallottam egész tisztán (ah, a Pataki hangja ez) – ne féljen senkitől. Pénze van az öregnek... Tudom... A takarékpénztárból vett föl. Az egész utca tudja... Sok pénze van... Ha megszorítja... fizet...

– Gyere te is be velem, – hallom.

– Nem. Én ügyelek idekünn. Ne féljen. Ha baj lenne, itt vagyok én. De nincs baj... Ő nem zárja be az ajtót; jól tudja. Mit gyáváskodik? Hiszen az öreg hitvány, erőtelen, vén ember. Aztán nem is mer zajt ütni, mert félti magát, urfi. Vegye ki a pénzt a fiókból egy csomóban... Aztán egy perc alatt elszelelünk.

– De félek... – rebegte valaki.

– Hát döngöljön meg a koldusságban. Ebadta kölyke...

A másik pillanatban valaki átvette magát a korlátot.

...Csak azt tudom, hogy görcs kinozta a gyomrom száját és a vesém is reszketett. A tüzes szivaromat beütöttem a nedves földbe s bebujtam a virágos ágyba... Bolond dolog. Annyira megzavart az, amit hallottam, hogy (jól emlékszem) elfelejttem egy percig a körülöttem folyó történetet s valami gyermekkoromból való játék jutott az eszembe... mikor virággal dobáltam buzaszenteléskor a feleségemet kis, göndörhaju leányka korában.

A kis tolvaj tán be is nyitott már a tanár szobájába. Hirtelen talpra ugrottam. A szomszéd ház nyitott ajtaján bágyadt gyertyafény dőlt ki a gyepre. Zavart, halk perelésbe egyszerre bemorog egy mély hang:

– Rabolni jöttél, csemete? Hó! Állj!

Felugrottam eszem nélkül és átugrottam a szomszéd korlátján egy szökésben. Átrohantam a kerten s a tanár korlátjára kusztam fel, ahonnan a Pataki ocsmány, suttogó beszéde hallatszott az imént. A korlát alatt üres volt az ut. A gazember megugrott.

– Hó! – hallottam a tanár ur szobájából. – Én is itt vagyok. A kezemben a gallérod, tömlőcbevaló. Ne rugodozz.

– Ne bánts, kérem, szomszéd, – hallom a Kökösi hangját. – Kell neked valami, szegény fiam? Ugy-e, csak hazajöttél? Ugy-e, szegény fiam?

– Haza, fenét. Rabolni jött a gaz kölyök.

– Csak hazajöttél, ugy-e? Öreg bácsidhoz jöttél, aki lelkéből szeret tégedet.

A Vad András hangja egyszerre érdesen parasztos lett:

– Álljon félre innen az ur! Bűn, ki egy ily rothadt gazfickót mentegtet. Én fogtam meg a sziványt. Nem is ereszttem. Ma tolvaj... holnap gyilkos lesz. Az urba üti a kést legelőbbször. Hagyjon békét nekem...

...És úgy hallom, mintha még hallanám azt a kétségbeesetten rebegő, halk hangot, melyen a professzor ur beszél...

– Mit tesz, szomszéd? Mintha e gyermek édes anyját fojtogatná szentségtelen kézzel. Ő reám bízta a fiát, mikor elbucsuzott tőlem a halóágján. Tőlem... érdemetlentől... aki szerettem őtet egész lelkemmel, egész életemben. Ifju koromtól... a koporsóig... Ezért váltottam magamhoz. Ereszsze el... Meggyógyítjuk őt... Ezért élek ezután...

A Soros Béni története

Soros Béni, a nyugalmazott számtanácsos ur a mi utcánkából házasodott meg, elvévén Fésüs Ilonát, a perces néni híres szép leányát. A nagy lagzi nem hatotta meg az utcát. Az ócska, vén legénynél külömb szerencsét szántunk neki.

Az öregek jól emlékezhetek Béni urfira, akit az édesapja tőlünk valami külföldi univerzitásra küldött el az alatt, míg idehaza vérbe borult az ég; nehogy a kényes gyerek drága bőrének valami baja essék. Ott ugy kipallérozódott, hogy mire visszatért, meg se értettük.

Akkoriban szerteszét a világban a kopogó szellemekkel, táncoló, irástudó asztalokkal mulattak és a fajok eredetével vesződtek a német tudósok. Béni kész bölcsként kerekedett haza, és a jó Istenről is csak foghegyről beszélt.

Mi akkor keseredett emberek voltunk. A német a torkunkat tiporta, és a legfőbb gondunk az volt, hogy talpraálljunk. Béni prédikálgatván az ő bolondériáit, elzavartuk a körünkből, mint valami futóbolondot. Erre ő is megtagadott minket (mint neveletlen, tudatlan embereket), és átpártolt a minket sanyargató idegenekhez, kik jobban megértették őt; sőt később, hogy boszut álljon rajtunk, beállott beamternek s ezzel végképpen szétváltak az utaink...

Attól fogva még a fehérnépek se állottak szóba vele, bárha Béni csinos, piperés, édeskés ifju ur volt, s amint látták, hogy boszuságában a forstéher avatag leányával barátkozott össze, kárörömmel lesték a kised regényke végét. A truccból kezdett viszonyból az lett, hogy Béni belebonyolult végképpen a nagyfalpu németbe (csak már a pap hiányzott a komédiából), és a végén, hogy a nyakába ne varrják a kisasszonyt (ezt már mégis ségyelte volna) – egy napon megugrott hazulról. Ugy megugrott, hogy egy ideig mit se hallottunk felőle és az apja régi háza – itt az utcám szegeletén – árván, feketén, bezárva maradt.

Jóformán el is felejtettük Béni urfit, mikor (az idő is derülvén és a forstéher is elhuzódván a környékünkről) hirt hoztak felülről, hogy hivatalt kapott valami messze városban. Sőt egy izben haza is nézett. Aféle kellemetlenkedő természetű ember lévén: kávészinü, derékban szűk, rézgombos kabátban; nagy, libegő gallérokka; a nyakán sokszorosan rátekerget selyemkendővel; cilinderrel jött akkor, amikor már nálunk atillákat, szűk nadrágokat kezdtünk viselni. Ismét elfordultak hát tőle s mindenféle rosszat kezdtek beszélni felőle – minthogy egy nyurga, szőke fiucskát is hozott magával, akit, hogy hol szedett fel, senki se tudta kisütetni. A fiucskát itt helyezte el egy boltosnál inasnak, (ezért is jött haza Béni), a azzal – kit se keresve fel, kivel se barátkozva – ismét ellett a vidékről szerencsésen. A marasztalástól elmehetett.

A fiucska itt magzott fel, itt szabadult fel, s még alig pelyhes korában boltot nyitott a Piac téren. Jóbeszédü, simulékony, ügyes fickó lévén, nagyon jól ment a dolga és olyan házat kezdett vinni, mint valami nagy ur. A Béni régi házat kicsinosította, gazdagon bebutorozta, s beleköltözött. „Mi jogon?” – kérdezték mindenfelé. Feleletül gyanusan vigyorogtak az öregebbek s így szóltak: „Pedig a forstéher hegyesorru leányára hasonlít a fiatal ur. Nem mondhatjuk, mi jogon ült be az öreg Soros-házba.”

A régi sebekre is irt hoz az idő, s a ház rossz híré is elfelejtették az új gazda szeretetreméltóságáért, (az ajtai nyitva állottak a jókedvű fiatal embereknek), mikor egyszer váratlanul hazacseppent Soros Béni, s ő maga is odaköltözött persze.

Megöregedett. Akármint kente-fente magát, meglátszott az idő felszántott arcán, nehezkesebb járásán, és simulékonyabb modorán.

Penzióba ment, azt mondták – s nyugodtan itthon akarta eltölteni, ami ki van mérve még neki, – de ezt is különös módon kezdte élni. A perces néni rozoga házikója előtt kezdett sétifkálni; aztán kísérgetni kezdte a néni szép leányát: Ilonát, aztán virágokat, majd ékszereket, köntösnek valókat kezdett küldözgetni neki, és végre megkérdezte a fejedelmi tartású leányt, hogy: nincs-e kedve felcserélni az anyja tapaszos viskóját az ő kőházával? A leány kacagva taszította meg a piperés agglagényt, s azt kérdezte: „Komolyan mondja-e?”

A szegénysorsu menyecskék (kik Ilonával nőttek fel) fejcsóválva mondták: „S megelegszel vele?” – „Miért ne, – felelte Ilona – egy darabig. Senki se tudja, meddig élünk.”

Minden tellett neki mindjárt, amint a Béni gyűrűjét elfogadta. Béni, mintha álomban járna a szép leány mellett, gyerekes örömmel szolgálta utcán, boltban, megvéve mindent, ami az Ilona szemének-szájának megtetszett.

– Mily termet, – mondta fellengve Ignáchoz, (igy hívták a fiatal boltost), – mily nyak, mily édes, domboru kebel! Volt-e kincs az én jegyesemhez fogható? Azt hiszem, az álmaim váltak testté benne. Mindent elértem, amire vágytam. Itt vagy te, fiu, az én örömem; és itt van Ilona, az én ábrándom, vérbe, husba formálva. Kezdek hinni az Istenben, aki égi áldással halmoz el.

S a bolt hüvös, homályos szegeletében megszorította bensőségesen, tuláradó örömeiben az ifjú ember kezét: „Mily váll... mily csipők” – rebegette és surolta a lábszárait izgatottságában és reszketett.

A fiatal ember megnyalta keskeny ajakát és elnézve az öreg ember feje fölött, szárazon felelte:

– Nem az én izlésem szerint való a jegyesed, bácsi! Igen nagy nekem; igen darabos...

Béni gyerekesen toporzékolt:

– Szerencsétlen! Te a tökéletességet káromolod. Ürmöt csepegtetel az örömömbé. Te szeplőket keressz a nap arcán... és Ilona is idegenkedik tőled. Ugy sejttem, bántja, hogy egy fedél alatt fog élni veled.

Az esküvő alatt is szótlánul kullogott utánuk a perces néni mellett (ez alkalomra kalapot vett neki Béni ur) és a szép menyasszony idegesen húzódott el Ignác mellől, ki az oltár alsó lépcsőjén hozzáért véletlenül. A perces néni egy kocsiban ment Ignáccal, és ő, aki tuláradó szívvvel össze szerette volna békíteni az egész világot, így szólt a fiatal emberhez:

– Meg kell szeretniök egymást, urfi, mert egy fedél alatt fognak lakni.

– Én elköltözöm onnan, – felelte kurtán Ignác.

Az esküvői lakoma alatt mindig ez az idegenkedés furkálta a vénasszony békével tele szívét, és a leánya fülébe így sugott:

– Tégy valamit ezzel a szegény ifjú emberrel. Bánj vele jól, mert el akar költözni a fedeltek alól.

Az Ilona szeme megvillant, és felrántotta a vállát: „Igen, ha én akarom” – felelte és az urához hajolt.

Az utcám, a lakoma alatt, künn sürgött a muzsikahangos éjben.

– Látjátok, – mondta az istenes szőcs – van-e igazság a világon? Ez a Béni ur istentagadó, szárazlelkű, rossz magyar ember, és lásd, a kegyelem mégis úgy megjutalmazta öregségére vagyonnal, örömmel, mintha becsülettel élt volna örökké.

– Sohase is törekedj a becsületes életre; – mondta Pataki, a gazember csizmadia – ez a tanulság.

– Várd mindennek a végét, – motyogta a fogatlan, de derült Annamária néni, a főkötő-csináló anyóka, s lógatta fejét a walzer édes dallamai szerint.

A gyerekek pedig visongtak, hajigálózta az utcán porral, s egykrajcáros gyufarakétákat hajigáltak fel a sötét levegőbe.

Nemsokára csakugyan, az emlékezetes este után, Ignác a vén perces nénivel nagyon összebarátkozott és a szabad idejét az ő tapaszos házában töltötte, s suttogott, butogott vele.

Béni (mint kiépítette magát vajszerű kesztyűvel, vadgalamszerű nadrágokkal!) a feleségét járatta nagy parádéval utcahosszant, a sörkerti katonamuzsikákra, a promenádokra.

– Mindenem te vagy a világon, – mondta a feleségének. – A fiu, akit öregségem támaszául neveltem, lásd, elidegenedett tőlem, azért, mert jobban szeretlek tégedet, mint minden egyebet a világon. Légy jó hozzá tehát... Senki se állhat ellent neked.

Egyszer csakugyan véletlenül ügyelte meg Pataki – a mindenütt kurkászó csizmadia – a perces néni burjános udvarán Ilonát a fiatal boltossal, szép egyetértésben. Megfogadták a sok unszólást s jól összebarátkoztak ők is.

Szorosan egymás mellett ültek a fal mellett elhúzódó tapaszos töltésen. Ignác a menyecske felkarját szorosan átkarolva tartotta és Ilona könnyedén ráhajtotta szép fejét a legény vállára. A perces néni pedig a nyitott kapu zábjához támaszkodva ügyelte végig az utcát, nehogy meglephesse valaki őket.

Tehát még azon öröm is részébe jutott Béni urnak, hogy akik kedvesek a lelkének, – özszeszoktak egymással.

Igaz, hogy csak az irigy, kutya csiszlik beszélte az egész dolgot, sőt – állítólag – az ellágyult ifju párt egy kitépott verbénatővel meghajította volna dévajsból, amire ijedten szöktek fel ülőhelyükből és bárha senkit se vettek észre, szétszaladtak kétfelé; de minthogy csak Pataki tereferélte az egész esetet az esti beszélgetések alatt az utcán, nem is hitte el senki.

Annyira nem ártott a hitvány embernek ez a pletykája, hogy ősz felé éppen vele láttuk Béni urral, amint egy szép halászbottal a kezében ment a berek felé horgászni. A csiszlik nagyon elevenen locsogott az uton, de az öreg ur alig felelt neki. Ugy látszott, mintha hirtelen megvénült volna Béni ur.

Ilyenkor, hogy Béni ur elment hazulról, egy-egy zárt fiakker állott meg a vén Soros-ház kapuja előtt és a szépséges menyecske elment rajta valamerre, egy nagy köpenyegbe belebonyálva. A dologtalan asszonyok mind ott strázsáltak a zárt fiakkert, hogy kiléssék, ki ül még a kocsiban. De ott benn senki se volt.

Béni ur nagyon belészeretett a horgászatba ekkoriban. A bolygó mellett, a vágóhídon alul sok a harcsa, amelyek a vér szagára gyűlnek oda nagy csomóban. Csupa öröm vadászni rájuk. Estefelé, amint pedig Béni ur hazaballagott a homályos utakon, még meg is kezdett állani a házak előtt és szóba elegyedett a szomszédokkal. Ez a kifejezés rossz, mert ha felelt, akkor is csak rövidesen felelt a locsogó embereknek, bizonytalanul, kedvetlenül is, de legalább megismert minket. Ekkorra el is hanyagolta magát kissé; mintha kopottabb lett volna, és a nadrágja úgy megtrottyant a bokájában, ahogy vénembereknél szokásos. Néha a régi emberekről tudakozódott, akik az utcában éltek s elmentek örök pihenőre a kőrifás, dombos temetőbe. Ah! Mennyi sok együgyű öröm, hő szeretet, édes vágy omlott be az utcánkblól

a semmiségbe! Hova lettek ez érzések? A csontok, melyekben ez édes gerjedelmek életre keltek, még ott fehérednek a földben – hova lettek, ah, a támadt gyönyörűségek? Béni ur e hig, szálló szellemeket kényszerítette szóra ifju korában, kopogó szellemek, beszédes asztal-lábak száján. Már nem beszéltek Béni urhoz. Ok nélkül hívja őket. Nem felelnek neki. A fecsegő, facsaros csizmadiával járta a lepeggő, mély Maros-víz partját, s gondolkozva, tűnődve hallgatta az egyszerű, boldog, szegény szomszédos emberek tereferéit. „Nem rossz ember ez a Béni ur, – mondták egymásnak – lásd, kihallgatja a sanyargó polgár panaszait.”

Egészen sötétben ment haza. Mintha vonakodna megnyomni a kilincset. Mintha félt volna belépni a kapuján, nehogy valami olyat lásson meg, amit nem szeretne látni. Nyolc órára harangoznak a barátok tornyában, s így a kezével a kilincsen elvárta, míg csak beszélt a szaporanyelvű Szent Antal- s a mélytorku, öreg Szentháromság-harang, a végén elzuga, morogva veszve el a nagy csendességben. Ekkor óvatosan nyomta meg a kilincset s lábujj-hegyen lépett be.

– Tán imádkozott, – rebegette meghatottan az istenes szócs.

– Nem, – feleltek tizen is. – Ő nem imádkozó ember. Ő nagyon tudós ember. Valami bu emészti tán...

– Ha igen, akkor majd megtanul imádkozni, – vetette oda könnyen a fogatlan Annamária anyóka.

És amint a tél az első gyenge jégpáncélt verte a Marosra, csakugyan az a nagy dolog történt meg, hogy egy reggel, amint a 7 órás misére indultak az utcánkából az anyókák, Béni urat ott találták az utca szegeletén, amint gondba merülve ballag a kéttornyú templom felé.

– Velünk tart? – kérdezte félénken Annamária néni.

– Ne-e-em... – felelte vontatva Béni ur. Az ajaka rebegett; az arcszine oly sárga volt, mint az agyagdomb odafenn az erdő alatt s a szeme bizonytalanul pislogott, mint az a mécses, amelyiknek fogytán van az olaja.

Az istenes szócs is köszöntötte:

– Jöjjön velünk, uram! A jó Isten meghallgatja, aki hozzáfordul.

Béni ur mélyen megnézte.

– Nekem már ő se adhatja meg azt, amit kérek, – felelte lepegve. – Ifjuságot ő se adhat már.

– Azt nem, – felelte a szócs és továbbbsietett, mert zugva szolították már a hiveket a harangok.

A Piac tér lármás volt a vásárosoktól. Szekerek dörömböltek; mesteremberek siettek a munkába; cselédlányok dulakodtak a járdán. Béni mindenkibe beleütődött.

Amiért is befordult egy sikátorba, mely egészen néptelen volt. Az a sikátor a legközelebbi ut a Maros bolygója felé. A lábát csak úgy vonszolta maga után Béni ur, mintha a szél ütötte volna meg; s valami mély bú támaszkodhatott a vállára, mert meggörnyedt alatta. Mégis ment.

Egy-egy csepp vízcsepp szivárgott ki már táskásszélű szeméből. A füves, keskeny ösvényre lépett, mely a berken át a vízhez vezet... A fényes napsugár bearanyozta a szürkés lombokat, de mindjárt el-elhomályosodott, gyászba borítva a görbe fűzfákat. Esőre hajlott az idő.

Senki se volt sehhol. Ekkor önkéntelenül megjelölte a homlokát, száját, mellét és a vállait a kereszt jelével, mint gyermekkorában.

Arra szénézett, mintha valami idegen vidéken járna.

Aztán határozottabb lépéssel ment előre.

Két levél

Édes leányom, Lidi!

Bárha tudom, hogy asszony vagy, mégis a régi bizalmas leánynéven nevezlek. Jólesik, ha így szólítalak, mert inkább az elmúlt időben élek, mintsem ebben a mostani tengésemben, amit életnek nevezni – tiszta hazugság.

Megöregedtem, Lidi leányom. Egyesegyedül élek ebben a nagy házamban idegenekkel, idegenül. Az egészségem elhagyott. Nincs étvágyam, nincs kedvem. A bőröm sárga lett s korpás; a bokáim megdagadtak; az erőm elfogyott. Alig mozdulhatok. A májam fáj. Te tán nembánomsággal vonogatod a válladat, s én unom, hogy panaszkodom. De te hozzám tartoztál. Sokat foglalkozom veled most. Sok az időm az emlékezésre és a te személyed a multamban kalandozó eszem – kedves pihenőhelye.

Rosszul bántam veled. Beismerem. Ez a vallomás a gyengülésem egyik jele a te szemedben; mert ismertél erőm teljességében.

A gyengeségem másik jele az, hogy bőbeszédű lettem. De lásd, senkim sincs; áhitom a beszédet. Mégis, hetek óta készülök e levélre.

Gyere felém, Lidi! Ha magadra nem jössz, hozd az uradat. Nem bánom már.

Érts meg. Csak egy napra hivlak. Ha szegény sorsban vagy, ird meg. Kocsikat küldök utánad. Jöjj, szabadíts meg egy nagy terütről.

Itt a fejem felett, a padláson van egy csomó házbelid. Én vettem neked s én vettem el tőled boszuállásból. Nagyon gyűlöltelek akkor. Tönkre akartalak tenni. Semmi se maradt akkor. Széles ágyaidat, ruganyos puha pamlagaidat, gazdag tükreidet, oh, még a változó fehérenműidet is mind elvettem erőszakkal. Elhoztam, s feldobattam az egész cók-mókot a padlásra. A leszegezett ládák azon módon állanak, a butorok is, mind.

Most, hogy itt nyomorgok az ágyban, ezek a halott lim-lomok a fejem felett a padláson megelevenedtek. A sötét, mély, hangtalan éjszakákban megmozdulnak s nyugtalanítanak engemet. Az ágyfa reccsen; a divány rugója pattog, mint az elpattanó cimbalomhur, a ruhafélék pussognak, mint a szélben összesurlódó falevelek. Ezeket a hangokat hallom, örökké hallom... Nyugtalanítanak éjszakai nyugodalmamban. Szidnak engemet a házbelieid. Rosszul bántam veled. Jöjj el, Lidi, vigyétek el. Neked adom.

Ha lehozattatnám s tüzbevetném az egészet – mit érnék el? Ha elvinnéd: a bocsánatod jelét látnám. Ez megkönnyitene engemet. Dusan megpótolnám, ha elvinnéd! Oh vidd el!

Akár ne is tekints be hozzám. Tán nem is szeretném, hogy láss. Nagyon megváltozhattam. Csak a csont s a bőr vagyok. Tán még jobb képed lesz rólam az eszedben. Ne is nézz meg. De magad jöjj utána. Válts meg.

Amig irok is zajonganak a holmiaid itt a fejem felett, a polcon. Nagyon zavar. Az éjjel ismét nem fogok aludni. Szabadíts meg. Tán meg is gyógyulok, ha nyugodalmat szerzel nekem. A végemet járom, hidd el, Lidi! A bocsánatodat hozod el, ha elviszed. Most nappal, éjjel erről gondolkozom. Sokat szenvedek a betegségem okán, de a rossz érzés, mely miattad, Lidi, kinez, még inkább fáj.

Felejtsd el, hogy bántottalak. Inkább arra emlékezzél, hogy kedves voltál nekem, s mikor elárulva magadra maradtál az apám ispán-házában: magamhoz vettelek.

Nem tudom továbbírni, Lidi, e levelet. Jöjj, vidd el. Mintha égne felettem a holmid. A hőség engemet is elborít. Ments meg.

Beteg, megalázott, öreg ember vagyok, Lidi! Légy bocsánattal irántam; jöjj.

Mihály.

*

Hajdani való parancsolom, Mihály uram!

Elérte a sorsa. A nagy Isten az igazságosztással se nem siet, se nem késik. Ő most fizet magának én érettem. Béküljön meg vele. Engemet felejtse ki a játékból. Ő megbocsáthat magának, mert Isten. Én csak egy szegény asszony vagyok.

Nem megyek a házbeliemért. Nem kell. Utálok. Recsegjen a feje felett az ágyunk; pattozjon a diványunk, s emlékeztesse a multra. – Rászolgált.

A levelét elégettem, és elfelejtem. Nem, mintha félnék attól, hogy valaki meglátja. Nekem nincs titkom az uram előtt, s bátran írom a feleletet.

Mikor odatettem a kezemet az uram kezébe: előbb megvezekeltem. Meggyóntam neki minden vétkemet. Ő megértett, és feloldozott.

Két gyermekem van. Szép, ép, zajos gyerekek. Boldogok vagyunk bennük. Nem is emlékszünk a régi rossz napokra.

Miért emlékeztet rá a levelében?

Akkor nagy ur volt maga. Mindenki félte. Én a legjobban. Szorongva mertem nézni az udvarára, ahol maga nagy dörgés között uralkodott. A négy lova után szálló port belélekezni is gyönyörűség volt. A kívánsága parancs volt; a tekintete az iránytűnk. És lássa! Egy arasznyi idő múlva maga most cserélne az én hangos házammal és irigyli aranynyal kiverő házából az én szegénységemet. Igazságtevő Isten él felettünk!

Csakhogy nem borultam a lába elé, mikor kegyes szóval fölemelt az én nagy bánatomban, az édesapám (a maga agyondolgoztatott ispánja) eltemetése után: „Ne aggódj a jövődért, Lidi, – így szólt hozzám – amíg engemet látsz...” s homlokon csókolt. Mintha csak az édesapám köszöntené a születésem napját, mert éppen a tizenhatodik születésem napján köszöntött maga így. A házába vitt s kényeztető kényelemmel vett körül. Ha a kezemet megérintette, vagy derékon ölelt meg, a szívem hálával telt meg. Azt hittem, hogy csupa irgalomból teszi.

– Elviszlek innen, – így szólt hozzám – hogy ne emlékezz a bus napokra. Most a boldog, a bő idők következnek. – Gyöngéden gyámolított. Boldog voltam, hogy megkedvelt. Milyen jónak, milyen nagyoknak tartottam magát.

Felcicomázott ékszerrel, drága ruhákkal, („ugy nézz rám, mintha az apád volnék” – mondta), s elvitt a tengerre, az ismerőseimtől messze. Valahol a dalmát tengerparton bujkálva, egy véletlenül ismerős nagy utazó társaságnak így mutatott be: „A feleségem.”

Gyanus mosolylyal fogadtak, s én megjájtam. Ábrándos, félénk csodálattal simultam addig az én, az apám küldötte, áldott védőmhöz. De hát kétértelműen is meg lehet ítélni az én helyzetemet? – kérdeztem, – amiből csak úgy lehet kimenekedni, hogy hazugsággal mu-

tat be? Elpirulva kértem a magyarázatot és még a szemembe kacagott. Oh, azt a cinikus vigyorgást még most is látom.

A kényére voltam kiszolgálva. A mirtusos, narancsvirágos tengerparton; a fogadóknban úgy jegyezték be minket, mintha a felesége lettem volna. Egy hálószobát nyitottak nekünk, – s mikor tudatlanságomból felébredve, keservesen sirtam, így szólt:

– Még fogsz szeretni, Lidi. Ha öregnek találsz is, a szívem ifju. Szeretlek, s elveszlek feleségül. Elveszlek, amint hazaérünk.

Ha aggodalmamban nyöszörögtem, s könyeztem: reám riadt és fenyegetett, hogy itt hagy az idegenben, hogy veszszek el; de ha emberek közé hurcolt, elborított hizelgéssel és a hitvését megillető tiszteletet követelte meg a részemre. Így tartott kétségben, a félelem és remény között. Pedig akkor már ismertem magát.

Emlékezik?

Mire hazaértünk az idegenből, – akármint remegtem is, – bizni kezdtem magában... De amint az első vasuti kalauz az anyanyelvünkön köszöntött minket... mindjárt eleresztette a kezemet és szemben foglalt maga helyet velem. Egy kissé megelégette tán a mulatságot... És amint hazaértünk – az apám régi ispánháza kapuja előtt a kocsi megállott. „Szállj ki, – mondta hozzám, – itt fogsz lakni, Lidi, mert itt vége a mulatságnak...”

Emlékezik?

S bevitt a kiékitett házba. Majd leroskadtam a küszöbén. „Semmi bolondság, Lidi! – szólt nyersen reám. – Én semmit se felejték.” Még akkor is ámitott!... A szívem elszorult a fény láttára. Tehát mikor elvitt engemet, már tudta, már előkészítette a fészkeket... melyből kicsalt ártatlan leánykoromban – hogy szegény, megejtett, semmiasszonyképpen hoz vissza. A cifra, selyemre vetett ágy, a dagadó pamlagok, a mély székek, a cifra tükrök, mind előre meg voltak rendelve a megejtett Lidinek, a nagyur szeretőjének. Már cseléd is várt reám. Mily diskrét, kitanított, mit se látó, mit se halló gonosz leány...

Maga ekkor így szólított: „Úrnóm”, és amint visszavonult, én kétségbeesve, sirva borultam le a pamlagra... A körmeiben voltam.

Ha magamban voltam, eleven élet lüktetett körülöttem. Cselédek sűrögtek szolgálva. Ha maga közeledett a ház felé, siri csend lett az egész környéken. Jól be voltak oktatva mind. Óh, szégyen rá gondolnom!

Az udvarra nem mertem kinézni. Paraszt leányismerőseim tiszteletlen bizalmas hunyorzással köszöntöttek; a köntösös leányok elfordultak.

Óh, mennyit szenvedtem.

Maga az én féket nem tudó parancsolóm lett. Egyszer – emlékszik-e? félénken intéztem egy kérdő szót magához, az ígéretére emlékeztetve: „Hát mid hiányzik?” – felelte és kicacagott.

Ekkor történt, hogy a nyár végén egy faluban, egy szegény tanítót választottak meg, messze valahol. Egy bátor, nagy fiut, az én véremből való, igaz gyereket: az uramat... az én édes uramat.

Ő hazajött: hozzám, a tiszta szegény árvához, kivel gyermekkori álmainkat együtt szövögettük egyszer.

Bátran nyitott be hozzám, úgy, mint régebben. Nem mertem a szemébe nézni; nem mertem a kezét érinteni: nem mertem megszólítani...

És együtt szomorogtunk, sirdogáltunk, és megértettük egymást.

Ő fölemelt és a szívére engedett engemet, szegény elesettet. Ugy szeretett, hogy megbocsátott.

Fényes házamból az ő tapaszos kunyhójába futottunk; – selyem rongyaimból kivetkőztem, hogy az ő verejtékkel szerzett szőtt köntöseibe öltözzem. Boldog lettem mellette és két gyermekem van. Mily gyermekek! Az apjukra hasonlítanak...

S maga kipusztította haragjában az ispánház diszeit és üresen hagyta a falakat, hogy pusztuljon el magában...

És most maga hiv, hogy elhozzam a czifra rongyokat, melyeken még tán meglátszik a könyvem pecsétje.

Nem kell. Utálat fog el, ha rá gondolok...

Az Isten ítél. Én álljak az ő igazságtétele elé? Én, az ő akarata ellenébe?

Igyekezék azon, hogy elfelejtsen engemet, ha tud. Én nem birom elfelejteni a keserves napokat.

Lidi.

Mária

Köszönöm alássan, tisztelt rendőr ur. Már jól érzem magamat. Egészen biztosan érzem magamat. Ez a homályos, dohányszagú, vastagfalú rendőrszoba: ez az igazi. S a priccs. Férges kétségtelenül.

Azonban odakinn az emberek rontják magukat s üvöltenek. Nem a károsok vonítanak. Akinek kára van, nyavalyog, és azon háborgó: hogy honnan kerítse elé azt, amije nincsen? Az: töpreng, kesereg, hallgat. Azonban a tekergők ordibálnak, fogyasztván a szuszukat. Jó, hogy itt benn vagyok, tisztelt rendőr ur. Alássan köszönöm.

Hogy én gyujtottam fel a szint?

Én.

Igazán nem olyan nagy dolog. Ezek a rongyos, régi szinek arra valók, hogy égjenek. Gyönyörűen percegnak, lobognak aztán... A tavaszon, mikor kihajtott a tekintetes ügyészség az intézetből, egy kicsit kinyujtózkodtam, igaz. Némi pénzem volt s beültem az „utolsó garashoz.” A zsidó kidobott, amint nekisötétedett az éj. Kiszimatolta, hogy mit érek... A rendőr ur odakünn hát nem csapott reám? „Hol hálsz?” – kérdi. Felrántottam a vállamat. De ez nem válasz, hé? Nem ám. Nekimentem a nagyerdőnek. Egy vackorfa sátora alatt aludtam, s valamikor az ösvényen mind baktattam előre.

Nagyon éhes voltam, tisztelt rendőr ur. Ilyenkor nincs asztal terítve az erdőben a szegény embernek. Estére egy mókust nyomtam meg, hogy megsüthessem. Kél szál gyufám volt. A zsidó vagyónából való. Utáltam pedig a tüzet. Azért zárt be a tekintetes törvénytészék, mert gyujtogattam. Azonban éhes voltam. Borzasztó jól esett a tűz melege; aztán gyönyörű, mikor a fenyőág sistereg; tü után tü dülvén be a láng erejébe.

Előbb egy-egy ágat hajítottam a tüzrakásra, aztán öllel-öllel... A láng a fübe kapott. Már elfelejtettem a mókust, mert a láng tulajdon olyan szint váltott, mint az asszonyi haj; lágy, forró, tüzesen folyó...

Igen, bocsánat... eltértem a tárgytól. Csak azt akarom mondani, hogy egy vén fatörzs oldalán egy reves-gombát láttam meg a tűz lángjánál. Azt letörtem. Tudom is én: miért? A nadrágom zsebébe gyürtem és futva odább állottam. Azt mondják, hogy abból a tüzből nagy baj lett az erdőben. Tehetek én róla? Én nagyon éhes voltam.

Azon éjjel a királyurfi vadászkastélyának a korridora alatt aludtam. Nagyon szép hely az: Szent-Imrén van: a kurucok dombja lábánál, ahol a labancok bögtek hajdan a görbe csákányok alatt. Hajnalban egy nyavalyás oláh falusi tanító fogott el s egy csupor tejjel becsült meg.

– Ingyen adja? – kérdeztem tőle, mert én nem is kértem, de ő csak bevitt az iskola almafa-virágos udvarára. Nagyon jó fiúnak látszott, s e mián így szóltam hozzá:

– Én Soros Aurél kéményseprő vállalkozó vagyok Marosvásárhelyről, a kosárdombról; de jelenleg én a tömlöcből jövök, ahova bezártak volt, minthogy gyujtogattam...

– De lássa, tisztelt rendőr ur, még erre a vallomásra se busult el a tanító. Sőt megszorította a kezemet s bevezetett, minthogy ő is egyedül él a világon, mint én. Aztán ő elment tanítani és este már segitettem neki a tehén megfejésénél...

Jó, mondom, élünk tehát ketten. Ő ifju ember volt, de én már öregedem; tetszik látni a fehér hajszálakat és ezt a bozontos, szőke szakállat? Én mindent eligazítottam. Én separtem reggel az iskolában és a tehén se panaszkodhatott reám; aztán beültettem a kertet veteménynyel s kapálgattam, mintha szerettem volna ezt a módot. De a reves gombát mégse tudtam eltemetni a föld alá... Lássá, ezt mégse tudtam.

A tanítónak is volt egyszer szép, ifju felesége. Meghalt. – Senkije sincs már. Szóval, szelidfajta ember volt; nagyon megszerettem. Azért széket kezdtem faragni, ahogy az oláhok csinálják arrafelé. Hárssal kötik be, tudja, az ülését és egy balta kell a teménytelen sok bikkfához, a széklábakhoz.

Azt nem tudja, tisztelt rendőr ur, hogy én egyszer kocsit tartottam s hat legénynek parancsoltam és uri házat tartottam, amit az apámtól örököltem egyszer... Most már széket kötni hárssal... ez szegényes multság, tudja. Én odaadtam az oláhoknak, hogy adják el a gazdag zsidóknak. Azoknak örökké van pénzük...

A nyaram ebben telt el. A nyavalyás tanító a madarainak fütyült a vakációban, s látja, én még ott lennék és kötném a székeket, ha a gyerekek jártak volna fel az iskolába. Igen, de nem jártak, hanem a szénába mentek, zabot arattak a havas lábánál. Aztán nyár derekán egy kölyök – rossz tanuló, nagyon rossz tanuló – felbőszített a Nyüsti patak partján.

Valami odacsalt – a fűzerek árnyéka tán – a mezőszélre engemet is. Gyűjtöttek és egy semmi leányka egy villa burját hajított a Petru képébe. Jól látom: szederág volt, virágos is, gyümölcsös is. Az oláh elkapta röptiben és a leányka után iramodott. Egy égerbokrán megcsipte. Oda se néztem, mert a fátának szőke haja volt, mint a láng, – s az ajaka az epert juttatta az ember eszébe. Sikoltoztak. Az Isten csapjon a kedvükre. Arra fordulok. A földön hevert alul Petru és felül paskolja a gyümölcsös-ággal a fáta. Az oláh elkapja a gyümölcsöt a ragyogó fogával és az ág végén egy más szeder-gyümölcsbe harap a fáta...

Jaj, csuftság... sanyaruság... Arra egy marok sárt csaptam a képükhöz. Jól találtam. S arra elszaladtam, mintha valami nagy bajba estem volna. De az egész eset igen felzavart. Reszkettem. Eszem ágába se jutott, hogy hazamenjek a tanító udvarába, hanem eszem nélkül, toronyirányában rohantam végig a mezőt, mezőn túl a hegyet; hegy lába után a völgyet; bozót megtépászott, árkok akasztottak meg... de rohantam, hogy ne lássam a kis fáta tüzes haját... kívánatos eperajakát... oh, bocsánat, bocsánat... az ember néha nem tudja, hogy mit beszél!

Üres az egész világ, ha keres abban valamit az ember; utálatos a munka, ha egy falatért verejtékezünk. Így van. Így.

Az este kerültem ide, haza, a szülővárosom felé. Nem kellett volna erre térnem. Megállottam a nagyerdő agyaggödren, ott fenn, ahonnan lelátszik az egész város képe. Nem akartam bemenni oda... Miért? Nekem nincs ott már dolgom. Semmi dolgom, semmi vagyonom. Minden fedelet ismerek. Nemcsak a kémények után, de az állásuk szerint. Sok minden történt velem ott lenni.

Akkor az alkony este meg az árkos, pupokcsorgos völgyet. Az udvarok megelevenedtek. A teheneket hajtották be az istállóba. A kémények füstölni kezdtek; a konyhákban mécsesek pislantottak fel. Seholy, senkinél sincs dolgom. A Maros ragyogott az árkában, s a berek takarózott be éjszakára. A keserűség öntött el...

De tisztelt uram, rendőr ur, véletlenül... véletlenül tisztán, igazán, a zsebemre tekintetem, mely ki volt duzzadva. Az ördög kísérti a szegény embert. Mi az? A tapló, a tapló... A tapló van benne, amit az első szabad estémen dugtam oda, egy öreg fa oldaláról.

Lássa: senkim sincs, akit szeretnem lehetne! Körülbé minden valakié; az ajtók, ablakok valakiért nyílnak, záródnak; istállók, szekeres színek valamiért épültek... a meztlábos gyerekek is igyekeznek valaki után, aki rájuk vár...

Hát felkiáltottam. Az adtát... Egészen megmelegedtem. Emberes cselekedetre bizgatott valami... Valamit kell tennem, aminek nyoma legyen. Egészen belékábultam ebbe a vágyba.

A taplót feltartottam magasra. Látom előre, mint kap belé a szikra... mint mászik előbb odább rebegve, és ragyog; megébredt lelke szuszog, él és száll; egy parányi szél: lángot csal ki belőle és ami hozzáér... jaj annak.

Nem tudtam ellene állani. Mint a sakál, hason csuszva másztam alá... alá a hegyről. Ezek a vén színek nagyszerűen égnek; – apró, tüzes nyelvek ragyognak ki a mohok között, aztán megfogja a száraz léceket, pattognak, (míg sirdogálnak az ócska zsindelek), aztán belékap a gerendába és egyszerre minden izzadni, lobogni, égni kezd... oh, összevissza...

Bocsánat, kiabálok? Nem akarok, de mit tegyen az ember, mikor már semmije sincsen a világon. Egyszerre elkezdtek ordítani az utcabeliek; aztán a szomszéd sikátorból valók... arra a harangok kezdenek kongani... a gyerekek bőgnek, az öregek káromkodnak, a vénaszonyok jajgatnak a láng tüzeiben fürödve... gyönyörű, gyönyörű...

Akkor valaki réámcsapott az udvaron: „Te vagy a gyujtogató gazember!” – ordította. „Ki vagy? Ki vagy?” – sikoltották százan körülöttem. A nagy szín teteje már besuppant, s a kis ház akkor lobogott fel a szélben. Mindenfelől megragadtak durván: „A tűzbe vele, a tűzbe!” – bőgték. Bánom is én: mi lesz... Akkor huzódtam maga mellé, tisztelt ur...

Tisztelt Ur... Ur... Ne bánja, ha ordítok... Oh, be jó. Ha lobogtatom a karomat: jó; – ha kimegy a szusz a gégémről: jó. Üvölteni üdvösség, mennyből való dicsőség... A láng tulajdon azon színű, valamilyen a feleségem fején folyt, lángolt... szemének a fénye azonmód lobogott, égett valamint az égő láng... Az ő lehellete nem volt égőbb... Karcsu dereka nem volt lengőbb, hajlóbb, oh édességes, drága, gyönyörűséges Mária... Mária, édes elszökött feleségem.

Ott hagytál a gyalázatban, a szerencsétlenségben... Utánad bőgök. Megszöktél egy orcátlan gazzal... Koldussá tettél... vadállattá tettél. Oh az Isten tartsa rajtad a szemét, Mária... Mária...

Kis leány a vadászaton

A rücskös, ködös völgyön egy kis leány lopózik a hegy lába felé. A mély csendességet csufrikoltozás zavarja meg versenkint, mely az erdős élről zeng le. A szóke kis leány megáll erre a csendhárbitásra, méltatlankodva szól: „Na”, s eltéveszti a lépését, úgy hogy parányi cipője megmerül a mocskos selymékben.

– Hol bujkál erre felé, szép leány? – kérdezi egy ifju ember az égerbokrok mellől. Átlép a lucskon, – neki persze jó, kemény csizmája van – s kezét odanyújtá a leánynak segítségül.

– Semmi baj, – kissé rebeg a leányka ajaka – de úgy üvöltöttek az emberek odafenn.

– A hajtók visznek medvét csak, fel a fenyves felé. Megijedt, szép leány?

– Én?... Én nem ijedtem meg. Mitől is ijednék meg? Hiszen ez itt mind a tatáé. Csak elcsusztam, tudja. Aztán én nem vagyok szép leány.

– De az... igazán. Adja a kezét. Itt sülyedős a hely. Csak nézzen a cipőjére. Tele van cölönkkel. Lépjen ide fel erre a csönkre, hadd szedjem le a sárt róla.

Az ifju ember bizalomkeltően mosolygott; hosszunyelű fejszét tesz le a kezéből, letérdel s egy fácskát vett fel, hogy letisztítsa a cipőcskét. A szóke leányka bátran rátette a kezét az ifju vállára.

– Maga ki? – kérdezte hirtelen. Még nincs bemutatva nekem maga...

Odafenn a parasztok felüvöltöttek viszont.

– Ne féljen, szép leány. Keze... ni, hogy remeg... Innen vittek fel az aljból a hajtók valami vadat a vadászok elé a hegyélre. Semmi baj. Én a jegyző vagyok, innen a faluból.

– Az? Már nem is félek, látja. Aztán miért jegyző maga? Hiszen fejszéje is van.

– A hajtókat az én falumból rendeltük ki. Nekik is mind fejszékük van. Utánuk néztem ki: azért fogtam én is ilyen kézbevalót.

– Miért ér hozzá a cipőmhöz? Az nem járja, tudja. Valamit felvittek a hajtók az élre? Az apám is ott van, tudja, a vadászok között. Pedig ő nem vadász, hanem a többieket ő hívta meg ide. Aztán engemet odahaza hagytak a madámmal, hogy valami bajom ne essék. De én kiszöktem, míg a madám fecseg a kanári madaraival a verandán: „Ah... mandi, mandi,... ah...” Most el fog ájulni. Bánom is én. De mit verhettek fel a hajtók, tudja?

– Tán medvét, szép leány. A mult héten csinos familiát jeleztek innen...

– De mit babrál maga még az én cipőmmel? Lássam... Aztán maga volt, tudom, az a fiatal uri ember, ott a malomárkon, a park végén, – most vette a tata a kastélyt is, a parkot is, tudja – mikor a kicsi leányt betaszították a vízbe a parasztfiuk. Maga mentette ki, ugy-e, a leánykát?

– Én? Dehogya...

– Pedig a madám mondta. Ő látta. Mert más uri ember ott nincsen, csak maga. A madám mondta, hogy egy uri ifju ember tette, akinek fekete bajusza van. Ugy-e, magának fe-

keze bajusza van? Egy kis leányka állított fel egy malmot a vízre, akkor betaszították a vízbe a fiucskák. Mondta a madám. Nem?... Ez kedden történt. Én nagyon szeretem ezt a napot...

Ekkor nagyot dörgött egy fegyver az élen; csattant s rá végigzugott a hang a völgyön. Rögtön más fegyverszó ropogott be a ködös csendbe. Rendetlenül, egymás után dörgött; előbb egy... kettő... tiz is egymásután. Valami nagy zavar támad odafenn. Ott már a fenyves kezdődik az élen, feketén meredve fel, mint valami kemény, merev katonasor. A völgy-behajló oldalon megrozsdásodott cserefák kemény lombja látszik. Alább csak ciheres az erdő, lekoppadt ágaikkal nyulakodva fel közülök a borus ég felé a vizerek martján: az égerfák. Egyszerre egy csomó ember bukkan ki a fenyvek alól odafenn. A fölfelé tartó hajtók is rohannak egymás után. A párás, penészszagú völgy mintha megelevenedne. „Ho... ho...” üvölt föl egy-egy torok, lustán, elnyujtva a szót. Köd szakad fel a havas ormán messze s ott fényes lesz az ég egy darabja. A harisnyás, zekés székelyek magasra meregetve fejszéiket, rikoltanak vadul. Egy-egy késő dörgés zug át szakadékokon.

– Ügyeljen, – szólt halkán, gyorsan az ifju ember a leánykához – a medve visszatört a hajtásból. Ügyeljen... Találták a vadat... Medve.

Mert akkor szörnyű böngés rengett át a tájékon. Valami ijesztő, ocsmány, fájdalmas és fenyegető ordítás, melybe megreszkedt a levegő, a lankadt füvek, a vasszinü ágak, a leomlott, vízszinü lucskos lombok.

– Medve. Találták, az törtet visszafelé az uton, melyen felzavarták. Ügyeljen, szép leány. A hajtók, lássa, félrehuzódnak kétfelé az utból. Láthatja az oldalon. Nézze. Az élen a vadászok tétováznak.

– Adja a kezét, – a leányka az ifju mellé simult. – Én félni kezdek. Mi lesz most már? Felénk jön vissza tán?

Egy rettenetes fekete tömeg bukkan fel az oldalon valahol, hogy eltűnjön mindjárt a bokrok között. Mintha egy roppant idomtalan vaspup gurulna le a völgy felé. Jaj annak, ami az utjába kerül.

Egy vén cserefa busul a fiatalsága után az ifju leánykához közel...

– Ide jöjjön, ide a fa mellé. Már én félek. Fogja meg a kezemet, jó erősen.

A fekete tömeg fel-feltör; előre dübörög s lesimul ismét az oldalba. Faágak recsegnek egy rettentően rohanó talp alatt.

Minden nehéz várakozásban áll. Mintha utat váгна a ciherben a letörtető fekete vad, rendetlenül omlik kétfelé utjában fa és bokor.

Az ifju ember röviden szól:

– A vad felénk tart. Innen hajtották fel.

Aztán körülnéz gyorsan:

– Fel fog mászni e fára, szép leány.

– Én?

– Ne gondolkozzék.

– De hogy mehessek fel én?

– Felteszem.

– Ne érintsen! Mit gondol?

– Itt a fejsze nyele, lássa. Ide támasztom e fa derekához, maga rááll s felmegy rajta. Az Istenért... Siessen.

A törő faágak recsegése mind élesebb lesz. A leányka már a fejszenyél tetején áll. A fiatal ember merész, kemény kézzel támogatja. Egy szökés csak s az ágak között simul meg a leány, átölelve a rücskösbőrü öreg ágat...

– Már itt vagyok. Hát maga nem jön-e?
– Én? Dehogy.
– De akkor mit tesz maga ott alant? Kérem, jöjjön, jöjjön, esedezem... Én nem félek itt, ha maga is itt lesz.

– Nem. Én magát őrzöm itt alant.
– Engemet? Így hívják, hogy: Mari. Mondja: Mari. Ugy-e, nincs már semmi baj? Engemet így hívják. Oh mondja: Mari...

– Mari... Nagyon szép.

A fiatal ember a kezébe ragadja ismét a fejszét.

– Csak a nevem?

– Egészen. Minden porcikája... Gyönyörű...

De inkább csak az ajaka rebeg s azt se tudja tán, hogy mit beszél, mert a selymék tulsó felén roppant szökésben tör elő egy megsebzett nagy medve.

Mily otromba és rettenetes. Sötétbarna a ruhája s a nyaka köré fehér gallért szőtt a terem-tője. A vére kétfelé szökken az oldalából. A golyó áttörte egészen. Iszonyu, körmös mancsai alatt törnek a faágak. Égő szeme kutatóan néz előre, oldalt, ellenség után. Szuszogásán morgás hallszik át. Mintha lihegne, de a golyó nem járta nemes részét.

A hajtók rivalgása riad fel ismét. A vad a vén cserefáig ér rohamában. S hogy az ifju emberre mered, megáll egy szempillantásig. És arra, szembe vele, felemelkedik a két hátulsó lábára az iszonyu marha. A fogai közül mély, vad röffenes szakad ki.

És abban a pillanatban az ifju ember kétségbeesett, merész szökéssel a vad elé toppan. A fejsze magasan mered a kezében. A halálos ijedtség erejével a vassal a vad homlokán a két égő szem közé csap, úgy hogy az ütés sulyától a vad barom félredől. A fegyver éle felvillan ismét és a homlokon ront be ismét abban a gondolatban. Ah! A vad hörög és elterül a lucskon...

Az ifju ember nekidől a vén cserefának kimerülve, s a faágak közül egy felénk, halk sikoltás hallszik.

*

Minden elcsendesedik egyszerre. A könnyű köd lopva kuszik a fenyőlombokon az élen; a vizek éles csobogása hallszik, amint csusszan le a víz a köveken – – aztán zajjal rontanak elő mindenfelől az emberek, a hajtók és vadászok a hegyoldalból.

– No, tekintetes urfi, ez aztán az igazi ütés, – szól egy lány, fehérhaju paraszt. – Igazi székely sujtás. – Mind bólintanak hozzá. Óvatosan közelednek a vonagló vad felé, széles karajban.

– Vége van... zugják. – Vajjon igazán-e?

Az ifju ember a homlokát simogatja önkéntelenül, mintha álmából ébredne meg. Körül-néz, aztán lopva tekint fel a faágak közé.

– Ni-ni, még valaki van ott fenn, hangzik bátortalanul mindenfelől. A duvad mancsai ottan-ottan bágyadtan emelkednek meg s hullnak vissza erőtellenül.

– A faágak között van valaki. Uristen! A kisasszony... A mi kisasszonyunk van a faágak között! – zugják össze-vissza, de féltékintettel tisztelettel ügyelve a még mozgó vadállatra.

Egyszerre hangos lesz a völgy. Az uri vadászok is leérnek mind a hegyélről. Leghátul egy széles, nehéz uri ember lohol, kezében a fényes fegyverrel. „Ily nap – nyögi alig szuszogva – ily nap.”

A medve körül egyszerre zajos szóbeszéd kerekedik. A vén hajtó meglöki az öreg urat és fölmutat egy hang nélkül a faágak közé, aztán felszól:

– Szálljon le, kisasszony. Nincs itt már baj...

– Az egekre, Marianna, te vagy odafenn? Mit keressz ott fenn, a kegyelmes egekre? De miért vagy te a fa tetején, Marianna? Az ember képes lenne megbolondulni a mai napon. Mit mivelsz te a fa tetején? Hát Elisabeth, a madám? Hol van itt Elisabeth?

– Nincs, lelkem, ott. Csak én vagyok itt...

– Hát szálljon le onnan, kedves kisasszony.

– Ah, a kegyelmes egekre, a fa tetején Marianna. Miért vagy te ottan? holott otthon vélek. De a kegyes egekre kérek, vond össze a ruháidat ott a fa tetején. A gavallér emberek pedig forduljanak el onnan... Mily illetlen helyzetben tekintlek meg ottan Marianna.

A hangulat emelkedni kezd a fa körül az óbégatásra. Egyszerre mindenfelől hallszik: „Szálljon le, szálljon le onnan, kisasszony...”

– Hogy szálljon le, a kegyes egekre? Hiszen az nem megy oly könnyen ifju hölgynek. Ez fatális helyzet. Bocsánat. Ide építeni kell valami lépcsőzetet, avagy valami ilyesfélét, amin leszállhat egy ifju hölgy, a leányom. De mit cselekszel ott fenn, a kegyes égre? Oh miért mentél fel?

A kis leány kissé lehajlott, zavarodottan tekint le, kigyul szőke haja is s a fiatal emberre mutat.

– Ő tett fel a fa tetejére.

– De miért tett oda, a kegyes egekre?

– Hogy megmentsen. Ő ölte meg, oh rettenetes, a medvét. Az ő, – az ajaka ellágyul mintha síróba fakadna – az ő erős kezével tette...

– Ön? Miért van ön is itten? Miért is kérdem? Az Isten vezérelte önt ide. Hát gerendákat hozzanak, emberek, fejszés emberek, ácsoló emberek, hajtó emberek ide... Eszközöket hozzanak ide, munkás emberek.

A keletkező zajgásban egy halk hívó szó suhant fel az ágak közé:

– Mari...

A kis leány meghallotta ezt mindjárt s óvatosan rálépett a fa legelső vastag ágára.

– Nézze... Támaszsa oda a fejszéd a fa törzsökére, amelyen feljöttem. Nem véres? Arra állok bátran, ha maga segít rajtam. Mert nincs senkinek a világon olyan erős keze, mint magának.

Reá is állott mindjárt a fejsze nyelére s mosolygott. Mintha tavasz pattant volna az őszi ködbe és halkán – senki se hallhatta – kérdezte:

– Hogy hívjam magát pedig?

– Istvánnak neveznek.

– Szeretem a nevét is.

A csizma

Amíg a vénasszonyt elföldelték, a csipős, pogány hideg majd megvette a résztvevő közönséget. Maga Lád Gyuri – a gyászoló férj – bárha ünnepélyes állásokra törekedett, didergett.

– Igyekeztek, magyarok, – szól rebegő ajakkal a sir körül foglalkozóknak, – siessünk, mert a természet, ime, akadékoskodni mer velünk, bárha mi kegyeletesek igyekszünk lenni.

A föld nagy hóbundája felett, a fák kopasz ágairól szállongtak a zuzmarák. Lád maga is rugta a gödörbe a rögöket. A papok sietve szaporáztak le a dobogóról, a muzsikus cigányok ujjhegyeiket fujkálva nekiiramodtak az ösvénynek. A polgárok összebugva, bizalmaskodva integettek Gyurira. A vénasszonyért már nem érdemes megfagyni a kegyelet nevében.

Nem. Ő leszolgálta az idejét s adóját megfizette. Már fonnyadt, öreges hölgy volt, mikor Láddal összekerült. A jóhirű korcsma a szegleten az övé volt. Nagy munkájába kerülhetett, míg megcsiphette a formás, szép beszédű ifjabb férfiut. Sikerült. Az üzletért bomlott a félváros és Lád nagy tekintélyre tett szert, úgy a vezető férfiak, mint a polgárok között. Az asszony ragyogott és agyondolgozta magát a konyhán. Ennyi. Mit fagyjanak meg, tiszteletből, már a sirja körül a polgárok?

Lád mégis lépegetve vezette az utcákon végig a házáig a népeket. A sietség ilyenkor illetlen cselekedet. Pedig alig állott már, mikor beért.

– Jer, csinos leányom – így szólt Anikóhoz, az elföldelt asszony atyjafiához, ki a házat vezette a betegség nehéz ideje alatt, jer, Anikó, melegíts ki, mert meggémberedtem.

A ravatalt eltakarították addig a temetőemberek a lakóházból és kiszellőztették a szobákat. A nagyszobába már terítették az asztalokat. A temetésről a torra visszatérő emberek megtöltöttek minden szegelyet. A fahasábok lángoltak a kemencékben. A szegénysorsuak kinn verődtek össze a tornácon. Tompa zajgás kelt. Hangosan szólani átalált mindenki. Valami savanykás, dohos levegő szállongott a különösen üresnek látszó házban. A kurta téli délután szürkésege megezte az ivót. Lád összefonta a karját és félhangon, komoran, ünnepiesen eszmélkedve mondta: „Ez tehát az élet? Érdemes-e élni?” Kigombolta a bekecsét és vékony, fényes zergecsizmáját nyakogtatva, járta a szobákat, a tornácokat, kezét fogva a vendégekkel.

Hamarosan összesiettek a jó emberek mindenfelől. Hosszunyaku borosüvegektől virágzott ki az asztal. A szegények csuprokkal alázatoskodtak be a bor maradékaiért. A fertálykapitány szónokolt az asztalfőn, dicsérve az elhunyt erkölceit, s bágyadtan koccintottak. Lád elmerülve hallgatott, kurtán integetve Anikóra: „A doktor... a doktort ne felejtse el, Anikó...” Nagy tisztesség, hogy a fiatal doktor megtisztelte a tort. Néha Lád fölemelkedett, szép állásokat vett és kinézett a mellékszobákban falatozó polgárok után. Nagyokat sóhajtott, hogy hallják. Az asszonyok ifjabbjai hamarosan kimelegedtek a bortól a külső asztalokon és letolták nagykendőiket a nyakukról. Ládnak jóhíre volt közöttük... „Ne eméssze magát, lelkem – szóltak nyájasan felé – azt már még a köny se mossa ki a föld alól...”

Egy-egy tréfacsináló, borfecsérlő helytelenkedni kezdett már valahol alant és elevenebb hangok keltek ki. Lád arra tartott érdeklődéssel. A kis benyiló ajtajában, mely az Anikó kamarájába vezet, halkán, lopva így szólt:

– Látod, Anikóm! Már a ház asszonyának tekint itt mindenki tégedet... Az is vagy...

– Ilyent mond?

– Ilyent... Egy férfi, egy szó. Nincs ideje most, hogy szóljak neked, nem is szólok. De a ház asszonya vagy. Nem egyszer beszéltek már meg, hogy te következel a szegény Zsuzsa nénéd után, ha megürül a helye. Már üres. Légy méltó a helyére!

A suttogást gyorsan szakította félbe, nehogy észrevegye valaki. Az éjszaka elhatalmasodott. A fagy ropogott még kegyetlenebbül. Sietve járt a vendégek körül. Nem mert inni, a tekintélye mián. A lába égett szűk, csinos csizmájában.

Néha kiment az udvarra, hogy lássák, mily nehezen szenved a szerencsétlenségét. Pedig reszketett könnyű, urfis köntösében. A nagy, havas udvarról futva iramodott be. Nem tudott megnyugodni. A lábát csipte valami nyavalya és hozzákapott volna a csizmájához, hogy megdörzsölje a lábaféjét, ha nem szégyenlte volna. Férfiemberhez illetlen az ilyen gyengeség.

Senki sem készülődött még. Nyughatatlan lett az egész testében és szívesen káromkodott volna a csinos Anikóra is, ki fáradhatatlanul hordta, kínálta az italokat. A bakterek üvöltöttek az utcán s a kutyák riadtak föl rá. A zaj dühösítette Ládót. Éjfél után benyitott a hálózatra s becsapta nagy zajjal maga után az ajtót. Ügyet se vetettek rá. Kigombolózott. Émelygett, s nagy teste borzongott. A csizmájától szeretett volna megmenekedni, de nem nyulhatott a lábához, mert nyilalt élesen. Dühösen ledobta magát az ágyra. A zugás, láрма künn mind elevenebb lett.

Jajszóval nyögött fel s szitkozódott. Nem tudta, mi a baja, de szidta a temetést. „Éltedben, holtodban, Zsuzsa! – zörgött így az elhunyt – bajt szerzel nekem. Megfázott érted a lábam. Kimelegitem, vén hölgy!”

És fölemelkedett, hogy minden melegítő egyet-mást rárakjon a lábára. Azonban úgy elfogta a fájdalom, hogy összezsugorodott s a párnákat hajigálta a csizmájára. Szeretett volna Anikó után kiabálni, de szégyenlte. A szenvedése nem szűnt. Vánszorgott jobbra, balra, hogy a lábára hajigáljon holmit, ami a kezeügyébe esett. S hajnalig vergődött, mélyeket nyögve. Az égre szürke foltokat kezdett rajzolni a virradat. Részeg barmok bőfintettek idétlen hangokat az ivóban. Lád üvöltött: „Kuss már ki, kutyák!” de oly harsányan, hogy Anikó berohant az ajtón.

– Itt veszek el melletted, Anikó! Hát nyulj a csizmámhoz, huzd le, mert megveszek ebben a minitumban.

Az arca kigyult. Mindjárt azután kikelve magából, feléje rugott: „Ne érints, kigyó! Én gyilkosom. Hát ilyet rántsz rajtam, mint egy hóhér. Puskát read, cőfre!”

Vetette magát.

– Félve nyulj a lábamhoz, mintha a szentséged látnád! – s rázta az öklét. A leány félénken rebegte:

– Ki van dagadva a lába, Gyuri bácsi. Fáj-e?

– Fáj-e? – mondta és csikorgatta a fogát. – Hát nem tudsz ide hozni valakit, hogy segítsen? Fizetem. Lád Gyuri nem adósa senkinek... Fuss a doktorod után. Láttam, hogy mind ötet imádtad az egész éjjel. A penész álljon beléd! Trapp, utána... Repülj utána. Add elé, hogy szedje le a csizmámat. Hát nem érted, hogy meg fogok veszni?

A szürke foltok az égen haloványsárgás rózsaszinbe mosódtak. Zörgős szánkók siklottak el az utcán... Lád szitkozódott és fenyegette elföldelt párja megvetett ágyát.

Szipogott, mintha sütogették volna, s már kábult volt mikorra a doktor megérkezett. A kifefélt urfi-doktor végighuzta az ujjait a csizmán s kicsinyelve kérdezte:

– Nem igen sokat ivott a bátyámuram?

– Mit?

– Hát bort.

– Oh, gyilkos. Itt veszek meg és efféléket nyavalyog az ur...

– Hát csizmadiát hozasson, ha szoritja a lábát, s nem doktort.

Azonban mégis egyebet gondolt. Lehajolt. A lábszár is kiduzzadt a vékony bőrből. Gondolkozott, aztán szó nélkül elévette a késeit s nekiállott, hogy lefejtse a csizmát. Lád nagyokat nyögött és sóhajtott. A delet is elharangozták, mire a fekete lábfejről lefejtette a bőrt.

Mikor kiment a szobából a doktor, megfogta az Anikó kezét s megsimogatta:

– Arra lábra nem áll többet a barátunk. Abban nyugodtak lehetünk, kis leány. Sajnálom a barátunkat. Szépen bedolgozott magának.

– Mit gondol?

– Én nem gondolok. Én tudok. Azt a lábat le kell vágni. Az egész rongyos. A fráternek egyéb baja is van. Ha levágjuk, még egy kissé szivhatja a levegőt – különben pász s punktum.

– Punktum?

– Punktum... Maga nagyon megijedt, szép virágszálom, mert visszakérdezi minden szómat. Illik ez a zavarodottság magának. Szeretem látni...

– Levágni? A lábat? Azt Gyuri bácsi nem fogja megengedni. Ő, aki oly kényes lábaira. Hogy ő többet ne mehessen peckesen a piacara fényes csizmában... Az lehetetlen.

Kirántotta a kezét a doktor simogató ujjai közül s beszaladt a beteg mellé.

Aztán este is eljött a doktor és mindennap háromszor is. A szomszédok érdeklődtek elébb a beteg iránt, benézve egy-egy pohárka borra, később csak úgy tudakozódásra is. Az asszonyok, a piacról hazatérők, vagy elmenők, egy kis hirre benéztek. Az utca előbb, később az egész negyed: a Lád Gyuri lábával foglalkozott. A vén asszonyok orvosságokat tudtak. Hasonló esetekre emlékeztek, régi irokat, kenéseket tudtak. „Mit szól a beteg?” tudakolták. „Eszik-e? iszik-e? mozog-e már, vagy nem?” Lád beleturta magát az ágypárnába, komoran intve ki a benézőt. Néha felkönyökölt Anikó előtt.

– Zsuzsi nénéd száraz keze fenyeget ki reánk a sirból. Ő ütött meg a lábamon. Kutya baj! Majd begyógyul. Tégedet irigyel Zsuzsa nénéd. Ő kellett, hogy tudja: mit akartunk tenni mi, ha a helye üresen marad. Hej, az irigy kutyasziv.

Aztán felült nyögve.

– Hogy levágassam a lábamat? Nem. Azt várhatja Zsuzsa! Mi karonfogva megyünk dalisan a járdán, hogy utánunk néz mindenki, mig ő rothad a föld alatt. Inkább a nyakamat vágják le, mint a lábamat.

A leány egy ige nélkül, ijedten vonul meg az ágy végénél. Estefelé, ha benéz a doktor, kisirul elejébe. Már messziről megismeri a lépését.

– Mily nehezen várom – rebegi. A szivem úgy dobog alkonyat felé, hogy megijedek: vajjon nem hallja-e meg Gyuri bácsi? Bün ugy-e, hogy így megszoktam magát? Mert én már a másé vagyok, ugy-e?

– Nem igaz, Anikó. A másé vagy-e? Miért? Nem szoktál meg, hanem a szived nyílt meg. Félsz a szótól, édes. Add a derekadat, hogy érezzem meg: vajjon dobog-e a szived?

– Tán csak tréfál maga velem, a szegény tudatlan leánynyal – de mindegy. Oh mily édes boldogság, ha hozzásimulhatok a mellére...

Belülről recsegő szó hallszott ki:

– Mi a baj? Suttogsz a doktorral? Valami baj van?

– Dehogy, bátyámuram. Az utasításokat adom meg Anikónak. Lássuk csak... és odahajlik a beteg lábszarához.

Gyorsan kigyul a Lád szeme:

– Ne oktasson engemet gonoszra ismét, doktor ur. Ne emlegesse ismét a kését. Ez tiszta szerencsétlenség. Itt ellenségek között élek. Ki akar állítani a templom kapujába bénán a koldussorba? Majd meggyógyul a lábam. Már mozog... már érzem. Jön a tavasz. Majd meggyógyul a harmaton s együtt szedjük az ibolyát, ugy-e lányom?...

A leány lehajtja a fejét s igenelve bólint.

– Szegény fiu voltam. Az Isten megsegített. Megajándékozott minden jóval kívül, belül. Ártottam-e valakinek? Rosszát akartam-e valakinek? Miért sujtana most, mikor jutalmamat várom? Ő, az Ur adta kezemet-lábamat. Vegye el, ha akarja. Kezében vagyok. De ne nyuljon más hozzá. Az ur se; az ur se... Hagyjon itt, ha megunt. Nagyobb ur kezében vagyok. Sujt, vagy emel. De senki se emlegessen kést nekem. Nem akarom hallani.

Amint kikiséri a leány, az ifju ember valamit sug a fülébe.

– Nem... nem tehetem... rebegi Anikó. Most hagyjam-e el a szegényt ily nyomoruan? Ha megszökném a betegágya mellől, közénk állana, a boldogságunk elé. Ha maga megölelne, őtet látnám; ha édesen szólítana, őtet hallanám. Mit tegyek? Oh, legyen irgalmas irántam. Ne hívjon el. Ő, szegény, arról álmodozott, hogy én teszem boldoggá. Én ölném meg, ha itt hagynám. Aztán maga utálna meg...

– Hiszen reszketsz, szegény...

– Nem alszom, mert magát látom; nem vagyok ébren, mert magáról álmodozom, a boldogságomról. Én szegény, együgyü leány vagyok. Vajjon kigunyol-e maga, ha ezt hallja? Nézzen be a szívembe. Vágja ki, mert beteg az is. Oh Istenem, Istenem...

Finom ujjjaival végiglengette az ifju ember a leányka kisápadt arcát s komolyan mondta:

– Igaz, Anikó. Vajjon jól teszek-e, ha magamhoz hivlak most? Te derék leány vagy, hogy nem hallgatsz reám. Azt hiszem, most jobban, igazabbul szeretlek.

A betegszobából a Lád recsegő kiabálása hallatszott ki.

– Menj be, Anikó – monda meghatott hangon – menj be. Nagy kötelesség hiv tégedet. Én tán léhán játszom, te mélyen érzel. Ő – a te szegény beteged – nem viszi sokáig az életét... De én nem felejttem el ezt az estét Anikó és tégedet. Mily nagy, mily szép vagy. Add a kezedet. Mintha csak a kis hugom kezét érezném.

Aztán meghajolt mélyen, mintha valami nagy méltóságtól bucsuzott volna el.

Belülről hallatszott a keserves hívó szó:

– Anikó... Anikó...

Apró képek

I.

AZ ASZTALOS KÖLCSÖNT AD

– Végigkurkásztam a falut utánad, Simeon asztalos. Ok nélkül. Elveszünk. A tegnap még kegyelmesen vigyorgott a nap, mintha tavasz kezdődne, – de látod, az éjjel havazott. Nincs munkám, – senkinek se kellek. Megfagyunk. Az asszony nem süt kenyeret. Nincs lisztje. Nem árulhat, s persze nincs rágnivalója a gyerekeknek se. A meleg gunyákból kifogytunk. Segíts, Simeon! Ha szuszogni tudok egy kicsit, összeszedem magamat s valahogy megélek. Adj öt pengőt. Neked nagy műhelyed van, pénzt látsz. Elpusztulunk, ha nem adsz. Kölcsönbe kunyorálok, tudod. Lássam: van-e lelked, Simeon?

– Nincs pénzem. Ma deckát fizettem a gyárban, s a legényeket fizettem, minthogy szombat vagyon. Kifürödtem a pénzből. Segíts magadon Izsák. Sajnállok. Menj a zsidó atyádfiaidhoz. Azoknak örökké van pénzüik. Én leégtem. Ha nincs is gyerekem, de alig állok. Nincs.

– Nincs?

Az alkony rásimul völgyre, hegyre; bogzó fákra, mocskos hóval letakart gyepre. A rongyos zsidó összefogja kávészínű, hosszú, libegő kabátját, megvakarja a fületövét és belép az ösvény homályába, mely a falu felé visz.

– Jó, hát akkor megdöglünk éhen. A kölykök nem esznek ma se. Vonítani fognak kinjokban.

Az asztalos ümmög és megfordul.

– Vonítani fognak a gyerekek. Kinjokban.

Egyszerre viszketni kezd az asztalos háta, s a föld felé ejti a fejét. A konyhán lobog a tűz; az asszony kotyfol valamit a vacsorára. A percegős zsirban piruló hagyma szagától émelyeg. Egy párszor ráüt a tenyerével a csipőjére, felfütytént s nagyot kiált:

– Véri.

– No.

– Mi mégis csak nem jutottunk odáig, Véri. A fenét! Azok odatul a zsidónál éhenvesznek. Szólj Izsák után. Szaporázz az ösvényen utána. A farkas rágja meg a nyavalyását. Szólítsd vissza. Csak valami pénz kerül valahonnan. A kölykei vonitanak az éhségtől. Dobj le a kulcsokat az övedből s fuss a zsidóért. Hivd vissza.

A kuvaszok összekülömböztek a zsidóval az ösvényen. A kaszten fiókjait az asztalos felturja s kihajít holmit belőle, de öt régi huszsnál több nem került elé. Elfeketedett, váslott, vékony pénzek. Az egyiket a megholt borbélytól kapta kölyökkorában, amikor betörte a kuvasz az asztalosinas fogát... a másik huszast a bérmaanyjától kapta, a bábanénitől... a harmadikat...

– Ne, Izsák... itt a vagyonom. Nincs több. Odaadom, de egy köszönő szót se szólj. Agyonverlek, ha áldáskodsz. Fuss a pénzzel. Több nincs. Adj vacsorát a kölyköknek. Itt a Szász

Pali boltja a szegeleten. Szép, husos szalonnát árul. Végy nekik. Azt a disznót is az Isten teremtette. Alo vele. Ne forgasd a szemedet. Négy huszasom van... mind odaadom.

– Öt volt, gazda.

– Volt. Ne beszéljünk sokat. Sok szó szegénység...

Mind a ketten lökdösnek egyet a kimeresztett szemü zsidón és amint a kezük összeér, szembemosolyognak.

– De 5 huszas volt, gazda.

– Van, Véri... Azonban az utolsó percben úgy gondoltam, hogy jó volna, ha megmaradna egy magnak. Nekünk sincs több. No, mit mondsz?

– Az Istennek adta kölcsön kied. Jó helyt van.

Mind a ketten úgy lépdegéltek a tüzhely felé, hogy kézenfogva lógatták a karjukat. Ifjak voltak. Az asztalos átölelte a menyecskeit.

– Tudja-e, gazda... úgy szeretem magát, ha az irgalmas szivét látom. Jót irnak fel ma rólunk odafenn. Adja ide gazda azt a huszast... az utolsót. Egy kis italt hozok haza rá magának. Akarja?

Valami kist faltak. Nem szóltak, de ha egymásba tévedt a szemük, jól megnézik egymást, közelebb hajolnak.

– Tudod-e, Véri? Gyere velem a fogadóba. Odatul jobban esik az a korty, ha megfelel-zük. Add rá a kezedet. Meleg, dolgos, édes kezed van, Véri. Gyere át Szász Palihoz. Egy csepp édest nyalogatunk... Juj! beh hamisan vág a szemed...

Keszkenőt vetett a fejére az asszony és átléptek a szegeletig. A bolt még világos. Össze-ölelkeztek, mert senki se látja őket az uton. A bolt homályos szegeletében valaki könnyököl az asztalon.

Az asztalos közelebb járul:

– Te vagy-e az, zsidó! Te rongyos. Itt beversz, te tolvaj? Iszogatsz?

– Mit tegyek?

– Kortyolsz az én pénzemen? Hát a gyerekeid odahaza, te bunyik?

– Mit tegyek? Öt forinttal vagyok adósa az árendásnak. Ha ki nem fizetem, kidob. A te pénzed nem elég. Hát inkább betértem ide keservemben. Rongy a világ, Simeon asztalos. Nehéz az élet... Igyál egy kortyot velem, testvér... Az Isten megáld, ha nem veted meg a szegény embert.

– Tolvaj vagy, Izsák... És mind megiszsz a pénzemet a gazember. Véri... üljünk mellé, hogy nekünk is jusson belőle...

Leültek... és mire mind megitták a huszasokat, kiüvöltötte a bakter már az éjfél.

II.

AZ ÖREG GAZDÁK BESZÉLGETNEK

Az öreg gazdák a pipáikkal bajlódtek. A szekér mellett kis tűz pisláncolt és a giz-gaz senyedő paraszából rakosgattak a dohányra. De a szerszám nem füstölt. A bivalyok hevertek a mezitelen mezőn az ekék mellett. A felhasított barázdákon madarak szökdöstek, s rigók füttyörésztek a bogzó bokrokon. A nap sugara gyengén simult az oldalra s rádólt a patak locsogó, fényes vizére.

– Megkeskenyedett, Jusztin, a leányod.

– Mintha a szememre vetnéd, Gergely, a Jusztin pusztulását. Olyan drága nekem, mint a szemem világa, de hát a becsületem.

Egy vékony, hajlós ágacska válogatásában nagy időt töltött, hogy kiszurja szortyogó pipaszárát.

– A leány jóban volt Máté Gyurival. Ezt nem tagadom. Egymásnak valók voltak. Voltak. Amint nőtt Jusztin, az anyja helyén megállott az életen, a mezőn. Ha láttam, az anyját láttam. Buzavirág szemén, lenhaján: elföldelt feleségemre emlékeztem. A fiu se alábbvaló. Formás, dolgos, tisztességes. Mikor elvitték katonának, Jusztin sokat sirdogált esténkint az udvar fenekén. „Mi bajod?” – riadtam rá. – „Én?” – így visszakérdezett hazugul.

A nagyságos csendességet idétlenül zavarta meg néhány kuvasz, mely ugatva kergetett valami futó vadat. Az öreg gazda csendesen káromkodott és végigdőlt a szekér szénabélésén.

– Láttam. Sirt. „Valami esett közöttetek?” – kérdeztem egyszer. – „Kivel?” – tudakolta. Szerettem volna a falhoz verni a fejét az ilyen feleletre. Kivel? A postás-kölyök levelet hozott a városból egyszer. A kopertája virágos s egy sziv a közepén. „Tedd le!” – morgok rá. De Jusztin kikapja a papírt a kezemből, s kacagva, csipegve kiáltotta „az enyém, az enyém.”

– Hát nem volt-e ifju kied is, István?

– Ifju, ifju... Bár meg se születtem volna. A hó lehullásáig csak éltünk.

– A magyarosi hegyen szemelget az eső, István... A szántás elmarad a beszélgetésben.

– Hagyja, hogy heverjenek a marhák. Ez a kutya kemény föld kiveszi az erejüket.

A hangja hangosabb, boszusabb lett. Főlkelt, a tűz mellé huzódott és megpiszkálta a zsarátnokot.

– Karácsonykor hazanézett a fiu. „Csak három napra eresztették haza”, panasolta Jusztin, és megjött a beszélő-kedve, felcifrázta magát nagyszombatra...

A tüzre ráhajigálta kezeügyéből a faágakat és felélesztette.

– Ezen az estén történt a szégyen. Hiszen tudja kied, no. Alig láttam közélről a leányt aznap, pedig ügyeltem rá. Rájuk. A kert fenekén odaloptak, a Szovát patak martján. Jó! Ugy is három a napjuk... mondtam... beszéljék ki magokat. A szövőszékre rakosgatják fel a terveiket... nem elegyedem belé. Alkonyatra benézett Jusztin; megrakta a cserepest fával – mert ropogott a fagy – s a láng elejébe kuporodott.

Az eső szemelgetni kezdett csakugyan. A bivaly a hátán hentergett, lábait fölfelé meresztve. A tűz füstje átmászott a földön s ráfeküdt az öreg gazdákra.

– Még későre, – kilenc óra felé is – világlott ki az ablakon a gyertyaláng. Karácsonyesti eszemiszom volt, tudja-e? Mindenki ébren volt. A legények strázsáltak az utcán. Jól hallottam az ordításukat, mert az álom került a szememet. A vérem bizsergett. Amit láttam az egész napon át, felzaklatott. Mintha üzött volna valami. Kimentem a tornácra az utca felé. A hó, amit a szél ráhordott nyikorgott a talpam alatt és az is dühösített. Rákönyököltem a tornácfára s hajadon fejjel voltam. Az utcán szállingáltak a tekerzők és valaki rám szólt. A vén bábaasszony volt, Rébi. Utálok; a nyavalya sorvaszsa el. Megismert. „Hé, István bá! – csipogta – jó kedve van, látom, mert hajadon fejjel van. Az Ur tartsa meg, – azt mondja. – Látom, nem bánja, hogy abba a jóizü ételbe, amit tizenyolc esztendő óta főzöget tisztességes házába – belépőknek. Jól teszi, ha nem bánja. Máté Gyuri az imént szökött be a korlátan. A kis Jusztin jóizü falatka. Minden legény éhes rá. Gyuri most beléharap, hogy másnak ne legyen kedve hozzá. Jól teszi, – ha teheti. Szép karácsonyeste, István bá! Dicsőség az Urnak a mennyekben, békesség a földön a jóakaratu embereknek...” Ugy! Azt hittem, hogy sziven löttek.

– Csendesen, István. Az erek mind kidagadtak a homlokán. Már elmúlt...

– Nem. Átrohantam a tornácon. Nem hallották a lépésemet. A tornác léceből kiszakadt egy szál – s a kezemben maradt. „Itt vagytok!” kiáltottam be a pitvarból. Senki se moccant. „Itt vagytok!” ordítottam. A cserepesben izzadt még a szén. Valaki fölemelkedett a padkáról s én nekimentem. „Gazember, – riadtam rá – ki vagy?” Még tán hallottam a leányom siró szavát. „Gazember!” kiáltottam ismét, de valaki így szólt: „Nem. Én nem vagyok az István bácsi.” „Az vagy. A leányom becsületére éhez. Tolvaj vagy.” Ugy láttam, hogy kézen fogják egymást. Akkor rácsaptam a léccel a fickóra. Még tudom, hogy a leányka rám kuszott, a nyakamba fogózott. Egyebet már nem tudok bizonyosan. Kitártam az ajtót és kidobtam a megvert Gyurit. Nem mert kezet tenni rám. Kidobtam. Még láttam zsinóros huszárkabátját a havon. A vérét akkor még nem láttam a tornácfán. Sötét volt hozzá.

– Csendesen, István. Lásd! ismét ordit, mint egy farkas.

– Ne-e-em. Már nem vagyok az. Én egy összedarabolt, letört fa vagyok. Semmi se vagyok. Mégis tudok valamit. Tán az utcán röhögött valaki, amikor kihajítottam Gyurit. Tán többen is voltak ott. A fiu pajtásai tán. Akik tudtak az én szégyenemről s az ő szégyenéről, az ő nagy szégyenéről.

Aztán nem is láttam többet a fiut. Mert mikor másnap reggel levágták az én vackorfám-ról, a kertem végéből, ahol gyügyögött a leányommal ezen nap délután – és amire kötötte magát szégyenében... én nem néztem meg. Az apja vitte el... Nagy az Isten felettünk.

Az eső sűrűbben hullott. A bivaly bőgött jóérzésében a földön s hempergett. A tűz elhamvadt a gazdák lábánál. Csak csendesen hallszott a mély beszélő szó:

– Azóta pedig... Így van. Már se él, se hal Jusztin. Tesz, vesz, mintha álmában mozogna. A szeme tüze kialudt. A gunyái csak lógnak rajta. Mit tegyek már? Mit? Meg nem szólít s ha felel, úgy érzem, mintha engemet ütne. Pedig oly szeliden beszél, mint az a nyári szellő, amely a nyárfa levelét rezgetti. Az Isten nézzen rá, reám, mindnyájunkra...

Apró kép

ANNUS LEVELE

Nem tudok irni, Clárám, a benyomásaimról. Ez oly nagyszerű. Mikor a roppant tengert megláttam a hegyekről: sirtam. Iszonyu gyönyörű. Ezenfelül a tengervízben sziklaormon áll egy Mária-szobor. Köve már fekete. Két összetett keze imára kulcsolva, szeme égre függesztve: isteni szép. A habok tajtéka lágyan omlik le a lábáról. Mit mondjak még a kereskedelmi hajókról? és stb. stb., de mind e fenséges képek összefolynak a fejemben, mert minden érzésemet a szomszédunk foglalja el, kedvesem. Nagyon meg vagyok hatva. Bár itt volnál, Clárám. Még busulni se lehet magunkban, kedvesem. Öröm, köny kettős lesz, ha kedves barátnékkal oszthatjuk meg. Megfelezzük és mégis nő. Ilyen az élet!

Igen. Egy fiatal leány érkezett ide hozzánk a mult héten az édes anyjával. Csónakban hozták (világos battiszt, halvány lilában volt, sötétebb nyakfodorral; roppant izletes) és a lábán ment fel a balkonos emeleti szobába, de azóta nem láttuk itt kinn. Az anyja fényes uri dáma, magas, előkelő, de fáradtnak látszott. A leány is szintelen volt, csak éppen az arca csontja égett pirban és a szeme (nagyon szép szeme volt), az ajaka azonban keskeny és halvány. A lakásukat a mi hotelünkben rendelték meg táviratilag, és igen finom utiládáik voltak.

Erdélyből valók (igy tudja a felszolgáló asszonyunk), tehát jó távolról jöttek és a leány azonnal lepihent s kinyitották a tengerre nyíló ablakokat; azon nap elhiva a doktort, egy fiatal, csinos (aranyos, szőke pehely a szakállá; elegáns, sötétkék, szűk ruhát hord, lakkcipőt, ezüstgombos botot, aranykeretű szemüveget) embert. Ismerősünk (mareschal Niel-rózsával udvariaskodott nekem a minap), és amikor lejött a fővényre, mosolyogva referált a betegről: „Semmi komoly baj (ilyenkor simogatja a bajusza selymét), egy kis gyomorromlás és nagy ijedtség. Egyéb semmi. Hamarosan kigyógyítjuk.” És csinosan bókkolt nekünk.

Aznap nagy zene volt a kioszkban, mindenféle trombitákkal, kinn volt a sétán az egész közönség, de a beteg leány ablakait betették. A doktor az estét náluk töltötte. A felszolgáló asszony élénkén rajzolta le az általa látott képet: „A beteg – Máriának hívják – felkönyökölt az ágyból s merőn nézte a doktort. Félénken, zavartan („remegő ajakkal”, a hirtozó asszony szerint) kérte, hogy fogadjon el egy csésze teát az anyjától. És szüntelen ügyelte, nézte, csodálta a doktort és hallgatta a fecsegését. Egy izben az anyjához fordult váratlanul és így szólt: »Nem ugy találod-e, mama? Mily csodálatosan hasonlít... ezen ur mozdulata. Amint a csészét megfogja; a kést amint tartja; a haját amint simogatja, nem emlékeztet tégedet valakire, mama? De kivált a szája mozgása... kivált... oh mama!« És erre könnyel telt meg a szeme és az édes anyja szeme is kifényesedett a könyben. Minden indok nélkül persze.” A kiszolgáló asszony beszédén igen csodálkoztunk. Nem lehetett megérteni, tudod, kedvesem.

Másnap sokat beszélgettünk az esetről, mert az idő megromlott s a szemelgető eső bezárt mindnyájunkat a verandára. A doktort alig láttuk: „Semmi komoly baj, – mondta csinosan mosolyogva. – Aggódás valóban indokolatlan lenne.” A felszolgáló asszony beszéde sebb volt, mint a doktor: „A méltóságos asszony, – beszélte – nem feküdt le az éjjel se. Egy

karosszékekben üldögélt; nézte a leányát és szólt hozzá nyájasan, édesen, ha vagy egy igét hallhatna. A leány inkább ingerült szótagokat ejt ki; izgatott: a világitásra, a sötétségre, az emberi zajra, a csikorgó ajtóra. És – tette hozzá – a kisasszonyt ébren tartja a láz, – de az anyja dől el, mert halálos fáradtság okán alig áll.”

Alig ettek valamit. A doktor náluk reggelizett ismét. Virágot vitt neki – így, tavasz elején fenségesen szép La France virágzik itt és kivált a Nifeton csodálatos hóféhér parfümös flaconja.

A délutánt is velük töltötte – s a felszolgáló asszony azt mondta nekünk: „A beteg a doktort ügyeli s mosolyog is rá. Ma rózsaszín szalagot kötött a nyakára – mily sovány nyaka van – és a kezecskulójára. A haját frou-frou-ra fésülte s estére fel akart kelni. Azonban visszasetett és az anyjára nézett.”

– Látod, mama, – így szólt hozzá – én meg fogok halni. Látod! ezt tudom, mama, én érzem, akárhova viszel gyógyulni, mikor a szívem haldoklik. Most mit csinálsz velem, te szegény mama? Itt hagysz engemet az idegenben? Mikor nekem otthon volna a helyem, ahol nekem kedves a nagy kert s a kis temető, ahova őtet kikisértük. Oda viszel? Ne tedd, mama, az igen sok költségre kerülne neked.

Igy szólt. A felszolgáló asszony hallotta és én úgy szerettem volna sirni, de hogy tehetem, mikor a doktor azt mondta ma is: „semmi komoly baj... nagy ijedtség... semmi más...” és csinosan simogatta meg a bajuszát.

„Tuloz a cseléd” – mondtam magamnak, de az egész éjjel rosszul aludtam, kedvesem. Oly meleg volt az ágy, s reggel, amint a nagy fehér sirályok keringöztek a tengervíz felett, hessegettem őket messziről, mert hallottam – igazán – a szárnyuk suhogását, ami bántott. Egy szegény beteg senyved oda tul. Nem is ismerem. Az is izgat, hogy nem ismerem. De látom a rózsaszínű szalagját, fonnyadt ajaka mosolyát, melylyel a doktort nézi, minthogy emlékezne valakire...

Nem tudom elmondani mindazt, amit érzek, Cláram! Nagyon izgatott vagyok.

Nem is tudom, mint teltek el ezek a most futó napok. Mert két nap „csusszant be az örökkévalóságba” („Verseim”, 24. lap) és a felszolgáló asszony sápiteozása zaklatta a sziveinket, amint jajongta egy nap százszor is, hogy: „Istenem, a szegény méltósága dől el, higyjék el nekem. Már alig áll. Ágyba nem feküdt, mióta itt vannak. Nem is sir, csak nézi, nézi, meredt, kétségbeesett tekintettel a leányát; szolgálja a szava parancsát és a tekintete kívánságát. Ő végez körülötte mindent. A lelkemmel szeretnék segíteni neki, de visszautasít mindent. Ő tesz mindent, oh Istenem, a csodálatos, szerető édes anya, amihez nincs fogható a világon...”

S mig eféle együgyü beszédeket hallunk, édes Cláram, addig az este... az este, tegnap este... Istenem...

Tegnap délután így szólt Mária:

– Oh te édes anyám, hivasd ide a papot... Én akarom, hogy ide hivd. El akarom mondani neki a bűneimet, hogy a szívemet könnyitsem meg, s ő oldozzon fel...

Aztán ismét hozzáfordult:

– Látod, – mondta – (a felszolgáló asszony az alkoban állott remegve) – néha bántottalak, anyám! Engedetlen, nyersszavu voltam, önfejtű és nyakas. Bocsássa meg a te szived nekem, szegény leányodnak, és csak arra emlékezzél, ha szeretetemben kedvedre lehettem. Most küldj a papért, te pedig, szegény, fáradt lelkem, anyám, jöjj ide, feküdj mellém az én beteg ágyamba... mellém és ölelj meg, oly forrón, szilajon, amint csak tudsz és csókold meg az ajakamat, oly melegen és édesen, ahogy csak ő ölelhetett s csókolhatott volna meg. A lel-

ked legyen az ajakadon... ah kérlek, szorosán ölelj a szivedhez, lelkem, egyetlen, drága anyám.

A felszolgáló asszony pedig elment akkor sirva a pap után, a halálosan fáradt szegény édes anya pedig lerokadt drága, egyetlen leánya mellé, szívéhez zárta, az ajakát csókba fűrösztyötte és... oh lelkem! Az ő testi és szivbeli bágyadtságában odaadván magát egészen, feje alatt puha párnát érezve, eltelve feneketlen keserüséggel, szemét lehunyta, mit se tudva már magáról... elaludt.

Oh édes Klárám... el tudom-e mondani már a végét. A köny szorongatja a torkomat s alig látom a betüket, melyeket leirok.

Mert a pap eljött, kezében a szent ostyát záró kehelylyel és hozzájárult a haldokló Máriához.

– Pszt... – intette csendesen a beteg. – Az édes anyám elaludt itt mellettem. Halkan. Fel ne zavarja őtet... Fáradt a szegény miattam. Engemet ápolt és az álom elkerülte a szemét hetek óta. De én meghalok.

És óva intett a tisztelendőre. És száraz szemmel, száraz ajakkal, suttogva, félkarjával ölelve az édes anyját... mindenkit csendre intve bevette az Ur szent testét. Mosolygott. Hátraejtette a fejét. És halk sikoltás szaladt ki az ajakán és meghalt.

A felszolgáló asszony zokogott a szegelyben. A pap imádkozott térden az ágy előtt... Aztán felkelt és megérintette az anya karját:

– Ébredjen fel, szent asszony... A leánya elaludt. Az Ur örömébe ment... Már meghidegedett. Sirassa meg őt.

Többet nem tudok írni, Klárám.

Annus.

A Vass Laji története

Vass Laji jó, nagyfejű, tagbaszakadt kedves fiu volt. Az édes apja a város előljárói közé tartozott, nyílt házat, jó asztalt tartott, mindenkivel barátságban élt. Kópéságokban utazott; apró huncfutságain, amivel felületetett valakit, az egész város mulatott, bárha az öreg oly nehéz, kövér bácsi volt, hogy a székébe a tornácon, amin pipálgatott, hárman fértünk el egymás mellett. Lajit mindenki ismerte, szerette az apja révén, s amikor a fiu átdulakodott az iskolákon, mindjárt valami kis hivatalt kapott a városházán.

– Gyerekek! imádom ezt a szép, késői őszi napot. Az ablaküvegre, láthatjátok, rálehel a hűvös ájer; ami szállong a szürke levegőn: a hópehely; a verebek, amint csapongnak, sürgölődnek – mintha örvendeznének, – a hűvösség okán borzongnak, – tegyetek egy-két fácskát a kemencére és mondom a Laji történetét, ha csendesen lesztek.

Lajinak vereses haja, szeplős, kerek arca volt és micsoda ereje az öklének, ha valaki szolgálatában sujtott volna. Mert szelid jóindulata, erkölcsös volta mellett nem restelt veszettül megharagudni, ha védhetett valami igazságtalanul bántott szegényt vagy gyengét. Mulatós nem volt. Az apja gazdasági dolgai összehabarodtak időmultával és a fiu mind szótalanabb lett, ha mulatságokra ösztökéltük volna. Nem. Ő meggondoltan fog járni az élet utjain...

Nem is tudom: miért e sok szó, mit hadarok össze? Én az ő történetét ígértem nektek, gyerekek. Könnyű beszélni szigorgó emberek dolgát, ha békés körben, lanyha levegőben, elégedett lélekkel ölogetjük a pihenő-időt.

Mert – szóval – mindenek szívesen segítették Lajit előre: ifjan aljegyzőnek választottuk meg a városnál, valami kis fizetéssel, de nagy lelkesedéssel, úgy hogy embersorba kezdett kerekedni a kis gömbölyű fiu, holott tegnap gyermeknek tartottuk.

Egy jómódu vargamester lakott a szurdékban, az öreg Vass bácsi tornácos házával szemben, a mocsár tulsó felén, kit Moldován Gergelynek hívtak, a leányával Verával, akivel Laji hamarosan összebarátkozott. Vera sugár, gyönyörű szőke volt s az iskolában ő szavalt, ha az apát ur vizsgálta meg az iskolát, avagy ha kórusban énekeltek, ő vitte az első hangot, de Moldován vele küldte ki az ételt is a szántóföldre, ha dolgosai voltak. – Laji előbb mellette üldögélt, ha esténként kikuporgott a házak elé a városrész népe szóbeszédre, muzsikára, nótára, időtöltésre. Később szemérmesen köszöntgették egymást, ha a nyílt utcán találkoztak, mintha távolvaló ismerősök lettek volna. Még odább, valami majálison, – de ekkor már aljegyző volt Laji, – véletlenül elbolyongtak a nagy erdőn a mulatózok mellől, s amikor elékerültek, az öreg Moldován csak ennyit kérdett: „Eltévesztetted az ösvényt, Vera?” Mi, legényemberek, gonoszul vigyorogtunk, a gyenge szüz elpirult a homlokáig, a szeme megtelt könnyel, s Lajiban felágaskodott a virtus, összeszorította az öklét, rágni kezdte az ajakát és reánk löve a tekintetét, így szólt: „Van baja valakinek velünk?” – s karonfogta Verát.

Innen kezdve nyilvánvaló lett, hogy ők ez ügyben végeztek. „A mátkám”, – mondta nekünk másnap egyszerűen, mint valami igen természetes dolgot, és mind megöleltük Lajit. Örvendtünk a dolgának. Este elvittük a fogadóba, ittunk, én tószta beleyedtem, de a fiu lesütötte a kerek fejét, feltartotta szőrös ujját s így intett meg: „Ne illessétek hangos szóval

az én néma boldogságomat. Nagyon szeretlek titeket”, – és abbahagytuk a kérdést egész éjen át, holott sokat ittunk...

Igen. Most következne a történetben a fordulat. Ámbár, ha valami esetre éheztek meg, gyerekek, hagyjátok abba a hallgatást. Itt nincsen történet...

Mi mind nekiálltunk, hogy jó lakást keressünk Lajinak. A fiu édes apja ez időben nagyon leromlott. Valami szél érte el. A pipáját kiejtette s többet nem tudta megfogni. Az ajaka lefittyent s az ereje úgy elfogyott, hogy nem tudott fölkelni a nagy székéből. De ott ült és komédiázott a tekerő gyerekekkel, a falusi gömbölyü fehérnéppel, kik hetivásárra bejártak s felkeresték Vass bácsit. A Laji dolgáról azonban nem türt beszédet. A „varga-kisasszonyról”, ha merészkedett szót kezdeni valaki – leintette. „Sohase türhettem – mondta nekem egyszer – a varga mesterember szagját. Valami szkumpiákkal, cserhajakkal és mindenféle büzös egyetmásokkal puhítja a döglött állatbőröket... ugy-e, no. Szkumpia... Az a büz bevette magát az egész familiája bőrébe. Ide ne hozzon a fiu a fedelem alá ily szagu népet – egy ujjomnyit se.” Ezért kerestünk hát lakást Lajinak. A Maros mellett fedeztünk fel egy barátságos fészket valami félreesett utcában. Kis kert is volt benne, lombos eperfa árnya a kertben, violák, muskátlik az ágyásokban s Lajinak úgy tetszett, mintha az ég egy szegeletét találta volna meg. Az aktákat vágta a tanácsháznál, veres nyakravalót kötött, mint a tekintetes bíró ur...

Este Verával sétált a szurdékban, összeszorulva a kényes lépésű leánynyal, míg az utca zugott a kapuk előtt... és azt hiszem, mind a kis házról verselt a mátkájának.

Másnap egy becsületes asztalosnál fedeztünk fel néhány festett butort, bog nélkül való, ép, kemény portékákat és haza – az ő házába – szállíttatta, apai gyöngédséggel simogatva a durván erezett, festett házbavalókat.

Másnap azonban visszaküldte az édes egyetmásokat az asztaloshoz valami okon. Nem tudtuk meg, mibe veszett össze velük, de pár napig szótlanabb lett Laji a szokottnál is.

Egy délben a hivatal után egy kacér kakukkos órát vett a boltból. Mind vittük. Szépen szólott, a famadár a szárnyát billegtetve, kiáltván: „Kuku, kuku!” Egyikünk szeget vitt, a másik egy csokor virágot tűzött az óra fölé. A madár kiállott az ajtóba és pompásan verte: „kuku, kuku!”

– Nem jó, – mondta Laji kissé kesernyésen másnap. – A pendelőra az egyetlen, a mai kor órája. Komoly, ünnepélyes, amint jelzi a véghetetlen időbe futó perceket. Az elmuló idő nem tréfa.

Nem. Az nem tréfa. Ezért pendelőrát vett, de mikor hazavitte, már nem kísérhettük haza.

Egyszer egy diványt hoztak vissza a kis eperfás házból. A „percek persze rohantak a végtelenségbe” és szépen kitavaszkodtunk. Ibolyán, kankalilon tul voltunk, az égő szerelmek, tarka német szekfűk, oroszlánszajak bölingtattak ránk a paraszti kertekben. A divány kartonnal volt behuzva és nem voltak féderesek. A mai korban a féder az ur. Az ember belehuppan a diványba, a féder átöleli az embert lágyan, édesen. A bársonyos szövet úgy dörzsölődik az emberhez, mint a hizelgő macska. Tehát Laji vett egy féderes diványt és más darabokat, amik oly fényesek voltak, hogy az ember meglátta magát benne.

A kis ház oly szépen csinosodott, hogy öröm volt nézni. Mi – messziről – láttuk, hogy alkonyatban, a hivatalos idő után, karonfogva mentek a mátkapárok a marosparti házba és a leányka, ha kijöttek a kapun, ragyogott, kacagott, míg Laji mind komorabban ballagott mellette.

Valami képekkel volt még valami baj, emlékszem. Azokat is kicserélték. Az idő, tudjátok, sok mindent megkiván, de Laji annakelőtte nem igen bajlódott az idővel. A szép kis

Vera pedig csak nem prókátorkodik a modern idő mellett, hiszen ő a hamvas ládák előtt nőtt fel, az apja zsugori, okos, munkás mesterember keze alatt és Vera az ételt hordotta ki a mezőre ifju korában.

Ifju korában... Ekkoriban is az volt, de megfinomodva, s akkor azokat a színes, gyönyörű szöveteket hordták a nők, amelyek fodrot szőnek a finom fejek alá s az ujjak a vállnál dus bugygyosokat vetnek. Oly jóízű, előkelő lesz benne a sugár hölgy. Oh az nagyon szép divat volt.

Mit mondjak még nektek, gyerekek? Ekkor valami télikabátokról volt a szó s nagy bajt okozott nekik, holott nyár derekán jártunk. Ti azt jobban tudjátok, hogy miféle nevű sárga bőr kell egy uri hölgynek a téli kabátjába és mily nevű szürke prém kell a nyakra... Laji mind komorabb lett. Egyszer vadul az egyéb beszédekbe belevágott, így szólt: „Nyestnek hívják azt a fene sárga bőrt a kabátok bélésébe?” Összenéztünk, egyébről kezdtünk beszélni. Ő el-elvétette a betüvetést, hogy a polgármester szinte tűzre tette Lajit, mert az aktája szélére, a tetejére tizszer is e szót firkálta rá, hogy: „angóra... angóra...”

Egy este nem hagyott el minket Laji: „Veletek tartok” – mondotta, holott ő minden alkonyatban elpárolgott mellőlünk, hogy a szurdékban andalogjon. „Veletek tartok” – mondta lomhán, oly mogorva arccal, mintha megverték volna. Lekönyökölt a fogadóban az asztalra és ivott. Alig evett valamit és alig szólt. Mondhatom nektek: parasztos lett a kifejezéseiben, jól esett neki, ha letorkolhatott valami szelid, ábrándos szamárságot. Könnyű volt észrevenni, hogy az arca meghosszabbodott s a pofacsontjai kezdtek kiülni kerek fején. Fölvette a poharat is és szólt: „Mit mondott a kabai asszony?” A kabai? E hölgygyel nem volt barátságban annakelőtte. A vén korcsmárosné kövér karját megcsipte s így szólt: „Titi néni, szép fehérnép lehetett maga ifju korában.” És mindent ő fizetett ki, s tepertyüs pogácsát kívánt tőle, mert arra jobban csuszik az ital... Tán pedig ha csodálkozott volna valaki, betyárosan előlökta maga elé az összeszorított öklét és felhörgött: „Kuss, banda. A magam italát iszom.”

Másnap és azután is el-elmaradt a hivatalból. Senkise merete megkérdezni tőle, hogy: történt-e valami? Csakhogy kidagadt szemei, beesett képe egészen elváltoztatta a jó fiut.

Ekkor visszaköltözött ottan-ottan az édes atyjához. Néha ott hált nála a hátulsó szobában, amely az ő gyermekkori lakása volt.

Az öreg azon helyben üldögélt a tornácon hitvány állapotban és egy kis asztalkán a félkezével piszkos kártyákat rakosgatott időtöltésül, ha néha rávigyorogván a fiára, így szólt: „Mily idegen szagod van, fiu!” de nem tudakozódott az élete folyásáról.

Jó, no. Ne nyugtalankodjatok. A történet vége felé járunk. A fedeleket ime előttünk majd behavazta a fehér pehely; a füst gomolyog a kéményekből – esős a levegő. Tartós havazásra számíthattok.

Igen.

Ekkor Péter–Pál-napja következett, juniusnak a végén. Tudom. Pedig nem tartom meg a dátumokat, de ezen a napon kellett megesküdnie Lajinak a szépséges uri Verával. A buzákat majd learatták s én ezt nem szeretem látni, mert eszembe juttatja, hogy egy évvel közelebb vagyok a sirhoz.

Nem voltunk meghíva az esküvőre. Senki se, de tudtuk, hogy mikor váltja ki az Élet Lajit a mi ifju körünkben.

Ugy volt, hogy reggel benéz a hivatalba, hogy egy pohárka ital mellett köszöntsük fel őt.

Vártuk. Eljött nyolc óra. Szépen sugárzott a nagyságos nap. Nem jött. Összebujtunk a hivatalos szobákban s kinéztünk az emeleti ablakokon az utcára, hogy meglássuk a vőlegényt. Nem jött. Leültünk, mintha dolgoztunk volna. Nem fogott. Az óra kilencet is elkon-

gatott. Senki. Valaki aggódva szólt fel: „Nohát – feleltük kórusban – elfelejtkezett rólunk. Természetes. Nagy napja van.”

Egy tréfás szót se hallottál volna. Az óra már tiz órát is elütött.

Dél felé a többiek mind felszedelőztek, hogy szétnézzenek a szurdékban. Én a vén bácsi kapuján nyitottam be.

Az öreg tréfásan rám kiáltott a nagy székből a tornácról:

– No?

– Semmi, bácsi.

– Te tolvaj... Engemet jösz látni, mint egy csodát. Hát vagyok. Azt hitted, hogy össze-mentem, mint az az erszény, amiből kivették az utolsó garast?

A kapun valaki dörömbölt.

– Bolond. Nyitva áll a kapu. Ki dörömböl?

Egy rongyos erdőpásztor – emlékszem rá – bukott be. Puska lógott a vállán. Elejébe léptem.

Valamit morgott.

Az öreg ábrázata elváltozott. Mit sem hallott, de érzett valamit. Az ajaka lefittyent, de a szeme kiragyogott.

– Hirt hozol? Kiról? A fiamról tán?

Dadogva feleltem:

– Ne-e-em.

– Hazudsz. A fiam...?

A paraszt így szólt:

– Az agyagdombnál találtam meg. A majálisi tisztás mellett. Vége van.

– Meghalt.

És az öreg fölemelkedett. Fölemelkedett. Mily félelmes volt. Két karját – a gutaütöttet is – fölemelte magasra és libegtette, mint a repülni készülő koppadt madár a szárnyát és valami érthetetlen szavakat bugyborékolva, előrebukott.

Még látom. Csak néhány szál fehér hajszála volt...

...Te! tegyetek fát a kemencére. Fázom.

Gyerekek karácsonya

Emlékezel az asztalosra, aki a kert végén lakta az apa házikóját a rongyos gyermekeivel?

Ez a golyvás, hitvány ember a rossz fizető volt aztán. A házbért nem adta meg. Sőt a mi kertünkben lopatta örökké a tűzifáját, és azt az alacsony, rossz vackort mindig hajnalban ő seperte össze a leánykáival a kutya elől, mely szerette ezt a fojtós vad növényt. Ez volt az (emlékezel-e?), aki kenyérhajakat pörköltetett s öröltetett kávénak, hogy vele táplálja a csemetéit, minthogy ő német nemzetiségű volt.

– Lelkem apa, – mondtad te, Nina! – mily rongyosak az asztalos gyermekei. Dideregni fognak... dideregni a télen.

– Édes apa, – prűnyögtünk mi utánad, – ők dideregni fognak a télen.

Apa megrántotta a vállát zordul: „Hát adjátok neki a gunyáitokat, ha sajnáljátok őket” – mondta.

– Cipőik sincsenek nekik, – nyöszörögtünk. – Mezitláb csicsconkázzanak?

Apa összeráncolta a homlokát s így mordult reánk:

– Adjátok oda a ti csizmáitokat, hogy csicsconkázzanak vele.

– De – szóltál te – a kapus elmondta nekünk, hogy ki fogják őket dobni a házból, valamint a gyermekeket, minthogy nem fizették meg a házbérüket.

Apa kegyetlenszívűleg ránk szólt:

– Sitz, picusbanda, a nyávogással! Ha nem fizet az asztalos, persze, repül. Ha netalán ti fizetnétek ki a házbért, azzal rendben leszünk...

Akkor – emlékezel? – ily szelid télelő idő járt. A november csak fenyegetőzött, de hó alig hullott. Egyszer omlott csak le egy halom hó, nagy szélviharral, ami leszakgatta a faágakat. Ez még jó volt az asztalosnak, de mégis így nyöszörögtünk összebujva:

– Repül? Szegény, szegény asztalos... – de apa ránk se ügyelt, hanem pipálva nézgelődött ki a ködös kertre.

Te ekkor kicsaltál minket egy tekintettel a gyerekszobába s így szóltál:

– Minthogy apa pedig azt mondja, hogy az asztalos repül, ha nem fizet, – fizessük ki mi az asztalos házbérét.

Mi? Volt ugyan kinek-kinek némely garasa a perselyében, – amiket akkor kaptak, ha orvosságot kellett bevenni, – de hát abból? Abból? És elsavanyodtunk kissé.

– Jó – szóltál – jó, ide hallgassatok, ide. Kiki úgy reggel, valamint uzsonnára a kávéhoz három-három cukor jár minden pulyának, amiket Luiz tante néni mér ki. Sokszor mily kicsi darabokat mér ki! De hát fizessük ki mi az asztalos házbérét, a sok cukorból. Ezentul egy félcukor járjon ki mindenkinek, – kettőt és felet pedig seperjünk be egy ládába, hogy adja el ezt apa az asztalosért. Mi felmegyünk a padlásra egy ládáért és mindenki ideadja a két és fél cukrát. Meggyűjtjük. És mikor sok lesz, odaadjuk az apának, hogy adja el, és elég lesz az asztalosért. Jó? jó? jó? Valaki két és fél cukrot ad. Így lesz, – különben ő repül... És ha repül... mi lesz a rongyos gyerekekkel? Na, mi?

Én így szóltam: „Én odaadom a cukromat.” Ti így szóltatok: „Mi odaadjuk a cukrunkat.” És ezért nagy zugással felrohantunk a padlásra azon bizonyos ládáért.

Kissé kesernyés volt bizony a kávé. Luiz tante néni leszámolta a cukrokat, mi így zugtunk: „nagyon kis darabok a cukrok.” De te, Nina, (te voltál a legnagyobb), beseperted a cukrokat a kötényedbe s belezuditottad a ládába.

A kicsi Erzsike már másnap nyüggölődött kissé, de tudom, te Nina, titokban a fél-cukrodat is az ő kávéjába tetted és Jóskát megcsókoltad, mikor nagy bölcsen így szólt: „Én nem is szeretem az édes kávé; csuf gyerek, aki szereti az édes kávé.”

Jani (a barátista) pedig ekkor így okoskodott: „Vajh, ki tudná megmondani, hogy hányadik bűn a torkosság?” és bus képpel nyelte le az italát.

Engemet, tudom, azért hordott le Luiz néni, mert leszóltam az arábjai növényt. „A tej az egyetlen, az igazi, az égi eledel a tej... A csecsemők kávéat esznek-e?” S míg te beseperted a cukrokat, Luiz így szólt: „Tehát a cukor felesleges is tán; a tejhez nem szükséges.” Kórusban bugtuk azonban méltatlankodva: „A cukor? Élet-e az élet édesség nélkül?”

Mind megcsendesedtünk. A mély titok összeszorított minket. Ha némely tán zugolódt volna, te így szóltál: „Akkor mindent megmondok apának és az asztalos majd repül” – de erre a sansculotte banda beadta a derekát.

A tél elhatalmasodott. A színek fedelének a peremére csipkét varrt a tél jégcsapokból; a kerti fákra menyasszonyi ruhát adott zuzmarából; a kántor a rorátékon nem orgonált, de bömbölt a csikorgó időben... A cukros-láda telegetett, telegetett. Mindennap kiszaladtunk, hogy belenézzünk a ládába és meghallgattuk, mint koppant a cukor, amint a kötényedből belezuditottad: „Mily sok cukor,” – rebegett Erzsi, nyalogatva az ajakát és szopogatva az ujjabegyét kesernyésen.

Később már reggelenként kelletlenebbek lettek a viszonyok s uzonnánként türelmetlenek lettünk mind. „Hát sohase lesz már elég a cukor apának?” zugolódtunk. „Én megmondom apának.” – szólt Erzsike, a nyalánk. Te meglökted őtet haragosan: „Te béka, – kiáltottad, – neked nincsen szived!” „Nekem van szívem (azonban már bőgött), de nincsen cukrom...”

Az ünnepeket nagyon vártuk, mert te azt mondtad, hogy karácsonyra elég cukrunk lesz. Elég? Elég lesz-e apának? Oh, mily zordonnak láttuk őt ez időben! Máskor ő mindent tudott körülöttünk, minden lépésünket látta, minden tökéletlenségünkért megregulázott, de az időtt mintha észre se vett volna minket. Oh kivált a cukrosládát... Mert ha így véletlenül, valahogy, oh, ha meglátná, ha megtudná... ha... De ő morogva elfordult, ha pussogtunk; ő Luiz tante nénivel beszélgetett alattomosan és elfordult tőlünk.

Nem is izgatott úgy a karácsony angyaljárása, mint máskor. A cukor ügye töltötte el a fejünket. Én tudom azonban, hogy egyszer láttam... láttam, most is, életemnek a delén, most is látom, hogy láttam, amint a nagy gótikus templom tornya iránt repült, szállt a fényes szárnyu angyal, komolyan, nagy méltósággal a ködös levegőn és csengetyü szólt. Az égben rázták tán.

Alkonyat karácsony-szombat volt. Ekkor Luiz tante néni – minthogy e napon adjuk át a cukrokat apának – felöltöztetett szépen minket. Elöl mentél te, Nina, mert te voltál a legnagyobb és Erzsike leghátul, de ugrálva persze. A cukrosládát a diák vitte és te így szóltál:

...Te... már nem tudom én, mit mondtál. Ha dadogtál is valamit, de azt se tudom, hogy apa mit mondott volna, de azt tudom, hogy te rámutattál a ládára és mi úgy féltünk, és apa felkacagott és mindjárt leejtette a karjait és nézván minket, a ládát, a cukrokat... és megtörlölte a szemeit. Én csak egy öklömnyi gyerek voltam, mikor édesanyánk el... elment... el, elvitték, de csak akkor sirt úgy még apa...

– Hát ti miféle számárságot tettetek? – kérdezte, de recsegett a hangja és leült a diványra s mosolyogva csóválta a fejét.

Erre mind felültek a gyerkőcök az apa ölébe és ő előrenyújtotta a karjait, hogy tégedet is megöleljen...

– Az asztalost sajnáltátok?

– Hogy ők ne repüljenek – kottyant bele Erzsi és csókolgatta apát, de erre mi mind az ő nyakába kapaszkodtunk s nagyon elcsendesedtünk... De ekkor apa lerázott minket és így szólt:

– Hát ti megsajnáltátok a nyomoru embert? Ezt jól tettétek – és erre kinyitotta az ő hires szobája ajtaját, ahova járnunk nem volt szabad. De kinyitotta és bemutatott, ahol egy aranyos fenyőfa állott és gyertyák lobogtak rajta és alatta tarka-barka játékok, mind gyönyörű szépségek...

– De – a diák így szólt – hát mi lesz a ládánkkal és a cukorral? Ezt te megveszed, apa, az asztalosért? – s bárha mind égtünk a vágytól, hogy berohanjunk, tétován ránéztünk apára.

– A láda? A ti cukrotok? Akarjátok, hogy megvegyem tőletek?

– Vegye meg, vegye meg, – riadtuk mind. Nagyon bátrak, begyesek lettünk.

Azonban csengetyü szólt benn és mintha ama fényes angyalszárny suhogott volna. És berohantunk mind erre.

Emlékszel-e? Szétkapkodtunk mindeneket; a kicsiknek odaadtuk, és mind tapsoltunk és visongtunk. Már nem akarom tudni, mit hozott az angyal nekünk... de arra emlékezem, mint riadoztunk, amíg a havas kerten rohantunk át. Apa is ott volt, hátul Luize tante néni, sőt a cselédek valami kosarakkal és a gyerekek mind visongtak: „Mennyből az angyal... Lejöttek hozzánk... Pász-torok, pász-torok...” S amint átszálltunk, benyitottunk a kert végén vágott ajtón s berohantunk az asztaloshoz.

Ott egy szegeletben gunnyasztottak a gyerekek a sötétben (de mily zsirszag volt), az asztalos pedig egy szál fagygyugyertya mellett fűrészelt egy deszkát.

Apa így szólt:

– A gyermekeim gyűjtöttek valamit a maguk szívük szerint, magukat megkárosítva, a maga jóvoltáért, asztalos, hogy jó karácsony napot szerezzenek maguknak. Ők megfizették nekem a maga házibérért és gyönyörűséget okoztak nekem is.

Az asztalos-kölykök összebujtak, minthogy nagyon megijedtek; az asztalos pedig levén a sapkáját, apa elé lépett:

– Maga pedig asztalos fogja be a száját. Te, Kati cselédem, gyujtsd meg a gyertyákat mind, amelyeket hoztál és te másik, rakj ki mindeneket a kosárból, amik e szegény ember gyermekeinek valók. Maga pedig keresztet vetve, fujja hangos szóval a szent éneket az én édes apróságaimmal:

„Mennyből az angyal,
Lejöttek hozzánk...”

Igen... Emlékezel-e? A német is sirt... te is sirtál... és az asztalos porontyok is. Az ember nem is tudhatja: miért...

Az öreg harang megszólalt a toronyban.

A parasztcseremes kemence hideg, sötét volt, de nekünk ma melegünk volt... Kalács is volt a gyalupadon és rongy-bubák és uj csizmák... uj csizmácskák... Az asztalos – a számár – pedig a falnak fordult és a hátáról láttuk, hogy zokog.

Igazmondás

– Hogy hívják?

– Ilána.

– Miféle Ilána? Az apját hogy hívják?

– Ki tudná azt, instálom.

– Hány esztendő?

– Vagy tizennyolc... Vagy nem. Tán tavaszkor lesz 18, nem, mégis buzaéréskor lesz...

Nem, de ugy beszélnek a faluban, ezt én nem tudhatom bizonyosan. Mert engemet ott hagytak valahol egy boglya mellett, de erre nem emlékszem... A bakter fogott fel egy éjjel, de az nagyon szegény, köhögős ember volt és ő nem is élt sokáig. Ez igaz... akár mint néz reám azon ur a könyvek mellett az asztal végén. Ő fogott fel, amíg szolgálni mentem, de csak a zsidóhoz állhattam be, mert más nem akart felfogadni. Addig a libákkal jártam.

...Azt mondták, hogy igen hitvány vagyok a dologban, de a zsidó mégis felfogadott, mert neki korcsmája volt. Én ott nőttem fel. Én mindig csak ilyen silimán voltam. Valami nehéz dolgot nem bírtam, de a Jákob megmondhatja, ő él, megmondhatja, hogy nála nőttem fel és szolgáltam a parasztnak a pálinkával – amint egy kicsit megnőttem. Ő egy hosszúszakállú jó ember, ő nevezett engemet Ilánának, hogy éppen nevem legyen.

– Jó. Arról a bajról beszéljen, Ilána.

– Hagyja csak, bíró ur, hogy én beszéljek. Én elmondok mindent. Én nem akarok hazudni. Ő ruházott, de csak olyan rongyokat adott, hogy azt örökké varrtam, varrtam, s mégis lyukas volt és sohase láttam ujat, pedig én jól dolgoztam. Azért mégis megnőttem, és senki nek se volt akkora szőke haja, mint nekem. A bokámig ért igazán... és a mellem... de ezt szégyenlem is mondani. Egyszer elhívtak a legények a táncba és fizettek értem a cigánynak – holott én inkább leányka voltam... s egy fiu akkor selyemszalagot vett nekem a tóttól, aki a szekeren huzta a boltját. A zsidó ezt megtudta és meg is vert, pedig ő nem volt verekedő ember; mégis azt mondta: „te egy cifra, rossz személy vagy, hogy te a táncba jársz, te koldus...” és úgy megvert, hogy kék lettem... s mégis ekkor történt a szerencsétlenség.

...Mert én csak ott aludtam a pitvarban, este, mikor hazamentek a parasztnak, egy vacokban – de én mindig arról a vasárnapról álmodoztam, ahol forgattak a legények engemet, és mosolyogtam és énekeltem. Igen, én énekelek, ha dolgozom; a Jákob azt mondta: „te valami énekes komédiás porontya lehetsz, aki pénzért mutogatta magát.” Igen, ezt mondta az... a... a... nyámról.

A fiu pedig, ki a szalagot vette neken, nem is onnan a mi falunkból való, hanem a hodákból való. Mert nekünk igazi falunk van, de ők, a mócok, szerteszét laknak a havasban, a nagy erdőkben, a patakok mellett. Ő akkor jött a falunkba a táncba... s nekünk van utcánk és templomunk. Én is ott jártam az iskolába egyszer-egyszer... de a tanító, ki a zsidó mellett

lakott, így szólt hozzám: „Te Ilána, mióta nem hallom az énekedet... és a beszélőszavad is elfogyott. Elvette valami a kedvedet?”

El, bíró ur, elvette aztat valami. A zsidó csak csóválta a hosszuszakállas fejét: „te kölyök” kiáltott reám és lepökött. „Hát hagyjon békét nekem, mondtam, és sirtam, hát én nem dolgozom eleget?...” Ő sohase fizetett nekem, csakhogy tartott engemet és ezért egy hajnalban elmentem a hodákba, hogy lássam meg azt a fiut, aki a selyemszalagot vette nekem. Mert a falusi leányokra se tudtam nézni, minthogy ők csufoltak engemet és a legények egy rongyos főkötőt dobta a nyakamba a korcsmában. Ezek mián veszett el, tehát a fejem – és elmentem a hodákba.

De meg is találtam a fiut. „Menj el innen”, mondta, és meg akart ölelni. „Hát szabad ez?” – kérdeztem. De ő röhögött. „Széphaju Ilána, te gyönyörű leány vagy – így szólt. – A szemed színe a nefelejtse emlékeztet, mely a pocsolya szélén, a lágy füvekből néz ki... a te melled hasonlatos a fagyöngyre, mely a sudar fa ágán nő... az ajakad ize édesebb az eperszemnél...” és eféle ostobaságokat beszélt nekem. „Én szegény pakulárfiu vagyok csak. Ha te bajban volnál – azon én mit segítek? Mert ha a gazdám egy báránya elkallódna, megölne...” Nagyon szép fiu volt ez, instálom, de hát mit csináljak, ha neki sincs semmije és nekem sincs semmim... Istenem, és ott maradtam a hodákban két napig, hogy kigondoljunk valamit, de nem találtunk semmit.

– Nem kell elkalandozni, Ilána – szólt közbe a bíró ur – a vádbeli tényekről...

– Mitől kalandoztam el, bíró ur? Én nem tudom, mit mondjak el, ha nem hagyja hogy én beszéljek, mert én akkor csufultam el, bíró ur, és nehezdedtem el. Eleget búsultam, búsultam, de az se segített a bajomon. Mert ugy elszélesedtem és nem tudtam forgolódnai a korcsmában és ugy se birtam dolgozni a Jákob földjén, hogy a zsidó egyszer ugy szólott hozzám: „Mi lesz veled már, Ilána?... itt nem tarthatlak én tégedet, mint egy princet, ingyen.” Nagyon megijedtem és sirtam. „De itt neked nincsen helyed a te csufságoddal; itt én betegszobát nem nyithatok neked, mert nekem nincsen, hanem – így szólt – hanem menjél el Kolozsvárra, ott van egy nagy ház, ahol befogadják ingyen a szerencsétlen leányokat, míg a nagy terhedet leteszed.”

– Én ilyet sohase hallottam, de mégis elmentem a fiuhoz a hodákba, hogy lássam az ő akaratát. De a fiu nem volt már a hodákban, hanem felmentek az állatokkal a havasba és én így megállottam egyedül a világon, s nem tudtam, mit csináljak... Összettem a kezemet és így könyörögtem Jákobnak: „Oh, hagyja, hogy éljek én itten. Én itt voltam örökké, nem bántottam még a kutyákat se... senkim sincsen a földön... és nem mehetek el innen, én egy kis kenyérhajan is megélek, egy kis szegeletben is megleszek, meg se látnak. Hagyja, hogy éljek,” mondtam és letérdepeltem... de mégis, mégis el kellett mennem abba a nagy városba, ahol ingyen eltartják a szerencsétlenül járt szegény leányt...

– Engedelmet kérek, bíró ur, ha én rosszul beszélek, mert csak fojtogatja valami a torkomat, azért nem kapom a szavakat, hogy elmondjam, mily nehéz volt az az ut, instálom. Mindenkitől megkérdeztem, – hogy merre kell mennem? de inkább csak kacagtak rajtam, talán azért, mert csuf volt a dőcögésem. És, amint mentem hegyek, falvak ellen, nem volt egy darab kenyérem és a gúnyám lerongyosodott és nem volt már erejem. Csak a mezőkön háltam és az ut árkában és a szekeresek nem vettek fel, minthogy rondának találtak engemet... oh, rettenetes messze esik, város város után, falu falu után, és milyen nehéz az ut, Istenem. Napok is teltek el, éjszakák is teltek el. Egy szekeres székely, ki szenet árult, ő adott egyszer egy kis helyet az üres zsákok között, minthogy megsajnálta; ő öreg ember volt s Isten, meglátja, meg fogja jutalmazni ötet... ő vett fel engemet, minthogy nem volt erőm és ő vitt

be a városba és ő mutatta meg, mely nagy házba kell mennem, hogy ingyen tartsanak el, mert senkim se volt a világon...

...A vádlott mellett egy hatalmas testű börtönőr rámeredt a beszélőre; a jól táplált polgáresküdek mozgolódtak az emelvényen álló padokon, minthogy a napsugár éppen az ábrázatukra tűzött. Az elnök komoran babrált az előtte fekvő papirosokon. A nyivalgó egyforma beszéd hallgatása elfárasztotta a hallgatóságot. Mindenki türelmetlenül nyugtalankodott, minthogy a vádlott elhallgatott és csendesen szipogott az orrán át.

A kisegítő bíró halkán rászólt a vádlottra: „És?”

– Magának nem felelek, másik bíró ur – vágott közbe megelevenedve – maga oly nehezen néz reám. A bajusza úgy felfelé áll, mint ama fiúnak, aki a selyemszalagot vette volt a vasárnapi táncban... Nem. Engedelmet kérek, én nem tudom, mit beszélek. Én már nem is tudom elbeszélni az egészet. Csak azt tudom megmondani, – mert én nem akarok hazudni, – hogy ott abban a nagy házban, ahol ingyen adtak nekem mindent, ott akkor adott nekem az Isten egy apró kis leányt – nekem... Csak akkora leányt, mint egy alma, de olyan eleven szeme volt, mint a fecskéfióka szeme, és a haja a hó pihéjére hasonlított, mert fehér volt igazán. És én úgy örvendtem rajta; és mily ráncos volt az arcabőre, és a kezeckéje felett és mily hangja volt; mert sirt. Lássá, főbíró ur, maga, én látom, sajnálja őtet. Az Isten szeresse is magát. Engemet nem szeretett, tudja... engedelmet kérek, én nem tudom: miért? mert én addig nem bántottam meg ő szent felségét...

– Jó, pihenjen egy kissé vádlott. Majd folytatni fogja. Üljön le addig.

– Nem, főbíró ur, én nem ülök le, én el akarom mondani végig. Engemet ott jól elláttak ingyen, tisztán ingyen és adtak egy kis segítséget, mikor ki kellett mennem. És adtak gunyát a gyermekemnek és így szóltak: „Már te jól vagy, és most menj haza és neveld fel a gyermekedet.” Én? Hát hol van az én hazám? Összettem a kis leányka ráncos kezeckéjét s felfelé tartottam: „Uristen taníts meg, hol az én hazám, hol legyen e kis bogaram hazája?” Hiszen engemet egy boglya mellett talált meg a bakter...

De ekkor volt némi segítségem, amit a nagy uri háztól kaptam, és nekimentem az utnak, hogy visszatérjek Jákobhoz, ahol én felnöttem... a hodák tövében... Az erdő lombját leette az ősz, míg én beteg voltam és a hegyek éle fehér volt már a hótól. Tehát pénzt adtam egy borvizes székelvénynek, ki hazafelé tartott, hogy buvasson el a pokróca alá minket, minthogy fáztunk...

Hát így jöttünk el... Ő le akart hányni a szekeréről előbbször, mert a gyermek sirt, mint hogy fázott, de én már akkor pénzt adtam volt neki... És szépen rimázkodtam a gyermeke mért, és az ő szive megesett rajtunk és úgy megujult a reménységem, hogy tudtam, hogy odahaza minden jól lesz, csak odajussak, ahol én éltem, énekelve, dolgozgatva.

S úgy megsajnál, hogy betakart minket és ki is tért az utból, hogy betegyen minket a falunkban, a havas lábánál, a Jákob korcsmája előtt.

És így jöttünk haza. A zsidó azonban így szólt, mikor beléptem a kapuján: „Hogy mersz te ide bejönni a gyermekeddel? A gyermek utálatos itt nálam. Tégedet eltartanálak, de a gyermek bőg a vendégeknek. Én ide nem ereszthetlek; menj odább innen.” Jó. Én elmentem onnan a hodákba azon ifjut keresve, ki a selyemszalagot vette. De ott senki se volt már. Az állatokat hazavitték, a fiut a katonák közé. Én ismét visszamentem a faluba. De a sok hó akkor egyszerre leomlott mindenekre. Bementem tán egy pitvarba, ahol tűz pisláncolt, de azt kiáltották: „Ki innen e piszkos porontyval.” És kifutottam. A pap gazdasszonya a seprűt utánam hajította: „csak nem szemtelenkedsz itt egy ily tiszta helyen egy gyerekkel?” – kiál-

totta. Az én pénzes segítségem is elfogyott... és úgy botorkáztam, hogy majd lefagyott a lábam. Sehova se eresztettek be.

Hiszen akkor én elveszek a gyermekkel és a leányka beléakasztotta az ujjait a testem bőrébe, minthogy ő éhes volt. Míg ő nem volt, szeliden szóltak hozzám; a kezüket nyújtották, ha el akartam esni. Már nem ismert meg senki – minthogy egy gyermekem vagyok...

Ez akkor történt... Én nem akartam rossz lenni. Nem. De én akkor elvesztettem az eszemet, minthogy kergetett minket az egész falu, mert gyermekem volt. És éhezünk, és elaléltunk, minthogy gyermekem vagyok. És megutáltam a gyermeket és mindenkit, akinek meleg vacska van és étele van.

Engedelmet kérek... A vér ismét a fejembe rohan. Én tán nem is tudom, hogy mit beszélek. Rosszul szólok, ugy-e? Már nem tudok semmit. Én tettem. Igaz. A Jákob istállója sarkán az ölembe szoritottam a gyermeket, mert a kutyák nagyon ugattak, minthogy a leányka ordított. A kendő vége véletlenül betévedt a szájacskájába. Oh, nagyon bőgött, mert éhes volt. Ez az ujjam utána simult, hogy elhallgattassam. Én nem tudom miképpen történt. Mind belenyult, haladt, haladt az ujjam... és valahogy... ki tudja miért?... a gyerek csak elhallgatott.

Most már mindent elmondtam... Aztán jött a kisbíró és a csendőr ur. Engedelmet kérek. Az Isten hát verjen meg, ha én vagyok a hibás. De én már mit tehettem?...

– És meghalt?

– Így mondják ezt... Most már én itt vagyok. Én nem bánom, akármilyen lesz. De én nem sirok már többet. Mert én nem akartam megdögölni éhen... a gyermek miatt, kit én nem kívántam... Én csak élni akartam... Én utálok mindent, ki rugott, taposott engemet, utált, gyötört, en-ge-met...

A kövér öreg esküdt, kinek a kezébe adta az irásokat az elnök – amiket egy csinos ifju irdogált – így szólt a kollégájának:

– Gonosz lélek és rossz fajta e fehérnép. Unom e söpredéket... Nincsen neki szive. Ez nem siratja, bezzeg, az ártatlan csecsemőt...

S nagyon nyújtózkodva, lassan huzodtak ki, hogy ítéletet mondjanak. A napsugár vidáman táncolt az ellágyult polgárokon... A hatalmas, erős börtönőr hatalmas lépésekkel kísérte ki a keskeny, hitvány fehérnépet, ki könnyben úszó szemére huzta veres fejkendőjét.

Az ítéletet csak alkonyatra hozták meg. Az esküdtszék bűnösnek mondta ki a vádlottat a gyermek elvesztésében.

A bíróság elítélte.

Balog Eszti elment...

Balog Eszti, a vén csizmadia szép nagy leánya elment szolgálni a városba. Senkivel se közölte előre ezt a szándékát, mert szégyelte. Ő jobb módhoz volt szokva.

Az apja, a vén csizlik, azelőtt gazdatiszt volt egy udvarházban s úri házat tartott. Egyszer azonban valamit emelt a gazdaságban az erején felül s összeromlott úgy, hogy ki kellett állania a jó szolgálatból s beköltözött a városba, hogy kikúráltassa magát. Míg ott a felcserek kenegették, tapogatták, elúszott összekuporgatott vagyunkája, keze-lába munkabírósága azonban vissza nem került.

Ekkor nehéz napok jöttek rá s háza népére. Előbb eladta minden készségét, hogy élhesen, s végre nagy szükség ereszkedvén reá, a városi gazdája (egy módos csizmadia) műhelye ajtajában addig lesegette a legényeket, mint csirizelik s szegzik a nagy oláh csizmákat, míg maga is kezébe vette a szerszámokat s rákuperodva egy háromlábú székre, addig-addig próbálgatta a mesterséget, míg valami olyasfélét össze nem tákolt, a mit némi fantáziával csizmának lehetett nevezni; ennyi tudománnyal kihúzódott hozzánk és kitette a táblát a lakása fölé, ajánlván magát: úgy férfi, mint asszonyi lábtokok elkészítésére, hogy valamit keressen.

Rongyos keresetre tett szert. A parasztok az igazi csizmákért mégis csak a városba mentek; foltot maga a szegény is vet, ha rászorúl, minek okán a vén csizmadia igen lerongyosodott s a gyerekei mezítláb tekeregtek, holott már nagyocska korban valának.

Miki, a fia, lármás, verekedő kamasz volt; a kis leánya, Nina, már piperázta magát mindenféle színes ronggyal, mint egy veresbegy, de segíteni az apjuknak nem tudtak. A legnagyobb: Eszti, főzött, varrt, – magában küzködött a szegénységgel, de nem birt vele. Így ment el. Többen nem voltak. A csizmadia felesége elhullott a városi nyomorkodásban. Jól járt. Szép, árnyékos, nyugalmas kert a városi temető.

– A nagy világba megyek, – mondta ekkor Eszti az apjának, – hogy segítsek ezen a szegényes állapon, dohányt szerezzek a pipádba, s kenyeret a szánkba.

– Aztán mivel te? – tudakolta komoran a vén csizmadia.

– A tíz ujjammal. Varrok. Nem halok belé.

A kevés szavú, morgó ember vállat vont.

– Elég erősek az ujjaid, s hát az erkölcsöd? – kérdezte.

Őszi idő járt. A nagy úton már hordták be jókor reggel a székely gazdák az egész vágású szekerekkel a szalmás-gabonákat a nagy porban; s estefelé roppant zajogással húzódtak ki a mezőre a gyerekek pléhtepsivel, tűzszerszámmal, hogy elriaszszák a vaddisznókat a török-búzás táblákról.

– Ne félts engemet, – mondta merészen Eszti, bárha mintha vizes lett volna a szemgolyója.

Mégis elutazott aznap s csakugyan nemsokára egy jóízű malacgot küldött a városból, egy mangalicza fajtát, melynek fekete stráfa volt az emésztő szervén.

Aznap az öreg a görbe csizmadia-kalapácsával mind szegezgetett egy kerítést a csintalan állat ellen, de egy szavát se lehetett venni. Mindjárt némi pénz is érkezett a postán a leányától, hogy magot vehessen a vályuba, a mi feltűnést keltett a környéken. Az ifjú tanító – az

Eszti jó barátja, – estefelé benézett a vén csizmadiához s a vállával a kerítés felé mutatva, ezt jegyezte meg:

– Szép a malacz. Drága?

– Nem drága, – morogta lustán az öreg és oszt leültek a ház elé a padra s mások is jöttek szóbeszédre, pipáltak mint máskor, de több szót nem vesztegettek a mangaliczáról.

A lakása csak egy szoba volt s a konyhás pitvar fele. A műhelyet az ablak mellett egy kis asztal s háromlábú szék képezte, melyen az öreg nemsokára egy új szép tajtékpipával kuporgott, kikönyökölve az ablakon. A tanító mentében beszólt:

– Árpával tartja, vagy törökbúza darával?

– Nem hizlalom meg, – szólt, – a maradéktól nő.

– Küldök tököst, – mondta a tanító s továbbment. Mind a ketten a messze városban szolgáló Esztire gondoltak, de a nevét nem említették.

A faluban igen. Elítélték. A szökését gyanusnak találták a parasztok. A ki az igazában utazik el, arról mindent tud a falu, de Eszti megszökött, mint a bűnös. Senkivel se közölte a szándékát. És mindjárt pénzt küldözgetett. Honnan? A pénz nehezen terem a becsület mezején.

A fiúcska még ősz végére prémes bekecset kapott a nénjétől s fűzős topánkát a meztlábára; a leányka babos köntöst, tollas kalapot, s a mint hunczutságból kontyot tűzött rózsás fejére, a vén csizmadia ellágyult: „Oh, te semmiség, beh az édes anyádra emlékeztetsz. Ilyen volt kicsi korában, mikor a templomba járt...” A fiúcskát az iskolába adta. A tanító bevitte a maguk házába s titokban vallatta:

– Kaptatok-e hírt a nénéről... Esztiről?

– Hát hogyne, – fecsegett bőbeszédűen... Ő nagy úri grófnéknak s más egyéb ilyenféléknek varr köntösöket. Varr és ezért sok pénzt kap, a miből küld nekünk fain dolgokat, de ő ide nem jön vissza, mert itt nincsen pénz. És még szeretik is őtet ottan...

– Hát itt nem szerették eléggé? – kérdezte.

– Igen? De ki? Ő apának is küldött jó kabátot, csizmát s egy csont fogású botot és tajtékpipát, dohánynyal. Dohányt, az nem volt az öregnek, tudja.

Az apónak, igaz, nem volt dohánya. A falusiak úgy jártak esténként a háza elé a padra, hogy megtömjék a pipáját. Olyankor szivesebben beszélt a világi dolgokról, melyekből ő többet tudott, mint a parasztok. És odajárt a kurátor, a módos vén gazda, a ki rég ismeri a vén csizmadiát, gazdatiszt korából. Úgy elpityegtek a régi időről ketten, egy-egy vásárról, valami tehénről, valami nevezetes kosról, avagy istencsapásról, úgymint sáskajárásról, szárazságról, mint két pajtáshoz illik. A gyerekek ezalatt hadarásztak az útban, a porban, míg a leányok csipegetek, énekeltek a mező szélén nőtt fűzfák alatt.

Néha a tanító is el-elnézett az esti zuvatolásokra, bárha ő ifjú legény volt. Ő tán csak az Eszti szemeiért, mert egymás mellett üldögéltek a sáncz partján. Összetaláltak. Eszti kedves beszédű volt s minden játékot ő kezdett meg. De a tanítót, ha zálogot kellett kiváltani, nem csókolta meg, hanem szemérmesen az apja, a vén csizmadia mellé húzódott... a min mind kaczagtak a vén asszonyok.

A tél hamar beharapott a mező zöldjébe nálunk, havasos helyen. A vén csizmadia azonban gondoskodott előre mindenekről, mert fát vett s meszelő asszonyt fogadott pénzen s egy öntött vaskemenczét szerzett a hátulsó szobába, melyet most kibérelt. Sőt az asztalosunkkal bemázoltatta az ajtókat, ablakokat késsel, zölddel, a mi már visszatetszett. Módja került mindezekhez.

Rátartibb lett az öreg, – mondták a parasztok, – s cifrálkodik, ki tudja miféle szégyenletes, bűzös pénzből, és úntak munkát vinni az öregnek, minthogy ő oly nagyuras lett.

Pedig az öreg kezesebb lett igazában, mintha mind a leányáról szeretne beszélgetni a falusiakkal. Napsugaras déli időben ki-kijárt s az eléfogott járókelőnek így szólt:

– Igaz, tiszta, fehér lelkű, dolgos a leányom, Eszti. Az anyjára emlékezem, ha a tűzhely mellett sürgölődött vagy varrt a térdén a kapu küszöbén. Nemes izlése van. Az a fajtavál jár. Látja: ő küld pénzt nekünk, ő vált meg engemet s a testvéreit a szükségből.

A gunyái nem illettek rajta. A leánya készen vette a szép, sinóros bekecseket, de az öreg kifogyott belőlük a jobb életben. Megöregedett s összement. Valami belső emésztődés okán a ránczai mélyebbek lettek az ábrázatán, az ajaka ellágyult, a szeme alatt táska lottyant s a lábait mintha vonszolta volna.

– Az Úr későre adta nekem e gyerekeket, – szólt panaszosan a kurátorhoz. – Nem volt módom, hogy megházasodjam, s aztán beh sietve megsujtott. A kezem reszket, látja, most is, s mi lehetne belőlem, ha az én tiszta, igaz leányom nem lenne. Az Isten segíti őtet...

A kis Nina beállott a munkába a télre. A kémény örökké füstölt a konyhában, mintha lakodalomra készülnének, nyakig érő kötényt kötött s sütötte a pénzen vett sülteket. A fiú tekergett, mert Miki szégyenelte, hogy mesterinas légyen, vagy a mezőn legeltesse a burjános tarlót. Legfőképp, ha gyors kis székely lovacskán kilovagolt a parasztgyerekekkel éjjeli etetésre bolond galoppban, s eltekergett a nagy tüzek mellett, a szénaboglyák mellett. Nem sokáig, mert a havasos patakok garázda, zakatoló vizét is hamar megkötötte a tél s halotti szűz fehér takarót vetett oldalra, aljra, sziklahátra. A karácsonyra (jól emlékezem) mind a templomban reszgettünk, dicsérve a Véghetetlent... Estére a rongyosabb gyerekeket mind berendelték a vén csizmadiához. Az idegenben verejtékező szép Eszti leány emlékezett a szegény gyerekekről s küldött a részükre jó meleg kitliket, új csizmákat, pléh csörgőket, hangos dobokat. „Mi fáztunk az elmúlt karácsonyokon – így írta, – eleget az apóval, hát küldök egy kicsi örömet...” S a rongyos gyerekek ugráltak és az anyák sírtak. Másnap kiprédikálta a vecsernyén a kántor az ajándékot s az öreg csizmadia úgy ellágyult a beszéd alatt, hogy a hónalja alatt két erős székely vitte haza. A cseresben otthon dorombolt a nagy fahasáb s annyian valának a meleg szobában, mint a názareti istállóban, hol az isteni kisdud gyügyögött a szűzanya ölében.

Ezt mindenki emlegette s a jóézés vissza kezdett pártolni a megszökött leány irányában. „Ő benne lakozik a jóság, irgalom, – mondta lelkesen a kántor, – az Úr szereti őtet, mint-hogy jónak találta...”

Az öreg – emlékezem – megfeküdt e szép nap örömét. Beteg lett s a fél falu látogatta a betegágyában.

– Ti roszzakat tettetek fel Eszti leányomról, – szólt ki rebegető ajakkal a szomszédasszonyoknak, – irigyek voltatok. Látjátok, ő a tisztaság: a jóság ő. Szeret ő titeket. Ő öli magát érettünk. Ő varr... varr... dadogta s mind az ágy körül állottak.

– Varr... varr... ismételte s a forróság gyöngye kiült megfakult homlokán. – Ő varr... varr... Neki gépje vagyon... az Isten szereti őtet... és a könny kipermetélt táska szemén.

A heteket ilyen bizonytalan állapotban töltötte a vén csizmadia, de a mint kikukkant a nagyságos nap a Bekecs felett, s az első „guzsaly elhagyó” kikukkant a selymés szőlés szélén és a rakotya felszusszant a téli álom után, az öreg kimászott a savanyú szagú ágyból, minthogy élni jó, ha „az Isten szereti” az ember leányát...

Csak egyéb nyughatatlanság emésztette ekkoriban. A tanítót támadta meg.

– Mit se beszél, öcsém uram, a leányom leveliről. Már rég, oh be rég, két hete van... Két hete s két napja, nem, két hete s három napja... egy levelét se olvasta el nekem. Hol vagyon az Eszti leányom betüvetése? S szóljon az én örömről, az én megtartómról, mert én nem vagyok beteg már.

– Ha volna levél, – szólt vonakodva a tanító.

– Nincs? – Az öreg csizmadia türelmetlenül csóválta a fejét. Irt, kell, hogy írása legyen. Ti félttek engemet és eltitkoljátok előlem az ő levelét. Nincsen már senkim. Te szélkergető Nina. Te tekerő fiú, Miki, hát nem jártok a postás után... Hiszen ki kellene ásni azt a levelet, a mit Eszti ír az ő apjának. Hát nem kérdezősködtök? Hát nincs már szive senki-nek?...

Ki akart támolyni a csipős szélbe, mely hópolyheket űzött a szürke ég alatt, hogy megkeresse a levelet. A levegő vizes, álmos volt. Mind elejébe álltak, hogy megfogják, de az szükséges is volt, mert leszédült az erőlködésben, mint a lámpabél, mely utolsókat lobban az olaj hián... A doktort ismét elhozták a szomszéd faluból; egy hét telt el, míg a kurátor szekere nem hozott a vasútról egy nagy ládát (jól lekötvé, lepecsételve), mely a csizmadia címére van küldve egy nagy városból.

Az erős szomszéd emberek lekapták iziben a ládát s a tanító, bárha futva, lihegve igyekezett a szekér után, hogy átvegye a szép pakkot, mégis már megelőzték benn a szobában a ládával.

– Ide tegyék a leányom ládáját elé, az ágyam elé, – mondta az öreg, – hogy én tapogassam meg legelőször... Oh, szép fehér virágom... tán te magad jöttél meg az apád betegágya mellé?... tán künn van ő? Tanító, nézz ki... nézz elejébe... és oly harsányon kezdett beszélni az öreg csizmadia, mint egy ifjú legény...

A tanító azonban egy hosszúra összehajtott papirossal a kezében kisimult a szobából s hozzászorította a fejét az ajtófélfához.

– Mi az? – kiáltotta az öreg csizmadia s felemelkedett derékban. – Az... az... odakünn, a tanító tud valamit. Hozzátok be. Ő megszökött, a tanító. Elejém állítsátok. Vajjon nem sír-e?

Megemelkedett a vén ember:

– Nézd, tanító... Én tudom, mit rejtész előlem. Ő elment. Eszti... Eszti, a leányom... Én mindent jól tudok. Ő elment. Én értelek, tanító, ha sírsz. Te tudós vagy. Tudsz te a martirokról, kik a hitükért a gyilkos nyilvesszők elé állottak. Eszti meghalt. Eképen az ő jósága nevében, miérettünk, kiállott a halál elejébe és kidőlt... Azt mondjátok, hogy volt tisztább, bízóbb, áldottabb valaha a világon, mint a leányom: Eszti. Nem igaz... Vége... vége...

És felnyúlt, mint a füst...

– A széken ölte meg? Hazugság... A szive, a szive ölte meg...

És sovány karját felemelte a feje fölé. Kaczagott. És előrebukott a ládára, melyben a leánya cifra holmijait küldték vissza a doktorok a kórházból – az édes apjának...

A végrendelet

Elég, ha csak te, méltóságos unokám, (gondolom Szilárdnak hívják) meg a nénéd, Adelaide, a reménységbeli báróné és a hugod (nem Melaniának hívjátok-e? mert az ilyen fene czifra úri neveket nehezen tartja az eszében egy ilyen vén paraszt) jöttek be. Elegen lesztek hárman ahoz, amit mondani akarok. Ti nem adjátok odább – bizonyosan tudom.

...De el akarom mondani, amit mondanom kell, mert ide s tova már nem birtok magatokkal. Belefulladtok az uraságba. S ha már megvagytok, nem értem, miért ne éljetez tovább? Úgy-e?

– Lepegve beszélek? Nehéz megérteni a szómat? Ez onnan van, mert kihullottak a fogaim, mind elhullottak, méltás unokám... és a nyavalya nagyon legyürt. Vége felé járok, – meguntátok? – legyetek nyugodtak, én is megelégteltem már. Egy-két napom ha van is. De jól fogtok figyelni a szómrá, tudom, mihelyt elkezdem a történetemet, mert érdekes lesz, ha nem is valami tekerdő mágnás mondja is el, csak a ti csúf, vén nagyapátok, kit „kancsi kutyának” neveztek, ha jó kedvetek van... a hátam megett.

Látom, Melania felhuzogatja az orrocskáját. Nehéz a levegő itt benn nálam, a bolthajtásos szobában? Primo: miért nem adtok egy nagyobb szobát nekem? miért e legkisebb odut ebben a nagy mennykő kastélyban az öreg Márton bácsinak, aki pedig szerezte nektek az egészset... Secundo: a macskáim kissé büdösek itt mellettem... de ezeket szeretem... az én házanépem ők... egy tálból eszünk... (titeket ritkán látlak), ragaszkodnak hozzám. Már ne húzogasd, Melania, az orrocskádat, egy kicsinyég ideig. Mindjárt mehetek a teátrumba, a bálba... bánja a csoda, akármerre...

De ezzel a kicsi történetkével még tartozom nektek – búcsuzóra. Szilárd úr, ugyan nézz ki az előszobába; nincs-e ott vagy egy hallgatózó inas? Ez a családi beszélgetés. Úgy. Zárd be a külső ajtót kulcschal... Mindez csak nektek való...

Nagyon ingadoztok. Nem birtok magatokkal. Legyüritek, lenézitek a vén Marczy bácsit. Nem jó. Nézd! Azon vagyok, hogy megszelidítsek titeket. Pizlike! Kuporodj ide a mellemre szép macskám... te ravasz Milus a lábamra... így.

Tehát. Már ez jó rég volt. Nem mese. Elhihetitek. Én akkor szolgálégény voltam a páterknél Gyergyóban a havasok lábánál. (Be van-e zárva az ajtó kinn?) Szolgálégény... ti nagyon szégyenlitek ezt az egész históriát, de nem vagyok hibás benne. Ne haragudjatok érte. Én akár császár fia is lehettem volna miattam, de mit se tehettem abban, hogy az apám csak csordapásztor volt a Ragyáson, de ezt születésem előtt cselekedte... szép fenyves az. Úri vadászatok esnek arrafelé...

Nem is tudom, hogy kezdjem a történetemet ily finom hallgatóság előtt... De szolgálégény voltam, de jó szolgálégény... irni-olvasni tudó fiú, – mert ott nőttem fel a páterek kosztján – aki akár fráter is lehettem volna (mert igen szép vastag hangon énekeltem a kó-

rusban), ha nem lettem volna olyan csúf kancsi... Már ne haragudjatok érte. Azonban ennek daczára igen szerettek a fráterek és én igen szerettem őket...

Akkor hát, egy vastag ködös, esős őszi estén valaki keményen megdöngötte a tölgykaput... A páterek abbahagyták a berbécsúsvágást a refektoriumban s én a kulcsdal rohan-tam végig az ámbituson, hogy kinézzek. Hilárius, a gvardián így szólt hozzám: „Előbb győződj meg, Lakatos Márton, mely szándékkal jövő dörömből ily szokatlan időben.”

– Halálos veszedelem – mondták kívülről. Hilárius kinézett az ajtó szemén, összecsapta a kezét s így szólt: „Deo omnipotens; hiszen egy vérző rongy hever odakinn a kapu előtt.”

Minden szóra emlékszem. „Nem – mondták a dörömbölők – egy vadászférfit ez, kit az elhibázott lövés után a medve marczangolt meg. Segítsetek emberek.”

Arra lejtött Ambrus páter, a veres, aki a gyógyító füvekhez értett s mindjárt bevitték a fenyőfa-kordén a vérző embert a dormitoriumba, hogy megvizsgálják.

– Vége vagyon – sugta Ambrus a gvardiánnak. – Ki a beteg? – kérdezte a betolakodó vadászoktól.

– Györgybiró Mózes, a nábob ez – mondták, – a medveölő vén legény, túl a Közretről s letették a kordét. „Mindenkinek menjen ki a teremből”, mondta Ambrus, a veres – „a vén vadász elalélt a vérveszteségtől, hadd ügyeljem meg jól a sebeit, csak csend legyen addig odakinn.”

És amint összeverődtek a kongó folyosón, a kíséző babonás, remegő vadászok így beszéltek: „A hetedik medve ez most az őszön, aki a puskacsöve elé került...” „Ki siratja?” kérdezték a tanácstalan páterek. „Senkije sincsen a világon, bárha teméntelen a vagyona... se aty-jafia, se senkije”, mondták a vadászok. „Hogy lehet az?” – kérdezték.

Azonban ekkor már kilépett Ambrus, a veres, s így szólt: „Csendesesen legyetek.” A megcsúfolt férfit magához tért immár. A fejét mocskolta meg a bestia. A fejbőrébe akasztotta a körmét. Bekötöttem az egész fejét... Csak a kancsi szeme látszik ki a kötés alól, de azt kinyitotta mind a kettőt... Csendesesen legyetek.

Aztán így szólt: „Ismerem Györgybiró Mózes, gazdagságát, emberkerülő természetét, de istenhívő szívét. Az ő vidékéről való vagyok...”

– Vajjon istenhívő volna? – kételkedett egy vadász...

– De én ismerem őtet... mondta kenetesen.

...Nem unjátok-e a történetemet, te Adelaide? Ezt a Györgybiró nevet már jól ismered. Így hívják azt a szegény fiút, akit én, „a kancsi” hajszoltam fel az ország másik végéről... én fogadtam fel és neveltem fel, de akit te, Adelaide, csufosan elkergettél, mikor az én biztatásomra megkérte a kezedet... De légy nyugodt, ez nem ama Györgybiró ivadéka, aki a Ragyás alatt való barátklasztromban haldoklott, akkor rég... egyszer... Az meghalt örökös nélkül. Jól meghalt, illedelmesen, férfias harcban elesve, egy rosszul meglőtt medvétől legyürve... Ez, akit elkergettél, valami távoli vére a halottnak. A nevét szerettem; azért fogadtam fel s neveltettem. A lelkiismeretem vitt rá... Majd megérted: miért?

Hát, hogy folytassam, azon éjjel nem hunytuk le a szemünket a zárdában.

A veres Ambrus járt ki s be a dormitoriumba. A vadászok összedugva a fejüket, az asztalra könyökölve ültek komoran hallgatva; én a szegeletben, a kályhapadkán gunnyasztva álmosan. Nem volt hová lefektetni őket. A dormitoriumban egy vonagló férfiú viaskodik az életeért a halállal.

Így mondták.

Az ámbituson a páterek felzaklatva jártak le s fel. Amint kinéztem egyszer-egyszer, halottam, mint tanakodtak valamin. A veres Ambrus vitte a szót: A gvardián így szólt: „Nem, ezerszer sem, – mondta valamire – ez Isten ellen való hazugság és csalás volna...” „Miért?

– heveskedett Ambrus, a veres – ki ellen való vétek?...” „Menj el, – mondta durván Hilárius, – gonosz a te lelked...”

Később a keserűen beszélő Ambrust hallottam: „Nem, – szolt, – nem szolgálod te szived szerint a rend érdekét... Ha bűn van, hát verjen meg engemet a bűnöm... De te, Hilárius, elfordultál, mert nem szolgálod az ő érdekét minden móddal.”

Az alamizsnához járultam – azt mondták rólam, hogy úgy járok zaj nélkül, mint egy macska – s megérintettem a kámzsáját: „Min tünődnek az atyák?” – kérdeztem. A gvardián hevesen elém toppant. „Menj el innen, – szolt, – a bűn, mely itt fakad, megfertőztető.”

Mind összebujtak, hallgattak, és ismét, ismét kitört a szenvedélyes suttogás...

Már hajnal felé járt az idő; a nap vereslett fel az oláhországi havasok ormán, amikor durva kéz rázott fel szunnyadásomból, a cserepes padkájáról. Ambrus, a veres volt, és így szolt: „Jőjj, kancsi, szükségem vagyon reád. A rend javáért tégedet eszközül szemel ki a Kegyelem, tégedet, Lakatos Márton, kész vagy-e cselekedni érte?”

Felszöktem: „Hogyne, én?” – dadogtam kábultan.

– Utolsó csepp véredig?

– A véremig is...

És itt, a kézcsuklómát megragadva, hurcolt a veres a dormitoriumba. De Hilárius, az igaz, nem volt már ott, sem az öreg istenes férfiak... Csak néhány komoran álló ifjú noviczius állott összebújva egy szegelyben. Az ajtót bezárta és suttogva mondta:

– Meghalt Györgybiró... és rámutatott az ágyra, hol a medvétől megmarcangolt férfi mozdulatlanul feküdt, – kiszenvedett... Ime senkije sincsen. Vagyona istentelen kezekbe kerül s az ördög szolgálatára fecséreltetik el... Nézd meg. A szemed olyan, Marczi, amilyen az öreg Györgybiróé volt. Akarod-e szolgálni a rendet? Eszköz akarsz-e lenni abban, hogy javakat szerezzünk, amivel áldást fakaszszunk a Kegyelem nevében?

Meggörbültem a sulyos szavak alatt: „Mindent, amit akarsz, Ambrus atya,” – dadogtam.

– Akkor amaz ágyba fekszel le. Orczadat bekötöm úgy, mint a halotté amott. Eljön a dullo, eljön a törvénybíró és testamentumot diktálsz, mintha a Györgybiró szava volnál, és a Györgybiró vagyona mind a rend javára testárad... Mi imádkozni fogunk érte. Az elhunyt szemeit látni fogják az ő vadászpajtásai a te szemeidben. Tégedet kiválasztott e végre, ki te, – tégedet a Kegyelem. Kész vagy-e rá?

Zavartan babogtam: „Boldog vagyok, ha szolgálhatok neked, Ambrus atya...”

És aztán kivittük mi ketten a megmarcangolt tetemet s az Ambrus atya czellájába vittük fel a szűk folyosón. Rettenetes nehéz volt. Ó... te, ti... méltás unokáim... most, annyi idő után is... tudod... mily nehéz volt! A hideg végigfut a testemen most is. Nagyon nehéz volt.

Aztán Ambrus atya visszavonszolt a kézcsuklómánál fogvást s bekötötte az egész testem a pólyákkal. Bekötötte a fejemet; s mi se maradt szabadon, csak a szemem, az én gonosz, csúf szemem, és hogy gonoszságot beszéljek: a szám is egy kissé...

S ime kivilágosodott valahogyan már; a savanyú, vérszagú ágyban dideregtem, reszkettem. A dormitorium ablakait elsötétítették... s akkor bejöttek a vadászok s a dullo (jól ismertem a nagyszakállas iszákos vént), a törvénybíró meg mások. Rég volt...

És így szoltak hozzám:

– Fájdalma vagyon-e nagyságodnak?

Így nyöszörögtem: „Kin sanyargatja a csontjaimat...” Nem hazudtam. Kinom volt azon ágyban.

– Rendelkezni akar? – kérdezte Ambrus, a család.

– Végredeletet mondok... sóhajtottam.

– Tiszta észszel?

A vadászok körülállottak: „Az ő szemei”, mondták vizsgálódva, látva a kancsi szememet.

– Szóljon tehát, – mondá a dullo.

Akkor belenyillalt az agyvelőmbe egy gondolat. Mit tegyek? Miért csaljak itt gazul? – bünt miért fakaszszak? amit lám, útalattal elítél a gvardián és a bölcs vénék... Elkárhozom tán...

Avagy szóljak-e felfedve a csalfaságot?

Mi fog történni? Szégyenbe, romlásba döntöm a rendet, mely pedig engemet, szegényt ápolt és nevelt... A szent rendet... melyet szerettem...

Ha beszélek: bűn... ha hallgatok: bűn. Mit tegyek? Ó világosíts fel, Kegyelem!... sóhajtottam fel.

És akkor megvilágosodtam.

És így szóltam:

„...Mindenemet pedig, összes világi vagyonomat, akárhol található javaimat, tiszta észszel, örökös tulajdonul hagyom... Lakatos Mártonnak, a Lakatos Mínya, a Közrezen lakó csordapásztor fiának...”

Senki se mert szólani. A dullo megírta szépen... Ambrus páter is aláírta; a vadászok is mind...

Harmadnapra pedig eltemették Györgybirót. Azt hiszem, nagy díszszel... mert engemet kidobtak – de gazdagul...

Ime, méltás unokáim, Szilárd, Adelaid és Melania – innen való a vagyonomok.

Tán rosszul tettem.

Azonban még sem kell rugódozni.

KÉZIRATOK

Fogalmazványok

[Eszter]

Szegény Eszter meghalt!

Soha sem volt a földhátán semmi gyönyörűsége. Hátha lesz a földben.

Fekete nagy ivektől árnyalt szeme nem küldi soha senkire bocsánat kérés tekintetét, széles nagy ajaka soha sem nyillik alázatos szavakra. Nem sűrög, forog nyomorék pupos kicsi testével nagy szolgálatkészen körülöttünk; nem simogat ha bajunkat látja nem sajnál ha szükségünket tapasztalja.

Milyen boldog ő most. Hogy megsiratják hogy megsajnálják. A Nagyasszony – a lelkem édes anyám – kit esztendőig ápolt fáradság, szünet nélkül minden figyelmével – soha sem adott érte egy jó szót egy jó tekintetet. „Hamar járj Eszter! Ne légy kérlek olyan számár! Oh be isten nyomorékja vagy! Meghalhatok én itt a te gondviselésed alatt!” Bezzeg jajgat most. Bésett ránczokkal árnyékolt szeme kivan veresedve, ajaka lefittyen sír, jajgat. Ki van kelve a formájából.

Bátyja ez a nagy férfiú a ki jegyző a széknél, híres toastirozo s studiumot csináló abból az utból a melyik a nagyság felé visz, a ki viziteket ad viziteket fogad, ez a híres toastirozo, ez a fontoskodo semmiség ki csuszik felfelé s merev lefelé – a ki szégyellte szegény Esztert ezt a pupos semmiséget a ki orcátlan magasztalással szokta mondani „ime a természet mely dusan osztotta adományait a testvérek mindenikének hogy kifáradt mikor Esztert alkotta” – be meg érzi hiányát... „Esernyőmet botomat, kesztyűmet Eszter. – Kabátomon nézd pelyhek vannak csizmám sem nem fényes sem nem veress. – Ugyan nem szégyenled Eszter... Mit csinálsz te, mire van neked gondod. Gyalázat milyen figyelmetlen vagy... Ingemről leszakadt a gomb. Bizonyosan a te ügyes kezed varta meg. – Verjen meg az Isten.” Lesütött szemekkel, lelógó karokkal bűnbánatos arcczal állt ott szegény még kissébbre igyekezőven összevonulni mint a mekkorára megnőtt. „Engedjen meg Lajos bátyám máskor jobban figyelek.”

Másik bátyja a ki már nagy úr. Híres író. Pesten lakik ministerialis magasság hátha szintén juttat egy sajnálkozó percet az ő emlékének. Persze ha ideje lesz... A kire ugy örvendett Eszter mikor látogatni jött haza. Elejébe szaladt. Kabátját, kalapját pakkját szedte ki kezéből. Mosolygott és ugrált mint egy gyermek hallgatta a szavát mint egy csodáét – s mikor már mindenkitől elvégezte a találkozást s Eszterre került volna a sor rá nézett: „Ugyan Eszter kérlek – mondta – ne dörzsölődj a kabátomhoz. Olyan veszett konyha szagod van.”

Hogy huzodott el tőlle félénken, hogy vonult meg az ágy szegeletjénél. Még ez a nagy lélek is megsajnálta (az érzéketlen kő is megsajnálta volna ijedt bártortalan arczáért).

No gyere ide Eszter. Lám milyen vagy. Jó vagy? Szorgalmas vagy? Anyám jó e Eszter? „Igyekszem Farkas bácsi – (mindig igyekezett). Farkas bácsi hogy van?”

„Hadd el Eszter hadd el. Ostoba vagy most is. Mi dolgod van ugyan mond meg azzal hogy én hogy vagyok? Látod hogy a színem jó. Ugyan csak az ilyen beszédekről szoknál csak le.”

Most ott fekszik szegény kiterítve a ravatalon. Szürke ruhája helyett a hofehér lilium mezébe öltöztették fekete orczáját. Fényes diofa koporsóba fektették formátlan kicsi testét. Dolgos keze ott pihen¹ oldala mellett. Kesztyű is van rajta. Fekete nagy haját fehér koszoru fedi Szűz koszoru – martyroknak ékessége.

A kik igazán megkesergik: a széles levelű borostyánfa mely kecsesen himbál a légben a veress virágu pelargoniák hosszú ágaikkal – a tikkadt fű az ágyások szegélyén. Ő ültette, ápolta minyáját.

A halottas karucza ott áll a kapu előtt. Az udvar telve van emberekkel – kik a virágos ágyások tetején állanak, védekeznek a nap sugarai ellen s nevetközve beszélnek a világ állását. A nagy pap szállást ajánl a törvényszéki ülnöknek hova családjával kényelmesen meghuzodhassék a nyári fürdőévad alatt. A táblai biro egy érdekes jogi eset elmondásával mulatgatja az ügyvédet – tul pedig az adovégrehajtás helyes és törvényes modjairól értekeznek ketten hárman. – Az uri dalárda ott áll az ajtó bejárásánál. Kopasz karnagya nagy biztonnal [?] tekint erre arra. Zavarban van szegény mert íme a bassus igen gyengén van képviselve. Benn a szobában a kántor énekel majd a nagy pap beszél. Mondván dictiot a virágról, mely a tavasz gyenge lehelletére kifeslik bimbajából s a halál egy vad lehellete íme megfagyasztja az élő leveleket. Szoll azok elhagyatott helyzetéről kiktől ím elköltözött az elhunyt és végzi a síron tuli viszonttalálkozás édes reménysége feletti vigasztalással.

Künn az uri dalkör éneкли

„Zárjátok be már azt a koporsót és vigyetek ki a temetőbe.” A bassus lennebb kezdi egy tercczel. Zavar áll be. A kisasszonyok felállnak a szegeletben ijedt arczczal – hogy im a dalkör mindjárt belésül. Nincs semmi baj. Az egyik íme kiségitette a szorongatott stimet [?] a hínárból.

Hozzák már a testet. Elöl jön a nagy asszony ránehézkedve² a ház egyik barátjának támaszto karjára. Törli a szemét erőssen. A gyász vitézek hozzák ki a kicsi koporsót. A temetésrendező szalad: „Ugyan Mihály – mondja – milyen marha maga. Nézze hogy félre van fordulva az a koporso. Emelje fennebb.”

A bátyák nincsenek itthon. Utazni vannak a Székelyföldön. Nem kapta meg őket a telegrám. Az író pedig Pozsonyba van a történelmi társulat gyűlésén. Jegyző ott nem hagyhatja ott [!] a gyülekezetet.

A halottas kocsi lappancsát kihuzzák. Nagy zörgések között vissza csusztatják ismét. A lovak megindulnak – s Eszter elérkezik örökös házába hogy megpihenjen.

Eltemetik s nem marad nyoma ezen a földön mint egy essőcseppnek melyet a kiszáradt föld elnyel. – – – –

¹ <nyugszik> pihen

² ránehézkedve [emend.]

[Az öreg Székely Károly]

Az öreg Székely Károly olyan alak a kit én nem tudok lerajzolni. Ugy aprobebb vonásokat jegyzek ide. Egyszer tán kidomborodik a kép is.

Nagy szálás Úr. Igazán ur. Nagyságos ex genere. Hosszu ábrázolja bennálló szemei vannak melyeknek ernyőt csinál összehuzott homlokbőre és arczbőre által. Szinte elveszettnek látszanék ez a része ha az egyiket kinem potolná egy monoklival melyet gavallér emberhez illően könnyen nehézség nélkül tud felcsiptetni s elegánsul viselni. Az utcán örökké lóg, soha sem megy. A lábai kalimpálnak a teste dülöng jobbra balra a kezei mozognak s pálczája csapkodja a levegőt. Ezenkívül a feje mindig más irányban áll mint a lába hegye. Hol jobbra hol balra tekint. Minden embert lát mindenivel találkozni akar.

Az utca gyermek s a kereskedő az irnok s a táblai biro mind ismerőse. Mindenkit köszönt s mindenkit ő köszönt először. Ha szembejön veled úgy ellehetsz készülve mint az egy halálra, hogy kalapját jó mélyen leveszi fejről s szép tenor hangján elmondja, hogy „Isten áldja meg kedves barátom!” Mintha a végzettől bérbe volna fogadva arra hogy a „kedves barátom” czimnek letörölje minden zománczát minden báját és értékét.

A kávéházban úgy viselkedik mint közös tatája az egybegyűlteknak. Jó napot kíván minden kedves barátjának s mindenkihez van egy kérdése. Az újság olvasóktól megkérdi „mi van érdekes benne kedves barátom?”; (persze senki sem mondja el, mert mindenki azt hiszi hogy a másik már elmondta, vagy mert tudja, hogy úgy sem érdekli ő Nagyságát). A kártyázók háta megett végig néz egy partit s belémagyarázza, hogy a tök kolopnak letétele miért nem volt helyes vagy hogy a skízet minek a megütésére kellett volna tartani. (persze a kártyás dühös; mert mi van még olyan dühös mint a kártyás – ki van olyan önérzetes mint a kártyás, ki olyan csalatkozhatlan) A biliárd mellett figyelmeztet hogy qvartról nem lesz állásom, s ékesen meg dicsér egy sikerült disznóért. „Jaj kedves barátom maga mester!”

Kártyázik az öreg lódoctor. Szemüvege ott hever mellette a márvány asztalon s első vevő a pikétben:

„Jaj kedves barátom hogy teszen be maga. A tulso oldalrol barátom! Minek tartja maga azt a haszontalan kolopot. Azt ott azt!”

„Dehogy Urambátyám, dehogy teszem azt!”

A „kedves barátom” elhallgat s nagyot nyög.

Vége a parthinak.

„Ugy mondtam kedves barátom hogy a kolop kellelten, lássa egygyel kevesebbet vitt kedves barátom!”

„Hadjá el Urambátyám tudom én mit csinállok!”

„Tudja az ur nem vagyok én az urnak sem ura sem bátyja! Érti!”

A váll megrándul. A kezek lábok a fej a monokli kezd lógni. Károly úr ő nagysága ott hagyja az elámult „kedves barátomat”. Hiában. A jóvérü angol paripa még a moslékos szekér előtt is fenn hordja vékony nyakát.

Károly „barátom” pedig nincs még moslékos szekér előtt. Fekvőségeiből él s megőrzi belőlük háztájának méltóságát.

Pénteken nagy ebédet ad hol a sarcasticus bíró s a kövér doctor állandóan hivatalosak... S [olvashatatlan] korhely sánta öccsét a ki legzseniálisabb vicczelője a kisvárosnak. Patentirozott goromba. Mázsás vicczekkel dobálodzik. Hanem a publicum a mázsás dolgok hajigálásában gyönyörködik. A Pantheonba művészek kellenek a csűrbe acrobaták. Ez a világ sorja.

Együtt mennek az utcán. Károly ur köszön.

„Isten áldja meg édes barátom...” „ki volt ez Pista öcsém.”

„Duboczi a csizmadia édes bátyám.”

Más alak jön. A köszönés ismétlődik és a kérdés az illető kiléte felől. Pista öcsém felel hűségesen.

„Isten áldja meg édes barátom... ki volt az Pista öcsém.”

„A hóhér édes bátyám.”

Édes bátyám nagyot¹ nyel s nem köszön többet s nem is kérdez. Otthon Pista öcsém tiszteletreméltó anyja ez a minta matrona hall aztán panaszt.

„Pista kiméletlen. Nevetségessé teszen engemet. Pista gunyt űz belőllem. Háládatlan.”

Az öreg tiszteletre méltó asszonyosság – olyan mint a régi rámába való képek méltóságos alakjai – „Édes fiam – mondja – kérlek ne bánj egy bátyámmal.”

„De lelkem anyám – felel Pista öcsém alázatos fejhajtással csokolva meg az engesztelődésre nyújtott kezét – Zelinger a hóhér jött velünk szembe. Bátyám kérdezte ki ez a »kedves barátom«. Hát igazat feleltem. Nem mondhattam hogy a romai pápa”.

Csendes elhalo mosoly az arczokon s nyugalom a felzavart indulatokban. A harcса jobban esik az ebédnél – –.

Ő Nagyságát agyonragadja néha egy-egy gondolat s nem tud menekedni tőlle míg el nem mondja minden keze ügyébe eső fülnek.

Pünkösd vasárnapján borus az idő. Ő Nagysága úgy találja, hogy: „Értünk mi ennél pirosabb pünkösd napját is kedves barátom.”

Végig lóg a sétatéren jó reggelre s elmondja ezt az ideát mindenkinek. Vannak szerencsétlenek a kiknek kétszer mondja el. – –

Ő Nagyságának valami radicális baja van.

[2. fol. v., az oldal közepe után]:

Idén az öreg jár egy csekélyke varroleány után. A zöldhasu bankokból szárnyakat csinál magának, melyekkel már már a menybe repül. Közbe lép Pista öcsém a kinek pofájában vér foly, s a ki ügyes s fiatal. Randevoust kap a kicsi leánykától minek nyomára jön ő Nagysága. Mit tegyen. Hogy bosszut álljon Pista öcsémen mint kérő lép fel. Házasság.

¹ nagyog [emend.]

Siró csecsemő egy esztendő múlva melynek bölcsője felett Pista öcsém is kibékül. Megvan elégedve a kölyökkel a melyik rea hasonlít. –

Sajátságos dolog az, hogy a vígjátékokat mindig házasságon végézik holott az nem vígjátékba való tárgy. Ugyanis ott kezdődik az élet drámája...

[Margitka ángyó]

Mert ezek a lapok az én szemeim számára iratnak mert sem vágyuk sem céljuk nem az, hogy láttassanak miért ne vetnék ide néhány olyan vonást a melyiket jóemberemnél is nevetésesnek kicsinyesnek vagy ferdének találtam. A csekély bajoknak kicsi cselekedeteknek nagyozolása, haszontalan¹ szavaknak fontosakká fuvása bizony ma igen közönséges és mindennapi dolgok hanem a miért valami közönséges nincs lehetetlenség benne, hogy nevetéses legyen egyszersmint.

Itt van például az én áldott jó szomszédném a kicsi boltosné Margitka ángyó.

Margitka ángyó egyszer – hajdan! – Margit nagysám, bájos angyal volt. Elegáns dáma a ki kocsin jár, finom fehér puha kezeckéje van, árnyékban tartott divatosan érdekes halvány arcza karcsu vékony dereka, s lagcipős keskeny lábacskája. A férje kereskedő volt kincses Kolozsvárban maga pedig ex offo hodító szivetrombolo ékes menyecske. A férj egyszer aztán ugy cselekedett, hogy meghalt. A gyászoló özvegy pedig örökölt utánna egy veszekedett migraint nagy mennyiségű sűrűn ismétlődő görcsöket s bizonyos számú selyem ruhát – egyebeket a hitelezők örökölték. Dehát a mint semmi sem lesz egyszerre úgy semmi sem szűnik meg egyszerre. Ragyogo életének folytatása is volt egy darabig: ragyogó. A kereskedést más vette át; egy atyafi másod vagy hányad unoka testvér a ki szép Krisztus szakállal mézes mázos szavakkal s gondosan ápolt arczbőrrel birt. – A görcsök kis időre alább hagytak cselekedetükkel s a bájos özvegy (ki jó részben érdekelve volt még az activákban) kinyujtotta kezeit a finom atyafi iránt, hogy szivére s esetleg az oltár zsámolya elé hurczolhassa.

Az elsőt illetőleg a finom atyafi igyekező is volt. Sok jeles mondatot tudott könyv és hiba nélkül a „Vezércsillagokból” sőt Aszalay „Szellemi omnibusabol” is, megszámlálhatatlan udvarias formákat tanult a Pesti divatos társalkodóbol – ezen tudásokat értékesítette eleget tévén vele a sziv ügyeit érintő vágyakozásoknak. A mi az oltárt illeti – a vagyonkát csekélykének találván – arra nézve úgy intézkedett, hogy mindazon események melyek a vágyakozó fiatal leányoknak kívánatossá tészik a férfi közellétét különösen az éjszakának magányos fekete és félelmes óráiban kellő kielégítésüket találják.

Ez a gyengéd viszony addig tartott míg az activák elnyelettek a passivák által s e pillanatban vége volt az örvendetes napoknak, a barátságoknak – örökükbe léptek a görcsök és a migrain – a rozsák elszállongtak az arczrol, nem látta már senki a szemek tüzét a derék finom arányos szabását a tömött kicsi testet – nem érzett vágyat senki egy özvegy iránt a ki passivákkal van decorálva.

Margit nagysám egy bájos tavaszi napon sűrű könnyhullatások között bucsut mondott kincses Kolozsvárnak az odon templomnak a napfényes utcáknak – örömeinek vig napjainak – mindennek a mi fiatal életének örömet adott – egészségének és könnyelműségének is – s eljött ebbe a mi kicsi városkánkba nyugalomra – pensioba a mint mondták.–

Nyugalomba (!?) Szegény!!

¹ <a> haszontalan

Élénken emlékezem rá akkorból. A Szent György utczában fogadott lakást s az ablakok között ragyogo aranyos tükörrel, tetejüket sötét – virágos selyem függönyökkel – a szoba kö-zöpét faragott lábu asztallal, melynek sima fényes talaján visszaragyogott a mi bámulo arc-zunk – görbe hátú diványokkal – a falakat nehéz rámáju színes képekkel rakta be. Oh mennyit csodáltuk a lomhán terjeszkedő szőnyeg nagy levelű virágfüzéreit az esztergályo-zott széklábokat s azt a magos fehér virágtartot mennyit tapogattuk. Milyen sima milyen fényes.

A fiatal doctor igen nagyon érdeklődött a hervado özvegy bajai iránt. Puha kezecskéjét sokat szorongatta, érverését tapogatta s a bádgyadt fényü szemek sugarát minden féle sze-rekkel ragyogtatni törekedett. Olyan szerekkal, melyeket a paticában préselnek virágokból füvekből s olyanokkal melyek az emberi testben teremnek.

Szegény! bevette mind a kettőt. A fiatal orvos hekticában volt tudta hogy meghal és élni törekedett. Margit élt immár; világbeli gyönyörúségei a napfényes napok haldokoltak nálla s minden erejével kapaszkodott tűnő ragyogásának oráiba. Értették egymást s éltek vig órákat a halál előtt. A forro sohajok a hő ölelések a suttago szavak édes hangjai közé bele szol-lott a halál ugato kutyája – a doctor száraz köhögése...

Egyszer aztán Margit özvegy ismét egyedül maradt – siró szemeivel görcseivel és mig-rainjével... Évek repültek el feje felett az évekkal együtt sok minden. A bőr bársony simasá-ga s rolla az arany nyakékek; a ragyogo élet iránt valo igények s velük együtt az aranyos tükrök nagyvirágu szőnyegek s a szép képek. Mindennap egy nap – s vele valami a kénye-lemből.

A meghalt fiatal doctor édes apja a haragos Miklos bácsi a ki nagy szájával egy vasas kereskedéssel sok futással kiabálással küzdötte fel magát gazdag emberré a ki mellét vere-gette mikor fiáról beszélt s theatrikus zokogások között erőszakoskodott a magasságbeli Uristen ellen a miért elszolitotta az ő életének büszkeségét – tüntetve vette pártfogása alá Margitot mint egyetlen élő, hervado emlékét az ő bebalzsamozott fiának.

Segitette hogy egy kicsi boltot nyissan. Rá erőszakolta az ismerősökre rokonokra Margi-tot. Margitrol beszélt, Margitot segítette, Margitot dicsérte – s a beszéd a dicséret a segítés alatt mint egy fátyolon keresztül látszott a meghalt doctornak halovány arcza.

A hiúság – mások hiúsága – kenyeret adott Margitnak. Neki magának immár hiúsága sem maradt. Árulta a szappant az eczetet, olajat, sáfránt, borsot – s multjából egyet tartott meg a görcsöket és migraint. Örökkön örökké beteg. Reggel a feje fáj, délben hüléses bán-talmak kínozzák éjjel nem alszik. Minden ismerősének betegségről gyenge voltárol beszéll, mindenkitől orvosságokat csalhatatlan gyógyszereket tanul meg, s mindeniket megcsinálja és beveszi. A doctor megvizsgálja minden nap megnyugtatta állapotja iránt minden nap de ő örökké beteg. Első szava a köszönés, a második a nedves vagy hideg vagy szeles vagy tul meleg időjárás feletti panasz s a harmadik az ezekből származo egy vagy más fájdalomla gyen-ge testének.

Ezenközben pedig hízik folytonosan... Két arcza csattan ki a pirosságtol, éjszakai álmai tökéletesek, kicsi alakja kerek és hiba nélküli.

Testvérenek kicsi gyermekét magához fogadta – hogy szeresse és ápolja vég nélküli gon-dossággal. Gáborka pupos és tökéletlen gazember. Ostoba is és Darwin visszafejlődési theo-riájának hűséges követője... sok benne t. i. a majom. De Gáborka beteg mindig beteg s Margitka ángyo boldog hogy ápolhatja.

„Fáj a hátod Gáborka?!”

„Nem kicsi mama.”

„De fáj látom én. Gyere hogy dörgöljem!”

„De nem fáj bizony Isten kicsi mama.”

„Gáborka ne keseríts hozd ide a hátadat.”

Gáborka czukrot, kiflit eszik éjjel nappal. Ha Gáborka roszul néz, sokat fut, nagyot ugrik a doctor elhivatik. A doctor martyr [!]. Koronát neki keresztyén atyámfiak.

El is feledte Margitka ángyo jóformán az ő multját. Mélyebb érzések soha sem laktak benne. Sem tartos fájdalma, sem nagy öröme nem volt. Minden behatás alatt állott mely körülette történt – s csak addig állott alatta mig megtörtént. A világon minden folytonos változásban van. Események, látványok, vágyak kívánságok. A helyzet az anyagi állapot mindig új vágyakat² ébreszt. A gazdagság többet a szegénység kevesebbet. Margit mind a kettőből részesült s mindig egyforma bajai s egyforma örömei voltak.

A menyit láttatni akarta magát mikor ragyoghatott annyira megelégedett mostani helyzetével mikor szürke szőr ruhájában pudlija mellett ül s foldozza a vastag szálu len gatyáját Gáborkának.

Soha meg nem szoll senkit. Öreg asszonyokkal ül össze s értekezik a töltött káposzta csinálási modozatairól. Érdeklődik mindenkinek bajai iránt, s árva lelke telve van sirással ha valakinek panaszát halja. De csak addig mig hallotta.

Sem hálát sem gyűlölködést nem érez tartost.

Igy él! Eszmék nélkül – vágyak nélkül.

Nincs kilátása más helyzethez – nem is ohajt mást s ha egyszer elszenderedik az Ur keblén még a mennyek országában sem igen fogja rettenetesen érdekelni semmi. –

² vágyakak [emend.]

[Az izgatottság napjai]

Az izgatottság napjait éljük. Azt mondják legalább. Én nem élek belőlle semmit. Úgy belészoktam a háboru gondolatába egy esztendő – tán több idő – olta annyit hallok a „keleti kérdés” minden oldalát, felelesztve a „parisi pontok” magyarázata, s a szereplő egyéniségek – „Gorcsakoff, Mithad, András Bismark” viselt dolgainak birálatával beszélni, ocsárolni, kívánni elodáztatni – annyit tanultam immár a magas politicából a bolt ajtóban, a kávéház verandája alatt, baráti körben templomban és korcsomában – annyit hallottam a beteg majd egészséges törökről, a zsarnok vagy humánus, oriási vagy gyáva „agyaglábú” muszkáról – hogy ma már belé vagyok nőve az öldöklés gondolatába s igen igen természetes dolognak találok, ha ma egy török monitort torpedoval felrepitenek s 100-300 ember összekoszálja a levegőt hogy csont és velő nélkül érkezék vissza darabonkint s holnap 10- vagy 15.000 muszkát lőttek agyba a kinek – akár milyen barbár s akár hogyan szereti a vutkit – otthon felesége van és síró gyermeke a ki árván maradt s kenyér nélkül. A rémhíreket melyeket a bolgárok követtek el védtelen aggokon tehetetlen nőken, gyermekeken csakhamar elfelejtjük – mert holnap a muszka mutat fel még borzasztobban összevissza csonkított halandokat kiken Allah jámbor követője gyakorolta a maga jatagánját. Ugy veszem immár e híreket mintha azt olvasnám, hogy a pesti orvosi egyetemen Lenhosek uram kireperálta valamelyik atyámfianak az orrát, vagy uj ajakat vágott neki a saját nyers vérző, érző és fájó husából. Sőt a hirlap-irodalom gondoskodik úgy s még úgyabbul mint egy dráma író, hogy az eseményeket csoportosítsa az érdekeltséget felköltse s az érdekesség fokozatos emelése után egy hatalmas csattanos ténynyel tegye teljessé a drámai hatást. Példának okáért:

Egy rövid táviratban olvassuk egy nap, hogy Suleiman pasa hadtestét Plevnánál összevonja s úgy látszik mintha¹ azon a fontos ponton nagy csata volna kilátásba az orosz hadsereg balszárnyával. Másnap: Tegnap feltevésünk közeledni látszik a megvalosuláshoz. Suleiman pasa minden mozdulata az offensiva felé gravitál s minél előbb nagy csatát várhatunk Plevna tájékán. Harmadnap: Plevnánál minden órán váratik a döntő ütközet. – (Most jönnek a drámai hatás előidézésére szánt akadályok) – Sulejman nagykémszemléje alkalmából megerősítések nélkül nem fog a döntő harcához s így ez valószínűleg hosszason elhuzodhatik. –

Végre aztán miután tizenöt husz napon keresztül immár oda puhultunk, hogy teljes megnyugvással vesszük, ha Sulejman pasát, törököstől, cserkeszestől basibozukostól, s az ellen tábornok Gurkóstól, Miklos herczegestől kozákostól és kancsukástól együtt megüti a magosságbeli menkő – nagy végre mikor minden izmunk s minden figyelmünk a legnagyobb megfeszülésben van s mikor lesve lessük a „Maros-Vidék” vagy az „Erdélyi Híradó” táviratát – mikor minden arczrol azt keressük, hogy nem tud e valamely hírt Plevnáról és Sulejman pasáról végre kijukad a nagy esemény és örvendetes lélekkel gyönyörteljes szívvvel, szabad lélekzettel mondhatjuk el „Oh uram megértem az én napomat. Ime Plevnánál 15,000 muszkát elküldtek ebből az árnyékvilágból azok a derék vitéz helyes törökök. Az Isten fizesse meg

¹ minha [emend.]

nekik.” Az otthon árván maradt gyermekekről – mert hát a muszka is csinál – s a jajgato egyedül maradt gyámoltalan özvegyről nem szólnak a hadi bulletinek.

Valamelyik bolt elé kiülnek kemény faszékekre agfalusi politicusok. Nagy tajték pipából fujják a füstöt s élénken értekeznek a világ ügyeiről. Hárman beszélnek zűrbe zavarba s dobnak világgá mindenféle combinatot, hallomást bizonytságot – a negyedik hallgat a negyedik az oráculum.

Egyik ezt olvasta a más amazt hallotta a harmadik így véli úgy tartja lehetségesnek, képtelenségnek véli másképpen – a negyedik közbe közbe szoll csak. Míg valaki az ő világra szollo s egyedül üdvözítő tervét adja elé ez csak mosolyog csendesen majd megvetőleg felvonja az ajakát, kicsinylőleg int a kezével s mint jobban értesült csak egy pár szóval fejezi ki kicsinylését, megvetését az olyan nevetséges tervelés felett. A tervelőnek torkán akad a további [olvashatatlan] homlokát töröli köhög másfelé tekint míg egy másik ki nem váltja kinszenvedéseiből elé adva az ő hallomását erről vagy arrol az eseményről. Az oráculum hibát kap a személy nevének kimondásában a helyisme tanban gyengének állítja s felvilágosítja Ozman-Bazár fekvésének a Duna kanyarulatainál s a Balkán szorulatainak valódi állása felől. Ezek a politicusok kereskedők az oráculum adohivatalnok. Nagyobb hanguak az urak a kik a kávéház verandája alatt politizálnak. Míg az előbbieket elismervén a világ járásában divatozo azon rendszert hogy minden helyes mozgásnak egy mozgato erő behatása alatt kell állania s megnyugosznak benne hogy őket az adohivatalnok mozgassa addig ezek – kiknek mindenike hírlapot olvas ha akár a „Fővárosi Lapok” hadi cronicáját is – mindegyike mozgato akar lenni. Mindenik helyeset állít s halálra védi az ő állítását. Négyen tízen beszélnek egyszerre mint a Nőegyletben. Hangzavar kiabálás lesz lárma, vitázás majd végkimerültség s impotentia a holnapi napig mikor is ujból nap van s ujból hírlapok. – Aztán ne is szolljak a hagyományosan híres politicusakrol a csizmadiákrol a kik nem tudják hogy ki-vel mores egykövet fujni s a kik nagyjából csak azért haragusznak a muszkára mert – a diszno lelkit – megette 1848ban a nyers uborkát s a kádba összetöltött tökkáposztát paradicsom mártást és hagymástokányt s a lámpa gyujtogato meg a disznopásztor feleségének egy csunya és mutuj magzatot hagyott emlékebe a ki pipázik foly a nyála, matyog s beszélni se tud pedig már nagy kamasz. Ilyen diszno belü s diszno guszthusu néppel ugyan ki rokon-szenvezne. Egyéb oka nincs arra hogy a törököt jobban szeresse mint a muszkát... Boldog csak akkor ha Lázár Ádám ez a politicai mobile perpetuum a vasárnapi népgyűlésen két óra hosszáig mond sok szót ékes hazafui mondást s kíván sok áldást a török igazságos jogos és vitéz fegyverre. Akkor is csak azért boldog mert egy egész álló napig van egy biztos bázissa a mire építhet a Lázár Ádám által rakott bázis tudni illik, hogy: hunczfut a muszka s a török az igaz magyar barát.

[A szerelem és az élet]

Milyen állapot az Teremtőm, ha az ember szeret! Bizony nemcsak a szívünkkel szeretünk hanem a fejünkkel szemünkkel szánkkel egész testünk minden ízével, szálával, minden gondolatunkkal a perczek mindegyikével melyet érünk. Ugy be vagyunk vele telve mintha nem is állanánk egyébből. Akármire gondolunk csodálatos utakon modokon a szeretett személy felé fordul eszünk. Nagy fortélyal és mesterséggel kanyarodik logicánk hogy¹ összekösse gondolatunkkat az ő személyével. Egy légy röppen el felettünk. Az asztalra száll morzsát szedni. Egy pohár vizet iszunk. Ruhánkra egy porszemecske esik. A szél meg zörrent egy fa levelet. Tudjuk e hogyan? de légy víz, porszem szél falevél mind őt² hozza emlékünke. Ugy érezzük mintha fejünk telibb volna, mintha halántékunk körül szorítást éreznénk mintha szemünk nem látna olyan világosan mint máskor, mintha a levegő³ nehezebben férne bé szánkron. Valami álmoság vagy vágyakozás az álmoságra nehézkedik rajtunk. Ajakunk két szélét ha mozgatjuk bizonyos kéjes zсібongás féle terjed el orcánkon. Minden izünket külön külön érezzük, s érzékenyek vagyunk minden érintés iránt. Egy kicsit részegek vagyunk. Mámorosak. S egy cseppet bolondak. Monomániában sinylők. A kiknek gondolatuk mindig visszatér egy pontra. Beszélünk mindenről, felelünk mindenre cselekszünk mindent, és szo, beszéd, cselekedet közben mindig csak egy gondolatunk van:

Kék szeme milyen szép. Hogy kaczag a lelke benne. Puha⁴ arczát érezzük arczunk mellett. Mosolygását látjuk. Keze szorítását érezzük kezünkben.

Álmainkban ékes palotát építünk. Virágokkal telyest. Elöl verandást melyet a vadszöllő dus indái s fényes haragos zöld levelei árnyékolnak. Hűvös szobát. Finom⁵ lábu székekkel faragott asztalokkal. Látjuk vágyaink alakját.

Ő ott ül a selyembugygyokból alkotott finom lábu széken s az aranyos nap megfényesíti arczát. Nagy, indás, csipkés levelű felfutok állanak az ablak előtt, halvány sárga nyulánk szegfűket himbál a beáradó szellő, a viola kövér virágjai pompás illattal töltik el a léget. Ő mellettük áll, s a virágok színe, élete,⁶ bája elszégyenülhet ő előtte. – Kocsival birunk. Pompás tüzes fekete lovak előtte. Az ut pora felhőkbe maradoz utánnunk. Rohanva haladunk az uton végig. Buzavirágok, s százsorszépek ezrei bólingatnak az út szélén pacsirta repül verset velünk. Ő mellettük ül. Karunkba fogodzik. Hozzánk simul.

Nincsenek vágyakozásaink. Szerények vagyunk kívánságunkban. Tán a mod, hogy egyik napról eltengjünk a másra, s kicsike szeretet környezetünktől, hiúságunknak nyújtott egyszerű másszori tömjénecske a nagy publicum részéről kielégítene. Ruhánkra sem adunk sokat, állásunkra sem. Ismerjük a ragyogások mulo voltát a „kurta hallhatatlanságot” mit egy-egy kisváros nyujt valamely scandalumért vagy valamely lármáért melyet ütöttünk. Nem is ké-

¹ <az Ő> hogy

² mind az őt [emend.]

³ <lélekzet> a levegő

⁴ <A mint> Puha

⁵ <Gazda[g]> Finom

⁶ színe<i> <fris> élete

rünk belőlle. Nem akarunk nagyon okosaknak is látszani. Kiválni nem ohajtunk⁷ mások felett. És?... Ő érette mind megfordul bennünk ez a sok jó tulajdonság. Szapora szavauk leszünk. Roppant dolgokat vágyunk cselekedni. Ranggal szeretnénk birni. Sok vagyonnal. Fényt sovárgunk, ünnepeletetést. Észrevesszük, hogy milyen nélkülözhetetlen a ruhában való ékesség. Hajunk szála is kár ha rosszul áll. Egy odaszáradott fokadék eltörlésére, elpusztítására nagy időt és rengeteg szert elpusztítunk, csak hogy ne éktelenítse arcunk formáját. Körmünk lefaragásának fontosságára jövünk rá. Kalapunk formája, kabátunk állása hibátlan legyen. Oh – hiuk leszünk, bolondok!

*
* *

A tegnap kinn voltam a temetőben. Egy gazdag ember ásatott magának nagy gödröt. Kriptát emel. Kőből rakatja ki örökházát. Piros márvány lesz az oldala, fehér kőlapok borulnak majd a tetejére; díszes vasajtaját nagy gonddal csinálják. Márvány lépcsők fognak bevezetni, s az egész belső részt kőragasszal rakják. Majd megfog az kövesedni s nagyszerűen tartós lesz. Nagy időig hirdetni fogja annak a ki benne nyugovand mijét?... eszének nagyságát? szívének jóságát? életének boldogságát nem! – hirdetni fogja gazdag voltát. – – A sírásók szaporán dolgoztak. Permetélt az⁸ eső, s a göröngyök miket kihánytak át voltak ázva. „Né urfi – mondta az egyik – egy koponya. Most kaptam vala. Asszony koponya. Keskeny a homloka. De régi lehet. Jézusom beh régi. Milyen fekete. Csak a foga fehérebb. Szép fogai voltak urfi. Látja már betakartam – nézze! itt a haja is. Milyen nagy volt. Itt kellett a földbe hogy nőjjon. Valjon nem vennék meg instalom urfi⁹ a fogait. Ugy beszéllek hogy ára van. Sok jót rághatott vele. Ugye Laczi pajtás?”

Felvetette a földet s nagy csomo haj bujt elé a göröngyök alól. Aztán ásott tovább ovatosan. Két koporso feküdt egymáson. Az egyik gyermek, a másik ugy lehet az anya. Ovatosan szedte le a földet hátha talál valamit. Tán ékszert, vagy kitudja mit. Iten nem lehettek olyan kuldosok.

Megförgattam kezemben a koponyát. Csunya üregei¹⁰ tele voltak sárral. Homloka szűk volt, pofacsontjainál szélesebb. Dobálozni való játékszer. Mikor hus volt ezen a csonton, sima fehér bőr, mikor ezeket a gödröket szem ékesítette, mikor a szájüreg bejáratát keskeny piros ajak őrizte, mikor vér futkosott az erekben, mosolygás ült a vonalak között – mennyi embernek forgathatta így ez a csuf koponya a fejét a hogy most én forgatom őt. Mennyi hivsággal gondozhatták ezt a fejet, mennyit diszithették, félthették, ovhatták naptól, széltől esőtől – hogy gyakorolhatták a mosolygásban, a harag a fenség mutogatásában, hogy dres-sirozhatták, hogy akkor is szép legyen mikor sir. Hogy gyujthatott¹¹ a szeme, hogy csokolt az ajaka. S most – – sár a szemben, sár a száj üregben, otromba csont labda. A sírásó dobol-gatja ásoval.

*
* *

⁷ <szertnénk> ohajtunk

⁸ <is> az

⁹ <Felvetette a földet> urfi

¹⁰ üregei<vel>

¹¹ <kaczaghatott> gyujthatott

Ez a koponya is szeretett egyszer bizonyosan. Gyujtott is szerelmet valószínűleg. Ez az üreg a fejében a melyben ész volt összezsomodosva, állott ki fájdalmat, kétséget – a szerelem édes fájdalmát, a féltés kínos kétségét. Ábrándképeket nem szöhetett e ő is, fényes házakról, selymes butorokrol robogo batárról. Nem ohajtott e irigyelt lenni bámultatni, fényleni észben, vagyonban. Kitüntetésekre nem vágyott e – az egész város csodálatára nem áhitozott e. Most ő is, s az egész város a ki csodálhatta volna mind itt fekszenek koponyájuk mind tele van sárral, üregük mind fekete és csuf. Deli lovagja, a karcsu az okos is – csak összefeketedett koponyáját mutogathatná már meg.

*
* *
*

Bizony Jézusom nagy ostobaság a szerelem s az élet...

[Sipos Pál]

Sipos Pál bátya katona viselt ember. Iskolákat végzett s huszár volt. Hadnagy a forradalomkor. Nagy természetes alak. Arczabőre fénylő fekete. Két szeme szinte összeér. Orra keskeny s szeméit csak egy vékony vonalban válassza el. Haragos a nézése s bozontos vastag szemöldöke mint egy felhő huzodik hosszan el. A füle felé egy pontból a szeme mellől indul ki egész rengetege a ránczoknak. Némelyike egyenesen a fülének tart, más leigyekszik a szája felé. Szakállának borotvált helye fekete, bajusza pedig a szája két szélénél összecsomósodik. Bunkos bajusz. Illedelmesen kezdődik s két felől fenyegető két bogba végződik. Mikor beszél ez a két bunko úgy mozog úgy lapátol két felől hogy félelembe ejti a jámbor embert. Homloka is csupa ráncz a szája környéke is. Az egész képen nincs egy ujnyi tisztás hol megpihenhessen a szem. Csupa vonal. Éles keskeny vonal, melynek árnyéka is van. Úgy látszik mintha fekete festékkel ki lenne festve az alja. Haja kurta s felfelé igyekvő. Kemény [?] serte szerű. Egyenes száru pipáját szünetlenül szívja s a krajczáros faszár csak úgy csattog ép fogsora között. Csontos magos a termete. Izmos válla hosszú keze¹ lába van.

Erőszakos tudákos paraszt. Megtámadja a papját hogy a kovács feleségének temetésén miért mondott olyan jámbor bucsuztatót: „Megkellett volna verni a kutyát. A pap nem pap ha nincs szája. Jo pap nem is lesz a kinek nincs spionja. Haj! menyit kínozta a kovács azt a mihaszna asszonyt. Most ott van az árva mi lesz vele. Agyon kellett volna ütni a kutyát. Más kellett neki örökké a felesége mellett. De nem beszélek. Csak nem pap a kinek nincsen szája.”

Ő maga pedig elcsapta a feleségét a kivel sok esztendő telt együtt s a kitől nagy férjhezment leánya van. Erkölcstelenkedik mindenfelé. Egy ringyot fogad be magához – egy hamar vénült széles seggű hegyes orru asszonyt – s aval él. Hogy ne foghassák kérdőre – cseléd könyvet vált neki a falutól. Ha figyelmezteti a pap reá, hogy ecclesiást követelnek vele mindjárt az istent emlegeti. „Vele sem a pap, sem a bíró sem a menybéli atya isten sem, soha sem.”

Ha kivetik munkára, hogy a pap házához fát hozzon bé – nem megy. „Hozzon a kurátor míg ő nem hoz nem megyek én sem az istennek sem” – – Olvasta valamikor, hogy az isten a természet – a kinek titkos ereje a mivel fűt, fát növeszt a gyomrában égő tűz s ezzel hatalmaskodik. Ha megbántja a papja mindjárt ágál: „Engem nem bolondítanak az urak. Én tudom a mit tudok.” S oda sugja a fülébe „Tudom én mi az az isten.” – Nagy birtokos mert uzsoráskodik. Pénzt ad ki olyan kamatra milyent csak a legzsiványabb pesti zsidó ismer. Nyúzza a ki keze ügyébe akad az utolsó ingéig.

Ha tréfál – mocskos. Ocsmány szavai mint a sár ömlenek ki száján. Szúro éles szemével rá néz a kit gyötör. Ránehezedik a szemével. Mikor leveszi ezt a terüt az emberről és másra teszi szinte megkönnyebülést érzünk. Nem kaczag csak a fogát mutatja.

¹ <...> keze

Harkó Péter más legény. Ő is huszár volt de csak olyan né! Tréfál is aval hogy megnyit futott. A hegytetőre a mint felállították minden istent sorba szedtek a parancsban hogy ott megálljanak. Káplár volt. Törpe husos ember gyér a haja s a bajusza is. Kicsi szeme beléhal két² piros orczájába. Orczájának also fele kidudorodva egy vonalban áll homlokával. Olyan a szája mintha felvolna fujva. Orra be van esve megvan romolva. Valami veszett betegség össze csufította. A választo vonalat kiette ez a rút baj. – Szolga legény volt – s most gazdag ember. Segitette az isten. Módos feleség volt – most a második vénült már meg mellette – s dolgoztak igyekeztek. A legszebb kőháza van a faluban. Széles pitvarában asztalok sorban. Ott tartja a falu is a gyűléseit. Az oldalra két szobája nyílik. Nagy nyitott zöld kemenczében pattognak a fahasábok. Az öreg tiszta asszony fon kereken leánya kákát sodor ügyes két kezével. A lámpa világa mellett olyan vidám, nyugodalmas kép mely méltó a szóra. Harko Péter örökké tréfál. Csupa mese ömlik ki felfujt száján. Mindenre tud valamit. Fámiliájáról úgy beszél: „a régi nagy Harko familia.” Hogy száz esztendővel ezelőtt egy Harko összeveszett egy Sipossal valami fatál felett. Pereltek s elköltöttek háromszáz forintot. Akkor a gubernium azt ítélte, hogy a fatálat messék ketté s így osztozzanak meg rajta. Poharat köszönt szüntelenül. Elmondja honnan jöttünk itt mit csinálunk. Hova megyünk, mit eszünk, hogy fogadnak s aval végzi hogy éljen a gazda. A saját házánál legjobb borából hoz fel de nem tölt. Mikor a szomszédja önt a poharakba elkomorodik az orczája s káromkodik. Várja, hogy valaki őt köszöntse fel. „Addig nem móres innya!” Hamar elázik s akkor csak merőn néz arra merre a feje áll. Álmos, s kicsi szeme pislog untalanul.

A veje bíró. Szép magas szál ember. Nedves, lágytekintetű szeme van s szép vágásu orra, szája. Jámbor becsületos igaz ember. Víg a míg iszik s aztán bizalmaskodó. Csak oda fordul: „Uram szegény legény vagyok. Nincs egy garasom. Most három esztendeje költöztem ide a faluba s tegnap bírónak választottak. Szép dolog ugye Uram!” Egyszerre mint az ostorcsapás fordul felénk. Egészen másrol beszélgetünk s látszólag ő is oda figyelmez. Csak látszólag – oda csap felénk mint a lehullo villám: „Egy ekkora földöm sincs uram mint a tenyerem s a tegnap bírónak választottak. – Szép dolog ez uram. – Látom én hogy az úr derék ember. A szemiből látom. Ha azt mondták volna: Látod Sepsi Pál ez az úr szabó. Azt feleltem volna: jó szabó ügyes sabo a szemiről látszik. Ha azt mondták volna: Sepsi Pál ez az ur csizmadia. Azt feleltem volna: derék csizmadia a szemiből látszik. De egy fikarcznyi földem sincs Uram s a tegnap bírónak választottak.”

² <a> két

Kisvárosi fotografiák

I.

A „NAGY EMBER”

A „nagy ember” külsőleg úgy néz ki mint más közönséges halandó. Kesztyűs keze és csizmás lába van. Szürke kabátban jár s elefántcsontos pálczával. Kecskeszakállat visel s erősen szőke. Csak a szemében világol egy darab tűz az Olympus tetejéről¹ csak felhuzott felső ajaka² s két mély vágás a száj két szegleténél³ megkeseredett kicsinylő mosolya jelzi⁴ hogy ő Arcadiában született.⁵

Az ádáz sors⁶ sujtoló keze által tereltetett⁷ el eredeti hivatásától. Pap is akart lenni; színész⁸ is. Az ügyvédkedéshez pedig általában erőss hajlamai voltak – és most!... Nevetségesnek találja a mostani papokat színészeket és ügyvédeket, gyengéknek, tudatlanoknak kik nem érzik hivatásuk fontosságát magasztos voltát.. S míg ezek így kontárkodnak hová veté⁹ őt a kérlelhetetlen végzet. Az áruló¹⁰ asztal mellé – egy nyomoru üzlet pudlja mellé a hol egy garasért félóraig kell magyarázni a buta parasztnak, hogy hol terem a bors és milyen jeles szerszám a bors! Röpke, poesisra hajló szellemére lidérczként nehezedik foglalkozásának minden tárgya elkezdve a mérlegtől a czukorsüvegig. Szűk és nyomorult kör, hol a nagyra törekvő lélek szárnya¹¹ szegetten esik vissza a porba...

Az életmód¹² mindazonáltal nem volna éppen irtozatos. Ez a bolt kiadja a minden napi czipót és hust s a gyomor porias indulatu¹³ vágjai megkaphatják kellő kielégítésüket. Házat is adott ez a bolt a piacson. Szépet és nagyot – de hát háza a csigabigának is van meg a völgy lilimának és a levegő madarainak.

Es a hogy a csillagos szép estvéken eszébe jut micsoda gyarló kárpótlást nyújtott neki a sors elrablott hatásköréért – házat és czipot a szellemi¹⁴ ökle összehuzódik¹⁵ és önkénytelenül emelkedik azon hely felé hol a csillagok tetejében a tronuson nem igazságosan oszt a hatalom!

¹ tűz <isteni szikra> az Olympus tetejéről

² <s szájának> csak felhuzott felső ajaka<nak felhuzott volta>

³ szegleténél <mely bizonyos kicsinylését gérálja ez világ hiuskodásainak>

⁴ <jele jelzi> [jelzi]

⁵ <más ember> Arcadiában született

⁶ <Rendesen> Az ádáz sors

⁷ keze <eltereli> által tereltetett

⁸ <meg> színész

⁹ <merre tevé> hová veté

¹⁰ <Keres> Az áruló

¹¹ szárnyá <ttörönten> szegetten

¹² <Ez a bolt egyébiránt> Az életmód

¹³ indulatu <szonoklataiban> vágjai

¹⁴ czipot a <szellemi duslakodásért> szellemi

¹⁵ ökle <és homloka összehuzódik> összehuzódik

Hiszen megpróbált mindent!

Nincs¹⁶ egy közmívelődési, vagy jótékony¹⁷ célú egyesület melybe ne igyekezett volna bevinni lelkének egész melegét..¹⁸ s érvényre emelni a benne élő szellemet..¹⁹ Énekelt az éneklőkkel, segítette a szenvedőket a segítőkkel s világított az egyleti életek tömkelegében, hol²⁰ a mások esze már megállott. Mit használt! A világ irigykedéssel tekint a zsenire. Sehol sem értették meg; a szűkkeblűség, felfogáshiány melyel minden lépten nyomon találkozunk igazán elveszi az ember kedvét az élettől. És ha meggondolja, hogy milyen élet lesz a szellem rohamos fejlődéséből ítélve egy század múlva sirni szeretne, hogy miért született ilyen korán...

Ez a mindenfelől nyilatkozó tudatlanság aztán a mérgességig²¹ csigázta egyébképpen is érzékeny és fogékony lelkét.

Szid mindent. Nyomorultul²² kezeltnek találja a város vagyonát, helytelennek a pénzintézetek kereskedelmét, hibásnak az „Elba” berendezését; nevetségesnek a modokat²³ melyel nállunk az utakat conserválják, az erdőket curálják szóval „25 botot adatna” – minden irányba. Ezekért aztán heves összekoczczanásai vannak. Jól van; – legalább hallhatja hangját a világ. Hírlapi cikkeket bocsájt világga hosszukat de rémes orthographiával. A világ nem gyógyul meg e cikkekre s itt lépik aztán a „nagy ember” a harmadik stádiumba.²⁴ S itt a legveszedelmesebb.

Miután eszméit nem fogta fel a világ,²⁵ miután összevezett mindazokkal [nincs befejezve] miután elrepült ez a tökéletlen idő feje felett s meghamvazta a szőke – egykor igéző – fűrtöket – új foglalkozást keres s beáll pedagogusnak. – Tudvavalo dolog hogy egyedül a fiatal lélek fogékony és érzékeny a félre ismert²⁶ lángeszek iránt kik – természetesen – kesztyűben és elefántcsontos pálczával járnak és szivar van zsebeikben. Ez a paedagogia²⁷ aztán háladatos tér űzi is nálunk mindenki.

A nagy ember értékesíti aztán talentumát. Nem állít s nem is tagad²⁸ nem dicsér s nem is ocsárol²⁹ – csak kicsinyel mindent. Kaczagja³⁰ az idealisokat, az anyagiakat, a lelkesülést, a vágyakat és a törekvést. Ferdének találja a kor irányát, készülség nélkülinek a ténykedésben lévő³¹ és a fejlődő nemzedéket. Mulatságosaknak a szerelmeseket, gyengéknek azokat kik földfelettiekben hisznek. – Szája körül megkövesedett a mosolygás s olyan lenne mint egy faun ha bajusza nem volna tulságosan hegyes. –³² Nem akar senkibe új ideákat önteni csak megingatja a meglévőt. Lát mindent. Az utca szemetétől kezdve fel a salonok szemetéjéig.

¹⁶ <Min> Nincs

¹⁷ közmívelődési, <culturalis> vagy jótékony

¹⁸ melegét.. <Beállott ide is oda is és> s érvényre emelni

¹⁹ szellemet <az istenségnek minden erejét>

²⁰ <a> hol

²¹ <egy> a mérgességig

²² mindent<;>. Nyomorultul – [Eredetileg]: nyomorultul

²³ nevetségesnek a <társadalmi szoká> modokat

²⁴ stádiumba<n>.

²⁵ Miután <fel ideáit> eszméit <sehol> nem fogtá<k> fel a világ – a világ utólag beszúrva

²⁶ a <meg> félre ismert

²⁷ <publicum> paedagogia

²⁸ Nem állít <semmit hanem> s nem is tagad <mindent>

²⁹ <... ...> s nem is ocsárol

³⁰ <Nevet azokon> Kaczagja

³¹ a<z adó> ténykedésben lévő

³² [Utána egy sor áthúzva]: <... Nem ... vágyik új hitet alapítani senkiben csak megdönti>

Hallgatja a politicusokat; gyengéknek találja és mosolyog. Neki erre nézve önálló ideái vannak; de nem mondja..

Pénzügyi tervei határtalanul egészségesebbek, mint melyet ma „némelyek” oda fenn a kormányon űznek. Uraim!

Itt a képviselőválasztás meg kellene becsülni ezt a félreismert lángészt. Ajánlom őt.

Nevét?³³ Szükségtelen!

Sokan vannak s önök ismerik.³⁴

³³ Nevét? <Azt nem mondom. Pillantsanak önök szét maguk körül Minyájan ismerik önök> Szükségtelen!

³⁴ ism[erik] [emend.]

Kisvárosi fényképek

II.

AZ AGGLEGÉNY (A MILYEN SOK VAN)

Azt hiszem a szép tavasz egyik mosolygo reggelén született, mikor a harmatos gyöngyvirág a kék ibolya s mindenféle zöltség születik.

Napsugarban lett, csokok közt nevededett s szavának lágyságát s finomságát¹ bizonyosan² az ingo³ titokteljesen sugdosódó lomboktól örökölte.

Olyan növése volt mint a cédrusfának s olyan kedve mint a kicsi pacsirtának a melyik szünet nélkül szánt a napfényes magasságban. – Nem is beszélve arról, hogy fodrása elsőrangú, mosonéja utolérhetetlen, s komornyikja csodálásra méltó volt a maga nemében...⁴ Mikor az első bajuszszálacskát gondosan ápolt kezének hüvelyk és mutató ujjával megtapogathatta már kitűnően volt az udvarlásra képesítve. (A társadalmi kegyeletes szokások bőségesen gondoskodnak mostanság a gyermekbálokról).

A salonok sima parkettjén és a sétatér porondos útján minden⁵ új szépség az ő elegáns modorában szivethodító bokjaiban ragyogó fehér fogában s szabójának páratlan művészetében gyönyörködött legelőször...⁶ Volt szava, mosolya minden Relli, Gabriella és Janett számára; esküdt mindenkinek holdas és nem holdas estvéken!

Relli és Gabriella nagysámok oda is fektették puha kacsoikat az ő forron szorító ujjaihoz s csendes éjjeleken küldtek egy-egy lány sohajt a reménytelen sötétségbe – de nem hittek neki s férjhez mentek máshoz⁷ belétemetvén ábrándjaikat a házasság élet feneketlen prosai sírjába.

A jó udvarló igen hasznos állat hanem igen rossz férj.⁸

Se baj. Minden évben jön a tavasz s minden esztendőben serdülnek új szépségek csak szemünk legyen hozzá. Igaz, hogy ezek a szépségek olyanok is mint a déliglító. Mikor gyönyörködni akarunk bennük igazán, behuzzák szirmaikat – hogy máskor és másnak mutogassák kelyhük pompáját.

Mikor aztán a selyemgyermek kiszolgált egy néhány capitulatiót mikor egy csomo esztendő s egy csomo Relli és Gabriella ott hagyta hogy soha vissza ne térjen mikor kiélte már Aszalay „szellemi omnibuszát” s annyi finom szollásmodja közkincsévé vált az éhező emberiségnek, mikor megírt s elégetett már sok kötet verset s lelke keresztül ment sokféle próbán és csalattatáson (hamis az asszony) – akkor életének második szakasza kezdődött.

¹ finomságát [emend.]

² <a csendesen> bizonyosan

³ ingo <lombok> titokteljesen

⁴ [Utána áthúzza]: <(nevelője pedans ... volt általában a ki)>

⁵ <semmi> minden

⁶ [Utána áthúzza]: <Mindenkinek számára volt> <szépség és nem szépség számára>

⁷ máshoz <ki nem udvarló hanem>

⁸ [Utána áthúzza]: <Nem hisz neki senki.>

E szakasz ismertető jelei következők: pohárcsengés, kurjongatás után beesett szem, gyűrött kézelő s esetleg gombatlan határozatlan színű kabát.

Következései pedig: álmos kedély állapot, unalom zsémbesség és egy kicsi podagra a lábcsontokban. –

Éva bájos unokái csak másodsorban foglalkoztatják s roszt nyelvek unalomig ismétlik Esopusnak azon ismeretes meséjét,⁹ mikor a roka savanyunak találta a szöllőt.

Üdvarlását nem is veszik már sokba.¹⁰ Mosolyognak arra a mit beszéll de a mosolygás alatt másra néznek. Félbeszakítják beszédét a mondat közepén, s ott felejtik ültében jártában. A kisasszony¹¹ karára adja a nagykeszkenyőt vagy a napernyőt mikor nincs szükség reá – s elküldi, hogy mulattassa a mamát. – Ügyetlennek is találják.¹² Meglépi a sétatéren az asszonyokat,¹³ nem tér¹⁴ ki elég gyorsan a szembejövők elől s tulságosan sokat bámul a levegőbe.

Táplálkozni kezd az emlékezettel s jobb napok emlékezetével. Bántja a figyelemhiány s minden szóban¹⁵ minden mosolyban, sértést lát és czélzást. Egy egy régi ismerőse nem veszi észre és nem köszön. Másik szembemegy vele hosszasan szeme közé néz kényszerűségből logatja fejét üdvözletre... Haza megy becsapja az ajtot s beül az unalmas üressz szobába. Itt¹⁶ egy kabát hever. Ott a széken egy megszürcült pohár már harmadnapja. A csizmahuzo az ágy előtt terpeszkedik; a függöny ránczai közt por van s egy díszes kaszaspók szalad hosszú lábaival. Ugy érzi¹⁷ mintha csipője körül szoritaná valami,¹⁸ s lélekzete nehezebben jön a névtelen¹⁹ s tárgyaltan ingerültségtől. Felcsapja kalapját²⁰ hogy kimenjen... fojtos itt a lég. Az ajtó előtt egy vig kaczagó parasztleányka megy ujongva. Kezén vezet egy²¹ piros pofokos gyermeket²² a ki gyügyög²³ és sikoltoz. Mikor ingerültek vagyunk sért²⁴ az is ha a fűszál gyorsabban inog, ha a madár élesden csiripol.²⁵ Visszatér behuzza a függönyöket, bezárja az ajtot s be turja²⁶ magát magányos ágyának párnái közé.²⁷

Beállnak a ködös,²⁸ homályos, unalmas őszi napok. Oda van a ragyogo nyár oda az erő a lábakból, a kedv a szellem a kedélyből, oda a fény az élet az arczrol. A fej tetején hol egykor

⁹ meséjét, <hogy:> mikor

¹⁰ [jav. ebből]: semmibe

¹¹ <A figyelem iránta kihalt> A kisasszony

¹² <...> találják.

¹³ <...> asszonyokat

¹⁴ <ugrik> tér

¹⁵ <s észre vesz> s minden szóban

¹⁶ <Boszantja a rendetlenség> Itt

¹⁷ <Az egyedüliségben> Ugy érzi

¹⁸ valami; <a vére pezseg>

¹⁹ <...> névtelen

²⁰ kalapját <s megszőkik saját hajlék> hogy kimenjen..

²¹ <egy> egy

²² <leánykát> gyermeket

²³ <ugy> gyügyög

²⁴ <...> sért

²⁵ <...> csiripol

²⁶ <vágja ma...> turja

²⁷ [Utána egy sor áthúzva]: Az agglegény simára vágatja

²⁸ <aztán> a ködös

dus²⁹ haj pompázott fényes sima lap képződik, milyen a kutyabőr a mire diplomákat írnak. Erre a kutyabőrre absit van írva olyan³⁰ tentával a melyet mindenki lát csak az nem a kiért iratott.

Unatkozik...³¹

Nincs is semmi gyönyörűség ezen a földön! A hirnév tán?! az elismerés az emlékezet?! Kik nyujtják ezt. Olyan véges haszontalan emberek mint mi a kik alig élnek s már meghaltak. S micsoda parányi cselekedeteket vihetünk végbe a mi gyarló eszünkkel, erőnkkel eszközeinkkel – ahoz a rettentő nagysághoz³² mérhetetlen mindenséghez képest mely³³ a mi fejünk felett körülünk³⁴ az égig nyúló hegyekben, a roppant erejű vizekben a tűzben a csillagokkal rakott égboltozatban nyilvánul. Az emlékezet a mi körünkre terjed, vagy mondjunk nagyot: egy országrészre. De micsoda parány egy országrész is! Ha minden csillagban s az ostoba³⁵ holdban anyi száma nélkül való ember él, mozog törekszik mint ezen a mi földünkön ugyan micsoda parányi része az elismerésnek jút énnekem bármely cselekedetért.³⁶

Az agglegénynek nincs senkie a ki szemébe mosolyogjon s azt mondja: értem élj, a vigaságért, az örömet a nyugalom közt és megelégedésért melyet a családi élet nyujt – a szeretetért élj. Mert a szeretet az igazi tavasz a tavasz az igazi soha meg nem unható gyönyörűség³⁷, mindig új akárhányszor látjuk..

A kávéházban nem így beszélnek.. az agglegény a kávéházban lakik: ott a [olvashatatlan] beszél az önzés. Az a hajléktalanok hazája vagy azoké kiknek hajlékuk van de nem vágnak belé.³⁸

Az agglegényt nem érdekli semmi a markolhatatlan dolgok közül.³⁹

Szivarokat⁴⁰ szárazságot nagy művészettel és pipákat szipkákat sárgit. Szép kutya fejü, néger fejü, fejetlen sétatálczák gyűjtésével foglalkozik s hébe hoba unalmából excursiókat csinál a szerelem kopár mezejére, mely nem terem az ő számára többé örömvirágokat.

A kisvárosi agglegénynek nincs szorakozása.⁴¹ Az utcái víg pezsgő életbe a szorakozások ezreibe nem temetheti⁴² be magányos életének részét mert pezsgő élet nincs. A hol⁴³ leány van a háznál nem szereti a mama a hol menyecske nem szereti a férj. Ki tudja?

Aztán előtérbe nyomul⁴⁴ egy igen fontos kérdés a mit az agglegények szótárában úgy hívnak⁴⁵ hogy: „herbathea kérdés.” A csusz és köszvény kérdése.

²⁹ <fényes> dus

³⁰ <...> olyan

³¹ <Unja> Unatkozik

³² <nagy hatalmas> rettentő nagysághoz

³³ mely<et>

³⁴ körülünk <a levegő ... égbolt>

³⁵ csillagban <ostoba> s az ostoba

³⁶ [Utána áthúzva]: <És milyen elismerést.> <Nem jutalmazták sem a> <A világ minden igaz ge-
nije elveszett világ életében – úgy hogy a halála után emelt szobor <arával> került.> s soha sem volt
... ...> A gyomor is elpusztul éhségével és vágyaival egyetemben időnap előtt a szobor is elpusztul.>

³⁷ <öröm> gyönyör

³⁸ <hajlékában nem lakik sziv> hajlékuk van...

³⁹ [Utána áthúzva]: <A szellem világa kihalt nemesebb ambitioja vágya nincs.>

⁴⁰ <Áldja> Szivarokat

⁴¹ <mivelődési köre> szorakozása

⁴² <verheti> temetheti

⁴³ <...> A hol

⁴⁴ <jön> előtérbe nyomul

⁴⁵ <definiálnak> hívnak

A kutyák vonítanak a holdvilágos estéken. Halál van.⁴⁶
Ki nyugodott el?!
A traficáns, a szabo, a suszter a kávé s a vendéglős felelik szomoruan:
Egy jó kundshaftos...
Megsiratják a harangok⁴⁷ s aztán vége van nyom nélkül mint egy légynek melyet a macs-
ka lenyel. —⁴⁸

⁴⁶ <...> van

⁴⁷ <A harangok siratják meg, annyi ideig> Megsiratják a harangok

⁴⁸ [Néhány sorral lejjebb]: Nincs célja az életnek; nincs miért élnünk.

Karácsonyi történet

Szigoruan bánt vele!

No hát?

Hiszen anyi volt neki mint az édes anyja. Sőt több az anyjánál!

Ugy vette magához, mint vennénk egy elhítványodott szürke verebet, ki majd meghal az éhségtől és a hidegtől s kopogtat ablakunkon védelmünket kérve.

Apja elhagyta, anyja elhagyta. Az apja elment a fekete földbe az anyja: világgá.

A szomszédjában laktak Klára néninek – s Eszti egy reggel beütötte veres haját, sovány orcáját, vézna testét az ajton s azt mondta: „árva vagyok”.

No ha árva vagy van itt még egy darab kenyér s egy ágyhely a szegeletben – s csak egy csepp szeretet is akad a te számodra! Kiszolgálász a vendégeknek – elbírod a boros üveget – ügyelsz, takarítgatsz s úgy szegényesen – a hogy lehet – felnősz te is.¹

S megtanította irni.² Nevét s azokat a görbe numerusokat – melyekből egy pár most is ott fehérlik az ajtó szemöldökén – Eszti írta.³ A megviselt⁴ bőrkötésű bibliából ő olvasott fel⁵ mikor megcsendesedett a háztájék s égett az ivoban magasra fellobogo lánggal a zöld kályha tüze.⁶

Rongyosan⁷ nem járatta⁸ nem verte nem ütötte.⁹ Soha de¹⁰ egy ujjal sem – de úgy bánt vele, mint ha egyenesen neki adta volna a Jézus.

Ott a szegeletben a veres almáriom fiokjában vannak még a bubái,¹¹ csuprai a mikkkel játszott. Az ő tyukja még kinn karicsál s a zsályasorok a kertben, és¹² a magos száru mályvák: melyeket ő ültetett – élnek még.

Itt mozgott.¹³ Törölgette a fekete asztalokat, mosta a poharakat. A zöld kancso a melyikkel a bort hordta fel a törölők egymás hátán szép sorban.

Mosolyogva a mint járt, kelt, szíves szókat, tréfákat mondva, vagy a mint ült az ablak mellett öltögetve szorgalmasan – megállott az emberek szeme rajta. Rökkájának dörömbölését, orsójának pergését mintha hallaná még az ember, s lábának kopogását a mint serényen fut le a pincze grádicsán. Énekétől csengett¹⁴ az udvar, perelő szavától a konyha.

¹ [Utána egy sor áthúzva]: <S ki vádolhatná Klára nénit!>

² S meg <Nem> tanította [jav.] <irni meg> irni <?>

³ <nem> Eszti írta<e?>

⁴ <vén> megviselt

⁵ <nem> ő olvasott <e> fel

⁶ <gyomrában> tüze

⁷ <Ruhái> Rongyosan

⁸ nem járatta <e?>

⁹ ütötte <e?>

¹⁰ <csak> de

¹¹ <játékjai> bubái

¹² <meg> és

¹³ [Utána áthúzva]: <Az ő ágya ugyanazzal a lepellet>

¹⁴ <Csengő hangja> Énekétől <hangzott> csengett

Üres minden mintha meghalt volna.

Bár halt volna meg!

Megsiratná az ember. „Jó voltál – mondaná – szeretted, szolgáltál; porló csontodon, lelked édes hüvelyén áldás legyen! Felneveltelek – eltemettelek – könyvem omlott utánad. Jó – Több köny is omlik a világon!”

De így, hogy éljen idegennel, átokban – bár halt volna meg!

Kaphatott volna pénzes, módos tisztességes embert¹⁵ társul. Rá hagyta volna Klára néni a mije van – úgy akarta, látja az Isten – s élhetne uriasan, rangban.. vagyonban.. de hát¹⁶ az ő makacs feje¹⁷ s az a tekerdő kovács, s a szívük s a szerelmük s az ördög tudja mijök...¹⁸

Eh!

Öt esztendeje bizony annak. Így karácsony felé volt, mikor először belépett a küszöbön a kovács. Vándorlásból jött haza s látni akarta Esztit a ki játszó társa volt.

Itt gyügyögtek az ajtó sarka mellett. Fogták egymásnak a kezét s mosolyogtak mint két bolond:

„Oh te édes... édes be megszépültél!”

„Miklos.. az idő, meg az út; be megügyesedett!”

„De a szemed Eszti... karcsu derekad be ölelni való..”

„Emlékszel e erre – kezdték – emlékszel e arra.” A házi kutyára, az árnyékos eperfára, a sánta vízhorto Jánosra, meg a galambjaimra;¹⁹ a fáskamarára hova elbujtunk, a virágos²⁰ mezőre a hol futkostunk; fűre, bokorra – – emlékszel e?

A²¹ rongy.. tekerdő!

Klára néni hallotta a mint Eszti akkor mind nyüzsgölődött²² ágyában egész éjjel – s hogy reggel felé szender borult rozsás orcájára, látta mozogni²³ az ajakát s sugni²⁴ annak a pénz-telen csavargonak a nevét.

Oh a²⁵ veszedelem!

Fiatal lány ha álmodik – a kiről nem kellene álmodnia: mintha hivatlan napsugár kontrázkodnék be az éjszaka nyugalmába.

Munkát neki, dolgot, hogy felejtse; rossz szót hogy elmenjen a kedve.

Majd!²⁶ Ilyen rongynak nevelte volna Esztit – ilyennek taníttatta volna, ápolta volna!²⁷

De kimondta kemény határozott szóval, hogy neki ne álmodjék Eszti minden semmi-házi jött menttel – parancsoljon az álmának²⁸ – neki nem mosolyogjon, ne szoljon, szemét rá ne vesse: parancsoljon minden izének –.

Mintha lehetne is.²⁹

¹⁵ embert<, >

¹⁶ <de hát> de hát

¹⁷ feje<nek>

¹⁸ <...> mijök...

¹⁹ <gombjaimra melyek spárgára voltak fűzve> galambjaimra;

²⁰ a <mező> virágos mezőre

²¹ <Az> A

²² nyüzsgölődő>gölődött

²³ látta <, hogy> mozogni

²⁴ <sugja> sugni

²⁵ az [emend.]

²⁶ <Hogyne>

²⁷ [Utána áthúzva]: <mint az édes leányát>

²⁸ <magának álmában is> az álmának

²⁹ <Utána áthúzva egy sor]: <Az a szemérmes pirulo leányka>

Mintha abból a szemérmes pirulo leánykából ne akaratos furfangos teremtés válnék: ha szeret; mintha a galambból ne ülü lenne azért, kit párjául választott.

Ha tiltották a kovácstol: nyelvelt, ha kimondta Klára néni, hogy annak a pénznélkül valonak³⁰ nincs helye az ő házánál: – találkozott vele máshol, a templomban, a piaczon, uton, útszélen...

S mikor egy reggel – bár ne viradt volna több az egész világra – megszökött³¹ Eszti abból a fészekből,³² mely meleget adott neki, a hol megtollasodott s³³ mikor ott hagyta búban könyben a ki felnevelte,³⁴ a kényelmet: fáradtságért, a gazdagságot: száraz kenyérért – Klára néni sírt,³⁵ pogánykodott³⁶ s omlott szájából a káromlo szó, mintha³⁷ fekete zápor hullana a meggyülemlett felhőkből:

„Koldus légy – mondta – mikor a küszöbömön beveszlek!³⁸ Csonttá kopják a talpad a járástol, deczkává nyelved a szomjuságtól – tenyeredet törje fel minden ajtó kilincse. Csaljon meg, a kit szeretsz – s hagyjon el a mint elhagytál te engem...!”

Ha hoztak rolla hírt: hogy letelepedett az urával ott a város végén a patak mellett háznak kéménye füstöl, van kenyere, sója s orczájának van mosolygása; hogy dolgozik s vidám; hogy szereti még a golya mama is s piros csőrében vitt neki édes csecsemőt³⁹ szépet, épet; csak⁴⁰ hallgatott Klára néni. Ő⁴¹ nem ismeri azt a háládatlan személyt – ő nem tud rolla, hallani sem akar sem bújáról sem örömeről.

Jöttek vigasztalni a szomszéd asszonyok. Mondták: „Oh aranyosom rossz most⁴² a világ csak a kutya hú. Romlott a mostani népség – ugy e kitagadja? Hogy itt hagyta én Jézusom a ki felnevelte, öregségében! Én Jézusom!”

És sápitoztak. Lesték alattomban: busul e, sajnálja e? Az utcán pedig kacagták: „no azt kinevelte ügyesen.⁴³ Jaj gyöngyvirágom a kit üznek untig mint egy cselédet – megszökik biz az. Nem bolond!”

Üres maradt a ház utánna – hiszen az ember még egy szüette butordarabtól is nehezen válik el⁴⁴ ha megszokta.⁴⁵

Vén benne minden.

A rácsos hátú fekete divány: kopott;⁴⁶ a zöld boros kancso: fületlen; a sorba rakott poharak között sok a csorba. A nyitott kemencze ülőjén:⁴⁷ mállott a vakolat s a vékony rámás képek a falon: sárgák avasok.

³⁰ pénznélkül valo<hitványnak>nak

³¹ <ott hagyta> megszökött

³² <azt> abból a fész<ket>ekből

³³ megtollasodott s <megtanult csicseregni>

³⁴ felnevelte, <makacson, önféjűleg>

³⁵ <pogány lett> sírt

³⁶ <s> pogánykodott

³⁷ mintha <ha>

³⁸ <been> beveszlek

³⁹ csecsemőt <a ki visit s a ki mint egy angyal olyan>

⁴⁰ <hogy> csak

⁴¹ <Az övé> Ő

⁴² <háládatlan> rossz most

⁴³ ügyesen.<”>

⁴⁴ válik <meg> el

⁴⁵ [Utána áthúzva]: <Ággya ládája virág>

⁴⁶ <roskado> kopott

⁴⁷ <száján> ülőjén

És sárga Klára néni is. Bőre ránczos, szeme környéke vérmes, homlokára⁴⁸ simított gyér haja szürke, öltözete ocska, viseltes.⁴⁹ Teste összetöpörödött kicsiny – bizony, mint egy gyermeké kinek orczája rozsjából ránczot formált valami pajkos tündér.

Kinn szánkák siklanak⁵⁰ végig a sima havon, innen onnan dana hangzik, ajtó csapdosás s vastagon beszélő férfihang: Bethlehemesek tapognak⁵¹ végig az utcán zajongva, vigan.

...Benn sistereg a fahasáb, ketyeg az óra elfáradhatatlan ingája⁵² némaság a négy fal között⁵³ alvo macska a tűzhely szélén.

...És az emlékezet.

Klára néni merőn néz be a tűzbe.⁵⁴ Keze lecsüng, vékony szintelen ajaka mozog s mintha a tánczoló lángok fényében küzdelmes életének képét látná.

Fiatalságának⁵⁵ csendes örömeit,⁵⁶ s azt a munkás, vidám arczu szerető legényt, kit az ő életének társául rendelt az Isten.⁵⁷ Házikójukat⁵⁸ törpe falával, tele szegénységgel, szükség-gel. A munkás napokat, a küzdelmet.

Eszébe jutnak társai.⁵⁹ A kikkel élt, vigadott. Egyike módos lett. Prémes bunda, meleg étel jutott osztályrészéül; másikat gyötörte a nyomoruság a gond, a sok gyermek; fagyalta a hideg, kínozza az éhség. Mind: kik vígak voltak vagy sirtak, mind ott kinn vannak a temető kertben. Fehér ho nyomja kemény ágyukat. A munka, a gyülőlködés mind hitványság – hiszen elmulik minden..

...Aztán özvegysége, gyássa. A hogy egyedül marad minden gonddal, vesződésséggel. Lopja cseléd, szomszéd. A fiatalág örömei: a szivből, ereje:⁶⁰ kezéből, lábából; a rozszak az arczrol, kedve – elhagyják mind. – S az a gyermek a kit felnevel... Esztike... a vig, dolgos, serény Esztike,⁶¹ segítsége, kit (mintha mindenért a mit elvett) adott az Isten... Esztike ki egy⁶² idegenért elmegy a háztól, az özvegy asszony szomorú házából...

Pedig szerette.. Apro játékjait, ágyát, szobáját, megkezdett varrását, őrzi⁶³ tartogatja. Ha szollnak rolla úgy tesz mintha nem hallana belöle egy szót sem – de megjegyyez mindent, s egy csendes este mikor lenyugodott minden lélek elsompolygott kétszer is a ház előtt a hol lakik. A műhely ajtaja bárha le volt bocsájtva, bárha⁶⁴ még az eperfa levele sem zörgött a némaságban s bárha csak egy vékony sugara⁶⁵ szűrődött át a benn égő világnak a tábla hasadékán – látta Klára néni azt a mi benn van.

Álmodott is vele.

⁴⁸ <kicsi> homlokára

⁴⁹ [Utána áthúzza]: <Vékony ajaka mozog>

⁵⁰ <robo> siklanak

⁵¹ <jár> tapognak

⁵² ingája <s <csak> mintha a csend>

⁵³ a <levegőben> négy fal között <mely>

⁵⁴ tűzbe. <keze lecsun>

⁵⁵ Fialat<...>ságának <...>

⁵⁶ örömeit, <azt a munkás szerető legényt kivel háztüzet>

⁵⁷ rendelt<ek> az Isten<ek>

⁵⁸ <Szűk> Házikójukat <a kis>

⁵⁹ társai. <a vidám kicsi assz>

⁶⁰ <a keze> ereje:

⁶¹ <gyermek> Esztike

⁶² <el> egy

⁶³ őrzi <tartja>

⁶⁴ <s> bárha

⁶⁵ <világ> sugara

De házához nem ereszti. – Átkot mondott utána s hijába kéri, hijába izenget fűtől, fától ő nem ismeri,⁶⁶ nem akarja ismerni.

S az öregség⁶⁷ makacsságával intett kezével Klára néni a mint erre gondolt s mondta fennhangon: „nem.. nem.”

Kinn pedig megnyílt a kicsi kapu ajtó. Nyikorogva mint szokott s a csengettyű élesen sivitott. Valaki béjött az udvarra.

Karácsony estéjén⁶⁸ ugyan ki nézne be a Klára néni ivójába. Valami család nélkül való korhely, kinek házához nem köszönt be a Jézus a kihez gyermeknek nem visz semmit az angyal.

Kinn a konyhában suttogo hangok. A szolgáló beszél valakivel.

„Ki az?”

S hogy megnyílik az ajtó öszszevissza csak egy csepp vereshaju gyermek⁶⁹ fázo kipirult arcczu czondra kaputkába bujtatott aproság szégyenkezik nyilásánál kezecskéjében⁷⁰ egy olyan haszontalan papiros csillaggal, a milyen mellett rigmusokat szokás mondani, szerencse kívánót, egy pár krajczárkéért.

„No hát?”

„Néni.. édes.”

„Énekelni jöttél?”

„Én.. Miklos.. én, az anyám az apám.. én...”

Aztán tévetegül félig a⁷¹ kemencze mellett ülő öregasszonyra, félig az ajtora nézve, nem tudva merre lépjen, mit szoljon, nevessen e? sirjon e?.. elfelejtve mondokáját, rázva⁷² kezében kalapját – tapog⁷³ jobbra, balra.

Miért is tette Klára néni.. tudja is ő? csak felkelt ültéből, hogy megfogja kezét annak a båtortalan semmiségnek:

„Egyedül jöttél e?.. no ne sirj cseppem. Csillaggal⁷⁴ jöttél?.. tudsz e valamit? Ne félj na ne sirj na! Hogy hivnak?.. na”

Könyein át némi bizakodással,⁷⁵ båtortalan, szaggatott hangon nyögi:

„Ide jöttünk.. mind.. néni.. én.. ott kinn.. anyám is.. édes néni.”

S lány haját simogatva rá teszi kezét a kilincsre Klára néni:

„Ki van ott kinn?”

A konyhában csoszogás, suttogás, s a vidámon ugráló komondor szűkölése.

„Ki van ott?”

S hogyan esett... tudom is én, (az örömet a kibékülést a ki intézi mondhatná meg)... valahogy kétfelől két kéz kapaszkodott az öreg asszony fonnyadt kezeibe s sírástól remegő hang mondta:

⁶⁶ <az> ő <megsebzett szívét> nem ismeri

⁶⁷ <S a mint gondolta Klára néni> S az öregség

⁶⁸ estéjén <mikor a maga házánál tölti min> ugyan

⁶⁹ <gyermek> gyermek

⁷⁰ <csep> kezecskéjében

⁷¹ a<z>

⁷² <lóg> rázva

⁷³ <néz áll> tapog

⁷⁴ <Énekelni> Csillaggal

⁷⁵ <båtortalan> bizakodással

„Én vagyok Eszti édes néni.. az az én fiam.. a gyermek kedvéért néni a gyermek kedvéért... engedjen meg... nekünk is neki is édes néni...”⁷⁶

S a kovács is széles vállával a mint be tolakodott az ajton, s a komondor is s a kaczagó orczáju piros szolgáló is – – mintha fény özönlött volna be velük az özvegy asszony szomorú házába.

„Te édes... édes leányom... én⁷⁷ gyönyörűségem!”⁷⁸

⁷⁶ [Utána új sorban, áthúzva]: <S kinn vigadtak az emberek s megszollalando volt a harang>

⁷⁷ <édes> én

⁷⁸ [Alatta ceruzával, valószínűleg nem Petelei kézírása]: Peteley István.

[Verzár]

Verzár csendes, kevés beszédű fiú. Igen halkán beszél s soha sem néz annak a szemébe, a kihez szól. Fejét lesütve hordja s külső kinézésére keveset ad. Valamicskét dünnög az orrából. Nyomdásznak adta szegény özvegy anyja, kinek kivüle még egy fia és sok könnye van – de keresete annál kevesebb. Hajlamai vannak Verzárnak a kényelmes élethez. Rest ahhoz, hogy felkeljen reggel 6 órakor s a szedőszekrény mellé álljon s még ha pénzt vonnak is le késedelméért a fizetéséből akkor is csak felnéz a faktorra sötét tekintettel s boglyas fejét behuzza széles vállai közé, összeszorított fogai közül dünnögővén: „bánom is én azzal nem leszek szegényebb.” Ilyenkor hazudik, mert sir a lelke minden krajcárért. Szörnyű fukar s pénz gyűjtő. Bevásárol aszalt szilvát, aranypillét magának s ő a ki úgy szereti a kényelmet feláldozza gyermeklétére a pihenést a haszon reményének. Csinál kéményseprőt aszalt szilvából százával s adatja el karácsonykor. Ehez a munkához csak az éjszaka az övé. Mind-egy! Ezt dolgozza éjjel is. Ezenkívül pénzt ad ki kamatra. A nyomdába a melyik gyermek megszorul, kész bankárja annak Verzár. Bankárja – de kérlelhetetlen végrehajtója is ha a fizető terminus következik. A vakmerőségig szemtelen uzsorára hitelez csak. Egész nap ott áll a szedőszekrény mellett s izzad a munkában. Este lomha teste fáradt. Mégis ha pénzt mutatnak neki a pihenés helyett szívesen osztja meg a legények betűit. Megvesz mindenféle dolgot hogy eladhassa azt. A nyomdánk elcsapott faktora egy határ szakácskönyvvel nem tudott mit tenni. Verzár adott érte két pengőt s az nap még kiárult belőle a piacon a szakácsnék között 8-at.

Feltudja használni a kínálkozó alkalmakat. Valami kótyavetyén egy csomo imádsághoz jutott. Olyan „Mária szívét átjáró hét tör” féle siralmas historia volt. Verzár mikor Husvét előtt a litániákat tartják este kirakta a kincsét a templom ajtaja elé egy asztalra s nyert rajta bőven.

Akaratos, nyakas és elszánt. Ugy tetszik nekem, sokat verhették mig igen kicsi volt mert a fejét mindig a válla között¹ tartja, mintha attól félne hogy valaki a nyakacsigájára üt. Ha a maga kiszabott dolgát elvégezte nem segít bárha az egész nyomda bajba volna is. A napokban a metrompás nyakon ütötte mert nem akart dolgozni. Sírt – s olyan gyűlölettől ragyogó szemekkel nézett a metrompásra mint egy felbőszített kutya. Másnap reggel nem jött munkába. „Nem megyek fel izente, nem szeretem ezt a mesterséget. Nem megyek ha megölnek is. Kapok én szálást ha akarom olyat, hogy rám nem találjanak egy esztendeig is.”

Két napig a temető kertbe hált. Este belopozott s magára záratta a kaput. Szegény özvegy anyja sirva jött fel panaszkodni. „Gazember a fiú – mondta – nem bírtam vele soha.” Olyan gyenge hitvány asszonyka is, hogy az ember elhiszi neki könnyen. Egyszer bezáratta a fiát a tömlöczbe, mert lopott s ismételt fenyegetések dacára is lopott. Az anyját lopta. Verzár ismeri a börtönt. Nem is fél tőlle. Korán szokott hozzá.

Másnap találták az uton.

¹ <ijedt a nyaka> a válla között

„Az éjjel a sétatéren háltam – mondta diadallal. – Reggel arra jöttek a szolgálók s szerelmes leveleket irtam nekik pénzért.”

Más ember meghal éhen ebbe a kis városba mert nem kap munkát. Verzár kap. Ő szerelmes leveleket ír a szolgálóknak.

Éjjelenként dáridózik Verzár. A mit összekapar összegyűjt magának kínosan – azzal kártyázik, dominózik a kávéházban egész éjjel. Vágya viszi oda azt hiszem. Szeretne nyerni.

Szolgálókkal trafikál mert már akkorácska. Ma holnap 20 éves s szereti a puhálkodást is s bizonyosan a kéjelgést is. Erre is áldoz.

Mikor felhozták kóborlásai után a nyomdába a feje a válla közé volt nagyon behuzva.

A faktor intette:

– Akasztófára kerülsz Verzár, ha így kezded.

Homloka felett ránczba szedte a bőrt, szemeit összehuzta s lesütötte a földre, fekete arca még jobban elsötétült s úgy az orrából dünyögte:

„Bánom is én...”

De mivelhogy gyermek hát csak odaállott a szedőszekrény elé nagy komoran, s öt perc múlva – mert valamelyik valami tréfást mondott elkezdett mosolyogni ő is...

Vagy igen gazdag ember lesz Verzárból s akkor becsületesnek fogják vélni, vagy nem lehet elég gazdag (ha valami baleset éri) s akkor felakasztják.

Gazember lesz minden bizonynyal.

A Nemes Biri haragja

A kutya ugatott s Biri kisasszony felült ágyában.¹

Figyelt s azt mondta halkán „Ismét.” s ovatosan felkelt.

A neszre valaki megszolalt: „Miért kelsz fel néni..”

„Aludj Edith” – mondta csendesen – semmi baj.

Nagy kendőjét magára öltötte² nesz nélkül nyitotta ki az ajtót s kilépett a tornácra.

Halvány lilaszinre³ festette meg a felkelő nap a szembe⁴ nyugvó hegyeket s fehér fodrok csusszantak végig a tiszta kék égbolton.⁵ A levegő ősziösen hideg volt s Biri⁶ összefogta szorosán a kendőt sovány nyakán.

Minden csendes volt körül, egy levél sem mozgott (a félhomály⁷ a tornáccal szemben pihenő⁸ cseléd házon ugy nyugodt⁹ mint álom egy alvón) csak a kutya ugatott csuful és ugrott a kert léczes kerítésének.

Biri ovatosan csusszant tova a fal mellett.¹⁰ A cselédház¹¹ ablakán a szolgál¹² vigyázva neszelt fel s álmosan dünyögte: „Mit csinál ni-ni a kisasszony – mintha¹³ megakarna szökni? Ha a felszegi legények jöttek szilvát lopni s¹⁴ őket [ugatja]¹⁵ a Pásztor – bizony csuful jár. Azok megkollintják.”

Biri kisasszony¹⁶ ajakáról halkán lebbent el: „Harmadik reggel..”

A fű teljesen nedves volt. A bő harmattal ugy csillogott mint a mesebeli üveg mező melyen csak gyémánt patkos táltos állhat meg. A léces kapu előtt szemben a házzal¹⁷ egy nagy folt volt rajta s arrább¹⁸ egy fekete¹⁹ szalag szaladt a bokrok felé. Ember lábnyoma vágta ezt a csíkot.

¹ [Eredetileg]: A kutya ugatott s Biri kisasszony <ovatosan kelt fel s kisuhant a szobából. Hűvös ősz> <reggel> hajnal volt csupa víz a bő harmattal <fal> a falevél s a fű.>

² öltötte <s ki>

³ [jav. ebből]: lilaszin<nel>

⁴ szembe <fek>

⁵ Utána áthúzva: <Harmat Bő harmattal volt nedves a fű, s a falevelek s kissé a háztető A félhomálytól vagy a harmattal szürke volt fű, falevél. Hideg őszi>

⁶ Biri <...>

⁷ a félhomály <mely>

⁸ pihenő <háza esett>

⁹ nyugodt <mintha>

¹⁰ [Utána áthúzva]: <Nem kiáltott bízatta s nem <...> csittította a kutyát>

¹¹ cselédház<tol><on>

¹² szolgál <álmos képpel>

¹³ mintha <megszökni>

¹⁴ s <azt>

¹⁵ Az összehajtás miatt kilyukadt a lap.

¹⁶ kisasszony <csendesen magának motyogta>

¹⁷ házzal <összevolt taposva volt csupán foltos s>

¹⁸ arrább <a bokrok irányában>

¹⁹ fekete <csík vonult el. Összeta[...] Ember lábnyomától <...> lett csík.>

Biri ovatosan nyitotta meg a kertajtót s a porondos ösvényre lépett. Egy eléhajolt magyaro bokor vizes leveleivel megütötte az arcát mintha mondta volna: „Figyelem.” Biri megnézte s aztán a letaposott²⁰ fűből formált szalagon futott tova a szeme. A domb tetőn nagy fenyők²¹ néztek a völgyre melyeknek alja kopár volt. Ott elveszett a nyom.²² Ugy tetszett azonban mintha nagy testük által fedve²³ ott állna valaki s ügyelné nagy merőn Birit.²⁴

Csupa titkolozás mindenfelé az egész kertben. A hajnal szendergése: félálom melynek ébredtével vihar lesz-e napfény-e ki tudná? A káposzta fej a mint levelei szorosan fényesen simán borulnak egymásra csupa rejtély. Féreg emészti e belül vagy épség duzzasztja: ki sejt-hetné. A mák kopogo feje inog a szellőben. Be van zárva. A délig láto szorosan szedi ránczba lilaszín ajkait. A bokor ágai egymásra²⁵ hajolnak – béka van a tövükben vagy madár piheg védelmük alatt?...

Minden hallgat – s²⁶ a titokzatosság ingerli e Birit vagy ki tudná mi – de szaporábban indul a hegynek. A kavicsos ösvény ropog a lábai alatt²⁷ s a porond sikít mintha fájna neki a teher.

A tetőről jól látszik a férfi²⁸ alak, kit a fenyők védelme alol kizavartak de a ki azért egész nyugodtan²⁹ halad le a völgybe. Kissé biczczent a jobb lábára hanem azért könyedén veti át magát a sövény kerten.

Biri megáll összeszorítja az ajakát s merőn néz utána.

Alant az udvar élénkül. A cselédházbol nyulánk legény jön ki s bekoppant a végső ablakon.

„Kelj³⁰ fel Klári! A nagysás kisasszony már kinn bodorog a kertben. Szilva tolvajokat le-seget s³¹ mindjárt vissza jön³² s lesz ne mulass.”

„Azt is elvétette a Jézus – hangzik³³ ki. Nem is fehérnép a.”

„Azért fiu leány..³⁴ Ugorj Klári mert mindjárt³⁵ itt csikordul meg a füled mellett.”

Aztán³⁶ a leány is kijön nyujtozkodik rávág tenyerével a legény vállára s indulnak a majorság felé.

„Hogy nem tudja a vén csontjait pihentetni ilyenkor?”

²⁰ a <viz> letaposott

²¹ fenyők <voltak melyeket egy századdal előbb ültettek ide a Nemesek aljukon <...> kopár Aljukat olyan féltékenyen ovták a napfénytől, hogy>

²² nyom.<– csak mintha>

²³ fedve <valaki – egy emberi alak – állana ott>

²⁴ [Utána áthúzva]: <A cselédház ajtaja megélenkült s a b> / <Erre arra egy madár csippent meg <a> s a faluból nézve> / <A káposzta fejek szor... levelek szorosan egymásra hajolva, a mák fejnek csipkés kü... tornácza bezárt tornácza> / <(A szendergő hajnal félsötéte, az egymásra borulo káposzta levelek némasága a mák elzárt feje – mind anyi <titkoloz> élő titkolozás – vagy ki is tudná mi ingerelte Birit, hogy lás)>

²⁵ egymásra <sim> hajolnak

²⁶ s <tán> a titokzatosság

²⁷ alatt <– s sikong>

²⁸ férfi [emend.]

²⁹ nyugodtan <nem sietve> halad

³⁰ „<Kelj> Kelj

³¹ s <a> mindjárt

³² vissza jön <s akkor> s lesz

³³ hangzik <benről – mert nadrágba kellett volna ter...>

³⁴ leány.<”>

³⁵ mindjárt <... ...> itt

³⁶ <Nem ered...> Aztán

A legény kaczag: „Drága a szilva.”

Biri kisasszony csak áll a hegyoldalban s vékony ajaka közül halkan rebben ki: „Ki vagy?” Valószínűleg kiáltás akar lenni ez a két szó s csak sóhajjá lesz.

Majd visszatérül s körülnéz a nyomok után. A nap beküldi egy egy sugárszálát a hajnalba s világosodni kezd. Madár³⁷ pityegés hallszik a bokorbol s egy helyt³⁸ a sűrű magyarós előtt a nagy macska lapul meg vágyó tekintettel lesve az ágak közé.

Biri lehajol s kövel űzi el a leskelődőt.

Aztán kerülőt tesz s a³⁹ hársos szélében a hol a Nemesek csontjai pihennek⁴⁰ a hantok alatt egy nagy rózsatőt kerül meg. Sovány ujjai⁴¹ megsimogat két bimbót s halkan mondja: „még ezek is kinyílnak egy sem férgesedik el az Ő fáján..”

Kissé megborzong a hidegtől, összébb huzza a kendőt vállán s szaporábban megy be a ház felé. Azt⁴² lehetne hinni azonban hogy nem lát, mert a⁴³ cselédek mellett megy el és nem szoll semmit.

„Jé Klára – fakad ki a csodálkozás a legényből – nem pilitél a malom. Láttál ilyen csodát..”

Ovatosan, gondolkozva lép be Biri kisasszony a szobába s halkan mozog. A világosság⁴⁴ előnti⁴⁵ a régies nagy cserefa butorokat s beragyogja az ágyban szendergő leányt ki a lépések neszére felnyitja nagy fekete szemének takaróit.

„Hol jártál néni ilyen hajnalba?” kérdi. A karjait elnyújtja ásít s puha ajkait kelletlen mosolyra vonja.

„A kertben Edith. Álmos vagy?” –

„Nem” feleli elnyújtva s ugy hangzik mintha „igent” mondana – de mit keressz te a kertben? Olyan jó itt benn.”

Biri kisasszony nem felel. Matatgál s önkénytelenül nyílik szora az ajaka: „Ki is lehetett volna más?”

„Szoltál valamit néni?”

„Én?”

Szeme rátéved Edithre s ott is marad. „Hasonlit” – sugja.

„Te beszélsz⁴⁶ magadban néni.”

„Hogy⁴⁷ beszélnek?”

Megsimogatja a homlokát Biri kisasszony s kicsattanva mondja:

„Ne figyelj reám.”

Aztán kimegy a szobából s becsapja az ajtót. Mindenben rendetlenséget lát ott kinn, mindenütt hibát kap.⁴⁸ A férfi nép rest, roszindulatu dologtalan⁴⁹ – a kivel folytonos a vesző-

³⁷ Madár<ak>

³⁸ helyt <egy> a

³⁹ s a <lombok [?] alatt> hársos szélében

⁴⁰ pihenek [jav.]

⁴¹ ujjai⁴¹ <érint meg> megsimogat

⁴² <Ugy> Azt

⁴³ a <béres legény és leány> cselédek

⁴⁴ <Hol jártál néni ilyen hajnalba? – kérdi> A világosság

⁴⁵ <rá esik> előnti

⁴⁶ beszé<l>lsz

⁴⁷ <Igazán> [?] „Hogy

⁴⁸ hiba <van>[jav.]

⁴⁹ dologtalan <és csalo>

dés. Elpipáz elhenyél oraszámra ha nincsenek a sarkában, és csalo. Mindenben csalo. Arra tartja az asszonyt, hogy legyen kivel játszó a kit gyötörjön.

Soha sem állhatta egygyét sem Biri kisasszony, sőt távol tartotta az egész utálni valo fajzatot magától.⁵⁰

A Nemesek ősrégi kuriáján egyedül élt mint utolsó maradéka a híres, erős nagy famillának melyből egyik Robert királyt fedte testével a Havasalföldön, a másik Kemény Simon oldalánál harcolt a Kenyérmezőn a harmadik Apaffy uramnak⁵¹ volt édes jó tanácskozo társa. A nagy teremben hol egyszer⁵² öreg Rákoczi fejedelem mulatott át egy éjet kíséretestől a régi székben melyet „Uram székének” hív azóta minden nemzedék bele rejtette kicsi termetét Biri büszkén mondta a kérdezőnek „Nem kell férfi segítség nekem. Utálom minyáját. Van erőm hogy megálljak a magam lábán..”

Gyermekkorában sem állhatta őket. Egyedül a szomszéd kistelkes Berkes Bence fiával állott szóba,⁵³ beteges szelid gyenge fiucska⁵⁴ volt, kivel azt tehette a mit akart.

Ugy látszott irigyelte, hogy mikor anyi hitvány ember lehet férfi egyedül minden arra méltó közül őt tette nővé a sors. Kicsinyelnie kellett a nemét mert untalanul hallhatta a míg nőtt: „Ki tartja fenn a Nemes familliát?” Ki? Hát senkise Nemes Biri?

Berkes⁵⁵ Simont lehetett kizozni. Szemébe lehetett kacagni ha egy erősebb szón⁵⁶ megjed vagy megsáppadt ha látta mint lődözi⁵⁷ le Biri a madarat a fárol: „Te férfi!” kiáltotta Biri tele lenézéssel.

Berkes Simonnal⁵⁸ lehetett játszani. Mikor egyszer⁵⁹ – apro gyermekek voltak még – aluva lepte meg a borostyános alatt s azzal ébresztette fel hogy megcsokolta a homlokát, milyen szánni valo⁶⁰ volt Simon a mint felriadva futni kezdett a csalogato Biri után. Utczu fel a hegyen. Simon sántított az egyik lábán s biczegett az őzként⁶¹ iramló leány után a ki mint egy mokus kuszott fel egy öreg diofára. Ott megállott a fa alatt. Vágyva nézett fel s rebegte tikkadtan a fáradságtól: Oh te édes Birike jöjj le onnan, jöjj le ide⁶² hozzám édes

⁵⁰ [Utána hosszabb rész áthúzva]: <Ugy maradt egyedül a Nemes familliából melyek elődeiből egyik Robert Károly idejében ha[r]colt a havasalföldön egyik Hunyadi oldalánál esett el a Kenyérmezőn s melyből a fejedelmi udvarban / <Mind pihennek. Kard forgato karjuk: porlo csont.> [Mellé írva, szintén áthúzva]: <A végső sarja volt a Nemes familliának, mely erőben s hatalomban tündöklött <.> időtlen időktől fogva – <de .> s minden makacscságot, indulatosságot egyesíteni látsz>

⁵¹ uramnak <udvarában>

⁵² egyszer <Bethlen fejedelem> öreg Rákoczi

⁵³ [Utána több sor többször is áthúzva]: <azzal is tán csak szánalomból minthogy a ... beteges, félénk s sánta fiucska volt. A ... kertjük is összeért s reggelenként jól esett Birinek, hogy van aki után leselkedjek s a kit hátba vágva jól egy ... minthogy úgy ellehetett azzal játszani <vele> akár egy macskakölyökkel. Olyan engedelmes szotlan gyerek volt s ugy türte akármit hogy vele az erősebb leány.> [Mellé írva, nincs áthúzva, de nem illeszthető értelmesen a szövegbe]: azzal is tán csak azért mert uralkodni parancsolni vagy a természetével

⁵⁴ fiucska<val> volt

⁵⁵ Berkes <Benc> Simont

⁵⁶ <...> szón

⁵⁷ <ugrál [?]> lődözi

⁵⁸ Simon<t>nal

⁵⁹ egyszer <a siklottak végig a kicsi kinn a mezőn>

⁶⁰ <nevetni va...> szánni valo

⁶¹ <iramló> őzként

⁶² ide <a> hozzám

Birike!” „No⁶³ kell-e valami? rikkantott rá mikor leszállott? Hozzám mersz e közeledni? Te férfi! te gyáva!”

Hitvány a férfi! Simon is hitvány.⁶⁴ Játszani jó volt – de szora sem méltó egyébképen. Nem is gondolt rá Biri azután hogy az a botrány esett⁶⁵ a min az egész falu kaczagott.

Már nagy leány volt akkor s egy nyáron mikor Simon is⁶⁶ haza jött a városból, hol az iskoláit végezte s ott élehetetlenkedett, szerénykedett Biri mellett nem merve még a szeme közé sem nézni⁶⁷ egy délután valami czifra dáma jelent meg a csendes faluban s egy kicsi leánykát hozott csipkés polyában beállitva vele a Berkes Bencze udvarába.

„Ez a Simon urfié – mondta szemtelenül – ott felejtette a városban.”

Valami kellner leány volt s⁶⁸ majd elrepült a sok csipkétől meg szalagtol a mi a köntösén lebegett.

„Edithnek hívják – mondta a babára mutatva ki mosolygott – ugye⁶⁹ szép név. Én választottam...”

„Az⁷⁰ én fiamé – az enyémé – kiáltotta az öreg Berkes – Hazug a nyelve a kisasszonynak. Ide Simon ide – rikoltott⁷¹ – nézd hoztak neked valamit. A tied-e? Kell-e?”

Simon dadogott, az udvar megtelt kíváncsiakkal s a kert korlátjánál ott állott Biri is.

„Szót na – hangot na! könyörgött⁷² az öreg – Hadd halljam – mit mondsz...”

Biri felkaczagott s futva futott végig az ösvényen haza a Nemes kúriára.⁷³

Elmult. Edith maradt Simon eltűnt, a kisasszony visszautazott a városba s a világ csak ment a maga útján.

A férfi!

Kitanulhatatlanul hitvány minyája. Berkes szomszédékrol nem akart többet tudni – soha semmit.

De hát⁷⁴ mikor Edith már járni kezdett s átbujt a komloindák között⁷⁵ a szomszéd kertbe is, mikor⁷⁶ már futkosott s belecsipeszkedett a mindig haragos szomszéd néni köntösébe is, évek mulva a melyek arra jönnek mennek, hogy⁷⁷ haragnak utálatnak lesimitsák az élet – egyszer azt mondta Biri az öreg Berkes bácsinak: „Szép ez a mi leányunk.”

⁶³ „<Nos> No

⁶⁴ hitvány <volt>

⁶⁵ esett <mikor> a min

⁶⁶ is <... ...> haza jött

⁶⁷ nézni <Birinek> egy délután

⁶⁸ s <tele ugy nézett ki> majd

⁶⁹ <... ...> ugye

⁷⁰ <Az öreg a> Az

⁷¹ <da...> rikoltott <a>

⁷² könyörgött <...> az

⁷³ [Utána több sor áthúzva]: <A férfi! / Kitanulhatatlanul <rosz> hitvány minyája. <...> / Minden lecsendesedett. Az udvar megürült, Simon is ellett – csak Edith maradt ott. Mindent elfelejtettek ezt a történetet is elfelejtik. / Este lett. Az emberek haza szálingoztak, Simon eltűnt, a kisasszony is vissza utazott a városba s Edith ott maradt Berkes Bencze bácsinál – az éjszaka elfedte a földet s másnap minden egyébre gondoltak az em...>

⁷⁴ <Aztán> De hát

⁷⁵ között <a Nemes ker> a szomszéd

⁷⁶ is, <apro lábaival végig tapogott> mikor

⁷⁷ Hogy <bűnnek, örömmek, ...> haragnak

A mi leányunk! (Sőt olyankor ha nem látták odaszorította a gyermek aranyfürtös fejét a kebléhez, végig⁷⁸ csokolta piros arcját s mikor⁷⁹ az öreg Bencze számára⁸⁰ az örök pihenésnek házát ásták meg⁸¹ a hegyoldalban azt mondta: „nem valo neked bogárkám, hogy szomorúságot láss..⁸² magamhoz vislek.”

Mert hiszen árva volt Edith. Az anyjáról hirt Biri nem hallott soha.. Simon pedig Simon. Ki tudja mi lett belőle.⁸³

Nem is mondta ki a nevét előtte senki.

Aztán sok is a dolog. Munka egész napra. A cseléd rest dologtalan s Biri kisasszony ott szeret lenni mindenütt. Zsörtölődik lármáz, hire van indulatosságának⁸⁴ négy határban.

Nem⁸⁵ mer közelíteni hozzá senki.⁸⁶ Két kérője is volt úgy mondják – de⁸⁷ mikor érzelmesebben kezdtek beszélni s szemük közé nézett Biri erősen s a mondoka⁸⁸ végén azt kérdezte: „Aztán?”⁸⁹

„Elég erős vagyok én magamnak – mondta nevetéssel ha a család unszolta a férjhez menésre – nem kell nekem támasz. Támasz! Férfi legyen e ez a támasz?”

„Bolond – vélekedett rola mindenki a környékben. Hadd fusson...”

Az évek is futottak s mindegyik lopott le a Biri arcának üdeségéből testének⁹⁰ rugékonyságából valamit. A kik⁹¹ ismerték fiatal⁹² leány korában azt tartották hogy megkisebbedett.⁹³

Csak⁹⁴ a csufolkodó kedve nőtt. Haragos s kiállhatatlan lett. Megsértett mindenkit s elriasztotta magától minden ismerősét. Egyedüli mulatsága az volt, hogy úgy télen ha kevés dolga volt berejtette kicsi termetét az „Uram székébe” melyben egyszer öreg Rákoczi pihent s a hős [?] világotól beragyogott ósrégi képeket nézte hosszas elmerülve. Ha valaki lett volna körülötte hallhatta volna mint sohajt fel néha mint sugja kérve a falrol lenező hatalmas alakoknak: „haragustok-e réam? roszul tesztek-e?...”

Egyedül Edithhez volt gyenge, sőt szolgálta ezt a senki leányát, kérdeve néha⁹⁵ ha durczán kapta el fejét az ölelgetések elől: „hát nem szeretsz Edith, hát bántlak én?”

⁷⁸ <s> végig

⁷⁹ <Könyörület is> mikor

⁸⁰ Bencze <elköltözött előtt> számára

⁸¹ házát <...> ásták meg

⁸² szomorúságot <láss> láss..

⁸³ [A mondat utólag ceruzával beszúrva.]

⁸⁴ <a> indulatosságának

⁸⁵ <... a> Nem

⁸⁶ [A mondat után áthúzva]: <A kérők egyenként maradnak el s egyenként tépi le esztendő esztendő után előtt csukva a jó szó s az ajtó s aztán>

⁸⁷ de <elriasztotta őket Biri> mikor

⁸⁸ mondoka <közepén> végén

⁸⁹ [Utána áthúzva külön sorban]: <A bátrabbik>

⁹⁰ <formájának> testének

⁹¹ <...> A kik

⁹² <... ...> fiatal

⁹³ megkisebbedett <Biri>; [Utána egy sor áthúzva]: <Mintha törpébb lenne csak a csufolkodó kedve nőtt.>

⁹⁴ <Haragos veszekedő lett.> Csak

⁹⁵ kérdeve <ki> néha

S minden nap egyformán telt csak ezt a mait⁹⁶ átkozták meg ott a hol az ember életére mérik a napokat. Mert átok az, ha álomképeket lát az ember ébren, ha a mult idők rég eltemetett emlékei néznek [?] ⁹⁷ káprázat alakjában vissza.

Nemes Biri elégedetlenebb hangosabb volt ma⁹⁸ mint valaha. A tornász előtt a kőrifsa ingatta hosszukás leveleit mintha⁹⁹ fenyegetőzött volna, hogy: na na Biri vigyázz; a nap éles szálakban tört át a fellegeken mintha szollott volna: Biri im a sugár láss! a madár élesebben csipegett sikitva: „bolond¹⁰⁰ vagy Biri, bolond te is..”

„Mi dolgotok ott együtt? – rivallt rá Biri – nyulánk parasztlegényre.¹⁰¹ Elereszted mindjárt annak a leánynak a kezét. Nincs¹⁰² csinálni valod semmi?”

Aztán mormogta: „Gazember” s haragosan ment be a nagy¹⁰³ régi házba¹⁰⁴ s cél nélkül¹⁰⁵ barangolt egyik szobán át¹⁰⁶ a másikba.¹⁰⁷

A nap fenn volt már jól s Edith még ott nyujtozott a párnák között. Két karját olykor felemelte, kelletlen unalmas hang¹⁰⁸ szaladt ki nedves puha ajaka közül. Tele¹⁰⁹ volt kéjérzettel a lehellete a mint szivta az üde levegőt s a szeme egy percre megmeg villant.¹¹⁰ Bőre¹¹¹ alol csakhogy ki nem serkent a szalado vér s puha keze¹¹² rátévedt végig simult gömbölyű nyakán, mellén.

Biri hosszasan nézte el¹¹³ s a fejét tagadolag rázta meg néha: „Nem a Simon vére – sugta – nem a Simon vére..”

Oda kinn szekerek döcögtek, emberszó verte fel az udvart s Biri idegesen fogta át csontos kezével homlokát: „Mindent elfelejtetek.. Mi lelt engem?”

A kendert rakták fel a szekerekre s asszonynép zajongott gyermekek sikongtak, futkos-tak. A kaput¹¹⁴ nyitották meg s a béres¹¹⁵ csatantott [?] ostorával. A mint a fordulónál kitért a tóhoz vezető rosz utra az első szekér¹¹⁶ hallzott a kiabálása melyel az állatait nogatta s vidám¹¹⁷ ének hangzott fel¹¹⁸ a mibe a kinéző asszonynépek kezdtek.

⁹⁶ mait <indult> átkozták

⁹⁷ <...> emlékeit [emend.] néznek

⁹⁸ ma – [ceruzával besz.]

⁹⁹ mintha <mondta volna> fenyegetőzött volna

¹⁰⁰ <hallott...> „bolond

¹⁰¹ parasztlegényre <ki segített a tűz piros>

¹⁰² <...> Nincs

¹⁰³ <nagy> nagy

¹⁰⁴ házba <tágas szobáiba> s; [-ba és s besz.]

¹⁰⁵ nélkül <járt egyikből> barangolt

¹⁰⁶ szobá<bol>n át

¹⁰⁷ másikba < s a szem...>

¹⁰⁸ hang<ot hallatott> szaladt ki

¹⁰⁹ <Kéj> Tele

¹¹⁰ villant <hogy ismét ráboruljon>

¹¹¹ Bőre <alatt a ki csakhogy> alol

¹¹² keze <olykor rátévedt ...> rátévedt

¹¹³ nézte el <... nélkül> s a fejét

¹¹⁴ <Az első megindult> A kaput

¹¹⁵ béres <gyerek>

¹¹⁶ az első szekér [ceruzával a sor mellé írva]

¹¹⁷ s <egy> vidám

¹¹⁸ hangzott fel <mit a fickó> a mibe

A nyulánk szolgál legény utoljára marad s halkan szol a leánynak: „Százszorszépem, Klárám te az én szekereimen¹¹⁹ jőjj..”

Feltelepednek mind a ketten a hosszasában kenderrel rakott szekérre¹²⁰ s kaczag az orcájuk a mint egymásra néznek.

Biri felsohajt és elfordul. Aztán magára vet,¹²¹ a mért sohajtott s haragszik mindenre.

Otthon sem tud ülni s egy ora¹²² mulva sétálni indul Edithel¹²³ a tó felé hova a kender áztatók mentek.

A nap még nem szárította fel a harmatot. A fűszálak hegyén ragyog a fényes vízcsepp s a lehullott sárga falevelek csillognak¹²⁴ a napfényben.

Edith előre futkos s virágot tép. Néha szemébe néz Biri kisasszonynak s aztán megszolal:

„Mi lelt téged néni? Bánatod¹²⁵ van?”

A szél megingatja a faágot s lesuhog a halo levél. Edith kaczagva dudolja:

„A hol én elmegyek ott a fák is sirnak
Gyenge ágaikról levelek lehullnak.”

Aztán nagy vigan fennszoval folytatja:

„Hulljatok levelek rejtsetek el engem
Mert az én édesem mást szeret nem engem.”

„Edith. Edith illik e hozzád ez a lárma. Mit mond a ki hallja.”

„Mit bánom én, néni? Aztán meg ki hallja itt?”

„Nézd csak ezt¹²⁶ férfi hűségnek hívják. Ugye azért néni mert elröppen millio¹²⁷ felé ha megfuvom?”

Tele szedi kezecskéit a békavirág pehely labdáival¹²⁸ s egész felhőket szór szét belőle a légbé.

Aztán megállítja Biri kisasszonyt s ünnepélyes fontoskodással szónokolja:

„Oda a hűsége testét át adja Edith az enyészetnek.”

Kaczag s bedobja a békavirág lyukas szárát az út mellett elfuto vízzel telt árokba.

„Bolond vagyok ugye néni. Haragszol érte?”

Az út szűkül s egy mellékösvény¹²⁹ visz be a tó körül nőtt füzesbe.

Edith kitér a szekérről s futni kezd az ösvényen.

„Nem arra az út Edith – mondja komolyan [?] Biri kisasszony – erre menyjünk a nagy uton.”

¹¹⁹ szekereimen <után> [-en besz.]

¹²⁰ szekérre <... s gond nélkül> s kaczag

¹²¹ vet, <hogy> a mért

¹²² ora <...> mulva

¹²³ Edithel <arra> a tó felé

¹²⁴ csillognak <a nedvesség> a napfényben

¹²⁵ <Bánata> Bánatod

¹²⁶ ezt <gyászvirág> [?] férfi hűségnek

¹²⁷ elröppen <a> millio

¹²⁸ pehely labdái<kkal>val

¹²⁹ szűkül <s egy ösvény> visz be – [s egy mellékösvény a sor mellé írva]

„De hát itt is oda érünk néni édes néni. Aztán ez hűvös is árnyéka is szép is, aztán én is szeretem aztán mi nem félünk aztán te is jössz. Látom a képedről, hogy jössz..”

Futva fut az ösvényre, csalogatolag tekint vissza.

„Ugye jössz – egy kis kerülő az egész..¹³⁰ Ne szólj na. – folytatja¹³¹ kaczerán¹³² – tudom azt akarod mondani, hogy nagy leány vagyok s nem illik. Dehogya vagyok nagy, mér legyek nagy, van e valami jó nekem abban hogy nagy vagyok?¹³³ Légy te is kicsi néni, látod jobban mulathatunk úgy ketten. S mert¹³⁴ te nem akarsz mást látni hát – (s sohajt hozzá) – ketten leszünk..”¹³⁵

Aztán lehajol hosszu¹³⁶ fűszálakat¹³⁷ keres s beljebb megy a bokrok közé.

A fűzfa bokrok csörgése hallszik a mint ágait szétválasztja kezével s válllaival előre hajolva kuszik át közöttük.

„Bogot kötünk néni – hallszik a szava – még csak egy szál kell. Én már tettem is fel rá valamit gondolj te is..”

A napfény foltokban csap be az ágak között s ragyogja be a zöld gyepet. Távolról hallszik a tó körül sürgölődőknek a zsongása, egy egy madár hang¹³⁸ és a legelőre eresztett állat bőgése bong¹³⁹ végig a némaságon.

Biri áll és várja az ő leányát.

A bokrok közül halk ijedt sikoltás cseng ki egyszerre¹⁴⁰ s Biri mint a szél úgy csap át a sűrű ágak között.

„Mi lelt? mitől ijedtél meg..”

„Néni – felel Edith a Biri¹⁴¹ vállára simul¹⁴² újjával oda mutatva egy nagy korhadt fűzfa mellé – ott valaki aluszik. Egy férfi..”

„Férfi?”

A mohától ellepert üres belü görbe fa megül két láb látszik s egy elég széles váll melyet szintelen kabát fed.

„Menjünk néni innen..”

Edith utat nyit¹⁴³ magának a bokrok sűrűjén s Biri vissza tekint.¹⁴⁴

Megáll azon helyben.

Az alak felemelkedik a földről.

„Elfáradtam – mondja hebegve – s elaludtam. Bocsánat. Ki voltam merülve.. nem tudtam..¹⁴⁵ nem akartam..”

¹³⁰ az egész..<”>

¹³¹ <Tudom> folytatja

¹³² <szeleskedve> [?] kaczerán

¹³³ nagy <legyek> vagyok?

¹³⁴ <Mert> S mert

¹³⁵ [Utána áthúzva]: <De ha jó vagy>

¹³⁶ <egy csomo> [?] hosszu

¹³⁷ fűszálakat <szed össze> keres

¹³⁸ <...> hang

¹³⁹ <...> bong

¹⁴⁰ egyszerre [ceruzával besz.]

¹⁴¹ <...> a Biri

¹⁴² vállára [jav.] <...> simul

¹⁴³ <...> nyit

¹⁴⁴ <néz> tekint – [tekint ceruzával besz.]

¹⁴⁵ <s azért> nem tudtam..

Biri előre lép s egész¹⁴⁶ tekintetével belénéz a beszélőbe. A bokor sem zörög. Edith csodálkozva fordul vissza s tán közelebb jött az ég¹⁴⁷ a földhez mert súlyos birhatatlan terhét mindenki érezni véli.

Biri kisasszonynak az ajaka rebeg:

„Miért, miért?..” sugja

„Nem akartam – mondja a csendes férfihang – de sokat szenvedtem s visszatértem.¹⁴⁸ Azt hittem el is felejtettek már... Vissza kellett jönnöm s el kellett mondanom¹⁴⁹ a mit nem merem akkor elmondani. Akkor – mert szemem¹⁵⁰ elé kerülni is félttem, de sokat szenvedtem, nélkülöztem s nem veszthettem úgy el, hogy ne lássam még egyszer.¹⁵¹

Biri kinyújtja mind a két kezét.

A leány megfogja s ijedten szol:

„Mit csinálsz néni... Hát¹⁵² ismered-e ezt az embert a kinek a kezedet nyujtod?”¹⁵³

Ráborul¹⁵⁴ a kérdezőre s sugja:

„Reá vártam – az apádra Edith – aztán vissza¹⁵⁵ fordul s minden boldogsággal a mi a szíven át szóba¹⁵⁶ férhet mondja a lesütött fejű¹⁵⁷ alázatos férfinak Berkes Simonnak:¹⁵⁸

„Reád vártam...”

¹⁴⁶ s <egy> [?] egész

¹⁴⁷ az <...> ég

¹⁴⁸ s <vizs... rég nem volt láttam> visszatértem

¹⁴⁹ s <mondanom> el kellett mondanom

¹⁵⁰ mert <félttem a szemébe> szemem elé

¹⁵¹ ...egyszer. <Bocsánat>

¹⁵² <Hiszen> Hát

¹⁵³ a kinek a kezedet nyujtod [ceruzával besz.]

¹⁵⁴ <Egy> Ráborul

¹⁵⁵ aztán <...> vissza

¹⁵⁶ szíven át <a nyelvre> szóba

¹⁵⁷ lesütött <szem[ű]> fejű

¹⁵⁸ a lesütött <szem[ű]> fejű alázatos férfinak Berkes Simonnak [ceruzával besz.]

A szamarak

Bako Lila a berek szélén ült egy fűzfacsonkon a sárdi ösveny mellett.

Tavaszi alkonyat volt. A nyugati bolt szelet hozó veres felhőkkel volt kihímezve. A Marosról hallszott a tutajosok szilaj kurjantása valahányszor egy teher a gáthoz ért.

Mire se gondolva¹ a mint ott ült Lila, arcza ruhája a lemenő nap aranyával beszegve: egy lovas urfi léptetett el csendesen előtte és így szolítja meg:

– Erre visz az ut Sárdnak szép leány?

Lila felnézett s mondá:

– Erre; azonban tudni kell a gázlot a sárdi patakon.

– És mesterség tudni a gázlót a sárdi patakon szép leány?

– Nem annak – felelte a féltréfás kérdésre röviden – a ki járta.²

Az idegen igen csinos ficzko volt s lova kényes karcsu állat.

Felhuzta kissé a vállát és pelyhedző bajusza alatt mosolygott.

– Köszönöm, mondta és tovább ment.

Lila követte a szemével a míg látta; könnyen sohajtott s felállott hogy hazatérjen.

Azon ház az övék ott az orgonabokros sövényen túl. Egy kis régi ház, zöld zsalukáterekkel kőkapu zábékkal s a léczes első udvaron gerenda lábu galambházzal. A kertjük egészen a Marosig ér s anyira lombos, hogy az utak mind³ nedvesek és a gyepes terek tele vannak bürrökkel s nagy levelű fekete nadályal.

Felállott s megindult. Ekkor az idegen fiatalember hangját hallá ki visszatért.

– Nem fogom megkapni a gázlot szép leány a sárdi pocsolyán – mondá. Ismerem magamat. Ha lehetséges hogy valaki ne találja meg a mit keres, én nem találok meg. Ezt gondoltam, hogy visszatérek és kérdezősködni fogok. Jo?

Lila félarczczal fordult a lovas felé s úgy felelt mintha leczkét mondana.

– Végig megy az ösvenyen aztán a berek szélén kap egy haricska táblát épen virágjában. Azon túl egy nagy görbe fűzfa hajlik a patak felé ott kell belemenni. A kaszálókon át a nagy Marost látja. A tutajosok megmutatják a gázlót annak a ki nem tudná.

Az idegen leugrott a lórol s a leányhoz lépett. Nyulánk gyermekember volt.

– Messze-e a haricska tábla? – kérdezte, de olyan hangon mintha ezt mondta volna: „Kedves téged hallgatni.”

– Nincs messze a tábla – felelte de olyan hangon, mintha ezt mondta volna: „Kellemes neked beszélni.”

– Egyenesen ez ösvenyen itt?

A leány megfordult és szemébe nézett:

– Egyenesen ez ösvenyen.

¹ Mire se gondolva <mit se ér>

² <tudj> járta

³ <egész> mind

Aztán mivel egyáltalán nem akadt több mondanivalójuk, a leány mosolygott és köszönt. Az urfi⁴ azonban még egyszer megszólította.

– Nem fél egyedül járni az alkonyatban?

– Mitől félnék?

– Én az erdőmestert keresem Sárdon. A vadászházban fogok lakni a bükkösben.⁵ Kellemes volt, hogy itt találtam szép leány. Szép időnk van s mire beestéledik bizonyosan elérem a falut. Előre megyek mindenütt az ösvenyen? Ugy-e? Gyermekkoromban jártam itt utoljára.

– Jo estét, jó estét, mondta a leány, és egy ezüst nyárfá mely a földig lombos volt csakhamar eltakarta.

Az urfi ezt gondolta: „Hasonlítottam egy diákhhoz.” Kedvetlen lett s úgy érezte mintha valamit elvesztett volna. „Bizonyosan kinevet azon önéletrajzért, melyet kéretlenül nyújtottam.”

Azonban egy könnyüvéru legényhez illőleg így tett: „Bah!” s felhuzta a vállát mintha nem bánná az egészet.⁶ A hátán pedig egy ér annyira megfeszült hogy fájt. Felszökött a lóra s így végezte elmékedését:

Egy kis.. egy kis levendula. Igen a szeme olyan kék mint a levendula virágja..⁷

A leány pedig a mint ment így tünődött: „Ki lehet? Soha se láttam a vidéken.” Aztán megállva végig vizsgálta ruháját: „Csinosnak talált-e? kérdezte, bizonyosan ügyetlen voltam.” S hirtelen elkomolyodott s elhatározta, hogy nem gondol reá.

Egy kakukdémutka bokorra lépett s az eleven illatra mely körülvette ez ötlött eszébe, hogy az idegen pocsolyának nevezte a sárdi vizet. Ezen mindjárt nevetett. Aztán egy fiatal nyirfa hajlongott előtte a szürkülő légben. „Jo estvét, jó estvét” – mondta, épen mint Lila az imént az idegennek. És a bokrokon elhelyezkedő madár zakotája; futo viz csobogása; a fény-szál, mely megvilágította a haragoszöld búzatáblákat az oldalban; mind arról a bizonyos esetről szóltak, melyre Lila nem fog többé gondolni.

Már este volt mire haza ért.

Napszamosok ettek az udvaron egy alacsony kisasztal körül. A bátyja Dénes az udvar közepén állott s káromkodott a béresekre. De ebben nem volt semmi különös, mert ő mindig káromkodott ha épen tehette. Akár haragudt akár örvendett; akár ocsárolt akár dicsért az ily fajta mondásokat nagy bőséggel alkalmazta. Kissé dadogott s ha nem jött hirtelen a szó a szájára roppant dühös lett s két tenyere közé fogván fejét keményen megrázta.

Lila belopozott csendesén. Az ebédlőn átsuhant s kalapját ledobta. Aztán egy öreg csontos nénit ölelt meg ki egy kasztenbe matatott a szappanyszagu fehérneműk közt. Ő is mindjárt oda állott de nem segített⁸ semmit.

– Jo neked hogy a berket búvod kis leány?

– Szükséged lett volna reám Lotti?

⁴ <siheder> urfi

⁵ <az erdőben> a bükkösben

⁶ egészen [emend.]

⁷ [...elmékedését: után áthúzva]: <– Azért az enyém lehet. / Mért ne szakíthatnám én le azért e> Egy kis.. <e> egy kis levendulá<t>

⁸ <...> sejtett

Az ablakhoz ment, mely a hegyekre néz. A mozdulatlan erdők körvonalai nem folytak még össze a sötéttel. A vízparton a tutajosok tüzet égettek; egy csillag kiült vigyázni a néma nyugodalmat.

Hogy a napszamosok pihenésre tértek két cigányné került a szénáshijuba kik mindenféle panaszos nótákba kezdtek. Dénes bejött megtöltött egy kis bojtos pipát s járkálva le s fel a szobában halkán füttyölt a notához.

– Ez volt ám a meleg nap a ra-agyogo sugarát – mondta a leány felé fordulva. Hozzá is lépett, fejére tette kezét, ismételte a mondatot, de minthogy minden este így szokott szolani Lila mit se felelt.

Egyetlen gyertya égett. Langyos levegő szárnyalt be a nyitott ajton. A vén Lotti abba-hagyta a kaszten rakosgatását s kezeit ölébe fektetve ült egy széken. A kasokat istálokat megeste a sötét..

A szoba törpe széles volt. Nagy cserefa asztal állott a közepén s a falakba minden felé berakva fekete almáriomok üvegekkel, zacskokkal avasszagu poszto s vas dombokkal tele. A szegletben a Dénes ágya felette sok aranyrámás fotografiával s szomszédjában egy rézporral elárasztott íróasztal, rovásokkal pipaszárokkal, taplosapkákkal, buzamustrával és spanyol viaszdarabokkal tele. Az oldalház⁹ a leányoké volt. A többi szobában nem jártak s a régi fabutorok mindenféle nyergekkel kantárokkal rongyos zsákokkal, magnak való törökbuza-csőkkel álltak a szoba közepén.

Nem volt szükség rájuk. A vén Bako rég meghalt, Dénes maradt házfőnek. A leánykát¹⁰ a zárdában nevelték s a vén Lotti mit se kívánt.

Dénes a haszontalan cifrázkodást megvetette. Virtust csinált abból hogy minél czudábbal éljen. Emlegette¹¹ őseinket kik sátor alatt laktak s a lohátán aludtak. Ő keveset tanult de („a ra-a-agyogóját” tudott annyit a mennyi kellett. A földek eresztettek a keze alatt a barom hizott. A városba minden hetivásáron bejárt s ily alkalommal szarvasbőr nadrágot viselt,¹² kutyakorbácsot suhogtatott¹³ s a katonatisztekkel ivott. A cselédjei nagyságos urfinak szolították. A szíve csupa színarany volt. Könnyen sírt s oda adta a kabátot a hátáról, de nyomban dühre is tudott fortyanni s akkor ütött vakon a hol érte..

Nagyon lenézte a vén kisasszonyt ki az apja testvére volt. Bántó tréfákat mondott neki hat kis fekete kiviaszkolt czakkenjei miatt melyeket homlokán alkotott nagy gondnal hajából¹⁴ minden reggel. Vasárnap eljárt a templomba¹⁵ de külön uton ment minthogy ki nem állhatta a Lotti napernyőjét, melyből a ki a fortélyát tudta legyezőt is csinálhatott s azon bőjuju lilaszin selyem fodros köntöst, melyet ilyenkor magára vont.

Néha napokig nem szoltak¹⁶ egymáshoz.

A leánykát ellenben nagy gyönyörűséggel kényeztette, mikor hazakerült a zárdából. Büszke volt reá.¹⁷ Szépnek találta s¹⁸ egészen felmelegedett ha megسيمogatta.

⁹ oldal<szoba>ház

¹⁰ <A vén Lotti> A leánykát

¹¹ <Mindig> Emlegette

¹² <vont magára> viselt

¹³ <suhogtat> suhogtatott

¹⁴ <...> hajából

¹⁵ <templ> templomba

¹⁶ <el voltak> nem szoltak

¹⁷ reá<, >. <hogy>

¹⁸ s <gyönyörködött ha valami> egészen

– Nem kívánsz valamit gyermek?¹⁹ így szolt néha hozzá s tréfásan mogorva arccal olyanokat csipett a karján, hogy megkékült a helye..

– Mire vágyakoznám? kérdezte a gyermek és mosolygott. Pedig áhított valamit. Ő²⁰ se tudta volna néven nevezni. Unatkozott. Egyedül volt s mindent durvának szegényesnek találta. A templomba járt mikor csak misézett a tisztelendő és szívesen látogatta volna a betegeket, de ritkán jutott egy-egy ágyban fekvőhöz. A paraszt még halála előtt se ér rá nagyon hogy sokat nyomja a szalmasurgyét..

Mikor azon este behuzodtak a kicsi oldalházba s Lotti hamar betakargatta aszott testét²¹ keskeny ágyacskájába, Lila: gombolgatva ruhája derekát a berekre néző sötét ablak előtt a sötétbe bámult s így szolott:

– Gondolod-e Lotti, hogy a sárdi gázlon baj érhetne valakit?

– Mi jut eszedbe kicsike?

– Akkor például ha tán lovas ember volna. Eltévesztve a gázlót mi történnék vele?

Lotti így szolott:

– Egy lovas kicsikém? Azonban mit se felelt. A leányka se várta a választ.

Késő éjjel így szolott egyszer Lotti a gyermekhez:

– Beteg vagy-e? Igen sokat hánykolodol. Ne adjak be néhány cseppet a fodormentásból? Az csillapít..

A Maros megvolt dagadva. A tutajok sebesen siklottak a vizen. Egyik követte a mászt szakadatlan sorban. A gáton felül olyan volt a feldugott víz, mint egy sima tükör. Alig mozgott. A gátoromhoz érve a tutaj, az első kormányos felszaladt a deczkákra. A tutaj orra jól bemerült. A hátsó kormányos nagyot kiáltott. Minden eleven, szép volt.

Némely terhe a parthoz kormányzott s a kormányos fagúzt vetett a partra vert czövekbe. Ezek falubeli legények voltak kik azért állottak meg hogy magukhoz vegyék az elemozsiát a mivel az asszonyok vártak rájuk a parton.

– Mit hoz neked a szeretőd az utból? kérdezte Lila, a mint le s fel járt a parton várakozó leányok, asszonyok közt egy kis tömzsi parasztleánykától.

– Karika gyűrűt, felelte kaczagva, dicsekedő hangon és kézen fogta a nyulánk legényt.

Egy bokor tövében meleg ételt ettek. A menyecske várta kis inges gyermekével az urát. A férfi ölébe vette a gyermeket vígan falt. Az asszony tovább ült. Lila lábhegyen ment el a hátuk megett, hogy ne zavarja őket.

A berek virágozni kezdett. A komlók felkuszta a bokorra és hangos volt a madárszótol minden árnyas zúg. Kővér ágakat hajtottak a füzek, keserű szagot terjesztvén. A Maros martja tele volt keserű lapukkal, melyek elfedték a tavaly ott rothadt leveleket.. Egy idősen asszony maga alá szedett lábakkal kuporgott a part szélén s várva nézett a folyó víz ellenében. Az urát ügylte: „Már vén a legény, – mondta – s a víz erő. Mit mond a kisasszony: nem érte valami?”

¹⁹ <Lila> gyermek

²⁰ <Unat> Ő

²¹ <kicsi> testét

– Jo napot szép leány – így szolt valaki. Lila nem tudott volna megmozdulni. Meleg²² futotta el s felpirult. A tegnapi hang volt.

– Jo napot. Szivesen lát-e? Igen vágyakoztam beszélni. Én a pajtásaimat várom, tudja, az erdőszházban, de még nem jöttek el s egész nap unatkoztam. Így gondolkoztam: megkeresem a szép leányt a füzesben és eljöttem. Milyen élet van itt. Nézzük együtt. Jó?

Könnyen, szinte tréfálva beszélt. Szivarozott s nádveszejét suhogtatta. A lovát egy paraszt őrizte távolabb.

– Mit tesznek e ficzkok itt? kérdezte a tutajosokra mutatva.

Feleljen-e Lila? Valami egy kissé ingerelte az idegen modorában. Azonban szerette volna hogy nagyon kedves legyen. Az idős²³ parasztasszony kíváncsian nézte. Nehány lépéssel odább ment. Az idegen követte. A Maros hangosan zúgott. Csakugyan valóságosan követi-e őt egy szép fiatalember? Hátra nézett.

– Megtaláltam a gázlót. A tegnapi nap határozottan szerencsés volt. Ma hajnalban bejártam az erdőt. A városban olyankor fekszünk le,²⁴ mikor ma már kinn voltam. Sok a völgy és csupa bükk²⁵ mindenfelé. A tisztáson sok a virág. Szereti a virágot?

– Szeretem így felelt de mintha két ujj megfogta volna a gégéjét. Valamit felettébb restelt. Nem tudta álljon-e? üljön-e? Nem akart messze menni a tutajosoktól s leült egy gerendára melyet a víz valamikor a partra vetett.

Az idegen mosolyogva nézte a habozását.

– Ah! egy szót már szolott – mondta nevetve. Ha babonás volnék tetszenék nekem, hogy először is így szolott: „szeretem”. A virágokat persze. Nem akarja, hogy barátok legyünk?

Lila azt mondta (egy régebbi kérdésre felelve)

– Ezek tutajosok itt s mind ide valók, Berébe valok. A falu itt Bere, mi onnan valok vagyunk. Ők várnak valakire a ki messziről jön. Viszik le Lippára a tutajt.

– S maga senkire sem vár szép leány a ki messziről jön?

– Nem várok. Kit?..

Azonban érezte hogy valami helytelent²⁶ mondott. Hirtelen felkelt.

– Én már haza megyek. Az idő késő.

– Én üzöm el?²⁷ mondta az idegen.

– Nem, nem felelte sebesen és köszönni akart.

– Engedje hát hogy elkísérjem.

– Miért? én csak itt megyek végig. Aztán fejét meghajtott s gyorsan az ösvenyre tért. Kissé szorongott.²⁸ Oh sírni szeretett volna. Milyen kiállhatatlan volt, milyen utálatos. Parányi öklét összeszorította s kipirult.

A fiatal ur hosszasan nézett utána; kezeit nadrágzsebébe dugta s füttyörészni kezdett.

– No nézd, nézd; ki számított e csecsés historiára?.. Micsoda falat – teringtett..

S ujjával pattintott.

²² <El> Meleg

²³ idősen [emend.]

²⁴ fekszünk <le> le

²⁵ <csupa bükk a> csupa bükk

²⁶ <ügyetlenséget> helytelent

²⁷ üzöm <el> el?

²⁸ <félt> szorongott

– Jártak-e a régi időben erre csinos fiatal emberek? kérdezte Lottitól este a csendes oldal-szobában a leány.

– De meghiszem azt kicsike²⁹ felelt halkán s felkönyökölt ágyában. Volt egyszer egy fűzöld köntösöm halcsontos. A derekamat így két ujjal beérhetted. Oldalt sottis máslik elől apro garnél mint a hab, le, le egészen. Kinn állunk apáddal az ajtó előtt s akkor hajt el egy kis stájerén egy gyönyörű fiatalember. Ő megáll és én illedelmesen meghajlok. Ah! milyen finom udvarias volt akkor a világ!

– Aztán.

A hold bevilágított a faredőnyök között. A vén leány hanyatt feküdt.

– Aztán így szólott: „Erre visz az ut Sárdnak?” Azota se láttam olyan szemeket s ajaka színe hasonlított a cseppentett vérhez.

– Sárdra ment? kérdezte rebegve.

– A testvérem, az apád így szólott: „Igen megnézed ez idegen fiatal embert Lotti.” Jól emlékezem. Ő tovább hajtott s többször visszanézett. Azonban nem tért többet erre soha..

A leány csalódottan sohajtott fel.

– Soha el nem felejttem őt. Az apád legénypajtásai (felült ágyában s metsző hangon folytatta) betyár népség voltak. A szájukon³⁰ érzed a borszagot; tele vannak csufúsággal s utálatosak. Kikacszagnak, s megharapnak.. Senki se hasonlított ahoz³¹ az egyhez a ki kihajolt a stájerből s nyájason kérde: „erre visz az ut Sárdnak?”

Elhallgatott és ismét kezdte.

– Hányszor álmodtam meg hogy visszajön. Nem jött. Hanem jöttek a régi borokra a paraszt czimborák. Beszélj nekik az agarakról és a lovakról. Probáltam evel is aval is. Gazemberek, csalo gazemberek mind... Hallgatsz reám Lila? Te már nem ismerted az öreg Véri nénit. A nagyapád testvérhuga volt. Szép sugár persona. Én még értem. Ő is leány maradt. Így beszélt hozzám, mint én most hozzád. Sokkal halt meg³² az előtt, hogy te születnél. Ez az ágy a miben én pihenek az övé volt. A leánytestvérétől örökölte ő is..

A leányka feltámaszkodott.

– Babonás vagy-e te? Egyszer Véri így szólott hozzám: „Fiatalkoromban láttam egy gyönyörű szép fiatal embert. Ki nyájason kérdezte tőlem a sárdi utat. Elvittem őt a sárdi gázloig. Loháton jött s átléptetett a vizen szépen mosolyogva tekintve vissza...” Ezt beszélt³³ Véri.. Örökké epedt ha visszatérne az idegen ki a sárdi gázlot tudakolta. De nem tért vissza hozzá se..

Szünetet tartott s ismét kezdte:

– Figyelsz reám. Jól figyelj ez valami átok lehetett rajtunk. Ezt az ágyat a hol én fekszem Véri úgy hívta hogy „leányok ágya”³⁴. Mert ő előtte is egy leány feküdté míg csak meg nem halt. Kinek a keze van ebbe a dologba? Ki intézte, hogy őt is engemet is egyforma sors érjen?

²⁹ <bogárka> kicsike

³⁰ <száján> szájukon

³¹ <az> ahoz az

³² <előt> halt meg

³³ <mondta és ...> beszélt

³⁴ „<a> leányok ágya”

Azt hiszed te hogy valósággal³⁵ husból és vérből volt Ő ki kérdezte tőlünk: merre menjen Sárdnak?

A gyermek félve kérdezte:

– Ezt hiszed?

Azt se tudta mit mond.

– Valami varázs van rajtunk Lili. Imádkozzál az Istenhez, hogy távoztassa el tőled. Őrizzen meg, hogy ne kerülj³⁶ te e leánygyba. Itt vagyok én most, előttem volt Véri és ő beszélt nekem az előttevalórol. Legyen elég. Ne következ Te utánunk. Te tudj szeretni, szeretni, szeretni Te³⁷ ne találj mindenkit utálatosnak azért hogy egy álmod szépnek találtál.. Egy álmod Lila..

Az idő későre járt.

Kinn erős zörgés hallszott. Dénes jött haza a városból. Ilyenkor kissé háborgo szokott lenni s a kocsisát rendesen megverte. Az ajtókat erősen csapkodta sokat káromkodott a szokottnál inkább dadogva. E miatt³⁸ elfuladt nehányszor, s mérgében még jobban kiáltott.

Későn hogy lecsendesedett minden éjfél után valamikor halkán így szólott Lila:

– Alszol-e édes néni?

Lotti felemelte a fejét:

– Mondani akarsz valamit?

– Lotti! az idegen megjelent nekem is – rebegte. Az idegen ki tudakolja a sárdi utat. Megjelent s én megmutattam neki..

– És aztán? és aztán?

– Aztán vissza is tért másnap..

Borus reggelre virradt. Gyenge permete hullott.

A hegyek gyászba takaroztak; ködök szakadtak fel a vizekről és nagy gomolyagokba lomhán csuszta az oldalokra. A deszkakerítések, a fedelek, az utak fekete színt váltottak. Messze szállott a nedves levegőben az oláh templom csengettyűinek panaszos hangja s egy egy kiáltás a hegyekben, a pásztorfiuké, kik egyik élről a másra üvöltöttek át.

Dénes nagy csizmásan jött ment az udvaron. Pogány kedve volt. Állva reggelizett s sok vizet ivott. Kurtán felelt ha kérdezték s Lottit megkérte hogy menjen ki.

– Befestetted ma-a-agadat a cifróságát.. hogy boszants³⁹ evel a sárga orczáddal.. Ugy nézel ki mi-i-int egy német zászlo fekete czakkeneiddel a sárga bő-ő-őröddel.

A gyerek megölelte. Kedvetlenül utasította el. Ezt azonban mindjárt megbánta. Oda ment hozzá összeborzolta a haját s ő kezdett beszédet:

– Az este hazajövet, így szolt – egy majommal találkoztam a sárdi erdőn. A su-u-uhogóját micsoda pofa.. Az ember a mint látja szeretne rá-á-ámászni. A verebit a faty-tyának egy koczkás plundrába kicsike.. egy kurta plundrába rázatta magát a lován gyalázatosan ül rajta. A nya-a-akán kotol a su-u-uhogóját. Azt hiszed köszönt nekem? Ne-e-em. Hanem a lo-o

³⁵ <valog>valósággal

³⁶ <került> kerülj

³⁷ <Ne> Te

³⁸ E <melle> miatt

³⁹ Boszatns [emend.]

gyönyörű.. Kérdem az erdőmestertől: ki a? A báro, mondja ő. Bá-á-áro Lőrincz báro.. Ide jött vadászni. Két pajtása is jött azt mondja. Most jó azt mondja mikor nincs löni valo.. De mit tu-u-ud a suhogóját egy barázdabil-l-l..

Pattintott az ujjával s káromkodott.

Aztán hirtelen rárivallt a béresre az udvaron.

Délután kissé tisztult az ég. A zsályák és a virágzó veresszőlő bokrok még nedvesek voltak a kert utjának két oldalán. Lila összefogta kis karton köntösének alját nehogy elnedvedjék. A vén leány követte. A kert egyik felén⁴⁰ a Maros folyt. Egészen sárgás volt a vize. Másik felén a kerítés futott egészen a berekig. Egy kis lajtorján kelle csak átlépni s már ott futott a fényeslevelű égerek az ezüstös nyárok s a fűzbokrok között a tekervényes ösvény.

– Hallo Uram hallo – hallszott messziről.

Három lovas jött a sárdi gázlo felől. Egyenesen Bako Dénesnek tartottak ki félkarjával a léczkerítéshez támaszkodva állott a kapu mellett, megse mozdulva a szólításra.

– Hallo Uram! én Bán Lőrincz vagyok. Szomszédja vagyok. Az erdőszházban lakom. Jo napot, jó napot. Nem akar kezét szorítani velem? Ezek az urak czimboráim.

Dénest kegyetlen dadogás fogta el.

Bán Lőrincz fesztelenül, mintha egy számbanemvett jó ismerőshez beszélne folytatta:

– Megkell látogatnia minket Uram. Tartsunk együtt Ön ismeri a vidéket, mi szeretjük a vidám gyerekeket. Jo?

A két idegen halkán suttogott s nevettek.

A kert végén a virágos borostyán mögül szép gömbölyű nyakát elényujtotta Lila s szolott rebegeve:

– Ő az. Visszajött látod. Nem értem jött-e azt hiszed?

A vén leány eltaszította Lilát.

– Hadd lássam. Hasonlít hozzá – sugta ahoz a kiről beszéltem.. A szeme olyan s az ajaka mint a cseppentett vér..

– Azonban tisztelt barátom – folytatta a báro – nem tisztel-e meg ismeretségével. A nevét se hallottuk... Bako Dénes.. Ugy! Ismeretesek a Bakok. Nem tart velünk ezuttal?

Dénes kurtán felelt. Az ut és a kerítés között jó mély sáncz állott félig vízzel. Azt nem lépte át. Az idegenek néhányszor ismételték: „a viszontlátásra, a viszontlátásra.” Aztán elhajtottak.

A vén leány rákönyökölt a korlátra s a távozok után nézett.

– Bolondnak tartsz engem Lila – mondta halkán, ne tarts. Szinte azt merném mondani hogy ez ugyanaz. Szeretném ha Véri itt állhatna mellettünk hogy ő vajjon mit mond. Azt hiszem hogy ő is azt mondaná: ez ugyanaz. Ez valami rontás, valami babona. Piros-e a vére azt szeretném tudni? Mondok valamit. Ha ő csakugyan az a ki Vérinek is megjelent s nekem is megjelent akkor megkell fogni. Nekem is adosom maradt, Vérinek is adosa maradt. Tán neked akar fizetni. Mi itt asztunk el. Légy legalább te az övé. Egyszerre a karjába kell hullani és megölelni. Lássuk igazi ember-e? Csak nem kell elereszteni..

Aztán megfordult s bizonyos pathossal ismételte.

– Nem fogjuk elereszteni.

Ugy hangzott ez mint egy fogadás. A gyermek zavartan hallgatta.

A lovasok hamar visszatértek s sebes iramban vágattak el a kert mellett.

Lőrincz észrevette a leánykát s megállott.

⁴⁰ <oldalán> felén

– Jo napot szép leány mondta mosolyogva. Gondol-e reám?

A társai is megállottak.

Lila zavartan bolintott fejével s visszavonult.

A fiatalemberek felnevettek s tovább eresztették a lovakat.

– Mit mondsz? kérdezte Lőrincz.

– Gyönyörű felelte a másik.

Aztán futni kezdtek a lovak.

– Rend és becsület, kiáltotta Lőrincz. Ez az enyém. Ezt én szereztem magamnak..⁴¹

– El ne ereszd.

– Rám kell bizni.

A Marost jobbra hagyták s betértek a sárdi patak gázlója felé hol az ut a hegyekbe visz.

– Mit mondott neked a sárdi báró? kérdezte izgatottan Dénes. Ismered? Ha nem ismered hogy mert megszólítani? Ezek voltak a pajtásai. Szép kompánia? Meghívtak engem magukhoz.. Odahívtak (ismételte s látszott hogy fontosságot tulajdonít a meghívásnak) de nem megyek. Nem szeretem a pofáját. Az á-á-áldóját a koczkás plundrájának, hogy csapnák le a kö-ö-örmet a gaz ke-e-ecskéjének a ki ki-szabta belőle.. De-e mit mondott ne-e-eked. Szeretném tu-u-udni?..

Este csendes volt az ebédlő.

Gondolkozva, hallgatva ültek mind a hárman az asztal mellett.⁴²

– Nem vagy elég kedves hozzá – mondta a vén leány sugva mikor lefeküdtek a kis oldalházba. Nem vagy nyájas. Mit akarsz? Elakarod üzni. Megakarsz aszni mint mi pártában?

Aztán ezt kérdezte:

– Reám akarsz az egészet bizni kicsike?..

– Nem, nem felelte a gyermek. Igen félek. Nem tudom mitől. Én mit se akarok.

Aztán fenhangoz imádkozott.

Bárha semmit se is akart loppal végig ment mégis másnap délután a kerten, átszököt a sövényen s bokortol, bokorig lopozva, kijutott a berekből a virágos tiszta mezőre. A haricska tábla csendesen ingott a szélben. Elevenpiros szárai a fehér szirmok hasonlítottak⁴³ a vérre hullott⁴⁴ hópolyhekhez.

Az egyik szélen lement s visszatért a másikon. Az ösveny csupa sár volt. Nyughatatlan volt; egy kissé remegett. Minden neszre megfordult. Észre se vette hogy⁴⁵ a gázlóig ért, mely a patakon átviz. Megállott a parton a sekély vizet nézve. Kis lábaival kavicsokat rugott be.⁴⁶

Nem szerette volna bizony ha valakivel találkozik. Halálosan megvolt bántva. Mit nevettek vajjon mikor tovább vágattak a kert mellett? Őt tán? Keserű érzés rebegtette meg also állát. Rá⁴⁷ se nézne ha itt volna most. Ha hozzá szolana így intene neki ezt feelve: „menjen el..”

⁴¹ [A mondat után áthúzva]: <Ha nektek kell kerestetek.>

⁴² [Utána egy sor áthúzva]: <Reám akarsz az egészet bizni>

⁴³ <... mintha> hasonlítottak

⁴⁴ vérre hullott [ceruzával besz.]

⁴⁵ <mikor> hogy

⁴⁶ [Utána áthúzva]: <Az ár>

⁴⁷ <Mind> Rá

Az árnyékok csendesen megnőttek.

Ah! senki se jött.

A berek széles útján bodorgott hazafelé. A bokrok ágai meghajlottak előtte és meg a fűvek, virágos száruk. Szerelmes madarak pihenőre helyezkedve el az üde lombok sűrűjében, vigan csipentettek felé. Illatok libbentek eléje s az égerek eres levelein játszó fény, leszaladt arczára. Minden csinos könnyű s friss volt. Lila elevenen érzett fényt, illatot, mozgást.

Mosolyogva aludt el s álmában égő arcához erősen odaszorította a kis párnát. Azt álmodta, hogy valakit megölel, valaki megöleli őt.

Reggel vidáman ébredt.

Kitalálta, hogy mit fog tenni. Ugyanazon görbe fűzre ül, melyen először látta őt. Haragját teljesen elfeledte. Ha jön évdni fog vele. Kissé hideg lesz. Ebből érezni fogja, hogy tegnap is elkellene volna jönie. Így fog szolani hozzá: „vártam”. Ah! dehogy. Semmi ilyet nem mondana neki..

– Láttad-e tegnap? kérdezte reggel Lotti.⁴⁸

– Mit gondolsz? felelte a leány hogy mit se mondjon.

Nem szeretett rola beszélni.

Azonban azon egész nap se jött el. Bájos tavaszi délután volt pedig. A bogarak mozogtak; madarak sűrögtek forogtak; bimbók pattantak ki. Még se jött. Az erdő fái az ormon hasonlítottak valami titkokat ügyelő őrkökhöz. Senki⁴⁹ onnan az nap nem érkezett míg alulról a mocsarak felől estefelé nagy lármával jött⁵⁰ Dénes két czimborájával.

Az egyik egy sötét kemény ficzko volt Keresztes Dani nagy csizmás, vállas, mélyhangu férfi. A lábujját kigombolva viselte, úgy hogy szőrös széles melle kilátszott s erős nyaka. A másik nyulánk napsütött eleven szemű siheder Kiss Pali gyér szöke bajusszal s urfifajtájú de igen viseltes öltözetben. Szarvasbőr nadrágja volt, pánttal átkötött ránczos kabátja nagy csont gombokkal s őzlábu kutyakorbácsa.

A szomszédfaluban laktak s kenyeres⁵¹ jó barátságban éltek Dénessel. Az uton egy kopo tulajdonai felett veszekedtek.

– Nem hiszel nekem? Kiáltotta indulatosan Keresztes – hazug embernek tartsz engem? Mond mégegyszer na! Halljam na..

Dénes csittította őket; keményen káromkodott, békés célzattal szidva a vitatkozók apját anyját.

A leányka félrevonult az utbol hogy ne vegyék észre.

Mire haza ért már ott ültek a czimborák az ebédlő asztal körül. Nyers sonkát ettek és valami zavaros színű bort ittak. Egy percz alatt rettenetes füstöt csináltak. Lábaikrol a sárt az asztal keresztkötésére takarították s Dénes ledobta kabátját kioldta nyakkendőjét.

Később elévezettettek egy izmos kosorru pejcsikot. Mind hozzámertek s megveregették nyakát farát. Kiss Pali felült hogy kiprobálja. A csiko kirugott. Ekkor erősen megszorította és közben kergetni kezdte. „Fáraszd ki” kiáltotta Dénes és hajszolni kezdte az állatot. „Ne hagyj magyar” rikoltotta Keresztes. A csiko dühösen száguldott kereken a csűrös kertben. Kezeikkel tapsoltak és vad hangokat kiáltottak felé. A ficzko kipirult a csiko hátán. Kalapja messze repült. Vadul rázta a kantárt s maga is kurjantott. A lo egy percz alatt habba volt.

⁴⁸ Lotti <kemény fekete czakkeneit pomádézva le sárga homlokbőrére> [ceruzával áthúzva]

⁴⁹ <A virágos> Senki

⁵⁰ jött <meg> [ceruzával áthúzva]

⁵¹ <jó> kenyeres

Akkor elfogták kantárszáránál fogva s ott hagyták a kocsis kezébe. Kaczagva⁵² rontottak be s ittak tovább.

Lila keresztülment a szobán.

Akkor a két idegen felállott s kurtán köszöntötték. Látszott hogy nem akarnak beszélgetésbe elegyedni vele, bárha Keresztes merően szembe nézte. Mindaddig állva maradtak míg kiment.

– Helyre leányzo – mondta Kiss.

– Ne vedd bor között a szádra morogta Keresztes.

– Ej ha be kényes vagy.. unszolta a siheder.

Keresztes az asztalra ütött mogorván.

– Nem szeretem a sok beszédet, mondta.

– Vajjon nem beteg-e? tűnődött⁵³ Lila az oldalházban. Egyszerre elhitte ezt a sejtelmet s majd síroba fakadt. Hátha csak nem akarja látni? De hát mért kereste fel akkor? Tán szégyenli⁵⁴ őt? A kertben a mint elbujt előle tán nevetséges volt? Fejét az ablaküveghez szorította. Igen szenvedett.

A czimborák a szomszéd szobában ittak. Egyszer csaknem ököltre mentek azért, hogy kaszálni jobb-e a búzát vagy sarlozni? Éjfél felé egy czimbalmos gyereket kerítették. Az asztal mellé ültették és énekeltek a nóták mellé.

A gyermek rebegve fordult a vén leányhoz.

– Nem jött el többet Lotti..

Már csaknem hajnallott. Lotti izgatottan mondta:

– Mert nem voltál nyájas hozzá. Tudtam, tudtam.. Igyekezted, hogy szép légy? Nem. Mit akarsz? Kell az ágyam a leányok ágya? Kettő már megaszott benne én vagyok a harmadik. Akarsz a negyedik lenni? Bolond, bolond..

Kinn a lovas gyerek gürüzdölő hangon tagolta a czimbalom mellett:

Vadászat, szerelem, a jó bor,

Férfiakkal fog kezét..

A gát felett a hol a sárdi patak beszalad a Marosba; a bolygónál melynek felszínén lomhán örvénylik a szőke mély víz; szélén a virágos bereknek honnan az erdőszházat betakaro tölgyes látszik, mozdulatlanul, mély gondban, egyedül, rátámaszkodva egy fűzfára, melynek koronája a vízre hajlik várt Bako Lila.

Egy hete már annak hogy hiába vár..

Igy gondolkozik:

Vajjon igaz-e? mese-e? hogy egy gyönyörű férfi volt, ki így hozzá szolt: „erre visz az ut Sárdnak?”

Lotti azt mondja: Ha én nem vagyok bolond akkor az egész dolog csak varázslat. Mert lehetetlen, hogy ugyan azon férfi ki megjelent Vérinek, aztán nekem, most hozzád jöjön..

Ah! de hangja a Lila fülében ujul meg; arcza a szemében.. Látja és hallja. Élnie kell valósággal. Néha szeretne sírni, minthogy senki sincs a ki feleljen töprengéseire.

⁵² <Alájuk [?]> Kaczagva

⁵³ <gondolta> tűnődött

⁵⁴ <szégyenli> szégyenli

Ha visszatérne, istenem. Már egészen zavart lesz Bako Lila.. Egy hete mult már hogy nem látta. Lehetséges-e hogy elfeledje őt? Ah! megütné, vajjon vagy⁵⁵ megcsokolná ha jőne ismét kérdvén: „erre visz az ut Sárdnak szép leány?”

– Szép leány, szép leány – szoll valaki a háta megett.

Lőrincz báro az.

Nevetve szökik le lováról hogy köszöntse a felriasztott leányt.

Azonban, megállott, mert Lila zajjal, majdnem sikoltva, kiterjesztett karokkal szaladt felé s gyorsan lángolva mindenről elfeledkezve mondta:

– Itt van.. itt van eljött, és majdnem sírt s hangosan kaczagott.

– Tudtam, hogy elfog jőni. Vártam itt ezen a helyen. Ma és tegnap és mindennap. Mindennap.. ismételte szemrehányolag.

Azonban ugyanazon perczen nevetve folytatta: „Hogy tudott ide jőni?”⁵⁶ Nem hallottam semmit. Egy lépését sem. Szárnyai vannak tán? Ah! itt van, itt van..

S belekapaszkodott a Lőrincz⁵⁷ karjába s ránehezedett. Alig birt állani. Reszketett.

Egyenetlenül beszélt; tompán és kiabálva. A torka összeszorult.

– Itt várom, várom. Egy hal, ha meglöcscsantja farkával a vizet én azt is meghallom. De maga úgy jött, hogy nem hallom.. És ismét ezt kérdi: merre visz az ut Sárdnak? Ugy-e ezt kérdezte? Akar valamit a kérdéssel. Azt hiszem kissé zavart vagyok. Ah! milyen jó, milyen jó, hogy itt van..

Lőrincz báro meglepetve nézett a nevetéstől majd elfulo gyermek nedves szemeire. Nem tudott tájékozodni. Ez a heves támadás egészen váratlanul jött. Ő egész⁵⁸ ostromtervet állapított meg. Ez a leány egyszerre átengedi magát.

Kék karton köntösében, melyből nyaka, karjai kilátszanak, rátámaszkodik.. Érezi. Az ördögbe.. Váratlan élemlenettel.. A mező csendes. Egy madár nem rebben bár fel.

– Miért maradt olyan sokáig távol. Tudtam, hogy eljön. A napok igen hosszúk voltak. Mégse kételkedtem. Csak azt nem tudtam bizonyosan él-e igazán, vagy én álmodok csupán.. Így szoltam Lottihoz: Meglátod, hogy visszatér. Külömben mért keresett volna fel? Ugy-e? Ő nem hitte. A zárdában a felső folyoson, tudja, a hol a mi háloszobáink voltak, egy szent Márton kép volt. Nem látta valaha? Loháton volt. Annak épen ilyen a tekintete..

Azt se tudta mit mond. Boldog volt hogy beszélhet..

A férfi csendesen lecsusztatta szabadon maradt karját s átölelte a leányt.

– Mit tesz? szolott zavartan Lila s egyszerre visszahuzodott.

– Mit akar Lila?..

– Ne bántson, ne..

– Én bántanám? Vágytam látni, kerestem, becsületemre. A vendégeim csak ma reggel mentek el, vártam is hogy magamra hagyjanak; rögtön sietek felkeresni az én szép leányomat a haricska tábla mellett.. S azt hiszi, hogy én bántom?..

– Keresett? kérdezte rebegeve, vágyva – igazán?

– Becsületemre szép leány becsületemre. Így gondolkoztam mikor barátaim elmentek: te még maradj itt Lőrincz.. és nem menj el az erdőszházból, mert ott lenn vár egy szépleány. Persze kérdezték a barátaim: mért maradsz? Megengedi hogy e köre üljek?

⁵⁵ megütné, <vagy> vajjon vagy

⁵⁶ <idejön> ide jőni

⁵⁷ a <férfi> Lőrincz

⁵⁸ <egy> egész

Büriök kesernyés szaga és a [egy szónak való hely kihagyva] illata, mely hasonlít a vanilliához szállongott körülöttük. A fűzek, a zsíros tapintatu égerbokrok; a szőrös kis oroszánfejek és a partot borító vastag lapuknak illata. És minden szóra kelt. A víz s a tavalyi száraz levelek, melyek alatt bogár mászott. Sohajtottak a nyárfák és suhogott, perczeggett csipített a mező körülöttük. Minden felébredt. Ah! milyen szép élni!

– Ne üljön le mondta a leány én nyugtalan vagyok; menjünk tovább.

És előre futott az ösvenyen.

– Látja, ott ültem, mikor először jött. Csendesesen lépegetett fel az ösvenyen. „Ez az ut viz Sárdnak?” kérdezte..

Mosolygott.⁵⁹

– Mondjon valamit szolott aztán hirtelen és megállott.

– Mit akar? Mondjam-e hogy gyönyörű.

– Akármit. Hallani akarom.

– Látta a vadászházat valamikor. Azt meg kell néznie. Alant lakik az őr, egy öreg paraszt. A falépcső az emeletbe visz. Ott az én szobám. Az erkélyről a remetei völgyet látja egészen. Ah! gyönyörű. Víz jár a mélységben és százesztendős cserefák árnyékolják az oldalt. Reggel madár költ fel. Milyen csendesség. Szereti a csendességet?

– Még, még, unszolta halkán.

Kevésbé ügyelt arra mit mond; a hangját hallgatta. A fiatal ember megakart fogni a kezét.

– Mit akar? kérdezte és tovább ment.

– Aztán mit csinál? kérdezte. Mit egész hosszú nap és este?

Lőrincz így szolott:

– Nem látom az arcát s nem tudok addig beszélni.

A leány megállott s rámosolygott. Igen szép volt.

– Gondolt-e reám is?

Akkor egy kis sekélyes helyhez értek, melyen Lila átszokott futni máskor. Most ügyetlenséget szenvedett s azt mondta:

– Akar segíteni?

Kezét némi kaczeréssággal nyújtotta oda. A vér mind a fejébe todtult a mint ujja a Lőrinczét érte. Szemeit egy percze behunyta s összeszorult fehér fogacskáit látszottak. Lábhegyével egy sikos köre ugrott. Felcsipített – czipője elsárosodott egészen..

– Ah milyen nehéz mondta s vonszolta maga után a lábát.

A kert sövényéhez értek.

– Át kell hogy segítsen – csevegte. Ez itt a mi kertünk. Ilyen sárosan csak nem sétálhatok, nem is tudok lépni. Akar végig kísérni az uton. Szereti a mentát? Adjak? A német szekfűk nyílnak ott már látja. Én itt állottam, mikor elvágattak hárman az uton. Senki sincs most benn a házban.. Dénes a városba ment. Ma ott hetivásár van. Csak Lotti, tudja. Ő várja is. Ő tudja, hogy elfog jőni.

Kérve nézett rá, hízelkedve hívta.

S mert Lőrincz báro átugrott az alacsony, ágbol font kerten, boldogan, kicsapongó kedvvel indult előre a zsályával szegett uton. Vissza-vissza⁶⁰ nézve ha nem marad-e el? Végre kezét nyújtotta neki, karjaikat lobálva vígan haladt.

– Lotti, Lotti kiáltotta, felszökődösvén a lépcsőn.

⁵⁹ <És> Mosolygott.

⁶⁰ <Végre kez> Vissza-vissza

A vén leány ünnepélyesen emelkedett fel. Száraz kezével végig simogatta kemény hajczakkeneit s ruhája szélét két ujjal fogván mélyen meghajolt. De ez oly nevetséges volt, hogy az angyalok hirtelen megrángatták Lilában a csengettyűket. A hangos, illetlen nevetést Lotti észre se látszott venni. Előkelően libbent előre s széket mutatott a vendégnek.

Aztán néhány szót szollottak s Bán Lőrincz báro felállott s köszönt.

– Már elmegy? kérdezte a gyermek s egyszerre elkomolyodott.

Készületeket tett hogy elkísérje. A vén leány visszatartotta.

Aztán hallgatta a lépteit a míg hallhatta. Akkor leborult a díványra és sírt. A másik perczen azonban nevetve ugrott fel s az udvarra szaladt.

A tyukok épen akkor ültek el. Az ő kis deczkaházukban összebujtak néhányan a léczen s szorgalmasan kotyogtak. Lila szembe állott a kis asszonykákkal s a kakassal és pityegett nekik vígan. Félhangon egy-egy szót is szolott hozzájuk.

Vágyott a fecsegésre. Szeretett volna dicsekedni. Ah! mennyi mondanivalója volt.

Milyen gyönyörű volt a reggel, azt ki nem lehet mondani! Minden kényeztette Lilát! Hozzá szolott minden hang; ráillatozott az egész kert és a mezők; a fényes nap őt szőtte körül aranszálaival neki ragyogott a harmat; előtte hajlongtak gyenge ágak. Nyájasan, leereszkedőleg bolingtatt, sőt beszélt is édes övéinek – Lila királyné..

– Tudod-e, recsegte Dénes – hogy te csinos leányka vagy a ra-a-agyogóját. Isten ugyse ha nem ezt beszélik. Mi?

A leányka rámosolygott és hozzásimult a bátyjához.

Péntek volt. Dénes rengeteg vizet ivott. Előző⁶¹ nap a hetivásáron volt a városban.

– Ni-incs máskép ha mondom. Ott ülünk az este a czi-imborákkal a Bikában s azt mondja a Keresztes gyerek: „Azt mondom nincs párja Bako Lilának a környéken, akárki mit mond.” Azt mondja: „Ez a pohár repül annak a fejébe a ki nem issza fenéig érette.” Engemet pedig megölelt. Már te ismered Keresztest.. Mikor eljöttünk azt mondja: holnap hozzád nézek egy cseppet czimbora. Jo mondom nézz. A két szürkéjével volt; a Szellő ritka állat. Hát ide néz ma..

És belerázva magát a szíjtől fogvást szál magyar nadrágjába megivott egy pohár vizet s végig huzta durva tenyerét a huga fehér orczáján.

Délre járt az idő s az öreg Lotti így szolt a leánykához:

– Nem csínosítod ki magadat egy kissé.

Ő a⁶² régi garnélos, tászlis lilaszín selymet vette fel, melyből száraz sárga karjai csuklon felül kilátszottak. Czakkeneit a homlokán kifényesítette s némi kis selypséggel beszélt.

– Rosszul jár a kalendáriumod néni – mondta Dénes. Ma még zsidó ünnep sincs. Vársz valakit, hogy így kihuztad magad a keservit..

S ujjait⁶³ ellenzőjébe dugva kaczagva vizsgáلتa végig.

– Nem vagyok elég csinos? sugta Lila derülten.

Ugyanazon babos köntös volt rajta melyet a tegnap viselt. Így találta szépnek őt. Hajába szürke zsálya levelet tett.

⁶¹ <Az el> Előző

⁶² <egy> a

⁶³ <kezeit> ujjait

Egész délelőtt a bátyja nyomában járt. Hallgatta mint rendelkezik. Egyszer leült a török-buzás kas szélére. A léczek közt átsütő nap aranyos csikokat vont rajta, s hangosan énekelt.

– Mit teszel szolott Dénes szemrehányolag. A cselédek előtt nem járja az efféle.

– Nézz meg jól mondta a leány s sarkon perdült előtte. Szép vagyok? Mondjad édes, mondjad hogy szép. Elvinnél feleségül? – s hízelegve szoritotta orcáját a Déneséhez.

– El én jézus ugyse! mondta vígan a bátya és megpödörte a bajuszát.

Igen boldog volt. Nem tűnődött ha fogja-e látni Lőrinczet. Hogyne látná? Hol vajjon? Azonban a mint feljön a nap ugy fel kell neki is jönie.

Egyszerre egy nap alatt kivirágzott a szíve. A zárdába sokat álmadoztak de a szegényes együgyű, durva otthon letarolta a reménységeit. Akkor váratlanul⁶⁴ megjelenik egy gyönyörű lovag. Mese van körülötte. Bizonyos hogy látni fogja. Ma és mindennap. Mindörökké. Innen és tul a síron.

Délután a híres szürkékkel megjött a Keresztes gyerek. Topánkát viselt és sokszínbé játszó nyakralavat kötött kemény nyakára. A gyeplőt odadobta a cigánykocsisnak és leugorva összeropogtatta Dénest. A leánynak ki ott állott csak félszemmél köszönt. Restellte ezt az egész gyöngeséget. Nagy: „pajtikám, pajtikám” kiáltások közt vállon tartva Dénest, tüzes beszélgetésbe kezdve a léczes udvarrol a csűrös kert felé tartott.

Később bejöttek a szobába. Akkor is oda-oda sandított a leány felé de zajosan szidta Dénesnek az őszi vetéseket s rácsettintett egy csókot a Lotti fonyadt kézfejére. Ezt se tette soha, mért is ez a nagy gyermek elveresedett egészen. Szembe ült a vén kisasszonnyal, kivonta zsebkendőjét és törülgetve az izzadságot homlokáról, ily szókat ejte:

„Szép itt maguknál Nagysádkám” vagy „Mindjárt itt a nyár Nagysádkám..”

Mind letelepedtek az asztal köré. Keresztes tüntetőleg Déneshez beszélt, mintha össze volna veszve Lilával. Ám sokszor nézett a leány boldog képére. Valami történetbe fogott egy szerencsétlen finánczrol ki megmatozott egy parasztot:

– ..Az ugato gazember rátette már a kezét a zsákra. A szegény Minya bá egy tehénkéje megbánta volna azt a kis dohányt. Akkor érek oda s látom a bajt: Csak egyet ütöttem egyetlen egyet az ujjára, de mindjárt beszopta. Akkor a zöld béka a puskájához nyul. No hiszen ez kellett.

– Jo napot szollott egy idegen hang az ajtóbol.

Bán Lőrincz báro volt.

Mind felkeltek.

Lila könnyen felsikoltott.

– Jo napot uraim és hölgyeim. Reménylem szívesen látják szomszédjukat.

Dénes fanyarul mosolyogva morgott valamit.

A papagályát! Hívta valaki? De hát mi neki a Dénes háza! Hogyne mehetne oda a mikor akar! A ragyogóját. Nehány nagy kortyot nyelt le. A czimbora szemében ezt olvasta: „hát így vagyunk?” Felrántotta a vállát ezt felelvén általa: „Hívta a menkö.”

A báro kezét adott Lilának és meghajtotta magát a vén hölgy előtt. Könnyedén tudakozott Dénestől, hogy mért nem látogatta meg őt a vadászházban. Azonban nem várva feleletet Lottinak mondott bókot a virágos udvarért. Szünet nélkül beszélt minthogy mindenki hallgatott. Dénes elfordította a fejét hogy ne lássa. Ingerelte. A szoba vén butorairol a tisztos nemesházakrol fecsegett a báro és így szolott: „mi ezt így tesszük, mi ilyenek va-

⁶⁴ <egys> váratlanul

gyunk”. Mi, az előkelőség. Odatartoznak persze a „birtokos urak..” Dénes megmordult. A báro azonnal elhallgatott kérdezve: „tessék?”

– Se-e-emmi.. se-emmi dadogta.

Mindjárt egy tekintetet váltott Keresztessel s felkeltek.

Dénes bocsánatot kért a báro urtól: „a barátommal itt gazdasági dolgaink vannak.” Aztán kimentek.

Lotti is ünnepélyesen felemelkedett és az ablakhoz lépett.

Lőrincz odahajolt a gyermekhez s megfogta kezét. Lila csendesesen mosolygott.

– Ide jött? kérdezte csakhogy szóljon valamit.

– Hát mért ne felelte könnyen. Ámbár ugy látom hogy az uraknak nem tetszem.. Keres-tem kinn a Marosparton s mikor nem volt ott ide jöttem. Mit tesz az nekem, hogy tetszem az uraknak vagy nem tetszem. Ugy-e? Nekem adja e viráglevelet. Mi ez?

Egy szál zsálya levelet kihuzott a leányka hajából.

– Egyszerű és illatos mondta kezébe forgatva,⁶⁵ s olyan közel hajolva, hogy lehelletének melege a leány homlokát érte. Hasonlit magához. Igénytelen és gyönyörű. Olyan finom az erezete, mint a nyaka itt; olyan gyöngéd és törékeny, mint a dereka..

Átölelte.

A viráglevél eltört ujjai között.

A leány hozzáhajolt. Egy percz mulva azonban kezét Lőrincz elé tartotta s szaporán beszélni kezdett, hogy zavarát elrejtse.

– Egész nap othon volt? Mit tett? Mit tett?

– Magára gondoltam. Kimentem az erkélyre, mely a mélységbe néz. Azt hittem, hogy mellettem van. Egy nagy szék áll a szegletben – azt hittem benne ül. Éreztem magam mellett, mert a szoba csupa illat volt. S milyen csend van az erdőszházban. Senki sincs sehoh. Az igazán olyanoknak való fészek a kik szeretik egymást.

Aztán suttogva hajolt hozzá:

– Nem nézi meg édes?

A leány lehunyta szemeit.

A czimborák hangosan beszéltek a tornáczon tüntetve, hogy semmibe se veszik a bárot. Lotti visszaült helyére.

Lőrincz felkelt és köszönt. Szemeivel ezt kérdezte: „Mikor látom?” „Holnap – felelte a leány tekintete – odakinn a Maros parton..” „És aztán?” tudakolta tovább. A leány felpirult.

Dénesnek kezet nyujtott. A czimborát csak félszemmél üdvözölte.

– Ez rendben van, mondta elégülten mikor az utra ért s pattintott ujjával. Egy olvadozo mosoly egy lágyszó egy kézszorítás.. s voilá..

Mindazonáltal..

Mindazonáltal egyetlen pillanatig némi részvét támadt a szívében. Milyen gyanutlan a gyermek milyen odaado..

Azonban mindjárt nevetett s körülnézett ha nem látja e valaki.

Aztán kiragyogott az arca s fütölni kezdett..

⁶⁵ <fogva> forgatva

Kesén a Keresztes falujában az⁶⁶ iskola termében egy művész hangversenyezett. Össze-
gyűlt Sárdrol, Medvésről az intelligencia. Az egészet a patikárius rendezte ki tűzolto főpa-
rancsnak is Kesén. A szemléltető oktatáshoz való táblákat nem vehették le az iskola termé-
ből hanem borostyán virágokat tűzdeltek a káposztákat s krokodilusokat ábrázoló mappák
mellé.

A művész szavallatokat adott elé s bő gatyában dalokat énekelt. A műsort az első sorban
hallgatta Keresztes és Kiss Pali – aztán néhány zsidó ült hátrább a gyógyszerész tűzolto
egyenruhában s néhány mindenben csodálkozó jó tekintetű kövéres kisasszony a faluból.
A közönség zöme az udvaron sétált s várta a komédia végét hogy a tarisznás bál⁶⁷ kez-
dődjék.

Keresztes igen mogorva volt. Sok kifogást őrzött szívében a világ ellen. Egészen csende-
sen figyelt s ingerült⁶⁸ tekintettel nézte meg a ki beszélgetni mert.⁶⁹ A koncert után
betodultak a napsütött gavallérok s elfoglalták a terem közepét. A leányok körülöttük sétál-
tak összefogozva. A cigány muzsikált de az urfiak csak kedvetlenül egymást taszigálva
fotgok a tánczhoz. A melyik aztán kiront a csomoból az vészes elhatározással ragadja meg a
kinézett hölgyet s nagy erővel száguld tova vele. A leányok (ezek az erős ajaku, széles mellű,
makranczos haju, erőteljes hajadonok, fényes fogakkal izmos karokkal) összefogoznak pá-
rosával s keringenek..

A fekete selyem köntösös megtermett asszonyságok összebujnak egy szegletbe és törőd-
nek egy nagy ujságon.

A kis bárorol beszélnek ki Bako Lila körül legyeskedik.

– A számár körül?

S kacszagnak.

Maga Keresztes is szeretne valami kellemetlent mondani Liláról, de minthogy mástól
hallja odaszöll a beszélgetők közé.

– Jobban tennék Néném ha a nyelvüket marnák mint azt a leányt. Van annak elég⁷⁰ esze⁷¹
magának. Kért költsön valakitől? A tisztessége se szegényebb mint a Néném leányáé..

– Hadd el fiam, hadd, mondja kicsinylő kesernyés hangon a megszolitott.

Keresztes vállat von és odább megy.

A beszélgetés ismét megered.

– Én nem csodálkozom dobja oda az egyik.

Senki se csodálkozik.

– Az már ugy van rendelve hogy a Bako leány mind elessék.

– Mért? kérdi egy⁷² fiatal menyecske.

Tiz hang feleli:

– Mert szamarak. Hallottad hogy férjhez vittek volna egyet.

Nem, senki se hallotta.

⁶⁶ <A kesei> Kesén a Keresztes falujában az

⁶⁷ <táncz> tarisznás bál

⁶⁸ s <minden ok nélkül oly> ingerült

⁶⁹ beszélgetni mert <hogy>

⁷⁰ <annyi> elég

⁷¹ esze <hogy költsön is adhatna>

⁷² <az> egy<ik>

– A nagyapám legénykorába is evel eresztette el az édes apa a fiát: „Ne házasodj a Bako famíliába mert azok szamarak.” Ezt mindenki tudja. Lehet ő szép leány, de mit tesz az ha gyenge máskülömben..⁷³

Keresztes azonban visszatér s elhallgatnak a szegeletben. A teremben lelkesen forognak a falusi erős szűzek; lihegve és verejtékezve a gyertyák gyenge fényében. Nagy port vertek fel. Néha bejött két paraszt asszony s vizeslepedőkkel végig dörgölte a padlot. A mellékszobákban kártyáztak s a gangon a sötétszínű mezősegi borokkal rakott asztalok körül ültek az öregek.

– Mindig volt közöttük egy-kettő (magyarázta egy heves beszédű izmos hölgy) a ki ott aszott meg az udvarházban. Mert melyik fiatal ember meri elvenni hogy kikaczagják s legyen gyermeke a mitől az isten őrizzen s legyen valami muja Uram bocsásd. Akko ki segít ugy-e?

Ketten is akartak beszélni egyszerre hogy megerősítsék az elmondottakat. Azért felszöktek s állva, gesticulálva, nekihevülve tárgyalták a nehéz dolgot.

– Nem tudom mért szamarak hozta fel az egyik. Az ember beszél velük s észre se veszi, de azt mindenki tudja. Én ismertem Bako Lottit leánykorába. Akkor még nem látszott rajta, csak később ütött ki. Bezzeg futott akkor a legény után. Előbb még félénk volt. Ha kaczagtunk mindjárt azt hitte hogy őt kaczagjuk és ha kettő sugdosott azoknak ő halálos ellenségük lett mert azt hitte rola sugdosnak. Innen is látszik az egész.

– Tudod mi, tudod mi kiáltott bele a másik – egyszer megkérte Lottit a sárdi pap azt bizonyosan hallottam. Mindenki beszélte akkor s a papot bolondnak tartották. De nem ment hozzá. Később bezzeg elment volna..

– És Lila?

– Látták a bároval.

– Mit tehet rola, olyan a vére.

– Ej ha – szol bele Keresztes és közbe lép – be bestelenek vagytok. Beh reátok nehezedett az a szegény gyermek. Mert szép is mert jó is, mert több is mint a ti cselédkéitek. Mi bánt titeket? – s vállait gögösen feldobja nehányszor – mért marjátok? Vétett valamelyiteknek? Elszerette a szeretőtöket? Bestelen szátok van.. Hanem betapasztom a kitől még egy szót hallok.

És elmegy onnan.

– A betyár, mondják utána.

– A goromba ficzko, bizonyosan beléveszett a számárba. Majd ki okosodik..

Mind többen⁷⁴ huzodnak ki a kártyásokat nézni és a terített asztalok köré⁷⁵ gyülrög a fiatalság. A leányok összefogozva sétálnak a terembe, nagyokat kaczagva néha..

...És így esik bizony, hogy szegény Bako Lila ha sír és kétségbeesik; ha szeret és epekedik; ha boldogul vagy elesik; ha meghal vagy leányul aszik meg – az mind érthető és természetes..

Mindenki tudja⁷⁶ hogy szamarak. Jőnek és mennek az emberek a régieket ujak váltják fel – nem⁷⁷ változnak a Bakok. Szamár gyökérből samár sarj fakad..

⁷³ [Utána új sorban áthúzva]: <S kerekeken fog>

⁷⁴ <E közben> Mind többen

⁷⁵ <körül> köré

⁷⁶ <Tudvalevőleg> Mindenki tudja

⁷⁷ <egy> nem

Lila pedig csendesen lépeget a hegyen le. A báro vezeti karján. Kissé fáradtnak látszik. Nagy cserefák gyökerei futnak át az ösvenyen. Némelyikbe meg is botlik. Alkonyodik. A nyugati ég egészen veres. Ez jut eszébe: „Szél lesz holnap.” Azonban mit se szol. Nem gondolkodik csak érez.

Boldog. Az erdő kábito illata körülfogja. A gyűszű virágok már bimboznak, virágzik a fagyal és a galagonya. A föld meleg dohos szagját hordozza a szél. Alant suhan a széles, csendes Maros s a kis sárdi patak. A gázlon melyen ő igazította egyszer Lőrinczet átkell mennie hogy haza érhesen.

– Gyönyörű, gyönyörű – sugja. Azt se tudja mit mond.

Hátul botorkál csendesen a vén Lotti. Ő kísérte át Lilát a vadászházba. Alig bírja a lábait, de azért tele van elégedettséggel.

Gyenge szürkeség terjed a hegyekre.

– Siessünk a bátyám otthon van már.

Ah! a mint az erdő elalszik csendesen milyen szép az. Ezek itt a czinkék, ez a nyughatatlan a vadgalamb. Bizony! Lila is milyen boldogan hajtaná itt álomra fejét.⁷⁸

Egy kis árkon úgy viszi át Lőrincz hogy magához öleli egészen. A leány álmosan néz reá s mosolyog.

A mint a gázlohoz érnek az egészen sekély vízből kiálló első kőre lép Lila. Ovatosan előre néz, hogy hova tegye csinos lábacskaít. Lőrincz felkapja gyorsan mint egy gyermeket. Lila átfogja a nyakát szenvedélyesen magához szorítja. Lassan lépeget át a patakon. Minden lépésnél érezi a leányt egészen.

Lotti áttapog nagy kinnal.⁷⁹ Egészen lustos lesz. Azonban nem panaszkodik.. Ime egy Bán leány a ki megtöri a varázst. A lovag ki neki volt szánva megjött.. és elsem hagyja őt.

A vizen tul leülnek azon bizonyos fűzfa csonkra. A falubol⁸⁰ hallszik a harangszo. Csendesen, komolyan járja át a völgyet.⁸¹ Ki küldi a gondolatokat? Lilának az jut eszébe mikor az anyját temették e harang sírása mellett. A szemébe könny szökik. Kezével a Lőrincz keze után nyul. Megszorítja és ismét mosolyog. Aztán gyűrött ruhácskáját megigazítja a kibomlott⁸² hajszálakat lesimitgatja s feláll hogy haza menjen.

– Mikor látom?

– Holnap. Akarja?

– Akarod?

A harang még szol. Lila futni kezd. A mint jo távol ér visszanéz még egyszer. A bokrok eltakarják. Akkor megáll s félhangon sokszor ismétli: „te, te, te.” Ujjongani szeretne.

Megvárja Lottit. Fejében özönével gyűlnek a tervek. Mit tesz holnap? mit aztán? Kényesen lábhegyen lépked. Így Lőrincz karján majd a városon át.. Kegyesen bolint a kezével s beleegyezőleg integet. Így teljesíti majd a szegények kérését a Lőrincz házában. Az egész életre készek a tervei. Mindegyikhez oda tartozik Lőrincz.

Át lépnek a kert sövényén s sietve mennek a házba.

Dénes rájuk vár. Felugrik az asztaltól és Lottira ront:

⁷⁸ fejét.. <ott a bokorb[an]>

⁷⁹ <csendesen> nagy kinnal

⁸⁰ <Lotti> A falubol

⁸¹ <léget> völgyet

⁸² <hajában> a kibomlott

– Te gaz, te aljas. Hol jártál?

Az asztalra csap s a leánya felé fordul.

– Hol jártál?

Egészen ki volt kelve a képéből.

– Hol jártál?

– Mit akarsz a gyermekkel szolt Lotti s a leánya mellé lépett.

– Kerítő – riadt rá Dénes és eltaszította. Tőlem félted? A szeretőjétől féltetted volna. Ott voltatok ugye? Oda vitt – te, te. Irigyelted a leányságát s fiatalságát. Vesszen el ha Bako. Mért legyen egy Bako leány valaha tisztességes anya? Mért neveljen gyermeket szégyen nélkül? Mért fogyjon ki ez a ház a síro szemű leányokból? Te is az maradtál – s oda vitted ezt is hogy ő is az maradjon. Elajándékoztad, kerítő, kerítő..

Aztán égő nedves szemekkel a dühnél mélyebb elkeseredéssel rivallt a leányra.

– Hol jártál? A szeretődnél jártál. Mindenki tudja hogy vele találkozol csak én nem tudtam. Így szolnak a városba hozzám: ez történik nálad. Vágtatok haza és összefutom a berket és hivlak. Oh! Hol voltál te már.. Miért tetted? mért? Mit⁸³ ígért neked? Mivel csábitott. Mondta hogy feleségül vesz? Jó vagy, kedves vagy, szép vagy. Mindig kényeztettelek, büszkélkedtem veled. Mért tetted? Vitt a nénéd ugye? Csalogatott. Mutass valakire a ki elkábított. Megölöm. Valakit megkell ölnöm.

A leány halálos ijedelemmel járatta szemét a bátyjáról Lottira.

– Most azt mondják a szamár esett. Természetes. A Bako leány mind számár. Ne házasodj belőle. Te törted volna meg az átkot. Az isten ellátott mindennel. Becsületes legény vett szemügyre. A merre járok ezt kérdik csufosan: „halljuk nagy szerencse érte a hugát a báro veszi feleségül” s mindenki elfordul és kaczag. A számár, a számár elhiszi.. Mit feleljek? Ez itt melletted mindent látott és megengedte. Ha bánta volna így szol hozzám: ne hagyd a hugodat. A szemem kiég a szégyentől.

Levetette magát a székbe.

Aztán felugrott rácsapott az asztalra. A vadállat elszabadult benne:

– Megölök valakit ordította, valakit megölök.

Hirtelen a vén leányra rivallt:

– Menj ki innen.

Lotti könyörgésre fogta kezeit és nem mozdult.

– Menj ki.

Ujjával az ajtóra mutatott. Rettentően nézte. A vén leány matyogott valamit, de mint a megigézett mozogni kezdett a kijelölt irányba szemeivel kis öcscse szemeit nézve.

Dénes megfenyegette öklével. Aztán az ajtóhoz ment s bezárta kulcsal.

Rávetette magát⁸⁴ az ágyára és fejét betemette a párnák közé.

Lila a falnak támasztotta homlokát. Mit tett? Nem tudott rendesen gondolkozni, elemezni.. Hát Dénes nem akarja hogy ő a Lőrinczé legyen? Miért? Gyalázat-e az? ki mondja. Sírás rebegtette meg az ajakát. E rebegéstől egy csok ötlött az emlékezetébe. Ma kapta. Az első..

Kérdezni akart a bátyjától valamit. Azonban rettenetes⁸⁵ volt Dénes. Az arcza egészen feketének látszott.

⁸³ <Bán> Mit

⁸⁴ <Az ágya a szegletben ált ott> Rávetette magát

⁸⁵ rettenetes<en>

A szoba homályos volt. Rendetlen asztala előtt egy ocska nádszékre ült s így szolt csendesen bánatosan:

– Gyere ide hozzám édes testvérem..

Ölébe vette a remegő leányt s kezét a fejére tette.

– Megbabonáztak téged te szegény, szegény. Mért hallgattál rájuk? Elvették az eszedet, mert azok az urfiak kitanult mesterek ebben. Kifog kacagni szegény.. Lettél volna boldog asszony kinek kezet csokolnak, leszel így az én szegény leánytestvérem. Lehervadsz, megvénülsz mellettem. Látni fogod hogy csufolnak, hallani fogod, hogy sajnálnak.. Ezt tetted.

Könny szököt a szemébe.

– De én azért szeretlek; onnan láthatod, hogy nem löklek el. Nála voltál?

– Nála Dénes.

– Sokszor.

– Dehogy, többet nem.

Dénes eltaszította. A leány sírni kezdett.

Dénes kinyitotta az ajtot:

– Nyergelj kiáltotta. A ku-u-utyák rágják meg a ga-a-az fejedet hogy léézensz? Ide-i-ide azzal a gebével!

És ostorát kezébe kapva felszökött a kosorru csikora s sarkantyuját keményen bevágta a lo ágyékába. Az állat felágaskodott aztán kirobbant az udvarbol mint egy kilótt golyó.

A tavak mellett hajnalban hárman: Bako Dénes, Keresztes és Kiss Pali jöttek fel a Maros bolygoja felé a harmatos gyepen. A víz széleken a sások közt krákogva csusszantak végig a felriasztott réczék, bugva a hódák. Ködök szakadtak fel. Szürke, nyugodalmas volt a tájék.

Szotlanul jöttek. Dénes vezetett s Keresztes csendesen kullogott hátul. A berekből lát-szott a törpe fekete Bako ház. Sok tisztos férfi élt fedele alatt. Mi nagyot se tettek, de hitvány egy se volt.

A sárdi gázlon innen a földön guggolt egy igen öreg néni. Rongyos fekete kendőbe volt betakargatva a feje s hitvány kurta réklit szorított a mellére.

Elhaladtak mellette, azonban Dénes fél fejjel visszafordult s így szolott hozzá:

– Mit keres kend itt Zsuzsa nén?

– A leányomhoz mennék urfi Sárdra – matyogta, de nem lehet.

– Mért nem ül kend othon? vetette oda Keresztes.

– Hát ehetném urfi, felelte rosszkedvűen, és senki se ad. Ő keméjék nem győznek ide járni hozzám dolog időben, hát én megyek oda. De itt vett az éjjel, a patakon nem tudtam átmenni. Az én időmben csak egy árok volt, most itt pusztul az ember előtte.

– Itt vesz kend – riadt rá Keresztes. Térjen kend haza..

– Hát csak vesszek urfi; kinek kár? Csak vesszek. Majd jön valami irgalmas s átsegít.

Dénes hozzálépett s kezét nyújtotta.

– Fogja meg kend, szolott mogorván.

Pali czimbora a másik kezét adta oda. És felvették szépen. Oh! csupa rongy volt a szegény erőtelen vén néne. A nagy, vad Keresztes a hitvány réklit markolta meg a néne hátán, így áttemelték a patakon. Ott Dénes pénzt vetett neki. Majd akad érette a ki felsegítse a hegyen a faluba.

– Az isten áldja meg az utadat, matyogta a vén asszony és leguggolván a földre ismét szorgosan összefogá réklíjét hitvány mellén..

Ráléptek az ösvenyre, mely a cziheresen fel az erdőbe visz. Ott járt le lovával Bán Lőrincz báro. Unatkozott a vadászházban..

Az agyagos ösvenyen belül egy erős növésű mogyorofa bokor zöldült. Dénes levágott belőle egy izmos ágat s szotlanul megtisztogatta s lefaragta. Keresztes csak úgy könnyen kiszakított egyet s letörte a végét. A botot suhogtatva egyedül indult a hegyen fel nehéz káromkodást szalasztva a szürke magos ég felé..

A hegyek felett, melyek körülveszik az aljban a Marost a rozsaszín eget kék csíkok szelik át s gyenge báránfélhők uszkálnak. Egymásután bontakoznak ki a homálybol a Nyerges és a lombos agg Bekecs. A fény nő; lassan vidámodik minden. Hang és mozgás támad. A Bako ház kéményén füst szállong fel, rongyokba szakadva. Keresztes olyan keserű arcot ölt, mintha az a füst egyenesen az ő torkára szállott volna.

Az erdőben rátalálnak a sárdi szekérutra, mely a tulso völgyből jön fel. Dénes izgatottan sietni kezdett.

– Csendesen morogta Keresztes.

– Ne-e-em bírom, rebegte Dénes és futni kezdett.

Lihegve ért az erdőszházig s a falépcső korlátfáját erősen megmarkolta. A földszinti szobából az inas jött ki.

– Kit keres? kérdezte.

– Odább szolt mogorván Dénes.

– Én ő méltóságát szolgálom.

Nehány kopo szaladt elé nagy hizelegve. Körül vinnyogták és nyalták Dénest.

Ekkorra odaérték a czimborák is.

A kocsis eléjött⁸⁶ és a cselédek mind.

A nap teljes fényben ragyogott fel. A lépcső furdött sugarában.

– Ismerem őket mondta a kocsis. A szomszéd falubol valo urfiak – s azzal félre álltak.

Dénes elől indult. Keresztes megfogta és így szolt:

– Te bolond vagy én megyek elől.

Dénes ingerületen kirántotta karját. Nehány ugrásban fenn volt..

Kinyitotta az ajtot s belépett.

A nagy szobában benn, még ágyban feküdt Lőrincz báro. A zajra felült s így kiáltott:

– Ki vagy?

– Csend, morogta Dénes.

Mind a hárman beléptek. Lőrincz báro talpra ugrott.

– Valamit kívánnak tőlem?

Körülfogták s Dénes teljes erejével ráhúzott a mogyoro fával.

Lőrincz torkon ragadta s abban a perczben eleresztve a szegletbe ugrott a puskája után.

Keresztes egy dobással a szoba közepére lodította.

– Várokozunk – morogta. Ez az ur tudni szeretné a szándékunkat.

⁸⁶ <az udv> eléjött

A mint széles melle megemelkedett⁸⁷ még sokkal nagyobb embernek látszott. A szeme lángolt. Ökleit összeszorította. Az arcza rut lett annyira elvadult. Kezét a Lőrincz vállára fektette:

– Én mondok előbb valamit. Azért jöttünk, hogy megbotozzunk, keményen a hogy a komisz embereket szokták. Csend. A kit fogok ne mozogjon. Minthogy gazember vagy s minthogy lovagias vagy, megfogunk verni. Így fogsz járni a világba megpálcázva s mindenki reád mutat. Kifogom hírdetni, hogy megvertelek. Ezt akarom. Ezt akarom pedig Bako Liláért, – leányságáért, eltemetett életéért. Most te szolj.

És tartva Bán Lőrincz báro urfit nyakánál fogva, mintha vaskarika szorítaná, intett a nyulánk fekete czimborának.

– Becstelen vagy – mondta Kiss Pali. Ugy szokás nállatok, hogy rátörtök egy csendes házra megeszitek a gazda becsületét s aztán párbajra hívjátok hogy meglőjétek. Ezt nem lövöd meg. Mert nincs kit meglőni. Ez ki akart téged hívni. Én tanácsoltam hogy pálcázunk meg a hogy a tolvajokat szokták és megtiltottuk⁸⁸ neki. Megverünk s nem kapsz elégtételt. Szégyent okoztál – szégyennek élsz a míg élsz. Ezt akarom pedig Bako Dénesért Keresztes pajtásoméért.

Lőrincz megfeszítette minden izmát. Bele akasztotta karmait⁸⁹ a Keresztes arczába. Rettentően vergődött. Az erős férfi átölelte aztán ledobta egy székbe s rátérdelt.

– Én.. én – üvöltötte Dénes. Én ne-e-em tudok.. A hu-u-ugoméért gazember. Az én szép hugoméért..

S végig vágott az arczán.

Aztán ütni kezdték. Minden mozdulatára suhogott az éles pálcza. Halálos sápadtan, kezét fejére szorítva állott. A hátán vér serkedt fel s végig szivárgott az ing rongyán. Aztán felkapott a levegőbe mintha valamit megakarna fogni s lerogyott eszméletlenül azon helyben a szoba közepén.

A nap szépen betakarta megkínzott fiatal testét.

A mogyorófpálczákat mellé dobták – és nyugton lementek a lépcsőn..

Az inas az udvaron állott. Keresztes így rivallt rá:

– Menj fel. Gazdádat megvertük. Mosogasd meg.

Történt valami?

Bizonyosan. Dénest egész éjjel hiába várta Lila. És reggel se jött el. Kiment az utra és ott ügyelte; az udvarba tért és ott várt rea. Igen nyughatatlan és nem tudja mért: de remeg szeretné hogy jöjjon már. Mert mondani valoja van.

Így fog szolani hozzá: „Én szeretem őt és meghalok nála nélkül. Ő is szeret engem és magáénak kíván. Mért nem akarod?”

Aztán jól lesz minden. Meglássuk csak! Szépen kitervel mint élnek együt mind boldogan. Kitervel s bizonyos benne, hogy mind betelik a mit reményl.

Azonban nem jön.

⁸⁷ A mint <fel> széles melle megemelkedett

⁸⁸ <Próbálj párbajozni> és megtiltottuk

⁸⁹ <a> karmait

Végig járja sokszor a kertet. Mindjárt huzni fogják a déli harangot a toronyba. Vagy tán alkonyodik is? Nem tudja tisztán az időt. És mégsem jön.

Átfut a berken s a virágos haricskatáblán. A sárdi gázlo tulso felén ott szigorog a marton a vén Zsuzsa nén.

– Keres valamit lelke? kérdi.

– Semmit.. semmit.

Ott a fűzfá mely a víz felé hajlik; ott az ut melyen a tegnap levezette őt.

– Történt valami Zsuzsa nén? kérdi.

– Hol kedves?

Nem tud felelni. Az öreg asszony motyog csendesen.

– Ugy lot fut oda fenn a vadászházban a cseléd mintha megvolnának bolondulva. „Segíts te, mondom, hogy a leányomhoz menjek.” Rám se néz, mert kevély a cseléd ha jó dolga van.

Aztán a leányhoz fordul s odakiáltja:

– Az urfi hozott át a reggel a vizen az Isten áldja meg.

– Dénes?

– Ő de annak ott fenn szivtelenebbek bezzeg a cselédei is.. „Költöztetjük azt mondják a gazdánkat s nem érünk rá kenddel bajlódni.”

– Költöztetik?

– Az előbb mentek el két szekérral kedves. Láttam jól az uton. Az elsőben ült az urfi. Nem a másodikban... mégis az elsőben.

Elment? Hova? merre? Itt hagyta volna Lilát? Tegnap még így szolott: „Akarsz e látni holnap?” Hát hol van?

Nem igaz.

Ugy érezte Lila mintha egy darab köd szált volna a homlokára. Megtörölte.

Csendesen ballagott az uton.

Mese beszéd nem hiszi el.

Várt alkonyatig szemeit a gyapjas oromra szegezve. Nem gondolt többet Dénessel és senkivel a világon. Ah! elhagyta volna? Tett-e valamit Lila hogy ne szeresse őt? Minden szavára emlékezik. Mondta sokszor hogy szereti, szereti.. Dehát mért nem jön?

Mire se gondolva futni kezdett az ösvenyen. Átszaladt a sárdi gázlón s a hegynek tartott. A vén erdősztr szembe találta. A lélekzete alig bírta.

– Elment? kérdezte.

– Elment.

– Mikor jön vissza?

A szotlan öreg ember felvonta a vállát.

Ő most mit csináljon? A gondolatok összezavarodtak fejében. Megtámaszkodott egy fához és sírni kezdett. Ugy érezte hogy megfullad.

Hát mi van még e világon? Lehet-e, hogy minden azért a régiben maradjon. Hogy fa zöldüljön; virág virágozzék? Lehetséges-e hogy járjanak azon az uton a hol ő már nem fog járni?

Bántotta valaki? Ki merte volna?

Lépett a gyepen s úgy tetszett, hogy a Lőrincz lábát is látja a mint az övé mellett lép, mint tegnap. Tán kiáltani fog utána? Megállott.

Egészen megfoghatatlan. „Erre visz az ut Sárdnak szép leány?”

S haza érve ráborult ágyára és senkire se hallgatva sírt.. sírt.. sírt.

Aztán a fák gyümölcsöt hoztak és elhullatták leveleiket.

Vissza jön-e?

Lila úgy emlékezett hogy megígérte. Tán mondta is hogy várja őt? Vagy nem mondta? Vissza kell hogy jöjjön.

S nap nap után kísétál a néma berekbe, várva mikor kérdezi: „merre visz az ut Sárdra?” Nesztelenül érkezik. „Szárnyai vannak tán?”

Hírt nem vár felőle. Őt várja. El nem hiszi ha vádolnak. A lelke ott van nála. A kedvét, vig nevetését zálogba tartja.

S apránként elfogják lopni a futo napok a fiatalságot Lilától. Csak reménységének nem árthatnak.

Vár – és majd elfoglalja a „leányok ágyát” oktattván az utána következő Bako leányt, hogy várja a gyönyörű lovagot ki jön és így szol:

„Merre visz az ut Sárdnak szép leány?”

– A szegény „szamár”.

Karácsonyi ének

Akar-e egy kis karácsonyi képet látni?

Nem arról a gyermekről a ki a virslis bolt kirakatára sóvár szemekkel bámul és közben a markába fújj nem azon bizonyos zord öreg urrol, a ki a családjával karácsonyestén békül ki az unokája láttán és akkor mindnyájan mákos kiflit esznek; nem is az elhagyatott özvegyről a ki a mécsvilág mellett varr egy menyasszonyköntöst, míg kinn aszaltszilva kéményseprőket s vattabárányokat visznek haza isteni békességgel szívükben az örvendező napszámosok.

Nem, hanem egy katonáról, a ki karácsonyszombatján messziről, közönyösen követ lassu marstempóban egy parádét.

Látnivalo hogy egy érzékeny vonás se lesz a képen.

A banda fújja tram.. tram.. de a dob bevan takarva fekete posztóval. Egy ismeretlen katonát visznek. Egy közembert, a kit a mi katonánk nem ismert, a kinek¹ a dolgához hát semmi köze.

A kapukban a hol a menet elhalad kigyúlnak a szolgálók a muzsikára.² A katona ezt kedvtelve nézi. Pedig hideg van. A havasok körülbe mintha fehérgyapjas juhnyájakkal volnának rakva. A fák zuzmarások s a kéményekből omlik a szürke füst.

A karácsonyi sátrak előtt egy perczre megállnak a vásárlók s a kiket beszédközben szakított félbe a trombita hang kelletlen arczot öltenek³ kezüket tartva védelműl az alkalmatlan zaj ellen, az ábrázatuk elé. A katona e czivil érzékenységet kaczagva nézi.

Egy ismeretlen katonát visznek.. Johann vagy Gregor volt onnan a hegyekből a kit az őszön még a szeretője s az édes anyja kísértek be nagy sírások közt a városba. Nyája egy perczig ha várta vissza; szeretője tán egy kicsinyég;⁴ anyja a míg él.

Azonban várhatja..

A kaszárnya hideg volt neki s az élete megfagyott. Igen rossz „anyag” ez a havasi nép. Nem él meg a falak között. Ülven a kemény padon a szobában szemével átnéz messze⁵ tájakon át a hegyeken édes hazáig.

..Hol az ér zuhog a köveken, rengeteg fenyők sohajtanak, a nyírfa zizeg; hol a gyűszűvirágtól lilaszin a gyenge gyepe; hol a furulya szol és fehér kis tehénkéek rágják a selymes füvet a köves oldalon.

Az átalvetője a kaszárnyában.. Egyéb nyom nem maradt utána.

Jött ismeretlen semmiségből és eltűnik az ismeretlen semmibe, az átalvetőjét hagyván hátra a világnak.. A koporsóján vezér csákó s bajonett. Két tiszt lépked a halottas szekere után élénken beszélgetve és négy baka előtt egy a⁶ kapukba kacsintgato káplár.

A banda harsog tram... tram s szol tompán a nagy dob.

¹ a <kihez hát> kinek

² <kapukba> muzsikára

³ <kelletlen arczot öltve> [kék ceruzával áthúzva] kellettlen arczot öltenek

⁴ <kicsinyég> kicsinyég

⁵ <a> messze

⁶ egy <kápl> a

Már látszik a temetőkert, melyet kereszttekkel hímzett ki a búbanat.

A messziről, közönyösen spacérozo katonának valahogy kellemetlen lesz mindezt látni. Kiveszi a szivart is a szájából. Általában talmi dolgok történnek a világon. Sapkáját feltaszítja a füle mellett és megdörzsöli a vakszemét.

Valami tünődésféle⁷ üt hozzá, bárha semmi oka sincs reá. Nem volt ismerőse Johann. Űsse a kő a más gondját, de a havasrol valo volt ő is, odahazulrol a hol ilyenkor hajj! a csorda jön haza, túlkölnek egymásnak a pásztorok, a hegyormokon, a hol most nagy hasábokat dobnak a kemenczébe és Aniko pörgetvén az orsót dudolva nyújtja a sűrke gyapju szalat. A dal is olyan sűrke hozzá. Elnyulik mint a békanyál és behálozza az ember fejét...

És senki se kíséri utolso utján.

Tram.. tram.

De minden fekete lesz valahogy a katonának és nem megy tovább a banda után, hanem sarkonfordul a templom tövében. Megzendül a harang felette s mogorván néz fel a toronyba. Bántja a zaj. A piac zúg a járokelöktől és gyertyák gyulnak ki a boltokban.

Az ut közepén egy nagy szekér áll tele fenyőággal a mit karácsonyfának hoztak. Városi nép sürgölődik körülötte. Szép, fiatal, sötétzöld ágak.⁸ A nyáron még fenyőmadár sikoltozott rajta s ha egy kis szél érte hát lomhán legyezte a gyökerei köré telepedett sokszínű puha mohát. Alkuszna rá az asszonyok és megtépdésik.

A roszkedvű katona közelebb járul a szekérhez..

Előbb a kis szürkés teheneket méri végig⁹ aztán a hosszu havasi szekeret.

Valami úgy szorongatja belül.

Akkor a banda tér vissza a temetőből. Vig indulot fuj, hogy csakugy ropog. A suhanczok az utca szélén lépést tartanak a muzsikához.

A katona hirtelen beledugja a nagy fejét az ágak közé. Szemeit tágra nyitja s orrczimpái kitégynak. Szívja mohon, telhetetlenül a fenyő illatát és akkor elfelejt maga körül mindent és.. és.. beleharap mint egy állat a¹⁰ zöld lombba.

Odahaza van..

A szekeres oláh durván reá kiált. A vásárlo asszonyok kikaczagják.

És a katona úgy néz körül, mintha álomból ébredt volna meg.

Körülnéz, sipkáját beüti a fejébe s tram.. tram.. megindul a taktus szerint a banda után.

Johann felé pedig¹¹ hajigálják a fagyos földet..

⁷ tünődés<szerű>féle

⁸ <fa> ágak.

⁹ <méri> méri végig

¹⁰ <az> a

¹¹ <...> pedig

[A jutalom]

Bogdán Gyuri, ki igen szegény öreg cselédember volt abba elegyedett egy csendes alkonyatban, hogy a rengeteg urikert gyertyános sétatuján kantáron kapott egy csintalan lovat, mely oktanulul¹ száguldott bárha a méltóságos Ilyés ur csemetéjét vitte a hátán.

Bogdán Gyuri ámbár lefelé járt az órája markába pökött,² belékapaszkodott a³ baromba, leszedte a féligholt csemetét s ölébe beszállította a tatája elé.

– Félt Aladár? kérdezte komoran az ur.

Gyuri megrántotta a vállát s dörzsölgette a kisárgult fiut, de kifordult a drága palotából, hogy a ló körül elvégezze a kötelességét.

A miből annyi lett, hogy a méltóságos Ilyés⁴ jovoltából a főispán irt a minister urnak, aztán teméntelen sokat írtak erre-arra, s a végén elhatározták,⁵ hogy Bogdán Gyurit e példás gazdasági munkást, hosszas szolgálata fejében a magos állam megjutalmazza egy szépséges rajzolatral s száz koronával; mely summa szép ünnepség⁶ kíséretében lesz átadandó a derék öreg férfinak.

Igy történt, hogy a szép pünkösti ünnep második napján a nagy urikert tisztásán hatalmas sátrak alatt étellel itallal ékes asztalok mellett összeültek a nagy népek; maga az asztaltarto Mélsás Ilyés, a fia, a szolgabiro, a pap, a jegyzők a tanítók s más előkelőségek, hogy felmagasztalják Bogdán Gyurit a példás életű⁷ gazdasági munkást.

Gyurit vitték s az asztal elejébe ültették.

Uj zöld szegélyű daroc z bekecs feszült roskadt derekán, uj csizma a lábán; feleségén, Mária riskón szines nagy babos⁸ fersing s lila szín selyem keszkenyő fehér haján, mindezt pedig a Mélsás ur kegyességéből s a szolgabiro ékesen szolt hozzájuk. Elmondta nekik, hogy mi-

¹ mely <azon> oktanulul

² markába pökött <minthogy magyar ember volt>

³ a<z>

⁴ <ur> Ilyés

⁵ s a végén <egy szép levelet írtak s> elhatározták

⁶ [A 2. fol. r. kezdete]:

Könnyítvén magán így szolt:

– Hiányzik valami része Kanutnak?

– Semmije <mélsád> Mélsád.

– Megijedt-e?

– Nem volt ideje rá Mélsád... a mint láttam.

S erre észrevette magát Bogdán Gyurit is úgy, hogy beajánlta a főispán urnak, mint az udvar hűséges dolgozót, ki féleletlen egyfolytában, <szaka> fáradhatatlanul, igazán munkálkodott... stb... stb. Minek okán egy félesztendő mulva teméntelen sok betüvetés árán (gazdasági intézők, alispán, szolgabirok dolgoztak rajta) a nagytekintetű Minister ur a példás gazdasági munkás érdemei elismerése fejében száz koronát engedélyezett, mely summa ünnepség [A kivágás magyarázatát lásd a szöveg jegyzeteinél!]

⁷ példás <hű> életű

⁸ <nagybabos> nagy babos

nek⁹ alapján áll a haza: erkölcs és becsületes munka; a mint a levegő pedig ott van hegy élen és mélységekben: azonképen jelen van mindenütt a nagy kormány¹⁰ meglátván a jókat azokat megjutalmazza és a gonoszokat lecsapva azokra. Itt ül pedig a jeles erejű Bogdán Gyuri...” Erre mindenki éljenzett. A Méltsás ur intett a szemével Gyurira,¹¹ s oda czítálta magához s kezét fogott vele. Erre megint éljeneztek s bort ittak. A Méltsás az ünnepezt feleségére is ránézett s a sátoron túl a cigányok muzsikáltak.

Kinn a bátrabb ifjak ütögették a csizma szárukat, a hátulso sorokban megforgatták a leányokat, tréfás táncszók mellett, az öregek pedig nyelték a tokányt melyet a szakácsné bőven mért, nagy pohár borokkal öblegetve le. A jokedv fényesen ki virágzott az éljenezések hallatára a madarak bele fütyöltek a kedves zajgásba. Egyedül Bogdán szégyenlősen¹² szigorgott az ülőhelyén. Ő mindig hátul szokott állani a homlokát törülgetve s úgy morgolodott a helyén ez uttál a dicséretekre mintha szégyenbe esett volna s mintha hegyes szegben ült volna. Márisko is az ura füléhez hajolt e nagy perczben (a száz koronát ekkor nyújtotta át a szolgabiro) s így szolt:

– Ha hozzáteszünk e pénzt a mi kevés garasainkhoz... egy tehén néz ránk öreg...

Bogdán intve felemelte az ujját: „S s s ne beszélj hozzám Mária a tehénről. Első a becsület Mária...”

Istenem!... Egy tehén. Kincses bánya. Tej odahaza, vaj... hús és egy borju... fehér borju... Mit álmadoztak felőle!... téli estéken összebujva a hideg kemence mellett nyári járás kelés közben a mezőn a füvek, virágokra ügyelve¹³ melyet eszegetné a tehén... ha volna...

Azonban a pap is felkelt méltóságosan s felelevenített egy izraelitát a bibliából, ki igyekezett¹⁴ volt s dolgozott volt... s a tűz gyehejjével intette meg Bogdán Gyurit ha nem lesz olyan mint azon izraelita. Gyuri a mellére ütött, mintha azt mondta volna „leszek én olyan mint azon izraelita” de nem szolt. Szégyenlt volna beszélni. Nagyon tisztességtudo, kevés szavu dolgos volt, ötet örökké siettették,¹⁵ korholták, ügyelték s a nagy Méltsás mellett is ülvén alig merte hinni hogy ő ugyanaz lenne ki a jo izraelitához hasonló. A pap... a Méltsás... Az ajaka rebegett s erőszakkal vett erőt magán nehogy elérzékenyedjék. Azonban a lelke az édes zajban elkalandozott s hallotta vele hogy: „Bu, bu... u...” a tehén bőg a borja után. Az asszony vetette a tehént a tapétára. Mert az asszony belekottyán minden szép dologba...

Az asszony szelíd árnya összezavarta a nagy fák lombjának a rajzát s a toronyban kongatták a harangot az „Urimá”jára. A pap felemelkedett keresztet vetett s az asztal elcsendesedett. Kinn is elcsittult¹⁶ a zsvály. A vén Bogdán megsurolta a homlokát doroncsos kezével s felnézett az égre „Ur Isten...”

A Méltsás ur is felállott, a fia is, utána a szolgabiro s egyéb uraságok de az okon, hogy félbeszakítják már a szép ünnepséget. A cselédek sürgölődni kezdtek az asztalok mellett, a

⁹ <mnek> minek

¹⁰ <keg> nagy kormány

¹¹ <a nagyságosnak> Gyurira

¹² <szemérmesen> szégyenlősen

¹³ virágokra <nézve> ügyelve

¹⁴ bibliából, <mely> ki igyekezett

¹⁵ <siettették> siettették

¹⁶ elcs<endessedt>ittult

poharak alját is felhörpintették¹⁷ s Bogdán nemsokára csendesen csoszogott¹⁸ nehézen a népek elején a falu útján.

A száraz kortyokat nyelte. Nagyon felvult indulva az érzése s a mint az uri asztaltal felkelhetett mindjárt erősebb embernek találta magát. Hiszen nem tréfa az, a mi vele esett. Száz korona csilingelt egy csomóban a zsebében, aranyokban. Ugy kihuzta magát hogy szinte megnőtt. A korcsma előtt elhaladva kissé rátartian hangosabban így szólalt meg:

– Ne nézzünk be ide magyarok?

– Hát hogyne kiáltott a kántor s összeütötte a tenyerét a feje felett.

– Én fizetem szolt bátran Bogdán...

Márisko az ura fele fordult csendesen:

– A tehenet ne felejtse el kend...

Bogdán feléje mordult.

– Nekem senki se beszéljen. Én ember voltam, ember leszek. Megmutattam, megmutatom. Nem igaz magyarok?... Mi?

S nagy dübörögve lépte¹⁹ át a korcsma küszöböt elsőnek. A falusiak tolakodva siettek utána. Benn már gyertyák égtek az asztalon s bazsarozsák kacagtak a poharakban. Az asszonyok is besompolyogtak s az asztal farkán egymás mellé ültek.

Bogdán soha se bajoskodott a maga mivoltával, de az ünnep úgy felborsolta hogy az asztalfő²⁰ előtt csapta le magát a székbe s hangosan mondta: „Egyszer élünk testvérek” s rákiáltott a korcsmárosra:

– Bort ide Stájn. Nekem is, másnak is. Én fizetem. Nagy az asztal, nagy üveget – egyszer élünk...

A szeme kigyult s félreapta a kalapját. A hang melyen beszélt tetszett neki s Máriskot maga mellé intette.

– Te haza mehatsz asszony... Itt férfiak mulatoznak.

– Elfelejtí magát Gyuri.

Bogdán figyelmeztetőleg felemelte az ujját... „Sss... Mars a tyuknak ha a kakas szol...” S a zsidora szolván az asszonyokra mutatott az asztalvégén. „Oda édest Stájn. Én fizetem. Édest, mint a mézet a szoknyáknak” a balkezét a füle mellett legényesen emelgette.

Mindjárt beszédes lett. A kisbirót maga mellé intette, hogy elmondja az esetet a Mélsás urfival a fasorban s dicsekedve szolt: „E kéz fogta meg a kantárt. Vén kar? Nem igaz. Ebben az erő s itt (a szívére mutatott) a becsület...”

Ugy megnövelte az érdemeit a beszédben hogy lekicsinyelte azokat, a kik őt ünnepelték. A bort mohon töltötte. Felszökött s töltött mindenféle az üres poharakba. Aztán helyet változtatott, vette a székét, s eszébe jutván mindenféle történetek²¹ az életéből, ifju korából, férfi korából beszélt s az asszonyok közé kerülván vad csunya pletykákat elevenített fel a kacagást mellé maga kezdvén meg úgy, hogy az izzadtság a homlokán kigyöngyözött.

A cigányok besompolyogtak a mulatságra s azok tudtak valami városi notát melynek a végét füttyölni kellett. Ezt pedig a falusiak mindjárt füttyölték s a mulatság neki vadult. A fe-

¹⁷ felhörpintették [emend.]

¹⁸ <ballagott> csoszogott

¹⁹ lépett [emend.]

²⁰ asztalfő<n>

²¹ történeteket [emend.]

hérnépek verték a taktust az öklükkel, a legények kurjantottak s a némbereknek csájt rendelt Bogdán a zsidonál urason.

Bogdán a duhajkodásra kigombolta a lajbiját, helyet vágott magának a szoba szegeletén hogy ő táncoljon csüördögölöt.²² Ifju korában egyszer szépen tudta. Mind körülötte állottak fel s tapssal ugratták a vén embert.

Ekkor már mindenki beszélni kezdett egyszerre, s kaczagás, üvöltés hangzott a megsűrűsödött rosz levegőn. Bogdán Gyuriba három vén asszony kapaszkodott s forgatták, a gazdák tölt pohárral a kezükben megujrázták a látnivalo komédiát és a becsípett ifju gazdák az asztal tetején művelték a bokázást iszonyu dübörgés közben. A bakter bekiáltotta a korcsomába az elütött 11 órakat s ekkor a baktert is beránczigálták lenyomták egy székre és addig töltötték a bort a szájába míg tikkadozott.

Tizenegy... Az ajtó tán megnyílt ismét egészen nesztelenül (én nem tudom: igaz-e ez? s látta-e más Bogdán Gyurin tul) s tán a Bogdán Márisko²³ sáppadt betegesen sovány fejét dugta be, de visszavonta rögtön mintha megijedt volna valami csufáságot látott volna... s becsapta az ajtót. Bogdán ezt mindenesetre látta, s összerezett az ajtó csattanására, mintha megrázták volna az ünnepezt vén embert.

De bizonyos, hogy a Bogdán szavát ketté vágta a csattanás, elhallgatott elkomorult s a korcsmárost behuzva a léczes ketreczbe valami beszédre, pénz fizetésre s onnan ki se bujt a szálába hanem a hátulso ajton kisompolygott a vak éjszakába, hogy haza térjen...

Nagyon nehéz volt a feje. S kapkodott²⁴ a sötétségbe mintha megkapaszkodni akart volna a vastag ájerbe. Előbb nem tudta vajjon messze van-e hazulrol aztán rekedten kiáltotta: „Márisko, asszonyom he!” S mégis leült egy csomo kőrákásra melyeket az ut felére hordták az utmesterek – mert tudta hogy még nincsen odahaza. A kiálto²⁵ hangja mind csendesebb lett s végre csak a szája széléről tátogott hogy hívja öreg hitestársát hogy valami nagy bajt elpanaszoljon neki.

Az ingét is kigombolta s a kalapját levette a fejéből.

– Elment Márisko – dadogta – mellőlem.

– Várj lelkem; hallj reám öreg társam. A pénz elment. Mind. Egyszer lett.. soha se lesz.. He! (rikoltott ismét) Mariska én vagyok az öreg. Miért késel?

Megtörülte a homlokát s összeszedte magát hogy felálljon.. Neki beszélnie kell a feleségével. Reszkető inai nem bírták. Mégis megindult. A sikátoron át le botorkált²⁶ s a mezőn végig mászott. Erre felé lakhatott. Egy sövény korláton kellett átlépnie.. s ott a szalmafüdeles putri melyben otthon vár Mariska.

Mariska.. átbukott a korláton s szakgatottan beszélt:

– Semmink se volt lelkem.. Ha mi kellett kértük az Urto! s ujbol kértük ha mégse adott. Egyszer ime adott ő kegyelme.. erősen. Elvette.. Dicsőséges legyen neved uram. A te szegény cseléded.. hibázott.

Odább lépett s a karját előre mutatva feszítette:

– Ide.. ide.. építettük volna az istálot a tehénnek.. Már a vén akácza dereka ki van faragva s a szarufákból négyen vannak készen.. a fedél alá.

²² csüördögölöt <mint>

²³ <Aniko> Márisko

²⁴ kap<asz>kodott

²⁵ kiálo [emend.]

²⁶ <ballagott> botorkált

Azonban a tehén... a tehén... Elment. El se jött... Egyszer éltünk... Vége.

És lekuporodott ismét a szemét dombra s halkan rebegte: „Márisko, oh... busulsz az uradért. Szegény öreg... A »Virág« elment... semmi sincsen. No nézd csak! hiszen csak nem fog könnyet ejteni Bogdán Gyuri, kit ünnepre²⁷ állította a minister ő szentsége... Uram... az ő hosszas jó szolgálataiért... Bogdán Gyuri, ki haszontalan lett... gaz lett... szemét lett...”

És felnézett az égboltra. Egy csillag úgy ragyogott, mintha kacagana. Dacosan szembe nézett vele, kihuzta a nadrágszóját rá akasztotta a megkoppasztott akácza vastag ágára s bedugta a fejét a hurukba.

Két kezét felemelte imádságra s suttogva rebegte:

...Ur... Isten.

²⁷ <ünnepelt> ünnepre

Leánysors

I.

Ez a szegény történet, mely nem is érdemes arra, hogy elbeszéljem, ez, karácsony szombatjának estén kezdődik az éjjeli misén a templomba. Mint azt jól tudják, az ember azon este jól lakozik¹ s ha jó kedvébe² kerekedik, felszedelőzik az egész jó kompánia s a csikorgó havon a kivilágított templomba megy, hogy tanuskodják a Jézuska születésénél.

Három pap is berbitél az oltár előtt; a kántor feleselget velük; egy-egy elfojtott kaczagás a padokban; aztán megharsan az orgona; a legények ekkor lökdösődni kezdenek az álló helyeken; aztán csengetnek az oltárnál; a fázók topognak a hideg köven a keszkenyős szolgálóleányok; azután megkong mélységes bus hangjával a harang végig bugva a csillagos éjszakán. Így esik ez.

Az én történetem a legutolsó padban kezdődött. A tolongás nagy e pad körül. Új érkezők zavarják a csendet. A boltos legények punci száju lehellete sűrű párázatban libeg felette. A pad szélén a kis Teremi Klári fészkelődik; behúzva madár fejcskáját a puha boába. Egy csomo vereskező legényke karajt képez körülötte. Ők mind a táncziskolából jöttek. A hektikus tánczmaiszter lábujjhegyre állva bámulja üres szemével a papot, keszkenyőbe jól bepakolt nyakát nyújtogatva. A legények mindenféle szép állásokat vesznek fel a kis Klári szemei előtt. Némelyik törülgeti bajuszkáját s krágljukat igazgatják. Klári igaz, csak az istenszöcsének a leánya, de csinos, mútató kis személyke, a kinek előtte tetszetősnek lenni igen természetes dolog.

Az istenszöcse egy az egyházhhoz tartozó szegény férfiú, ki a papokkal fraternizál, ki bárha gazdag férfiú a füstölőt maga hozza ki az oltárhoz, ki a procession a baldachin egyik rudját maga viszi. Teremi a kis szöcsnek a leánya Klári, hanem ne ügyelje senki a kis leány árva sorsát. Ő azért keresett leányka. Ő csinos ékes virág s míg a piaczon átlibeg, a boltokból mélyen hajlongnak előtte a viritos nyakkendőös legények mint valami dáma előtt s mesterlegény alig mer reánézni. Klári divatos pellerint visel; dohányszin sujtással szegélyezett kötöst visel, nagy tollakat visel a kalapján s csinos, férfias aranyláncz csüng karcsu derekán.

- Ki néz reám olyan merően a kisoltártól?
- Az, Klárika, Kis Pista a jegyző a törvénytől.
- Mért néz olyan erősen?
- Mert maga szép kis leány Klárika.
- Bolond.

A szent ének megharsan a karácsonyi ének. A főkapu mellett valami véleménykülönbség támadt a béresek között. A városszolga odafurakodik, hogy ünnepi békét szerezzen közöttük. A kis Klárika oda se figyel. Az orczája csendesen felpirul, a hidegtől vagy a meleg tekintettől, melyel elborítja a kisoltárról néző erős férfiszem.

¹ jól lakozik (az ember) [ceruzával zárójelben]

² <jol> jó kedvébe

– Barátom Kis Pista. Nagyszerű gyerek. Mi mulattunk együtt nem egyszer. Ide hívjam?
– Mit gondol? félig megijedve, félig visszautasítva elfordul egy perczre. De lopva ránéz ismét a merően ügyelő emberre.

A csengettyű énekel az oltár előtt. Tompa morgás kel az urfelmutatás csendje alatt. Klára lehajtja a fejét a padra. Hamis kis szemével csak oda pillant a kis oltár fülkéjére. Oh Uram! bocsáss meg neki. De mit csináljon egy ily kis baba, ha férfiszem perzsel³ végig az orczáján. Igen, ezt a Kisst, ezt a vállas komoly jegyzőt ezt ő látta sokszor. Gyermekkorában játszott vele, de mennyit, de most ez az elnök urral szokott sétálni reggelenkint a piac közepén a nagytekintetű bírokkal. Ugy vette észre, hogy rá-rá tekint az utczán.⁴ Milyen lusta hogy ennyivel megelégszik. Nem is köszönti soha. Vajjon nem kicsinyli-e? Ez Klárinak a legérzékenyebb oldala. Ha restelli, mért nézi most ilyen mereven? Hátha csak félénk? (ez volna csak szép egy ekkora⁵ fiutol) vagy félszeg. Ez se igaz. Nézd beh dali jóformájú. És csillingelnek a sokhangú csengettyűk az oltárnál. Uram! Légy megbocsájto a kis Klári iránt, de mérthogy is látja Kisst a jegyzőt az istenszöcsének tiszta szobájában? s mért hallja hangját bárha soha se is hallotta? De felharsan ismét a dal: „Pásztorok, pásztorok örvendezve sietnek Jézushoz...” a gyertyák libegnek s az üveges luszter lángocskáit.

– Hát nem ismerte eddig Kiss barátomat?

Ha ismerte-e. De nem illik elárulni azt egy olyan férfiurol a kit soha se mutattak be Klárikának.

– Ha kimegyünk oda hívom Klári a barátomat. Jo?

Mosoly fut át az ajakán, de mit se felel. Az istenszöcs buzgon énekel a padba. A sorfal végén a czikornyát maga fujja. Klári szemrehányoan néz az apjára. A szöcs felnéz a plafonra és üvöltve könyit a szívéen. A boltos legények kikkel a táncziskolából együtt jöttek, türelmetlenül tapognak a kőkoczkákon. De a kis személyke nem mozdul. Ugy tesz mintha imádkozna és halkán dudol a szenténekebe.

– Az angyalával társalog – mondja a vereskezű legény s nagyon szellemesnek véli magát.

Mikor az „Ite missa”-t czipfrázza ki a pap, egyszerre mozgolódás lett.⁶ Mindenki egyszerre tolakodott ki.

A kis hölgy állhatatosan áll a helyén. A tánczosai átallják unszolni. Kiss a jegyző is megmozdul azonban. Akkor Klári kilép a padból. A testőrei nagy dulakodást kezdenek ököllel könyökkel. Fagyos levegő árad be a nagy ajton. Némelyek káromkodnak a parasztos taszigálásért. A nagy templom kapujában, a tolongásba Kisst is oda taszigálják.

– Ajánlom Kiss barátomat.

Klári a beszédes kis hölgy egy szot se szol, csak nyájasan néz reá. Az apja még énekel a kimenőket kíséző orgonaszóhoz.

Kinn Kiss egyenesen Klári mellé kerül.

– Lelkének javára válljon az imádság.

– Nem láttam a templomba többet.

A testörök hátrább jőnek; leghátul a szöcs. Az utcza havas, a fekete fák kopasz ágairól leragyog a lámpák világában a zuzmora. A kis Klári beburkolodik a bundájába s boáját felhuzza kis állára.

– Imádkozott?

³ <perzselő> perzsel

⁴ az utczán <de nem köszöntötte soha>

⁵ <ilyen> ekkora

⁶ <lesz> lett

– Néztem magát.

Hirtelen villan végig a Klári borzas⁷ sértődő fején: „ha nem nézne le, nem szolana így hozzám.” De így felel évődve:

– Látja az isten.

– Maga is nézett reám.

– Én?

– Hiszen rég ismerjük egymást kisasszony. Hányszor megakartam szolítani. Egy utczába nőttünk fel. Még ilyen kis ökölnyi gyerek volt, azota ismerem. Hogy megnőtt, már egészen nagy leány. Abban gyönyörködtem, hogyan kifeslett bimbajából.

Klári meggyorsította a lépését. Attól tartott hogy utoléri s a bizalmaskodo beszéd boldoggá tette. Mint afféle ravasz kis lélek, kimértebb akart volna lenni.

– Csicsonkáztunk együtt, mondta azonban félénken.

– Aztán micsoda nagy leány lett. Az első kivágott czipőjére is emlékezem. Addig mind felgombolt papucsot viselt, de egy nyáron piros harisnyát húzott s sárga kis czipőt. Így szoltam: a kis Teremi Klári, nagy leány lett. Örvendek hogy ismét megtaláltam.

Akkor befordultak a széles görbe utczába.

– Már itt vagyunk.

– Sajnálja?

– Sajnálom. Aztán megse gondolva mit mond, hirtelen hozzá tette: Most is a régi házban lakunk. Mért kerül el?

II.

Iha! – így gondolkozott Kiss és pattintott a kezével, hiszen ez csinos fruska ez a kis Klárika.

Ő azon este igen víg vacsorát mulatott végig a templomozás előtt, – ki képzelhette volna hogy ezt⁸ a fagyos estét így végezze be?

– Nem valami gömbölyű a kis baba – gondolta – inkább sovány azonban ezek a sovány⁹ leánytestek sokszor csálnak. Reményelem hogy a kis Klári nem szegeletes. Vajjon csak a téli ruha?

Fütyörészni kezdett s vígan feküdt le.

Másnap kissé nehéz fejjel ébredt meg, de délfelé mégis elment az istenszöcsének a házához. Az udvaron erős cserszag ütötte meg, s a hamvas csűrben mind¹⁰ mésszel bemázolva rendetlenül heverték a bőrdörgölő karfák s az áztato kádak. A mint a kilincset megfogta volna előbb megnézte a kesztyűjét. Nem piszkolja-e el?

A kis Klári felettébb díszes volt, szalagos, piperés. Látszott, hogy kicsípte magát. A karácsonyi látogatok részére pálinkás üvegek állottak a piros abroszon s fényes hátú kalács.

A szobába magára volt. Ő ezt így is képzelte előre. Alig aludt az éjjel.¹¹ Valami nyughatatlanság rezgett át a testén. Mintha valamitől félt volna. Félálomban és imetten Kisst látta.

⁷ <a> borzas [ceruzával áthúzva]

⁸ ezen [emend.]

⁹ soványok leánytestek [emend.]

¹⁰ mind(en) [ceruzával zárójellezve]

¹¹ az éjjel <valamit>

A paplan alól kidugta lábcskáit s rámosolygott. Csinosnak találta őt. „Illetlen volt-e?” mikor ezt mondta kérdezte magát. Azonban nem bírt felelni rá.

Klárinak nem volt anyja. Azért sok olyan kérdésre nem tudott felelni, a mire az anyával bíró leányok könnyen tudnak felelni. Az ösztöne sugta neki ezt a névtelen rebegést is.

Az orgona szo is duruzsolt a fülébe untalanul és idegesen elfordult hirtelen, ha valamin netán rajta felejtette a tekintetét. Mintha azt a két szemet látná. Aztán kieszelte: hogy legyen, mint lesz. Kiss magára jön szépen meghajlik előtte és illedelmesen komoly lesz. De hátha a boltos legények épen itt lesznek. Mit szol akkor?

Magában jött.

– Nem felejtettem el a meghívását.

Hát hívta-e vajjon? Már nem emlékezik. A tulságos bizalmaskodás kissé nyugtalanította.

Minden czifra volt. Mosolyogni szeretett volna Kiss. Azonban a kis hölgy maga, csinos bizony. Hirtelen az ötlött az eszébe: „Persze hogy tévedtem. A baba elég gömbölyű. A mellette ízletes s végig formás...”

Azonban nem tudta: hogyan kezdje a dolgot? Legszívesebben megölelte volna egyszerre teketória nélkül.

A szobába semmi se emlékeztetett a mesterségre. Ez a „szép szoba.” Ez a Kláráé. Könyvek heverték az asztalon s csipke függönyök az ablakon. A falon¹² egy nagy feszület csüngött. Ez az istenszöcse disze.¹³ Polituros kasztenek, színes poharak ragyogtak sőt csinált virág is a közepén.

Klári zavartan állott meg előtte. Ő igen eleven máskor. „Hallod hogy csenget” azt mondták a boltos legények ha Klári kaczagott. És micsoda hamis kis boszorkány. Azonban ő mit mondjon? Mintha bántotta volna valami, de kissé nehezen lélezett és igen boldog volt.

– Szeretem ezt a szobát – szolt Kiss – én jártam itt gyermekkoromban. Csak olyan a milyen volt. A kis Csatt volt a pájtásunk. Ott szánkoztunk le a dombrol a kerekto meredek martján. Szegény, hol van ő már? Emlékezik reá? Színdarabokat játsztunk a szomszédba. Én a „Kenyer”-et szavaltam. Micsoda rosz kicsi fiu volt maga Klárika! Ne haragudjék, hogy így szolítom. Emlékezik mikor a kis Csatt kék reverendát kapott? Már oda van ő. Magát de lenéztük. Mily csepp kis hamis gyerek volt. Maga hozta nekünk az almát.

Aztán közelebb ment.

– Maga felejtett el azután – mondta kissé idegen hangon Klári, hogy elkerült István! az utcánkból.

– Hát fogadjon vissza Klárika, s megfogta a leány kezét.

„Persze ezek a sovány testek csalnak” gondolta, „nézd milyen gömbölyű a csuklója.”

Még ott állottak, Klári helyet mutatott. A szomszéd szobából ekkor a szöcslegények zaja hallszott be, kik a templomból tértek haza. Ezt kedvetlenül hallgatta Klári. Mit mond ez¹⁴ az urféle ha eszébe juttatja ez a lárma a szöcsség.

Akkor jött be a kis szöcs. Ő csak köszönni jön. Ő a méltóságos plébánus¹⁵ asztalához hivatalos. Ezt sok önérzettel mondta. A méltóságos ur nem nélkülözheti őtet. Aztán hírt mondott a tisztelendő káplánról, ki a szegények örömről beszélt a prédikáloszékéből. Sajnálta, hogy a tisztelt jegyző urat itt kell hagynia. „Itt is maradhatna a leánnyommal ebédre, hogy ne legyen magára szegény, a legényekkel” – mondta.

¹² <Azonban> A falon

¹³ Ez az istenszöcse a disze. [emend.]

¹⁴ <egy> ez

¹⁵ plébánus<hoz>

Klári elpirult. Ez a paraszti meghívás úgy érintette, mintha megütötte volna az apja. A jegyző úgy tett, mintha nem is hallotta volna a meghívást. Megalázottnak érezte magát Klári s ingerültségében majdcsakhogy siróba¹⁶ nem tört ki.

Kiss megfogta a leány kezét. A leány természetesnek találta ezt. Minden idege fel volt ajazva. Ha a keblére vonta volna megvigasztalásul odaengedte volna magát. Szépnek, nagy-nak találta e pillanatban a nagylelkű derék fiut. Fényes nedvben ragyogo¹⁷ szemeit ráemelte s melléje ült a divány sarkába.

Egy perczig nem tudták miről szóljanak. Kiss¹⁸ az asztalon heverő könyvek tábláján¹⁹ babrált. Klári az ablakon nézett ki. Gyermektestén egy-egy borzongás futott végig.

– Legyünk jó barátok ezután – szolt a jegyző. Klárinak úgy tetszett mintha rebege a hangja.

– Kérnie kell-e?

Csak ketten voltak. A déli harangozásig még egy kis idő hiányzott. Ez a csend ez a nyomott hangulat közelébe erősnek²⁰ találta magát a kellemes kis gömbölyű hátú leánykához. Keze ismét utána nyult. Egy kissé felmelegedve érezte magát. A váratlan helyzet is izgatta.

– Mert tudja, mondta bizalmasan, én egyedül élek. Üres legényszobába magamra. Egészen szokatlan ez a jól eső melegség a mit érzek itt maga mellett kettescskén, a keze a kezemben. Maga a karácsonyi ajándékom. Mintha illatot éreznék...

Ezt az utolsó frázist valahol olvasta s az eszébe szökkent. El is mosolygott rajta. A csereszag jutott az eszébe, mely az udvaron csapta meg. Ettől nyugodtabb lett, de annál bátrabban haladt előre. Ez könnyű helyzet. S ez a sovány nőcske csinos. A kaland tetszett neki.

Klári még merevebben az ablaknak fordult. Majd megfullasztotta a levegő, mely tele tüdejére tódult. Kábult volt. Nem tudott volna számot adni arról a mi történik vele. Tán meg se értett minden szót. Kissé zúgott a feje. De édes volt minden ige, mely simogatja a fülét.

Kiss felcsusztatta ujjait a gömbölyű csukloig s erősen átfogta kezével. Ekkor így sugott a leány fülébe:

– Édes...

A lehellete melegséget ontott a gyenge bőrre. Aztán dereka körül egy szorító kart érzett. Akkor ébredt meg. Kiszabadította magát s felugrott. Valami fényes, részeg tekintetet látott, valami²¹ mohóságot abban a szempárban és a csak félig csukott ajkak közül villogtak²² a harapásra kész fehér fogak. Ösztönszerűleg ijedt meg:

– Mit akar? így szolt rémülve, védőleg²³ emelte elé a kezeit.

Kiss utána nyult.

– Mit akar velem? kérdezte rebege s felemelkedett. Az arcza lángolt de a szemébe könnyűlt.

Kiss leeresztette kezét kedvetlenül. Nézd a kis macskát!

– De édes kis leány, szolt bádgyadtan.

¹⁶ <könybe> siróba

¹⁷ <éző> ragyogó

¹⁸ (A) <Kiss> Kiss (kezével) [ceruzával zárójelezve]

¹⁹ táblán [emend.]

²⁰ erőnek [emend.]

²¹ <meg> valami

²² [jav. ebből]: villogott

²³ (kezeit) védőleg [ceruzával zárójelezve]

– Miért jött? rebegette s az ajtóhoz lépett. Ott várnak a legények az ebédre. Kezét a kilincstre tette.

Kiss felált.

– Nem akartam megbántani Klári szolt csendesen. Még ebben a helyzetben is észre vette, hogy mint megszépül, megnő az ajtó mellett ez a kis fruska.

Kalapját vette hogy elmenjen. Klári kísérte tekintetével. Mikor a küszöbre lépett, Klári benyitott a szőcslegények szobájába.

III.

Ez bizony igen czudar helyzet volt. Ez egy kis szégyen. Őt komoly helyes embernek tartották, és az is volt. Eléggé jól tanult de még többre is értékelték mint a mennyit ért. Erős meggyőződése nem volt s semmit se tudott erősen. Se gyűlölni se szeretni de léha se volt. A modora kedves volt s becéztették az ismerői. Lelkesedés volt benne, de hamar elbágyadt érzésben, tettben. Jo modu kereskedő fia volt, urason nevelték s kissé rátarti volt. Az apjának egyszerű barátaival kurtán bánt s az urifajta nem látta szívesen. Ezért magára, szinte zárkozottan élt. Tele volt ügyességgel s szívesen fogadták a míg hasznát látták. Aztán elfelejtették. Ezért érzékenyebb lett s csak azokat a köröket kezdte keresni a hol ragyoghatott, a hol tömjéneztek neki. A hiusága azonban arra ösztökélte hogy gondosan elrejtse ezeket a hajlamokat.

Némi ajongással gondolt a kis Klárira. A boltos legények beszélni fognak a kudarczárol. Ez a kis szőcs, ez a selymes kis fruska bizonyosan elfog dicsekedni vele. Nem volt képes komolyabb érdeklődést feltételezni felőle. Bosszankodott reá. Hajlandósága volt czudarságokat gondolni rola. Hát a boltos legények tán nem melengették a kezecskéjét? s a derekát nem ölelgették? Tán rosszabbakat is. Hányszor hallgatta a mint a társaságban haszontalankodott nyári estéken a kis sétatéren. Mint vihogtak. És a táncziskolákban az illetlenségek, a csókos játékokat. A hiusága²⁴ érzékeny ütést kapott. Szégyenkedett s Klárát hibáztatta. Hát folt támadt volna az ártatlanságán ha megöleli? És az ő ártatlansága?

És mi is ütött hozzá? Hiszen ez a fruska mégcsak nem is szép. Sovány, határozottan sovány az arcza madár ábrázat. Az álla keskeny s aprok a szemei. Igaz e szemek csinosak kékek de a vágása olyan mint a kanárié. Szinte kerek. Azonban a nézése hamiskás, s fény tánczol benne. Ezek tulajdon azok a kék szemek, melyeket Balzac gonoszabbaknak tart²⁵ a feketékénél. Az ajaka duzzadt, de bizonyosan ropogos, mint a cseresznye. A természetéről beszélni se lehet, jelentéktelen és apro mint egy dalocska. Maga se több mint egy könnyű sohaj a mi²⁶ boldog perczben rebben el.

Igy, s mire Kiss István az ócsárlás végére ért ingerülten dobta el a szivarát s felkáromkodott. Elégedetlen volt magával s az egész világgal. Még fiatal ember lévén mindenféle szerelenségekbe kalandozott el.

S minél tovább ingerelte magát a kis fruska ellen, arra ébredt, hogy tulajdonképen kedves dolog a kis Klári derekára gondolni, gömbölyü kis gyerekzsemeire, duzzadt ajakára s egész kis félénk szűzies s egyszerre kihivo lényecskéjére.²⁷ De az volna aztán a szép, ha a társai

²⁴ A<ztán> hiusága

²⁵ tart(ja) [ceruzával zárójelezve]

²⁶ a mi<t> [ceruzával áthúzva]

²⁷ <leány> lényecskéjére

sejthetnék micsoda gondolatok járnak a fejébe. Egészen nevetséges volna. Megalázó is a kis szőcsleányra gondolni, kit köszönteni lehet valami félreeső utcában; kit meg is lehet ölelgetni jól zárt szobában, de beszélni felőle a társaságban rangbeli embernek egyszerűen nevetséges.

Minden az eszébe jutott. A kis Klári anyjáról mindenféle kalandos dolgokat beszéltek. Sok esztendeje már annak hogy elemésztette magát. Már nem is emlékezik pontosan²⁸ a történetére. De egy fiatal komédiásról van szó. Híres szép asszony volt a szőcs felesége. Akkor valami történt. Mi? – de valami nagy szegénység. Mindenki arról beszélt²⁹ akkor, és az asszony temetése igen népes volt. Mindenki sajnálta a szegény szőcsöt. A kis Klári haszon-talan kis jószág volt még akkor. A szőcs akkoriban kezdett trafikálni a papokkal. A főoltár előtt a kögrádicson szokott térdepelni imádkozva, feltűnve mindenkinek. De aztán minden rendbe jött; a botrány a feledésé maradt, a szőcs az istené, a kis leány az utczáé. Oly erősen dolgoztak a szőcsnél, hogy mindenki jót gondolt felőle³⁰ a mióta nekikezdett gazdagodni. „Az Isten megáldotta” így szoltak felőle. Mindenki ezt hiszi felénk, hogy a gazdagodás istenáldás.

Pedig mi köze Kissnek az egész familliához? Mi történt? Egy kis iparos kisasszony kényeskedett,³¹ kihez egy önfeledt pillanatban leereszkedett Kiss István ur a jegyző. Annyi:³² mintha Kiss ur kimenve az utczára elcsuszna a sikos járdán s féltérdre esne. Meg se üti magát s felkel s tovább megy s punktum. Tán elmosolyog valami arra tekergő sétáló. Aztán nem beszél senki rola.

De vajjon nem ütötte-e meg magát egy kisé? Elszorult a szíve, ha erre az egész kázusra gondolt. Csak a hiúsága sértődött meg az esésben?

A viaskodásban³³ ki-kigyult. S a dívány szegeletéből hol vergődött magában, néha a másikk szegeletbe³⁴ nézett üres szemmel: csakugyan nincsen ott Teremi Klára? És a félhomályba képes volna így szolani: „Klárka édes maga nekem...”

És a mint kibújt a szobájából az ünnepek után Kiss uram, még sokkal kimerettebben, komolyabban ment végig az utcán, nehogy valami kedvetlenséget gyanítson rola valaki.

Szépen, kesztyűsen, fényes köcsög kalappal, prémes bundában a templom előtt ment végig hogy hivatalába menjen, illedelmesen köszönve a járokelőknek. Akkor a templom szegeleténél a szembe jövő kis Klárát látta meg a ki fázva siet az ellenkező utcába.

Kissé zavart lett. Kikerülheti-e? Az se jutott az eszébe: vajjon mit gondolnak felőle ha meglátják³⁵ hogy egy iparos kisasszonnyal ismeretséget tart. Nem, csak arra gondolt: vajjon igen haragos-e Klári? meg se bocsájtja-e a bántalmat?

Tartozkodva nyult a kalapja után.

A kis leány mosolyogva, bátran nézett reá olyan derűlen, szabadon, üdén, bájos fejcskékjét kissé meggömbítve, ajkai közül fehér fogacskái kivillanva tekintett reá.

Szeretett volna szolani hozza.

²⁸ <jól reá> pontosan

²⁹ beszélt<ek>

³⁰ <a szőcsről> felőle

³¹ iparos kisasszony<hoz közeledett> kényeskedett

³² <A kisasszony> Annyi:

³³ <De> A viaskodásban

³⁴ szegelet<é>be

³⁵ meglátják<-e>

Azonban már odább tűnt Kláríka. Kiss uram felderült, mint³⁶ egy árnyékba levő³⁷ domb, a mire a reggeli nap ráontja sugarát. Aztán minden ok nélkül sebes erős határozott lépéssel ment odább az utján.

Ez azon állapot a miről azt mondják felénk, hogy: „madarat lehet fogatni vele.” Pedig semmi sürgős utja nem volt.

IV.

Azonban a Kláríka tiszta szobájába se folytak az órák olyan derűlten, a mint a leányka³⁸ mosolyából következtethetne az ember.

Megbántotta Kisst az kétségtelen.

Megmagyarázta magának, hogy a mit tett az bolondság. Mit is tett Kiss? A gyermekségükről beszélt, a mikor együtt futkosták az utcát, s játszva végig kotorászták a csüröket a szomszédokba; a bokrokat a hegyen fekvő kertekben, a Maros partjain a berkek homályos ösvényeit. És megfogta ujjait, arczába mosolygott s nevéen hívta, mint gyermekkorában. És eltaszította őt durván. Köny szökkent a szemébe. Az ajtora nézett nem egyszer vágyakozva. Tán belép rajta. Ő nagy és jó. Mindjárt el is vesztette a reménységét. Az ő vétke megbocsájt-hatatlan.

Délután a pajtásai keresték fel: a tánciskolai társai. Ők ezt máskor így szokták tenni: Egyszerre felhajszolják a barátokat és kiűrik egy percz alatt a szobát. Aztán muzsikát hoznak és forognak az éjszakáig. Ahoz semmi felkészülés nincsen. A szolgáló ropogos csörögét süt a konyhán s a leányok kiszaladnak egy perczre hogy megforgassák a sistersgő zsírban pirulo tésztát. Aztán tánczolnak tovább. Ha igen kimelegednek játékokat játszanak, gyűrűvel, zsebkendővel. Aztán csokoloznak és sokat kaczagnak. A szőcs legények kivoltak zárva ebből³⁹ a mulatságból. Ők a nyitott ajton irigyelték a boltos legényeket⁴⁰ s a szép kisasszonyokat.

Azonban Kláríkanak most nem volt kedve ehez.

Szóttalan volt, levert, kedvetlen.

– Beteg vagy madaram? kérdezte a kis szőcs.

Mit gondolnak felőle? Vajjon nem látják-e rola, hogy ő milyen hibát követett el?

– Megbántott tán valaki? kérdezték a barátnői.

Ez a kérdés egészen felháborította? Mit gondolnak felőle? Hát mért bántotta valaki? Tán valami hibát ejtett ő?⁴¹

És izgatottan pirulva tiltakozott. Ah! látszik rola hogy gonosz volt Kláríka.

A kis szőcs csodálkozva nézte meg a kigyult kis arczot⁴² s így szolt:

– Keveset imádkozol madaram – valami kétségéd ha van fordulj hozzá. Ő oszlatja el ő ad irt.

³⁶ <s> mint

³⁷ <valo> levő

³⁸ <az ember> a leányka

³⁹ ettől [emend.]

⁴⁰ legéneket [emend.]

⁴¹ ejtett (tán) ő? [ceruzával zárójelezve]

⁴² <orczát> arczot

A kenetes szók alatt azonban, mérges volt. Mi a baja a babának? Valaki szegte a csevegő madarának kedvét. Önkénytelenül a jegyzőre gondolt. Az öklét összeszorította.

Klári a szobájába ült s olvasgatott. Röviden felelt a kérdésekre. Soha se érezte magát így. Minden hang bántotta emberszo, ajtócsikorgás. Sirni⁴³ szeretett volna s nyughatatlanság borzongatta kis testét. Gyermekjátékait, barátait nevetségesnek találta, apjával letérdelt a feszület elé és imádkozott. Minden szoba célzást lát. „Szükségét látod az Úrnak?” Kérdezte a kis szöcs gyanakodva. Akkor felszökött átölelte a kis szöcs nyakát és hangosan sírt.

Az ötödik napon,⁴⁴ hogy ült csendesesen, ölébe ejtett kezekkel, valami gyerekség jutott az eszébe:

Akkor új esztendő volt. Az anyja még élt, de Klárika csak egy csepp volt. Ah milyen szép volt. Az anyja egy kis mályva szín kalapot viselt. Ekkor Klári így szolt az angyalhoz: „Édes angyal hozz nekem egy ilyen bubakalapot..” És a mint jött a reggel,⁴⁵ hát nem volt az ágya előtt egy tulajdon olyan mályvaszínű kalap, egy olyan buba fején, a ki hunyta a szemét.

Soha efféle érzékenykedés nem bántotta eddig. De ez a semmi kis eset most erősen foglalkoztatta. Ugy érezte, mintha az anyja mellette volna. „Én beteg vagyok így gondolkozott. Mért jött az anyám? Elvisz tán magával?”⁴⁶ Még a nevét se hallja soha az anyjának. A szöcs soha ki se ejti. Remegett.

Hirtelen feldobta a kabátját magára⁴⁷ és kiszaladt az utcára. Valami névtelen vágy melegengette meg.

És a templom ajtaja előtt ott voltak az asztalok szép sorba s az angyal hozta kis bubák állottak, halomba és bárányok,⁴⁸ aranypillés kéményseprők és arany almák...⁴⁹

S akkor ott jött Kiss.

Ha egy szót szol akkor Kiss, az utca szegeletén a templom előtt, ha egy meleg igét ejt ki, ott az emberek sokasága előtt a kebelére futott volna, hogy bocsánatot esdjen.

Azonban Kiss köszönt és odább ment.

Klárika futni kezdett hazafelé.

És így történt azon reggel,⁵⁰ hogy sietve diadalmasan kétfelé szaladt ez a pár ember, a nélkül hogy tudták volna, hogy ők most egymást keresik.

V.

Az ujesztendő után szokták megtartani nálunk a nagy iparos bált. Ez egészen rendes uri multság. Meghivokat küldenek szét s felettébb megrostálják a meghivandok listáját, nehogy valami alacsony sorsú nép alkalmatlankodjék ott. A hivatalnok⁵¹ nép is eljár oda mert az iparosnak a választásoknál szavazata van, és jól is esik fesztelenül kinyujtozkodni az ilyen multságon a feszes bálók után. A csizmadiák félesztendei jövedelmüket ráköltik, hogy il-

⁴³ <Sirt> [emend.]

⁴⁴ Az <harmadik> ötödik napon

⁴⁵ <kiment a> jött a reggel

⁴⁶ <az> magával?

⁴⁷ Utólag a szerző által beszúrva.

⁴⁸ (sár)bárányok [ceruzával zárójellezve]

⁴⁹ [Utána egy sor áthúzva]: <Az esze Az ajakán e szo rebbent el: Édesanyám...>

⁵⁰ <hogy> azon reggel

⁵¹ A hivatalnok <jár>

lendően jelenhessenek meg a leányaik zöld, sárga, kék tarlatánokban⁵² s a mesterek urason szidhassák össze egyszer esztendönkint a pinczéreteket. Az urak ott udvarolnak nekik. A polgármester melegen szorongatja a czéhmesterek kezeit s az elnök ur a biró urakkal leereszkedő nyájassággal állnak a terem közepén a porba, a mint a fiatal párok eldöcögnek körülötük. Sok gyertya ég a falokon s bojtos égő piros drapériák fityegnek minden felől. Nagy luszter a terem közepén, de oda nem szoktak állani, mert a gyertya ott csepeg a legbővebben.

Az istenszöcs későn érkezett meg a leányával. Bárha semmi gőgösség nincsen benne, de elsőnek csufúságra nem jelenhetik meg egy ilyen módos férfiú. A leánya nem volt valami igen szép. Az arcza sáppadt volt s mintha haszontalan kis teste még megkeskenyedett volna. Nem olyan kedvesen szelesen szaladt a tánczolok közé a hogy ő szokott tenni, hanem csendesen ment végig kis fehér selyem belépővel s lassan elvonult a padok előtt hogy leüljön magába egy szegelybe. A bál már javában állott. A cigányok pogány hévvel vontak egy csárdást s a tánczolok eget verő port vertek fel, ezek az izzadt bokázo egészséges kemény legények.

A szöcs külön megbecsülésben részesült. Az urak egymásután rázták meg a kezét. A lesimitott fejü⁵³ emberke mélyen hajlongott jobbra balra.

El is felejtette a leányát. Klárika nem szorul arra, hogy ő nézzen utána. „Szereti, kényezteti azt a kölyköt mindenki.”

Egy-egy tánczban munkás, lihegő, futo köszöntést dob Klári felé: „Lel valami?” kérdezte némelyik. Egy piros legényke oda rikkantya oktatóván: „Soha se halunk meg”, aztán elfelejtik Klárit s koptatják a padlot tovább.

Klári kissé kábult volt s nem érezte jól magát. Mohon vágyott pedig a bálba. Semmi se sikerül⁵⁴ neki egy időtől fogva. A sors semmi kedvét sem akarta teljesíteni. Kist sehol se látta. Az utcák üresek. Fel se kereste őt. A nap soha se süt ki. Az álmatlan éjszakák be hosszuk. Egyszer, egy éjszakán (elhihetik nem aludt Klári) belépett hozzá valósággal. Belépett és meghajlott illedelmesen. Klári megszolitotta, de nem volt hangja Kissnek. Intett is neki. Akkor a kebelére szaladt. Azonban eltűnt.

Beteg volt Klári s részeg kábultságban élt. A szöcs egyszer borusan rá morgott: Isten bocsása meg, de az anyádat juttatod az eszembe. Ügyelj. Ezzel az égő szempárral rá hasonlitsz. Nem szeretlek látni.

Az anyja szerelemben halt meg. Ez a leányka a mint kipattant a burkából oly égő, heves lett, mintha a szírmok helyén eleven szén égne. És el ég,⁵⁵ és elhamvadni készül.

Azt Klárika kiálmodta odahaza mit fog tenni a bálba. Ezért is vágyott. Ott bizonyosan már vár reá Kiss az ajtóba. A hajába Klárika azért nem tett virágot, mert bizonyosan egy szál fehér szegfűvel vár reá. És így szol:

„Ad-e helyet a virágomnak?” karját karjába ölti s mindenek szemei előtt vezet⁵⁶ végig a termen.⁵⁷ Ott Klári mindjárt bocsánatot kér a bűnére. Aztán jó barátok lesznek a világ végéig mint a mesébe.

Senki, sehol. Minthacsak üres volna a terem. Inkább egyedül érezte magát, mintha egy vadonba volna. Szemeinek héját fáradtan félig lecsukta Klári, s kezeit ölébe ejtette.

⁵² tarlatánokban <jelenhessenek meg> [ceruzával áthúzva]

⁵³ A (simára alázatosan) lesimitott fejü [ceruzával zárójellezve]

⁵⁴ <Minden rosszul> Semmi se sikerül

⁵⁵ <elég> el ég

⁵⁶ <ott> vezet

⁵⁷ (át) a termen [ceruzával zárójellezve]

Akkor valaki megállott mellette. Reszketett s nem mert megmozdulni. Tán az éjjeli jelenéshez hasonló, a kinek nincsen hangja s a ki egy szóra szétfoszlik.

– Megengedi hogy köszöntsem.

Csakugyan ő volt. Igen választékosan volt öltözve frakkjának gomblyukába egy fehér szegfü illatozott. Kiss igen bájosnak találta a kis tünődő magában való gyermeket. A mint szerényen megvonulva hallgatagon ült igen tisztának, gyermekesnek találta. Sokat gondolt ő is reá.⁵⁸ Valami naiv érzékenykedéssel,⁵⁹ – mit pedig restelkedve⁶⁰ utasított⁶¹ vissza pedig. Majdnem hogy felkereste. Azonban hire ment volna. A cserszagos udvar és a szöcslegények melékszobába, a meszesládák jutottak az eszébe. Mit mondanának felőle? És mégse üzhette el az agyáról azt a gondolatot hogy miképen butorozná be magát odahaza, a bársony kerevet ott, a karszék itt s mindenütt a kis Klári, a kis szűzies tiszta gyermek,⁶² remegő⁶³ bájos testével.

Klári ezt kérdezte:

– Tudta, hogy itt vagyok?

Ez a túl meleg kérdés kissé kellemetlenül érintette. Azonban így felelt udvariasan.

– Számítottam arra az örömré, hogy itt találom.

– És örömmel gondolt reá? igazán?

– Mindenesetre kisasszony.

– Mért nem szolít Klárinak? Én már mindent elfelejtettem. Otthon így mondta: „Klárrika.”

Mindezt egyhanguan mondta, nem is mosolygott hozzá. Mintha mindez csak bevezetés volna egy olyan dalhoz, melyet ezután akar elmondani. Aztán helyet mutatott maga mellett.

Azonban Kiss úgy tett mintha nem látná meg. Az mégis igen sok volna itt, annyi szem előtt helyet foglalni mellette.

– Kedves, ha megengedi, hogy a keresztnévén hívjam.

– Vártam és elkerült, mondta hirtelen s szemeit ráemelte.

– Alig mertem volna. Ugy látta, mintha mindenki rájuk nézne. Egy perczre azt gondolta, hogy félre áll. De mégis csak ott maradt.

– Miért? Én már mindent elfelejtettem és maga is megbocsájtott mindent. Én tudom azt jól. Mért is haragudna reám? Lássá én nem vagyok olyan okos nagy leány tudja, a ki jól megfontolja a mit tesz. Nem lát engem egy kissé szelesnek? Ne tartson, lássa, mert én azért jó vagyok. Ha tudná mennyit busultam már azért mert rossz voltam.

Mindezt alázatos kérő hangon mondta. Alig mert reá nézni. A muzsika szolt és a vadak üvöltve döngették a padlót s egy-egy szót hangosabban is kelle mondania. Még is felét alig hallotta Kiss. Az szárnyalt át a fején: mit fognak beszélni róla, ha sokáig itt, e kis leány előtt állva látják. Néha önkénytelenül körül nézett. Nem ügyelnek-e reá?

– Nem, nem Klárrika, mondta halkan. Aztán e leplezetlen ragaszkodásra kissé megindulva, ránézett a kedves kis személykére s hirtelen, meg se gondolva így szol:

– Várjon itt reám ha ismét tánczólnak. Felkeresem ismét.

Aztán odább ment.

A bíró a kivel együtt dolgozik elfogta az uton s így szolt:

⁵⁸ <... egyszer gondolt reá> Sokat gondolt ő is reá.

⁵⁹ <A milyen könnyen> Valami naiv érzékenykedéssel <akármint>

⁶⁰ restelkedéssel>ve <...>

⁶¹ utasította [emend.]

⁶² <finom> gyermek [ceruzával áthúzva]

⁶³ <az ő> remegő

– Szép fruska a kicsike. Dicsérem az izlését öcsémuram. Aztán évődve hozzá tette: Gratulálhatok?

Kiss így ütötte el a kérdést:

– Ugy nézek ki, mintha udvarolnék a kicsikének?

Az a boltos legény a ki a templom ajtóban bemutatta Klárikának így szolt fontoskodva:

– Ez szép volt barátom. A kisasszony csak játszadozott velünk. Végre egy mestert kapott a ki megszelidítse...

Mindez ingerelte. A hiúságán sebet ejtettek a kérdések. Tartott a nevetségestől. A leányka minden szavát mérlegre tette. Ez a bizalmaskodás, ez a tartozkodás nélkül való odaadás a tudatlan? vagy a kaczer szavai-e? Ő már más képet alkotott magának felőle. Az a szüzies tartozkodás mely felverte az érdeklődését s melyet vonzódással érelt⁶⁴ az álmodozás utána – hol van? Ez ugyanazon leány-e? Az a leány, a ki megremegett egy ujjérintésre, a ki kétségbeesett egy kar érintésére? Milyen szépnek, tisztának érinthetetlennek látta. Ime ez a kis leány nem válogatos a szavakban, mikor odaadását mutatja. Valósággal odadobja magát. A cserszag, a cserszag. Ezt a modortalanságot a legényekkel szokta meg. Egy kissé vonakodik, aztán odadobja magát. Ez a régi nota. Egy kis máz ragad reá; benn ros a vére. A vére... az anyja jut az eszébe. El is határozta, hogy nem keresi fel többet. Meghuzodott egy szegeletbe, aztán beleelegyedett az uri társaságokba. Már új tánczokat kezdtek. Arra pillantott a hol a kis Klárrika meghuzodva ült. Bájós volt mégis. Elfordult, hogy ne lássa.

Egyszer azonban egy apro kis kéz érintette a vállát.

– Magára vártam.

Meghajolt a leány előtt s utána ment.

– Kerül engem látom – szolt halkán, pedig mindent megtennék, hogy kiengeszteljem.

Kiss ajangva nézett körül: nem nézik-e. Ez a leplezetlen odaadás boszantotta.

– Lássa! hogy vártam a mai estét. Így van az ember az álmaival.

A míg csak vágyakozott reá, kívánatosnak látta a kisleány csinos testét. A hogy érdeklődött melegebben, viaskodott magával, hogy kellemetlennek találja. Mi maradt e kis leányból? Ez egy kis éhes kaczer, a ki merészen szépeleg.

Valósággal terhesnek találta, hogy⁶⁵ itt, mellette álljon. Egy szava se volt.

Egyszer halkán így szolt Klárrika:

– Mint vágytam a virágjára.

Kiss kivonta boszusan a fehér szegfűjét⁶⁶ s átadta.

Aztán köszönt.

– Elmegy már?

– Ideje.

– Fogom-e látni?

– Ha ugyan az időm megengedi.

⁶⁴ érelt<e> [ceruzával áthúzva]

⁶⁵ <látta hogy> találta, hogy

⁶⁶ a <virágját> fehér szegfűjét

VI.

Egy csuf téli estén valaki megkopogtatta az ajtaját.

Csuf fergeteges idő volt. Szél verte a hopelyheket, a fák ágai zörögtek. A dombon, a kaszárnya előtt trombitáltak a katonák, a takarodora. Az utcák végtelenek voltak, a gőzkörökkel körül vett lámpák pislogtak csak. Metsző hideg⁶⁷ volt.

Megkopogtatta valaki s Kiss kedvetlenül kiáltott ki. Meg se fordult.

– Itt vagyok, mondta egy gyenge gyermekhang.

Kiss megriadva szökött fel s megállott.

– Mit akar? kiáltott rá. Mit tesz? Tudja-e mit tesz?

Azt se tudta mit kérdez.⁶⁸ Megijedt.

Klárrika meg se mozdult a helyéből.

– Roszat tesztek? Tudom. Bánom is én. Azt se tudtam, nincs e valaki magánál? Hát aztán? Itt vagyok. Én nem tehettem másképen.

Alig lehetett megérteni mit mond. Aztán elhallgatott s alázatosan félve rebegette:

– Elmenjek? Akarja?

Ez a szerény alázatos kérdés meghatotta.

Közelebb lépett s szelidebben mondta:

– Elveszti magát. Tudja mit tesz? Mért jött az Isten nevére. Mintha valami bűnt követtem volna el,⁶⁹ mert: itt van.

Aztán ránézett behavazott kis testére s így folytatta:

– Mit tett? Hiszen reszket szegény. Hátha meglátta valaki? Hátha beteg lesz? Haza vigyem? Akarja? akarja? édes Klárrika. Akarja?⁷⁰

– Nem, nem rebegette. Én akartam. Elveszek? Azt akarom. Mért vinne most haza? Eljönnek holnap.

Alig lehetett érteni. Az ajaka idegesen rebegett. Aztán egy önkénytelen mozdulattal az égő kemencze⁷¹ ajtajához lépett és szorosan melléje állott.

Aztán rá se nézve a fiatal emberre így szolt:

– Az apám nincs odahaza és én eljöttem. Már mit tegyek?⁷² A szegfűje elhervadt. Mit tehetek? Valamit akartam mondani. De maga nem jött hozzánk, hogy elmondjam. Én mind vártam. Hát eljöttem.⁷³

Aztán leült. Folyton beszélt.

– Rosszul tettem? Én tudom azt jól. Oh kergessen ki, küldjön ki innen. Látja! mért jött hozzám egyszer? Ezt nem kellett volna tennie. Addig én ugyan könnyen éltem. Azonban látja: mi lett belőle? Ugye már csuf lettem. Mire valo mindez?⁷⁴ Hátha én nem lehetek boldog a mig csak rossz nem leszek. Hát inkább rossz leszek. Bánja István? Nem megyek. Legyek

⁶⁷ <faszakito> hideg [ceruzával áthúзва]

⁶⁸ <tesz> <mond> kérdez

⁶⁹ bűnt <én> követtem volna el [ceruzával áthúзва]

⁷⁰ [Utána áthúзва több sor]: <– Hát nem is állhat ki? Nem vagyok már kedves, mint a mikor ketten voltunk s a kezemet fogta meg. / Aztán egy perc múlva, így, okoskodva folytatta: / – Lássá én így gondoltam: mért ne legyek én boldog?>

⁷¹ kemenczé<ben>

⁷² már mit tegyek? <én már?> [ceruzával áthúзва]

⁷³ [Utána ceruzával áthúзва]: <Ezt elmondom, pedig elmondom.>

⁷⁴ [Utána áthúзва]: <Már én nagyon csuf vagyok ugye? Ugy vénüljek el? Inkább legyek rossz. Bánna István?>

rosz, de ha tudná, hogy vágyakozom hogy boldog legyek egy kicsit is már. És hát lássa már az vagyok: boldog igazán boldog. S ennyi az egész.

Akkor felnézett s csodálkozva nézett körül. Szemeit megpihentette a fiatal ember arcán aztán folytatta.

– Nem akarja bezárni az ajtót? Most ketten vagyunk. Hátha belép valaki? Akkor maga mit tenne? Mikor még egyszer így ketten voltunk, hát most már nem vagyok⁷⁵ olyan kedves mint akkor? Látja István én így gondoltam: mért ne legyek boldog? A szomszédok sokszor beszéltek velem az anyámról. Az anyámnak is szeretője volt azt mondják. Én nem tudom, mért volt az hiba? Hát hiba az, ha szeret az ember valakit? Mondja?

Aztán elhallgatott. Az arcza kigyult a beszédben s a tűz lángjától mely rásütött megfogyott arczára.

– Szeretője volt s hozzá ment este. Ezt így mondja mindenki. Az apám akkor elkergette az anyámat. Pedig nem durva ember az apám. Már most mondja meg, mit csináljak én, ha az apám elkerget engem? Pedig hát ő mit tehetett szegény anyám. Mennyit szenvedhetett ő is. A míg odament. Aztán mondják, hogy oda csalta az anyámat de maga nem István. Igazán nem. Én rossz vagyok rossz, rossz, mert maga nem is hívott engem.

– De azért ne haragudjék reám. Ha tudná mennyit vártam magát. Ha megbántottam azért megbocsájtott volna azt én tudom. De maga nem jött el. Mert tudom, maga nem nézhet egy ilyen szegény leányra. Én azt jól megértettem. Azért jöttem én el.

Aztán mert nagyon kigyult az egész teste gondolkozás nélkül ledobta a kabátját és bádgyadtan dobta vissza magát a karosszékekbe.

– Nagyon fáradtnak érzem⁷⁶ magamat pedig rövid az ut, ha bátran jöhet az ember. Már maga nem jön hozzám többet, mert én már rossz vagyok. Aztán igen megfáztam. Lássa azt akartam, hogy kedvesnek találjon. Akarja hogy valamit mutassak. Lássa, olyan kis sárga czipőt huztam fel a melyik magának csinosnak tetszett, mikor nagy leány lettem, tudja.. Ezért igen megfáztam.

Szemérmes gyermek mozdulattal meglibbente a szoknyája szélét s kidugta parányi czipőjének az orrát, hogy piros eleven tarisznyájának szélét is láttassa.

Kiss meghajtotta a fejét s mély rezgő hangon mondta:

– Oh édes kis leányka. Mit tett? Mit tett?

A csendes hang egyszerre a szívéig ért, köny szökkent a szemébe.

– Olyan rossz a mit teszek? Azt hittem csak kinevet. Bár kacagná.. én is tudtam de már vége vége..

Ah ez a gyerek. A szívéig meghatotta ez a gyerekes bolond ragaszkodás. És semmi se jutott az eszébe azokból a miket ilyen helyzetben szoktak csinálni és akkor szelíden hozzá fordult s mély nyugalmas hangon így szólt:

– A többit pedig elmondja nekem holnap, odahaza. Én is oda megyek. A mikor akarja Klárrika. De most megyünk. És mindjárt viszem vissza ezt akarom én ezt Klárrika én ezt parancsolom.

És a mint ujjával hozzáért az ujjá [!] hogy felemelje a leányt, megremegett egész testében. Azonban felvette helyéből s kabátját rásegítette. Akkor eszébe jutott a kaczer kis czipő. Elmosolygott. Aztán egy csattos kamáslit vett elé⁷⁷ a gyerek kezébe adta és elfordult.

– Most ezt felcsatolja gyermek és mindjárt, mondta röviden.

⁷⁵ nem vagyok <kedves>

⁷⁶ <érezte> érzem

⁷⁷ <tett> vett elé<je s>

Aztán elfordult és gyengén megfogta a gyermek kezét s hogy kiengesztelje melléhez vonta a homlokát.

– S most már jó barátok leszünk, mondta melegen, igazán igazán.

És karonfogta s úgy vezette ki.

A havas uton a szél garázdálkodott még. A tūhegyes hó csipte az arcukat.

Kiss megfogta a karját a maga meleg testéhez szoritotta és félíg futva indult meg vele.

A leány egy hang nélkül szaladt.⁷⁸

– Bevigym? kérdezte mikor a kapunál megállottak.

– Még mondani akartam valamit tudja, de azt magánál elfelejtettem. Ne kísérjen be. Ne mondjam el?

Aztán kiszakította a karját s félíg a küszöbön állva előre nyujtva fejcskáját, halkán sugva így szolott:

– Szeretem.. Csak ezt akartam mondani.

VII.

Másnap délelőtt Kiss jókor látogatott el. A hozzá hasonló nyugalmas természetű ember hajlando a jobbat várni, hogy ne kelljen tūnődnie⁷⁹ a rosszabbtól. Virágot tűzött a gomblyukába. Derült találkozása lesz. A kis bűnbáno tán könnyezni fog. Ah! igen szép a szeme. Aztán egy meleg kézszorítás, és édes lesz a béke.

Az udvar egészen rendes volt. A szőcs azonban nem a műhelyben sürgölődött, hanem a külső szobába tūnődve ült⁸⁰ az asztalra könyökölve.

– Beteg van a háznál – így szolt és czerimonia nélkül bolintott feléje.

– A leányom beteg, folytatta lomhán.

Semmi se volt az alázatos udvarias emberből.

– Beteg?

– Lázban találtam az éjjel. Reggel felé meg se ismert már. Féltem hogy a tisztelt Ur tud valamit felőle. Most igen beteg.

Aztán elhallgatott. Nagyon későre még is felkelt.

– Ezek a leányok törékeny portékák. Egy kis szenvedés s oda vannak. Nem jó ezekkel tréfálkozni mert az életükkel játszik az ember. Ezek a leányok nem valami finomak. Ezek a mit éreznek, azt nem tudják eltitkolni. Ezek nem tudnak hazudni. Ez nem valami urfajta. Ezek mindenkiben megbíznak. Így vannak szoktatva. A leányom bizony nagyon beteg. Ha valami orvosságot tetszik tudni, tessék megmondani. A doktor igen⁸¹ meg van ijedve. És én is tetszik tudni. Én az édes apja vagyok s egyetlen gyermekem.

Közelebb lépett s úgy felemelkedett, hogy majdnem akkora volt, mint Kiss.

– Ez volt az örömem ez a leány és a vigasztalodásom. Ő vele kárpotolt az Egek Ura. De elhagyott tetszik látni az Egek Ura. Ha bűnem büntetéséért, ha ő küldte a betegségét, mint Izsák felett Ábrahám nem perelt, de meggyujtotta alatta a máglyát – könnyet én se ejtek. Adtad Uram te adtad, elvetted. „Dicséret legyen szent neveden.” De jaj annak a gonosznak a ki elrabolja tőlem a mit Isten adott.

⁷⁸ szaladt. <vele>

⁷⁹ <emészt> tūnődnie

⁸⁰ [Eredetileg]: <neki> könyökölve az asztalra.

⁸¹ <nem> igen

Kiss az éles hangra mélyen nézte meg a kigyult arcú férfit s röviden közbe vágott:

– És nem láthatom?

– Az ágyán? a leányomat? lökte oda felháborodva.

– A jegyese..

A szőcs megfogta az asztalt s testének egész terhével rátámaszkodott. Aztán a tekintete ellágyult,⁸² megfogta a fiatal ember kezét s hangosan felzokogott.⁸³

– De hogyan.. de hogyan dadogta.. de megfogjuk mondani neki. Ezt megfogja érteni. Az egész éjjel félrebeszél. De ezt megérti. Tessék elhinni.

Aztán ismét a fiatalemberhez lépett és gyöngéden megérintette a karját.

– Nagyon sokat szenvedtem az életemben hanem az Isten megelégette s megkönyörült. Az egész éjjel hánykolodott és vivodott. Vádolta magát mindenféle gonosszággal és sirt, sirt hogy majd kétségbe estem. De tudom hogy az isten már megtartja őtet. Megtartjuk. Nem engedjük őtet. A jegyese, a jegyese, a leányom jegyese. Én elbujdosom. Én ne is legyek a világon, de meggyógyítjuk. Megmondja neki, hogy.. hát tudom is én, de megmondja neki, mindent a leányomnak az én édes leányomat.

Aztán simogatva a legény széles vállát s igazán nevetséges volt az igyekezetében. Előre ment és mindenféle hívőjeleket intett feléje. Az ajtót nesztelenül nyitotta meg.

És belépett. A félhomályban csak alig lehetett megismerni a kis Klárikát.

Kiss nesztelenül lépett az ágyáig. Megérintette a kis leány forró ujjait. Klári felnézett csodálkozva s szemeit le se vette róla.

A szőcs ezt sugta felé:

– A jegyese.

Ugy látszott mit se értett meg belőle. Azonban gyenge mosoly derítette meg ajakát. És aztán lehunyta a szemeit nyugalmasan.

A szűcs lábujjhegyen vonult ki.

Kiss az ágy mellé ült. A szíve mélyéig megvult hatva. Az a fellobogás melyel a szőcsnek szolt, csak önkénytelenül kivirágzott a lelkéből. De mert kimondta megkönnyültnek érezte magát hogy kimondta. Hiszen ez így igaz. Minden csepp vére ujjongott és igenelte. Hogy elveszithetné Klárit az egyszerűen képtelennek tetszett neki. Ha ily sejtelem ötlött volna az agyába, a mint könnyedén érinti a gyenge ujjakat, elűzte magától, mint egy rossz álmot. A kis leány pihegett, mint egy röpülésben elfáradt madár de mindjárt megrebbent ha Kiss megmozdult a helyéből.

...És így volt.

Este a doktor mikor elment így szolt:

– Csodák is vannak s ez az lesz a mint emberileg kiszámíthatjuk.⁸⁴ De mindent megte-
szünk. Nagy erő a helyes ápolás és az orvosi tudomány.

Kiss pedig így szolt:

– Megírom a folyamodásomat itt most este. Mert Klárika nem szereti ha elhagyom. El-
viszi bátyám? Áttétetem magamat s oda viszem a feleségemet.

⁸² <szeme te> tekintete ellágyult <s mielőtt Kiss megakadályozhatta volna> [utóbbi ceruzával áthúzva]

⁸³ kezét s <megcsokolta. Aztán> hangosan felzokogott. [ceruzával áthúzva]

⁸⁴ kiszámíthatj<a>uk <az ember> [ceruzával áthúzva]

Töredékek

[KÉPZELT NAGYSÁG]

El el nézem a pillangót a mint fehér szárnyával mint egy pehely végig lebeg a légben könnyen és gondtalanul. Valami fényest fehéret lát meg im a földön. Vagy¹ észre vesz egy üldöző éhes verebet. Leccap gyorsan hogy elrejtőzzék. Vízbe esett belé. Szárnyai megáznak. Itt is ott is keresztül tör rajtuk a víz színe, zománczuk lefoszlik a vergődésben – és kicsi életének vége van.² Vagy az ostoba legyet. Rá száll Hectorra a ki mozdulatlankodik mintha aludna. Egyik lábáról a másikra szökik, majd az orra hegyén mászkál; fűgén élénken röpked azon az otromba testen. Egyszer aztán a mozdulatlan fő felemelkedik – piros élő keretben megjelenik egy csomo éles fehér fog – egy villámgyors mozdulat s a fűgés állatka nincs sehol.

Valjon?

A milyen magosságban állunk mi a légy felett – nem áll e felettünk is egy végzetes hatalom. Nincs e módjában annak is nézni a mint mi belé veszünk az örvénylő vízbe mint a fehér szárnyú lepke, – vagy megyünk a kész halálnak nem sejtett s egy perczre bekövetkező útjára mint az ostoba légy.

Valjon. – Hát ha ez a képzelt nagyság létezik, csakhogy éppen annyi reánk nézve (éppen olyan ismeretlen minőség) mint a légynek a kutya a lepkének a víz.³

¹ <...> Vagy

² <végük van> kicsi életének vége van. [ceruzával besz.]

³ mint a légynek <vagy> a kutya a lepkének <vagyunk mi> a víz. [ceruzával jav.]

Álmok

Péter tett vett a nagy szobában s lopva pillantott néha a gazdjára ki a nyitott nagy ablakon a kert bokrait¹ s a feljövő holdat nézte.

Kétszer is elment a háta megett sőt egyszer azt az illetlenséget is elkövette, hogy könyökével gyöngéden megérintette az uraság² hátát.³

„Kell valami Péter?”

„Nekem? Semmi urfi.. De..”

„Mondani akar valamit?”

„Én?. Semmit urfi.. De megszapordtunk.”

„Meg Péter. Örvedetes. És hol?”

„Örvedetes a menykőt instálom. A szomszéd kerten szaporodtunk meg. Tulajdonképen csak megfogunk szaporodni..”

„Kérlek ne beszélj talányokban.”

„Hiszen voltaképen nem is szaporodás instálom.. csakhogy a szomszéd kert lakója hazajön.”

„Péter – kérlek, hagyd el e tárgyat.”

„Hiszen elhagynám én urfi. Nyolcz esztendeje hagyogatom. Egy szó kevés de anyit sem mondtam. Hanem holnap reggel a lako..⁴ hiszen tudja instálom..”

„Ki?”

„A Bige Klára na – a ki itt hagyta az urfit,⁵ a ki megcsalta – lelke ne legyen nyugodt! – a ki a jegygyűrűjét küldte vissza s feleségül ment ahhoz a városi gazdag majomhoz; a ki nem merete erre hozni az orrát azolta; a kiért utaztunk, s legények maradtunk: Bige Klára holnap megérkezik. Irt a tisztartónak. Oda át takaritanak bolondul. Reggel itt lesz. Nem nálunk – de ott. Ide ne is tegye a lábát! – Itt tölti a nyarat.. Többet⁶ nem sétálunk a szomszéd kertben.. Ezt⁷ akartam mondani na..”

„Itt? itt lesz? Ide jön?..”

„Instálom na urfi.. Legyen férfi na; hiszen elesik.. Ide hát, van orczája bőre s vissza merjöni.. Enye nó.. Űljön le, hiszen a lába nem bírja..”

„Engem Péter.. Én Péter.. semmi bajom. Ha jön, ha igazán jön én megyek el... De nem fog eljöni. Csak bolondítanak téged. Nem jöhet ide, nem léphet abba a kertbe melynek minden bokra, minden levele.. Eh hazudsz..”

„Jo na – Péter legyintett a kezével – hát hazudok..”

¹ <az alkonyulo est> a kert bokrait

² az <merengő> uraság

³ <vállát> hátát

⁴ <megszapor> a lako

⁵ az <nagysá> urfit

⁶ <Az urfi> Többet

⁷ <Na ezt> Ezt

Tett vett tovább, morgolódott⁸ a sötétedő nagy szobában világot gyűjtött, kiment ismét bejött s mikor az ő urfiját Dudor Ambrust végig haladni⁹ látta a kert porondos útján egy káromkodás szaladt ki a száján.

„Szereti – morogta – most is szereti ugyeségljen.”

Csoválta¹⁰ a fejét, oda állott az ablakhoz és várt. Lassanként feljött a hold. A nagy udvart¹¹ közepén a gémes kuttal oldalán a cselédlakásokkal, a csűrös kertet magos¹² kasaival s azt a pár vedlett körtefát a kerítés mellett beragyogta sugarával.

„Fogadok akármibe, hogy a szomszéd kertet búvja, vagy az Ér partján mászkál. Megnézem.. Ember legyen a ki beszél ismét vele¹³ egy darabig.”

Nem gondolkozott sokat hanem kilépett a kert útjára s morgott¹⁴ magában.

„Mikor az a bolond historia is történt, hogy az a városi majom a batárjával ide jött s a bérlője leányát¹⁵ az én uram játszotársát, mátkáját egy hét alatt elütötte a kezünkről akkor is így kezdődött. Mind a kertbe futkosott azon egész éjjel s mind¹⁶ a holdat leste. Másnap csak kikiáltott: „Menjünk innen Péter megfulladok..”¹⁷ No hiszen szépen leszünk ha újra kezdjük. Mi is hozza ide azt a szép sátánt?..”

A szomszéd kertben – melybe az Érre vert pallon¹⁸ lehetett átjártni a Dúdor Ambrusébol – ott sétált az urfi.

Nézett fel a csillagos égboltra a lógatta a fejét. Péter oda áll melléje:

„Instálom urfi mind össze tetszik taposni a levendulákat itt az

⁸ morgolódott <s nézte az urát> a sötétedő

⁹ <kiment> végig haladni

¹⁰ <Aztán> Csoválta

¹¹ <...> udvart

¹² <...> magos

¹³ <Bezárta maga> vele

¹⁴ morott [emend.]

¹⁵ leányát <kit>

¹⁶ <Másnap csak kiki> s mind

¹⁷ <...> megfulladok..

¹⁸ <...> vert pallon

Gyenge üzlet

D'or Felix professzor egy nyurga fiucskát¹ szerzett² az iszákos penzionált német kapitánytól³ öregségére, hogy neki is legyen valamije.. Ő egyedül s unalmasan élt. Volt ugyan egy kis kertés háza – az én utczámban – a minék a gondját egy vén asszony viselte, de alighogy bekapta a reggelijét, mindjárt csapta a könyvét a hóna alá, s kezdte róni az utcákat – pedig mily tyukszemes lábai voltak – hogy francia csókot adogasson az ambiciozus boltosok leányaiknak; délebedre akárhányszor haza se tért s alkonyatra kénytelen volt kiülni a szegény egyszerű szomszéd emberek közé az utczára egy kis beszélgetésre, minthogy a háza üres volt. Egy fiu, természetesen megfogja javítani a viszonyait; a fiu felnő; ugyan szeretni fogja a nevelő apját; hálás lesz iránta öregségében és a többi, és a többi.. Oh, ugyan szeretem a jóban hívő embereket.

A német épen elmenő volt a városból – a korcsmárosok nem hiteleztek neki – a gyereket így csalhatta el.⁴ A felesége meghalt nemrégiben (nagy nyomoruságban) s a németnek nem volt, hogy mit csináljon a kölyökkal. Felixnek az összekötését velük, mindenki tudta nálunk. A szegény hölgygel együtt nevelték a mi grofunk leányát ifju korukban. Aztán Felix ott ragadt nálunk; Irma pedig a színpadra lépett. Mintha virág illatot éreznék, a mint leírom a nevét. Nagyon szép volt. Egy világ sohajtozott utána – s férjhez ment egy robusztus szőke kapitányhoz – és aztán meghalt.

A fiucskát⁵ ismergettük azelőtt is mert a mig az anyja betegeskedett, a gyerek felénk is eltekergetett kiváltképen azért, hogy jól lakják a Felix kamaráján s hogy aztán végképen közénk került nagyon örvendtünk neki.⁶ – Kedves, erős, ügyelős szemű szőke legényke volt. Mindenkinek előre köszöntött [!]; mindenkihez beletekintett, mindent szeretett tudni. A nagy embereknek kedveskedett, az utczagyerekekkel róttá a berket; úgy tudott énekelni mint egy pintyőke s csengett esténkint az utcza az ő hangjától, mig mi a világ sorját vetegtük, a kapuk elé kített padokon.

„Ezzel a gyerekekkel jól járt a tanár ur” azt mondták mind, s kedvvel néztük⁷ a mint reggelenként kézen vitte⁸ a kollegiumba, csikos barna bársony bugyogójában, bársony kitlijében.⁹

Egy kissé irigyelték.¹⁰ Mert nyilvánvaló hogy a maga hasznáért szerezte. Nem valami bőgő szopós kölyök ez, hanem egy helyre legényke¹¹ a ki egy pár esztendő mulva bő kenyér-

¹ <ficzkot> fiucskát

² <vett> szerzett

³ kapitánytól <nagy pénzért, de megadta érte, mert szép életre volt általa kilátása általa.> öregségére,

⁴ a <vásárt> gyereket így <ejtette meg> csalhatta el.

⁵ <fiucskát> fiucskát

⁶ nagyon <jól fogadták> örvendtünk neki.

⁷ s <szemmel tartottuk> kedvvel néztük

⁸ vitte <Félix ur> a kollegiumba

⁹ kitlijében <oly begyesen lépkedett mint egy páva a sántikáló nevelő apja mellett>.

¹⁰ irigyelt<ü>ék

¹¹ legényke<t>

rel fizeti vissza azt a kicsi gondot a mibe kerül. „Nagy uzsorás¹² a tanár ur” – zuvatolták s egy kicsit idegenkedve néztek rá.

Mind a fiucskával¹³ foglalkozott¹⁴ az utcza. A hol tehették csábitgatták magukhoz. Disznotoron, névnap vacsorákon megkülönböztetett helyre ültették az a ki jobban tömte édességekkel, kövér falatokkal. Az ördögben! ne jusson potyára ilyen szerencséhez, a tyukszemes tekerő francia; s mondhatom jól¹⁵ lejárta magát az utcza becsületében. Elkezdték¹⁶ felturkálni a gyermek apja, anyja multját. Miért jutott épen a szerencse Felix urnak? s nem másnak? Nem volt-e tán épen a gyermek anyja a Félix szeretője? Hiszen komédiásné volt. S az apja! A szegényt, mily hamis uton hálozhatta be mig rákényszerítette hogy megváljon tőle. Az apa¹⁷ a gyerekétől! Nagyon kezdtek sajnálni a németet. Ez a Felix egy fondor ravasz egyén.. de így téved ember emberben.

Az ártatlan fiu az iskolába járással ölte magát. Persze, hogy minél előbb, minél több hasznót facsarjon ki belőle: „Ne kinozza magát a tanulással – borsolták a szomszédok – hát miért? Még ha az ember a szülőjeért rontaná magát az ember.. [!] de egy idegenért.. ne tegye!” A gyerek ezt szívesen hallgatta. Úgy találták, hogy egy kissé megfogyott az urfi. „Jól táplálja vajjon lelkem?” – tudakolták – ha gyötri a tanulással? ad-e eleget ennie kedves?..” „Nem – fanyalgott savanyuan a gyerek – nem ad jokat s eleget. Mindig hideget ad mindig hideget; az előtt itt jobb volt.. és mily kis darab kenyeret ad..” „Nézd a szivtelen semmi házit..” „És fáznak – panasolta – nem ad fát s éjjel az ő kabátját is reám teszi, csakhogy ne tegyen a tűzre..”

Ah, ez sok volt! A kürtő ritkán füstölt, a fát maga fűrészelte Félix. „Gladstone is maga fűrészel – magyarázta a korlátan át a szomszédoknak – nagyon jo gimnasztika.” A csoda álljon Gladstoneba de ne fázzon a mi utcánkban egy gyerek se smucigságból. A francia jól keres. A házat is ő szerezte s oly csinos jomodu életet élt miota tudtuk magunk között!. Im egyszerre fukari lesz. A gúnyái koppadnak (ezt jól számon tartja az utcza), a téli kabátjának a szélei felkunkorodnak, a nadrágja rojtos, a cselédet is elküldte s oly házi dolgokat végez maga a mi illetlen férfi emberhez.

Valaki befurakodott a Felix házába mikor a fiucska hazatért az iskolából s a francia¹⁸ sántikált az órái után: „[Olvashatatlan] – csapkodta össze a kezét a szomszéd – beszélte – leégett. Az mindent eladott a házából. Azért zárkozott el¹⁹ előlünk. A mi jo butorféle volt azt is eladogatta, mint a kutyák úgy élnek.” Az utcza megvolt botránkozva. A fatarto üres, a tűzhely hideg a pincegádorban felhasogatott hordo dongák várnak az elégetésre, a sifonerben alig log valami lipi-lapu. Előbb leszolták a miért az utcát kijátszta joformán kilopva az egyetmásait. Igaz ember nyíltan viszi a dolgait! Mily ravasz lélek! Aztán gyanusan pussogtak: „Mibe ölhetette a vagyonát?” Valami gonoszságon veri a fejét; meglássátok! A gyermeket mindenki sajnálta, becélgette [!]. „Szegény apja ha tudná.”

[Hiányzó rész.]

¹² uzsorás <zsido> a tanár ur

¹³ <vele> a fiucskával

¹⁴ foglalkoz<tak>ott – [az *utcza* besz.]

¹⁵ <...> jól

¹⁶ <Ez> Elkezdtek

¹⁷ apá<t> [jav.]

¹⁸ s <fel> a francia

¹⁹ <be> el

...és nyersen rászolt a fiucskára: „Ne énekeld e dalt!”²⁰ „Miért?” kérdezték mindenfelé. „Mert nem akarom” – erőszakoskodott, de mindjárt rebegőbe olvadt a hangja a mint hozzátette: „nem birom hallani e dalt.” Úgy hogy valaki azt kérdezte: „Csak nem akar sirni tanár ur?” Ő így szolt: „Bolond..” s megfogta a fia kezét s bevitte.

„Zsarnok ember” mondta a borbély. „Furcsa ember” tette hozzá mindenki „nagy²¹ rab-szolgaságban tartja a fiát..” Kissé sajnáltuk s kissé irigyeltük. Más emberfia küzködik míg felnevel egy ekkora gyereket. Ő készen kapja. Egy pár esztendeig tartogatja (egy kis egyet-máson) aztán eltartatja magát vele ingyen. Haszonleső! a potyafrater..²² Lejárt a napja közöttünk mondhatom.

²⁰ dalt <mondta>.

²¹ <igen> nagy

²² potyá<zik>frater [jav.]

[Gyenge üzlet 2]

Az őszön idegen kisfiu csöppent az utcánkba. A francia tanító D'or Felix szerezte valahol nagy háborút okozva vele közöttünk. Mi úgy élünk az utcámban mint egy famillia. Egymás dolgát mind tudjuk s egymás dolgán rágodva taszigáljuk a napokat előre. Titkokat nem tűrünk. Az asztalra került ételtől kezdve, a szivek ráncáig itt minden a nagy nyilvánosság ellenőrzése alatt áll. A gyerek megzavarta az utca békéjét: micsoda gyerek? miért csöppent közénk? A gyerek nem úgy lesz, mint – teszem a skárlát – hogy az ember nem tudja honnan támad.

Egy gyerek! Egy izmos, szép szőke ficzko [olvashatatlan] [olvashatatlan]! Kézről kézre járt. „Hogy hívják? Ki tehene borja vagy?” tudakolták a vén asszonyok.¹ „Ki tehene borja? miféle együgyű kérdés? – felelte kaczagva – én a Walter kapitánynak a fia vagyok, és mert az anyám elment a városból – egy kicsit ideadott a Felix bácsihoz, míg ő vissza nem jön.” Az asszonyok vallatták: „S hova ment az apád? s mikor jön vissza?” „Tudom is én” felelte a gyerek s felvonta a vállait. „S nem is bánod, hogy itt közöttünk vagy?” faggatták s ki se fogytak a firtatásból. Traktálták csalogatták ölelgették: „Gyere hozzám uzsonára gyere délebedre” édesgették csakhogy minél többet

¹ a<z öreg fehérnépek> vén asszonyok

[Eszter és a família]

Igazi kemény ember.¹ Akkora körmondatokat ereget mind a galand féreg. És sohasem mond el még is mindent hogy rejtelmesnek látszassék. A galandféreg feje mindig benne marad – benne: az erősbén. Toastokat mond, visitákat ad visitákat fogad – s tudja érzi hogy az egész ismert világ szemei rajta függenek, cselekedeteit lesik. Hogy munkálkodása fellépésének hatályossága életrendje – foglalkoztatja az emberi nemet kor, rang és osztálykülömbőség nélkül. Ez a világ pedig nem csekély. A provinciális városon kívül kiterjed körben kereken a világ minden tájéka felé 10-10 mértföldnyire – s ha volna lelkük a halaknak, madaraknak és oktalan vadaknak ha felfogo képességgel bírna fű, fa, bokor, virág – ha értelme volna tűznek víznek, levegőnek e 10 mértföldnyi körben nem zengene másrol az elemantumok sokasága mint az erények sokaságáról a tökéletességek azon összegéről a melyeket² Mihály³ úrba szorított a természet alkotó jókedvében.

Oh tudja ezt Mihály úr. „Eszter te semmi! A természet kifáradt bennem és Félixbe mikor alkotott – Felix a kisebbik testvér – réád nem jutott fensége adományaiabol azért maradtál olyan véznán, nyomorékon.”

Ha öltözködik jaj Eszternek:

„Eszter kisasszony ime csizmám sem fekete sem fehér hanem veres – kesztyűmön nincs gomb, ingem rücskösén van téglázva, kabátom pelyhes! – Igy álljak ki a világ színe elé az emberek szemeinek elébe – ily tisztátalanul miképpen a mohamedanus képzele a sáros disznót e földi haza felett való világok honában. Mit csinálsz te – mi a te dolgod, mivel öled oh kérlek mivel pusztitod a drága napot mely tette munkálkodásra adatott minékünk.”

Ha én a teremőnek lettem volna Esztert csak egy iczipiczi családba engedtem volna születni.⁴ A hol sürgősen⁵ végzik a napi munkát reggeltől estig. Annyi is a dolog. Kezdve a műhely⁶ takarításától egész a csirkékig melyek ott kinn helytelenkednek⁷ a tágas udvaron. A⁸ kövek is olyanok a ház előtt mintha⁹ megvolnának mosva a bányai festékekkel kipirosított ajtokon pedig egy porszemecskének sincs maradása.

¹ <Imádja a körmondatokat, melyek> Igazi kemény ember. [Előtte egy egész paragrafus áthúzva kék ceruzával]: <Este volt mikor haza érkeztem. A szomszéd faluig hozott csak a szekér, onnan gyalog jöttem Bogára. Az első permetelt apro cseppekbe de szemetlenül. <Az árok vizében> Az árok partján nyomdok volt s a szűk ablakon <ki> néhol kiviláglo gyertya fény rávilágított az ösvényre. Nagy fehér kutyák szálangoztak az utczákon s a sövények mellett. A <tér> vásártér közepén a mézáros bodéja körül kettő három szaglálódott. Egy sem ugatott meg. Az udvarházhoz érkeztem. <Kapuja ki volt dölve> Az egyik kapufél ki volt dölve sarkából.>

² a melyek [emend.]

³ <Károly> Mihály

⁴ [A mondat előtt két szó áthúzva, olvashatatlan.]

⁵ <rendes> sürgősen

⁶ az [emend.] <udvar takari> műhely

⁷ <ficzánkolna> helytelenkednek

⁸ <Tiszt> A kövek

⁹ minha [emend.]

Az¹⁰ első szoba¹¹ valóságos¹² paradicsom. Nagy arany rámás tükör az ajtóval szemben a kasztenen pedig sok színű virágos porcelánok. Mosolygo képek a falon. A tavasz a nyár s a gyönyörűség szép szűz üveg alatt. Fehérre sikárolt padlat s rácsos fa kanapé diofaszínű. Az asztalon a biblia s virágtartó jó illatu rozmaringgal csipkés levelű muskátával s pompás violával ékesen. Tiszta konyha a hol vigan pattog a tűz¹³ s a hol annyi a dolog örökösen. Az ember fárad fut perel hajnaltól¹⁴ szürkületig s alig tudja elvégezni.

Aztán egy jó öreg néni. Magyar gyász keszkenyőben, szürke karton köntössel gömbölyű testén. Szépséges¹⁵ vén arczu, dolgos jókedvű. Néha dudorász is régi elfelejtett nótákat csak úgy halkán, hogy az ajakát se nyitja meg reá. – Nagy bajuszu öreg bácsi – bőrköténnyel a nyakában a ki gyalul kalapál enyvez egész nap. Mindig hangos képű de áldott cselekedetű. Megissza a bort is s olyankor olyan meséket mondogat az ő fiatalságából hogy még!.. Mint estek be a méz verembe a piac közepén; hogy rágta le a bornyu a pejlova farkát mikor leányézni ment a szomszéd faluba; hogy uszott át a megáradt Maroson csupa csuron víz; hogy mentette ki a Minya sogor kicsi babáját az égő házból egymaga... Aztán ha eljön az este ott ég a faggyu gyertya a pléh tartóban.. A nyitott¹⁶ kemenczéből kisüt a tűz világa.¹⁷ Az inas egy ingben heverődzik a gyaluforgácson a bácsi¹⁸ a kemencze szélén ül pipál – a néni tesz vesz énekelget Eszter pedig – – Eszter? Milyen jól ide illenék. Ha pupos is szegényke még ha csekélyke¹⁹ mint a mesebeli törpe nem bánnák. Ha szóvalan [?] is meg egy csepp bölcsessége sincs és nem is valami bátor azért csak ember számba menne. Ki lesz neki adva a dolga. Ő főzne vagy tán sikárolná a padlót ügyelve fel a munkásokra a szőlőbe a mezőn. Etetné a csirkéket a harsány szavu lúdaknak öntene szemet, vagy sepergetne, takarítana. Mosolyogva csiripelve²⁰ igénytelenül²¹ bárha olyan szürke mihaszna lenne is mint a veréb.²² A néni megsimogatná a haját s megcsokolná mikor lefekszik a nagy bajuszu bácsi jámboran szolna hozzá s tréfálva. Esténként ő is ott ülne egy széken a tűz őt is melegítené s szemet tenne a bácsi pipájába hogy ki ne aludjék; olvasna²³ fel a bőrkötésű bibliából mert a többiek nem láthatják a nyomtatott betűt pápaszem nélkül s pápaszemmél annál kevésbbé.

Igy!

Hogy ilyen nagytekintetű okos familiába született be Eszter hát inkább²⁴ ne is született volna. Gyámoltalansága, boldogtalansága annál jobban kirí lépten²⁵ nyomon.

A nagy asszony procátornak az özvegye. Haja úgy van fésülve, hogy félhomlokát s a füleit is betakarja. Szemei erős nézésűek ajaka színtelen és vékony s keskeny álla van. Kezét

¹⁰ <Benn> Az

¹¹ <szobák> szoba

¹² <pedig> valóságos

¹³ tűz <s apro fazekokban forr> s a hol

¹⁴ <...> hajnaltól

¹⁵ <ránczos piros> Szépséges

¹⁶ <Az öblő> A nyitott

¹⁷ világa. <s míg pihen ma...> Az inas

¹⁸ gyaluforgácson <Eszter egy széken> a bácsi

¹⁹ <...> csekélyke

²⁰ <énekelve> csiripelve

²¹ <vigan> igénytelenül

²² <fülemüle> veréb

²³ olvasna <végezné a dolgát> fel

²⁴ <szám> inkább

²⁵ <minden> lépten

félig kötött csipke kesztyű takarja télbe nyárba ujjai vékonyak²⁶ finomak. Nagy magas a termete és sovány. A salon kényelmes karosszékében ül az ablak mellett s csörögteti a kötőtűt szakadatlanul. Félelmesen meglát mindent. Egy légy sem reppenhet el hogy észre ne vegye. „Eszter hol jársz, Eszter mit csinálsz. Egy pohár vize sincs az embernek, a legyek megeszik. Mi dolgod van neked hogy nem vagy kézügyben!”

Oh teremtő Istenem milyen félelmes. „A kezed miért lógatod mint egy iskolás gyermek. A hajad borzos. Megmozdítottál e ma Eszter? A ruhád peccéses – te gondatlan pazar semmi. Te semmi – haszontalan. Beh megvert az Isten veled.”

Mihály bácsi pedig hivatalos úr! A ki a törvényt kezeli. Igazi nagy ember – a ki egyképpen otthon van a tudomány minden ágában. Erős kézzel²⁷ hódítja meg magának²⁸ a halhatatlanságot. Minden tette a végett²⁹ születik, hogy elmulhatatlanul bevésődjék az emberi emlékezet soha el nem múló táblájára. Ha az indianusok sanyaru sorsárol szoll vagy ha a lónemesítés véghetetlen fontos kérdését fejtegeti mindig olyan nagy³⁰ emlékezetes mondásokat mond a melyek örök időkre valók. Pálczáját örökké a jobb kezében hordja, örökké³¹ az utca jobb oldalán megy belé véthetlenül örökké³² bal kezével köszön s derekát örökké³³ merő egyenesen tartja – hogy az egész világ tisztában legyen egyszerre az ő szokásaival melyektől nem tér el soha!³⁴

Restül mihasznául élsz, nyom nélkül szeretet nélkül fogsz eltűnni az élők közül még a szellő sem fog megemlékezni felőled, még a cserebogár sem. Verjen meg a Jézus – verjen meg a Jézus!

Felix a kisebbik ám de nem a csekélyebbik. Félix nem foglalkozik egyébbel csak az irodalommal és a becsülettel. Az emberek hibáit ostorozza éles czikkeken s mellékesen a magyar nemzet régi hazájáról s nyelvével eredetével bibelődik. Kivált a cseremiszek és a lappok bírják mély rokonszenvét ugy szintén köves Arábia terméketlen földje, melynek³⁵ használhatatlanságát kutatóknak első sorban kavicsos voltát hibáztatja. Mellékesen az észet és finn s kisség a vogul kérdés is kísértgeti s élénk sohajtozással szoll Beszarábiáról kivált magyar nemzeti szempontból. Felix halgatag és méltoságtelyes. A „becsület” mezeét mivel főkép. A nagyasszony így nyilatkozik: „Ez a tény a Felixem becsületével nem férve össze” vagy: „Felixem becsülete nem tűrne el ily kiméletlenséget.” Mihály³⁶ is mondja: „Felixről megfog emlékezni a történelem mint a becsület mintaképéről” vagy „Felix halhatatlan leend szigoru becsületességének emlékezete által mig csak emberek tapossák a földet s egy igaz kebel lakozand a társadalomban, mely stb” – Felix meg nem enged magának egy gyenge s annál

²⁶ <fehérek> vékonyak

²⁷ <Nagy léptekkel> Erős kézzel

²⁸ <a> magának

²⁹ <azért> a végett

³⁰ <a> nagy

³¹ <mindig> örökké

³² <mindig> örökké

³³ <mindig> örökké

³⁴ [A lap alján fejjel lefelé, áthúzával]: <Valamikor jobb napokat látott. / Homályos téli napon mikor a tizedik ház falát is alig látni a>

³⁵ melynek <rosz volta ugyan kövességéből ered> használhatatlanságát

³⁶ <...> Mihály

kevésbé egy helytelen cselekedetet. Kurta szava³⁷ is, tette³⁸ is és világos, mint a „becsület” maga. Indulat nem vakítja esztét, heveség nem ékteleníti testét. Félelmes fenségében megközelíthetetlen mint a Hymalaya hofedte csucsai és tiszta is mint amazok. Eszterre csak mellékesen tekint és igen számárnak tartja. Egyetért Mihály³⁹ úrral arra nézve, hogy Eszternek nincs életcélja. Ha cseremész volna Eszter vagy bár lapp megérdemelné hogy ügyet vessen rá Felix úr de így?

Igy?!

Eszter csak egy kicsi pupos fekete teremtés. Szemeit is alig látja az ember mert örökké nedvesek. Homloka csak kétujnyi széles; hajjal van benőve. Ajaka duzzadt vastag; arcza bőre pedig diofaszinű. – Akarateréje nincs semmi – olyan engedelmes mint egy faember⁴⁰ a kit spárgán rángatnak. Soha egyetlen eszmére sem volt képes maga magától felvergődni. Eszter olyan a kit folytonosan oktatni kell. Kezét lábát nem tudja helyesen tartani, ajakával folyton grimaseokat csinál, a köténye mindig gyűrött s megfoghatatlanul kurta s színehagyott a köntöse. Tanácsra⁴¹ intésre szorul lépten-nyomon, feddésre, szidásra.

Megszökik néha a szobából⁴² alig találhatják meg. A nagyasszony egyszer fáradtságot vett magának utána nézni. Oh én Uram! A kertben volt Eszter. A nagy körtve fa görbe ágára mászott fel s ott himbálta magát. Dudorászott. Két karát a háta megé támasztotta s logatta a fejét. Megfoghatatlanul semmiskedett ez a vén teremtés a ki pedig csak két évvel fiatalabb Felix urnál a becsületérző tudósnál. Meg is cibálta a nagyasszony a haját.

Ha vendég van a háznál akkor szabad volt sőt illett Eszternek eltűnni. Kellett eltűnnie különben ostobaságokat csinált. Egyszer az alispán úrnak például (a ki Mihály úr visitáját adta vissza) egy bokréta nagyszagu⁴³ fehérliliomot⁴⁴ nyomott a kezébe mikor⁴⁵ a derék úr kilépett az ajtón. Majd meghalt szégyenletében Mihály úr. Nem is mondta meg az alispánnak hogy ki legyen ez a boldogtalan teremtés.

Betegsége volt egyébiránt Eszternek a virágosztogatás. „Orozva csusztatta az áldozatok kezébe ostoba burjánjait” jegyzé meg egyszer⁴⁶ Felix úr nagy⁴⁷ sulyt vetvén kivált az „orozva” szóra. Tudva lévőleg az „orzás” nem becsületes cselekmény.

Ezenkívül mindig olyan képeket csinált mintha engedelmet akart volna kérni valakitől. Tudta hogy mindent hibásan tesz.

Most már vége van. Meghalt. Ezt is tökéletlenül cselekedte. Felix most elvan foglalva. Valami tudományos gyűlésen olvas fel a cseremiszek művelődési képességéről kapcsolatban a finnnek házi életének rajzával s néhány élesen jellemző vonással a lappok és vogulok szokásairol legkivált a törvénykezési téren. Világra szollo esemény leend felolvasása s a tudományt e téren egészen új nyomdokokra vezérlendi. Europa lapjai szollani fognak rolla sőt az Ame-

³⁷ <a> szava

³⁸ <a> <cselekedete> tette

³⁹ Mihály<al>

⁴⁰ fa<pojácza>ember

⁴¹ <pedig> Tanácsra

⁴² szobából <hogy a> alig találhatják meg

⁴³ <fehér liliommal> nagyszagu

⁴⁴ fehérliliom<mal>ot

⁴⁵ <a> mikor

⁴⁶ <mint> jegyzé meg egyszer

⁴⁷ <megjegyzé> nagy

rikaiak Ázsiaiak⁴⁸ és Africaiak⁴⁹ is; nem mutatkoznán az sem lehetetlennek hogy az Ausztráliai közlönyök⁵⁰ is felveszik ez értekezést ha ugyan van azon a helyen „közlöny” Mihály úr pedig körülra rándult. Esméit terjeszti a falvakban és a városokban. Olyan útra melynek emlékezete megmarad a késő századokig – kivált – a mi nem kétséges – ha megértik eszméit s beküldik képviselőnek hol a dolgok új rendjét van Mihály úr hívatva megkezdeni. Önálló ideai vannak a létező viszonyok felől s bárha még eldöntetlen kérdés melyik szakban fogja érvényesíteni tehetségeit de a történelem szemei bizonyára lesz mit lássanak azon a helyen hova Mihály úr lép s Klionak az arany⁵¹ táblán lesz munkája azzal a bizonyos vésővel.

S most fogja magát Eszter két napig betegeskedik és meghal.

Józan ember ki nem tér utjából ilyen semmiségért.

A becsületes tudor⁵² levelet ír (mely a temetés utáni napon meg is érkezik.) Meghagyja hogy tegyék szegény babát – bárha egész életében csak olyan volt mint egy fa baba – be a sirba. Ő is áldoz sűrű könnyeket érte ott a hol van. De nem mehet – fájdalom! – Állania kell mint a katonának a tudomány ama „posztján” melyet most elfoglalt.

Mihály ur nem található. A falu ismeretlen a hol ő tenyészti most eszméit. Levél nem keresheti fel – futár nem találhatja meg. S a mig így Mihály ur jár a falvakban, Felix pedig „áll” posztján – addig Eszter ott pihen a ravatalon. Édesen nyugodalmasan. Nem küldi többé bocsánatot kérő tekintetét senkire.⁵³

Pompás polituros koporsóban, selyem párnák között. Kicsi testét fehér ruha fedi: fehér mint a szűz liliom martyroknak ékessége. Dolgos keze ott pihen ölében. Kesztyű is van rajta.

A nap befedi sugaraival az udvart. Az úri dalárda ott áll a kőrisfa árnyékában. A virágos táblákon keresztül kasul járkálnak s fiatal leányok vették körül az oleander csoportját. Benn a koporso mellett öregasszonyok⁵⁴ ülnek violaszínű⁵⁵ viklereikbe gömbölyödve a kik télen nyáron örökké viklerben járnak a temetéseket megszokott foglalkozás képen. A nagy pap szonokol: Bucsuztatja ezt a ki...

⁴⁸ <és> Ázsiaiak

⁴⁹ <Ausztráliai> Africaiak

⁵⁰ Ausztráliai [emend. ebből: Ausztáliai] közlönyök<be> is felvi<tetik>szik

⁵¹ <...> arany

⁵² <Felix> tudor

⁵³ senkire <virágjai kiasznak, meghalnak nem>

⁵⁴ <a vikleres> öregasszonyok

⁵⁵ <...> violaszínű

Tavaszi

A nálunk való vén udvarház istáloja előtt¹ (szépséges tavaszelei idő járt; a rakotya selymes picuskái már szálingoztak; a kosbor virágai ráncosodtak s nyugtalan várakozás² ült erdön mezőn) a szomszédban lako³ rektorné macskáját agyon verte egy vasvillával a furulyázo fuzsitus istálofiu Gyuri, abból való felindulásában hogy a tarka piczus megette a Kati kisasszonyka kanári madarát.

A káros rektorné üvöltött s bárha nem merete megczibálni a tagbaszakadt bolond Gyurit, de feljelentette a „gyilkosságot”⁴ a felsőségnél.

Az ügy a bíróság elé került s az albironk ur [!] maga hallgatta ki a tettet. A tárgyalás váratlanul hevesen folyt le. Gyuri⁵ tiszteletlenül felelgetett a biro kérdéseire sőt a kisasszony nevét többször beleelegyítette a mondataiba úgy, hogy a biro ur pofonverte keményen a ficzot jobbról balról is.

Gyuri feldagadt ábrázatával egyfutásban beiramodott a városba s az ügyészségnél feljelentette a hatalmaskodo hivatalnokot a mire mindjárt kirendeltek egy birot a törvénytől, hogy a „felügyeleti vizsgálatot” ejtse meg a pofok irányában.

Az esemény teljesen felzaklatta a községünket, kivált mikor hírül vitték, hogy a czudar⁶ ügyben maga a törvénytől elnök jön⁷ ki hozzánk.

A nagy ur a mi szép fogadonkba szállt; a szemünk előtt⁸ egész nap matatott a sárban, s délután kocsiiban, czilinderrel a fején, így látogatott el (bizonyosan a néhai kanári okán) az udvarházba, holott a fogado alig néhány lépésre feküdt. Még láttuk a mint bement⁹ az üveges verandán de a kijövetelét már nem várhattuk meg mert sokáig ott felejtette magát.¹⁰ A sugár bájos Kati kisasszony ment elejébe, az anyja varrt egy virágos karszék ölében valami színes selymekkel. Ő¹¹ fel se emelkedett.

Ők csak ketten éldegélnek az udvarházban. A gazda évek előtt költözött el az örök örömebe s az özvegy az Isten szárnya alatt gazdálkodott a parasztbody kezével csendesesen, megvonulva.

– Nem tehettem Erzsi, így szolt az elnök ur¹² a ház asszonyához – hogy elkerüljem, ha erre felé szolit a sorsom” és meghajolt.

¹ <kertjében> istáloja előtt [ceruzával jav.]

² <csupa selytelmes> nyugtalan várakozás

³ <az történt, hogy> a szomszédban lako

⁴ [ceruzával jav. ebből]: gyilkost

⁵ <A fiu> Gyuri [ceruzával jav.]

⁶ <pofozo> czudar

⁷ <száll> jön

⁸ <a rongyos ügyben> a szemünk előtt

⁹ <fogadták> bement [ceruzával jav.]

¹⁰ ... de a kijövetelét [...] ott felejtette magát. mondatrész a 2. lap versójára írva ceruzával

¹¹ <de> Ő [ceruzával jav.]

¹² <uri vendég> elnök ur [ceruzával jav.]

– A sorsa nem kedvezett nekem felelt halkan sok esztendeig nem vezette felénk, – és helyet mutatott.

– Hízélgésnek venném – felelte – ha szemrehányásnak merném tekinteni.

– Nem. De jól esik ha¹³ látjuk ismét.

A szürke vizes levegőn, magosan, egy sereg madár szárnyalt¹⁴ nagy csárrogással. A kis Kati betette a veronda ajtaját s beleloccsant a kimért beszédbe.

– A sorsának, látja!¹⁵ én szabtam meg az utját. Nem én, de a kanári madaram meg a rektorné macskája. Ők csalták¹⁶ ide ki magát, magát..¹⁷ ki a keresztnevéen szolítja az én édes anyámat. Látja, már nem is tudok eléggé busulni a madaramért.¹⁸

Aztán letérdelt az anyja lábához, hogy felszedje az ölből lesuhant selymeket¹⁹ s nagy kék szemét rátűzte az idegen urra.

– Láttam ma – fecsegte – hogy mennyit bajlodott a parasztokkal az én madaramért de tudtam mindjárt a mint magát láttam, hogy itt már semmi baj se lesz mert magának²⁰ ugyan jó, szelid keze van.²¹

Az elnök ur²² le se vette a szemét a kis Kati²³ üde mosolygo arczárol s némi tartozkodással²⁴ a házi asszonyhoz szollott:

– Zavarban vagyok.²⁵ Hallgatom a leányát s nem hallom. Azt hiszem hogy nem is ő beszél de a maga leánykorából való hangját hallom. Benne²⁶ maga ujult meg teljesen.

A selymeket lassan visszahelyezte az anyja ölébe s mosolyogva²⁷ nézett fel.

– Jó, ha bókol nekem, fecsegte s felpirult. Büszkélkedem ha azt mondják, hogy az én szép anyámra hasonlítok.

Az alkonyat gyorsan²⁸ simult a vizes völgyre, a domboldalos udvarház nagy kertjére. A föld meleg lehelle, a mezei virágok illatával elegyesen könnyű pára szárnyán suhant az elcsendesedett verandára. A szép asszony arcának a vonalai bizonytalanabbak lettek a szelíd alkonyatban; keskeny finom kívánatos ajaka meleg rozsaszine még látszott de szemének a fényét már letakarta²⁹ a szürkés ég s bádgyadt³⁰ elefántcsont színű lehelle, melyet fehér arcbőrére festett a lepergett idő.³¹

¹³ <Ez> <Csak öröm azon, hogy> De jól esik ha

¹⁴ szárnyalt <át>

¹⁵ látja <uram>!

¹⁶ <hozták> csalták

¹⁷ magát... [Ez utóbbi ceruzával besz.]

¹⁸ <kanári> madaramért.

¹⁹ [Eredetileg]: selymek <után>

²⁰ <...> magának

²¹ ...mert magának [...] keze van mondatrész a 3. lap versőjára írva ceruzával

²² A <vendég>z elnök ur [ceruzával jav.]

²³ kis<asszony> Kati [ceruzával jav.]

²⁴ tartozkodással <szolt>

²⁵ vagyok <Erzsi>.

²⁶ <Benne> Benne

²⁷ <dévajul> mosolyogva

²⁸ <ilyenkor> gyorsan

²⁹ [jav. ebből]; letakarja

³⁰ s <a> bádgyadt

³¹ <esztendők [!]> idő

Míg a kis leány kiszolt hogy világot rendeljen be s a kinn ácsorgo kocsit elküldje a vendég így szolt:

– Vajjon nem ró meg azért Erzsi, hogy meglátogatom?³² Kerestem az okot, hogy halljam ismét a hangját s lássam ismét a szemét s ezért³³ jöttem ki ide hazug³⁴ ürüggyel. Maga elzárkozva él itt s tán hiba hogy³⁵ zaklatom.. Így van-e?

A veranda ajtaja előtt bimbozo borostyán elevenedő ágán egy rigo füttyörészett s a havasbol leszált veres begyű madarak nyughatatlankodtak a kopasz vén fák cserepes karjaik között.

³² <felkeresem?> meglátogatom>

³³ <látja> ezért

³⁴ <hamis> hazug

³⁵ <szégyen hogy> tán hiba hogy

[Pilulák]

...a min nem segít a Le Roy. Nem volt pénzem. Hozzá mentem. „Uram” kértem „megrendeltem a pilulákat, kiváltásukhoz nincs egy réz krajczárom is. Félbe kell szakítanom a jeles kúrát, mely érzem pedig, hogy átszíri, megújítja a véretem.” Nősza Anti rántotta ki a veres bugyit – s fizetett. Idők jártával megszorított engem Anti. Azt mondta: Bizonyosan nem vette be szeretett barátom az egész menységet. A mi megmaradt kérem, származtassa saját használatomra vissza hozzám.” Mit tegyek? Elmentem Bogoshoz a kirulgushoz kértem írjon nekem 50 drb. jó vastag s jó erős aloés pilulát fel. Megcsináltattam – s Anti nyomja azolta a Bogos piluláit s áldja Le Roy-t.

Ám ha Anti áldja is nem áldja Prunkúj Péter szolga. Prunkúj kinek egyéb baja semmi csak hogy a nehézség gyötri. Túrja a habot ha rá jön a nyavalja. Anti felfedezte a piaci kút megett. Magához vette darabontnak, azon emberbaráti czállal, hogy majd kikurálja. Prunkúj hordta a vizet a fát, Prunkuj fényesítette a csizmát és szedte a Bogos piluláit. Izom rostjai kezdtek azonban gyérülni, húsa kezdett búcsút venni csontjaitól – reggeltől estig Prunkuj rohant szaporán árnyékos szegeletekbe,¹ védő lombok alá s nyögött. Nos? – Egy szép reggel – pedig magos a korlát – átszökött Prunkuj. Átmászott volna a Hymaláyán is. Még a nyomát sem látta soha senki.

¹ <hol az> árnyékos szegeletekbe

[Kercsóék]

Élt egy törekvő házaspár nálunk: Kercso Mihály s a felesége Judit. Valamicske módjuk volt, így: szántófeldjeik, erdőrészüik, dűröczkölő¹ malmuk s egy nagy öreg kőházuk. Ez a ház a Judit nagyapjáié volt s már a forradalom alatt is a legjobb fedélnek tudták a környéken², mert odavitték a megsebesült muszkatisztet a ki ott is halt meg.

Kercso a feleségével megelégedett munkás életet éltek. Mindenki szerette őket, mert jókedvű szives emberek voltak; ők is szerették egymást s minthogy békességben éltek az Isten is áldásában tartotta őket.

Egy napon a mint Judit kenyérsütésre beakart hevíteni, a sütőkemencze alján egy kis behorpadást vett észre, a mire bebujt az ajton hogy megvizsgálja a romlást. Csakhamar ijedten kimászott; az ura után kiáltott; bezárta rekesszel a konyha ajtaját s izgalomtól reszketve így szolt:

– Kincset találtam Mihály a sütőkemencze alján. Ide nézz.

Egy kis fazekat szorongatott az ölében a mit onnan hozott a világosságra.

Mihály egy darabot lecsapott a téglapadlora. Pengett. Megsuroolta a talpával és így szolt álmétkodva:

– Nagy szerencse. Ki hitte volna. Pénzt találtál.

Míg pedig számolgatta a megfeketedett sasos ezüst tallérokat, Judit eltűnődve bolingatot s

¹ <egy> dűröczkölő

² <mit> a környéken

[Hazaérkezés 1]

Berakta apro pakkját a vasuti portáshoz. Majd elküldi utána az apját.¹ Kalapját letette² s egy kis babos kendőt kötött parasztosan³ úgy, hogy csak a szeme látszott ki az orcából s neki indult a mezei ösvénynek.⁴ Az apja a templom mellett egy kis sikátorban lakik. Oda úgy lopozhatik⁵ be, hogy kivel se találkozzék.⁶

Tavaszelő volt. A gyeper s az őszebuzavetés zöldült, de a hegyháton az erdő, még lilásbarna takaro alatt szendereg:⁷ Lány, nedves szellő hömpölygött a fénytelen párás levegőn. A fensik égerbokrai tövét a kövek között kék virágokkal himezte ki⁸ a tavasz,⁹ pedig a hó még tökéletlenül olvadt el. A vizes gödröcskék mellett a guzsalyelhagyo halvány lila tölcserre ágaskodik ki, keskeny hegyes, fehér szálacskával kettévágott zöld levelei felé, a¹⁰ kakasmandiko csengettyüi alatt lomhán hevernek foltos szürkés levelei s a siető asszonyka belelép a vizes gyepebe – csinos gombos félcipős a lába¹¹ – hogy el ne tiporja.¹² Az apro hófehér kakukvirágokból egy maroknyit tépett¹³ s figyelve megállott a nagy¹⁴ tompa kopogásra,¹⁵ mely a templom tornyából dübörgött¹⁶ át. Napsugár rebeg a torony derekán¹⁷ az álló¹⁸ istenháza felé emelkedő dombon igyekezett felfele¹⁹ egy csomo ember igyekszik fel. [!] – A tóka katog.

A harangok elmentek. Istentisztelet kezdetit jelenti a fatoka, mert nagypéntek vagyon. A keszkenyőjét²⁰

¹ <a vén csizmadiát> utána az apját

² <is lett...> letette

³ <falusiasan> parasztosan

⁴ ösvénynek. <hogy ne találkozzék a falusiakkal>

⁵ lopoz<ik>hatik

⁶ <fog> találkoznizék a falu utján

⁷ <gunnyaszt> szendereg

⁸ <be> ki

⁹ <tavasz> tavasz

¹⁰ <s> a

¹¹ a lába <volt> – a utólag beszúrva

¹² tiporja. <a virágot>

¹³ tépett <a mellére tűzte>

¹⁴ <kopogo> nagy

¹⁵ <lármára> kopogásra

¹⁶ <száll> dübörgött át <a tájékon>

¹⁷ <templom tetején> torony derekán

¹⁸ <domb> álló

¹⁹ <mozgolodik> igyekezett felfele

²⁰ keszkenyőjét <önkény->

[Hazaérkezés 2]

Berakta apro pakkját a vasuti portáshoz. Majd elküldi az apját utána. Letette a kalapját s egy kis babos kendőt kötött parasztosan úgy, hogy csak a szeme látszott ki az orczájából s neki indult a mezei ösvénynek. Az apja a templom mellett egy kis sikátorban lakik. Oda úgy is belopozhatik, hogy kivel se találkozzék. Az ura házának¹ a nagy cseres fedele a hídon tul látszik. Rajta felejtette a szemét egy kicsit, felsohajtott, elfordult s szaporán megindult.

Tavasza elő volt. A gyepe s az őszbuza zöldült, de az erdő a hegyháton még lilás barna takaró alatt szunnyadt.² Lágys, nedves szellő hömpölygött³ a fénytelen párás levegőn. A fensík égerbokrai tövét a kövek között kék virágokkal himezte be a tavasz, pedig a hó még tökéletlenül olvadt el. A vizes gödröcskék mellett a guzsalyelhalgyo halvány lila tölcseré ágaskodik, keskeny, hegyes fehér száalacsával kettévágott zöld levelei felé; a kakasmandiko csengettyűi alatt hevernek lomhán foltos szürke levelei s a siető nőcske belelép a vizes gyepebe – csinos gombos félcipős a lába – hogy el ne tiporja. Az apro hófehér kakukvirágokból egy maroknyit tépett s figyelve megállott a nagy kopogásra, mely a templom tornyából dübörgött le.

A tóka kattog, mert a harangok elmentek. Nagypéntek vagyona. A keszkenyőjét feltolja a homlokán s keresztet rajzol rá a hüvelykével. Az istenháza felé a dombon felügyekező nagy-csizmás, szokmányos lompos székelyeket; a vén anyokákat menyecskeket, leányokat – sötét⁴ köntösükbe öltözve e gyászos ünnepe – mind ismeri. Megállott. Félné találkozni valamelyikkel, pedig mily boldogan csokolhatná meg velük a felfeszített⁵ Ur szeggel átütött kezét lábát...

A templom tárt ajtai előtt feszelegtek a puskás sóőrök s gyerekek szorongva, álmétkodva tologtak körülöttük. Megállott. Mindent újszerűnek, meghatonak talált.

Szeretett volna megkissebbedni, elbujni a csupasz bokrok mellé míg a sürgés el nem il odatul, de a szemét nem vette le a domboldalról. A pap lépdegél elől, alássan lassan.. utána bikakomorán két rengeteg, nagy hosszú bajuszu egyházfi.. néhány viseltes, olvasot viselő vén asszony.. a toka kattog tok.. tok.. tok⁶ kutyák locsognak a⁷ rigo rikkant valakire

¹ Az ura <a hídon tul> házának

² szunnyadt [ceruzával jav. ebből: szunnyad]

³ hömpöly<ög>gött [ceruzával jav.]

⁴ <mind> sötét

⁵ a <...> felfeszített

⁶ tok <szünetlenül.. az induloháznál <fütyent> fütyent a gőzgep... rigok>

⁷ locsognak a <kollégáikkal a faluban..>

[Erzsike és Mari]

[1. fol. hiányzik.]

– No igen. Mondta-e neked, hogy „lelkem Erzsike legyen a feleségem” vagy ilyenformán. Nem tudom, hogy szokták ezt mondani. Vagy nem küldött ide valami nagy szakállu urat, hogy kérje meg a kezedet. Persze: de kitől? Hiszen csak ketten vagyunk már. Töllem kellené hogy megkérjen. Egy kicsit én lennék a mamád a míg odaígérenék. A homlokomat összeráncolnám és így szolanék: „Ön uram, elakarja venni Erzsikét feleségül? Jo uram. Szereti-e ön ötet eléggé. Megvizsgálta-e a szivét?” Aztán felkelnék s a tenyerébe csapnék s így folytatnám: „Jo tessék, én odaadom de velem gyűlik meg a baja, ha nem fogja megbecsülni e drága kincset.”

– Oh Mari.

– Oh Mari. Nos, nem jól adnám a méltoságot? Még hozzátenném: „Ön uram, igaz, hogy nálunk lakott tanuló korában lakásban, kosztban, mosásban és fűtésben, de ha nem tetszik önnek uram, hogy elvegye ötet... hát nem muszáj elvenni; én odaadhatom másnak is, ne féljen.. ilyen szép leánynak minden ujóra tiz kérője is akad.. csak akkor vegye el ha nagyon szereti ötet, mert ez igazán kedves leány..” no tudod Erzsi hát ez igaz. Te igazán édes kedves az én anyukám vagy..

– Jó, most meg összeborzolod a hajamat.

– Ah! hiu vagy. Rajtakaptalak. Hiu vagy szép akarsz lenni. No; visszasimitom a féltett hajadat.. Akkor is a leányod leszek ha el vesz tégedet Dénes? Már most ő ideköltözik s házat fog tartani minthogy képviselő lett.. Ketten fogjátok megcsinálni a beszédeket?

– De kérlek, de kösd meg a fantáziádat Mari. Először az én kezemet senki se kérte meg.

– Először.. de megfogja kérni. Másodszor.. hát nem szeret-e tégedet.. harmadszor: te nem szereted-e ötet. És végül: nem szerettétek-e egymást örökké?

– Oh Mari ha meghallaná valaki.

– De oh Mari nem hallja senki, ha hallaná is valaki hát ez nem hazugság. Mond: nem azért félted a frizurádat, mert szép akarsz lenni? s nem azért akarsz-e szép lenni hogy neki tessél? Ime. Tisztelt anyácskám, ez a logika. Látod nem ok nélkül tanultam öt esztendeig a tisztelendő nővéreknél. Avagy nem is várod-e ötet.

– Nem Mari különösképen. De ő régi barátunk.. s aztán értesített..

– A hangod remeg. Ah, képmutato! Rajtakaptalak. Remeg a hangod.

– Kérlek – az ugrálásoddal tapsolásoddal felvered a házat. Ügyelj. Valaki jön. A csenge-tést hallod-e?

– Nem. Most felgyujtom a világot, hogy lássalak. Kétségtelenül elpirultál. Kell hogy lássalak. Csakugyan jön valaki.

Csakugyan jött. A cseléd vezette be.

Fiatal sugár ember jött.

A fecsegő leányka elejébe szaladt. Mosolygo szemmel végigmérte, de féluton megállott s a karjai lehanyatlottak. Nevető arcza zavarodott lett s visszahajolt, mintha megütődött volna.

A fiatal ember köszöntötte a helyben ülő leányt s kedvesen mutatva az elpirulo leánykára kérdezte:

– Ugy-e a kis Mari? Hiszen egészen nagy leány.. Nézze, nem is ismer tán reám? mert úgy tekint reám mintha idegen volnék.

Erzsike mosolyogva mondta:

– Mi lel Mari? Hiszen várta Dénest.¹

– Én? rebegte zavartan. Nem, nem én nem vártam.. és megbiccentette bájos fejecskéjét s egy távolabb álló szék szégeletére ereszkedett.

A fiatalember hosszasan végigügyelte s nehézkesen folytatta:

– Egészen nagy leány lett Mari.. Kedves meglepetés.. Egyéb minden a régi itt. A nénit mintha látnám a karosszékén; a munkakosara mellett Erzsikét.. s csak a kis Mari nincs a néni zsámolyán, hanem élembe szalad, megijed s úgy tesz mintha nem ismerne reám.

Angyal suhant át a szobán. Elhallgattak mind a hárman.

– Most jött meg Dénes? kérdezte későn Erzsi.

– Értesíttem előre – nehézkesen folytatta – semmit se változtatott itt Erzsi. Még az én székem is ott áll a fülkében, előtte a kis gömbölyű asztalka. A gyöngédségét abban is érzem, hogy semmit se csinált itt. A néni szalagos gitárja még ott a pamlag sarkán és a gyöngyház as emlékkönyv az asztalon. Minden lapját tudom még.. Elhatároztam, hogy itt minden megváltozott a hol olyan boldog esztendőket éltünk. Ugy-e Erzsi? És ime a helyén minden. Egy kissé megzavar és meghat mindez s bárha érzem hogy az érzékenykedésem egy kicsit diákos.. nem bánom. A kertet is szeretném átszaladni. Mennyit bujtuk árnyékos mogyoro bokrai árnyát. Mari! emlékezik? Ha maga hunyt felmászott a görbe körtefára. Szeretnék kacagni és elszomorodom azon hogy megnőttem..

A kis leány keze a selyemrongyokon nyugodott ügyelő tekintettel nézve a beszélőt. Erzsi könnyen felsohajtott.

– Menjünk ki a kertbe Dénes. Az este enyhe s mi mind a hárman ismerünk minden ösvényt.

A fiatal ember készséggel kelt fel. A kis Mari vontatva, fátyolozott hangon mondta:

– Eleresztlek Erzsi. Én rest vagyok a járásra.

– Te? Vezetni fogunk, Dénes! segítsen neki.

– Nem, nem, riadt fel gyorsan. Oh, annyira fáradt nem vagyok, hogy gyámolítsanak. Beléd kapaszkodom anyácskám, ha menni kell.

A dunasor lámpái rebegtek a nagy víz tulso partján s a messzi zaj hangtalan mozgásba olvadt. A fogas szellő szárnyalt s a sötét bokrokon át nedves penészes szagot hajtott. A két leány összebujt egészen a mint bizonytalanul haladtak előre az uton. A fiatal ember a karját nyújtotta Erzsinek.

– Nagyon boldog vagyok, mondta. Érzem hogy itt ismét itthon vagyok. Közel ide keresek lakást magamnak. Nem bánja Erzsi? A kis Maritol nem merek kérdezősködni, mert ő nem akar észrevenni. De a maga bátorítására szükségem van Erzsi. Szívesen veszi-e ha magukhoz közel költözöm. Benyithatok-e olyan bátran mint régen?

A leány kezét nyújtotta a fiatal embernek.

¹ <magát> Dénest

- Ez a felelet. És Mari nem adja-e a kezét az alkura?
A leányka elfordult.
– Erzsi a ház feje. Nem elég az ő válasza?
És nem adta oda a kezét.

– Oh nem. Semmiesetre se tetszik nekem – mondta este a kis Mari a néniének egy kri-
zantenum borzas fejét tépegetve – nem tetszik nekem úgy mint régebben. Valami pártfogo,
arrogáns izt érzek ki a hangjából, mintha kegyet osztana a mint minket meglátogat.

– Szinte féltél tőle..

– Én? mitől féljek. Nekem semmi, egy semmi, tudod! Engemet az bosszantott, hogy nem
szolt hozzád olyan melegen a mint kellene. Csak ez idegenített el. S hozzám csak így szol
„kis Mari.” Kis Mari! Én nem vagyok neki a „kis Mari.” Aztán el is csufult. Mintha meg-
görbült volna s az ajaka megkeskenyedett. Nem jo ember. Hidd el nekem hogy az olyan kes-
keny ajaku ember mind kegyetlen. Ezt mondták az iskolában is. Az uri szivtelen, szivtelen.

– Szoval nem a régi.

– Nem, tudod, én azt kívántam, hogy egyenesen hozzád menjen s mind a két kezét nyujt-
sa. De ő mind velem bajlodott. Engemet csak ez bántott.

[A 8., 9., 10. fol. hiányzik.]

Mari hirtelen megállott, a kezét kivonta a fiatal emberéből.

– Hova indulunk – rebegte bátortalanul. – Nem a házba tartunk? Erzsike vár reánk.

A karjai lehanyatlottak s lesütötte a szemét mintha valami szégyenbe esett volna. Mikor
a villáig ért előre szaladt s a néniét hevesen megölelte:

– Tégedet kerestelek – mondta: elpirult a füllentésen – mindenütt kerestelek. A kertben
nem találtalak s én fogadtam a te.. a te.. nevetésedet.

Mind a hárman feszélyezve voltak. Alig tudtak beszélő tárgyat találni. Dénes már lakást
fogadott a hegyek lábánál, lombos kertecskében.. Nagy kép nyilik előtte az ablakából a nyüz-
gő nagy városra. Minden kis mondatra egy nehéz pontot tettek. Alig tudták tovább füzni a
beszédet.

Mikor elkészült Dénes mind a hárman megkönnyültek. A mint kiindultak a szobából
Erzsikének valami jutott az eszébe:

– Menjetek csak előre, mondta.. a kapu felé. Utol foglak érni. Kisérd csak ki Dénest.

A kert ut már sötétes volt. A leányka egyszerre megbátorodott, s hozzásimult Déneshez.
Az arczuk összefordult s kedvtellve néztek egymásra szo nélkül. Az ut közepén megállottak
várakozva s a kezüket lobálva lassan lépdeltek az ajto felé.

A veranda egy nyitott ablakából figyelő égő szemmel nézett utánuk Erzsike. A fejét az
ablakfájához szoritotta, a vonásai elborultak s egy csepp könny szivárgott le az arczán.

Azon éjjel egyik se aludt.

Mind a ketten tudták, hogy a szomszéd ágyon virraszt a másik, de idegenkedtek a beszélgetéstől. Megse mozdultak, hogy eltitkolják egymástól a nyughatatlanságukat. Ha behunyták a szemüket, mind a ketten Dénest látták.

– Gonosz lett, és alakoskodo – fészkelődött az Erzi agyába. Kaczerkodik Dénessel és kínálja magát neki. Láttam összevillani a szemüket s a kezüket összekapcsolodva. Megakarnak csalni engemet. Titkoloznak előttem.

A másik ágyban a kis Mari nyitott szájjal faldosta a levegőt s belemélyedt a sötétségbe.

– Reám gondolt.. csak reám gondol. A keze remeg ha érint és majd meghalok ha hozzám ér. Ő nem tudja mit mondjon nekem és én nem tudom mit mondjak neki. A karjába omolnék, mint mikor még gyermek voltam, ha csak mi ketten lennénk.

..Elfordulnak egymástól ha azt hiszik hogy nem látom őket s összerosolyognak a hátam megett. Keresik egymás szemét kezét.. Ah. Én

A kiadásról

SZERKESZTÉSI ELVEK

A *Csokonai Könyvtár. Források* sorozatában 2007-ben jelent meg Petelei István *Összes novelláinak I–II.* kötete, amely a szerző életében kiadott hét autográf novelláskönyv anyagát tartalmazza. Petelei *Összes novelláinak III–IV.* kötete a szerző életében novelláskötetekbe fel nem vett, különböző folyóiratokban és napilapokban publikált, illetve kéziratban maradt novelláit, novellafogalmazványait és -töredékeit tartalmazza. A kiadás célja, hogy a jelen két kötetrel együtt immár Petelei István minden novelláját hozzáférhetővé tegye az olvasóközönség számára.

A kiadás szerkezetileg két nagy egységre tagolódik: az első rész a novellákat, a második pedig a szövegek megjelenésének bibliográfiai adatait, a magyarázatra szoruló idézetek jegyzeteit, valamint a szómagyarázatokat tartalmazza. A novellákat első megjelenésük sorrendjében közlöm. Petelei István *Összes novellái I–II.* kötetéhez képest azonban, amelyben a fennmaradt kéziratokat, fogalmazványokat az illető novella jegyzeténél közöltem, jelen kötetekben egy külön egységet különítettem el *Kéziratok* címmel. A szóban forgó egység a jelenleg különböző budapesti közgyűjteményekben elérhető szépirodalmi jellegű Petelei-kéziratokat tartalmazza. Mivel terjedelmileg nem túl hosszú az anyag, teljes közlése mellett döntöttem, annak ellenére, hogy így néhány szöveg nyomtatott és kéziratossá változatában is, tehát kétszer szerepel a kiadásban. A külön egységként való közlést a nyomtatott és kéziratossá szövegek lényegi különbsége indokolja, mely különbség között azonban nem kívántam hierarchikus viszonyt felállítani. A nyomtatásban megjelent szövegeknek és a kéziratoknak tehát azonos státust szántam, noha a kéziratok egy része fogalmazványoknak tekinthető, más részük pedig töredék.

A Petelei-novellák kiadástörténetében a szerzői kötetek mellett a Gyalui Farkas által sajtó alá rendezett kétkötetes *Elbeszélések* (PETELEI 1912.) és a Bisztray Gyula által kiadott *Lobbanás az alkonyatban* (PETELEI 1955.) című kötet játszik kiemelt szerepet, hiszen a legtöbb válogatás az említett kiadásokon alapszik. Gyalui Farkas a Petelei-család, főként Petelei István özvegye, Korbuly Irma és az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából végezte a sajtó alá rendezést. Peteleinek kifejezett terve és óhaja volt a szerzői kötetekbe fel nem vett novellák jelentős részének kötetben való megjelentetése is. Özvegye tehát, Petelei halála után Gyalui Farkasra, az író szerkesztőségi tanítványára bízta a sajtó alá rendezési munkálatokat (GYALUI 1912, V.). Az *Elbeszélések* 1912-es kiadása Gyalui Farkas Peteleiről írt bevezetése szerint olyan szövegeket közölt, amelyek többnyire a *Pesti Napló*-ban, a *Vasárnapi Ujság*-ban, illetve a *Budapesti Hírlap*-ban jelentek meg, ám kötetben Petelei életében nem adta ki őket. Bisztray Gyula a Petelei-család leszármazottaival való személyes kapcsolata révén pedig olyan Petelei-kéziratokhoz is hozzájutott, amelyek sem a szerzői kötetekben, sem pedig a Gyalui-féle kiadásban nem szerepeltek, így biztosítván válogatáskötete újdonságát. A jelen kiadás, épp a teljességre való törekvés céljával azonban még további olyan szövegeket is tar-

talmaz, amelyek sem a szerzői kötetekben, sem pedig a posztumusz kiadásokban nem szerepeltek: nemcsak kéziratos, hanem nyomtatásban is megjelent novellákat.

Petelei István publikációs tevékenysége főként három településhez köthető: Budapesthez, Kolozsvárhoz és Marosvásárhelyhez. (Erről bővebben lásd: TÖRÖK 2011, 25–28.) A jelen kiadás folyóiratközlésekből összeállított anyagát a korai, a *Magyarország és a Nagyvilágban* közölt szövegek, az 1881–1890 között a különböző kolozsvári sajtóorgánumokban megjelent novellák és a budapesti lapokban közöltek teszik ki. Marosvásárhelyi orgánumokban csak elvétve, ritka esetekben publikált a szerző, a kolozsváriakban tízéves kolozsvári újságírói tevékenysége idején elég gyakran, meghatározó, egész pályáját végigkísérő kapcsolata azonban a budapesti lapokkal, ezek közül is kiemelten a *Pesti Naplóval* és a *Vasárnapi Újsággal* volt. A kiadás törzsanyagának nagy részét tehát a fővárosi lapokban megjelent novellák alkotják.

Az elkülönített kéziratos egység a budapesti közgyűjteményekben, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában fellelhető kéziratokat tartalmazza. Jelenlegi tudásom szerint más leőhelyeken nem található Petelei-kéziratok, azonban nem kizárt, hogy olyanok is léteznek még, amelyek magántulajdonban vannak, amelyek pillanatnyilag lappanganak, és nem állnak a kutatás rendelkezésére.

Az OSZK és az MTAK Kézirattárába a kéziratok Bisztray Gyula irodalomtörténész hagyatékából kerültek. Bisztray Petelei István életművének legalaposabb ismerője volt: ő gyűjtötte össze a leszármazottaktól a ma fellelhető kéziratos anyag legnagyobb részét, ő írta meg a szerteágazó Petelei-család történetét, és ő rendezte sajtó alá az író irodalmi levelezését. Bisztray fő adatszolgáltatója Csíki Gál János budapesti festőművész-tanár, Petelei egyik nővérének unokája volt. Ő bocsájtotta az 1930-as években a birtokában lévő iratanyagot (leveleket, ismeretlen elbeszéléseket, jegyzetfüzeteket, különböző okmányokat és fényképeket) Bisztray rendelkezésére (BISZTRAY 1949, 4.), és az iratok így kerültek később az OSZK és az MTAK Kézirattárába.

A Bisztray Gyula tulajdonából a közgyűjteményekbe került hagyaték jelentősebb része az MTAK Kézirattárában található, kisebb hányada az OSZK-ban. Az OSZK-ba az 1950-es években kerültek a kéziratok, Bisztray valószínűleg a *Lobbanás az alkonyatban* megjelenése után juttatta el őket a közgyűjteménybe, a két novellát (*A jutalom, Leánysors* – ez utóbbi Bisztray közlésében: *Szócs Klári története*) és az Oct. Hung. 1662-es jelzettel katalogizált jegyzetfüzetben olvasható *Mezőségi utat* ugyanis megjelentette az 1955-ös kötetben. A publikálatlan kéziratok azonban továbbra is a tulajdonában maradtak, és később, halála után, az 1970-es évek végén, illetve az 1980-as évek elején kerültek az MTAK Kézirattárába, ahol az Ms 5721/104–117 (*Petelei István kéziratai*) és az Ms 5721/118–133 (*Petelei István cím nélküli írásai és azok gépiratos másolatai*) jelzeten található. A két kéziratcsomó között egyaránt vannak kéziratos novellák, fogalmazványok, jegyzetfüzetek (ez utóbbiakról részletesen lásd: TÖRÖK 2005.), egyes szövegek Bisztraytól maradt gépiratos másolatai és töredékek. Néhány esetben előfordul, hogy a kéziratári rendszerezés során a különálló lapok összekeveredtek, hogy az azonos szöveghez tartozó foliók különböző jelzet alatt szerepelnek, és csak a teljes anyag részletes ismerete tükrében derül ki, hogy egy-egy lap melyik szöveghez tartozik. Az ilyen eseteket az adott kézirat leírásánál jeleztem. A PIM Kézirattárában található novellák (*A szamarak, Karácsonyi ének*) a kéziratár egyik munkatársának szíves szóbeli közlése alapján nem Bisztray Gyulától kerültek a gyűjteménybe, hanem magángyűjtőktől vásárolta őket a múzeum az 1950-es, illetve az 1970-es években.

KÖZLÉSI ELVEK

Petelei István *Összes novellái III–IV.* kötetére is érvényes az előző két kötetben tett azon kijelentés, hogy a novella fogalmát az egységesítés és egyszerűsítés céljából tágabb értelemben használom. Míg a szerzői kötetek határai azonban pontosan kijelölték a közlendő novellák mennyiségét, jelen esetben más támpontot kellett keresnem. A 19. század második felében egy-egy szerzői életművön belül a tengernyi sajtópublikáció és az igen képlékeny sajtóműfajok között sok esetben rendkívül nehéz szigorú műfajhatárokat megállapítani. A századvég, illetve a századforduló sajtóközegében sajátos munkamódszer a szövegek folyamatos átdolgozása, több helyen, többször, különböző változatokban és különböző névmegjelöléssel való közlése. (A másod- és utánközlésekről Mikszáth kapcsán lásd: HAJDU 2007.) Petelei István is ennek a gyakorlatnak megfelelően dolgozott: számos szövegét megírta, közölte, majd átdolgozta és ismét megjelentette. A műfajhatárok és az anyag mennyiségének a megállapításában azonban a szerzői névhasználattal kapcsolatos szempont meghatározónak tűnik Petelei esetében. Petelei a szerzői névmegjelölésen kívül számos tárccikket közölt Szúnyog, Szunyog, Sz-g. és Sz. szignóval is. A Szúnyog-cikkek alapvető jellemzője, hogy rendszerint azokhoz a kolozsvári lapokhoz köthetők, amelyeknél Petelei 1880 és 1891 között dolgozott: a *Kelethez*, a *Kolozsvári Közlönyhöz* és a *Kolozsvárhoz*. Míg kezdetben, a *Kelethez*ben, 1880 szeptembere és 1881 júliusa között bizonytalan a szignóhasználat, a cikkeket teljes névváltozattal közölte, de a szövegek címében egyfajta eltávolító gesztussal megjegyezte, hogy „zümmögi egy szúnyog”, ezt követően egyértelműen elkülönülnek a szerzői névvel és a választott álnévvel közölt írások. Petelei más lapokban rendszerint szerzői névvel közölte írásait. Ritka kivételeket is lehet azonban találni. Ilyen a *Magyar Hírlap* 1892-es évfolyamában közölt három írás (*A Kaki esete*, *Tragédia*, *A gólyák*), amelyek Szunyog névjelzéssel jelentek meg. A kolozsvári lapokban, elsősorban a *Kolozsvárban*, gyakran közölt szövegeket a teljes névváltozat aláírásával is, tehát ő maga is különbséget tett a változatos műfajú (színi- és egyéb kritikák, közművelődési írások, jótékonyági és szezonális cikkek, útleírások, erdélyi hírességek portréi, glosszák, csevegések) Szúnyog-cikkek és a szerzői névváltozattal közölt novellák között. A Szúnyog-cikkek sok esetben publicisztika és szépirodalom határvidékére tehetők. Közöttük sok olyan van, amely tematikájában egy-egy később átdolgozott és kibővített novella témájával egyezik. Petelei néhányat ezek közül felvett a szerzői kötetekbe, de a szövegeket vagy szerzői névvel is közölte egy másik lapban, vagy pedig a kötetbe szerkesztés előtt módosításokat végzett rajtuk. Jelen kötet kizárólag a szerzői névváltozattal közölt, különböző lapokban és folyóiratokban fellelt szövegeket tartalmazza. A Szúnyog-cikkekből csak azokat vettem fel (az imént említett három írást), amelyeket Petelei szándéka szerint kötetben is ki kívánt adni. Az említettek ugyanis szerepelnek a posztumusz Gyalui-féle kiadásban. Ritka esetekben ugyan, de előfordul egy-egy kérdéses, a publicisztika, a szociografikus leírás határán lévő írás (pl. *Az utolsó mohikán*) is a kötetben, de ezek felvételét is a szerzői szándék függvényében döntöttem el, az említett szöveg ugyanis szintén szerepel az *Elbeszélések* 1912-es kiadásában. A kötet nem tartalmazza azokat a Szúnyog-cikkeket, amelyeket Petelei nem kívánt kötetben kiadni, ám amelyek gyakran fordulnak elő a különböző posztumusz kiadásokban. Ezek közül a legismertebb példa *A kakukkos óra* című szöveg, amely *Az óra* címmel, Szunyog névjelzéssel jelent meg a *Kolozsvár* 1887-es évfolyamának december 29-i számában, és Bisztray Gyula kiadása óta került be a különböző kötetkiadásokba *A kakukkos óra* címmel. A téma átdolgozott változata a jelen

kötetben *A Vass Laji történeteként* olvasható. A legutóbbi Petelei-szövegkiadás (PETELEI 2013.) is nagymértékben tartalmaz ilyen, eredetileg a Petelei által szerkesztett *Kolozsvárban* publikált Szűnyog-tárcákat, amelyeket jelen kiadásba nem vettem fel. Változatos tematikájuk és műfajiságuk, valamint a Petelei-életműben határozottan elkülönülő jellegük miatt is, a Szűnyog-tárcák egy önálló szövegkiadás tárgyai lehetnek.

Petelei István *Összes novelláinak III–IV.* kötete, akárcsak a korábbiak, nem közöl részletes szöveggkritikai apparátust. A szövegváltozatok közötti eltérések kiemelése és értelmezése a továbbiakban egyéni tanulmányok tárgya lehet. A jelen kiadásban azonban az egyes szövegekre jellemző többszöri közlés esetei jóval kisebb arányban vannak jelen, mint az egyszeri közlések. A Textológiai Munkabizottság által közrebocsátott *Alapelvek* értelmében (KECSKEMÉTI 2004.) tehát Petelei István *Összes novelláinak I–IV.* kötetét is tudományos *forráskiadásnak* tekintem.

A kiadási munkálatok és a közben felmerülő kérdések során egyre világosabban körvonalazódott számomra, hogy az ultima manus elve, a szerző életében megjelent utolsó, a szerző által jóváhagyott közlés problémája különösen összetett a 19. század sajtókörnyezetében. Nemcsak azért, mert kéziratok csak ritka, kivételes, egyedi esetekben állnak rendelkezésre, mert a szerző által elküldött kézirat a szerkesztő, majd a szedő közreműködésével jelenik végül meg, hanem azért is, mert az egyes szövegek többszöri megjelenése esetében nemigen van megbízható forrás arra vonatkozóan, hogy a szerző közreműködésével történt másodközlésről, vagy pedig a szerző beleszólása nélküli, adott sajtóorgánumból átvett utánközlésről van szó. Szerencsére, a kötet anyaga, az ez idáig előkerült sajtóközlések és a szövegváltozatok közötti különbségek ismeretében, nem átláthatatlan problémával álltam szemben. Rendszerint tehát a szerző életében megjelent utolsó teljes változatot tekintettem alapszövegnek. A több sajtómegjelenéssel rendelkező novelláknál szempont volt ugyanakkor, hogy Petelei mely lapoknak volt rendszeres munkatársa, hiszen a novellák olyan vidéki lapokban való jelenléte esetében, mint például a *Veszprém*, a szegedi *Vasárnap* és a szombathelyi *Vas*, bizonyára a kolozsvári vagy fővárosi lapokból átvett utánközléssel számolhatunk. Feltehetően a *Pesti Napló*ból való utánközlés a *Magyar Géniusz* és a *Politikai Hetiszemlé*ben való jelenlét is *A levél* esetében. Az *Öreg asszonyok* című novellát csak a szombathelyi *Vas* elnevezésű lapban találtam meg, így ezt a változatot választottam alapszövegnek. A kötetben egyetlen olyan novella szerepel (*A végrendelet*), amelyet az *Elbeszélések* 1912-es kiadása is tartalmaz, ám sajtómegjelenésére nem találtam rá. Az említett novellát tehát az 1912-es kiadás alapján közöltem, és a megjelenés időpontjának hiányában a nyomtatott novellák legvégén helyeztem el.

Az utánközlés és a sajtókörnyezetnek a szöveg szerzői szándéktól független vizuális képerre való hatásával kapcsolatosan csupán egyetlen példát említek. A *Világosság az éjszakában* című novellát először a *Képes Családi Lapok* 1892-es január 17-ei számában találtam meg, a címéhez fűzött következő lábjegyzettel: „Mutatvány az »Erdélyi Almanachból«.” A szöveg eredeti környezete tehát a szintén 1892-es megjelenésű *Erdélyi Írók és Művészek Almanachja*, ám korábban, 1890-ben Petelei azonos címmel és Szűnyog névjelzéssel megjelentette már a *Kolozsvárban* is. Alapszövegnek az *Almanachban* megjelent közlést választottam, ám feltűnő volt, hogy a szöveg tördelése és a bekezdések jelzése feltűnően különbözik a más megjelenések tördelésétől. Ebben az esetben nyilvánvalóan nem a szerzői döntés kérdéskörével, hanem a rendelkezésre álló laptér adott szövegmennyiséggel való kitöltésének problémájával szembesülünk, amely feltehetően nem is szerkesztői, hanem végső soron szedői döntés kö-

vetkezménye. Az egyik esetben ugyanis egy napilap tárcarovatáról, a másikban egy könyv formátumú kiadvány oldalairól, a harmadikban pedig egy képes folyóirat rendelkezésre álló oldaláról van szó. A szöveg tördelése, a bekezdések egymásutánisága és egymáshoz való viszonya azonban egyáltalán nem figyelmen kívül hagyható tényező a szöveg jelentésének alakulásában.

Az ultima manus elvével kapcsolatos másik igen jelentős kérdéskör, hogy a kutatás adott pillanatában rendelkezésre álló forrásokból mi tekinthető a szerző által jóváhagyott változatnak. A kérdés a Petelei-szövegkiadás történetében a Gyalui Farkas-féle 1912-es novelláskötet fényében izgalmas különösen. Gyalui ugyanis megemlíti a kiadás előszavában, hogy Petelei a folyóiratközléseket a megjelenés után átolvasta, csiszolhatta, javíthatta. A kötetben szereplő változatok tehát ezeknek a változtatásoknak a figyelembevételével jelentek meg (GYALUI 1912, XLVIII.). Hogy csak a legszembetűnőbb változtatásokat említsem: néhány szöveg az eredeti, folyóiratban közölt címétől eltérően más címmel jelent meg: a *Czifra Kati* című novella *A csíkos szőttes* címmel, az eredetileg *Éjjel* című novella *A gyámoltalan* címmel, a *Bimbófakadás* című *A gyermek* címmel, *Az én utcámból* című *Történet* címmel, a *Gyerekek karácsonya* *Az asztalos karácsonya* címmel, a *Gát az utban* pedig *Gát a lejtőn* címmel. A novelláírás Peteleire is jellemző gyakorlata, a szövegek folyamatos átdolgozása valószínűsíti Gyalui Farkas kijelentésének igazságértékét, de számomra az említett autorizált változtatások szerzői kézírással bizonyított dokumentumai nem állnak már rendelkezésre. Biztos forrásom nem volt tehát arra vonatkozóan, hogy valóban Petelei változtatott a szövegeken, és nem azok sajtó alá rendezője. Ha például a Petelei-szövegkiadás történetében szintén kulcsszerepet játszó Bisztray Gyula kiadói módszere felől tekintek a szövegkiadások hagyományára, joggal gyanakodhatok a változtatások autorizált jellegével és a sajtó alá rendező önkényes beleszólásával kapcsolatosan. Még abban az esetben is, ha Gyalui Farkas szövegkiadói gyakorlata természetesen nem magyarázható Bisztray eljárásával. Hiszen Bisztray Gyula munkálatai idején már fel sem merült a szövegek szerzői autorizált változtatásának a lehetősége. Épp a fennmaradt kéziratok és a Bisztray által sajtó alá rendezett szövegek különbségei bizonyítják azonban, hogy nem szerzői, hanem sajtó alá rendezői beavatkozásról van szó. Erről már korábban, a *Mezőségi út* kapcsán is írtam (TÖRÖK 2011, 122–129.), de a változtatások a rendelkezésre álló kéziratok novellák (*A jutalom* – lásd még a novellához írt jegyzeteket, a *Szöcs Klári története* címmel közölt *Leánysors*) ismeretében is könnyen bizonyíthatók. Mindezek fényében tehát azokhoz a szövegváltozatokhoz ragaszkodtam, amelyek a szerző életében, feltehetően a szerző által autorizált változatban, különböző sajtóorgániumokban jelentek meg, tudatosítva ugyanakkor, hogy a lehetséges lapszerkesztői beavatkozás ezekben az esetekben sem zárható ki teljes mértékben. A döntés következménye ugyanakkor, hogy a jelen kötetben közölt szövegváltozatok helyenként különbözhetnek az *Elbeszélések* 1912-es kiadásában közölt szövegektől.

A szövegközlésben a lehetőség szerinti betűhűség elve érvényesül. A sajtóközlések azonban, akár csak a szerzői kötetek, nem kézírást, hanem eltérő kiadói írásmódot tükröznek. Ezért a kérdéses és következtetlen jelenségek esetében, a két korábbi kötet sajtó alá rendezői gyakorlatát követve, itt is az időben legközelebb álló, 1879-es akadémiai helyesírási szabályzatot vettem figyelembe. Ez eltér a mai elvektől. Az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* technikai természetű módosításoknak tekinti például a *c* hangértékű *cz*-t és az *szsz* típusú kettőzéseket. A magyar helyesírás 1879-es szabályzata a *cz* és a ragozás útján támadt hangkettőzések megtartását javasolja. A szövegközlésben tehát a szabályzatban

megfogalmazott útmutatáshoz igazodtam, a különböző lapok helyesírási sajátosságainak megtartása azonban a *cz-c* használat tekintetében váltakozó írásmódot eredményezett. Míg ugyanis az 1870–1880-as években a *cz* használat, kevés kivétellel, általános gyakorlatnak tekinthető a különböző laptípusokban, később egyes lapok a helyesírási szabályzat javaslatát megengedőbb módon értelmezve, áttértek a mai helyesírásnak megfelelő *c-s* írásmódra. Az 1880-as évekből kivételként említhető a *Pesti Hírlap*, az 1890-es években azonban már a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Napló* is a *c-s* írásmódot követi, míg azonban a *Vasárnapi Ujság* az 1900-as évek elején is kitartott a *cz-s* írásmód mellett. Az ingadozást és az ezzel kapcsolatos korabeli írásmódot tükrözi, hogy egyetlen szövegen belül is előfordulhat a *cz-c* egyidejű használata. Az ingadozás ellenére mindvégig a betűhűséghez ragaszkodtam. A jelenség ugyanis a szövegkiadás korszakra vonatkozó helyesírási problémáinak és gyakorlatának tanulságos példája is egyben.

Ha egyes szavak hosszú, illetve rövid hangzós, nagy- vagy kisbetűs változatban egyenlő arányban szerepeltek, mindkét változatot meghagytam (pl. borult-borúlt, egyedül-egyedül, fulad-fullad, isten-Isten, jőjön-jöjjön, képen-képpen, míg-mig, néhány-néhány, rossz-rossz, víz-víz). A hosszú és rövid magánhangzók változó írásmódját a korabeli szabályzat is javasolja. Ha egy-egy szó csak egy vagy nagyon ritka esetben tért el a helyesírásnak megfelelő változattól, javítottam (pl. egészség → egészségség, indulatos → indulatós, irígy → irigy, istálló → istálló, kapú → kapu, kóbold → kobold, lessz → lesz, orvoság → orvosság, össze vissza → össze-vissza, rózsza szín → rózsaszín, szallag → szalag, szálingóz → szállingóz, szóllal → szó-lal, szóllók → szólok, szöke → szöke, töllük → tölük, únalom → unalom, útca → utca, vi-rad → virrad, viruló → viruló, vízen → vizen). A javításokat nem tüntettem fel.

Mivel a vonatkozó névmások írása a különböző lapokban ingadozó, ezeket megtartottam eredeti alakjukban. A korabeli helyesírási szabályzat a különírást javasolja, illetve az ingadozást elismeri. Mivel azonban az igekötők írása rendkívül változó, ezeket a szabályzat értelmében egységesítettem: egybeírtam az igével, de a javításokat nem tüntettem fel. Nem javítottam ellenben, amikor az igekötő és az ige közé egy harmadik szó kerül. Erre vonatkozóan a szabályzat nem tartalmaz útmutatást, ezért meghagytam eredeti változatukban.

Az egyértelmű sajtóhibákat, a jelentés szempontjából értelmetlen elírásokat (betűkimaradás, betűfelcserélődés – pl. caledioscop → caleidoscop; megigathatatlan → megingathatatlan, rettendő → rettentő) javítottam. A javításokat nem tüntettem fel. A szövegek címeit tipográfiai egységesítettem, a címek utáni pontokat elhagytam. A hiányzó ékezeteket (á, é) javítottam, de nem tüntettem fel a javítást.

Mivel Petelei kézírataiban következtelen a vesszőhasználat, így a nyomtatott szövegeknél is nehezen állapítható meg, hogy sajtóhibáról van-e szó, ezért az eredeti központosás megtartása mellett döntöttem. Csak ritka és kivételes esetekben pótoltam egy-egy vesszőt, amennyiben az írásjel hiánya a mondat értelme szempontjából volt rendkívül zavaró. A mondatzáró írásjeleket viszont hiány esetében pótoltam, a pótlásokat nem tüntettem fel. A főlősleges írásjeleket (például a főlősleges idézőjelet) töröltem, a hiányzó párbeszédjelet pótoltam, a javításokat nem tüntettem fel. A párbeszédet jelölő idézőjeleket megtartottam. Mivel gyakran fordul elő, hogy adott sajtóorgánum helyesírási gyakorlatától függően változik a párbeszéd hol párbeszédjeles, hol idézőjeles feltüntetése, ezért jelen kötet ebben a tekintetben nem egységes. A kiemeléseket az eredeti tipográfiai jelzéseknek (ritkítások, kurzív szedés) megfelelően meghagytam. A gondolatfolyamot jelző pontok számát a nyomtatott változatokban egységesítettem, a kéziratokban meghagytam eredeti változatukban. A kézira-

tok helyesírásában is a betűhű közlés elvét tartottam szem előtt, a szükséges beavatkozásokat és a szövegek szerző általi javításait lábjegyzetben tüntettem fel. A szerzői utólagos pótlásokat, beszurásokat az egyéb javítások gyakorisága miatt csak azokban az esetekben jeleztem, ahol a pótlás más írószerrel (ceruzával) történt.

A JEGYZETEK

A szövegek jegyzetei adatok hiányában nem tartalmaznak a keletkezésükre vonatkozó információkat. A filológiai jegyzetek a sajtómegjelenések adatait, a kéziratok esetében pedig a kézirat lelőhelyével és leírásával kapcsolatos jegyzeteket tartalmazzák. A megjelenéssel kapcsolatos adatoknál a külön megjelölt információkat tüntettem fel (pl. címváltozat, műfajmegjelölés, névjelzés). A szövegváltozatok eltéréseit nem említettem, mivel szinte minden esetben felfedezhetők kisebb-nagyobb eltérések a különböző helyeken közölt változatok között. A novellák idegen nyelvre való fordítása nem jellemző. Petelei fennmaradt irodalmi levelezése szerint Jásznigi Sándor (Oscar von Krücken) néhányszor megkereste az író (PETELEI 1980, 137–139, 198–199.) novellái lefordításának szándékával, a tervekből azonban csupán *Az én szomszédom* című novella német nyelvre való fordításának megvalósulásáról van tudomásom (vö. PETELEI 2007, 590.). Az egyes novellák korabeli fogadtatásával kapcsolatosan sem állnak rendelkezésre adatok; Petelei szerzői köteteinek fogadtatását a novellakiadás I–II. kötetében ismertettem.

A *Tárgyi magyarázatok*nál, az előző két kötet jegyzetelői gyakorlatát követve elsődleges célom volt az egykorú, 19. századi forrásanyag segítségével kontextualizálni a jegyzeteket. Ezért csak forrás hiányában fordultam későbbi segédanyaghoz. A közismert földrajzi nevet nem jegyzeteltem, a magyarázottnál a korabeli közigazgatási terület nevét használtam (pl. Maros-Torda vármegye), de minden esetben feltüntettem az illető település mai adatait is. Az elkülönített és a kötet teljes anyagából összesített *Szómagyarázatok* az idegen, táj-, régies és elavult szavak magyarázatát tartalmazzák.

A kötet sajtó alá rendezési munkálatai során még előkerült jó néhány, Petelei István *Összes novellái I–II.* kötetében szereplő novella korabeli sajtómegjelenése. Ezeket a jelen kötet végén, *Kiegészítő bibliográfiai adatok. Petelei István Összes novellái I–II. (Szerzői kötetek) szövegeinek sajtómegjelenései* cím alatt közlöm.

Petelei István *Összes novellái III–IV.* kötetének megjelenésével egy évtizedes munkát zárok le. 2003-ban kezdtem el ugyanis a novellákkal kapcsolatos adatgyűjtést, és 2013-ban fejeztem be. A munkálatok során rengeteget tanultam a szépirodalom korabeli létmódjának alapvető meghatározójáról, a 19. századi sajtóirodalomról. Az elvégzett munkával egyidőben ugyanakkor azt is be kell látnom, hogy a korszak rendkívül gazdag sajtóirodalma egyetlen ember számára teljes mértékben átláthatatlan. Sajtóbibliográfiák, az írói levelezés egy-egy elejtett mondata, korábbi kiadások bevezetései, rövidebb vagy hosszabb írói életrajzok segítenek adott szerző publikációs tevékenységének körülhatárolásában, a konkrét munkálatok során pedig egyéb irányvonalak is feltáruznak, teljes bizonyossággal azonban nem tárható fel a szerző korabeli sajtóorgánumokkal való összes kapcsolata. A Petelei István *Összes novellái* cím a tengernyi sajtóorgánum szemszögéből nagyreményűnek tűnik, azzal a belátással bocsájtom tehát útjára a jelen köteteket, hogy a 19. század második felének sajtója még bármi-kor tartogathat meglepetéseket...

Petelei István *Összes novellái III–IV.* kötete sajtó alá rendezési munkálatai idején az OTKA posztdoktori ösztöndíjasa voltam (OTKA PD 101 133). Köszönöm a kötet lektorának, Hajdu Péternek a javaslatait, kiegészítéseit, amelyeket a korrekció során igyekeztem szem előtt tartani. Különös köszönettel tartozom Debreczeni Attilának, az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport vezetőjének, aki a munkálatokat mindvégig támogatta, és lehetővé tette a kötetek megjelenését.

Török Zsuzsa

A szövegek jegyzetei

SAJTÓMEGJELENÉSEK

ESZTER ÉS JÁNOS

M.: *Erdélyi Híradó* (szerk. Nemes Ödön), 1878, 2. évf., 130. sz. (nov. 2.), 518–519; 131. sz. (nov. 5.), 522–523; 132. sz. (nov. 7.); 525–526. *Nebéz urnak lenni* címmel, *Szomorú elbeszélés* műfajmegjelöléssel, aláírás nélkül.

Magyarország és a Nagyvilág, 1879, 16. évf., 44. sz. (nov. 2.), 698–699; 45. sz. (nov. 9.), 706–709.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...40 o. é. krok... – 40 osztrák értékű krajcárok

De hajh! minden változik a nap alatt s „forgó viszontagság járma alatt nyögünk” – mint azt a költő énekli. – Utalás Berzsenyi Dániel *A' Magyarokhoz* című költeménye tizenharmadik szakaszának második sorára. Az idézet és környezete pontosan: „De jaj! csak így jár minden az ég alatt! / Forgó viszontagság' járma alatt nyögünk. / Tündér szerencsénk' kénye hány, vet, / Játszva emel 's mosolyogva ver le.” (BERZSENYI 1979, 105.)

CALEIDOSCOPO

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1878, 15. évf., 50. sz. (dec. 15.), 795–797. *Rajz* műfajmegjelöléssel, *T.* névjelzéssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...p. o. vámosnak – példának okáért vámosnak

...**stentori hangjára csend lesz...** – Szentori hang: erős, átható hang (a Tróját ostromló görög sereg egyik hőséről, Szentorról, akinek olyan erős hangja volt, mint ötven embernek együttvéve).

BETEGEK

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 4. sz. (jan. 26.), 58–59.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...10 kr – 10 krajcár

...**s mint ama görög isten, ki vértesen, sisakosan kész fegyverzettel születik, pattan ki a világra,**... – Utalás Pallas Athénére, aki a görög mitológia szerint talpig felfegyverkezve született meg apja, Zeusz fejéből.

...s voilà! – ...s íme! (fr.)

...**mikor a költők kihajtott inggallérral járnak àla Petőfi.** – Az 1840-es években divatos lehajtott nagy inggallért Petőfi tette híressé. Erre utal a novellabeli megjegyzés. A költőről aztán Petőfi-gallérnak nevezték el. (NAGY, NEMES 1900, 202.)

Tetszik neki ez a bolond Neró. Kegyetlen egy ficzko lehetett. – Utalás Nero, Lucius Domitius Ahenobarbus (37–68) római császárra. Nero féktelen élete, kegyetlenségei, zsarnoki tettei, hírhedt művészi ambíciói és a keresztények üldözése révén a legismertebb ókori uralkodók egyike volt.

MIÉRT NEM FARSANGOLT A MEDVE?

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 6. sz. (febr. 9.), 83.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**béllésnek lyoni selymet alkalmazunk.** – Lyon Franciaország második legnagyobb városa. Már az ókortól fontos kereskedelmi központ volt, ám virágkorát azután élte, hogy a 16. században I. Ferenc király meghonosította itt a selyemkészítést. A város a selyemipar egyik legjelentősebb központjaként ismert.

...**ez mainczi lakkból Bécsben készült czipő...** – Mainz: város Németország délnyugati részén, a Rajna bal partján. Sokoldalú iparváros.

...**sz.-udvarhelyi bagaria lesz...** – Székelyudvarhely: város Udvarhely vármegyében, ma Hargita megyében.

A koma fiának czimborája a taliánokkal tánczolt késő vénségeig Welsben. – Wels: osztrák város Linz közelében.

A kék selyemhez igen elegáns a rózsaszín, a sárgához a fekete. Két fejű sas nincs rajta. – Utalás a Habsburgok sárga-fekete színű, kétfejű sast ábrázoló, az elnyomás jelképévé vált címerére.

A sárga sarmantyu... – Sarmantyu: a Czuczor–Fogarasi szótár szerint a sármány nevű madár jelölésére használt székely szó. A sármány vastag csőrű és sárga tollú énekesmadár. Nevét tollainak sárga színéről kapta. A -mány szóalkatrész valójában nem más, mint a mál (=mell) szó módosulása. (CZUCZOR, FOGARASI, 5. köt., 1870, 722.)

BESZÉD A KICSI BORISRÓL

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 10. sz. (márc. 9.), 154–155.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mózses a folyfalvi kovács... – Folyfalva: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

...**nézett egy szabó bogarat,**... – Szabóbogár: a verőköltő bodobács (*Pyrrhocoris apterus*) poloskafajta népies elnevezése.

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 14. sz. (ápr. 6.), 212–214.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A „TALÁLTMÁNYOK könyvéből” ki van felejtve egy igen fontos fejezet. – A novel-
laindító mondat utalás lehet Frecskay János *Találmányok könyve (Ismeretek a kézmű- és mű-
ipar mezejéről)* 1877 és 1879 között megjelent négykötetes munkájára. (FRECSKAY 1877–
1879.) A könyv megírását a 19. század utolsó harmadában az Osztrák–Magyar Monarchia
magyarországi területén is megélenkült iparos mozgalom motiválta. A szerző könyvével
nemcsak a műszaki szakemberek ismereteinek bővítését, hanem a laikus érdeklődők tudás-
vágyának kielégítését is célozta. Az első két kötet a nyersanyagok erőművek általi és vegyi
feldolgozásával, a harmadik a természeti erők felhasználásának kérdéseivel, az utolsó pedig
a mindennapi élet vegytanával foglalkozik.

...**mr. Wattig, Kun László szekerétől Jókai légjárójáig...** – James Watt (1736–1819)
skót feltaláló és mérnök, aki a gőzgép fejlesztésével járult hozzá jelentős mértékben az ipari
forradalomhoz. Kun László szekere: ember által húzott talyiga vagy kétkerekű kordé. A
Chronica Hungarorumban 1342-ben említik először e néven, IV. (Kun) László király korá-
ból, amikor a tartományurak háborúi és fosztogatásai miatt az elrabolt igavonó barmok
helyett az emberek magukat fogták a hámba. A nagy nyomor jelképeként is használt kifeje-
zés. Jókai légjárója: Utalás Jókai Mór (1825–1904) *A jövő század regénye* című művében
szereplő, legyező szárnyú és olló kormányú fantasztikus gépezetre, az aerodromonra. A re-
gényt először 1872–1874-ben közölte *A Hon* című lap, de ugyanebben az időintervallumban
nyolckötetes különnyomatban is megjelent. Jókait a repülés már az 1850-es évektől foglal-
koztatta, a téma azonban az 1870-es évek elején jutott nagy szerephez nála. *Egy léghajós, akit
Amerikába vert át a szél* című novellájában és az említett regényben szentelt a repülésnek
kitüntetett figyelmet. (D. ZÖLDHELYI 1981, 607–615.)

...**ismerni a hüvelyk-csavar, a spanyol csizma, az izomroppantó „vas szűz” történe-
tét,...** – A hüvelykcsavar, vagy hüvelykcszorító a 14. századtól kezdve Európa-szerte haszná-
latos kínzóeszköz volt. Egy két részre osztott, pillangóscsavarral összeszorítható gyűrűből
állt, amelybe az áldozat ujját vagy hüvelykujját szorították be. Könnyen szállítható, hatalmas
fájdalom és hihetetlen szenvedés okozására alkalmas eszköz volt. Kidolgozottabb változatai
több ujj befogására voltak kialakítva, a belső oldalukra épített éles szegekkel, amelyek a
fájdalmat növelték. (LYONS 2005, 138.) Spanyolcsizma: középkori kínzóeszköz, amelyet a
spanyol inkvizíció alkalmazott először, innen származik a neve. A vádlott lábát két szorító-
fa közé tették, és amennyiben nem vallott, a fákat összeszorították. Vasszűz: egy vaslemez-
ből hajlított, faállványon álló hengeres test volt, amelyet egy főkötőt és nyakfodrot viselő női
fejvel fedtek le. Az elülső részét két ajtó segítségével lehetett kinyitni, amelyen keresztül az
áldozatot elhelyezték a vasszűz belsejében. Az egyik ajtó belső részéből tizenhárom, a má-
sikéből további nyolc szögletes tüske állt ki olyan elrendezésben, hogy az ajtó visszazárása-
kor felnyársalja az áldozat létfontosságú belső szerveit, a két felső tüske pedig kiszúrja a
szemét. (INNES 1998, 134.)

Adjanak ketek ennem. – Ketek: a megszólításként használt *kegyelmed* személyragos szó-
alak hangtestének szabálytalan megrövidülésével, illetve egyes írásbeli rövidítésformák szó-
beli megelevenedésével létrejött változat. Elavult megszólításforma.

Ott kidögösködté Mántuvában a katonaságot... – Mántuva (Mantova): város az olaszországi Lombardiában.

A KEGYETLEN HALOTT

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 23. sz. (jún. 8.), 362–364. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

THEORIÁK

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1879, 16. évf., 40. sz. (okt. 5.), 628–631; 41. sz. (okt. 12.), 643–646. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...egy összezsugorodott széllabda,... – A széllabda bőrből készült, nagyméretű, néha emberfej nagyságú, tipikusan erdélyi labdafajta. Gyenge sós vízben áztatott disznóhólyag és egy csövecske segítségével fújták fel. (MNL 3. köt., 1980, 380.)

...nagy szép királynénk Mária Terézia oldala mellett. – Mária Terézia (1717–1780) a Habsburg-házból származó osztrák főhercegnő, 1740–1780 között magyar és cseh királynő, I. Ferenc német-római császár felesége, a Habsburg–Lotaringiai-ház ősnője.

A kassziros kisasszonyhoz is van egy-két szava,... – A kassziros kisasszony vagy a kasszírő (ném.) kávéházakban vagy egyéb szórakozóhelyen a pénztár körül elhelyezett röviditalokat is kezelő, a vendégek kiszolgálására felügyelő alkalmazott; felírónő.

Kaczagja a kereskedőket, az ideálisokat... – Ideális: valószínűleg *idealista* jelentésben, azaz eszményekért önzetlenül lelkesedő, nem gyakorlatias, ábrándozó ember.

...szőke volt, mint egy rafaeli angyal. – Utalás Raffaello (Raffaello di Giovanni Santi, R. Santi, R. Sanzio) (1483–1520) itáliai reneszánsz festő angyalfiguráira.

...inkább a „contra C” tulajdonosát az operettben,... – A kontra C az emberi hang átlagos terjedelmét meghaladó, igen mély hang. Az ötvonalas kottairás rendszerében, az ún. basszuskulcsban az ötödik pótvonala alatti hang.

Puha iszapban, csendes folyó fenekén, elrejtve, beburkolva, félig élve, félig halva, szárny nélkül, láb nélkül összegömbölyödve teng a kérész puzdró. – A puzdró vélhetően a *puzdra* szó egyik alakváltozata. A *puzdra* az ősmagyar felszereléshez tartozó lapos, félig homorú tok, amelyben nyilakat tartottak. A Czuczor–Fogarasi-féle szótár szerint gyökre nézve hasonló a csigát, kagylót jelentő *púzsza* szóhoz. Ha alapfogalomnak ugyanis azt vesszük, hogy a csiga tokos állat, a puzdra is tok, amely természeténél fogva öblös és dudorú. Eredetileg tehát azon szókkal rokonítható, amelyekben a *pu-*, *po-* gyök valami dudorút, felfújtat jelent. (CZUCZOR, FOGARASI, 5. köt., 1870, 383.) A jelen szöveggörnyezetben a kérész lárvaállapotára vonatkozik. Miután ugyanis a nőstény kérészek a vízbe hullatják petéiket, azok az aljzatra süllyednek és ott egy tokban fejlődnek ki. Ez a lárvaállapot fajtól függetlenül néhány hónaptól akár három évig is eltarthat.

Idézte, hogy mit mond Darwin... – Charles Robert Darwin (1809–1882) angol természettudós, az evolúcióelmélet kidolgozója.

...a sokszirmu nymfáról, mely éjszakára (mint egy tündér) víz alá meríti fehér koronáját. – A „sokszirmu nympfa” valószínűleg nem más, mint a fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), mely a víz színén úszó hosszú nyelű leveleivel, számos fehér és húsos szirmával mélyebb álló vizeken, főleg folyók holt ágaiban terem.

Néha felingerül, ha hall a csomorikáról, halált adó mérges gyökeréről,... – A csomorika (*Cicuta*) az ernyősök családjába tartozó kis növényfajta mintegy tíz, erősen mérgező, az északi mérsékelt övben elterjedt fajjal. A Magyarország területén is honos gyilkos csomorika (*Cicuta virosa*) sekély vizekben, mocsarakban, fűzfalápokban fordul elő. Nagyszerű, vaskos és belül üreges szára kopasz, sárgászöld színű, gyöktörzse vaskos, répaszerű, belül rekeszes. Levelei durván fűrészes szélűek. A kétszikűek osztályának ernyősvirágzatúak rendjébe tartozik, ezen belül pedig a zellerfélék családjába. Egyike a legmérgezőbb növényeknek. Minden része mérgező, de főként kellemes, zellerillatú, édes ízű gyöktörzse.

Ki az urát nem szereti / Főzzön csomorikát neki! / Elaluszik s mikor meghót / Azt sem tudják mi baja vót. – Alföldi népdalrészlet. Több változata is ismeretes. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* második kötete a tréfás és gúnydalok között említi egyik Csongrád megyei változatát: „Ki az urát nem szereti: / Sárga répát főzzön neki, / Jól megsózza, paprikázza, / Hogy a hideg is kirázza.” (MNKGy 1872, 226.) A dal két utolsó sora arra vonatkozik, hogy a csomorika mérgetől meghaltak halálának okára boncoláskor is csak a növényeket személyesen ismerő „orvostanár akadhat rá.” (Természettudományi Közöny, 1895, XXVII. köt., 306. füz. (febr.), 110. [Levélszekrény].)

„MENYBŐL AZ ANGYAL LEJÖN HOZZÁTOK...”

M.: *Pesti Napló*, 1879, 30. évf., 309. sz. (dec. 25.), 1–2. *Karácsonyi rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„Menyből az angyal lejött hozzátok pásztorok... pásztorok...” – Közismert karácsonyi dal kezdő sora.

Gecze Balázst is csak elhagyta a kapernaumi ördög,... – A kapernaumi ördög történetét lásd: Mk 1:21–26; Luk 4:31–35.

KARÁCSONYI TÖRTÉNET

K.: A novella fogalmazványa az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/110-es jelzet alatt található. A fogalmazvány 4 folióból áll, a lapok méretei: 21,1×34 cm. A 2–5. oldalakat ceruzával megszámozták. Fekete tintával írta, sok javítás van benne. A lapokat hosszában kettéhajtotta, és a hajtás mentén csak a lap egyik hasábjára írt. Az 1–2. folión a lap rectójára és versójára is írt, a 2–3. folión csak a rectóra. Dátumot nem tartalmaz, a megjelenésből ítélve valamikor az 1870-es évek legvégén keletkezhetett, valószínűleg épp 1879-ben. Az 1. folió rectóján a lap üresen maradt bal oldali hasábján ceruzával írt szerkesztői megjegyzés olvasható: *Kérem ezt szedni a*

[*olvashatatlan*] helyett Szerk. A 4. folió rectóján, a szöveg után ceruzás aláírás látható, valószínűleg szintén a szerkesztő betoldása: *Peteley István*.

M.: *Erdélyi Figyelő*, 1879, 1. évf., 17. sz. (dec. 28.), 131–133. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

SEBESTYÉN ESZTI

M.: *Ország-Világ*, 1880, 1. évf., XIV. füz., 313–315; XV. füz., 342–343, 346–347. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ott Kálon felül a hol a lapos kút van a fészület mellett, találtuk vala, mikor jöttünk.

– Székelykál: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől közel húsz km-re, északkeletre.

Mikházáról való a szentföldről. – Mikháza: Nyárádmenti település a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. Ferences rendi kolostorát a 17. században építették. A Szentföld felső-nyárádmenti települések gyűjtőneve. Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájában e címszó alatt mutatja be Búzaháza, Deményháza és Mikháza településeket. (ORBÁN 1870, 88–92.) Mikháza a Szentföld központja, ugyanis itt található az erdélyi Ferences Rendtartomány Csíksomlyó utáni második legnagyobb konventje.

...Prágából a „kis oldalról” a Hradzsín árnyékából... – A Kisoldal Prága egyik, számos látnivalóval tűzdelt belvárosi része a barokk stílus építészeti remekeivel. Cseh elnevezése: Malá Strana. Nevét elhelyezkedése után kapta. A Moldva bal partján, a Hradzsín tövében fekvő negyed a területileg és népességileg nagyobb Óvárossal és Újvárossal szemközt helyezkedik el. Az Óvárossal a Károly híd köti össze. A Hradzsín a prágai vár és a körülötte elterülő várkerület neve. 1918-ig a cseh uralkodók, időnként a német-római császárok székhelye.

„Szárnyat ölt fel szívem gondolatja, / És repül az imádott hazába...” – Részlet Giuseppe Verdi (1813–1901) *Nabucco* című operájának harmadik felvonásából, a *Rabszolgák kórusából*. A híres kórusmű hazafias szövege miatt az olaszok kedvelt dalává vált az 1848-as forradalom idején. Ősbemutatója 1842-ben volt a milánói Teatro alla Scalában. Magyarországon 1847-ben mutatták be a Nemzeti Színházban.

„...Halkan... erősbítve... sext... vermindete...” – Sext: nagy vagy kis hangköz a zenében. Vermindete: helyesen: verminderte (pl.: eine verminderte Musik) – fél hanggal lejjebb. (ném.)

Bombardon piano... – Bombardon, halkan. (ol.)

Kar diminuende... – Helyesen: Kar diminuendo... vagyis: halkítva, fokozatosan csökkentett hangerővel. (ol.)

A VERES KAKAS HÁZA

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1881, 28. évf., 1. sz. (jan. 2.), 2–3, 5; 2. sz. (jan. 9.), 19, 22. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

– **Nem minden szép, a mi szép. / Ki mit szeret, az a szép.** – Valószínűleg ismert román közmondásrészlet. Vöő István román–magyar közmondás szótára is említi hasonló változatát: „Nu e frumos ce e frumos, ci e frumos ce-mi place. – Szép, akinek tetszik.” (Vöő 1978, 48.) A Petelei által idézethez közelebb álló változat: „Nu e frumos ce e frumos,/ Ci e frumos ce-mi stă (e) frumos.” [Nem az a szép, ami szép, / Az szép, ami nekem az/tetszik.] (MUNTEAN 1984, 203.) Az idézet második sora ugyanakkor a *Három jó tanács* című didaktikus novellamese egyes változataiban is előfordul. (Lásd erről bővebben: MNL 2. köt., 1979, 477.)

...pettyezett a tapasztott ülőhely szélén (ma sem tudom felfogni, hol szedett annyi báránylábat össze, mennyire pettyező szenvedélyéhez szüksége volt)... – A pettyezés vagy pittyezés öt csontdarabbal játszott ügyességi gyermekjáték. (ÚMTSZ 4. köt., 523.) Esetünkben a báránylábak bizonyára a báránylábcsontokra vonatkoznak.

...ki azonban már a Kreutzer Etűdöket huzta... – A Kreutzer Etűdök Rodolphe Kreutzer (1766–1831) francia hegedűművészről, zeneszerzőről kapták a nevüket. Kreutzer a versailles-i királyi zenekar tagja, a Párizsi Conservatoire tanára, a párizsi Opera szólohegedűse, majd karmestere, I. Napóleon és XVIII. Lajos kamaravirtuóza és császári és királyi zenekar muzsikusa volt. Hegedűvirtuózként, operaszerzőként és hegedűpedagógusként is korának elismert mestere. Ez utóbbi tevékenységéhez kötődött szólohegedűre írt negyvenkét tanulmánya is (*42 Études ou Caprices pour le Violon*), melyek mind a mai napig a hegedűtanítás és a hegedűn való játszáshoz szükséges technikai tudás megalapozásának alapvető darabjai.

...ezen beces kremónain,... – Kremónain: cremonai hegedűn. Cremona város Olaszországban, Lombardia régióban, Milánótól délkeletre. A 17–18. században a barokk hegedűkészítés fellegrája volt. Híres hegedűkészítő családok: Amati, Guarneri, Stradivari.

stearingyertya – A stearin vagy sztearin (a gör. sztear 'zsír' szóból) a sztearinsav és palmitinsav keverékének kereskedelmi neve. Fehér vagy gyengén sárgás, szagtalan zsíros tapintású táblák formájában forgalmazzák. A 19. század elején fedezték fel ezt az állati és növényi zsíradékokban található anyagot, amely a gyertya szilárdságáért felelős. A gyertya mellett viaszok, kenőcsök, szappanok és egyéb kozmetikumok előállítására használják.

...miként dugdosztatik [...] konczszámra... – A *koncz* jelentése: tömeges csomós éték, vagy húsdarab. Átvitt értelemben egy kötet vagy csomag papír, mely huszonegy ívből áll. (CZUCZOR, FOGARASI, 3. köt., 1865, 949.) *Konczszámra* tehát: tömegesen.

– **Laudáte, laudáte,...** – Dicsérjétek, dicsérjétek [ti. az Urat]! (lat.)

A kertre nyíló kis kapura ugyanis Simeon (kit azért neveznek „Fratres”-nek, mert mint papos ember, a czéhgyüleaseken így kezdi szónoklatát: „Fratres”) – Fratres: testvérek. (lat.)

Mindjárt vasárnap a Passió-val kezdték... – A Passió (itt) vallásos témájú, naiv dramatizálású, népies, énekes elbeszélés szólók és kórusrészek váltakozásával. A magyar egyházi gyakorlatban falun néhol még a mai napig megtalálható a passió, a passiójáték.

„Akkor egybegyülenek a Papi Fejedelmek és a Népek vénei a Fő Pap pitvarába, ki mondatik vala Kaifasznak, és tanácsot tartának.” – Mt 26:3.

„Ne az ünneppanapon, hogy netalán támadás ne légyen a Nép között.” – Mt 26:5.

Az elcsapott végrehajtó ábrázolta Judás Iskariótest. – Judás Iskariótes a 12 tanítvány egyike volt, Jézus árulója.

„Mit akartok nékem adni és én Őtet kezetekbe adom.” – Mt 26:15.

Simeon mosta kezeit vizzel, egy repedt tekenyőben, minthogy ő Pilátus,... – Pontius Pilatus Tiberius császár helytartója volt Iudaea provinciában Kr. sz. 26–36. között. Pilatus helytartósága idejére esett Szt. János és Jézus tevékenysége. Ő ítélte kereszthalálra Jézust. Tettében inkább politikai érdekek, mintsem meggyőződése motiválta. Erre utal az az újszövetségi jelenet, amelyben kezeit mossa a Jézus halálát követelő tömeg előtt: „Látván tehát Pilátus, hogy semmire sem megy, hanem annál inkább nő a zajongás, vizet vévén, megmosá kezeit a nép előtt, mondván: Én ártatlan vagyok ennek az igaznak véréért; ti lássátok.” Mt 27:24.

„Bésülyedtem a mélységes sárba, és nincs állandóság. Elfáradtam a kiáltásban; berekedett a torkam; elfogytak a szemeim...” – Zsolt 38:3–4.

„El ne boritson engem a víz habja, se el ne nyeljen engem a mélység: se bé ne rekeszse reám száját a kut.” – Zsolt 38:16.

„ALEPH.” – Az *alef* a héber ábécé első betűje, jelentése: marhafej, számértéke 1. A héber ábécében ugyanis minden betű egyúttal számot is jelent. Bármely szó akár számösszegként is felfogható, vagy fordítva, egy bizonyos számot akár értelmes szóvá is lehet alakítani. Az *alef* a Nap és a férfiaság szimbóluma, színei a vörös és az arany. A kabbala szerint ez a betű valójában a világ középpontja, a Legfelsőbb Lény, Isten szimbóluma, az Egyetlen Istent jelképezi. Az *alef* továbbá az individuumot, az egyedülálló embert, az ember magányosságát is kifejezi.

„BETH.” – A *bét* a héber ábécé második betűje, jelentése: ház, számértéke 2. Amíg az *alef* inkább a férfiaság szimbóluma, a *bét* inkább „nőnemű” attribútummal bír. A héber betű-misztikában ennek az a magyarázata, hogy a ház, a Talmud szerint, az asszony szimbóluma, mert mindig a feleségtől, a ház úrnőjétől függ az otthon békessége. Míg az *alef* a magányosság jelképe is, a *bét* a társsal élésé. A héber ábécé második betűje az értelem, a belátás és az önálló véleményalkotás szimbóluma is. Az *alef* a betűk királya, a *bét* pedig a királynője. A kabbala szerint ez az írásjel szimbolizálja a hét napjai közül a szombatot.

Sorban jött az aktuárius, ki neveztetett: / „GIMMEL”-nek; Simon, ki: „DALETH” s a harangozó, ki „HE”-vel jelöltetett. – A *gimel* a héber ábécé harmadik betűje, jelentése: teve, számértéke 3. Míg az *alef* a férfi, a *bét* a nő, a *gimel* a gyermek, főként fiúgyermek szimbóluma a kabbala szerint. A *gimel* a gondolatok összpontosításához, az érzelmek koncentrációjához vezet. Aki ennek birtokába jut, jobban képes irányítani gondolatait, könnyebb számára uralkodni érzelmei fölött. A *dalet* a héber ábécé negyedik betűje, jelentése: ajtó, számértéke 4. Az élet ajtaját is szimbolizálja. Az ajtó – a kabbala tanítása szerint – egyedül ránk vár, de nekünk nem szabad várakoznunk: élnünk kell az életet, amelyet az Örökkévaló reánk bízott. A *dalet* betű és a négyes szám a család és a négy különféle, négybetűs Istennév, valamint a tudás szimbóluma is a kabbalában. A *hé* a héber ábécé ötödik betűje, jelentése: kapu, számértéke 5. A kabbalában Isten jelenlétét szimbolizálja. (A héber betűk jelentését Raj Tamás könyve alapján foglaltam össze. RAJ 2006.)

„Mi-ké-pen ül egye-dül a Nép-pel ra-kott Vá-ros...” – Jer Siral 1:1.

A „MI UTCZÁNK” BETEGE

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 54. sz. (febr. 24.), 1–2. Alcímben megjegyezve: „A jeles tehetségű fiatal írónak »Beszélyek« című, sajtó alatt levő beszély- s rajzgyűjteményéből.” Petelei végül *Keresztek* címmel jelentette meg első kötetét, a novella azonban kimaradt belőle.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Egyszer egy utazó király járt azon tájon. Végigrobogott a kocsijával az utcán, a mi tagadhatatlanul nagy dicsőség. Emlékéről el is nevezték „József-utcának.” – Utalás Ferenc József 1852-es magyarországi körútjára, amelynek során Erdélybe is ellátogatott. A császár, miután 1848. december 2-án a Habsburg Birodalom trónjára került, egyetlen koronatarományban sem koronáztatta meg magát. Ezért a birodalom újjászervezésének munkálataival párhuzamosan csak 1850–1852-ben utazta be az uralma alatt álló tartományokat. Magyarországon 1852-re sikerült annyira stabilizálni a kormányzat helyzetét, hogy Ferenc József ellátogathasson a tartományba. Az utazás 1852. június 5. és augusztus 14. között zajlott, kisebb megszakításokkal. A két hónapos út alatt Ferenc József nemcsak a Magyar Királyságot látogatta meg, hanem a külön koronatarományt alkotó Szerb Vajdaságot, a Temesi Bánságot, illetve az Erdélyi Nagyfejedelemséget is. (Lásd erről MANHERCZ 2007 és MANHERCZ 2012.) Marosvásárhelyen július 31-én járt.

A LENGYEL ZSUZSI SORSA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 68. sz. (márc. 10.), 1–2.
Kélet, 1881, 11. évf., 57. sz. (márc. 11.), 237–238. *Beszédek IV.* sorozatcímmel.
Székely-Egyleti Képes Naptár, 1882, 1. évf., 48–51.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mikor a múlt nyáron az ilyésmezeiek feljöttek az égerbokros lapályról, a csendesen folyó kék Juhód vize mellől, hogy a Szakadátban lekaszálják a szénájukat s itt a lármás, kőről-kőre tombolva szakadó tajtékos Szováth vize mellett felütötték a magas bikkarókra a sátraikat – Ilyésmező: település Szovátától 3 km-re, délkeletre, a Görgényi havasok lábánál a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. A Juhod patak Szováta egyik legjelentősebb, 17 km hosszú folyóvize, mely a város déli határszélén ömlik a Kis-Küküllőbe. Szakadát: Szováta korabeli északnyugati tartozéktelepülése a Szakadát-pataka mentén Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. A Szováta (itt: Szováth) vize Szováta város másik jelentős, 30 km hosszú folyóvize, mely szintén a Kis-Küküllőbe ömlik.

...hallgattam a Domokos Ferencz beszédét,... – Domokos Ferenc székely paraszti törtériköltő a 19. század legvégén és a századfordulón. A história olyan versbe szedett történet volt, amelyet előadója rendszerint énekelve mutatott be. A törtérik előadásának alkalmi vásárok, búcsúk, piacok, illetve a parasztság életének egyéb olyan alkalmi voltak, ahol több ember is összejött. A törtérikésző életmódjára a vándorlás volt jellemző, a törtérikésző előadott híryanagot legtöbb esetben közvetlen utánajárással szerezte be. Legfontosabb funkciója a hírközlés volt. A hallgatóságot a hír izgalma, rendkívülisége kötötte le. A művészi jelleg ezért visszaszorult benne, előtérbe került az újságfunkció. A versbe szedett szöveget a his-

tóriaköltő előzőleg papírra nyomtatta, és ezt ének közben szöveggönyvül használta. Az előadás után a nyomtatott változatot a közönség is megvehette, és a szöveget megtanulhatta. A históriázás télen a hideg miatt szünetelt, ilyenkor a históriások nem járhatták a vásárt. Rendszerint tavasszal, a József napi vásárkor indult. A históriázók tematikailag nem minden hírre reagáltak egyforma mértékben. A politikai hírek kevésbé érdekelték őket, az emberi sorsokkal, szerencsétlenségekkel kapcsolatosak annál inkább. (A históriázásról lásd részletesen: TAKÁCS 1956, TAKÁCS 1958, TAKÁCS 1988.)

A históriamondó Domokos Ferencről Harmath Lujza a következőképpen ír: „Egy tágasabb részen [a vásárban] nagy tolongás, mintha ott ingyen osztogatnának valamit. A közép értelmes arczu, közép koru székely áll s beszél a néphez. Ugy hallgatják, mint a jó pap igéjét.

Ez a nép kedves költője: Kibédi Domokos Ferenc, ki maga írja és maga is szavalja el verseit, melyeken itt-ott felcsillámlik a költészet sugara, mint a bányakőben az arany szem.

Rendesen a megyében lefolyt szomorú eseményeket verseli meg. Rablás, gyilkosság – a mi nálunk, hála istennek, nagy ritkaság! – végzetes halál és tragikus szerelmi históriák az ő főtárgyai. Inkább a búshoz hajlik s hallgatóit sokszor megríkatja. Van valami mélabús bánat férfias hangjában s arcára a meghatottság ül ki, midőn versbeszedett történeteit elmeséli.

Nem tanult semmit, alighogy irni tud; egyszerű esze gondolatából, szíve érzéséből, kezesetlenül, minden simítás nélkül fakadnak a sorok és rímek.

Néha egy-egy nagyobb históriát ki is nyomat Marosvásárhelytt s vásárokon eladogatja, darabját öt egész krajcárért.” (HARMATH 1891, 2660.)

Maga Petelei pedig így említi Domokos Ferencet a Székelyföldön „mesterség képpen” folytatott mesemondás kontextusában: „A mint kinyilik a tavasz, utnak indul s faluból-faluba csavarog a historiáival. Elmondja a magáét s meghallgatja a mi ott történt. A makfalvi hid alá bevetette Gecző Abrám a nagy kést a mivel hűtlen szeretőjét megölte. Domokos Ferencz verses történetet csinál, melyben a kés elmondja a szörnyű történetet. A magyarosi hegyen ott vészett a hófúvásban egy szekeres. A hegy elénekli a siralmas esetet s elbúcsuztatja rá váró édes övéitől a szerencsétlent. Megnő a rét selyme, kigyúl a falu népe kaszálóba, Domokos Ferenczbá ott terem s munka után tűz világánál cserefalombból csinált sátor alatt mesét mond. Megérleli a kalászt a nyár, az aratók este Domokost hallgatják.

Nagy, szikár ember Domokosbá. Pápaszemet hord. Szokmánya viseltes, az aba-nadrágja kopott, de rátartó azért mint egy király. Sértő szót el nem tűr. Irástudó is. A történeteit nagy betűivel lekaparja s Vásárhelyt kinyomtatja a könyvcsináló műhelyben. Aztán jár vele Bala-vásárán, Kebelébe, Korondon a vásáron elkapkodják sustájkával a meséit. Ezeket a nyomtatott holmikát már a tudálékosság szele érte. [...] Abban is modern már Domokos, hogy óvakodik a concurrenséktől. Ha észreveszi, hogy íróféle ember lesi a beszédét olyan célzattal, hogy eltanulja, úgy elnémul, hogy harapofogóval sem huznak ki egy szót belőle.” ([Petelei] 1884.)

Messze a Várhegy sötétlett roppant bikkfákkal benőtt oldalával, s a Bekecs, melynek lábánál a gyors futású Nyárádot s a Mátyás-tartomány házikóinak füstjét,... – Várhegy: Vármező (falu Marosvásárhelytől 38 km-re északkeletre) felett magasodó, 823 m magas csúcs, amely a nevét az egykoron rajta álló vártól kapta. Bekecs: a Görgényi-havasok déli vonulatának része Maros-Torda vármegye keleti részén, ma Maros megyében. Legmagasabb pontja 1080 m. Nyárád: a Maros bal oldali mellékfolyója Erdélyben, mely a Görgényi-havasokból ered. A Nyárád vízgyűjtő területe nagyjából egybeesik a Székelyföldhöz, ezen belül pedig a Marosszékhez tartozó tájegységgel, a Nyárádmentével. Mátyás-tartomány:

Bekecs alatti terület elnevezése. A vidéket Petelei így írja le egyik jegyzetfüzetében: „Vármezeje. / A várhegy tetején sziklák – leomlott oriási darab kövek bikkfa bokrok között. A vár kerek alakú a nagy meredek tetőn. Széleit átkerültük Lokodi urammal egy kevés szavú egy embernyommal ezelőtt ide telepedett székely család sarjával. A mély völgyben Vármezeje 4-5 házzal s a zuhogva, zúgva, lármázva halado Nyárád mely körbefogja a várhegyet. A Ny oldalán folyot Nagy ágának a K-it kis ágának hívják. Délen szembe a Bekecs oriási bikk erdejével – DK-re a Kalonda kopasz ormával Keletre a »Rugaszködő tető« – Szovátha a mélyben fakónak látszik – s a Nyárád völgyén végig Deményháza, Mikháza, a messze távolban a torda hasadéka. A Bekecs alatt a Mátyás tartományt, füstjét, nagy ciherjét aranyozza meg a lenyugvó napfény.” (MTAK Kt., Ms 5721/143, 10. fol. r.)

Orlátón történt,... – Orlát: település Szeben vármegyében, ma Szeben megyében, Nagyszebentől 15 km-re, nyugatra.

Most hát ott penészedik a szentgyörgyi tömlöcz fenekén. – Szentgyörgy (Sepsiszentgyörgy): a korabeli Háromszék vármegye, ma Kovászna megye székhelye.

A KÖSZÖRÜS

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 157. sz. (jún. 9.), 1–2; 158. sz. (jún. 10.), 1–2. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

Kelet, 1881, 11. évf., 130. sz. (jún. 10.), 545–546; 131. sz. (jún. 11.), 549–550; 132. sz. (jún. 12.), 553; 133. sz. (jún. 14.), 557–558. *Beszédek V.* sorozattal.

Székely-Egyleti Képes Naptár, 1883, 2. évf., 63–72.

TITI ANYÓ

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 171. sz. (jún. 23.), 1–2. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

Kelet, 1881, 11. évf., 141. sz. (jún. 24.), 589; 142. (jún. 25.), 593–594. *Beszédek VI.* sorozattal.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

... sok diák szót kever a mondataiba. – diák szót: latin szót (rég.)

S denikvé őrszi a gyermekeket, ... – denikvé (denikve, denique): végül is (rég.).

...egy soklábu, fényes hátu futoncztot lesett... – Futonc: a födelesszárnyú rovarokhoz tartozó futóbogarak családjának egyik neme.

Valahol Gálfalva körül lötték meg. – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc gálfalvi (1849. január 17.) csatájára.

SZÉTFOSZLOTT ÁLMOK

M.: *Kelet*, 1881, 11. évf., 293. sz. (dec. 25.), 1233. A „Kelet” karácsonyfája. *Melléklet a „Kelet” 293-ik számához* című mellékleten.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„Te is mi fili?” – „Te is, fiam?” (lat.) Utalás Caius Iulius Caesar (Kr. e. 100 – Kr. e. 44) politikus, hadvezér, a Római Köztársaság polgárháborús időszakának legjelentősebb államférfija halála előtti állítólagos utolsó szavaira. Caesart Kr. e. 44-ben összeesküvők gyilkolták meg a római szenátusban. Egyáltalán nem bizonyított, sőt nagyon is vitatott azonban az az állítás, miszerint Caesar a halálos merénylet pillanatában felismervén a rárontó összeesküvők között a nevelt fiát, Brutust, a törzsűrészek alatt e felkiáltással rogyott volna össze. *Brutus, te is!* formában Shakespeare *Julius Caesar* című tragédiájában hangzik el (III. 1.). A szállóige közvetítésében Shakespeare drámája valószínűleg kulcsszerepet töltött be. A kifejezés mind a mai napig a megtamadottal, az elbukóval, a megmart, „megfúrt” emberrel szembeforduló benső barátot, családtagot, atyafit megbélyegző szemrehányás. (BÉKÉS 1968, 138–139.)

ÁLMOK

K.: A novella fogalmazványának egy igen rövid töredéke az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/130-as jelzeten található egy 10,5×34 cm-es hosszú papírhasáb rectóján. Apró betűkkel, fekete tintával írta Petelei. Címe nincs, viszont a szövegből egyértelműen megállapítható, hogy az *Álmok* című novella fogalmazványának első oldala. Dátummegjelölést sem tartalmaz. A kézirat szövegét lásd a *Kéziratok* című résznél.

M.: *Ország-Világ*, 1881, 2. évf., XXII. füz., 505–506. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

A NAGYANYÓ REMÉNYSÉGE

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1882, 29. évf., 25. sz. (jún. 18.), 390–392. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

A NEMES BIRI HARAGJA

K.: Fogalmazványa az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/105-ös jelzeten található, 4 folión, 42×34,2 cm-es nagy ívű lapokon. A lapok ketté vannak hajtva, majd az így kapott 21×34,2 cm-es lapok is még egyszer kettéhajtva, keresztben és hosszában is. A kézirat szövege az 1. és 2. lap rectóján és versóján a lap hosszanti kettéhajtásától lévő jobb oldali hasábon található, a 3. és 4. lapon a bal oldali részen. Az oldalak hosszanti félig való kitöltése láthatóan azt a célt szolgálta, hogy a még alakuló novellaszövegben az esetleges beszúrásokat, javításokat az üresen maradt laprésze lehessen írni. A kézirat fekete tintával készült, apró betűkkel, rengeteg javítással és áthúzással. A végén dátum és aláírás olvasható: *Kolozsv. 1882 22/3. Petelei*. A kézirat szövegét lásd a *Kéziratok* című résznél.

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1882, 29. évf., 38. sz. (szept. 17.), 598–600; 602. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mert ha felszegi legények mulatnak a kertben... – Felszeg: a falu felső része, vagy valamilyen helység északi része (táj).

...melyből az egyik Róbert királyt fedte testével a Havasalföldön, a másik Kemény Simon oldalánál harcolt a Kenyérmezőn, a harmadik Apaffi uramnak volt édes jó tanácskozó társa. – Róbert király: I. Károly; Károly Róbert (1288–1342) magyar király 1301–1342 között. Az Anjou-dinasztia magyar ágának megalapítója. A havasalföldi román fejedelemségek ellen 1330 novemberében vívott csatát (posadai csata), melyben vereséget szenvedett. Kemény (Kamonyai) Simon (?–1442) lovag. Hunyadi János familiárisa volt. Thuróczy János krónikája szerint Hunyadinak a törökök ellen vívott szentimrei (Fehér vármegye) csatájában öltözetet és fegyvert cserélt urával, így a törökök őt ölték meg ura helyett. Kenyérmező: utalás a kenyérmezei csatára (1479. okt. 13.). A Báthori István országbíró és Kinizsi Pál temesi ispán által irányított magyar sereg győzelmet aratott a Haszán-oglu Isza bég vezetésével Havasalföldről Erdélybe törő és a Szászföldet pusztító török had felett Alvinc és Szászváros között, a Maros bal partján. A korabeli feljegyzések a törökök veszteségét harmincezer, a magyarokét nyolcezer főre becsülték. A Kemény Simon személyére és a kenyérmezei csatára való együttes utalásban a szerzőt valószínűleg megtévesztette az emlékezete. I. Apafi Mihály (1632–1690) Erdély fejedelme 1661–1690 között.

A nagyteremben hol egyszer öreg Rákóczi fejedelem mulatott át egy éjszakát kíséretestől,... – Az öreg Rákóczi: I. Rákóczi György (1593–1648) Erdély fejedelme 1630–1648 között.

„A hol én elmegeyek, ott a fák is sírnak, / Gyenge ágaikról a levelek hullnak. / Hulljatok levelek, rejtsetek el engem, / Mert az én édesem mást szeret, nem engem...” – Moldvai csángó népdalrészlet. Hasonló változatát a *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című gyűjtemény és a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 16. kötete is közli: „Ahol én elmegeyek, / Még a fák is sírnak, / Gyenge ágairól / Levelek lehullnak. // Hulljatok, levelek, / Takarjatok engem, / Mer az én édesem / Sírval keres engem.” (FARAGÓ, JAGAMAS [1954], 236., ill. MNKGY 1989, 90.)

JÖN

M.: *Magyarország és a Nagyvilág*, 1882, 19. évf., 49. sz. (dec. 3.), 774–775; 778.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„G – dur pozaun, nem f, hanem fis, fis.” – A G-DÚR hangnem a természetes hétfokú hangsor előjegyzésként keresztlettel módosított változata, mely g-től g hangig tart, és van benne egy félhang: az f helyett a fisz. Pozaun, pozan, puzón: harsona.

Oh Bem, Bem, te négyszögletes képű félisten,... – Bem József (1794–1850) lengyel hadvezér, a lengyel és a magyar szabadságharc hőse, az 1848–1849-es szabadságharcban az erdélyi hadsereg parancsnoka, majd a magyar honvédsereg altábornagya.

„...Hol lesz a színpad, a nagy fogadóban, vagy az Apolló szálláiban?” – Az Apolló szállának vagy Apollónak nevezett épületet Teleki Sámuel, a Teleki Téka alapítója építtette 1820–1822-ben Marosvásárhelyen. Az épület eredetileg kétemeletes volt. Földszintjén üzletek, első emeletén lakások, míg a másodikon táncterem volt. Az emelet udvar felőli részén

vendégszobákat és éttermet helyeztek el. A teremben télvíz idején a vándorszínészek társulatai tartották előadásait, de bálakat, táncestélyeket is itt rendeztek. Az Apolló szála a marosvásárhelyi társadalmi élet központja volt. (KERESZTES 1998, 76.)

A vajai út felől bizonyosan érkezőben volt már az isteni Cornélia,... – Vaja (Székely-vaja): falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől 13 km-re délkeletre.

A DOMOKOS FERENCZ BESZÉDE

M.: *Nemzet*, 1882, 1. évf., 120. sz. (dec. 31.), 5–8. Mellékleten.

Székely-Egyleti Képes Naptár, 1885, 4. évf., 55–59.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mert nem fogyott ki a Juhod kék vize,... – Juhod-patak: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit!

Ide s tova egy álló hete, hogy otthagyták az ilyésmezeiek a falujokat, azt a kis szűk katlant a Székelyavas derekán, a mihez nincs bár egy tenyérnyi szántóföldjük – s lejöttek a Szováth patak mellé a Szakadátba,... – Illyésmező, Szováth patak, Szakadát: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit! Székelyavas: maroszéki, erdőket és legelőket magába foglaló közbirtok a 19. század végén a szováthai határban.

...átszállt a százados bükkök felett a Bekecs tetején. – Bekecs: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

...jön Domokos Ferencz, a mesélő,... – Domokos Ferencz: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

A Várhegy bükkös oldala már homályban volt s a Bekecst, – melynek lábánál gyors futásban halad a csillogó Nyárad,... – Várhegy, Nyárad: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

...a Mátyás tartomány apró házikóinak füstje... – Mátyás tartomány: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

„A tengernek vizét kalánnyal kimerném, / Annak fenekéből drága gyöngyöt szednék, / Régi szeretőmnek gyöngybokrétát kötnék.” – Erdélyi János 1857-ben kiadott képes népdalgyűjteménye a szerelmi dalok között említi egyik változatát: „Babám szerelmeért, / Mit nem cselekedném! / Folyó, tenger vizét, / Kalánnal kimerném. // Annak fenekéről / Apró gyöngyöt szednék, / Apró gyöngyöt szednék, / Gyöngykoszorut kötnék.” (ERDÉLYI 1857, 30.)

Akkor volt az, tudjátok, mikor elvitték a székely fiukat idegen országba messze tartományba, a ráczok ellen, a hegyek közé. – Utalás az 1877–1878-as orosz–török háborúra. A háborúban a monarchia nem vett részt, ám egy, Andrássy Gyula közös külügyminiszter által Oroszországgal kötött titkos szerződés értelmében orosz győzelem esetén Bosznia és Hercegovina területének katonai ellenőrzése a monarchiát illette meg. 1878 júliusában az osztrák csapatok birtokba is vették a monarchiának ítélt területeket, ahol a megszállók ellen felkelések törtek ki, és ezek leverése során estek el magyar katonák is. A háborúról részletesebben lásd még [*Az izgatottság napjai*] című szöveg jegyzeteit.

„Megolvassuk mi azt versbe, két garasért a sóvárad vásáron.” – Sóvárad: falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Szováttól 4 km-re délnyugatra.

GYERMEKSÉG

M.: *Pesti Hírlap*, 1883, 5. évf., 354. sz. (dec. 25.), 1–3. A „*Pesti Hírlap*” *karácsonyfája* című mellékleten.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...kántor volt Kakasdon... – Kakasd (Székelykakasd): falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől 4 km-re délnyugatra a Maros és a Nyárad vízváltója közelében.

A KÖVESDI KŐHÁZ LAKÓI

M.: *Ellenzék*, 1884, 5. évf., 18. sz. (jan. 22.), 1; 19. sz. (jan. 23.), 1; 20. sz. (jan. 24.), 1; 21. sz. (jan. 25.), 1; 22. sz. (jan. 26.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...részvétet is ébresztett volna Kövesden,... – Kövesd: Székelykövesd (1899-ig Mező-Kövesd), falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől 19 km-re északnyugatra.

...befordulsz Harczóra. – Harcóc: falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől 6 km-re északnyugatra.

A tiszta légben elhallatszott egész a Beséig a harangszó,... – Bese: falu a korabeli Nagy-Küküllő vármegyében, ma Maros megyében.

AZ UTOLSÓ BOBORI LEÁNY

M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 11. sz. (márc. 9.), 102–103; 12. sz. (márc. 16.), 112–113; 13. sz. (márc. 23.), 118–119; 14. sz. (márc. 30.), 126–127; 15. sz. (ápr. 6.), 134–135; 16. sz. (ápr. 13.), 144–145; 17. sz. (ápr. 20.), 154–155; 18. sz. (ápr. 27.), 162–163; 19. sz. (máj. 4.), 170–171; 20. sz. (máj. 11.), 178–179; 21. sz. (máj. 18.), 186–187; 22. sz. (máj. 25.), 194–195.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– Szervusz öreg – kiáltott le a deresről – krisztigott. – Krisztigott: Adjon isten! / Isten hozta! (ném.) A Grüss Gott köszöntés magyarosított alakja.

„Épen a baráti pohár járt közöttünk kézről-kézre Gálfalvánál a »nagy napokban« szemben az ellenséggel, mikor egy tiszt sebes vágatva közeledik felénk...” – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc gálfalvi (1849. január 17.) csatájára.

Úgy járt fel hozzá a makfalvi tetőre a pásztorkunyhóba ételt vinni, mint a fecske a fiához. – Makfalva: falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

A szép apámat halálra keresték a Martinovicsokért s bujdokolt. – Utalás a Martinovics Ignác által 1794-ben vezetett jakobinus mozgalomra. A francia forradalom hatására megszervezett titkos mozgalom az I. Ferenc által meghonosított feudális, konzervatív ab-

szoluitista rendszer ellen szerveződött. A mozgalom néhány hónap alatt kiterjedt Horvátország és Erdély területére is, de alig 200-300 tagja volt. A szervezkedést a császári titkosrendőrség hamarosan felszámolta, Martinovicsot letartóztatták, majd vallomása nyomán több tagot is őrizetbe vettek. A vádlottakat felségsértési perbe fogták, egy részüket 1795. május 20-án a mai Vérmezőn kivégezték, a többieket pedig bebörtönözték.

– **Úgy, úgy Dinikém, apád fia vagy. Körömpróbaig iszol.** – Körömpróba: az az eljárás, mellyel az ivó, mulatozó társaság meggyőződik arról, vajon valaki fenéig kiitta-e a poharát: a poharat lefelé fordítva a kéz hüvelykujja fölé tartják, hogy lássák, üres-e a pohár vagy cseppen-e még valami a körömrre. A *Magyar Nyelvtör* 1899-es évfolyama a német nyelvből meghonosult szólások között tartja számon: die Nagelprobe machen. (TRENCSÉNY 1899, 65.) Tehát *körömpróbaig inni*: az utolsó cseppig.

„**A kövesdi útról beszéljen a Bobori, arról van most szó; az rosz, azt munkálja...**” – Kövesd: Lásd *A kövesdi kőház lakói* című novella jegyzeteit.

AZ ALKU

M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 28. sz. (júl. 6.), 244–246. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

A MAMA SZERELME

M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 46. sz. (nov. 9.), 372–374; 47. sz. (nov. 16.), 384–385; 48. sz. (nov. 23.), 392–393; 49. sz. (nov. 30.), 399–401; 50. sz. (dec. 7.), 408–409; 51. sz. (dec. 14.), 416–417; 52. sz. (dec. 21.), 424–425; 53. sz. (dec. 28.), 432–433.

Marosvidék, 1896, 26. évf., *A „Marosvidék” pünkösti melléklete*, 1–2. Csak a novella I–II. része.

Szamosujvár, 1896, 1. évf., 22. sz. (máj. 31.), 1–2. Csak a novella I–II. része.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Pompás, bolyhos gyneriumok... – Gynerium: a pázsitfűfélék családjába tartozó szalmaszárú, bolyhos, ezüstös virágú növény. Dél-Amerikából kerti díszpázsitként terjedt el. Száraz virágcsokorba is gyakran kötik.

„**Szép virág – mutatott a csüngő floxra...**” – Flox (Phlox): lángevő, Észak-Amerikából származó évelő dísznövény. Több fajtája ismeretes.

Volt egy Bán, a ki Seydi basa táborára rontott, mikor urát, Rákóczit elvesztették a pogány kutyák. – Seydi Ahmed török pasa, akit a szultán 1659 márciusában nevezett ki budai pasává. 1660. május 22-én a Seydi Ahmed által vezetett török sereggel vívott csatában kapott halálos sebet II. Rákóczi György.

Zongorázott s röppent az ujjai alól Chopin bájos andalgó zenéje. – Fryderyk Franciszek (Frédéric François) Chopin (1810–1849) lengyel zeneszerző, zongoraművész. A romantikus zenei stílus egyik megteremtője. Teljes életműve, a korban ritka kivételként, a 19. század népszerű hangszeréhez, a zongorához kapcsolódott. 1830 előtt írt műveit koncertpódiumra szánta; későbbi művei a párizsi szalonok exkluzív közönségének vagy a nagyrészt arisztokrata hölgytanítványoknak készültek. Chopin zenéjével újfajta, könnyed és szabad játékműstílust teremtett.

Erre te mindjárt idézel valamit Tennyisenből, valamit Hugó Viktorból és valamit Darwinból... – Lord Alfred Tennyson (1809–1892) angol költő. A viktoriánus kori Anglia sokoldalú verselője. Victor Hugo (1802–1885) francia költő, író. Darwin: lásd a *Theoriák* című novella jegyzeteit.

Bolygok, szüntelenül űzve, taszitva megállás nélkül, mint Ahasverus. – Ahasvérus: Xerxész perzsa király (Kr. e. 485–465) óperzsa nevének héber átírása. Ugyancsak Ahasvérus a bolygó vagy örök zsidó legendájának alakja. Jelen összefüggésben ez utóbbira vonatkozik.

EGY BÁRÁNYRÓL

M.: *Kolozsvári Közlöny*, 1885, 4. évf., 297. sz. (dec. 25.). A „*Kolozsvári Közlöny*” *karácsonyfája* című mellékleten, 1–2.

A VÉN NEMES

M.: *Kolozsvár*, 1887, 1. évf., 11. sz. (jan. 8.), 1–2; 12. sz. (jan. 10.), 1; 13. sz. (jan. 11.), 1; 14. sz. (jan. 12.), 1. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a **beszarábiai csiszárok...** – Bessarabia: a Prut és a Dnyeszter folyók, illetve a Duna-delta által határolt terület. A 19. század második felében 1856–1878 között Moldva része, 1878–1918 között pedig az Orosz Birodalomé.

A tiszt urak vivátot kiáltottak. – Vivát! – Éljen! (lat.)

„**Atyafiságban... Kerl... Kerl... Atyafiságban.**” – Kerl... – fickó (ném.)

„**Emlékezzünk, uraim, Hampden Jánosra, ki Stoke Mandeville-ben husz törvénytelenül kirótt shilling miatt ellene állott az 1635-ik esztendőben a királynak és megvédte igazságát...**” – Hampden János (John Hampden) (1595–1643) angol politikus, régi nemes család leszármazottja. Oxfordi tanulmányai után ősi birtokán gazdálkodott. Az 1620-as évek elején Grampound kisváros lakói a parlamentbe választották, ahol szilárd elhatározással tiltakozott az I. Károly által önkényesen behajtott adók ellen. 1637-ben (és nem 1635-ben) visszautasította a parlament engedélye nélkül kivetett hajópénz (20 shilling) befizetését, és midőn emiatt elítélték, a legfelsőbb törvényszék elé járult panaszával. Perét ugyan elvesztette, de a per révén kötelességtudó hazafi hírébe jutott, és neve közismertté vált. Parlamenti képviselőként, mint az alkotmányos ellenzék egyik vezéregyénisége, nagy tekintély övezte. Azon öt képviselő egyike volt, kik ellen Károly király felségsértés ürügye alatt a felsőháznál főbenjáró pert indított, mely azonban nem vezetett célhoz. A polgárháború kitörése után tagja lett a közrend fenntartásával megbízott parlamenti bizottságnak, és azután rokona, Oliver Cromwell fővezérlete alatt lovas ezreddel vonult a royalisták ellen. Az 1643. június 18-án Chalgrove Fieldnél (Oxford közelében) vívott lovasütközetben esett el. John Hampden Macaulay által írt életrajzát Szász Károly fordításában 1866-ban ismerhette meg magyarul a téma iránt érdeklődő olvasóközönség. (MACAULAY 1866.) Stoke Mandeville: település Londontól 50 km-re, északnyugatra.

...e **ruhadarabot bizony nem Bethlen Gábor fejedelmünk vetette le e pillanatban...**
– Bethlen Gábor Erdély fejedelme 1613–1629 között.

Aztán a vér jogairól spechelt... – spechelt (helyesen: speechelt): tartott beszédet (ang.).
Csodálatos hely is a Mezőség. – Mezőség: az erdélyi medence azon része, amely a Szamos, Maros és a két Küküllő vidékén terül el.

BIMBÓFAKADÁS

M.: *Kolozsvár*, 1888, 2. évf., 71. sz. (márc. 26.), 1–2; 72. sz. (márc. 27.), 1.
Veszprém, 1888, 14. évf., 16. sz. (ápr. 15.), 1–2; 17. sz. (ápr. 22.), 1–2.
Keleti Virágok, 1890, 33–44.
Vasárnap (Szeged), 1891, 1. évf., 2. sz. (jan. 11.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A kántor a templomból kijövő gyülekezetnek a „búsul a lengyelt” játszta. Egy paraszt suhancz a czinterem végén így üvöltött: „honja állapottyán.” – Részletek egy, a 19. században közismert lengyel tárgyú dalból. A dal egyik változata: „Búsul a lengyel hona állapotján, / Mert Poniatowsky nincsen a csatáján; / Kesereg a vajda és az egész pórság; / Zokogva kiáltja: oda a szabadság! // A német arany és ezüst után sóhajt, / A portugallus finom gyapjat óhajt, / A magyar jobblétért, az olasz hitéért: / Egyedül a lengyel küzd a szabadságért. // A török szultán szereti serailját / A porosz büszkén nézi katonáját: / A hiú francia csak híréért csatázik, / Egyedül a lengyel szabadságra vágyik. // Az angol kincssel terheli hajóját, / Az orosz fonja durva kancsukáját; / A spanyol bámulja hajdani nagyságát, / Csak a lengyel érzi veszített szabadságát. // A gyáva illyr bálványozza lányát, / A szász olvasa gyapjújának számát; / A szegény bajornak sör a boldogsága, / Hej! nincs a lengyelnek kívánt szabadsága.” (Idézi: CSAPLÁROS 1993, 72.) Csapláros István szerint a 19. századi magyar köztudatban *Búsul a lengyel*, *Lengyel nemzeti*, *Lengyel himnusz* néven, címen emlegett vers valamikor a 19. század első évtizedeiben keletkezett. Összövegének szerzője Jan Nepomucen Kamiński (1777–1855), s az 1830-as lengyel felkelés idején vált népszerűvé lengyel földön. Csapláros arra a kérdésre nem tudott választ adni, hogy mikor és hogyan került át a lengyel vers a magyar köztudatba. Felsorakoztatott adatai viszont arról győznek meg, hogy 1848–49-ben a *Búsul a lengyelt* Komáromtól Kolozsvárig, Beregszásztól Szelindekig énekelték, játszották, ismerték hivatásos énekesek, zenészek és a harcterek katonái, szövege bekerült kéziratos énekeskönyvekbe, majd később, a dualizmus korában, a forradalom- és szabadságharc költészetét vagy hazafias verseket egybegyűjtő antológiákba. Az 1830-as és az 1840-es években a lengyel és a magyar történelem analógiája nyomán létrejött egy *Búsul a magyar-féle* változata is. (CSAPLÁROS 1993.) Olosz Katalin szerint a Bem tábornok erdélyi hadjárata révén, a Bem seregében szolgáló, vezérüket rajongva szerető erdélyi honvédek körében mindkét változat még népszerűbb volt, mint Magyarország más vidékein. (OLOSZ 2000, 79.)

ISMERETLEN KATONA

M.: *Kolozsvár*, 1888, 2. évf., 98. sz. (ápr. 28.), 1. *A harmadik tavaszi* ének alcímmel, *Szűnyog* névjelzéssel.
Székely Világ, 1905, 1. évf., 11. sz. (ápr. 23.), 129. *Tavaszi dal* alcímmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A banda harsog, cifra, kromatikus skálákon fel, le. – Kromatikus skála: zenei hangsor; az oktáv távolságot 12 egyenlő féltávolságra osztó skála, melyben nincs különbség a hétfokúság alaphangjai és a belőlük módosításokkal előállított félhangok között.

A CSULAKOK

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1889, 36. évf., 18. sz. (máj. 5.), 282–283; 19. sz. (máj. 12.), 299. *Alkonyati képek III.* sorozatcímmel.
Kolozsvár, 1889, 3. évf., 122. sz. (máj. 25.), 1–2.
A Hét, 1891, 2. évf., 47. sz. (nov. 22.), 751–753. Csak *Az eszterhaji csendesen csepegett.* kezdetű paragrafussal bezárólag.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Alant a völgyben loholt nagy lustán a Sajó. – Sajó: folyó az erdélyi Mezőség határán.

Közel kaptam Magos-Kövérdet s ide jöttem. – Magos-Kövérd: valószínűleg fiktív írói elnevezés. Azonos nevű erdélyi településről nincs tudomásom.

Nagy, tágas, törpe szobába vezetett a kétszárnyu tölgyfa ajtó. – törpe, értsd: alacsony.

Bethlen Gábor urunk ajándékozta Csulak Gáspárnak. – Bethlen Gábor Erdély fejedelme 1613–1629 között.

Akkoriban Battenberg Sándorról beszélünk. – Battenberg Sándor: I. Sándor néven Bulgária fejedelme 1879–1886 között. Az orosz hadsereg tisztjeként tanúja volt az 1877–1878-as orosz–török háborúnak, melynek eseményeit naplójában örökítette meg. A háborúról részletesebben lásd még [*Az izgatottság napjai*] című szöveg jegyzeteit.

– **Azon a szoroson jött végig urunk királyunk, Ferencz császár,...** – Utalás Ferenc József 1852-es magyarországi körútjára, amelynek során Erdélybe is ellátogatott. A körútról részletesen lásd *A „mi utcánk” betege* című novella jegyzeteit.

Annak idejében tetszett egy Csulaknak, a Töhötöm nemzetségéből valónak,... – Töhötöm: a honfoglaló magyarok hét vezérének egyike.

Egy szál letelepedett Kövesdre. – Kövesd: Lásd *A kövesdi kőház lakói* című novella jegyzeteit.

Moldova itt a szemünk előtt,... – Moldova: Erdéllyel határos korabeli fejedelemség, melynek keleti részét 1812-ben Oroszországhoz csatolták, az önálló nyugati rész pedig 1859-ben egyesült Havasalfölddel a Román Királyságban.

A LILA KIS REGÉNYE

- K.: Kézirata a PIM Kézírtárában az V.1319-es jelzet alatt, 46 folión, 11,7×17,6 cm-es számozott lapokon. Apró betűkkel, fekete tintával írta a lapok rectójára. Kézírtos címváltozata: *A szamarak*. A keletkezés dátumát nem tartalmazza. A szöveg végén, az utolsó folión aláírás: *Petelei István*. A kézirat szövegét lásd a *Kéziratok* című rész-nél.
- M.: *Ország-Világ*, 1889, 10. évf., 41. sz. (okt. 5.), 649; 652, 42. sz. (okt. 12.), 665; 668; 43. sz. (okt. 19.), 681; 683–684, 44. sz. (okt. 26.), 697; 700–701.
Kolozsvár, 1890, 4. évf., 4. sz. (jan. 7.), 1, 5. sz. (jan. 8.), 1; 6. sz. (jan. 9.), 1; 7. sz. (jan. 10.), 1; 8. sz. (jan. 11.), 1; 9. sz. (jan. 13.), 1; 10. sz. (jan. 14.), 1; 11. sz. (jan. 15.), 1; 12. sz. (jan. 16.), 1.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **Szép leány, erre visz az ut Sárdnak?** – Sárd: település a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. Azonos nevű település a 19. századi Alsó-Fehér megyében is volt.

Egy kakukdemutka-bokorra lépett,... – Kakukkdémütka: a kakukkfű-fajták egyikének népies neve. Az összetett szó *démütka* utótagja német eredetű (a német *demut* jelentése: kakukkfű, csombord, borsfű), ahonnan átkerült a cseh (*démüt* 'kakukkfű') és a szlovák (*demutka*, *dymutka* 'kakukkfű') nyelvbe is. A szlovák *demutka* szóval kétségtelenül összetartozik a magyar *démütka*, de hogy melyik az átadó nyelv, kérdéses. (Vö. RÁ CZ 2002, 318.)

– **Mit hoz neked Lippáról a szeretőd?** – Lippa: város Arad vármegyében, ma Arad megyében. A 19. században a marosi tutajozás fontos állomása volt. A lippai tutajos vállalkozók a hasonló szászrégényi társasággal együtt a század folyamán egyeduralgukodóvá váltak a Maroson. Fűrészmalmot tartottak fön, zsinolykésítőket alkalmaztak, megszervezték a Hunyad vármegyei erdőkitermelést és üzemeltették a lippai tutajkikötőt.

– **Ezek itt tutajosok s mind idevaló emberek, Berébe valók.** – Bere (Székelybere): falu Maros-Torda vármegye nyárádszeredai járásában, ma Maros megyében.

A bakancsos akkor csinos, / Mikor a nadrágja rongyos. – A dal szerepel Limbay Elemér *Magyar dal-tár*ában a következő szöveggel: „A bakancsos akkor csinos, / Sájdidrom! / Mikor a bakancsa rongyos, / Sárga liliom! // Lába néz ki a bakancsból, / Sájdidrom! / Mint a rózsa bimbójából, / Sárga liliom! // Esik eső, mint a dara, / Sájdidrom! / Csendesen hull a csákómra, / Sárga liliom! // Minél jobban esik rája, / Sájdidrom! / Annál jobban illik rája / Sárga liliom!” (LIMBAY 1880, 222–223.) A dal első két szakasza azonos szöveggel Kerényi György *Népies dalok* című gyűjteményében is megtalálható. (KERÉNYI 1961, 87.) Népi, kevésbé eufemisztikus változata, melynek kezdősorai azonban azonosak a Petelei által idézett változattal: „A bakancsos akkor csinos / Mikor a nadrágja rongyos / Töke kilóg a nadrágból, / Mint a rózsa bimbájából. // Nem leszek én többé barát, / Levetem a reverendát, / Eladom a könyvecskémet, / Szeretem a menyecskémet.” (Az MTA BTK Zenetudományi Intézet népzenei rendjében, a 18485.0/0 típusban: 1. Szany (Sopron), Kocsis Antal (66 éves), gyűjt. Veress Sándor 1935. 2. Dömsöd (Pest), Mészáros István (72 éves), gyűjt. Kodály Z. 1923. Kodály-rendi szám: 11.985). (Az adatokért köszönet Rudasné Bajcsay Mártának.)

...s voila!... – ... s ime!... (fr.)

Egymásután bontakoznak ki a homályból a Nyerges és a Bekecs. – Nyerges (Nyergestető): közel 900 m magas hágó Csík vármegyében, ma Hargita megyében. A Háromszéki-medencét köti össze a Csíki-medencével. Bekecs: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

A ZÚDOR FAMILIA

M.: *A Hét*, 1890, 1. évf., 6. sz. (febr. 9.), 88–90.

VIHAR AZ ÉJBEN

M.: *Kolozsvár*, 1890, 4. évf., 45. sz. (febr. 24.), 1; 46. sz. (febr. 25.), 1; 47. sz. (febr. 26.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mely berkenyékkel tarkított égeresbe vezetett. – Berkenye: a rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, leginkább hegyvidéki erdőkben található piros, fürtös boggyótermésű cserje vagy fa.

A TEHÉNKE

M.: *A Hét*, 1890, 1. évf., 47. sz. (nov. 23.), 323–327.
Kolozsvár, 1890, 4. évf., 271. sz. (nov. 26.), 1; 272. sz. (nov. 27.), 1–2; 273. sz. (nov. 28.), 1–2.

KARÁCSONYI ÉNEK

K.: Kézirata a PIM Kézirattárában a V.3524/150-es jelzeten, 4 folián, különböző méretű lapokon. Az 1. fol. méretei: 10,6×18,1 cm, a 2–3. fol. méretei: 10,6×17,1 cm, a 4. folióé pedig: 10,6×10 cm. Fekete tintával, apró betűkkel írta a lapok rectójára. Az oldalak meg vannak számozva. A keletkezés dátumát nem tartalmazza a kézirat, a szöveg végén aláírás látható: *Petelei István*. Tematikájában vö. az *Akinek van valaki-je* című írással.

M.: *Ország-Világ*, 1890, 11. évf., 51. sz. (dec. 20.), 817.

KÁNIKULA

M.: *A Hét*, 1891, 2. évf., 22. sz. (máj. 31.), 346–347. *A légy* címmel.
Pesti Napló, 1905, 56. évf., 355. sz. (dec. 24.), 3–4. *Apró képek* főcímmel, II-es sorzámmal. (A sorozat első darabja a *Gyerekek karácsonya* című szöveg. Vö. jegyzeteivel.)

HÓBORTOS TÖRTÉNET

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1891, 38. évf., 7. sz. (febr. 15.), 103–105; 8. sz. (febr. 22.), 118–119. *Képes Folyóirat (A Vasárnapi Ujság Füzetekében)*, szerk. NAGY Miklós, Bp., Franklin-Társulat, 1891, 5. évf., 4. füz., 193–197. *Kolozsvár*, 1891, 5. évf., 45. sz. (febr. 25.), 1; 46. sz. (febr. 26.), 1; 47. sz. (febr. 27.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a régeni timármester fia... – Régen (Szászrégen): város a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

„A quelle honte monsieur” – „Micsoda szégyen, uram!” (fr.)

Árcsó nagy égerfáit megeste a hold,... – Árcsó: határvidék Korond és Felsősófalva között, a Korond patak bal partján. Neve az ’ártalmas só’ vagy ’árad a só’ szókapcsolatból származik.

Cserebogár, sárga cserebogár / Nem kérdem én tőled, mikor lesz nyár. / Azt sem kérdem sokáig élek-e? – Részlet a *Cserebogár, sárga cserebogár* kezdetű szöveggel elterjedt, Cserebogár-nótának is nevezett népies műdalból. A Cserebogár-nóta a 19. század egyik legnépszerűbb dala volt. Szövege kéziratos formában legkorábban egy 1777-es énekeskönyvből került elő. A 19. századból ez idáig mintegy harminc nyomtatott változata ismeretes. Akkoriban minden cigánybanda műsorán szerepelt, gyakran az ún. „cigányzenész-versenyeken” kötelező darabként is előfordult. Irodalmi művekben is sokszor hivatkoznak rá (Szigligeti, Petőfi, Jókai, Gárdonyi, Kosztolányi, Kaffka Margit műveiben), és műzenei feldolgozásainak száma sem kevés. (PÁVAI 2005, 288–290.) A novellában említett változat teljes első szakasza: „Csere-bogár, sárga Csere-bogár, / Nem kérdem én tőled, mikor lesz’ Nyár, / Azt sem kérdem, sokáig élek é? / Csak az mond meg: Rózsámé lészek é?” (Idézi: TOLNAI 1926, 165.)

– **Erre, gyermekek, erre, Castor, Pollux;** – Castor és Pollux elválaszthatatlan ikrek a görög mitológiában. Anyjuk Léda, Tyndareus király felesége, akit Zeusz hattyú képében csábított el. Tyndareustól szült ikrei: Castor és Clytemnestra, Zeusztól szült ikrei: Pollux és Helen. A Diaszkurosokként is ismert Castort és Polluxot a testvéri szeretet jelképeként is szokás emlegetni.

Életmódjáért, a mely magában egyesíti a három W-t, mint azt szellemes szomszédunk, úgynevezett sógorunk, a német mondja. – Utalás egy több változatban is létező, Friedrich Freiherr von Logau (1605–1655) német epigrammaköltőnek tulajdonított aforizmára, mely szerint: Würfel, Weiber, Wein, bringen Lust und Pein. (A kocka, az asszony és a bor egyaránt az öröm és a gyötrelmek forrása.) Másik, közmondásszerű változata: Die größten Räber sind Weiber, Wein und Würfelspiel. (A legnagyobb rabló az életben az asszony, a bor és a kockajáték.)

...a Lido... – A Lido di Venezia vagy egyszerűen a Lido a legnagyobb, kb. 12 km hosszán elnyúló sziget Velence partja előtt. A 19. században Európa egyik divatos fürdőhelye volt. A lido köznévként homokos tengerpartot, lagúnát elzáró földnyelvet és nyári tengerparti üdülőhelyet egyaránt jelent.

– **Aztán elvertük a vén timár mester vagonát, tudod, allegro, presto, prestissimo;** – allegro, presto, prestissimo: derűsen, gyorsan, túl gyorsan (ol.).

Az asszony énekelt is az ő mély, szép hangján egy dalt a Posilipon nyíló virágokról, s a csodás Nápolyról, melyet ha látott az ember, meghalhat nyugton. – Posillipo: Nápoly egyik lakónegyede. A mondat Nápolyra vonatkozó része utalás a híres olasz mondásra: *Vedi Napoli e poi mori* 'Nápolyt látni és meghalni', melynek értelme: aki e várost látta, akár meg is halhat, mert hasonló nagyszerűt már nem láthat többé.

MENYEGZŐ AZ ERDŐN

M.: *Budapesti Hirlap*, 1891, 11. évf., (105. sz.) (ápr. 17.), 1–3. *A nász* címmel.
Kolozsvár, 1891, 5. évf., 105. sz. (máj. 11.), 1; 106. sz. (máj. 12.), 1.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Nego. – Tagadom. (lat.)

VILÁGOSSÁG AZ ÉJSZAKÁBAN

M.: *Kolozsvár*, 1890, 4. évf., 78. sz. (ápr. 5.), *Melléklet a „Kolozsvár” 78-ik számához*, 1. *Szunyog* névjelzéssel.
Erdélyi Írók és Művészek Almanachja, szerk. FEKETE Béla, MISKOLCZI Henrik, Bp., Kolozsvár, Révai Testvérek, 1892, 180–186.
Képes Családi Lapok, 1892, 14. évf., 3. sz. (jan. 17.), 36–37. Lábjegyzetben megjelölve: *Mutatvány az „Erdélyi Almanachból”*.

A KAKI ESETE

M.: *Magyar Hirlap*, 1892, 2. évf., 267. sz. (szept. 27.), 1–2. *Szunyogh* névjelzéssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mintha szemeit az Oberon király virágával csapkodta volna meg a pajzán Puck,... – Oberon: tündérkirály a középkori és reneszánsz irodalomban. Puck: tréfás, gonosz tündérmánó az angol folklórban. Legismertebbek William Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátékából. A novellabeli megjegyzés is Shakespeare művére utal. A vígjátékban ugyanis Oberon király Puck segítségével tréfálja meg Titániát, a tündérek királynőjét, akivel épp viszályban áll. Puckkal bűvös virágot hozat, amelynek nedvét, ha a királynő szemébe csepegtetik, az szerelmes lesz az első élőlénybe, akivel találkozik.

– **Ti-ti ki nejei vagytok? / A Kaki-ban felágaskodott a büszkeség s így felelt hetykén:** / – **Lengyel László jó királyé.** – Lengyel László jó királyé: a válasz utalás az ún. várkörjáró és a hidasjátékok csoportjába tartozó dramatikus jellegű, énekelt feleletgős játékszövegre. Egyik változata: „– Ki népei vagytok? / – Lengyel László jó királyunk! / – Az is ellenségünk! / – Micsoda ellenség? / – Hidam lábát eltörted, / meg se csináltattad. / – Fenyőfábu megcsinálom, / meg is aranyozom.” (Mohács, Baranya m.; MNT I. 248. sz.) (MN 1988, 603.)

...mintha a Nemezis küldte volna. – Nemezis: a megtorlás istennője a görög mitológiában. Köznevesült formában a *nemezis* jelentése: büntető sors, büntető igazság.

...mint Rachel kisededének vére a balladában, csorog, melyet, ha kiapad, „könnynek oczeánja ki nem pótolja.” – Pontatlan idézet Arany János *Ráchel siralma* című költeményének ötödik szakaszából: „Mi haszna! mi haszna: nincs már nekem fiam! – / Folya bár miattok bosszuló vérfolyam, / Föl nem ébrednének: / Azt a kis patakot, mely a szivet hajtja, / Ha egyszer elapadt, ki nem pótolhatja / Óceánja vérnek.” (ARANY 2006, 199.)

TRAGÖDIA

M.: *Magyar Hirlap*, 1892, 2. évf., 275. sz. (okt. 5.), 1–2. *Udvari történetek* sorozatcímével, *Szunyog* névjelzéssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...valaminthogy a régi görög istennő összes fegyvereivel készen a Jupiter fejéből pattant ki... – Utalás Pallas Athénére, aki a görög mitológia szerint talpig felfegyverkezve született meg apja, Zeusz fejéből. A novellabeli megjegyzésben keverednek a görög és a római mitológia elnevezései, Jupiter ugyanis Zeusz megfelelője a római mitológiában.

...igy tartja ezt a „lex libarium”. – Lex libárium (tréfásan): liba törvény.

...mint a halhatatlan britt írja (a szerelemre gyuladt ifjuról) hogy szemét egyszerre a szívébe nyilalt egy új édes érzemény... – Utalás William Shakespeare *Romeo és Júlia* című darabjának férfi szereplőjére.

És amint Phoeton befogván tüzméneit s száguldva kezdé az égboltot járni,... – Phoeton (Phaeton): Héliosz, a nap istenének fia a görög mitológiában. Egy alkalommal megpróbálta vezetni apja napfogatát, ám elvesztette uralmát a tüzes paripák felett, azok túl közel kerültek a földhöz, és amerre jártak, mindent felperzseltek. Zeusz, hogy megfékezze a féktelen száguldozást, egy villámmal megölte Phaetont.

A GÓLYÁK

M.: *Magyar Hirlap*, 1892, 2. évf., 295. sz. (okt. 25.), 1–3. *Udvari történetek III.* sorozatcímével, *Szunyog* névjelzéssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Valami vén karinthiai nótát is dudolt... – Karintia: koronatartomány a korabeli Osztrák–Magyar Monarchiában, ma Ausztria legdélibb tartománya.

„Drai schneeweise Täubel / Fluige üba main Do.” – Osztrák népdalrészlet.

A CZUDAR UT

M.: *Magyar Hirlap*, 1893, 3. évf., 78. sz. (márc. 19.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Nyáron a mezőségen utaztam. – Mezőség: Lásd A vén *nemes* című novella jegyzeteit.

ÉJJEL A BETEGSZOBÁBAN

M.: *AHét*, 1894, 5. évf., 48. sz. (dec. 2.), 753–754.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **Mehr Licht, mondhatom az isteni Göthével.** – Mehr Licht! – Több fényt! (ném.) Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő utolsó szavai.

Világot gyujtson, mint az isteni költő mondja... – Szintén Goethére való utalás, mely a költő utolsó szavai értelmezésének szó szerinti jelentését emeli ki ebben az esetben. A Goethe felkiáltásához kapcsolódó metaforikus értelmezés ugyanis, a 'Több tudást! Nagyobb szellemi felvilágosodást!' jelentést hangsúlyozta. A felkiáltás szó szerinti értelmében a költő csupán több világosságot szeretett volna sötét szobájában a halála előtti pillanatokban.

Klopstock azt mondja... – Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

ÉJJEL A MALOMBAN

M.: *Budapesti Hirlap*, 1895, 15. évf., 8. sz. (jan. 8.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A Poklos mentén... – Poklos: Marosvásárhely északkeleti részén átfolyó patak, mely a Marosba ömlik.

...az arcbőre olyan, mintha cserlével mosdatták volna meg. – Cserlé: cserzőanyagot tartalmazó, növényi részekből (tölgykéregből, fenyőkéregből) kivont lé, bőrök cserzésére. A kéregből főzött cserlét ugyanakkor gyógyászati és szépészeti célokra (sebek kezelésére, bőrszírosság ellen) is használták.

– **Paduc, – mondta magyarázva.** – Paduc: a sugarasúszójú halak (*Actinopterygii*) osztályának pontyalakúak (*Cypriniformes*) rendjéhez, ezen belül a pontyfélék (*Cyprinidae*) családjához tartozó faj.

UTON

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1895, 46. évf., 43. sz. (febr. 13.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **Kolon... Êté... egy-kettő, egy-kettő. A vén Koronka cigány húzta a française-t.** – kolon (colonne): sorban...; Êté: [a francia négyes egyfajta lépése]; ...húzta a française-t: ... húzta a franciást (értsd: francia négyes zenéjét) (fr.).

– **Mon Dieu.** – Istenem. (fr.)

Apahidán egy percig állottak. – Apahida: falu a korabeli Kolozs vármegyében, ma Kolozs megyében. Az 1880-as években vasúti csomóponttá vált.

Ez a Virágosvölgy,... – Virágosvölgy: falu a korabeli Torda–Aranyos vármegyében, ma Kolozs megyében.

A gép lihegve mászik az emelkedőkön Gyéres felé. – Gyéres (Aranyosgyéres): település a korabeli Torda–Aranyos vármegyében, ma Kolozs megyében.

...ezenfelül pedig galvano-plasztikai apparátusokkal töltöttük az időt. – Galvano-plasztika: elektromos úton való másolatkészítés (pl. szoborról, érméről).

Frantz Robertet tanultuk,... – Robert Franz (1815–1892) német dalszerző.

„Weis tu noch? Weis tu noch?” énekeltük. – Georg Friedrich Daumer (1800–1875) *Weißt du noch, mein süßes Herz* című költeményének kezdete, amelyet többek között Robert Franz is megzenésített.

A tenorista nekem udvarolt „mia cara”-nak nevezett s „ma belle”-nek. – mia cara: kedvesem (ol.); ma belle: gyönyörűm (ol.).

Hanem Kocsárd tizenöt perc mulva jön. – Kocsárd (Székelykocsárd): falu Torda–Aranyos vármegyében, ma Fehér megyében.

...kokinkina sárga tyukokat termelnek. – A cochin vagy cochin-kína (itt: kokinkína) az egyik legrégebbi tenyésztett tyúkfajta. Kínából származik, és a 19. században került Európába. A cochin az egyik legnagyobb baromfifajta, viszont ismeretes a jóval elterjedtebb törpe változata is. Értékes kiállítási állat, de tojás- és húshozama miatt is érdemes tartani. Színváltozatai az említett sárgán kívül: fekete, fehér, fogolyszínű, kék, kendermagos, sávózott, fekete-fehér foltos. (SCHMIDT 1999, 81–83.)

Teheneket is tartanak tarka sieminthali fajból. – Simmental (itt: siementhal): Svájc hegyvidéki legelőin kinemesített, tarka, vörös-fehér színű tehénfajta. A 19. század során egész Kelet-Európában, Dél- és Észak-Amerikában is meghonosodott.

Az igaz, hogy Körnert kedveli. – Carl Theodor Körner (1791–1813) német költő. Hazafias érzésű szenvedélyes csatadalai és lírai költeményei tették ismertté nevét.

A HARANGOK

M.: *A Marosvidék husvéti melléklete*, 1896, 26. évf., 2.

Erdélyi Híradó (szerk. Korbuly József), 1896, 9. évf., 78. sz. (ápr. 7.), 1. Lábjegyzetben megjegyezve: *A „Székely Nemzet” husvéti számából.*

ROMANZ

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 20. sz. (jan. 20.), 3–6.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ez akkor kezdődik, mikor Bosnyákországba vitték a katonákat,... – Bosnyákország (Bosznia) 19. századi török tartomány Hercegovinával együtt. Később, az 1877–1878-as orosz–török háborúban elszenvedett vereség, illetve a berlini kongresszus határozata értelmében Bosznia török szuverenitás alatt álló, de az Osztrák–Magyar Monarchia által katonailag megszállott és az osztrák–magyar közigazgatás alá került tartomány lett. Az új bal-

káni tartományt a monarchia pénzügyminisztere kormányozta egészen 1918-ig. Az idézett mondat vége utalás az orosz–török háborúra. A háborúról lásd még *A Domokos Ferencz beszéde* és [*Az izgatottság napjai*] című szöveg jegyzeteit.

... a szebeni német apácák iskolájából került haza. – Szeben (Nagyszeben): Szeben vármegye, ma Szeben megye székhelye. A „német apácák iskolája” utalás a nagyszebeni Ferencs-rendi apácák által alapított leánynevelő intézetre. Az intézet megalapításában kulcsszerepet játszott Batthyány Julianna grófnő, Montenuovo Wilhelmnek, Erdély katonai parancsnokának a felesége, aki az 1800-as évek második felében találkozott a jótékonsági adománygyűjtésre Nagyszebenbe érkezett apácák egy csoportjával. Batthyány Juliannának ekkor ötlött az eszébe, hogy betegek és szegények megsegítésére Nagyszebenben nevelőintézetet alapítson. A pimasensi anyaház a megfelelő anyagi körülmények (elsősorban az apácák hajlékának) megteremtésével beleegyezett az apácák Nagyszebenbe való letelepedésébe. A nővérek 1864-ben érkeztek a városba és 1871-ben kezdték el lányok oktatását is, először koedukációs rendszerben. A 19. század utolsó évtizedeiben az apácák az intézetet valóságos iskolaműhellyé alakították. Hat tagozatos iskolahálózatot hoztak létre: népiskolájukat öt tanerőssé fejlesztették ki; 1890-ben felállították a felső lány-népfőiskolát. 1904-ben e két tagozatot polgári lányiskolává szervezték át. 1894-ben megnyitották az óvodát; a millennium évében, 1896-ban püspöki, valamint vallás- és közoktatási minisztériumi jóváhagyással felállították a bentlakással ellátott elemi tanítóképzőt. 1914-ben az intézetben létrejött a felső nép- és polgári iskolai tanítóképző, amelyet az akkori illetékes állami szervek is jóváhagytak. 1921-ben, az impériumváltást követő évben pedig, az erdélyi püspök felállította itt a felső kereskedelmi lányiskolát. (Vö. MARTON 2004.)

Se Lenau, se Körner nem beszéltek a verses könyvekbe a zárdába,... – Nikolaus Lenau (eredeti nevén: Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenau) (1802–1850) osztrák költő, a német biedermeier korának meghatározó alakja. Körner: lásd az *Uton* című novella jegyzeteit.

A kövesdi legények közül... – Kövesd: Lásd *A kövesdi kőház lakói* című novella jegyzeteit.

Vajjon nem vájták ki a Karsztenen heverő székely fiuk kihunyt szemeit... – Karszt (itt: Karszten): mészkőhegység a Dinári-Alpok hegységrendszerében Trieszt, Isztria, Horvátország, Dalmácia, Bosznia és Hercegovina területén. Az idézet utalás az 1877–1878-as orosz–török háborúra. A háborúról lásd még *A Domokos Ferencz beszéde* és [*Az izgatottság napjai*] című szöveg jegyzeteit.

A LEVÉL

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 113. sz. (ápr. 23.), 1–3.

Magyar Génusz, 1897, 6. évf., 30. sz. (júl. 25.), 476–478.

Politikai Hetiszemle, 1906, 13. évf., 36. sz. (szept. 2.), 36–45. *Falusi történet* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mikor Kufsteinből kieresztették,... – Utalás az Ausztriában, Tirolban található kufsteini várbörtönre, melynek Császártorony nevű részét a 18. századtól a kiegyezésig állami börtönként használták. A Martinovics-féle összeesküvés (l. még az *Az utolsó Bobori leány* című novella jegyzeteit) leleplezése, és az 1848–1849-es szabadságharc leverése után több

magyar fogoly raboskodott itt. A novellabeli utalás az 1848–1849-es forradalomra vonatkozik.

...**mindjárt bedugták érte a mikházi baráttömlöcbe.** – Mikháza: Nyárádmenti település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. Ferences rendi kolostorát a 17. században építették. (ORBÁN 1870, 89–92.)

– **En Illyésmezőről vagyok.** – Illyésmező: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

A CSALOGÁNY

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 302. sz. (okt. 30.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**a másik héten a szamárszekeret egy oly helyes stuártgalléru battiszt-köntössel,**... – Stuart-gallér: dróttal merevített, hajtásokkal díszített, a nyakban felálló gallér, csipkéből is. A 16. század közepétől az 1630-as évekig volt elterjedve, főként Angliában és Franciaországban. A nyakfodor alternatívája, mely a Medici-gallérhoz hasonló. Női ruhákon is megjelent 1813 körül az ónémet ruházat jegyében, és 1916–1917 körül ismét divatos lett. Az elnevezés Stuart Mária skót királynőre (1542–1587) utal. (WISNIEWSKI 2000, 153.)

...**éktelen üvöltés kelt a csendes korányban.** – Korány: a 19. századi költői nyelvben divatos szó. Jelentése: hajnali, reggeli idő, ill. az emberi életkor hajnala, gyermekkor, ifjúság. Vö.: „Fellegekkel csókolózva / Felmosolyg a nap koránya.” (Tompá Mihály: *Varró leány*) „S ha feltűnnek szép korányim, / Gyász miért vonúl el rajtok?” (Bajza József: *Tünődés*). (CZUCZOR, FOGARASI, 3. köt., 1865, 977.)

A TISZTA HÁZ

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 322. sz. (nov. 20.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**s rohanva, palam et publice...** – Palam et publice: nyilvánosan, mindenki szeme látára. (lat.)

...**amint a székbe menne,**... – Értsd itt: ...amint a [mészár]székbe menne,...

KÉT GYERMEK

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 346. sz. (dec. 14.), 1–2.

A FEKETE TULIPÁN

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 351. sz. (dec. 19.), 1–4.

Pesti Napló, 1905, 56. évf., 320. sz. (nov. 19.), 1–4.

BÁRÁNYFELHŐK

M.: *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 357 sz. (dec. 25.), 20–21. *A Magyar Család, a Pesti Napló karácsonyi mellékletén.*

LEÁNYHARAG

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 5. sz. (jan. 5.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a **Mozart Rondót, azt a gyerekes, mosolygó Rondót.** – Utalás Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) osztrák zeneszerző „Török induló” (Rondo Alla Turca) néven ismert és egyik leggyakrabban játszott zongoraszonátájára.

A bánatos Mozart Andante borus gondolatai szárnyaltak,... – Utalás Mozart egyik legközismertebb és legkedveltebb, No. 21. C-dúr zongoraversenyére. A zenemű a köztudatban leginkább *Elvira Madigan zongoraverseny* címen ismert, mivel egyik lassú tétele az 1967-ben készült, egy dán kötéltráncos és lovas-akrobata hölgy, Elvira Madigan drámai történetét feldolgozó film zenei alapmotívumává vált.

ÉJJEL

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 27. sz. (jan. 27.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**csóvát hány a Sodoma házára ahol a rosszvérü asszony paráznalkodik...** – Szodoma: bibliai város, melyet Isten lerombolt. (1Móz 18, 19) A keresztény vallásban Szodoma és Gomora neve a megátalkodott bűn szinonimájává vált. A két város nevét sok esetben a szexuális elhajlások metaforájaként használják.

Szerelem, szerelem a jó bor, / Férfiakkal fog kezét... – Idézet maroszléki dalból. *A Magyar Népköltési Gyűjtemény Vadrózsák* című Kriza-kötete a Nyáradmenti dalok között említi egyik változatát. Teljes terjedelmében: „Vadászat, szerelem, a jó bor / Férfiakkal fog kezét, / Csapjon fel mivelünk, ki bátor, / Egünk minket jóra vezet. / Ételünk, italunk, az álmunk / Jobban esik, ha vadászunk. // A kürtök a mezőn s vadonba / Ébresztik az alvó vadat, / Fegyverre barátim azonba, / Mennyünk, mer megvirradott. / Fűzd a kopókat, indujjunk már, / Egy csepp időt veszteni kár.” (MNKGY, 1911, 278.)

A ROSSZ SZERZŐDÉS

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 57. sz. (febr. 26.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Zalártól bölcselmi verseket szokott szavalni,... – Zalár József (családi nevén Hízli) (1825–1914) költő.

Éljen Garibáldi. – Giuseppe Garibaldi (1807–1882) olasz szabadsághős, az olasz egységért folytatott Habsburg-ellenes függetlenségi harc vezetője. Az „Éljen Garibáldi!” ugyanakkor a korban közsímet egyik Garibaldi-nóta szakaszainak ismétlődő ötödik sora is. A novella szövegében tehát jelöletlen idézetként is érthető. A nóta szövege: „Kerek ez a zsemle, / Nem fér a zsebembe, / Ketté kéne vágni, / Éljen Garibáldi! / Éljen Garibáldi! // Szennyes az én ingem, / Szennyes a gatyám is. / Majd hoz Kossuth tisztát, / Türr Pista meg puskát. / Éljen Garibáldi! // Kossuth, Klapka meg Türr / Mind be fognak törni / Sereg is jön velük / Húsz-harmincezernyi. / Éljen Garibáldi! // De sok itt a holló, / De kevés a kard s ló. / Majd elhozzák, csak mi / Legyünk készek halni / Éljen Garibáldi!” ([n. n.] 1910, 29–30.)

AZ ASSZONY

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 84. sz. (márc. 25.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a **digitalis apró csöngetyüi**... – Digitalis: gyűszűvirág. Az útifűfélék családjába tartozik. Erdei irtásokon, sík és hegyvidéken előforduló növényfajta harang alakú virágokkal.

A GYERMEKEK

M.: *Marosvásárhely*, 1898, 1. évf., 11. sz. (ápr. 9.), a *Husvét* című mellékleten, 1.

A SZÉP KATICA

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 300. sz. (okt. 30.), 1–4.

AMÁLI NÉNI

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 324. sz. (nov. 23.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**Péter, ki megtagadta a gecsemáni kertben az Urat**... – Mt 26:69–75, Mk 14:66–72, Luk 22:55–62, Ján 18:25–27.

Elvinné a néni a zsenilliás táskában a márvásokat, tallérokat,... – Márvás (máriás): a tizenhét krajcáros pénzérme. (RÁDÓCZY 1982, 39.) Azért nevezték máriásnak, mert Szűz Mária látható rajta. Hatvan krajcár értéke volt egyenlő egy forinttal. (Uo., 38.)

A LÁTHATATLAN KÉZ

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 332. sz. (dec. 1.), 1–3.

SÁRIKA

M.: *Pesti Napló*, 1898, 49. évf., 348. sz. (dec. 17.), 1–3.

ÖZVEGY ASSZONY BÚJA

M.: *Székely Lapok*, 1899, 29. évf., 5. sz. (jan. 15.), 3.
Székely Lapok, 1905, 35. évf., 271. sz. (dec. 24.), a *Karácsonyfa* című mellékleten, 1–2.

FELTÁMADÁS

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 22. sz. (jan. 22.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Még ma is csak olyan vörös színóros pantallont visel, mint a honvédek a nagy időben,... – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc Mátyás-huszáraira. (Lásd még *A pehely a szél ellen* című novella jegyzeteit.)

...egy kicsi kutyakölyköt fogott ki a Poklos patak sebes vizéből,... – Poklos patak: lásd az *Éjjel a malomban* című novella jegyzeteit.

Mert ekkor a hatvanas évek végén jártunk, mikor új szellők lengedeztek felénk Olaszország felől. Akkor kezdték énekelni azt a nótát, mely puskát ígért, Türr Pista és a Garibaldi nevét ekkor tanulgattuk. – Az idézet utalás Garibaldinak, az olasz szabadsághősnek az 1860-as években az 1848–1849-es magyar emigránsokkal folytatott alkudozásaira egy újabb felkelés és szabadságharc ügyében. A Garibaldi alakjához fűződő szabadságharcos remények az 1859–1864 közötti időszakban számos Garibaldi-nótában is kifejeződtek. A puskát ígérő nótához lásd *A rossz szerződés* című novella jegyzeteit. Türr István (1825–1908) az 1859-ben Itáliában alakult magyar légió legnevesebb tisztje volt.

Azt beszélték, hogy légiót küldenek a magyarnak és a szemétdombok alól ismét kiásunk a kardot s emberek husában fényesítjük ki ismét, a szabadság vérében... – Szintén utalás az előző jegyzetben említett 1860-as évekbeli, Garibaldihoz kapcsolódó szabadságharcos tervekre.

MÁSODVIRÁGZÁS

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 43. sz. (febr. 12.), 1–4.

A PEHELY A SZÉL ELLEN

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 64. sz. (márc. 5.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...ki a piskihidről dőlt be holtan a szennyves vízbe. – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc piski (1849. február 9.) csatájára. Az egész napon át tartó ütközet a jeges Sztrigy folyón átívelő fahíd környékén zajlott.

...mert a Bem apó népéből való volt. – Bem apó (Bem József): lásd a *Jön* című novella jegyzeteit.

...Mátyás-husár volt Szeben alatt;... – A 15. avagy Mátyás Huszárezred Erdélyben szerveződött Berzenczey László önkéntes lovasságából, majd a Székelyföld sorozott katonáiból. Berzenczey Marosszék képviselője volt, akit 1848 augusztusában a pénzügyminiszter, illetve a hadügyminiszter kinevezett kormánybiztosnak, és azzal a feladattal bízta meg, hogy a Székelyföldön toborozzon egy könnyűlovassági csapatot. Az ezrednek öt osztálya volt. 1848 decemberének közepén, az erdélyi felszabadító harcok megindulásakor már három századuk állt fegyverben, akik a december 20-ai zsidói ütközetben ki is tüntették magukat. Részt vettek a januári harcokban is. Parancsnokuk, Mikes Kelemen ezredes, Nagyszeben megrohanásakor halt hősi halált. 1849 márciusától Bethlen Gergely alezredes lett a parancsnok. Az ezred őrnagyi osztálya Bem csapataival együtt Temesköz felszabadításában vett részt. Egyenruhájuk fekete lószőrrel díszített vörös csákó, vörös paszományos szürke atilla, vörös sujtásos nadrág és csizma volt. Fegyverük: enyhén görbe kard és puska. (SÁGVÁRI, SOMOGYI 1999, 121. és MOLDOVAN 2007, 183.) Az erdélyi hadműveletek végső célja az erdélyi császári ellenállás katonai központjának, Nagyszebennek az elfoglalása volt. Nagyszeben első ostroma 1849. január 21-én zajlott, de több sikertelen roham után bebizonyosodott, hogy a rendelkezésre álló erő nem elegendő a város bevételeire, Bem csapata vereséget szenvedett. A magyar hadseregnek végül 1849. március 11-én sikerült elfoglalni Nagyszebenben. A novellabeli utalásból nem állapítható meg, hogy a város mely ostromára vonatkozik.

...a másik a reverendáját Mikházán dobta sutba,... – Mikháza: Lásd a *Sebestyén Eszti* című novella jegyzeteit.

„sír a lengyel a hazán, mert Poniatovszki nincsen a csatán” – Részletek egy, a 19. században közismert lengyel tárgyú dalból. Kissé eltérő változatát idézi Petelei a *Bimbófakadás* című novellában. (Vö. a novella jegyzeteivel.)

A befalazott relikviákat, egy-egy zászlórongyot, egy Kossuth-bankót, egy kokárdát, egy megsárgult kiáltványt elészdedtek óvatosan,... – Kossuth-bankó: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején Kossuth Lajos aláírásával kibocsátott 1 és 2 forintos bankjegyek, ill. 5, 10 és 100 forintos államjegyek közkeletű elnevezése. Az említetteknek kívül kisebb értékű bankókat (15 és 30 krajcárosok) is készítettek. Az első bankók 1848. augusztus 5-én kerültek forgalomba. Használatukat 1849. május 20-án az osztrák fővezérség betiltotta, és 1849. június 29-én elrendelte kárptólás nélküli megsemmisítésüket. A Kossuth-bankó tekinthető az első önálló magyarországi papírpénznek.

GÁT AZ UTBAN

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 90. sz. (márc. 31.), 1–2.

A BÜNTETŐ

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 92. sz. (ápr. 2.), Mellékleten, IV–V.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Quidquid latet adparebit... – Helyesen: Quidquid latet apparebit: ami csak lappang, kipattan (lat.). (Babits Mihály ford.) Celanoi Tamás utolsó ítéletről szóló középkori himnusz, a *Dies irae* hatodik szakaszának második sora.

A MÁRIA INGE

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 181. sz. (júl. 2.), 1–2.

Vas (Szombathely), 1901, 1. évf., 54. sz. (szept. 15.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...az oltárról megkezdik a lauretani litániát. – A lorettói (itt: lauretani) litánia a Boldogságos Szűz Máriát köszöntő és segítségül hívó imádság. Eredete a Párizsban fönnmaradt, 1200 körüli rímes litánia, mely valószínűleg a bizánci szertartás egyik himnuszának hatására készült. Alapformája 48 (12×4) invokáció, a Szűzanya 48 megszólítása. Ebből 13 Isten szűz Anyját, 5 az erények hordozóját, 13 az ószövetségi előképekben jövendölt Máriát, 5 az oltalmazót, 12 a királynőt kéri: „könyörögj érettünk!” Magyar énekelt változatában 4 invokáció után ismétlődik a „könyörögj érettünk!” Magyarországon a lorettói litániát májusban lehetőleg minden este templomokban is imádkozzák. (MKL, VIII. köt., 2003, 103.)

„Könyörögj érettünk Mária.” – Részlet a lorettói litániából.

„Oh lelki tiszta erény... – szól a dal. ... Titkos értelmű rózsza...” – Részlet a lorettói litániából.

„Elefántcsontból való.” „Oh könyörögj éretünk.” – Részlet a lorettói litániából.

...a Mária-oltár mellett való stáció-képek... – Stáció képek: a keresztút egyes jeleneteit ábrázoló képek sorozata, rendszerint 14 darab.

A POLGÁRMESTER FIA

M.: *Pesti Napló*, 1899, 50. évf., 216. sz. (aug. 6.), 1–3.

TÉLI REGGEL

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 5. sz. (jan. 6.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...nyakán összehuzta az asztrahán gallért. – Asztrahán: puha, gyapjú típusú szövet szörméhez hasonló, göndör szálakkal borított felülettel, amit hurkos díszítőcérnából készítenek, és amely eltakarja az eredeti krepp vagy kettős szövet eljárásal előállított alapszerkezetet. Női kosztümök, kabátok, könnyebb változatban divatos ruhák készítésére használják.

ORVOSSÁG

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 27. sz. (jan. 28.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ő pontban 7 órakor kell, hogy az asztala mellett üljön az irodában, a „Raport Buch”-ot beirni; áhitattal tanulni a Befel rovatait,... – Rapportbuch: kihallgatási napló (rég., ném); Befehl: parancs (ném.).

– **Halt – ordította... Ruht! Habt acht!** – Állj! – ordította... Csönd! Figyelem! (ném.)

PARASZTSZÉGYEN

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 48. sz. (febr. 18.), 1–5.

A TEGNAP, A MA ELLEN...

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 83. sz. (márc. 25.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Nehezen fölemelkedett s az erdőszélen lesunnyogott a tag szélén, a dűröckölő malomig, mely üres volt. – Dűröckölő (dűrűckölő) malom: a laza gyapjúszőttés tömörítésére szolgáló, vízi erővel hajtott ványoló malom. A dűrűckölő malmokban háziipari vagy céhes posztókészítés zajlott.

A GYÁVA

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 90. sz. (ápr. 1.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ott jártam Farcádon... – Farcád: falu a korabeli Udvarhely vármegyében, ma Hargita megyében.

A Kalondán gyalog jöttünk... – Kalonda, vagy Kalonda tető: Farkaslaka és Korond között, 845 m tengerszint feletti magasságban, a Hargita hegység vulkáni platójának részeként fekvő fennsík.

A gyermeknek is kellett volna valamit venni Parajdon,... – Parajd: település Hargita vármegyében, ma Hargita megyében.

A LÚDASI PÓPA A MÁSVILÁGON

M.: *Marosvásárhely*, 1900, 3. évf., 38. sz. (máj. 12.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A ludasi vén pópa... – Ludas (Marosludas): város a korabeli Torda-Aranyos vármegyében, ma Maros megyében.

A SZEMFEDÉL

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 268. sz. (szept. 30.), 1–3.

NYOMORUSÁG

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 280. sz. (okt. 12.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **Oh, Cicero – dadogta a részeg – új Cicero, szónokok-gyöngye,...** – Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – Kr. 43) római szónok, államférfi, filozófus, író.

AZ ELSŐ VIHAR

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 303. sz. (nov. 4.), 1–3.

A KARDOS KIS FERENC HAGYATÉKA

M.: *Pesti Napló*, 1900, 51. évf., 317. sz. (nov. 18.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**a lokházi birtokos gavallér embert...** – Lokház: valószínűleg fiktív írói elnevezés.

A BOROS SAMU HÁZA

M.: *Pesti Napló*, 1901, 52. évf., 13. sz. (jan. 13.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**ha penészesek is azok a máriások...** – Máriás: lásd az *Amáli néni* című novella jegyzetét.

ÖREG ASSZONYOK

M.: *Vas* (Szombathely), 1901, 1. évf., 9. sz. (ápr. 11.), 1–3.

CZIFRA KATI

M.: *Pesti Napló*, 1901, 52. évf., 355. sz. (dec. 25.), 1–3.
Székely Lapok, 1902, 32. évf., 237. sz. (dec. 25.), a *Karácsony* című mellékleten, 1–2.

A KISGALAMBOSI PAPNAK...

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 60. sz. (márc. 2.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„**Te ró-lad zeng di-csé-re-tünk. / Nagy Is-ten, té-ged tisz-te-lünk**” – Református, ún. „fennálló ének” kezdősorai. Vasárnapi istentiszteletek kezdetén szokták énekelni. Teljes szövege: „Terólad zeng dicséretünk, / Nagy Isten, téged tisztelünk / Szent házadban szívvel-lélekkel, / Imádkozó szent érzésekkel; / Szenteld meg igyekezetünk, / Lelkesítsd gyülekezetünk: / Hogy vigyen előbb ez óra / Mindnyájunkat a fő jóra.” (RÉK 1983, 220.)

A CSÓK

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 74. sz. (márc. 16.), 1–3.

AKINEK VAN VALAKIJE

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 88. sz. (márc. 30.), 3. *Katonák* sorozatcímmel, II-es sorzámmal. (A sorozat első darabja az *Akinek senkije sincs* című írás, amely *Az élet* (1905) I. kötetében *Csifő fráter és a lova* címmel jelent meg. (Vö. PETELEI 2007, 471–473.)

AZ IDEGEN GYERMEK

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 108. sz. (ápr. 20.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

..**bör-echós zörgő szekerek...** – Ekhós (itt: echós) szekér: félhenger alakú bőr, vagy vászonernyővel (ekhó, szekérenyő) fedett kocsi. A vándorszínészet jelképévé vált közlekedési eszköz is volt, amely a színészek utazására, a poggyász (színházi könyvtár, díszletek, jelmezek) szállítására szolgált. (MSZML 1994, 183.)

SZERETIK

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 162. sz. (jún. 15.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A szoknyám is selyem. Grenadin... s velencei a csipkéje. – Grenadin: nagy sodrat-számmal készülő hernyóselyem fajta. Velencei csipke: a varrott csipkék egyik legismertebb fajtája, amely a 16–17. században terjedt el Velencében.

FALUSI IDILL

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 204. sz. (júl. 27.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...ki csak egy esztendeje került Kövesdre... – Kövesd: lásd *A kövesdi kőház lakói* című novella jegyzeteit.

VASZTI KIRÁLYNÉ

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 308. sz. (nov. 9.), 1–5.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A pakkszekérről leszállt a város végén... – Pakkszekér: poggyászokat, csomagokat szállító szekér.

– Vasztinak hívták az elődömet. Vaszti királynénak. Nem tudja a történetét?... Hét napig mulatott Asverus király Suzanban, ki százhuszonhét tartomány koronás ura volt... hét napon át mulatott a méd urakkal az ő palotájában. Éjjel és nappal ittak és megrészegettek mind. – Eszter 1:1–8.

...miután hét napig ittanak, mikor megrészegettek, a király így szólt szolgálóihoz: „Hozzátok elém Vaszti királynét az ő királyi ékességében, hozzátok ötet ide, hogy gyönyörködjünk mi ő benne, mind, én és cselédeim azonképpen; az én asztalom mellé, hogy töltené a mi kupáinkat...” És elküldé a cselédeit, hogy jöjjön – de Vaszti királyné, mikor megmondták, így felelt az ő királyának, „nem megyek hozzája, bárha parancsolta volna, én nem megyek elejébe...” Ekkor pedig a főemberek így szóltak: „Kergesse el a király ötöt, hajtsa ki a palotájából, minthogy ő nem engedelmeskedik az urának...” És a főbb emberek mind unszolják a királyt és ő elkergette így a királynét... Így taszították ötöt le a trónjáról, így kergették világgá ötöt... – Eszter 1:9–22.

MARI KIRUG

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 336. sz. (dec. 7.), 2–3. Az *Apró képek* második darabjaként. (Az első *A tavasz*, a harmadik pedig *Az uram* című szöveg, amelyeket Petelei felvett *Az élet* [1905] első kötetébe. Lásd PETELEI 2007, 473–476.)

NAPSUGÁR A TÉLBE

M.: *Pesti Napló*, 1902, 53. évf., 353. sz. (dec. 25.), 1–3.

CRESCENDO-DECRESCENDO

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 18. sz. (jan. 18.), 1–4.

JOLÁNTA

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 59. sz. (márc. 1.), 1–3.

GYURI LOP

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 80. sz. (márc. 22.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ez a soldatka... – Ez a katonácska... (ném.) Lehetséges ugyanakkor, hogy a Soldateska – martalóchad, szoldateszka (ném.) összevont alakjáról van szó.

Circum dederunt me... – Körülvettek engem... (lat.) Részlet az azonos kezdetű gregorián antifónából. Bővebben: Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni circumdederunt me. – Körülvettek engem a halál gyötrelmei, és az alvilág kínjai körülvettek engem. A katolikus liturgiában halotti szertartásokon szokás énekelni.

Az esze máshol barang. – Barang: barangol. A TESZ szerint a *borong*, *barang* rövid formák részben nyelvújítási elvonások lehetnek, részben pedig a *borít*, *borul* családjába tartozó 'szomorú gondolatokkal foglalkozik', 'búsan elmereng' jelentésű *borong* igével való keveredésről tanúskodhatnak. (TESZ, 1. köt., 1967, 245.)

Egy pincér rászól az oleander mellől: – Az oleander, vagy leander, babérrózsa fás szárú, mintegy 3 m magasra megnövő díszcserje. Számos virágja fehér, sárga vagy a rózsaszíntől a bordóig terjedő különféle árnyalatú.

MÁRTON BÁCSI

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 101. sz. (ápr. 12.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...ahogy magában ült, üldögélt Tóbiás ama bibliai fal tövében egyedül, felfelé nézdegélve a szálló madarak után. És amint ott magában elzárva ült: a csicsergő madarak fészkeiből egy kis pizok hullott a Tóbiás szemébe. Csak egy kis pizok onnan felülről... És arra megvakult mindjárt Tóbiás mind a két szemére. – Tóbiás 2:10–11.

Egy hal keserü epéjével kenték meg az ő megvakult szeméit és arra viszont láthatott Tóbiás... – Tóbiás 11:13–17.

AZ UTOLSÓ MOHIKÁN

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 245. sz. (szept. 8.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Az utolsó mohikán – Utalás James Fenimore Cooper (1789–1851) amerikai író azonos című regényére. A regény 1826-ban keletkezett és magyarra először Gondol Dániel fordította le 1845-ben. (COOPER 1845.) Gondol fordítása több kiadást is megért a század folyamán, de a regény más fordításokban és az ifjúság számára különféle átdolgozott változatokban is ismert volt.

Szük, székely élet ez Bözöd-Ujfalván. – Bözödújfalú: település a korabeli Udvarhely vármegyében. Ma elpusztult falu Maros megyében, a romániai falurombolás jelképe. 1988-ban árasztották el egy új víztároló építésekor.

A szombatosság 1588-ban született. Volt egy székely főember, névszerint: Eörsy Andris, ki Szent-Erzsébeten élt a maga uriházában,... – Eőssi András ([?]-1598–1602 között) székely főnemes, a szombatosok felekezetének megalapítója.

Az ifjut Pechy Simonnak nevezték. – Péchi Simon (1565–70 körül – 1640–1642 körül) erdélyi kancellár, a szombatos vallás vezéralakja. A kolozsvári unitárius iskolában végzett tanulmányai után iskolamester volt Szent-Erzsébeten, itt ismerkedett meg Eőssi Istvánnal, aki a fejedelmi udvarba juttatta, külföldi útra küldte, majd fiává fogadta.

...kérelmeztek Eötvös miniszterhez,... – Eötvös József (1813–1871) vallás- és közoktatásügyi miniszter rövidebb ideig a Batthyány-kormány (1848), majd az Andrássy-kormány idején, a kiegyezés után (1867–1871.)

Haynald, a püspök, még körükbe ment... – Haynald Lajos (1816–1891) erdélyi katolikus püspök 1852–1863 között.

S ekkor (1867.) egy tanulatlan zsidó, aki szappanoslegény volt (Wolfinger neolog),... – Wolfinger Salamon zsidó boltos beházasodott a bözödújfalusi közösségbe, és az ő hatására tértek át a szombatosok a zsidó vallásra.

...mint a legsötétebb Galiciából valók. – Galícia: a Habsburg Birodalom legnagyobb, legnépesebb és legészakibb tartománya 1772 és 1918 között, ma közép-európai történelmi régió Lengyelország és Ukrajna között.

A mestergerendáján ott áll a Pechy szerzette zsoltáros könyve. – Péchi Simon 1625–1629 között fordította le héberből a zsoltárokat. Zsoltárfordításait először Szilády Áron tette közzé *Péchi Simon Psalteriuma* címmel 1913-ban, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. Előtte valószínűleg kéziratban terjedtek.

ITT VOLT-E MA AZ URAM?...

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 292. sz. (okt. 25.), 1–2.

APRÓ TÖRTÉNETEK

I. A legnagyobb ur

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 306. sz. (nov. 8.), 1.

II. A hős

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 306. sz. (nov. 8.), 1–2.

III. A székely

M.: *Pesti Napló*, 1903, 54. évf., 306. sz. (nov. 8.), 2–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...otthon ültem, a szakál-szárítóban, a kapunk mellett. – Szakállszárító: ház előtti kis pad, tereferélő hely.

S aztán vitték el Enyedre két esztendőre. – Enyed: szász alapítású város a korabeli Alsó-Fehér vármegyében, ma Fehér megyében.

A PRÉDA

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 24. sz. (jan. 24.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Amint letelepedtek, mind a ketten a Sugó patak völgyére vetették magukat. – Sugó: patak Erdélyben, a Kovászna megye északnyugati részén elterülő Erdővidéken. Gyönyörű zuhatagjairól híres.

– **Pászt mondtak nekem...** – Passz (itt: pász): vége, nincs tovább.

AZ ÉLHETETLEN

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 38. sz. (febr. 7.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Egyedül maradt lebegve, mint a Mohamed koporsója az ég és a föld között. – Mohamed ibn Abdalláh ibn Abdal-Muttalib (570–632) az iszlám vallás alapítója, prófétája. A nem mohamedán, hanem inkább nyugati keresztény eredetű hiedelem Mohamed koporsójáról, melyet mágnesek tartanak lebegő állapotban, valószínűleg a kereszties háborúk résztvevőinek közvetítésével vált Európában is ismertté. Nyomaiban megtalálható már egy, a 12. század második felében átírt ófrancia történeti éneken. A hiedelem legrégebb magyar

említése egy 17. századi ötvösművész, Kecskeméti W. Péter ötvösségről és drágakövekről írt könyvében olvasható. A hiedelem még a 18. század végén is tartotta magát, később feledésbe merült és ma már csak a szóláshasonlat őrzi emlékét. A legendának számos rokon típusa ismert a keleti zsidó és arab irodalomból. A szóláshasonlat a kétes sors, az átmeneti állapot, a bizonytalan helyzet kifejezésére szolgál. (O. NAGY 1965, 231–232.; BÉKÉS 1968, 40–41.)

AZ ÉN UTCÁMBÓL

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 52. sz. (febr. 21.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...elment az atyafiaihoz valahová Flandriába. – Flandria: a történelmi Flandria vagy Flamand Grófság Belgium, Észak-Franciaország és Dél-Hollandia egyes területeit foglalta magába. Napjainkban Flandria a Belga Királyság egyik hivatalos régiója Belgium északi részében.

A SOROS BÉNI TÖRTÉNETE

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 66. sz. (márc. 6.), 1–3. *Az én utcámból* sorozattal.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Akkoriban szerteszét a világban a kopogó szellemekkel, táncoló, irástudó asztalokkal mulattak... – Utalás a spiritizmus 19. századi elterjedésére. A spiritizmus olyan vallásos jellegű hit, amelynek középpontjában az elhunytak lelkével való kapcsolatteremtésről szóló tanítás áll. A kapcsolatot közvetítő személyek, médiumok teremtik meg. A szeánszok lebozólításához meghatározott módszereket dolgoztak ki, ilyen volt az asztaltáncoltatás is.

KÉT LEVÉL

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 94. sz. (ápr. 3.), 1–3.

MÁRIA

M.: *Pesti Napló*, 1904, 55. évf., 272. sz. (okt. 2.), 1–2.

KIS LEÁNY A VADÁSZATON

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 106. sz. (ápr. 16.), 1–3.

A CSIZMA

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 113. sz. (ápr. 23.), 1–4.

APRÓ KÉPEK

I. Az asztalos kölcsönt ad

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 250. sz. (szept. 10.), 1–2.

II. Az öreg gazdák beszélgetnek

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 250. sz. (szept. 10.), 2–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **A magyarosi hegyen szemelget az eső, István...** – Magyarós (Nyárádmagyarós): falu a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

...**a Szovát patak martján.** – Szovát patak: Lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit.

APRÓ KÉP

Annus levele

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 271. sz. (okt. 1.), 1–2.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**mareschal Niel-rózsával...** – Marechal Niel: indiai rózsából előállított, tojásdad bimbójú kerti rózsza.

...**fenségesen szép La France virágzik...** – A La France rózsafajta. Jean-Baptiste André Guillot (1827–1893) termesztette ki 1867-ben. Az első hibrid tearózsának tartják.

A VASS LAJI TÖRTÉNETE

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 341. sz. (dec. 10.), 1–3.

GYEREKEK KARÁCSONYA

M.: *Pesti Napló*, 1905, 56. évf., 355. sz. (dec. 24.), 1–3. *Apró képek* főcímmel, I-es sorzámmal. (A sorozat II. darabja a *Kánikula* című szöveg, amely egy korábbi keletkezésű írás újraközlése. Vö. a *Kánikula* jegyzeteivel.)

IGAZMONDÁS

M.: *Pesti Napló*, 1906, 57. évf., 20. sz. (jan. 21.), 1–3.

BALOGH ESZTI ELEMENT

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1906, 53. évf., 14. sz. (ápr. 8.), 215–217. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a mint kikukkant a nagyságos nap a Beceks felett, s az első „guzsaly elhagyó” kikukkant a selymékes siátság szélén és a rakotya felszusszant a téli álom után,... – Beceks: lásd *A Lengyel Zsuzsi sorsa* című novella jegyzeteit. Rakotya: a fűzfafélék családjába tartozó cserje.

A VÉGRENDELET

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Deo omnipotens... – Helyesen: Deo omnipotenti – mindenható Isten. (lat.)

KÉZIRATOK

[ESZTER]

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/128-as jelzeten található 27,5×21,5 cm-es kiskockás lapon. A lap ketté van hajtva, 13,3×21,5 cm-es méretre, így két foliót alkot. A lapok mindkét oldalára ír, lila tintával. Az oldalak számozatlanok. A 2. folió versóján egy másik szöveg töredéke olvasható (vö. a [*Képzelt nagyság*] című töredék kéziratának leírásával). A kéziratnak nincs címe. Keletkezésének dátuma az első lap rectójának jobb felső sarkában olvasható: MV. [Marosvásárhely] 1877 Aug. 1.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Künn az uri dalkör énekli / „Zárjátok be már azt a koporsót és vigyetek ki a temetőbe.” A bassus lennebb kezdi egy tercczel. – Idézet Petőfi Sándor *Zárjátok be már azt a koporsót!* című, Csapó Etelke halálára írt, vélhetően 1845. január 8-án keletkezett verséből. A költemény a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című ciklus IV. darabja, és arra utal, hogy várni kellett Etelke temetésével, mert a leányt tetszhalottnak hitték. (PETŐFI 1997, 410.) A teljes versszöveg: „Zárjátok be már azt a koporsót, / És vigyétek ki a temetőbe! / Hisz elég rég

nézem már, hogy bennem / Megmaradjon mindörökre képe, / Vagy hogy szívem, lelke
összetépje!” (Uo., 117.) A költeményt Hubay Jenő zenésítette meg egyéb Petőfi-versekkel
együtt. A kiadvány megjelenéséről így tudósított a *Vasárnapi Ujság*: „Diszes zenemű jelent
meg Tábornok és Parsch műkereskedésében. »Tizenhatsz eredeti magyar dal Petőfi költe-
ményeire,« énekhangra zongorakísérettel szerző Hubay Jenő, fiatal zeneköltő, ki Párisban is
sok elismeréssel találkozott. Minden dal előtt egy-egy művészi rajz van, részint Morelli met-
szésében, részint Divald fénynyomatában.” A *Zárjátok be már azt a koporsót!* című vershez
Baditz Ottó készített illusztrációt. (*Vasárnapi Ujság*, 1880, 27. évf., 51. sz. [dec. 19.], 840.)
A zenemű valószínűleg már a gyűjteményes kiadás előtt is ismert volt, hiszen a kézirat 1877-
ben, tehát három évvel a zenemű megjelenése előtt keletkezett.

[AZ ÖREG SZÉKELY KÁROLY]

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/127-es jelzeten, 27,5×21,5 cm-es
kiskockás lapon. A lap ketté van hajtva 13,3×21,5 cm-es méretre, így két foliót al-
kot. A lapok mindkét oldalára ír, lila tintával. Az oldalak számozatlanok. Javítások
nélküli tisztázat. A szövegnek nincs címe. A keletkezés helye és ideje az első lap
rectójának jobb felső sarkában olvasható: MV. [Marosvásárhely] 1877 szept.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Nagyságos ex genere. – Nagyságos nemzetségből való. (lat.)

**...s belémagyarázza, hogy a tök kolopnak letétele miért nem volt helyes vagy hogy a
skízet minek a megütésére kellett volna tartani.** – Tökkolop: kártyafigura a magyar kár-
tyában. Skíz: a bohócot ábrázoló huszonkettedik, számozatlan tarokk lap a tarokk kártyá-
ban.

...s első vevő a pikétben:... – Pikét: kétszemélyes kártyajáték.

A Pantheonba művészek kellene... – A panteon az istenek összességének szentelt
templom a régi görögöknél és rómaiaknál. A Pantheon azonos céllal épült templom Rómá-
ban. Kiváló emberek emlékének szentelt díszes építményt, csarnokot is jelent. Átvitt érte-
lmi jelentése: valamely nemzet kiemelkedő, különösen tisztelt, elhunyt nagyságai. A párizsi
Pantheon, amelyet XV. Lajos építtetett, és amely 1789-ben készült el, a francia történelem
olyan jelentős személyeinek állít emléket, mint Napoleon, Voltaire, Rousseau, Victor Hugo,
Émile Zola.

[MARGITKA ÁNGYÓ]

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/123-as jelzeten, 27,5×21,5 cm-es
kiskockás lapon. A lap ketté van hajtva 13,3×21,5 cm-esre, így két foliót alkot. A szá-
mozatlan lapok mindkét oldalára ír, lila tintával. Tisztázat, egyetlen apró kivételtől
eltekintve nincsenek javítások benne. Címet és dátummegjelölést nem tartalmaz.
Az írásképből ítélve korai, az előző szöveggel egy időben, 1877-ben keletkezett

írásról van szó. A kézirat mellett az Ms 5721/124-es jelzeten található Bisztray Gyula gépiratos másolata két, A és B-vel jelzett folión.

M.: Folyóiratközlés ez ideig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**maga pedig ex offo hodító szivetrombolo ékes menyecske.** – ex offo: ebből adódóan, értelemszerűen (lat.).

Sok jeles mondatot tudott könyv és hiba nélkül a „Vezércsillagokból” sőt Aszalay „Szellemi omnibusabol” is,... – A *Vezércsillagok* először 1865-ben kiadott „mozaikmű”, egy 19. századi „idézetek könyve”, amely magyarországi és külföldi íróktól egyaránt tartalmazott verses és prózai citátumokat. A 19. század végéig többször is kiadták. Teljes címe: *Vezércsillagok vagyis velős mondatok és költői gondolatok honi és külföldi remekírók műveiből*. Aszalay József (1798–1874) királyi helytartósági titkár, aki hivatali munkája után visszavonult Borsod megyei birtokára, ahol a zenének, kertészetnek és az irodalomnak élt. Hamis és csiklandós anekdotákat, betűrendbe szedett, különböző témájú írásokat tartalmazó könyve valójában kompiláció, fordítás különböző, főként idegen nyelvű könyvekből. 1855-ben jelent meg Pesten, három kötetben (ASZALAY 1855.), második kiadása pedig 1861-ben (ASZALAY 1861.). A szerző, valószínűleg pikáns részletei miatt, kifejezetten férfiolvasóknak ajánlotta könyvét. 1866-ban kiadta *A szellemi omnibus kistükrét* is, egy kisrétű, zsebkönyvszerű aforizmagyűjteményt, amely egy-egy mondatban vagy paragrafusban fogalmaz meg az élet különböző területeivel kapcsolatos bölcs tanácsokat vagy meglátásokat (ASZALAY 1866.).

...**udvarias formákat tanult a Pesti divatos társalkodóbol...** – A *Társalkodó a Jelenkor* melléklapja volt a reformkorban. Szerkesztője Helmezy Mihály, a lap szellemi vezére pedig Széchenyi István volt. A *Jelenkor* és melléklapja 1832 januárjától indult, és heti két alkalommal jelent meg. A hírlap és melléklapja hagyományos sajtóegyüttes volt a 19. század közepéig. A hírlap tartalmazta a napi információkat és a politikai cikkeket, a melléklap az ismeretterjesztő, szórakoztató, nevelő célzatú írásokat, valamint szépirodalmat és kritikát. A melléklap műfaj később önállósult hetilapok, magazinok formájában. A *Jelenkor* és a *Társalkodó* addig ismeretlen sikert aratott: 1837-ben már 4000 példányban jelent meg.

Darvin visszafejlődési teoriájának hűségese követője... – Utalás Charles Robert Darwin (1809–1882) angol természettudós evolúciós elméletére, mely szerint a fajok egymásból alakulnak ki. Az elmélettel kapcsolatos két nagyhatású munkája 1859-ben (*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*) és 1871-ben (*The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*) jelent meg. Az előbbi 1873–1874-ben vált ismertté a magyar olvasók számára Dapsy László fordításában (*A fajok eredete a természeti kiválás útján vagyis az előnyös válfajok fenmaradása a létérti küzdelemben*), az utóbbi pedig 1884-ben Török Aurél és Entz Géza fordításában (*Az ember származása és az ivari kiválás*).

[AZ IZGATOTTSÁG NAPJAI]

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/129-es jelzeten található, 27,5×21,5 cm-es kiskockás lapon. A lap ketté van hajtva 13,3×21,5 cm-esre, így két foliót al-

kot. A lapok mindkét oldalára ír, lila tintával. Az oldalak számozatlanok. A kéziratnak nincs címe. Dátumot sem tartalmaz, viszont az írásképből, a tinta színéből és a használt lapokból ítélve az előző három kézirattal egy időben, 1877-ben keletkezhetett.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Úgy belészoktam a háboru gondolatába egy esztendő – tán több idő – olta annyit hallom a „keleti kérdés” minden oldalát, feleeresztve a „parisi pontok” magyarázata, s a szereplő egyéniségek – „Gorcsakoff, Mithad, András Bismark” viselt dolgainak bírálatával beszélni,... – Az idézet kezdete utalás az orosz–török háborúra, amely 1877. április 24-én kezdődött és 1878. március 3-án ért véget a Törökországban megkötött San Stefanó-i békeszerződéssel. Az Orosz Birodalom 19. századi külpolitikájának egyik fő célkitűzése volt, hogy a gyengülő Oszmán Birodalom kárára dél és délnyugati irányban terjeszkedjen. Törökellenes politikája egybeesett az akár több évszázados török elnyomás alatt élő balkáni népek törekvéseivel. A háború kitérésének közvetlen előzménye volt például a bolgárok utolsó hatalmas felkelése 1876 április–májusában. A felkelés végsőkig kiélezte a keleti kérdést, amelynek középpontjában a bolgár kérdés állt.

A „párizsi pontok” az 1856-os párizsi békeszerződésre vonatkozik, amely az 1853–1856 között zajló, az Orosz Birodalom és az angol–török–olasz–francia szövetséges erők között zajló krími háborút zárta, és amely visszaszorította Oroszország európai befolyását.

Alexandr Mihajlovics Gorcsakov (1798–1883), II. Sándor orosz cár kancellárja, Andrássy Gyula gróf (1823–1890), az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere (1871–1879) és Otto von Bismarck (1815–1898) német kancellár jelentős diplomáciai szerepet játszottak a már 1875 júliusától jelentkező bolgár lázadások és a török kormány között. Gorcsakov legfőbb célja az volt, hogy az elvesztett krími háború utáni elszigeteltségből kitérve helyreállítsa Oroszország nagyhatalmi tekintélyét. Andrássy Gyula legfőbb külpolitikai törekvése viszont egy Oroszország-ellenes szövetség megteremtése volt. Andrássy 1875. december 30-án egy reformjegyzéket intézett a portához, melynek öt pontja azokat a reformokat foglalta magában, amelyeket a külügyminiszter Hercegovina és Bosznia pacifikációjára szükségesnek tartott. Sem Andrássy jegyzése, sem a bolgár felkelők követelése az azonban nem vezettek a zavargások lecsendesítésére. 1876 májusában Bismarck, Andrássy és Gorcsakov tanácskozások után megszerkesztették a berlini memorandumot, amely Andrássy reformjegyzékét és a felkelők követeléseit tartalmazta. A porta a követeléseket nem fogadta el, így tört ki a háború. (Korabeli leírásához lásd: SZATHMÁRY 1878.)

Mithad: Mithád (Midhat) pasa, az 1876. december 23-án kihirdetett első török alkotmány szerzője. 1877. február 5-én megfosztották nagyvezéri állásától és száműzték azzal a váddal, hogy a szultán trónja ellen tört.

...a pesti orvosi egyetemen Lenhosek uram kireperálta valamelyik atyámfiának az orrát,... – Lenhossék József (1818–1888) orvos, anatómus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A magyarországi anatómia korai, 19. századi korszakának jelentős alakja, a mikroszkópos szövettani vizsgálatok és a funkcionális anatómia iskolateremtő egyénisége volt. 1859-től 1888-ig a pesti, majd budapesti egyetem bonctani tanszékének egyetemi tanára. Jelentős munkásságot fejtett ki a fizikai antropológia területén is, a magyarországi koponyatani vizsgálatok tudományos alapokra helyezése az ő nevéhez fűződik. Ő a Lenhossék

orvosdinasztia középső tagja: apja Lenhossék Mihály Ignác (1773–1840) orvos, fiziológus, fia Lenhossék Mihály (1863–1937) orvos, anatómus.

...Suleiman pasa hadtestét Plevnánál összevonja... – Szulejmán pasa: török tábornok, a török fegyveres erők főparancsnoka. Plevna (Pleven): város Észak-Bulgáriában. Plevna ostroma az 1877–1878-as orosz–török háború legfontosabb eseménye volt. A város körüli állásokat védő törökök csaknem öt hónapig tartották fenn Oroszország és Románia túlerőben lévő egyesült seregeinek déli irányú előrenyomulását, de végül megadták magukat.

...teljes megnyugvással vesszük, ha Sulejman pasát, törököstől, cserkeszestől basibozukostól, s az ellen tábornokot Gurkóstól, Miklos hercegestől kozákostól és kancsukástól együtt megüti a magosságbeli menkő – Gurkó: orosz tábornok a keleti háborúban. Miklós herceg: az európai orosz sereg fővezére, a cári fivére. (A többihez lásd még a *Szómagyarázatok*at.)

...lesve lessük a „Maros-Vidék” vagy az „Erdélyi Híradó” táviratát... – A *Marosvidék* és az *Erdélyi Híradó* Marosvásárhely két legjelentősebb lapja volt az 1870-es évek végén, sőt a *Marosvidék* a későbbiekben is. Ez utóbbi az 1876 szeptemberében megszűnt *Erdély* című lap folytatása volt. 1877. január 7-én indult, és címlapja szerint társadalmi, közművelődési, közgazdasági és szépirodalmi heti közlöny volt. 1879. április 28. és 1880. január 1. között hetente kétszer jelent meg. A lap húsz éven át Marosvásárhely legjelentősebb sajtóorgánuma volt, 1897-ben szűnt meg, illetve *Székely Lapok* néven folytatódott. Az 1870-es évek végén Kerekes Sámuel szerkesztette. Az *Erdélyi Híradó* 1877. január 2-án indult Nemes Ödön szerkesztésében. Politikai, társadalmi és közgazdasági közlöny volt, hetente háromszor jelent meg. 1879. június 28-án szűnt meg.

...akár a „Fővárosi Lapok” hadi cronicáját is... – A *Fővárosi Lapok* szépirodalmi napilap volt a 19. század utolsó harmadában. 1864–1903 között jelent meg Pesten. Szerkesztői voltak: Tóth Kálmán (1864–1867), Vadnai Károly (1867–1892), Szana Tamás (1893–1894), Porzsolt Kálmán (1894–1903).

...Lázár Ádám ez a politicalai mobile perpetuum... – mobile perpetuum: örökmozgó (lat.).

...hunczfut a muszka... – Hunczfut: a német eredetű *Hundsfott* (gazember, csirkefogó), ill. *hundsfutt*, *hundsfut* (gyáva személy, alávaló ember) szavakból. A német szó többszörös átvétellel, különböző német nyelvjárásokból s valószínűleg főként a Magyarországon és Erdélyben állomásozott német katonaság révén került a magyarba. (TESZ, 2. köt., 1970, 167.)

[A SZERELEM ÉS AZ ÉLET]

K.: Kézirata az MTA Kézirattárában az Ms 5721/121-es jelzeten, 34×21 cm-es lapon. A lap ketté van hajtva 17×21 cm-esre, így két foliót alkot. Fekete tintával ír a lap mindkét oldalára. A lapok számozatlanok. Cím és dátummegjelölés nincs rajta. Az írásképből ítélve aránylag korai keletkezésű, az 1870-es évek végén írt szöveg. A kéziratot az Ms 5721/122-es jelzeten Bisztray Gyula gépiratos másolata követi, három számozott folión.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/133-as jelzeten található, 34,3×21 cm-es lapon. A lap ketté van hajtva, így két foliót alkot, melyeknek méretei: 17,1×21 cm. Fekete tintával, apró betűkkel írt, a lapok mindkét oldalára. Az 1. és 2. oldal ceruzával meg van számozva. Cím és dátum nincs a kéziratban. Az írásképből és a laphasználatból ítélve az 1870-es évek legvégén keletkezett szöveg.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...leánya kákát sodor ügyes két kezével. – A káka vagy gyékény állóvizek mentén élő sásféle növény. Rostos szára és levele fonható, szőhető. Szakajtókat, tojás- és kenyértartó kosarat, búzás puttonyt, kaptárt, szatyrot fonnak belőle. Szőni piaci sátoztáblát, szekérrernyőt, ponyvafélét szoktak a növényből. A szövésre szánt kákát sarlóval vágják, a vízparton szálanként kitergetik és megszáritják. A munkához a káka selymét, a levél szálának finomabb szalagjait használják. E szalagokból kézzel spárgát sodornak, azután a spárgát gomolyagokba tekerik. A novellabeli idézet tehát a káka szövését megelőző munkálatra utal.

KISVÁROSI FOTOGRÁFIÁK I. A „NAGY EMBER”

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/112-es jelzeten található, 34×21,1 cm-es zöldes lapon. A lap ketté van hajtva 17×21,1 cm-esre, így két foliót alkot. A foliók mindkét oldalára ír, lila tintával. Az oldalak számozatlanok. A szöveg sok javítást tartalmaz. Dátum nincs rajta; az írásképből ítélve valószínűleg az 1870-es évek végén keletkezett. A címbeli *fotográfia*k szó az eredeti *photográfia*k-ból van javítva. A szöveg végén aláírás: *aj. T.* A kézirat mellett az Ms 5721/113-as jelzeten Bisztray Gyula gépiratos másolata 3 számozott folión.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Csak a szemében világol egy darab tűz az Olympus tetejéről... – Olympus (Olümpusz): Görögország legmagasabb hegysége, a görög mitológiában az istenek örök lakhelye.

...ő Arcadiában született. – Arcadia (Árkádia): hegyvidéki táj Peloponnészosz közepén. Vergilius eklogái nyomán az idillikus pásztori élet és boldogság helyszínének jelölőjévé vált.

...hibásnak az „Elba” berendezését;... – Az Elba szigete marosvásárhelyi mulatóhely volt, amelyet a Maros két ága vett körül. A város vízimalmának a mozgatására a Maros főágát ugyanis még két mellékágra terelték, és az ágakat egy híddal kötötték össze. A malom alatt lévő iszapos, ingoványos területen Houchard József francia eredetű építésmérnök létesített ligetet, illetve vendéglős mulatókertet az 1810-es évek közepén. Az Elba szigetét később Erzsébet-ligetnek nevezték. (FODOR 1937, 11.)

KISVÁROSI FÉNYKÉPEK II. AZ AGGLEGÉNY (A MILYEN SOK VAN)

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/114-es jelzeten található, 34×21,1 cm-es zöldes színű lapon. A lap ketté van hajtva 17×21,1 cm méretűre, így két foliót alkot. A foliók mindkét oldalára ír, lila tintával. Az oldalak számozatlanok. A szövegben sok a javítás. Dátummegjelölés nincs rajta, az előző írással egy időben, az 1870-es évek végén keletkezhetett. A szöveg végi aláírás: *a... t...* A kézirat mellett az Ms 5721/115-ös jelzeten Bisztray Gyula gépiratos másolata 4 számozott folión.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mikor kiélte már Aszalay „szellemi omnibuszát” s annyi finom szollásmodja köz-kincsévé vált az éhező emberiségnek,... – Aszalay József *Szemle* omnibuszáról lásd a [*Marigotka ángyó*] című írás jegyzeteit.

...rosz nyelvek unalomig ismétlik Esopusnak azon ismeretes meséjét, mikor a roka savanyunak találta a szöllőt. – Aiszóposz (Aisopos, Aesopus, Ezópusz, Ezópus) (Kr. e. 6. sz. eleje? – Kr. e. 6. sz. közepe) görög író. Ifjúkorában Számosz szigetén volt rabszolga, majd tehetsége révén felszabadult. Részt vett Számosz politikai életében; később Delphoiban özszeütközésbe került gazdag lakosokkal, akik hamis ürüggyel megölték. Állatmeséi tették ismertté, melyeket a latin átdolgozások révén a középkori Európa is megismert. A felvilágosodás korában népszerű volt. Meséi magyarul először Pesti Gábor fordításában és átdolgozásában jelentek meg, egyik leghíresebb későbbi átdolgozója pedig Heltai Gáspár volt. Az átdolgozások a mesék végére tanulságokat illesztettek, amelyek az eredeti változatban nem szerepeltek. Szabó István 1846-os munkája is jól illusztrálja, hogy a mesék a 19. században is a végükre illesztett tanulságokkal váltak közismertté. A történet az említett fordításában így hangzik: „A róka magasan csüggő érett szőlőfürtöket pillantván meg, kíváncsi volt leenni. Sokat fáradozva s hozzájuk nem férhetve mond magát vigasztalólag: Még savanyúk!

A valamitől tehetlenségök miatt elesőket s ezt hazugsággal leplezni akarókat rója ez a mese.” (*A róka és a szőlőfürtök*, AESOP 1846, 80.)

KARÁCSONYI TÖRTÉNET

K.: A kézirat leírását és a megjelenés adatait lásd a nyomtatott változat jegyzeteinél.

[VERZÁR]

K.: Kézirata az OSZK Kézirattárában az Oct. Hung. 1662-es jelzetű jegyzetfüzetben található a 3–5. foliókon. A notesz fekete borítójú, kiskockás lapú füzet. A lapok méretei: 9,6×16 cm. Ceruzával írta, apró betűkkel. A szöveg kevés javítást tartalmaz. A végén dátum: *Kolozsvár. 1881 Máj 27.* Bisztray Gyula-féle gépiratos másolata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/118-as jelzeten található, 3 számozott folión.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Olyan „Mária szívét átjáró hét tör” féle siralmas historia volt. – Utalás a *Stabat Mater Dolorosa* (‘Áll a fájdalmas Anya’) című himnuszra, amely Szűz Máriának a keresztfá alatt átélt fájdalmáról szól és egyike a legismertebb középkori énekeknek. Szerzősége vitatott, magyar átköltése szerepel a katolikus énekeskönyvekben. A Jézus passiójától szenvedő Szűz Máriát gyakran a szívét átjáró törrel ábrázolták. A török száma lehetett hét, mely Mária hét fájdalmára utal.

A NEMES BIRI HARAGJA

K.: A kézirat leírását, a megjelenés adatait és a *Tárgyi magyarázatokat* lásd a nyomtatott változat jegyzeteinél.

A SZAMARAK

K.: A kézirat leírását, a megjelenés adatait és a *Tárgyi magyarázatokat* lásd a nyomtatott változat, *A Lila kis regénye* című novella jegyzeteinél.

KARÁCSONYI ÉNEK

K.: A kézirat leírását és a megjelenés adatait lásd a nyomtatott változat jegyzeteinél.

[A JUTALOM]

K.: Kézirata az OSZK Kézirattárában az Oct. Hung. 1663-as jelzeten található, 11 folión, 10,3×17 cm-es lapokon. Apró betűkkel, fekete tintával írta a lapok rectójára. Az oldalak meg vannak számozva a szerző által ugyanazzal a tintával. Fekete nyomtatott számozás is látható a rectók jobb felső sarkában 35-től 45-ig. Az utolsó, 12. lap számozását valaki ceruzával átjavította 11-re. A novella folyóiratközlése nem ismert, nyomtatásban először Bisztray Gyula közölte az általa összeállított *Lobbanás az alkonyatban* című kötetben (BISZTRAY 1955, 39–45.) Bisztray az OSZK Kézirattárában található foliók alapján közölte a szöveget, és lehetséges, hogy ő maga javította át az oldalszámozást, arra gondolva, hogy a szerző tévedett. A foliók közül hiányzó 11. lap azonban az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/111-es jelzet alatt található töredékek közé keveredett el. A lap méretei, tintája, az íráskép teljesen megegyezik az OSZK Kézirattárában található foliókéval, ráadásul a 11-es sorszám látható rajta. Az állítást továbbá az is alátámasztja, hogy mindkét gyűjteménybe Bisztray Gyulától kerültek be a Petelei-kéziratok, csak bizonyára ő maga sem vette észre az egyéb töredékek között, hogy a novella egyetlen lapja máshová került. A szöveg Bisztray-féle közlésében enyhe logikai törés érezhető a 10. és az átszámozott 11., valójában 12. folió között, épp ezt a logikai törést tölti ki az elkeveredett 11.

folió. A Bisztray Gyula által készített gépiratos másolat sem a szöveg mellett, az OSZK-ban, hanem az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/104-es jelzeten található, 6 folión. A lapok meg vannak számozva. Méreteik: 21×29,7 cm. A másolat mellett 10×15,8 cm-es vonalas lapon Bisztray Gyula kézírása: *Petelei: A jutalom* kézírata (címet én adtam! 6. f. 955. II. 6. K.: OSZK). A kéziraton sem cím, sem dátum, sem pedig aláírás nincs. A kézirat 1. és 2. foliójának egymáshoz való viszonya sem egyértelmű, hiszen az 1. folión elhangzó beszédhelyzet a 2. folión megismétlődik, ráadásul más-más szereplőnév-változattal (Aladár, Kanut). Lehetséges, hogy az 1. vagy 2. foliónak, illetve mindkettőnek volt más szövegváltozata is, a kéziratcsomóban azonban nem lelhetők azok fel. Ezért a logikai törés elkerülése végett a 2. fol. elején megismétlődő beszédhelyzetet csupán lábjegyzetben közltem, jelezve a szerkesztői kivágás tényét.

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő.

LEÁNYSOR

K.: Kézírata az OSZK Kézirattárában, azonos jelzeten (az Oct. Hung 1663-ason) [*A jutalom*] című novellával, 10,8×17,1 cm-es zöldes lapokon, 34 folión. Fekete tintával, apró betűkkel írta a lapok rectójára. Az oldalak meg vannak számozva. Dátum nincs rajta. Címe: *Leánysors*. A szöveg végén aláírás: *Petelei István*. Az utolsó folió versóján ceruzás megjegyzés: „Ez, a nem is igen rosz elbeszélés (ha jól tudom) 1898 tavaszán jelent meg a Vas. Ujságban. P.” (A novella valójában nem jelent meg az említett lapban.) Ugyanitt, a ceruzás megjegyzés fölött piros tintával: „A revisiót elküldeni: Petelei István úrnak Maros Vásárhely.”

M.: Folyóiratközlés ez idáig nem került elő. Bisztray Gyula közölte először a *Lobbanás az alkonyatban* című kötetben, *Szócs Klára története* címmel (BISZTRAY 1955, 378–408.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mikor az „Ite missa”-t czipfrázza ki a pap,... – Ite missa: részlet a katolikus liturgiában a mise végén elhangzó elbocsátásból, melyet a pap mond a híveknek. Teljes szövege: Ite, missa est. – A szentmise véget ért, menjetek békével. (lat.)

...melyeket Balzac gonoszabbaknak tart... – Honoré de Balzac (1799–1850) francia regényíró.

...mint Izsák felett Ábrahám nem perelt, de meggyújtotta alatta a máglyát... – Ábrahám Isten általi próbatételéről lásd: 1Móz 22:1–14.

[KÉPZELT NAGYSÁG]

K.: A töredék kézírata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/128-as jelzeten található, az [*Eszter*] című kézirat 2. foliójának versóján. (A kézirat leírását lásd az [*Eszter*] kéziratának ismertetésénél.) A töredéknek nincs címe. Valószínűleg szintén 1877-ben keletkezett.

ÁLMOK

K.: A kézirat leírását és a megjelenés adatait lásd a nyomtatott változat jegyzeteinél.

GYENGE ÜZLET

K.: A kézirat az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/109-es jelzet alatt található 10,6×17,1 cm-es számozott lapokon. Fekete tintával írta csak a lapok rectójára. Dátumot nem tartalmaz. Címe: *Gyenge üzlet*. Töredékben maradt írás, a 4. folió után egy vagy több folió hiányzik, majd következik a szöveg utolsó, számozatlan foliója. Ráadásul a töredékhez tartozó lapok a kéziratári rendezés nyomán elkeveredtek, így a 4. folió az Ms 5721/106-os jelzet alá besorolt kéziratok között található.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„Gladstone is maga fűrészel – magyarázta a korlátot át a szomszédoknak... – William Ewart Gladstone (1809–1898) angol liberális politikus, 1868 és 1894 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke négy alkalommal.

[GYENGE ÜZLET 2]

K.: A töredék az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/109-es jelzet alatt található, 10,7×17 cm-es lapon. Fekete tintával írta a lap rectójára. Nincs címe, dátum sincs rajta. A *Gyenge üzlet* című kézirat első oldalának egy újabb fogalmazványa.

[ESZTER ÉS A FAMÍLIA]

K.: Kézirata az MTAK Kézirattárában a [*Gyenge üzlet 2*] című töredékkel azonos jelzeten (Ms 5721/109) található, 4 folión. Az első két folió méretei: 17×21,1 cm; ezek szélei megrongálódtak. Az utolsó két foliót egy 42,4×17 cm-es, kettéhajtott lap alkotja. Apró betűkkel, fekete tintával írta a lapok mindkét oldalára, a szövegtest mellett széles margót hagyva az esetleges javításoknak, utólagos betoldásoknak. Cím és dátum nincs a kéziratban. Néha megfordítva, fejjel lefelé is írt, újratezdte a szöveget, ezért a kézirat kevésbé lineáris, töredékes, a történet néhol folytatás nélkül szakad meg, mint például a 2. folió versóján. Itt ugyanis mintha a történetnek egy másik oldala, egy másik oldal fogalmazványa folytatódna. A kézirat tematikájában az [*Eszter*] című korai írás feldolgozása.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mellékesen a magyar nemzet régi hazájáról s nyelvével eredetével bibelődik. Kivált a cseremiszek és a lappok bírják mély rokonszenvét... – Utalás a 19. században kibontakozó és a finnugor nyelvrokonsággal kapcsolatos elméletekre. A finn–magyar nyelvrokonság

gondolata különösen a 19. század közepétől erősödött fel. A magyarországi finnugor nyelvhasználat egyik legjelentősebb képviselője Reguly Antal (1819–1858) nyelvészeti tanulmányai és anyaggyűjtő tanulmányútjai után Hunfalvy Pál (1810–1891) volt. Ő aktív részt vállalt az ún. ugor–török háborúban is, melyben tudományos érvekkel harcoltak a magyar nyelv török voltát hirdető elgondolásokkal szemben. A magyar–finnugor rokonság bizonyításának másik jelentős képviselője a korban Budenz József (1836–1892). Mindketten számos, a témával kapcsolatos publikációt jelentettek meg. A magyar nyelv eredete és rokonsági kapcsolatai a 19. századi összehasonlító nyelvtudomány kitüntetett kérdése volt. (Vö. PUSZTAY 1977.) Peteleinek a novella szereplőjével kapcsolatos ironikus megjegyzései háttérben tehát ez a nyelvrokonsági elmélet áll.

Mellékesen az észet és finn s kisség a vogul kérdés is kísértgeti... – Lásd az előző jegyzetet.

...élénk sohajtozással szoll Beszarábiáról kivált magyar nemzeti szempontbol. – Bessarábia: lásd *A vén nemes* című novella jegyzeteit.

...s Klionak az arany táblán lesz munkája azzal a bizonyos vésővel. – Klió (Kleió, Clio): a kilenc múza egyike. A hellenisztikus kortól kezdve a történetírás műzsájának tekintették. Hagyományos ábrázolásain papirusztekercssel vagy tábláskákkal és palavesszővel jelenítették meg.

TAVASZ

K.: A töredék kézírata az MTA Kézirattárában az Ms 5721/117-es jelzeten található, 4 folián. A lapok méretei: 10,6×17 cm. Apró betűkkel, fekete tintával írta. A lapok, az első kivételével, meg vannak számozva. A negyedik folió után hiányzik a szöveg folytatása. Csak a lapok rectójára írt, a versókon néhány javítás olvasható. Ezeket a töredék szövegkritikai jegyzeteinél a megfelelő helyen jeleztem. Aláírást és dátummegjelölést nem tartalmaz.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a rakotya selymes picuskái már szálingoztak; a kosbor virágai ráncosodtak... – Rakotya (rakotya fűz): a fűzfafélék (*Salicaceae*) családjába tartozó cserje. Erdőkben, gyepes területeken, hegyvidéken nő. Egyéb elnevezései: hegyi fűz, pálmáfűz, leányfűz, pimpófa, rekettye, barkafa. A méhek nagyon szeretik. Barkáját virágvasárnapkor szentelik. Kosbor (*Orchis*): a kosborfélék (*orchideafélék*, *Orchidaceae*) családjának egyik nemzetsége. Mintegy nyolcvan fajából több mint húsz a történelmi Magyarországon is megtalálható. Réteken, erdőknön terem, virágzata füzér, színe és formája rendkívül változékony.

[PILULÁK]

K.: A töredék az MTA Kézirattárában az Ms 5721/106-os jelzeten található, 11×17,7 cm-es lapon. Fekete tintával írta a lap rectójára. A folió számozása: 3. A többi lap hiányzik. Sem címet, sem dátumot nem tartalmaz.

[KERCSÓÉK]

K.: A töredék az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/111-es jelzeten található, 17×10,4 cm-es lapon, fekete tintával, apró betűkkel. Csak a lap rectójára írt. Sem cím, sem dátummegjelölés nincs rajta. Folytatása hiányzik.

[HAZAÉRKEZÉS 1]

K.: A töredék kézírata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/111-es jelzeten található, 17×10,4 cm-es lapon, apró betűkkel, fekete tintával. Csak a rectóra írt. Sem címet, sem dátummegjelölést nem tartalmaz. Folytatása hiányzik.

[HAZAÉRKEZÉS 2]

K.: A töredék a [*Hazaérkezés 1*] című szöveg tisztább változata, ugyanazon a kézírattári jelzeten. Két folióból áll, a lapok méretei: 17×10,4 cm. Apró betűkkel, fekete tintával írta a foliók rectójára. A 2. folió a kézírattári rendszerezés nyomán elkeveredett az Ms 5721/106-os jelzet alá. Címet és dátummegjelölést nem tartalmaz, folytatása hiányzik.

[ERZSIKE ÉS MARI]

K.: A töredék kézírata az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/111-es jelzeten található, 17,1×10,7 cm-es lapokon, apró betűkkel, fekete tintával. Összesen 8 folióból áll, a lapok meg vannak számozva, az 1., 8., 9., és 10. folió viszont hiányzik. Csak a foliók rectójára írt. Címet és dátummegjelölést nem tartalmaz.

Rövidítések és jelölések

ang.	angol
besz.	beszúrva
biz.	bizalmas
elav.	elavult
emend.	emendálva
fol.	folio
fr.	francia
gör.	görög
gúny.	gúnyos
irod.	irodalom
jav.	javítva
K.	kézirat
kat.	katonaság
lat.	latin
M.	megjelenés
ném.	német
MTAK	a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
nép.	népies
n. n.	név nélkül
ol.	olasz
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
pejor.	pejoratív
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
r.	recto
rég.	régies
rom.	román
sp.	spanyol
táj.	tájnnyelv
tör.	török
tört.	történettudomány
tréf.	tréfás
v.	verso
vál.	választékos
vall.	vallás
[]	a szerkesztő kiegészítése
[!]	a szabályostól eltérő, furcsa mondat szerkezet; betű szerinti hűség
[?]	a kéziratban bizonytalan olvasat
< >	a szerzőtől törölt szó a kéziratban
<...>	áthúzott, olvashatatlan rész a kéziratban

Szómagyarázatok

abajgat (nép.): zaklat, nyugtalanít

abaposztó (rég.): durva, festetlen posztó

absit (*obsit*) (ném., rég., nép.): katonai elbocsátólevél

accord (fr.): legalább három különböző magasságú zenei hangnak egyidejű hangzása; hangzat

activa (lat.): cselekvő vagyon; a vállalati (esetünkben kereskedelmi) mérlegnek az a része, amely a meglevő anyagi értékek valamennyi fajtáját (ingatlan, felszerelések, készpénz, követelések stb.) tartalmazza

ahajt (táj.): ott, amott, a szóban forgó helyen v. annak tájékán

ajang, ajong: restell, szégyell valamit, húzódozik

ájer (lat., nép., tréf.): levegő

ákáciozus (táj.): kötekedő

aktuárius: biztosítási matematikus, olyan szakember, aki a kockázatok pénzügyi hatásait elemzi

alamizsna: szegényeknek, koldusoknak juttatott csekély értékű adomány

alamuszi: alattomos, sunyi

alkov (ném.): szobában elkülönülő ablaktalan fülke

almárium, almárium (lat.): fiókos, polcos alacsony szekrény

almemor: centrálisan elhelyezett, körülkerített emelvény a zsinagógákban, amely a Tóra felolvasására szolgál

ambitus, ámbitus (lat. nép.): oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác vagy folyosó

ángária (*angária*) (nép.): fizetési részlet

ánygó (*ágy*): közeli, idősebb férfirokon (kül. nagybácsi) felesége

animóval (lat.): lelkesen

apparátus (lat.): eszköz, készülék; felszerelés, berendezés

arendás (lat., nép.): haszonbérő

ármádia (rég.): hadsereg

árnika: a fészkesvirágzatúak rendjébe és az őszirózsa-félék családjába tartozó növény

assekurálva (rég.): biztosítva

aszott: 1. olyan növény v. mezőgazdasági terület, amely hő hatására szárasszá vált; 2. lesóványodott, petyhüdt, kiszáradt és ráncos (ember v. testrész)

asztag: gabona kévéiből rakott halmaz

auktoritás (lat.): tekintély, befolyás

avas (nép.): avas bor

avatag (rég., irod.): régi, elavult, ósdi

bagaria (nép.): növényi anyagokkal cserzett, kátrányszagú puha marhabőr, illetve ebből készített csizma

bagázsia (rég.): málha, poggyász

bajonett (kat.): szurony

balдахin: ernyő v. sátorszerű díszes mennyezet, melyet ágy, trón, szószék, oltár, emelvény stb. fölé a falhoz v. oszlopokra erősítenek, ill. ünnepélyes alkalmakkor valaki fölött rudakon hordoznak

bakalódik (táj.): dulakodik, birkózik, verekszik

bákány (táj.): a gyékény termése

bakter (nép., rég.): éjjeliőr

baraboly: erdős, köves helyek fehér, ernyős virágzatú növénynemzetsége; répagyökerét eszik

basibozuk (tör.): török szabadsapat tagja; nem sorkatona, hanem népfelkelőféle

batár (rég.): üveges fedett hintó; (biz.): ormótlan, régimódi kocsi

battist, *battiszt*: finom, vékony fonalból szőtt sűrű len- v. pamutvászon

beafsteak (*beefsteak*) (ang.): hirtelen sült bélszín

beamter (ném., rég.): hivatalnok, tisztviselő

bebonyálva (táj.): bebugyolálva

beczítál (lat.): megidéz

begyel (táj.): neheztel valakire

bekecs: derékba szabott, bélelt, rövid, prémes télikabát; ködmön

berbitél (táj.): imádságot félig hangosan mormol, mond, olvas

berek (vál.): (vízparti) bokros hely, kis erdő; (táj.) nádas, vize(nyő)s lapály

bibircsos (*bibircsós*) (táj.): szemölcshez hasonló puha kinövással teli (bőr)

birbices: vándorkereskedő

bival, *bivaly*: a szarvasmarhánál ált. kisebb, de erősebb, hátracsapott szarvú, gyér szőrű, fekete színű, páros ujjú kérődző állat

boglár (rég.): 1. ékköves, gyöngyös, zománcos, változatos felületű arany v. ezüst ékszer, dísz v. gomb; 2. arany- v. ezüsfonállal hímzett, szövött, varrott, változatos, főleg csillag v. gomb alakú kisebb ékítmény díszruhán v. övön

bombardon (ol.): mély hangú rézfúvós hangszer

bonne (fr., rég.): gyerek mellé fogadott lány, gyermekgondozónő

borostyán (táj.): orgona

borsóka: a galandféreg lárvája, mely a sertés izomzata között borsó nagyságú hólyag alakjában betokosodik

borsol (táj.): bosszant, ingerel

börziáner: tőzsdés, börzés

bricska: magas, négykerekű, egy- v. kétrudas, könnyű, rendszerint rugózatlan, sohasem fedeles, négy személy szállítására alkalmas lovaskocsi

brokát (rég.): 1. nehéz selyem v. bársonyszövet; 2. arany- és ezüstszálakkal gazdagon átszőtt mintás selyemszövet

bruder (ném.): pajtás, cimbora

brünell (*prünel*): atlaszkötésű fésűs gyapjúsövet

büg (táj.): (galamb)dúc

bugris: 1. faragatlan, ostoba, durva ember; 2. műveletlen, iskolázatlan szegény paraszt

bugyelláris, *bugyiláris* (táj.): pénztárca

bukéta (fr., rég.): virágcsokor

bukkant (nép.): botlat

bunyk (*bojnyik*) (szlovák, nép.): zshivány

burján (táj., irod.): gyom, gaz

butelia (*butélia*): szeszes italnak, főleg finom bornak tartására használatos karcsú, hosszú nyakú, rendszerint címkével ellátott, 3/10 v. 7/10 literes palack

butyik: 1. butykos: szűk nyakú, rendszerint lapos üveg, korsó v. mázas kis cserépedény szeszes ital, főleg pálinka tartására; 2. butik: elhanyagolt, piszkos, sötét kis bolt, italmérés v. falatozó

büdü (táj.): veszedelem

bürök: ember magasságúra is megnövő, a petrezselyemmel rokon, kellemetlen szagú, igen erős mérget tartalmazó gyomnövény; dúsan elágazó szára, szeldelt levele, fehér ernyős virágzata van

bütü (táj.): valaminek a sarka, vége

caléidoscop (gör.): 1. optikai játékszer, amelyben tükörlapok között színes üveg-, papír- vagy drótdarabok a cső forgatása által változó alakú képeket mutatnak; 2. színesen kavargó változások egymásutánja

chorus (vall.): 1. a szentéllyel átellenben levő karzat, ahol az orgona (és az énekkar) helye van főleg katolikus templomban; 2. templomban az oltár előtti rész, ahol a papok és szerzetesek karban mondják az imát

cibeg: biceg

cófre (táj.): rossz erkölcsű nő; ringyó

collier (fr.): nyakék, nyaklánc

contemplál (lat.): elmélkedik, szemlélődik, tervez, előírányoz, célul kitűz

cölönk (táj.): fölösleges nehezék

curál (táj.): gondoz, javít

cvikker: szár s néha keret nélküli szemüveg, melyet csíptetős szerkezettel az orr tövére erősítve viselnek

csáj (rom., táj.): tea

csakliz (táj.): csereberél, csencsel, csal, alkuszik

csecse (táj.): csecsés, szép, csinos

cseres (nép.): cserfával benőtt

cserkesz: 1. a Kaukázus északnyugati részén és a Kubáni-alföldön élő, a kaukázusi nyelvcsaládba tartozó, kabard-cserkesz nyelvet beszélő népcsoport; 2. pontatlanul így szokás nevezni a 19. századi kaukázusi háborúk során a Török Birodalomba áttelepült, különböző eredetű észak-kaukázusi népcsoportokat

csibuk: csutora (szopóka) és kupak nélküli, zömök, hosszú szárú pipa

csicsonkázik (táj.): jégen csúszkál

csihán, csihány (táj.): csalán

csillámpol (táj.): csillog, szikrázik

csiriz: lisztből vagy keményítőből vízzel készített ragasztó

csiszár: lócsiszár, kupec, háziállat (főleg ló) adásvételével foglalkozó kereskedő

csiszlik (tréf., gúny.): 1. csizmadia, cipész(inas); 2. valamihez hozzá nem értő, kontár ember; megbízhatatlan, hitvány alak

csombókos (*csimbókos*): csomós, bogos

csóré (táj.): meztelen, ruhátlan, csupasz, póre

csönk (táj.): favágó tőke, fatuskó, fatönk

csúp (táj.): csücske, sarka valaminek

csupor (nép.): bögre vagy kisebb (cserép)fazék

csür: takarmány, termény raktározására való szellős gazdasági épület

czafrang (táj., durva): szajha
czakken (táj.): cakk, homlokra, halántékra fésült hullámos fürt
czéda (irod.): feslett erkölcsű, ledér
czékál, czékázik (táj.): kószál, csavarog
czepel (táj.): cipel
czibárol (táj.): (meg)tépáztat
czibikel (táj.): biceg, sántít
czifferblatt (ném.): arc, ábrázat
cziber, cziberes (táj., irod.): bokros, cserjés hely
czikória: katáng; legelőn, útszélén gyomként tenyésző, kórós évelő növény; húsos gyökértörzset pótkávé gyártásához használják
czilinder: selymes, főleg fekete selyemanyagból készült, magas, henger alakú, lapos tetejű kalap; kürtőkalap
cziráda: görbe vonalú, gyakran áttört, sokszor kelleténél kacskaringósabb v. tagoltabb, meszterkelt díszítmény iparművészeti tárgyon, épületen
czítál (lat.): rendel, hív
czondra, czundra (nép.): rongyos, piszkos ruha; fekete daróc felsőkabát
czug: huzat
dágerrotip, daguerotipia: 1. a sötétkamrában keletkező kép rögzítése ezüst-joddal; a fényképezés kezdetleges formája; 2. az így készült kép
dajnál (táj.): énekel; (ittas ember) hamisan énekel, gajdol
dakszli: tacska
dalisan (irod., rég.): daliásan, délcegen
daróc: durva, vastag posztó
defter (tör., tört.): hódoltság korabeli török adórajstrom; itt metaforikus értelemben: adókönyv
degeny (táj.): kocsikenőcs
deklamál (rég.): hatást keltő v. hatásos módon előad
déliglátó: sövényszulák
delinquens (delikvens): 1. bűnös, tettes, vádlott; 2. olyan személy, akire valamely kellemetlen, kényelmetlen v. kínos dolog, esemény vár
demonstrál: szemléltet, bemutat valamit; *itt*: nyilvánosság előtt kimutat, tüntetően bizonyít valamit
dictio (lat.): szónoklat, fellengzős beszéd
díszkvalifikál (rég.): a „jobb” társaság köreiből kizár, a lovagias elégtételadás lehetőségétől megfoszt
diurnista (lat., elav.): napidíjas közszolgálati alkalmazott, díjnok
dohodt (táj.): dohos, fülledt
domine (lat.): uram
dormitorium (lat.): közös hálóterem (főleg kolostorokban)
doroncsos (táj.): göröngyös
dörömbözik (rég., irod.): dörömböl
dulló (tört., táj.): szolgabírói hatáskörrel felruházott tisztviselő a régi székely székeken a 19. század második harmadáig
duméz (táj.): hátra ver valakit
dungó (táj.): dongó

dürücsköl, dūröcköl (táj.): 1. nyomkod, gyömösöl, döfköd, csiklandoz, dögönyöz valamit v. valakit; 2. összezúz, összetör

ecclesia (gör.–lat.): egyház, egyházközség

élet (táj.): a lakóház a hozzátartozó udvarral és gazdasági épületekkel együtt

email (fr.): zománc

émett (émedt) (táj.): 1. ébrenlétben történő, igazi, valóságos; 2. ébren levő; 3. félálomban levő

esperest (rég.): esperes, az egyházmegye élén álló lelkipásztor (protestáns egyházakban)

eszterhaj, eszterhéj (táj.): nádból vagy szalmából készült háztető; eresz

etűd (fr.): a technikai készség fejlesztésére v. a művészi készség csillogtatására alkalmas zenemű

existál, exisztál (lat.): éppen hogy megvan, megél valahogy; létezik, van

fáin, fáin (nép., biz., táj.): finom, nagyszerű

faktor: szedőterem művezetője

famuluskodik (lat.): segítkezik

fáta (rom.): lány

féder (nép.): rugó

felcser (rég.): 1. olyan borbély, aki sebek gyógyításával is foglalkozott; rossz, tudatlan orvos; 2. tábori orvos, sebész

felhérc (táj.): a kocsirúdra az első kerekek előtt keresztben odaerősített megvasalt fa, amelyre befogáskor a két hámfát akasztják; ezen szoktak fellépni a kocsira

felszedőzködik (táj.): felszedelőzködik, indulni készül

fersing (táj.): gyolcsból varrt szoknya

feszeleg (táj.): feszeng; (ritk.): kevélykedik, hivalkodik

filagória: veranda, széles tornác; a tetőnek rendszerint a bejárati ajtónál lévő, kiugró, oszlopokon nyugvó része

finánc (nép.): pénzügyőr

fiókoz (fiókol) (táj.): fiókokat, vagyis kisebb szénaboglyákat rak

firhang (ném.): függöny

fixíroz (lat.–ném.): erősen, kihívóan, hosszan néz

flaner (flanel) (ang.–ném.): egy- v. kétoldalt bolyhozott pamut- v. gyapjúsövet

flaszter (ném.): aszfaltozott vagy kövezett útburkolat, járda

forhangli (firhang) (ném.): függöny

forstéber (Vorsteber) (ném.): előljáró, főnök, elnök, igazgató

frater, fráter (lat.): testvér; áldozópappá nem szentelt szerzetes

fraternizál (lat.–fr.): barátkozik

fuzsitos, fuzsitus (táj., nép.): hóbortos, bolondos, szeleburdi, rigolyás, kötekedő személy

gádor (nép.): különálló pince, verem boltozott bejárata

galacsin: puha anyagból (kenyérbélből, papírból) gyúrt kis golyó

galantéria (fr.): könnyed udvariasság

gang (ném.): bérházban függőfolyosó; nyitott folyosó

gangos (nép.): büszke, délceg, hetyke járású, mozgású személy

gárdista (rég.): valamely gárdaezredben szolgálatot teljesítő katona; testőr

garnel (garnír) (táj.): ruhafodor

gene (gène, zsen) (fr.): feszélyezettség, zavar

generális (lat., kat.): tábornok

gérok (gérokk) (ném., elav.): szalonkabát; ferencjóska

gestál: gesztikulál

gezemice, gezemuza (táj.): mindenféle didbáb portéka, értéktelen hulladék, limlom

gibic (táj.): kicsi, madár formájú

glacè (glaszè) (fr.): finom, puha, tompa fényű kecske- vagy báránybőr kesztyűk készítésére

göböly (nép.): levágásra, hizlalásra szánt szarvasmarha, főként ökör

grádics (nép.): lépcső, lépcsőfok

granárium (nép.): magtár, hombár

gubernium (lat.): főkormányszék, helytartótanács

guillotine (fr.): nyaktiló

gürüzdöl (táj.): karcolja valakinek a torkát valami; köszörüli a torkát valaki

gvardián, gvárdián (lat., vall.): szerzetesrendben: házfőnök

gyepü (nép.): sövény

gyügyög: 1. gügyög; kisgyermek szavakat nem alkotó hangokat, hangcsoportokat ejt ki; 2. felnőtt érzelmesen, kényeskedve, becézően beszél

hámbar (hombár) (nép.): deszkából készült nagy láda gabona, főleg búza tárolására

hapták (nép., rég.): vigyázzállás

baricska (táj.): tatárka, pohánka, hajdina

házsártos: minden apróságért veszekedő, zsörtölődő

hektikus (hektikás) (nép.): tüdőbajos, tüdővész; súlyos köhögési rohamokban szenvedő

hiju (hiu) (táj.): padlás

híves (híves) (táj.): hűvös

hütös (hites): feleség (elav., irod.): hitvestárs

ibrik (nép.): öblös, füles, korsószerű kisebb (ivó)edény; bögre

ihar (táj.): juhar, juharfa

imett (imette) (elav.): ébren(lét)

impertinencia (lat.): szemtelenség, arcátlanság, pimaszság

incriminált: hibáztatott, kifogásolt

instál (nép., rég.): alázatosan vagy esedezve kér valamit

instancia (lat.): kérvény

instelláció (installáció) (lat.): beiktatás, hivatalba helyezés

instrument (instrumentum) (lat.): eszköz, szerszám, műszer

insultál (lat.): sérteget, megtámad, bántalmaz

inventárium (lat.): leltár, jegyzék

ipa (táj.): após

ipsze (lat.): ember

iskátula (táj.): doboz

istráng: a hámot a hámfával összekötő kötél, szíj, esetleg lánc

iszkitel (táj.): ösztökél, nógat, ingerel, buzdít

joviális (lat.): derűs, jó kedélyű, nyájas

juss (lat., nép.): 1. jog; 2. örökség, örökrész

kabala (táj.): kanca ló

kaczkí (táj.): kackiás, szépsége v. ruhájának csinosága tudatában kihívóan, hetykén viselkedő személy (főként nő)

kaczor: kaczer; olyan személy, aki viselkedésével, öltözetével másnemű személyek érdeklődését, tetszését, érzelmi vonzalmát felkelteni v. kihívni igyekszik

kadét (fr.–ném.): tisztjelölt, hadapród

kalangya (táj.): learatott gabonából rakott kereszt, csomó; szénaboglya
kálmuk (*kalmuk*) (táj.): béléanyag
kalucsni (ném.): sárcipő
kalyiba (nép.): sebtében összetákolt kunyhó
kamásli (ném.): posztó bokavédő, lábszárvédő
kamerád (ném., biz.): pajtás, barát, bajtárs
kamuka (perzsa–tör., elav.): damasztiszövet
kámzsa (rég.): szerzetesi csuha, ill. ennek csuklyája
kancellárius (*kancellár*) (lat.): irányító beosztású államférfi, pl. Magyarországon 1848-ig a legfontosabb államügyeket intéző hivatal vezetője
kancellista (lat., elav., rég.): kancelláriai hivatalnok; írnok
kancsuka (tör.): rövid nyelű, vastag szíjból font korbács
kandi (irod.): kíváncsiskodó, kíváncsian leskelődő
kapacitás: valamely téren kiemelkedő képességű, elismerten tehetséges személy
kapituláció, *capitulatio* (lat.): 1. fegyverletétel, megadás; 2. az elvek feladása, meghátrálás, behódolás
káplár (rég.): tizedes
kapzli (ném.): gyutacs, (töltény)hüvely
kaput (ném., rég.): férfiak viselte hosszú felsőkabát
kapuzábé (táj.): kapufélfa
karabély: rövid csövű (lovassági) puska
karafina (táj.): hosszú nyakú üvegcancsó, amelyben a bort az asztalra teszik
karucza (táj.): szekér
kászolódik (*kászalódik*): hosszasan, nehézkesen szedelőzködik
kaszten (táj.): szekrény
kasztili (táj.): különböző formájú és rendeltetésű szekrény v. láda
kataszter: a községhez tartozó földterület gazdasági adatait s a föld tulajdonosaira vonatkozó adatokat feltüntető és az adókiivetés szempontjából nyilvántartó hivatal
keed (táj.): kend
kellner (ném., rég.): felszolgáló
kesbedt (nép.): nyeszlett, göthös; kopott, foszlott
keszeg: vézna, suta mozgású (ember)
kilis (táj.): kelés
kimarjul (nép.): kifecamodik
kirulgus (*kirurgus*) (gör.–lat., rég.): orvos, sebész
kitli (jiddis): vászonból készült köpeny vagy ujjas
klakk (rég.): összelapítható, rugós cilinder
kláris (táj.): kaláris; színes gyöngy, ill. az ebből készült gyöngysor
klavír (ném.): zongora
kober, *kóber* (táj.): szekérré erősített ernyő
kobold: tréfás, gonoszkodó, de ártalmatlan törpének elképzelt föld alatti, ill. házi szellem, manó; pajzán, huncut, virgonc kis tündér
kódorog: összevissza járkál, kóborol, kószál
kofa: főleg élelmiszerekkel kereskedő nő, piaci árus
koloncz (nép.): nehezék, teher
kolontos: bolondozó, mókás

komandiroz (*komendiroz*) (lat.–ném.): parancsol, rendelkezik, vezényel, irányít
komandó (lat.–ném.): parancs, vezényszó, vezénylet
komfortáblí (ang.–ném.): egylovas bérkocsi
komisszió (lat., elav.): bizottság
kompaktor (lat., rég.): könyvkötő
kompánia (fr.–ol.): társaság
kompanizál (fr.–ol.): barátkozik
kondoleál: kifejezi a részvétét (halálesetkor)
kontraktus (lat., nép.): szerződés
koperta (lat., rég.): boríték
koppadt (táj.): kopasz; kopott
korc (nép.): levarrott szegély, pártázat gatyá, szoknya, kötény felső részén; ebbe fűzik bele a ruhát derékhoz szorító madzagot, szalagot, kötőt
kordé (nép.): kétkerekű taliga
koriander (gör.–lat.): ernyős virágzatú mediterrán gyógy- és fűszernövény; ennek magja
korridor (rég.): folyosó, átjáró
kortés: az a személy, aki a szavazókat rábeszéléssel, különféle mesterkedésekkel, olykor megvesztegetéssel valamely jelölt pártjára igyekszik megnyerni
kozák (tör.–ukrán): fegyveres, lovas szolgálatért kiváltságokat élvező katonai szervezet tagja különösen a Dnyeper, a Don és a Kubán vidékén a cári időkben
kozsók (táj.): (erdélyi) pásztorok juhbőr ködmöne
kösöntyü (rég.): karon, nyakban vagy ruhán hordott díszes női ékszer
krágli (ném.): gallér
krézli (táj.): fodros gallér
kucsiroztat (táj.): kocsikáztat
kucsma (szláv): szőrméből készült, karimátlan fejfedő
kufár (rég.): kisebb értékű árukkal kereskedő személy
kuffer (nép.): bőrönd
kujon (fr.–ném.): ravasz fickó, kópé; nőcsábász
kundschaft (ném.): vevő, üzletfél
kupé: fülke vasúti személyszállító kocsiban
kupec: 1. kereskedéssel, adásvétellel foglalkozó személy; 2. ravasz, ügyes, haszonleső személy
kurátor (lat.): alapítványnak, illetve református egyházközségnek a gondnoka
kuria, kúria (lat., rég.): udvarház
kurizál (rég.): udvarol
kurkász (táj.): 1. kotorász, turkál; 2. böngészve keresgél, kutat, fűrkész
kurta (nép.): térben vagy időben rövid
kuzin (fr.): unokahúg; unokanővér
laboda: a libatopfélék családjához tartozó, szárazabb területeken élő gyomnövények nemzetsége
laj (táj.): fűrészmalom vagy posztóványoló deszkacsatornája, mely a malomkerékre vezeti a vizet
lajbi, lájbi (nép., rég.): fémgombos férfi posztókabát; felsőruhaként viselt női mellény
lajtorja (nép.): létra
landeris (*landaris*) (táj.): az osztrákoktól átvett, a polka és a keringő keverékéhez hasonló táncfajta

lanterna (lat., rég.): lámpa
lántol (*lantol*) (táj.): énekel, nagy hangon dalol; vánszorog
lappancs (táj.): csapóajtó
lebernyeg (rég.): bő, vékony köpeny, kabát
lepcsés (nép.): fecsegnyi szerető
lépesedik (táj.): gazdagodik, gyarapszik
leppog (táj.): 1. vontatottan, elnyújtva, a szótagokat megnyújtva beszél; 2. nehézkes léptekkel, cammogva megy, jár
liberia, libéria (fr.–ném.): inasruha, lakáruha
licitál (lat.): árverez
lijferál: szállít
likacs (táj.): apró lyuk, lyukacska
lineázott (lat.): vonalazott
literátus (lat.): 1. az irodalomban jártas, művelt, olvasott; 2. alkalmilag írogató, irodalommal foglalkozó
lócza (nép.): támla nélküli egyszerű pad; többszemélyes, kárpitozatlan paraszti ülőbútor
loncz: a loncfélék családjának az északi féltekén elterjedt, lombhullató vagy örökzöld, boggyótermésű cserjékből vagy liánokból álló nemzetsége
loppal (táj.): lopakodva; titokban
lőcs: enyhén görbülő rúdhoz hasonló függőleges alkatrész szekéren, amely a szekéroldal felső részét tartja, úgy, hogy alsó végével a tengely külső részére támaszkodik
lustos (táj.): lucskos, csatakos
luszter (fr.–ném., rég.): csillár
magazinum (rég.): 1. raktár; 2. tölténytár
maiszter (ném.): mester
makula (rég.): szennyfolt, mocsok; erkölcsi fogyatkozás
mál (táj., rég.): állatnak has alatti prémje
maliczia (lat.): gúny, rosszindulat
malőr: kínos, visszaes helyzetet v. felsülést okozó, bosszantó kellemetlenség, baj
mantilla (sp.): 1. a fejet és a két vállat takaró, fölül tornyosra formált csipke- vagy fátvolkendő; 2. térdig érő könnyű női (selyem)köpeny
mantli (*mantli, mándli*) (táj.): vastag anyagból (posztóból) készített, gyakran sujtással és fémgombokkal díszített rövid férfikabát vagy mellény
márjás: egyfajta kártyajáték a fr. *mariage* 'házasság, esküvő; összetételalkozás, kapcsolat, egyesítés' szóból, amely a máriás játékban a király és a dáma együttes átvételére vonatkozik
markális, márkális: megyei közgyűlés
markotányos (rég.): katonai táborban ételt, italt, használati cikkeket árusító polgári személy
marquis (fr.): örgróf; a grófnál magasabb főnemesi rang több nyugat-európai országban
mart (táj., irod.): magasabb fekvésű, meredek hely (pl. vízpart)
masamód (rég.): női kalapokat készítő, árusító nő; (elav.): varróleány
másli (ném.): masni, szalagcsokor
matrona (lat.): köztisztviselőben álló korosabb asszony
megfájul (rég.): megfájdul
megkollint (táj.): megüt, fejbe vág
megkosztol (táj.): karóval, bottal ver
mejtér (táj.): elfér valahol

metrompás (fr.): laptördelő, főszedő
migrain (fr.): fejfájás
miskulál (táj.): csalafintán, ravaszul ügyeskedik, mesterkedik, csal
móc: Erdélyben, a Nyugati-Kárpátokban élő havasi román
mohikán: kihalt észak-amerikai algonkin indián törzs; az utolsó mohikán: valaminek az utolsó képviselője
moldon (táj.): vastag, meleg gyapjuszövet, amelyből főleg téli szoknyát készítenek
monitor (lat.–ang.): folyami v. tengerpart menti, kis merülésű, páncélozott hadihajó
monokli (fr.–ném.): szár nélküli, fél szemre való szemüveg
monómánia (gör.): rögeszme, hóbort
more (*moré*): cigány férfi, kül. cigány zenész
mores (*móres*) (lat.): tisztesség, becsület
morózus: kedélytelen, mogorva
mubar: a pázsitfűfélék családjába tartozó gyomnövény
mundér, mundur (fr.–ném.): katonai egyenruha
munició (nép., rég.): lőszer, lőszerkészlet
murok (táj.): sárgarépa
muslica: apró, légyhez hasonló rovar
mustra (nép.): 1. minta; 2. valaminek, valakinek alapos szemügyre vétele; szemle, vizsgálat
muszka (rég., nép.): orosz (Moszkva városáról)
mutuj (táj.): ügyetlen, együgyű, ostoba
nájmódi: új divatú
násfa (rég.): nyakláncan viselt, gazdag díszítésű, zománcos, drágakővel kirakott női arany ékszer
niéce (fr.): unokahúg
nobel (fr.–ném.): előkelő, finom, nemes
nobliság (lat.): lovagiasság, nagylelkűség, előkelőség
notabilitás (lat.): előkelőség
noviczius (lat.): szerzetesnövendék, próbaidős szerzetes
numerus (lat.): szám(jegy)
nymbus (rég.): 1. nagy tettekkel, kiváló alkotásokkal szerzett tekintély; 2. dicsfény, glória
nyomdék (táj.): kitaposott ösvény
nyüsgölődik (táj.): izeg-mozog, fészkelődik
ódalog (*oldalóg*) (táj.): céltalanul jön-megy, lézeng, őgyeleg
okuláré (lat., rég., nép): szemüveg, pápaszem
onkli (ném.): nagybácsi
oráculum (lat., pejor.): mindentudó bölcs
orda (táj.): juhtej savójának forralásakor kiváló sajtyszerű termék; édestúró
ordináré (lat.–ném.): durva, közönséges, faragatlan; illetlen
orozva (táj.): titkon, orvul, alattomosan
osztováta (nép.): szövőszék; vetélő
ödöng: céltalanul, kedvetlenül, terv nélkül ide-oda jár; lézeng, lődörög
ördögborda (táj.): páfrányféle növény
összegémberedik, összegomborodik: összehúzódik
pádimentom, padimentum, pádimentum (lat., rég., nép.): padló(zat)

pájesz (héber): az ortodox zsidók rituális hajviselete: halánték alatti lelógó hajtincs; (tréf.): oldalszakáll, barkó

pakulár (táj.): havasi juhász

palánk (nép.): deszka- v. léckerítés

pallér: munkavezető kőműves és ács szakmában

palléroz (rég.): csiszol, fényesít, finomít

palló: vastag deszkaszáלבól készült keskeny híd

pampó (táj.): cipő, papucs, rövid harisnya, zokni

pantallon (fr.): hosszúnadrág

pantofli (ol.–ném.): papucs

panyóka (irod.): fel nem öltött, csak vállra vetett, nyakba akasztott felsőruha, kabát

pányva: csúszó hurokban végződő hosszú kötél, amellyel a távolabb levő v. futó állatot megfogják

parapli (*paraplé*) (fr.–ném.): esernyő

paroláz (nép.): kezet fog, szorít valakivel

passió (*passzió*): kedvtelés, kedvenc foglalkozás, élvezet

passió: a Krisztus kínszenvedése és halála történetét elbeszélő evangéliumi szöveg nyomán készült, énekkarokat, magánszólamokat és zenekari kíséretet tartalmazó oratóriumszerű zenemű

passivák (lat.): 1. tartozások, kötelezettségek; 2. a terheket, kötelezettségeket jelentő könyvelési tételek

pást (táj.): pázsit, gyepszőnyeg; alacsony, sűrű fűvel benőtt hely, legelő

patália: lármás veszekedés

patentirozott (fr.–ném.): szabadalmaztatott

páter (lat.): katolikus pap; pappá szentelt katolikus szerzetes

pathos (gör.): szenvedélyes lelkesedés, a meggyőződés heve

patikárus (nép., rég.): patikus

patkancza (táj.): terméketlen, magot nem hozó, szaporításra alkalmatlan

pecsovic (rég.): 1. a Habsburgok feltétlen, szolgálai híve, konzervatív párti, aulikus felfogású személy; 2. túlbuzgó kormánypárti, maradi ember

penecilus (*penicilus*) (rég.): kés, amellyel hajdan az írásra használt lúdtollat hegyezték; (nép.): zsebkés, bicska

penzió, *pensio* (rég.): nyugdíj

penzionált: nyugdíjazott, nyugalomba helyezett

percail (*perkál*): sűrű vászonkötésű, sima v. apró mintákkal nyomott, finom pamutszövet; ebből készült ruhanemű

percent (lat.): százalék

peron (fr.): vágányok mellett kiépített útszerű sáv fel- és leszállásra, várakozásra

persona (lat.): személy

pícula (*píkula*) (táj.): fuvola, furulya

píczula (ol.): régi (osztrák) tízkrajcáros ezüst váltópénz

píkás (pejor.): nőszemély

píké (fr.): recés mintázatú kettős selyem-, ill. pamutszövet

píritusz (*spíritusz*): (bor)szesz, alkohol

pírouette (fr.): táncfigura: lábujjhegyen történő megperdülés, ill. gyors forgás (balettban, műlovaglásban, műkorcsolyázásban)

pitvar (nép.): parasztházban udvarról, tornácról nyíló helyiség
pityóka (táj.): burgonya, krumpli
plajbász (nép., rég.): ceruza
pludér, plundra (ném.): bő férfinadrág
pocsika (táj.): pocsolya, (víz)holt
podagra (rég.): a láb nagyujján jelentkező köszvény
pofokos (táj.): pufók
pojáca: 1. bohóc; 2. játékszerű használt, bohócnak felöltöztetett bábu
policzáj (ném., rég.): rendőrség, rendőr
politur (lat.–ném.): bútor fényezésére használt, szeszen oldott műgyanta
poltura: másfél krajcárt érő magyar váltópénz; (átv.): nagyon kevés pénz, jelentéktelen összeg; fillér, fitying
polyva: pelyva, a gabonaszemet borító, vékony, hártványos levélké, ill. ezeknek a csépléskor leváló és összegyűlő tömege
pomádé (fr.–ném.): erős illatú, olcsó hajkenőcs; (ritk.): bőrápoló kenőcs
pománia (táj.): ajándék, adomány
pondró: növényi részekben, gyökérben, gyümölcsben, romlandó élelmiszerben élő lárva, féreg
popiumfa (*pópiumfa*) (táj.): jegenyefa, nyírfa
poplin (ang.–ném.): selyemszövet
porció (rég., nép): adag; meghatározott mennyiség valamiből
porkoláb (rég.): börtönőr, fogvatartó
porond (táj., rég.): apró kavics, homok
porta (nép.): falusi, kisvárosi belső telek, a rajta levő épületekkel együtt
portikus (táj.): a templom bejárata előtti fedett hely
pök (nép.): köp, köpdös
praeparál (lat.): előkészít, készít
precskel (táj.): fröcsköl
predestinál (lat.): előre kijelöl
presbyter: az egyházközségi tanács választott, külső, világi tagja
pretendál (lat.): igényt, jogot tart valamire; igényel
prézes: elnök, elöljáró
pribék (szerb–horvát, pejor.): aljas, elvetemült ember
priccs (ném.): deszkából összerótt egyszerű fekvőhely
princ (ném.): herceg
prizma (*prizma*): útépitéshez v. útjavításhoz az út szélén gúla alakban összerakott zúzott kő
proceszzió, processio (lat.): körmenet
professionatus (lat.): hivatásos, foglalkozásszerű
prókátor (lat., rég.): ügyvéd
promenáád (fr.–ném.): sétány, sétatér, séta
promoveál (lat., rég.): előléptet
prompt (lat., ném.): gyors, haladéktalan, pontos
protestál (lat.): tiltakozik, elutasít valamit
prücsök (táj.): tücsök
puđli (nép.): bolti asztal, pult
pukedli (*pukkedli*) (ném.): üdvözlő térdbók

pussog: pumog, suttog
puszog (táj.): pöfög
rabatt (fr.–ném.): kerti virágágy
rác: szerb
rájczol (ném.): ingerel
ránkor (táj.): neheztelés, bosszú, harag
rása (táj.): vászonfajta, amelyet szoknya készítésére használnak
rass (ol.–fr.): meghatározott külső ismertetőjegyek szerint elkülöníthető emberfajták elnevezése
rector (nép., rég.): 1. az iskolát igazgató (kántor)tanító hajdani falusi felekezeti elemi iskolában; 2. igazgatótanár református kollégiumban
refectorium, refektorium (lat., vall.): kolostor ebédlője
regenerátor (lat.): újjáteremtő, újjáélesztő
regula, regula (lat.): szabály, rendszabály, szabályzat
rékli (nép., rég.): könnyű, bő szabású, szűk nyakú női blúz vagy alsóruha
rekommandál (fr.): ajánl, tanácsol, javasol
relikvia (lat.): ereklye, emlék
renommál (fr.): hírneves, tekintélyes
renovál (lat.): felújít, tataroz (épületet)
replica (fr.): talpraesett, csattanós felelet; visszavágás
resignatio (lat.): belenyugvás, beletörődés, lemondás, reményvesztettség
respektus (lat.): tekintély, tisztelet, becsülés
restauráció (lat.): megyei tisztújítás 1848 előtt
reszkiroz (fr.–ném.): kockáztat
retirál (fr.–ném.): meghátrál, visszavonul
reverenda (lat.): a katolikus papok bokáig érő, alul bő szabású felsőruhája
reves (nép.): romlott, lyukas; korhadó, korhadt, főleg belül rothadó v. taplószerűen puhuló
révészetes (táj.): kiállhatatlan, szörnyű, végzetes
rezolva (*rezerva*) (táj.): tartalék
rezonéroz, rezoniroz (fr.–ném.): 1. okoskodik; 2. vitatkozik, felel; 3. kifogást keres, vonakodik
rigli (ném.): retesz, tolózár
rima: feslett erkölcsű nő, ringyó, szajha
ripsz: bordázott szövésű szövet
risztung (*rüsztung*) (ném.): felszerelés
robosztus: hatalmas termetű, széles vállú, izmos testalkatú férfi; markos, tagbaszakadt, trabális
rokk (rég.): kabát
rokka (nép.): fonáshoz használatos háziipari eszköz, amelynél a fonál sodrását egy kézi v. lábhajtású kerékkel forgatott orsó végzi
rokolya (nép., rég.): bőven ráncolt, fodros aljú alsó v. felső szoknya
roráté (nép.): adventi hajnali mise a római katolikus egyházban
rubrika (rég.): rovat (számadásban, följegyzésben, úrlapon)
rucza (nép.): kacska, réce
rudaló (nép., táj.): a széna lekötözésére használt rúd a szénásszekéren; nyomórúd
rugódozik (táj.): erején felül költekezik, nagy lábon él

ruina (lat., rég.): rom, omladék
rücsök (táj.): gyűrődés, ránc
rüpök (*ripők*) (rég.): szemtelen, neveletlen, pimasz
rüs (*rüss*) (fr.): csipkéből, tüllből, selyemből készült rakott v. húzott fodor
sáfrán (*sáfrány*) (rég.): az azonos nevű, a nőszirmmal egy családba tartozó, ősszel virító, keleti eredetű növényből készült, ízesítésre és festésre használt valaha drága fűszer
sajka (táj.): nagyobb, könnyű csónak
sallang: 1. értéktelen dísz, cafrang; 2. a mondanivalóhoz szervesen nem kapcsolódó, felesleges, tartalmatlan dísz; szóvirág, cikornya
sangvinikus (*szangvinikus*) (lat.): heves vérmérsékletű, lobbanékony
sansculotte (fr.): a francia polgári forradalom következetes híve (az udvari térdnadrág helyett hosszú nadrágot hordott, innen elnevezése: térdnadrág nélküli); itt: összeesküvő, szervezkedő
sarcasticus (gör., lat.): maróan gúnyos, epés
sarmantyú (*sármány*) (táj.): a pintyek családjába tartozó, veréb nagyságú, dereka táján rozsdavörös, begyén, torkán sárga színű madár
sasfa (nép.): faoszlop v. gerenda, amelyhez valamely fából készült szerkezet elemeit erősítik (pl. kapufélfa, kerítés oszlopa)
scandalum (lat.): botrány, szégyen, gyalázat
seftel: üzletel
selymék (*semlyék*) (táj.): süppedékes, mocsaras hely, vizenyős kaszáló, legelő
senderget (táj.): sodorgat
serit (táj.): (tésztát) sodor, nyújt
siátság (táj.): kopár terület, síkság, lapály
sifonér, *sifoner* (fr.–ném., nép.): fehérneműs vagy ruhásszekrény
sibeder: kamasz fiú, fiatal legényke
sikárol (táj.): sikál, keménykefével dörzsölve mos valamit; simára ken
siliman, *silimán* (rom.): vékony, törékeny, vézna
silinka (táj.): silány, vékony, cingár
silvorium: szilvapálinka
sing (elav.): a rófnél rövidebb hossz mérték, kb. hatvan centiméter
skópium (*skópfum*): hímzésre használt arany, ezüst v. aranyozott ezüst fémszál
slájer (ném.): fátyol
slájfen, *slajfen* (*slejfni*) (ném.): 1. szalag, pánt; 2. ruha uszálya
slandrián (*slendrián*) (ném.): felületes, hanyag, gyatra, lompos
sluz (*slussz*) (ném.): derékbőség
smucián, *smucig* (ném.): kicsinyesen fukar
smukk (ném., rég.): ékszer
sófa (*szófa*) (fr.–ném.): kárpitozott hát- és oldaltámlás dívány
sokadozik (táj.): tétovázik, habozik, késlekedik
solemnitás (lat.): ünnep, ünnepélyesség
sottis (ném.): skót kockás szövet
spaczéroz, *spaciroz* (ném., rég.): sétálgat
spahi (*szpáhi*): nehéz fegyverzetű lovas katona a régi török birodalomban
spleen (ang.): világfájdalom; életuntság, levert, csüggedt hangulat
splendíroz (*spendíroz*) (ném.): megvendégel, adakozik, ajándékozik

sráf (ném.): csík, vonal
sróf: csavar
stafirung (ném.): kelengye
stibli (táj.): cipő, csizma
stikli (ném.): csíny, csínytevés
stipendium (lat., rég.): ösztöndíj
stráf (ném.): csík, sáv
strázsál (nép., rég.): őrt áll
strázsamester (nép., rég.): őrmester
strazza (ol., rég.): üzleti napló
strozásák (*strózsák*) (táj.): szalmazsák
sujtás: kacskaringósan v. minta szerint felvarrt lapos díszítő zsinór magyaros öltözetben
surcz (táj.): kötény
szála (ném., rég.): terem, táncterem
szatin (*szatén*): egyik oldalán fényes felületű, az atlasz szövésére emlékeztető pamut- v. selyemszövet
szederjes: vérkeringési zavartól kékes v. lilás (arc)
szervián (elav.): szerb
szigorog (táj.): nyomorog
szipirtó: nyelves, veszekedő, rosszindulatú, csúnya vénasszony; banya, boszorkány
szkumpia: ecetfa (a kordovánbőr készítéséhez használták)
szokmány: durva posztóból készült felsőkabát; bekecs
szotyor (*szatyor*): egy- v. kétfülű fonott kosár; tojóhelyül, tyúkültetésre, ill. kiscsirkék tartására használatos vessző- vagy szalmakosár
sztina (rom., táj.): esztena; 1. vesszőből font, szétszedhető és újra összerakható kerítéssel kialakított hordozható juhkarám a hegyi legelőn; 2. pásztorkunyhó, amelyben a pásztorok laknak, és ahol a tejet feldolgozzák
szurdék (*szurdok*) (táj.): kis helyiség; kuckó; víztől kivájt, meredek falú, keskeny, mély völgy
szuszék, *szúszék* (nép.): gabona vagy liszt tartására szolgáló láda
taksál: valamire értékel, becsül valamit
talián (*talján*) (rég., nép., tréf.): olasz
tapog: topog
tarletán, *tarlatán* (fr.): báli ruhának való lenge szövésű, erős kikészítésű pamutszövet
tászli (táj.): 1. női ing bő ujjának a végére varrt, a ráncokat összefogó, változó szélességű szegély; 2. női ing ujjának tölcészerűen a csuklóra boruló vagy a vállnál levő, betétes, kidudorodó, felálló része; 3. ruha gallérja; 4. inggalléron, ill. ruha v. kötény alján levő fodor
tataroz: helyreállít, javít (épületet)
teketoria: 1. fölösleges és aprólékos körülményeskedés; 2. (rég.): külső formáság, ceremónia
tengézik: tengődik; kínlódva, egyik napról a másikra él, tengeti életét
terü (nép., rég.): teher
titulus (lat.): cím, rang
tobák, *tubák* (nép.): burnót
tóka (rom.): harangnak használt deszka; jelzésre használt fa- vagy fémlemez
torpedo (sp.-ang.): szivar alakú, robbanóanyaggal töltött, önműködően haladó, irányított, víz alatti akna

tóaszt (toast) (ang.): pohárköszöntő

totumfactor (tótumfaktum) (lat.): 1. minden; valakinek a jobbkeze; 2. mindennek a mozgatója

totyó (táj.): ügyefogyott; öregségtől vagy kövérségtől nehézkes járású személy

tőzeg: 1. elhalt vízínövények korhadt maradványából képződött barnás színű, sok szerves anyagot tartalmazó anyag, a szénképződési folyamat legkésőbbi szakaszának terméke; 2. nagyobb téglalap formába taposott, szárított, érett trágya, melyen egyes vidékeken fűteni szoktak

trakta: nagy evés-ivással járó vendéglátás

traktamentum (lat.): lakoma, bőkezű vendéglátás

trucc (ném.): dac, ellenkezés

trupp (fr.–ném.): színházi v. cirkuszi társulat

tudor (elav.): tudós

tunika: csípőig v. kissé lejjebb érő női blúz

turma (rom.): juhnyáj

tus (ném.): zenei éljenzés; a zenekar harsány, rövid ideig tartó, üdvrivalgásként ható játéka

ülü (táj.): ölyv; a sasok családjába tartozó ragadozó madár

vaczkor: vadvörte(fa); (táj.): vadalma(fa)

vaczok (pejor.): szegényes emberi fekvőhely; nyomorúságos lakás

vánkuj (vankuj) (táj.): goromba, nyers, faragatlan

ványolt: kopott, elnyűtt, fáradt

vedlett: kopasz, kopott

veranda (nép.): fedett tornác, folyosó, ámbitus

viganó (rég.): a 19. század elején divatos, élénk színű selyemből készült, egybeszabott, hosszú felsőruha; 2. a 19. század elején divatos rövid szoknya

vikler: hosszú és bő női köpönyeg

vinczellér (ném.): a szőlő gondozásával, a szőlőbeli munkák irányításával megbízott munkás; szőlőműves

visita (lat.): látogatás

vityilló: szegényes, ütött-kopott kis lakóház

walzer (ném.): keringő

zakota, zakata: lárma, sürgés-forgás, felfordulás

zeke (nép.): házilag szőtt durva gyapjúszövetből, darócból készült kabát

zugoly (rég.): zug

zuvvatol: pletykál, megszól valakit

zsalukáter, salukáter: zsalugáter, zsalu

zsarátnok: hamvadni kezdő parázs

zsendely, zsendely: tetőfedésre pikkelyszerű elrendezésben használt hosszúkás falemez

zenillia (fr.): bársonyfonal női kézimunkához; ilyen fonalból készült díszszalag, paszomány, illetve ruhanemű

zsinatol (nép.): zajong, lármázik, zsbong

zsombék: ingoványos, vizenyős lapályból imitt-amott kiálló gypes hant, domb

Szakirodalom

- AESOP 1846 *Aesop meséi*, ford. SZABÓ István, Pest, Hartleben K. A. tulajdona, 1846.
- ARANY 2006 ARANY János, *Összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2006.
- ASZALAY 1855 ASZALAY József, *Szellemi omnibus kéjutazásra az élet utain*, Pest, Nyomatott Beimel J. és Kozma Vazulnál, 1855.
- ASZALAY 1861 ASZALAY József, *Szellemi omnibus kéjutazásra az élet utain*, Pest, Ráth Mór bizománya, 1861.
- [ASZALAY] 1866 [ASZALAY József], *A szellemi omnibus kistükre*, Eger, Nyom. az Érs. Lyc. Könyv- és Könyomdájában, 1866.
- BÉKÉS 1968 BÉKÉS István, *Napjaink szállóigéi*, Bp., Kossuth, 1968.
- BERZSENYI 1979 BERZSENYI Dániel *Költői művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979.
- BISZTRAY 1949 BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1949.
- BISZTRAY 1955 BISZTRAY Gyula, *Petelei István (1852–1910) = PETELEI István, Lobbanás az alkonyatban (Válogatott elbeszélések és rajzok)*, Bp., Szépirodalmi, 1955, 5–38.
- COOPER 1845 [James Fenimore] COOPER, *Az utolsó mohikán*, ford. GONDOL Dániel, Pesten, Hartleben Konrád Adolf sajátja, 1845.
- CZUCZOR, FOGARASI 1862–1874 CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, 1–6. köt., Pest, Kiadja és nyomtatja az „Athenaeum” Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, 1862–1874.
- CSAPLÁROS 1993 CSAPLÁROS István, „*Búsul a lengyel...*”, *Néprajzi Látóhatár* (2) 1993/1–2, 72–82.
- CSAPODY, PRISZTER 1966 CSAPODY Vera, PRISZTER Szaniszló, *Magyar növénynevek szótára*, Bp., Mezőgazdasági, 1966.
- D. ZÖLDHELYI 1981 D. ZÖLDHELYI Zsuzsa, *Jegyzetek = JÓKAI Mór, A jövő század regénye*, 1. köt., Bp., Akadémiai, 1981, 533–692.
- ERDÉLYI 1857 *Válogatott magyar népdalok*, szerk. és kiadja ERDÉLYI János, Pesten, Heckenast Gusztáv sajátja, 1857.
- ÉSZ 1959–1966 *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1–7. köt., Bp., Akadémiai, 1959–1966.
- FARAGÓ, JAGAMAS 1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*, szerk. FARAGÓ József, JAGAMAS János, Bp., Szépirodalmi, [1954].
- Fésüs 1886 *A legnevezetesebb találmányok könyve*, Thomas Lajos nyomán a művelt magyar olvasó-közönségnek oktató olvasmányul nyújtja

- Dr. Fésüs György, 1–2. köt., Pozsony és Bp., Kiadja Stampfel Károly, 1886.
- FODOR 1937 FODOR István, *Régi nevezetes épületek és intézmények (Apolló-szálla, Elba-sziget, Városi ispotály, Régi tanácsházak, Aranykereszt-ven-dégő)*, Krónikás Füzetek, II. sorozat, 8. sz., Marosmenti Élet kiadása, 1937.
- FRECSKAY 1877–1879 FRECSKAY János, *Találmányok könyve (Ismeretek a kézmű- és műipar mezejéről)*, 1–4. köt., Bp., Franklin-Társulat, 1877–1879.
- GYALUI 1912 GYALUI Farkas, *Petelei Istvánról* = PETELEI István, *Elbeszélések*, 1–2. köt., Kolozsvár, Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1912, V–LI.
- HAJDU 2007 HAJDU Péter, *Ellőtt puskaporok utolsó durranása vidéki lapok tárca-rovatában (A Mikszáth-szövegek másod-, harmad- stb. közléseiről)* = „Nem sülyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, Csörsz Rumen István, SZABÓ G. Zoltán, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 733–740.
- HARMATH 1891 HARMATH Lujza, *Székely vásárok „verscsináló”-ja (A népeletből)*, Fővárosi Lapok (28)1891/354, dec. 25., 2660–2661.
- INNES 1998 Brian INNES, *A kínzás és kínvallatás története*, ford. KÉPES György, Nagykanizsa, Canissa, 1998.
- ISZK SZ 2003 *Idegen Szavak és Kifejezések Szótára*, főszerk. BAKOS Ferenc, Bp., Akadémiai, 2003.
- KÁLDI 1865 *Az Ó és Új Szövetségi Szentírás a Vulgata szerint*, figyelemmel az eredeti szövegre. KÁLDI György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva, Eger, Nyomatott az érseki Lyceum Könyv- és Könyomdájában, 1865.
- KECSKEMÉTI 2004 KECSKEMÉTI Gábor, *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához*, It (85)2004/3, 328–330.
- KERÉNYI 1961 *Magyar népdalok és népies dalok III. Népies dalok*, szerk. KERÉNYI György, Bp., Akadémiai, 1961.
- KERESZTES 1998 KERESZTES Gyula, *Marosvásárhely régi épületei*, Marosvásárhely, DIFPRESCAR, 1998.
- LIMBAY 1880 *Magyar dal-tár. A magyar nép kedvelt dalainak gyűjteménye dal-lam szerinti rendben*, 1. köt., összegyűjt. LIMBAY [Elemér], Győr, Kiadja Henniecke Rezső, 1880.
- LYONS 2005 Lewis LYONS, *A büntetés története*, ford. ERDŐS Zsolt, Bp., Magyar Könyvklub, 2005.
- MACAULAY 1866 MACAULAY B[abington]. T[homas]., *Hampden János. Pitt, Chatham gróf. Két politikai életrajz*, ford. Szász Károly, Bp., Kiadja Ráth Mór, 1866.
- MKL 2003 *Magyar Katolikus Lexikon*, 8. köt., főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, Bp., Szent István Társulat, 2003.
- MN 1988 *Magyar Néprajz V. Folklor 1*, főszerk. VARGYAS Lajos, szerk. ISTVÁNOVITS Márton, Bp., Akadémiai, 1988.

- MNKGY 1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 2. köt., szerk. TÖRÖK Károly, Pest, Az Athenaeum tulajdona, 1872.
- MNKGY 1911 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 11. köt., *Vadrózsák*, I. rész, szerk. KRIZA János, Bp., Az Athenaeum Részvénytársulat tulajdona, 1911.
- MNKGY 1989 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 16. köt., *Moldvai gyűjtés*, gyűjt. és lejegy. VERESS Sándor, szerk. BERLÁSZ Melinda, SZALAY Olga, Bp., Múzsák Kiadó, 1989.
- MNL 1993–2004 *Magyar Nagylexikon*, Bp., Akadémiai, 1993–2004.
- MNL 1979–1980 *Magyar Néprajzi Lexikon*, 2–3. köt., főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1979–1980.
- MSZML 1994 *Magyar Színházművészeti Lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, szerk. TÖRÖK Margit, Bp., Akadémiai, 1994.
- MANHERCZ 2007 MANHERCZ Orsolya, *Ferencz József 1852-es utazása Magyarországon. A Bach-rendszer szentesítése = Ahogy mi látjuk (Tanulmányok)*, főszerk. GERGELY Jenő, szerk. HORVÁTH Ildikó, TORNyai Anna, Bp., ELTE BTK, 2007, 43–57.
- MANHERCZ 2012 MANHERCZ Orsolya, *Az esztergomi főszolgabíró az 1852-es császári utazás viharában*, *Aetas* (27)2012/1, 71–82.
- MARTON 2004 MARTON József, *A mallersdorfi Ferences nővérek szerepe az erdélyi katolikus identitás formálásában*, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina* (49)2004/1, 109–124.
- MOLDOVAN 2007 Peter MOLDOVAN, *Önkéntes lovasezred szervezése Erdélyben („Kossuth-” vagy „Mátyás-buszárok” 1848 őszén) = „A hadi történet kútfeje minden hadtudománynak” (Tanulmányok Ács Tibor tiszteletére)*, szerk. Prof. SZABÓ János, PolgART, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007, 175–190.
- MUNTEAN 1984 *Proverbe româneşti*, Antologie, text stabilit, glosar, indice tematic, postfaţă şi bibliografie de George MUNTEAN, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.
- [n. n.] 1910 [n. n.], *Garibaldi* (A felsősófalvi tüzkárosultak javára kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság), Kolozsvár, Különlenyomat az Erdélyi Lapok 1910. május 1.-i (kilencedik) számából, 1910.
- NAGY, NEMES 1900 NAGY Géza, NEMES Mihály, *A magyar viseletek története*, Bp., Franklin-Társulat, 1900.
- ÓLOSZ 2000 ÓLOSZ Katalin, *Adatok a „Búsul a lengyel...” erdélyi előfordulásához = Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából*, szerk. EPERJESSY Ernő, Bp., Magyar Néprajzi Társaság, 2000, 76–91.
- O. NAGY 1965 O. NAGY Gábor, *Mi fán terem? (Magyar szólásmondások eredete)*, Bp., Gondolat, 1965.
- ORBÁN 1870 ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása*, IV. köt., Pest, Ráth Mór kiadása, 1870.
- PÁVAI 2005 PÁVAI István, *A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai = Folklor és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2005, 288–303.

- [PETELEI] 1884 [PETELEI István] Szűnyog, *Székely mesék*, Kolozsvári Közlöny (3)1884/285, dec. 11., 3.
- PETELEI 1912 PETELEI István, *Elbeszélések*, 1–2. köt., Kolozsvár, Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1912.
- PETELEI 1955 PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban (Válogatott elbeszélések és rajzok)*, Bev. vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955.
- PETELEI 1980 PETELEI István, *Irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980.
- PETELEI 2007 PETELEI István, *Összes novellái I–II. (Szerzői kötetek)*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007 (Csokonai Könyvtár. Források 13.).
- PETELEI 2013 PETELEI István, *A gyermek (Kötetben meg nem jelent elbeszélések)*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Könyvek, 2013.
- PETŐFI 1997 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei*, 3. köt., szerk. KERÉNYI Ferenc, s. a. r. KISS József, KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán, Bp., Akadémiai, 1997.
- PUSZTAY 1977 PUSZTAY János, *Az uráli összehasonlító nyelvtudomány rövid története* = P. J., *Az „ugor–török háború” után*, Bp., Magvető, 1977, 146–176.
- RÁCZ 2002 RÁCZ János, *Madárneves összetételek a növénynevek terminológiájában III.*, Magyar Nyelvőr (126)2002/3, 298–320.
- RÁDÓCZY 1982 RÁDÓCZY Gyula, *Mária Terézia magyar pénzverése*, Bp., Magyar Éremgyűjtők Egyesülete a Magyar Numizmatikai Társulat közreműködésével, 1982.
- RAJ 2006 RAJ Tamás, *A héber betűk misztikája*, Bp., Makkabi, 2006 (Kabbala Könyvek 4.).
- RÉK *Református énekeskönyv* (A nagyváradai református egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás), [Nagyvárad], Az egyházkerület tulajdona és kiadása, 1983.
- SÁGVÁRI, SOMOGYI 1999 SÁGVÁRI György, SOMOGYI Győző, *Nagy huszárkönyv*, Bp., Magyar Könyvklub, 1999.
- SCHMIDT 1999 Horst SCHMIDT, *Dísztyúkok*, Bp., Gazda Kiadó, 1999 (Díszbaromfifajták kézikönyve 1.).
- SZATHMÁRY 1878 SZATHMÁRY György, *A keleti háború története*, Bp., Franklin-Társulat nyomdája, 1878.
- TAKÁCS 1965 TAKÁCS Lajos, *A históriások alkotásmódja (A történelmi anyag összegyűjtése)*, Ethnographia (67)1956/3, 225–240.
- TAKÁCS 1958 TAKÁCS Lajos, *Históriások, históriák*, Bp., Akadémiai, 1958. (A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára)
- TAKÁCS 1988 TAKÁCS Lajos, *Paraszti históriaköltészet = Magyar néprajz V. Folklór 1*, Bp., Akadémiai, 1988, 381–397.
- TESZ 1967–1976 *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára*, 1–3. köt., főszerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai, 1967–1976.

- TOLNAI 1926 TOLNAI Vilmos, *Cserebogár, sárga cserebogár...*, Ethnographia (37)1926/4, 161–168.
- TÖRÖK 2005 TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István jegyzetfüzetei*, ItK (109)2005/4–5, 580–593.
- TÖRÖK 2011 TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege (Média- és társadalomtörténeti elemzés)*, Bp., Ráció, 2011.
- TRENCSÉNY 1899 TRENCSÉNY Károly, *A német nyelvből meghonosult szólásmódok II.*, Magyar Nyelvőr, 1899, XXVIII. köt., I. füz., jan. 15., 64–68.
- ÚMTSZ 1979–2010 *Új Magyar Tájszótár*, 1–5. köt., főszerk. B. LŐRINCZY Éva, szerk. HOSSZÚ Ferenc, Bp., Akadémiai, 1979–2010.
- VÖÖ 1978 VÖÖ István, *Dicționar de proverbe român-maghiar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- WISNIEWSKI 2000 WISNIEWSKI, Claudia, *Divatlexikon*, ford. MAKRAI Judit, Bp., Athenaeum, 2000.

Kiegészítő bibliográfiai adatok

*Petelei István Összes novellái I–II. (Szerzői kötetek)
szövegeinek sajtómegjelenései*

AZ ÉN UTCZÁM (1886)

A RÁCZ BOGLÁNRRÓL

M.: *Gondűző*, 1885, 1. évf., 45. sz. (júl. 26.), 1062–1063. *Peteley István* névjelzéssel.

A PORKORUM INSPEKTOR

M.: *Aradi Hirlap*, 1884, 1. évf., 3. sz. (jan. 4.), 1–2.

KATI

M.: *Erdélyi Híradó* (szerk. Korbuly József), 1893, 6. évf., 74. sz. (ápr. 1.), 1–3.
Erdélyi Híradó (szerk. Korbuly József), 1896, 9. évf., 94. sz. (ápr. 25.), 1–2.

MÁLI

M.: *Magyar Génius*, 1897, 6. évf., 37. sz. (szept. 12.), 585–587, 590–591. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

JETTI (1893)

A NAGYASSZONY

M.: *Koszoru, A „Szabad Szó” vasárnapi melléklete*, 1893, 1. évf., 168. sz. (nov. 5.), 1–3.
Lábjegyzetben megjegyezve: „Mutató szerzőnek »Jetti« című, Singer és Wolfner kiadásában megjelent kötetéből.”
Magyar Génius, 1893, 2. évf., 45. sz. (nov. 5.), 293–295. Lábjegyzetben megjegyezve: „Mutató szerzőnek »Jetti« című, Singer és Wolfner kiadásában megjelent kötetéből.”

BIMBÓ FAKADÁS

- M.: *Nemzet*, 1886, 5. évf., 356. sz. (dec. 25.), 6–7. (Mellékleten.)
Veszprém, 1887, 13. évf., 1. sz. (jan. 2.), 2–3.
Erdélyi Híradó (szerk. Korbuly József), 1888, 1. évf., 75. sz. (márc. 26.), 1–2.; 76. sz. (márc. 27.), 1–2.
Magyar Hírlap, 1892, 2. évf., 346. sz. (dec. 15.), 1–3. *A Bogárka* címmel.

MÁTYÁS, A SZABÓ

- M.: *Magyar Hírlap*, 1893, 3. évf., 91. sz. (ápr. 2.), 17–20.

A FEHÉR GALAMB

- M.: *Veszprém*, 1887, 13. évf., 15. sz. (ápr. 10.), 1–3. Alcímben megjegyezve: „Fölvastattott az »Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet« estélyén Kolozsvárott.”

FELHŐK (1897)

MENEKVÉS

- M.: *Divatsalon*, 1897, 11. évf., 3. füz. (nov. 1.), 22–25.; 4. füz. (nov. 15.), 22–24. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel. Utána megjegyzés: *Petelei István új könyvéből*.

A FAL

- M.: *Hölgyek Naptára*, 1896, 24. évf., 21–41.

A SZÉKEK

- M.: *Magyar Hírlap*, 1892, 2. évf., 307. sz. (nov. 6.), 1–3. *Akit kétszer temettek el* címmel.

LOBBANÁS AZ ALKONYATBAN

- M.: *Képes Folyóirat (A Vasárnapi Ujság Füzetekben)*, 1895, 9. évf., 3. füz., 171–173.; 4. füz., 235–240.; 5. füz., 297–299.

VIDÉKI EMBEREK (1898)

A TARVÁSÁRI BUCSU

M.: *Magyar Hirlap*, 1893, 3. évf., 3. sz. (jan. 3.), 1–4.

KÉT FEHÉRNÉP

M.: *Székely-Egyleti Képes Naptár*, 1909, 28. évf., 32–37.

KIS LEÁNY BAJA

M.: *Kolozsvári Lapok*, 1899, 1. évf., 11. sz. (márc. 12.), 123.

AZ ÉLET 1–2. (1905)

A NAGYAPÓ

M.: *Szabadság* (Cleveland), 1900, 10. évf., 32. sz. (aug. 9.), 3.

JER, ÉDES A KAROMBA...

M.: *Uj Idők*, 1905, 11. évf., 4. sz. (jan. 22.), 79–81.

AZ URAM

M.: *Jövendő*, 1904, 2. évf., 50. sz. (dec. 11.), 11–12.

Népjog, 1905. 8. évf., 9. sz. (febr. 12.), 1–2.

Székely Világ, 1905, 1. évf., 1. sz. (febr. 12.), 8–9.

Váci Hirlap, 1909, 23. évf., 19. sz. (márc. 10.), 2.

A KÍGYÓ A PARADICSOMBAN

M.: *Tarka Élet*, 1904, 3. évf., 3. sz. (okt. 1.), 87–88.

JÁTÉK

M.: *Képes Folyóirat (A Vasárnapi Ujság Füzetekben)*, 1905, 19. évf., 5. füz., 307–310.

AZ UTOLSÓ LEVÉL

M.: *Hölgyek Naptára*, 1904, 32. évf., 20–28.

ŐSZI ÉJSZAKA

M.: *Székesfehérvár*, 1902, 1. évf., 93. sz. (szept. 24), 1–2.

Betűrendes címmutató

- A bocskoros katona 41, 777*
A Boros Samu háza 517, 809
A büntető 457, 807
A czudar ut 341, 798
A csalogány 372, 802
A csizma 623, 816
A csók 535, 810
A Csulakok 264, 793
A Domokos Ferencz beszéde 162, 788
A fekete tulipán 384, 802
A gólyák 337, 798
A gyáva 492, 808
A gyermekek 416, 804
A harangok 358, 800
[A jutalom] 722, 824
A Kaki esete 331, 797
A Kardos Kis Ferenc hagyatéka 512, 809
A kegyetlen halott 46, 778
Akinék van valakije 539, 810
A kiscalambosi papnak... 530, 810
A köszörős 116, 785
A kövesdi kőház lakói 173, 789
A láthatatlan kéz 429, 804
A Lengyel Zsuzsi sorsa 111, 783
A levél 367, 801
A Lila kis regénye 269, 794
Álmok 138, 786
Álmok 744, 826
A lúdasi pópa a másvilágon 497, 808
Amáli néni 424, 804
A mama szerelme 219, 790
A Mária inge 461, 807
A „mi utcánk” betege 106, 783
A nagymama reménysége 145, 786
A Nemes Biri haragja 151, 786
A Nemes Biri haragja 685, 824
A pehely a szél ellen 450, 805
A polgármester fia 464, 807
A préda 594, 814
Apró kép 631, 816
Apró képek 627, 816
Apró történetek 590, 814
A rossz szerződés 405, 803
A Soros Béni története 608, 815
A szamarak 695, 824
A szemfedél 499, 809
A szép Katica 419, 804
[A szerelem és az élet] 665, 821
A tegnap, a ma ellen... 487, 808
A tehénke 304, 795
A tiszta ház 376, 802
A Vass Laji története 634, 816
[?] A végrendelet 649, 817
A vén nemes 247, 791
A veres kakas háza 98, 780
Az alku 213, 790
Az asszony 410, 804
Az élehetetlen 599, 814
Az első vihar 508, 809
Az én utcámból 603, 815
Az idegen gyermek 540, 810
[Az izgatottság napjai] 663, 819
[Az öreg Székely Károly] 657, 818
A Zúdor familia 289, 795
Az utolsó Bobori leány 185, 789
Az utolsó mohikán 584, 813
Balogh Eszti elment... 645, 817
Báránfyelhők 390, 803
Beszéd a kicsi Borisról 35, 776
Betegek 28, 775
Bimbófadakadás 255, 792

* A címmutatóban a kurzív oldalszámok az egyes szövegekhez tartozó jegyzeteket jelölik.

Caleidoscop 21, 775
Crescendo – decrescendo 567, 812
Czifra Kati 527, 810

Egy bárányról 242, 791
Éjjel 400, 803
Éjjel a betegszobában 344, 799
Éjjel a malomban 348, 799
[Erzsike és Mari] 762, 828
[Eszter] 655, 817
[Eszter és a família] 750, 826
Eszter és János 11, 775

Falusi idill 548, 811
Feltámadás 440, 805

Gát az utban 454, 806

Gyenge üzlet 746, 826
[Gyenge üzlet 2] 749, 826
Gyerekek karácsonya 638, 816
Gyermekség 168, 789
Gyuri lop 576, 812

[Hazaérkezés 1] 760, 828
[Hazaérkezés 2] 761, 828
Hóbotortos történet 317, 796

Igazmondás 641, 817
Ismeretlen katona 262, 793
Itt volt-e ma az uram? 587, 813

Jolánta 572, 812
Jön 157, 787

Kánikula 314, 795
Karácsonyi ének 312, 795
Karácsonyi ének 720, 824
Karácsonyi történet 70, 779
Karácsonyi történet 677, 823
[Képzelt nagyság] 743, 825
[Kercsók] 759, 828
Két gyermek 381, 802
Két levél 612, 815
Kis leány a vadászaton 619, 815
Kisvárosi fényképek 673, 823
Kisvárosi fotográfiai 670, 822

Leányharag 394, 803
Leánysors 727, 825

[Margitka ángyó] 660, 818
Mária 616, 815
Mari kirug 561, 811
Márton bácsi 580, 812
Másodvirágzás 445, 805
„Menyből az angyal lejön hozzátok...” 65, 779
Menyegző az erdőn 324, 797
Miért nem farsangolt a medve? 32, 776

Napsugár a télben 563, 812

Nyomoruság 503, 809

Orvosság 475, 808

Öreg asszonyok 522, 809
Özvegyszerű búja 437, 805

Parasztszégyen 481, 808
[Pilulák] 758, 827

Romanz 361, 800

Sárrika 433, 805
Sebestyén Eszti 74, 780
[Sipos Pál] 668, 822

Szeretik 544, 810
Szétfoszlott álmok 133, 785

Tavaszi 755, 827
Téli reggel 471, 807

Theoriák 53, 778
Titi anyó 128, 785
Töredékek 743, 826
Tragédia 334, 798

Uton 352, 799

Vashti királyné 554, 811
[Verzár] 683, 823
Vihar az éjben 296, 795
Világosság az éjszakában 328, 797

A SZOROZATRÓL

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete és a Debreceni Egyetemi Kiadó által közösen gondozott *Csokonai Könyvtár* monográfiásorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek hátterét elsősorban az intézetben működő textológiai műhely jelenti.

A sorozat *feltáró és felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan szövegeket, amelyek ha egykor nyomtatásban meg is jelentek, ma már alig elérhető kiadványokban olvashatók, vagy amelyek kéziratostulok miatt mindmáig ismeretlenek maradtak. A közreadással egyúttal ráirányítjuk a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem feltétlenül közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet összefoglalóan is ismertethetik. A szövegek megértését segítő magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekszenek. A kötetek kísérőtanulmányai minden esetben felvállalják a kiadott szövegek alaposabb értelmezését és kontextualizálását is.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák
Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: Uránia
Első folyóirataink: Orpheus
Dugonics András: Etelka
Retorikák a barokk korból
Nagyari József tábori prédikációi
Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.
Schedius Lajos János széptani írásai
Petelei István összes novellái I–II.
Pántzél Pál önéletírása és más munkái
Arany János: Tanulmányok és kritikák I–II.
Szerdahely György Alajos: Aesthetica (1778)

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Verseghy Ferenc drámái

